

080
A 19

ACTA OECONOMICA

REDIGUNT
ISTVÁN KÁDEK,
ÉVA ZÁM

EGER, 2007

296.873

**TANULMÁNYOK
A GAZDASÁGTUDOMÁNY
KÖRÉBŐL**

**AZ ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

ÚJ SOROZAT XXXIV. KÖTET

R 65621

Eszterházy Károly Főiskola-
Kutató

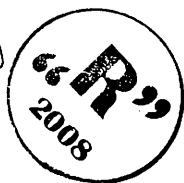

* 152363*

SZERKESZTI
KÁDEK ISTVÁN,
ZÁM ÉVA

EGER, 2007

MT
O&O
A 19

aj

**ACTA
OECONOMICA**

NOVA SERIES TOM. XXXIV.

**REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG,
TÁRSADALMI FELELŐSSÉG**

Nemzetközi tudományos konferencia

REDIGUNT
ISTVÁN KÁDEK,
ÉVA ZÁM

EGER, 2007

Lektorálták:

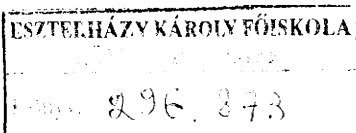
Papanek Gábor
DSc egyetemi tanár

Szlávik János
DSc egyetemi tanár

ISSN: 1787-6559

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Kis-Tóth Lajos
Műszaki szerkesztő: Nagy Sándorné

Megjelent: 2007. december   Példányszám: 100
Készítette: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft.
Ügyvezető: Budavári Balázs

BEVEZETŐ

Mai, globalizált világunkban a versenyképesség gazdasági kulcstényező. Vizsgálata, befolyásoló tényezőinek konkrét „feltérképezése” éppoly fontos, mint a fogalom tartalmának és jelentőségének megértetése az oktatásban. Az Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézetének kollektívája és a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Környezetgazdaságtan Tanszékének oktatói ezért úgy döntöttek, hogy 2006 őszén közös tudományos konferenciájukat e témakör köré szervezik. (A konferenciára 2006. november 13-án került sor.)

Tanácskozásunk nem előzmény nélküli. 2002-ben, amikor a közgazdasági képzés tízéves intézményi jubileumát ünnepeltük Egerben, ugyancsak a versenyképesség volt az akkori konferencia kulcsszava. A 2006-os konferencia azonban több tekintetben is különbözött a korábbtól.

A 2006-os konferencia más megközelítésben tárgyalta a versenyképességi problémákat. Míg korábban a globalizációs folyamatok irányából közelítettünk, most a regionális, lokális vonatkozások vizsgálatára került sor. Nemcsak a gazdasági feltételek, hanem a társadalmi hatások, a vállalkozások társadalmi felelősségvállalásának a kérdése is hangsúlyt kapott a mostani megközelítésekben.

2006-ban, mint már utaltunk rá, két oktatói kollektíva közösen rendezte a konferenciát. Újdonság volt az is, hogy konferenciánk nemzetközi jellege szélesedett: az USA-ból és Európából (Franciaország, Sorbonne) is megtisztelték tanácskozásunkat vendégelőadók.

A konferencián közel harminc előadás hangzott el; a plenáris ülés előadásait négy szekcióban követték további megszólalások. Szóba kerültek a versenyképesség tényezői, különös tekintettel az Észak-magyarországi Régió adottságaira és lehetőségeire; a fenntarthatóság problematikája a cégek társadalmi felelősségvállalásának kérdéskörébe ágyazottan jelent meg; több előadás taglalta a kormányzati szerepvállalás formáit és ennek megítélését a regionális fejlesztésekben; az oktatás versenyképesség-növelő szerepe is megfogalmazódott néhány előadásban. Örömmel mondhatjuk el: a szekciók munkájában a doktori fokozatszerzés folyamatában lévő fiatal kollegáink is bemutatkoztak friss gondolataikkal, érdekes újszerű megközelítéseikkel.

Kötetünk e konferencia-előadásokat foglalja magában, témakörök szerint csoportosítva. Jó szívvel ajánljuk minden kedves Olvasónk figyelmébe a cikkeket. Reméljük, érdekes olvasmányoknak találják, és egyben hasznosnak, a régió-fejlesztés, a versenyképesség-növelés szempontjából új összefüggéseket feltárónak, az oktatásban közvetlenül hasznosíthatónak, továbbadhatónak is értékelik majd az itt leírtakat.

Előre is köszönjük megtisztelő figyelmüket, a szerkesztők:

Zám Éva
CSc, főiskolai tanár

Kádek István
PhD, főiskolai tanár

A PLENÁRIS ÜLÉS ELŐADÁSAI

SZLÁVIK JÁNOS*

Versenyképesség – fenntartható régió Competitiveness – sustainable region

According to the criteria of sustainable development regions are competitive if they can take advantage of nature and organize their economy and society while they can insure their continuance for several generations that, is they do not undermine their life-supporting physical and social systems.

Natural capital is converted into economic capital by taking into consideration the laws of renewal and they can insure at least the same level of welfare for the future generations living in the region as that of the present generation.¹

The above-mentioned aspects of competitiveness are difficult to apprehend because of the complexity and the time problem. Even the character and content of the current competitiveness indicators make the situation more difficult. In my lecture I show the economic theoretical contexts of the distorted measurement.

Several governmental and non-governmental organizations have concentrated on elaboration, testing and evaluation of the indicators of sustainable development. In this field the organizations of the UN carried out outstanding activity.

The UN specified 141 indicators for monitoring sustainable local and sub-regional development. Global comparisons are based on national data, mainly on traditionally collected statistics. In the interest of the more precise and more relevant data at local level, national data are decomposed. Data gained with this method can be used limited at local (municipal) level, since they were not collected and developed for the local decision-makers. If a local community really aims at sustainable planning the economic, social and environmental processes it has to carry out by itself the elements of feedback relevant to its own demand.

However, in general, this data collection and compilation are not realized, and it involves the risk that the competitiveness of the region stagnates, its cohesion diminishes.

---

* *Szlávik János DSc.*, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet; Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Közgazdaságtudományok Intézet, Környezetgazdaságtan Tanszék

¹ On the basis of the definition of Donella and Dennis Meadows and *Our Common Future* (UN Report)

1. A regionális versenyképesség értelmezései

A nemzetközi statisztikák rendszeresen ismertetik az egyes országok, régiók fejlettségi szintjére vonatkozó adatokat, és kiemelik, hogy a fejlettségi szint és a versenyképesség között szoros összefüggés van. A versenyképesség javulása hozzájárul a GDP növekedéséhez és segíti a gazdasági felzárkózást.

A vásárlóerő paritáson számított egy főre jutó GDP az az elfogadott mérőszám, amely alapján történnek a nemzetközi összehasonlítások.

„A versenyképesség (competitiveness) ... lényegében a piaci versenyre való hajlamot, készséget jelenti, a piaci versenyben való pozíciószerezés és tartós helyállás képességeit, amit elsősorban az üzleti sikeresség, a piaci részesedés és a jövedelmezőség jelez” (Lengyel I.–Deák Sz. [2001.] 8. o.).

Török Ádám megfogalmazásában: „a versenyképesség fogalma mikro szinten a piaci versenyben való pozíciószerezés, illetve helyállás képességét jelenti az egyes vállalatok, egymás versenytársai között, valamint makrogazdasági szempontból az egyes nemzetgazdaságok között” (Török Á. [2001.] 10. o.).

A versenyképesség regionális szintjének felértékelődése az utóbbi időszak következménye és követelménye. Az Európai Unió subsidiaritási elve és finanszírozási gyakorlata az alábbi világgazdasági folyamatot követi. Lengyel Imre Porter munkásságára támaszkodva így ír erről: „A globális versenyben dúló erőteljes rivalizálásban felértékelődtek a lokális előnyök: az innovációk kifejlesztése, az alacsonyabb tranzakció költségek, a speciális versenyelőnyöket nyújtó intézmények (oktató, képző, minősítő, stb.) a helyi tudásbázis stb. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a globális verseny nem más, mint a globális vállalatoknak helyet adó régiók és városok versenye. Azaz a nemzetközi verseny helyébe globális verseny lépett, a korábbi nemzetgazdasági szint vesztett fontosságából, kompetenciái egyrészt „felcsúsztak” a globális, másrészt „lecsúsztak” a regionális szintre” (Lengyel I.–Deák Sz. [2001.] 4. o.).

2. A gazdasági növekedés és mérése

A versenyképességi elemzések egyre inkább kiegészülnek fenntarthatósági értékeléssel. Továbbra is alapvetően meghatározottak, azonban a szűken a gazdasági teljesítményt tükröző, a GDP alapján végzett gazdasági növekedés, illetve versenyképességi elemzések.

Feltehetjük a kérdést, miért okoz gondot, ha fontos célként a fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtéséről beszélünk és ugyanakkor a GDP mutató alapján számolunk és állítunk össze fejlettségi rangsorokat? A továbbiakban a kérdésre adandó válaszok közül fogalmazok meg néhány, általam fontosnak tartott okot.

„A 2001. évi kémiai Nobel-díjat megosztva két amerikai és egy japán kutató kapta a királis szintézisek területén végzett munkájukért. A királis szó a görög kheiroszóból származik, melynek jelentése: kéz. A bal kezünk és a jobb kezünk úgy viszonylik egymáshoz, mint kép a tükörképhez. Az élőlényeket felépítő molekulák túlnyomórészt ilyen szimmetriatulajdonságokkal rendelkeznek, azaz királisak... Ez a kép és tükörképe teljesen azonos energiával rendelkezik, minden tulajdonságában megegyezik, egyetlen egy kivétellel, az egyik a poláros fény síkját jobbra, a másik

pedig balra forgatja, de a forgatás abszolút értéke megint csak teljesen azonos. Bár a kép és a vele fedésbe nem hozható tükörkép változat mindössze egyetlen tulajdon-ságban különbözik, a természetben mégis majdnem kizárólag csak az egyik forma fordul elő. Ezért egy gyógyszer biológiai hatása nagymértékben függhet attól, hogy az élő testbe a képet vagy a tükörképet visszük-e be, ez akár élet vagy halál kérdése is lehet” (Szántay Cs. [2004.] 1. o.).

Szántay Csaba kezdte ezekkel a gondolatokkal az előadását a Mindentudás Egyeteme 2004. őszi kurzusán. Ennek kapcsán merült fel bennem az a gondolat, hogy a gazdasági vizsgálatok során is hasonló jelenséget tapasztalunk, amikor pl. a GDP egyes egységeit elemezzük. A gazdaság mérésére szolgáló pénzegységek (le-gyen az forint, dollár, vagy akár euró) mögött ugyanis olyan eltérő javak és szolgál-tások vannak, amelyek közül egyesek az életet szolgálják, míg mások akár halál-hoz is vezethetnek. Ugyanakkor a dolgok nagyságát és növekedését mérő mutatók, mindenekelőtt a Bruttó Hazai Termék (GDP), ezt a különbséget már teljesen eltakar-ják, sőt azt sugallják, mintha minden GDP egység csak a jót az életet, a fenntartható-ságot szolgálná. Ily módon válik önmagáért való céllá a GDP növekedése.

A GDP-statisztikákban kifejeződő növekedési ráta túlértékeli a jóléti fejlődést. Lényeges ennek a döntéshozatalra gyakorolt negatív hatása. Aligha vitatható ugyan-is, hogy a kormányok prioritást adnak olyan beavatkozásoknak, amelyek előmozdít-ják a gazdasági növekedést. Ha azonban a gazdasági növekedést, annak káros kör-nyezeti hatásai nélkül értékeljük, akkor éles ellentmondás jön létre a gazdaságpoliti-ka és a társadalmi elvárások között. A reális ítéletalkotáshoz ugyanis tudnunk kelle-ne, hogy a bruttó hazai termék mekkora hányadának kell fedeznie a gazdasági tevé-kenység okozta károkat és veszteségeket, és helyettesíteni azon környezeti funkció-kat, amelyek azelőtt ráfordítás nélkül rendelkezésre álltak, pl. a természet öntisztuló képessége jóvoltából. Tisztában kellene lennünk azzal is, hogy milyen mértékben fognak visszafordíthatatlanul károsodni a termelési folyamat eredményeként a meg-újuló erőforrások. Hasznosulhatnak-e ezek gazdaságilag kielégítő módon vagy csak ökológiai fejlesztési intézkedésekkel képesek bővülni? A nem megújuló erőforrás-okkal kapcsolatban ismernünk kellene, hogy milyen vonzatai vannak a termelésnek, és milyen szerepe van az újbóli hasznosításnak (recirkuláltatásnak), és mekkora a termelés okozta környezeti kár?

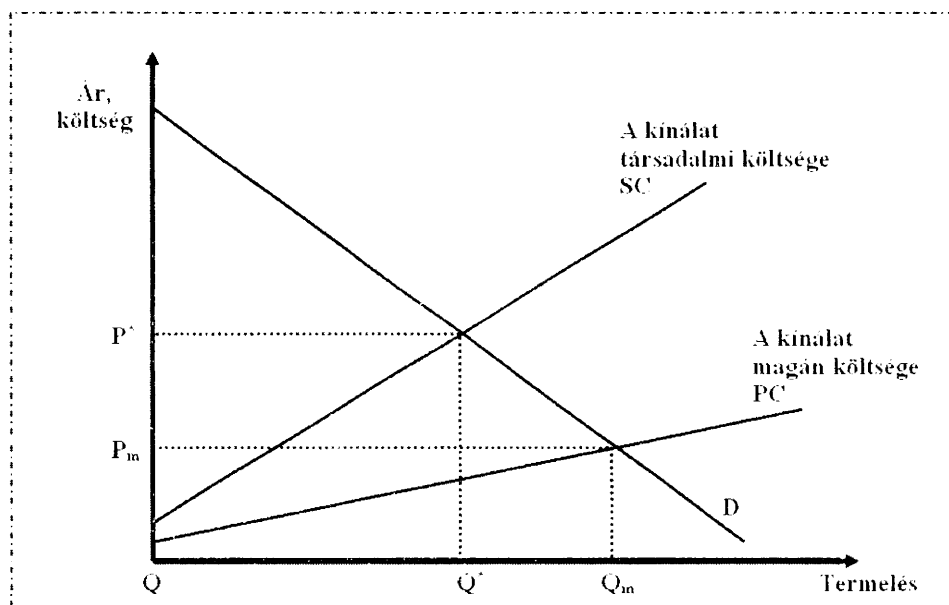
3. Közjó vagy közrossz (Mit mutatnak a görbék?)

A közgazdaságtudomány fő iránya még ma sem ismeri fel és ismeri el a gazda-ság „királis” sajátosságait és feltételezi, hogy minden előállított jószág jó irányba „forgat”, azaz a jólétet szolgálja. Pigou 1920-ban az *Economics of Welfare* (A jólét gazdaságtana) című munkájában az externáliák² szemszögéből utalt erre az ellent-mondásra. Mintegy felismerve a gazdaságban rejlő „királis” összefüggéseket, felhív-ja a figyelmet arra, hogy ha a tevékenységünket változatlan formában folytatjuk, és

² „Externália – külső hatás – egy személy vagy vállalat törvényes tevékenységének véletlen mellékhatása egy másik személy vagy vállalat profitjára, illetve jóléti szintjére”. (Mishan 137. o.)

nem vesszük figyelembe az externális hatásokat, a negatív externáliák a közjó helyett közrosszat okoznak, a pozitív externáliák ellepleződése pedig társadalmi veszteségeket eredményez.

A környezetszennyező tevékenység negatív externális költségeit a termelők nem fizetik meg és a kínálat valós társadalmi költsége rejtve marad. Ezt szemlélteti az 1. ábra.

Forrás: Szlávik J. 2005. 171. o.

1. ábra: Piaci elosztás környezetszennyezéssel (negatív externáliák)

A termék vagy szolgáltatás iránti keresletet a „D” keresleti görbe követi. A termelés magánköltségét „PC”-vel jelöltük. Az „SC” a társadalmi költségeket mutatja, amely negatív externáliák esetén a „PC” görbe felett van, hiszen tartalmazza azokat a költségeket és károkat is, amelyeket a negatív externáliák okoznak.

Ha a piac környezeti szempontból szabályozatlan, akkor a termelők „Qm” mennyiséget termelnek. Versenyhelyzetben ez a választás maximálja ugyanis a magántermelői többletet. A negatív externáliákat is figyelembe véve azonban a fenti helyzet társadalmilag nem hatékony, hiszen a társadalmi optimumpont a „Q*” termelési szintnél van és nem a „Qm”-nél.

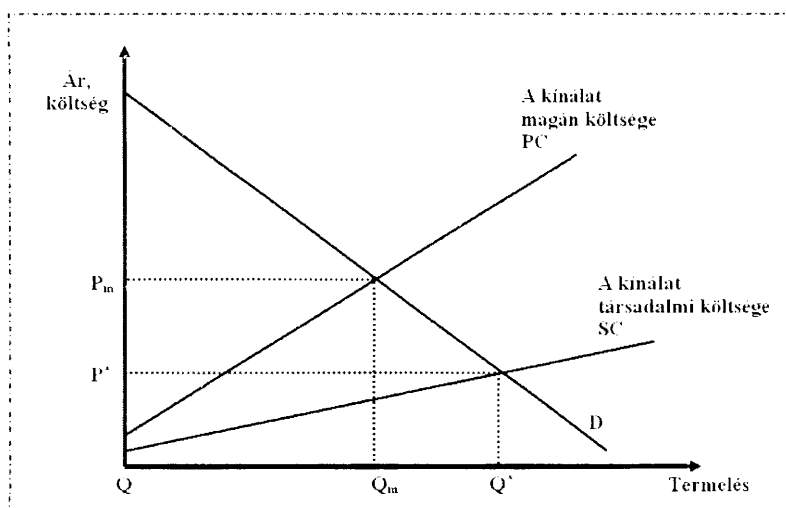
Az ábra számos következtetés levonásában segít bennünket a környezetszennyezést, mint külső gazdasági hatást okozó árucikkek piaci elosztását, illetően. Környezeti szempontból szabályozatlan piacon:

- túl sok szennyező terméket termelnek;
- túl sok szennyezés keletkezik;
- a környezetszennyezésért felelős termékek ára túl alacsony;

- amíg a költségek külső költségek, addig a piac nem indukál olyan ösztönzőket, melyek a tisztítást, a környezetbarát technológiák alkalmazását, a tisztább termékek gyártását szolgálják;
- a szennyező anyagok újrahasznosítását és újrafeldolgozását nem bátorítják, mivel a környezetbe való kibocsátásuk egyszerű és olcsó.

A GDP a kínálat magánköltsége alapján számol, és pozitívnak tüntet fel minden egyes egységet, holott annak egyes részeit a társadalom fizeti meg. A „királis” összefüggések szempontjából tehát negatív externáliák esetében a GDP-t növelő hatás, csupán „tükörkép” hiszen a társadalom gyakorta többszörösen megfizeti (természeti és épített környezet károsodással, egészségkárosodással, biodiverzitás csökkenéssel stb.) a pozitív látszatot.

A gazdasági számbavétel során a negatív externáliákhoz hasonlóan rejtve maradnak a *pozitív externáliák* is. Pozitív externáliák léte esetén az ábra a következőképpen rajzolható fel.

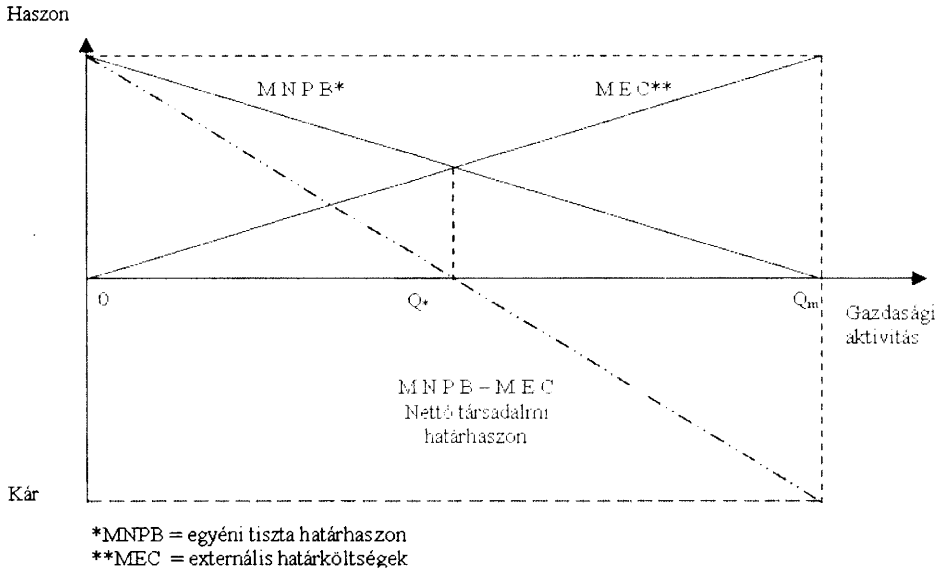
Szerk. Szlávik J.

2. ábra: Piaci elosztás pozitív externáliák esetén

Klasszikus példa a pozitív externáliákra a méhésztulajdonos és a gyümölcsös kerttulajdonos esete, amikor is a mézgyűjtés közben a méhek pozitív externális hatásként a beporzást is elvégzik, többlettermelést, így plusz hasznot hozva egy harmadik személynek, a gyümölcsös kerttulajdonosnak.

A pozitív externális hatások költségcsökkentő tényezőként jelentkeznek (ld. a méhek általi beporzásból következő terméshozváradásból adódó egységköltség csökkenés). Ezt a pozitív hatást azonban a harmadik szereplő a hagyományos piacon nem érzékeli, esetenként ellene tesz és így egy kisebb termelési szint mellett (Q_m) a társadalom jóléti hatást veszít.

Mikro szinten nézve a negatív externáliák hatását, az alábbi összefüggés adódik: (lásd 3. ábra) Mint ismeretes a vállalkozók gazdasági aktivitásuk eredményeként hasznuk (MNPB) növelésére törekednek.

Forrás: Agro 21. 2005/40. sz. 30. oldal

3. ábra: Hasznok, költségek, társadalmi veszteségek

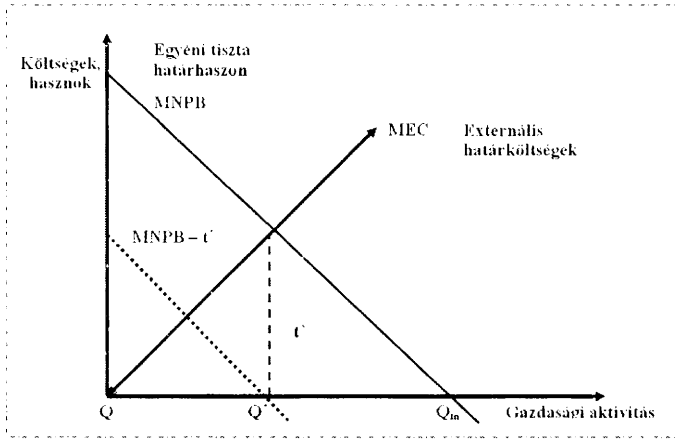
(A 3. 4. és 5. ábrán határköltségek, határhasznok szerepelnek a gazdasági aktivitással összefüggésben. Feltételezzük, hogy a szennyezés okozta költségek arányosak a gazdasági aktivitással.)

Csökkenő mértékben ugyan, de ezt a Q_m pontig érdekük megvalósítani. Gazdálkodásukkal azonban igen gyakran negatív hatásokat is okoznak. Ezt mutatja az externális költségörbe (MEC). A Q pontig azonban ezek a negatív hatások kisebbek, mint a haszon, ezért eddig a pontig a gazdálkodó tevékenysége a társadalom számára is előnyt jelent. hasznot hoz. (Ezt a pontot nevezi a környezetgazdaságtan az externáliák optimumpontjának.)

Szabályozatlan piacon azonban a vállalkozók itt nem állnak meg, hanem tovább folytatják tevékenységüket, a Q_m pontig. A Q pont utáni gazdálkodás azonban az össztársadalmi hasznokat tekintve már nem a közjót szolgálja, hanem a negatív tartományba kerülve köz-rosszat eredményez.

Pigou felveti az *externáliák internalizálásának* a kérdését. Ez a negatív externáliák esetében a pigou-i adózással valósítható meg.

Az adózás hatását ábrázoljuk a 4. ábrán.

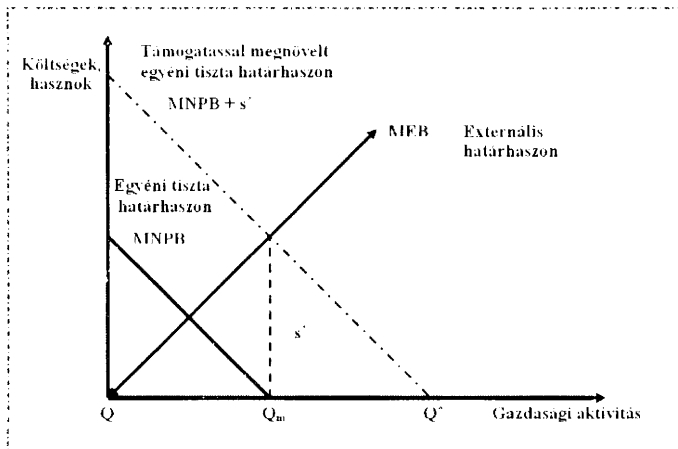

Forrás: Szlávik J. 2005. 183. o.

4. ábra: A pigou-i adó optimális nagysága

Pigou szerint ha a szennyező tevékenység egységére t^* nagyságú adót vetnek ki, az a vállalatokat arra ösztönzi, hogy a számukra gazdaságos Q_m termelési szintről tevékenységüket a társadalmilag optimális Q^* szintre csökkentsék. Az adó optimális nagysága megegyezik az adott szennyezési szintekhez tartozó externális határköltséggel.

Az elemzés szempontjából fontosnak tartom kiemelni, hogy addig, amíg a környezetpolitikában ismert és elfogadott a Pigou-féle adóztatás, az indokoltnál sokkal ritkábban gyakorolt a Pigou-féle támogatás (pigou-i szubvenció), holott pozitív externáliák esetében ez ugyanolyan fontos, mint a negatív externáliák adóztatása. A Pigou szubvenció optimális nagyságát ábrázoljuk az 5. ábrán.

Szerk.: Szlávik J.

5. ábra: A pigou-i támogatás optimális nagysága

Az ábrán szereplő jelölések közül a „ s^* ” a támogatások optimális nagysága, amelyik a pozitív externália szinttel egyezik meg. A pozitív társadalmi hatás miatt pedig az externális határkölttség (MEC) ellenében az externális határhaszon (MEB) értelmezhető.

A pozitív externális hatás támogatásával azt érhetjük el, hogy a társadalom hozzájut a megnövekedett társadalmi haszonhoz, ami az egyéni tiszta határhaszon (MNPB) és a támogatás (s^*) összegeként adódik. Ez arra ösztönzi a termelőket, hogy a termelésüket a számukra gazdaságos Q_m szintről a társadalmilag optimális Q^* szintre növeljék.

Tisztán számszakilag nézve a 4. és 5. ábrát, azt látjuk, hogy költségvetési szempontból nullszaldós megoldásról van szó. Valójában azonban a társadalmi költségeket és hasznokat nézve kettős pozitív hatás érhető el. Az adózással csökken a szennyezés, a támogatással nő a pozitív folyamatok szerepe és hatása. Az adóztatás és a támogatás kombinált alkalmazása következtében pedig összességében nő(het) a társadalmi hasznosság. A kétirányú szabályozással (adók, támogatások) a gazdaság a torz tükörkép helyett a valósabb képet, a fenntarthatóbb állapotot érzékelheti.

A negatív és pozitív externális hatás gyakorta együtt jelentkezik. Ilyen esetekben mind az adók, díjak, mind a támogatások alkalmazhatók. Így pl. a közutak, különösen az autópályák hatása egyaránt jár haszonnal és károkkal. Ezek nem kellő számbavétele, nem csupán jelentős gazdasági veszteségeket, de komoly társadalmi-politikai konfliktusokat is okoz.

Az előbbieken az externáliák piacositásának csupán egy módját – a Pigou-féle adózást és támogatást érintettük. A politikának azonban számos egyéb eszköz áll rendelkezésre, hogy olyan irányba terelje a termelést és a fogyasztást, amely a hosszú távú jólétet, a fenntartható fejlődést szolgálja.

A tényleges folyamatok beindítása nagyon bonyodalmas, hiszen minden egyes lépés sértheti, és gyakran sérti is az érintettek érdekeit. A hatás ugyanis struktúraváltás, profit és regionális átrendeződés lehet.

4. A fenntarthatóság regionális szintje

A továbbiakban arról írunk, hogy a fenntarthatóság szempontjából miért tartjuk kiemelkedően fontosnak a regionális szintet és a fenntarthatósági célok megvalósulása miképpen szolgálják a regionális versenyképességet. A regionális, lokális szint a tanulmány első felében leírt folyamatok szempontjából is kiemelkedően fontos, hiszen a tevékenységek és az őket mérő mutatók tartalma és hatása ezen a szinten sokkal valóságosabban jelenik meg, mint nemzeti és globális szinteken. A folyamatok meg ezen a szinten valóságosan láthatóak és nem csupán egy számok a gazdaságstatisztikai jelentésekben.

Az Európai Unió a fenntarthatóság gondolatának érvényre juttatásában élenjárónak tekinthető. Fő dokumentumaiban, ha csak említésszerűen is, de jelen van a fenntarthatóság megvalósításának követelménye.

A Lisszaboni Stratégia (2000) versenyképességi előirányzatait egészítette ki az EU Göteborgban elfogadott (2001) Fenntartható Fejlődés Stratégiája. A Lisszaboni Stratégia félidei felülvizsgálata (2004) megerősítette, hogy az EU úgy váljon ver-

senyképes és dinamikus tudásalapú gazdasággá, hogy a foglalkoztatottság mennyiségi és minőségi javítása és a nagyobb társadalmi kohézió is megvalósuljon a fenntarthatósággal együtt.

Az eddigi vizsgálatok kiemelik a lokális szint, a fenntartható település szerepének fontosságát, melynek középpontjában a helyi lakosok, az ott élők életkörülményeinek, életszínvonalának, környezetének javítása, de minimum megőrzése áll, mégpedig a fenntarthatóságot szem előtt tartó különböző megoldások segítségével. Ezen eszközök a lekülönbözőbb területeket érinthetik, mint például: fenntartható agrárgazdaság- és vidékfejlesztés, fenntarthatósági marketing és menedzsment, fenntartható fogyasztás, fenntartható pénzügyek, fenntartható turizmus, nevelés, oktatás. Magyarországon feltétlen kiemelendő a helyi szint szerepe, amit a vidéki térségek Európai Unió átlaghoz képest viszonyított magas aránya, a vidéki lakosok száma is alátámaszt.

Az Európai Unió 2007–13-as programozási időszakának három fő prioritása a konvergencia, a regionális versenyképesség és foglalkoztatás, valamint az európai területi kooperáció. A konvergencia megvalósítását alapvetően a versenyképesség növelésével kívánják elérni az érintett területeken.

A fenntarthatósági célokat szolgáló versenyképesség javulását segíti, ha a terveink, programjaink esetében elvégezzük az EU direktíva által is előírt stratégiai környezeti vizsgálatokat (SKV), amelyek prioritásait a fenntarthatósági értékrend alapján állítjuk össze.

Illusztrációként álljon itt az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv és Programhoz (2007–2013) készített értéklista.

Fenntarthatósági értékrend (SKV készítéséhez)³

Holisztikus, átfogó és általános értékek	Környezeti és természeti szempontok
Helyi és térségi fenntarthatóság	Természetmegőrző vidékfejlesztés
Globális fenntarthatóság	Ökológikus vidékfejlesztés
Ökoszociális vidékfejlesztés	Szennyezés megelőzés, minimalizálás
Vonzó vidéki világ	Tovagyűrűző hatások minimalizálása
Értékőrző diverzifikált gazdálkodás	Dematerializáció
Gondosság és önzetlenség	Újrahasznosítás
Etikus működés	Takarékosság a kimerülő készletekkel
Tudatos élelmiszer termelés és fogyasztás	Értékvédő gazdálkodás a megújuló erőforrásokkal

³ Pálvölgyi Tamás alapján, a készülő SKV szempontok figyelembevételével.

Gazdasági szempontok, kritériumok	Társadalmi szempontok, kritériumok
Prosperáló vidéki gazdaság	Helyi ökoszociális érdekelttség és társadalmi felelősségvállalás
Integrált termékpolitika	Társadalmi méltányosság
Decentralizált vidékfejlesztés	Tudásalapú vidékfejlesztés
„Termelj helyben, fogyassz helyben”	Társadalmi kohézió
Minőségi termékek, innováció	Szolidaritás, területi kohézió
Diverzifikált vidéki termék kínálat	Nemzedékek igazságosság és társadalmi egyenlőség
Térségen belüli termelési együttműködések	Társadalmi participáció

A fenntarthatóság dimenziói felől közelítve a témakört, elmondható, hogy a fenntartható fejlődés logikája szerint az alapvető cél az életkörülmények, az életminőség javítása. Az eddigi gazdasági növekedés orientált stratégiákhoz képest a gazdasági fejlődés megítélése jelenti az egyik fő különbséget. Ez esetben nem maga a gazdasági növekedés, hanem a fejlődés, a minőség, nem pedig a mennyiség a megvalósítandó cél, s az előbbiekhöz a gazdaság eszközként szolgál.

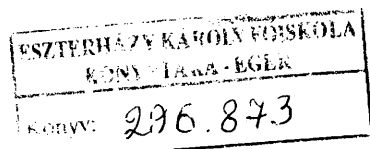
Végezetül, Meadowsék (D. Meadows 2005.) fenntartható fejlődés definíciója felhasználásával megfogalmazzunk egy regionális versenyképesség definíciót, amely a regionális fejlesztési tervek és programok készítéséhez iránymutatásként szolgálhatnak.

A régiók a fenntartható fejlődés kritériumai alapján akkor versenyképesek, ha oly módon élnek a természet adta lehetőségekkel, szervezik gazdaságukat és társadalmukat, hogy képesek sok nemzedéken át fennmaradni, nem ássák alá fizikai és társadalmi éltető rendszereiket. A természeti tőkét a megújulás törvényeit figyelembe véve váltják át gazdasági tőkékre és legalább azt a jóléti szintet biztosítják a régióban élő jövő generációknak, mint a jelenleg ott élőknek.

Irodalomjegyzék

- COASE R. M. [1960]: The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság – EU GSZT-k [2004]: Luxemburgi nyilatkozat a lisszaboni stratégia féldős felülvizsgálatáról, Luxemburg.
- FARAGÓ L. [2004]: Integrációs és Fejlesztési Munkacsoport, Regionális témacsoport. Javaslatok az új NFT regionális megalapozásához (p. 7–13.).
- Fenntartható Fejlődés Bizottság [2002]: Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája, Budapest.
- LENGYEL IMRE–DEÁK SZABOLCS [2001]: A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben (Kézirat). Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program 5/074/2001. számú projekt (1. részfeladat).

- MEADOWS DONELLA–RANDERS JORGEN–MEADOWS SENNIS [2005]: A növekedés határai harminc év múltán. Kossuth Kiadó.
- MISHAN E. J. [1982]: Költség–haszon elemzés, KJK.
- PÁLVÖLGYI T. ET ALL. [2006]: Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv és Program stratégiai vizsgálata (munkaanyag) Budapest, MVM.
- PIGOU A. C. [1920]: The Economics of Welfare, McGraw–Hill Book Company, New York.
- SZÁNTAY CSABA [2004]: Gyógyszereink és a szimmetria. Mindentudás Egyeteme V. szemeszter, 7. előadás 2004. október 18.
- SZLÁVIK JÁNOS [2005]: Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás. KJK. KERSZÖV Budapest.
- SZLÁVIK J.–CSETE M.: Image or mirror image? Some thoughts about sustainability. Gazdálkodás English Special Edition. (Megjelenés alatt.)
- SZLÁVIK J.–CSETE M. [2005]: A fenntarthatóság szerepe a régiók versenyképességében. In: Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Évkönyv 2004–2005 IV. kötet (Szerk.: Buday–Sántha A., Erdösi F., Horváth Gy.), Pécs (p. 198–207).
- TÖRÖK ÁDÁM in LENGYEL I.–DEÁK SZ. [2001]: A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. NKFP-20015/074/2001 sz. projekt (1 részfeladat). Kézirat. Szeged, 10. o.

**CHAMBLISS KAREN–SLOTKIN MICHAEL H.–
VAMOSI ALEXANDER R.***

**A 'javító' fenntarthatóság, a 'steady-state'
fenntarthatóság és a strukturált ökoturizmus
Enhance sustainability, steady-state sustainability,
and the structured ecotourist**

Az ökoturizmusnak számos definíciója létezik, de számukra közös nevezőt jelent a környezeti fenntarthatóság fogalma, amit az ökoturizmust kutatók jellemzően két részre szegmentálnak: „javító” a „steady-state”-tel szemben. Az első esetben az ökoturizmus javítja a környezet állapotát, míg a második a környezeti tőkét változatlanul hagyja, mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben. A fenntarthatóság egymással versengő meghatározásai az idegenforgalmi piac heterogenitását tükrözik. Az elmúlt évtizedben a kutatók empirikusan is megerősítették a „puha” és „kemény” ökoturizmus típusok létezését. Míg az első a steady-state elveivel egyezik, az utóbbi a javító típusú attitűdökkel azonosítható. Érdekes módon a legújabb kutatások szerint létezik egy „strukturált” ökoturizmus típus is, ami mind „puha”, mind „kemény” jellemzőkkel is bír. Számos ok miatt, így részben azért is, mert javító attitűdöt és magatartásformákat is mutatnak a „strukturált” ökoturisták, a kevert meghatározás egy eddig alig vizsgált, mégis fontos piacszegmens létezésére utal. Tanulmányunk a „strukturált” ökoturistatípust vizsgálja az ökoturizmus spektrumában, és javaslatokat tesz a további kutatások irányára.

1. Introduction

With the 1987 publication of **Our Common Future**, also known as the Brundtland Report, the now familiar definition of sustainable development entered the public policy lexicon: “development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” Unfortunately for policymakers, Brundtland’s dictum was essentially non-operational, since establishing economic values for succeeding generations, which requires knowing future consumer preferences, are an impractical task. To fill this vacuum, *operational* definitions of sustainability have been offered which consider the aggregate stock of physical capital (business investment) and natural capital (environmental

---

* *Chambliss Karen*, Associate Professor, egyetemi docens – *Slotkin Michael H.*, Associate Professor, egyetemi docens – *Vamosi Alexander R.*, Associate Professor, egyetemi docens, Florida Institute of Technology, USA.

assets) as a determinant of the ability of future generations to enjoy similar levels of consumption.

The basic idea is that non-declining capital stocks should yield non-declining production levels, but implicit in this outlook is the substitutability of physical capital for natural capital. That is, as environmental assets are depleted, the economic returns from liquidation should fuel capital replenishment through physical investment. Doubts about the effective substitutability of physical for natural capital have led to variations on the theme of non-declining aggregate capital stocks. These alternative definitions, as they become more restrictive, allow for decreasing levels of substitutability between man-made and environmental assets. The most restrictive definition, so-called environmental sustainability, prohibits the substitution of physical for natural capital and even requires that physical service flows from natural capital be maintained.¹ By way of illustration, this would entail sustaining catch levels for specific fisheries or water flows from specific water sources, and essentially negates intra-substitutions within the category of natural capital.

The more restrictive operational definitions of sustainability appear to be favored by policy advocates and the general public alike; moreover, these sustainability criteria are the drivers of a new outlook towards business and commerce which has ascended in corporate, academic, NGO, and governing bodies during the past twenty years. Referred to under the rubrics of corporate social responsibility, green business, and the triple bottom line, the ethos of sustainability is manifesting itself in profound ways. General Electric's new "Ecomagination" strategy, which among other things specifies an increase in clean technology R&D from USD 700 million to 1.5 billion by 2010 is one example, as is the company's commitment to reduce greenhouse gas emissions in 2012 by 40 percent from projected levels. Not to be outdone, the Goldman Sachs Group, a leading financial capital firm, donated some 680,000 acres it acquired via defaulted loans to the Wildlife Conservation Society. The acreage, mostly forest and peat bog, is located in Tierra del Fuego and the gift was made on behalf of the citizens of Chile. Goldman Sachs Chairman and CEO, Hank Paulson, has also promised a reduction in greenhouse gas emissions from Goldman assets of 7 percent by 2012, and an investment of USD 1.0 billion in renewable energy projects.²

It is in the context of the travel and tourism (T&T) industry, however, that the discussion of sustainability is particularly relevant, and for an obvious reason: T&T represents the world's largest industry. According to the World Travel and Tourism Council, in 2006 the direct and indirect effects associated with T&T comprise an economic impact of about USD 6.5 trillion and constitutes some 10.3 percent of world GDP. This supports some 235,000,000 jobs or about 8.7 percent of world

---

¹ See Tietenberg (2006) for a thorough but concise discussion on weak, strong, and environmental sustainability.

² For more details on "Ecomagination" consult the December 10, 2005 edition of *The Economist*; similarly, the green strategies of Goldman Sachs are profiled in *Vanity Fair's Green Issue* published during summer 2006. Interestingly, editor Graydon Carter later stated that "...in all [the] years I have never experienced anything like the reception to our 'Green Issue'."

employment. As an example of national impact, in Hungary some 336,000 jobs are related to T&T, or about 8.6 percent of Hungarian employment.³ In short, if the credo of sustainability is to be successful, sustainable tourism is central to that mission.

This essay explores the theme of sustainability through the tourism market segment known as ecotourism. The International Ecotourism Society (TIES) defines ecotourism as „*responsible travel to natural areas that conserves the environment and improves the well-being of local people*” [www.ecotourism.org]. In truth, however, definitional uncertainty abounds, yielding speculative demarcations between ecotourism and other forms of nature and/or adventure tourism. And this, of course, renders assessments of ecotourism’s economic impact and visitor numbers problematic. What seems to be apparent is that an ecotourism continuum exists ranging from individuals who favor small group, physically demanding excursions into remote, undisturbed locales (hard ecotourists) to those with a bias towards passive, large group nature experiences facilitated by forms of mediation (soft ecotourists or eco-lites).

Indeed, ecotourism has many shades, and to add complexity, ecotourism researchers further delineate two types of sustainability: steady-state and enhanceive. The latter implies improvements to the stock of natural capital, while the former signifies maintenance with the existing status quo. The literature suggests that hard ecotourists are more likely to be enhanceive sustainers while soft ecotourists typically adhere to steady-state principles. But an interesting study by Weaver and Lawton (2002) offers evidence of a third “cluster” of ecotourists that hybridizes some characteristics of soft and hard ecotourists in a quite distinctive manner. Labeled structured ecotourists, this segment exhibits both soft and hard principles whose potency, in some cases, exceeds that found within the soft and hard clusters, respectively. Thus, the structured cluster is of a non-intermediate variety, displaying overall characteristics that are “as hard as hard” and “softer than soft.”

Since structured ecotourists overlap soft ecotourists in their desire for large group, service-intensive, multi-dimensional trips, we contend that structured ecotourists are oftentimes assumed to be soft ecotourists and are thus under-reported. As a consequence, this hybrid classification represents a vital and under-examined market segment within the academic literature, and more importantly, because structured ecotourists are enhanceive sustainers, this knowledge gap serves to understate the true commitment to enhanceive sustainability.

In light of this deficiency, this research effort seeks to fulfill two main objectives. First, it is likely that the structured ecotourist segment has driven leisure market demand in specific ways, and accordingly, T&T markets have responded by offering new and/or additional products that cater to this market niche. We argue that the expanding birding and wildlife festival movement in the U.S. provides one depiction

---

³ These stats, and others, are available at www.wttc.org. The World Tourism Organization (www.unwto.org) also publishes yearly statistics on a variety of international tourism indicators. In 2005, international tourism receipts amounted to USD 681.5 billion with slightly over 800 million international tourism arrivals. See UNWTO World Tourism Barometer (2006).

of structured ecotourism, and provide a case assessment by utilizing as a template the leading birding and wildlife festival held in the state of Florida. In essence, section three of this paper serves as an informal proof of the festival as structured ecotourism proposition. Second, having asserted and informally proven the aforementioned proposition, we offer a few suggestions on how the academic literature can be extended with the structured ecotourist segment in mind. Thus, section four offers a research prospectus on structured ecotourism, which concludes this work.

2. Background Literature

Conceptualizing definitions of ecotourism has occupied tourism researchers well into its second decade [Valentine (1993); Hvenegaard (1994); Blamey (1997); Acott et al. (1998); Wood (2002)]. Indeed, the maturation of this literature and its achievement of a certain critical mass is evidenced by several outstanding texts on the subject [Fennel (1999); Honey (1999); Weaver (2001)] as well as an encyclopedic entry edited by Weaver (2001). And while alternative definitions still abound, a convenient catch-all for the description of ecotourism is offered by Vamosi [Slotkin and Vamosi (2006)]: the **Tourism Triple-E** based on environmental, educational, and economic sustainability.

In short, ecotourism involves leisure experiences that are intimately tied to the natural world; moreover, these journeys are interpretive, contemplative, and of a cognitive nature that would readily distinguish eco-travel from the hedonistic experiences associated with adventure and/or surf-n-sun travel. The final pillar, economic sustainability, invokes the credo that ecotourism should benefit host populations and be conducted in a manner that maintains income-earning opportunities for future residents. This, of course, mandates responsible tourism practices and a significant degree of local ownership and control of tourism assets. It also entails a healthy respect for indigenous cultures, which should be left unaltered.⁴

Ecotourism's overriding concern, that environmental capital be preserved for future generations, is reinforced by the existence of feedback loops between these various planks. To illustrate, travel to undisturbed locales provides unparalleled pedagogical opportunities, and those learning experiences reinforce the notion of nature's strategic balance and the imperative to conserve. Similarly, eco-travel can generate sizable economic impacts for regional communities, and the association of income generation with healthy, vital ecosystems also inculcates an environmental mindset.⁵

The Triple-E is effective as a general framework; as a specific delineator of tourism market segments it is inadequate, which helps explain why estimates of global

---

⁴ Of course, it is likely that complete satisfaction of the Triple-E serves as a goal to aspire to rather than a practical outcome. Weaver and Lawton (2002) argue that "intent" is a reasonable criterion.

⁵ Education and economics also reinforce one another. Economic success provides needed funds to enhance and expand interpretive capabilities which serve as a draw to entice additional ecotourists.

ecotourism expenditures, to the extent they exist, are presented with significant ranges. For example, Brown and Shogren (1998) cite Filion et al. (1994) for a 1988 estimate of \$90–200 billion. In a survey on T&T published by the British weekly *The Economist*, Roberts (1998) states that “the fastest-growing theme in tourism today is the environment.”⁶ The extent of the market, however, is unstated, and the competing interests within the industry, from environmentalists to opportunistic *greenwashers*, provide ample evidence to the reality that ecotourism means different things to different people.

A few stylized facts have emerged from the literature. Large sample studies [Wight (1996a); Diamantis (1999)] suggest ecotourists are older, wealthier and better educated than the general population; moreover, gender differences exist when specific activities are taken into account [Wight (1996a)]. To illustrate, specific micro studies of birding festivals in the state of Florida reveal clear female majorities [Chambliss et al. (2003, 2006)] while birding in the U.K. is disproportionately male dominated [The Economist (2005)].

Another generally accepted notion, based on empirical typology research, is the existence of an ecotourism continuum. Weaver and Lawton (2002, hereafter **WL**), citing existing works [e.g., Palacio and McCool (1997); Diamantis (1999)], identify an ecotourism spectrum (see Figure 1) bounded by soft and hard ideal types which they empirically validate with a study of ecolodge patrons at an Australian National Park. Compared to soft ecotourists, hard ecotourists take longer, more specialized trips; are physically active; require few if any services; emphasize personal experience; and have a strong environmental commitment. Moreover, they are enhanceive sustainers.

Figure 1: Characteristics of Hard and Soft Ecotourism as Ideal Types

HARD (Active, Deep)	SOFT (Passive, Shallow)
< ----- THE ECOTOURISM SPECTRUM ----- >	
Strong environmental commitment	Moderate environmental commitment
Enhanceive sustainability	Steady state sustainability
Specialized trips	Multi-purpose trips
Long trips	Short trips
Small groups	Larger groups
Physically active	Physically passive
Physical challenge*	Physical comfort*
Few if any services expected	Services expected
Emphasis on personal experience	Emphasis on interpretation
Make own travel arrangements*	Rely on travel agents & tour operators*

Source: Weaver and Lawton (2002), Journal of Travel Research

⁶ Almost a decade later, the greening of T&T is so pronounced that eco-vacation primers such as Audubon’s Green Travel issue are ubiquitous.

In contrast, soft ecotourists take shorter multi-purpose trips, are physically passive, and desire a service-intensive, mediated experience. And unlike their counterparts, soft ecotourists are steady-state sustainers.⁷ In the WL study the ecotourism continuum was supported through cluster analysis; soft and hard clusters revealed significantly different intensities for all characteristics detailed save the asterisked rows. But perhaps their most intriguing insight concerns the uncovering “of a large and distinctive cluster of **structured** (our emphasis) ecotourists” [WL, p. 278].

This third cluster, with respect to their commitment to the environment and enhance sustainability, as well as their physical activeness, is much like the hard ideal type (see the left-hand side bold items in Figure 1). However, with respect to their desire for service and mediation as well as their preference for short, large group, multi-purpose trips, structured ecotourists are similar to soft ecotourists (see the right-hand side bold items in Figure 1). In essence, the structured ecotourist cluster reveals a non-intermediate hybridized population that may express a soft ecotourism phenotype while carrying strong sustainability genotypes. Another way of stating this, which is central to the overall theme of this paper, is the following: *A large number of nature tourists engaged in what appears to be soft ecotourism activities are much more committed to environmental preservation than is commonly believed.*

This reality has profound implications for marketing, advocacy, and ultimately, sustainability [Singh et al. (*forthcoming*)]. And this point is perfectly consistent with what Weaver (2001) articulates when he opines that properly seen, ecotourism and mass tourism are not contradictory, but rather, offer mutually beneficial linkages. His underlying argument was that the impact of individuals engaged in ecotourism activity in either its soft form or as an offshoot of a mass tourism both numerically and financially dominates hard ecotourism activity.⁸ But unlike others who view anything other than hard ecotourism in its purest form as a corrupting influence, Weaver views the large clientele of marginal ecotourists as a revenue generator, lobbying force, and facilitator of scale economies [(2001), p.109].⁹ All promote

---

⁷ Doubts exist as to whether ecotourism can achieve any sort of sustainability. After all, the introduction of even the mildest impacts is likely to leave residual damage. By definition, however, ecotourism induces mitigating effects through educational legacies and redirected eco-dollars. See Lowman (2004) for interesting case studies on ecotourism's impact on forest conservation.

⁸ Wight (1996b) supports this outlook with her emerging ecotourism market trends that project an increase in soft adventure as well as educational travel. Additionally, Meric and Hunt (1998), utilizing a typology due Lindberg (1991), studied 245 ecotourists with recent travel experiences in North Carolina. Less than half self-identified themselves as hard-core nature tourists (1.3%) or dedicated nature tourists (45%) while about 54 percent self-identified as mainstream nature tourists (6.1%) or casual nature tourists (47.6%).

⁹ Interestingly, Hvenegaard (2002) found a marginal relationship between birder specialization level and conservation involvement. Using cluster analysis, birders were segmented into advanced-experienced, advanced-active, and novice groups, which entailed decreasing

sustainability, which reaffirms our italicized proposition. Additionally, it highlights the imperative of further examination of the structured cluster.

With respect to this paper's aforementioned objectives, the data support the notion of large numbers of tourists interested in service-intensive, mediated ecotourism. In the absence of market failure, competitive markets should yield travel options which satisfy this niche. Rather than view this from the perspective of the individual, we seek to offer a flavor of what we believe exemplifies structured ecotourism: the blossoming birding and wildlife festival industry. In particular, we examine the oldest and most significant festival held in the State of Florida. Thus, section three seeks to prove, in an informal but connotative way, the notion of wildlife festivals as a sub-category of structured ecotourism.

3. Structured Ecotourism

Birding and wildlife festivals (BWFs) have blossomed in the United States during the past decade [DeCray et al. (1998); Kim et al. (1998); DiGregorio (2002)] and manifest many of the characteristics that would be associated with structured ecotourism. BWFs are typically three to five day celebrations of birds, indigenous plants, and wildlife. Organizers utilize National Wildlife Refuges, National Parks, State Parks, and other protected lands, seeking to educate visitors about species and habitat conservation as well as generate an economic impact for the local community. Activities typically include seminars on various species of birds and wildlife, field trips to parks and refuges, workshops on birding and photography, participatory events such as kayaking, horseback riding, and birding competitions, and activities which showcase much of the local flavor. In practice, BWFs combine elements of nature tourism as well as cultural and heritage aspects.

As stated in section two, WL's seminal piece identifies eight areas that overlap the sub-spectra of harder and softer ecotourists. Structured ecotourists share three characteristics with harder ecotourists: (1) strong environmental commitment; (2) an interest in events that promote enhance sustainability; and, (3) events that are physically active. The five preferences that equate with or exceed the softer end of the ecotourism continuum are: (4) multi-purpose trips; (5) short trips; (6) larger groups; (7) services expected; and, (8) emphasis on interpretation.

In the conclusion to their paper, WL seek to determine, "How can the preference for observing nature in a wild and unrestricted setting, for example, be harmonized with the desire for facilities, services, escorted tours, and social stimulation?" [WL, p. 279] The source of WL's sample was a pair of Australian ecolodges. We assert and seek to informally prove that Florida-style BWFs, the first of which emerged in 1997, are synonymous with structured ecotourism. The Space Coast Birding &

---

levels of birder specialization. With respect to donation to conservation causes during the past year, no significant differences were found by specialization level.

Wildlife Festival (SCBWF), the most significant BWF held in the State of Florida, will serve as a template.¹⁰

Brevard County, home of the SCBWF, is also home to the Kennedy Space Center and NASA—a unique combination to satisfy those who are interested in multi-purpose trips. Dubbed the Space Coast of Florida, Brevard County has the distinction of an unparalleled collection of endangered plants and wildlife. The 2005 SCBWF offered 196 events with 624 persons registered for participation in one or more events. Overall, more than two thousand individuals participated in some aspect of the festival. Focusing on the crossover attributes cited above, we match each outcome identified by WL to the structure of activities for the SCBWF.

3.1 BWFs and the Hard Spectrum Bound

From the hard spectrum bound, WL determined that structured ecotourists possess a strong environmental commitment, support enhance sustainability, and prefer physically active events.

- Strong environmental commitment – Singh et al. (*forthcoming*) determined that festival attendees “were overwhelmingly positive about the need to protect and sustain the natural environment.”¹¹

Selected highlights of the SCBWF provide further evidence of the appreciation and appeal of endangered species to festival attendees. The Florida panther, which once roamed vast areas of central and south Florida, is classified endangered and is struggling to survive as a species in the dwindling habitat that is protected from development. As an example of the SCBWF’s environmental commitment, one festival exhibitor, The Wildlife Care Center of Florida, displayed a young female panther which was born in captivity, providing guests a rare opportunity to see this magnificent creature. Another illustration is offered by The Raptor Project, a traveling collection of twenty or so diverse raptors. Many of the birds are handicapped; they were donated to The Raptor Project and serve as educational birds. A star performer, a young Arctic falcon, flew around the Brevard Community College-Titusville campus, the host site of the SCBWF, demonstrating species flight skills to attendees.

- Support enhance sustainability – Singh et al. report “a large and significant segment of the ecotourist market that is engaged in conservation efforts and whose attitudes about the environment influence their behavior towards environmental preservation,” supporting enhance sustainability.

---

¹⁰ The SCBWF will be celebrating its 10th anniversary in January 2007. According to independent birding expert Pete Dunne who is the director of the Cape May Bird Observatory, the SCBWF was ranked the 3rd best birding festival in the U.S. in 2004.

¹¹ The Singh et al. results are based on data collected from registrants at two Florida BWFs.

The avid interest of SCBWF attendees in enhancing sustainability is evidenced by the presence and interest in The Owl Research Institute, a festival keynote. The Owl Research Institute is a non-profit set up to primarily study owls and their habitat. Another key note lecturer presented underwater and nature photography from around the world and emphasized Florida's connection to the rest of the world's oceans and waterways. Discussion centered on "shifting baselines," or how expectations of what we view as normal for an ecosystem is determined by when we see it. Moreover, a renowned documentary filmmaker presented two videos on the enormous impact that developing environmentally-sensitive areas has on the state's natural systems. As one example, excessive road-building accelerates rural land development, promoting urban sprawl at the expense of ecosystems.

- Preference of structured ecotourists to be physically active

The SCBWF spanned five days in November 2005 and included 31 field trips that ranged from passive wildlife observation boat tours to field trips requiring participants to hike for several miles, sometimes through mud and standing water, to observe birds and wildlife. For example, participants were led on a diverse habitat tour in and around Brevard County to see semi-tropical forests, pine flatwoods, freshwater marshes, and coastal dunes. Another group of 30 registrants traversed the Enchanted Forest Sanctuary, Titusville's 423-acre flagship property for the Brevard County Environmentally Endangered Lands Program. A less physically-demanding activity was the Pelagic Birding Tour offshore Cape Canaveral. Led by ten birding experts, the boat sailed a group of 80 registrants to "The Steeples," a productive location of underwater cliffs and seamounts that cause upwellings and current edges, especially along the western edge of the Gulf Stream. Occasionally the endangered northern right whale is spotted as it heads to the wintertime calving grounds. As a final example, SCBWF participants hiked the Lake Proctor Wilderness Area, a six-mile trail system through a 475-acre tract of Central Florida ecosystems ranging from sand pine scrub and bayhead to sandhills, pine flatwoods and wetlands.

3.2 BWFs and the Soft Spectrum Bound

As documented by WL, structured ecotourists share a preference with softer ecotourists for multi-purpose trips of short duration.

- Preference for multi-purpose trips

A sampling of activities available at the SCBWF are the field trips discussed above as well as an art competition, historical walks and seminars, a bird banding demonstration, paddling adventures, and seminars on topics ranging from ocean issues, anthropology, archaeology, paleontology, international travel and adventure, butterflies, wildflowers, birds, and wildlife. Workshops focus on optics, the study of specific species, and birding techniques. A growing interest in nature photography is satisfied with 21 offerings that cover digiscoping, digital photography, basic bird photography, photography as art, and a photography field workshop. Leading

experts and photographers conduct the workshops, bringing together an impressive collection of talent.

- Desire for short trips

The time span for BWFs is typically three to five days. The SCBWF is structured so that ecotourists may attend for one day or extend their stay beyond the formal five-day period of the festival to further enjoy the area on their own. The festival brochure has become a year-round outdoor adventure guide for Florida's Space Coast, enabling visitors to choose from a wide array of activities.

Structured ecotourists also prefer larger groups, expect a higher level of services, and requisite interpretation.

- Larger groups

The 2005 SCBWF attracted more than 2,000 individuals. Activities such as the field trips, seminars, and workshops discussed above are supplemented with social activities, providing people the opportunity to interact with the highly respected key notes, trip leaders, interpreters, and like-minded individuals. The structure of the SCBWF is such that registrants can choose as much, or as little, social interaction as they desire.

- Services expected

The registration process, which can be completed online, provides registrants a user-friendly means of choosing the flavor of their trip to satisfy their desire for birding, wildlife viewing, historical and cultural tours and seminars, or a more scientific choice of activities. The organizers also enhance the ease of travel by recommending hotels, restaurants, and other service providers in the area. The Titusville campus of Brevard Community College serves as the SCBWF headquarters where, upon arrival, visitors check in to receive their registration packets and rendezvous for the seminars, workshops, key notes, and some social events. The campus is the departure point for many of the field trips as well.

- Requisite interpretation

The SCBWF excels in providing interpretation to festival attendees. Due largely to the efforts of the primary festival organizer and entrepreneur, Laurilee Thompson, world-renowned experts participate as keynote speakers as well as lead and provide interpretation in field events, seminars, and workshops. The areas provided are continuously expanded as exemplified by one of the most popular developments in recent years – digiscoping. Digiscoping combines the technology of the digital camera with binoculars to produce some breath-taking photographs that previously were the purview of dedicated professional photographers.

The SCBWF has evolved into an ecotourist attraction of international note due to the reputation and cache of the interpreters, appealing to the structured ecotourists' desire for service and mediation. This essay now concludes with an examination of three proposals to extend the emerging literature on structured ecotourism.

4. Research Prospectus

This section broadly outlines some proposed research extensions based on WL and an article written by Singh et al. (*forthcoming*) on environmental advocacy and sustainability. Two of these initiatives are intended to validate, from supply-side and demand-side perspectives, the ecotourist typologies established by WL. The objective of the third study is to uncover behavioral differences related to environmental advocacy and enhance sustainability, among these clusters. The latter study will also fully integrate, for the first time, the elements of the Tourism Triple-E into its modeling framework.

4.1 Extension 1: A Case Study of Structured Ecotourism Events

Because of its unique geographical location in the southernmost part of the eastern United States, Florida is endowed with the only tropical habitat (the Everglades) on the North American Continent. Florida's diverse habitats and favorable climate, together with the confluence of two flyways, attract many species of birds and provide spectacular settings for staging ecotourism festivals and events. More than twenty bird, wildlife, and nature viewing celebrations [Slotkin and Vamosi (2006)] combine the elements of the Tourism Triple-E (previously described) to attract ecotourists to their host communities and promote environmental sustainability. The relative newness of these festivals provides an ideal opportunity to study the ecotourism typologies identified by WL from a supply-side point of view.

The first study in the proposed agenda is to develop a case analysis centered on at least four BWFs hosted in the State of Florida. The purpose of the study would be to validate, from the supply-side, the existence of a structured ecotourism market, and to test the thesis that nature-based festivals and events reflect a market-driven response to the structured ecotourist typology. Each festival will be evaluated with respect to the 10 criteria listed by WL (see Figure 1). The information will be gathered using closed end Likert-scaled survey items, in conjunction with extensive interviews with festival organizers.

In choosing the events to investigate, consideration will be given to the strategic mission advanced by the festival's organizers. Doing so would provide an additional dimension on which to evaluate the festivals, thereby increasing the likelihood of reaching generalizable conclusions. The objective is to determine whether strategic missions manifest into significant differences in the types of activities and services offered at these festivals. We expect that they do.

The relevance of strategic mission is highlighted in a case analysis written by Chambliss et al. (2002), which compares economic performance and management

planning at the Florida Keys Birding & Wildlife Festival (FKBWF) and SCBWF. Although both festivals adhere to the tenets of the Tourism Triple-E, significant differences exist in the respective missions espoused by the festival organizers. The organizers of the FKBWF agreed on an education-based mission “to create awareness of the unique birds and wildlife of the Florida Keys, particularly amongst locals, through education and conservation.” In contrast, Ms. Laurilee Thompson, the chief architect of the SCBWF, espouses an economic-based mission that she believes fosters conservation efforts. So while both festivals champion the cause of environmental conservation and sustainability, the strategy used to promote this vision varies.

4.2 Extension 2: Ecotourism Typologies at the SCBWF

WL have provided a valuable contribution to the literature by identifying the structured ecotourist typology, a market segment that resembles soft ecotourists on some dimensions (trip type and services) and hard ecotourists on other dimensions (attitude and behavior). Analogous to citizens who identify their political beliefs as both “**fiscally**” conservative and “**socially**” liberal, the structured ecotourist displays behavior on the polar ends of the ecotourism spectrum: “**product-type**” soft on one pole and “**environmentally**” hard on the other pole. Structured ecotourists reveal a preference for short, multi-purpose trips, in larger groups, to destinations offering high levels of service and superior interpretation. Moreover, their attitudes and behaviors reveal a strong commitment to environmental conservation and the ideals of enhance sustainability.

WL caution against generalizing these findings without further corroboration, and suggest extending their survey to a broader array of ecolodges and to other “accommodation and non-accommodation settings.” The SCBWF presents an almost ideal event with which to validate the ecotourism typologies found by WL, and to examine cross-cultural differences in behavior, attitude, motivation, and activity preference between ecotourists residing in Australia and those residing in the United States. Given our proposition that BWFs are a market driven response to the structured ecotourist typology, our research hypothesis is that the SCBWF attracts a significantly higher proportion of structured ecotourists than softer or harder ecotourists.

WL crafted a simple methodology that avoids biasing the sample frame with people from the general traveling population. They did so by targeting the consumers of a common ecotourism service: overnight ecolodge accommodations at facilities that have achieved advanced ecotourism accreditation status and that are situated within a one-hour drive from the internationally acclaimed beaches of Australia’s Gold Coast. The reputation of these two ecolodges, combined with their fortuitous location near the Gold Coast, serves to draw, in total, about 35,000 visitors annually. From this large pool of known consumers, the authors mailed questionnaires to a randomly selected sample of 3,000 individuals (1,500 from each lodge).¹²

---

¹² This is the only paper on ecotourism typology, to our knowledge, that employs a pure simple random sampling methodology.

The SCBWF parallels some key attributes that WL exploit in their sampling methodology. Foremost, the SCBWF is recognized as one of the premier BWFs in the United States, and is the industry benchmark for the more than twenty festivals held yearly in Florida. Second, the host city of Titusville is strategically located near the internationally acclaimed Cocoa Beach (home to Ron Jon's Surf Shop) and Kennedy Space Center, and is only a 45-minute drive from Disney World in Orlando. The close proximity to these venues makes Titusville an attractive, year-round destination for ecotourists of all types. In sum, the coalescing of these attributes, (renowned ecotourism event and favorable location) increases the likelihood of segmenting the ecotourism market into the three population clusters identified by WL.

Following the guidelines of WL, the sample frame for our proposed research will be drawn from a known pool of registered visitors at SCBWF during the past five years. In order to limit sample bias and to focus on the behavior of ecotourism consumers, festival participants who are attending the event primarily to offer some service (festival organizers, vendors, volunteers, tour guides, seminar leaders, etc.) will not be surveyed. A five-year window is chosen in order to increase the population pool of festival registrants from which to sample. Unlike the two Australian ecolodges, which draw thousands of visitors annually, the SCBWF is a short-lived event (five days) that attracts about 600 registered visitors per year.

In terms of validating their findings, there are three notable differences in the proposed sampling frame that should provide a valuable contrast to WL. *First, the ecotourism service consumed by the visitors differs between the two studies.* WL target consumers of an accommodation type, independent of the ecotourism activity consumed, while the proposed research targets consumers of an event type, independent of the accommodation type consumed. *Second, SCBWF draws primarily birders to the event, arguably the largest ecotourism activity in the United States.* Validating the ecotourism typologies to this important sub-group would be a significant contribution to the literature. *Third, the sampling frame will be limited to people residing in the United States.* Contrasting the cross-cultural differences in behavior, attitude, motivation, and activity preference between ecotourists from different countries (United States and Australia) adds a further, unique dimension to the study.

4.3 Extension 3: Structured Ecotourism and Enhancive Sustainability

Whereas the first two extensions are intended to validate the *soft*, *hard*, and *structured* ecotourism market segments from both supply-side and demand-side perspectives, the third extension more fully explores the determinants of environmental commitment and enhancive sustainability for the three ecotourist typologies. The proposed study will build on the work of Singh et al. (*forthcoming*) who use a marketing-oriented theoretical backdrop in modeling the relationship between attitudes, perceptions, and beliefs on environmental activism and enhancive sustainability.

Conceptually, the term environmental activism reflects actions that demonstrate a significant (high) level of environmental commitment. The authors developed an operational construct, ACTIVISM, which includes a) educating others about the

relevance of environmental issues, b) volunteering at local wildlife and/or nature festivals, and c) revealing a preference to financially support organizations that address environmental issues.¹³

A principle component analysis, applied on a group of five-point Likert-scaled items, uncovered the following six factors, which encapsulate dimensions concerning environmental issues.

- Attitude Towards the Environment—personal attitude towards the preservation of the environment/wildlife
- Environmental Knowledge—knowledge and awareness of current environmental issues.
- Public Policy Outcomes—perceptions and opinions about environmental policy outcomes in the U.S.
- Stakeholder Responsibility—opinions about the role of the individual and role of the government in environmental preservation.
- Personal Relevance—relevance of environmental issues for self.
- Interrelationship—attitudes about the relationship between human and environmental well-being.

Estimates from a multiple regression show that all six factors significantly influence the ACTIVISM construct. Moreover, regressions on the individual and paired-items, which comprise the construct, confirm that the three most significant variables are personal attitude towards the environment, environmental knowledge, and public policy outcomes. Environmental activism is positively related to both personal attitude towards the environment and environmental knowledge, but is inversely related to perceptions (beliefs) about public policy outcomes.¹⁴

Turning to the issue of enhance sustainability, the authors estimate a series of binomial logistic regressions using, as dependent variables, Yes/No responses to the following three statements.

- Within the past two years, I have signed petitions urging government and other organizations to protect wildlife and/or nature.
- I am an active member of a wildlife or nature preservation organization.
- I provide contributions to wildlife or nature preservation organizations.

Consistent with the findings associated with activism, environmental knowledge strongly predicts affirmative responses for all three items. In comparison, personal attitude towards the environment influences contributions only, while public policy outcomes affect both contributions and the signing of petitions, but does not affect

---

¹³ The three items are each measured on a five-point Likert scale.

¹⁴ The result associated with public policy outcomes is noteworthy. Negative perceptions and attitudes toward public policy outcomes generate a greater level of commitment to ACTIVISM. Stated differently, when respondents deem public policy initiatives to be inadequate, their commitment to actively engage in environmental preservation strengthens.

active membership. Stakeholder responsibility, not surprisingly, emerges as a significant determinant of enhanceive behavior, as reflected by active membership and monetary contributions to wildlife and nature preservation organizations.

The modeling framework used by Singh et al. can be enhanced in a number of ways. First, sorting the sampling frame according to *soft*, *hard*, and *structured* ecotourism clusters would allow for a richer analysis of environmental activism and behaviors that are reflective of enhanceive sustainability¹⁵, and perhaps uncover further differences among the three ecotourism typologies. Second, the list of survey items should be supplemented to include the economic element of the Tourism Triple-E. A fruitful approach, grounded in the tenets of the Tourism Triple-E, would be to design survey items that capture attitudes and perceptions of the interrelationship between environment and economy, and education and the economy. Quoting Ms. Thompson, “The only way you can preserve land is to show that the land, in its natural state, has an economic value.” Third, since environmental knowledge appears to be the single most important determinant of environmental activism and sustainability, its relationship to the quantity and quality of interpretative services provided at ecotourism events (which is highly valued by both soft and structured ecotourists) needs to be more fully explored.

These research extensions would significantly contribute to our understanding of the multi-dimensional aspects of ecotourism. More importantly, the uncovering of the scale and scope of structured ecotourism greatly advances the quest for sustainability.

References

- ACOTT, T. G., LATROBE, H. L., and HOWARD, S. H. [1998]. “An evaluation of deep ecotourism and shallow ecotourism.” *Journal of Sustainable Tourism* 6: 238–53.
- Audubon* (Green Travel Issue). July/August 2006, National Audubon Society.
- BLAMEY, R. [1997]. “Ecotourism: The search for an operational definition.” *Journal of Sustainable Tourism* 5: 109–30.
- BROWN, G. M., JR. and SHOGREN, J. F. [1998]. “Economics of the Endangered Species Act.” *Journal of Economics Perspectives* 12: 3–20.
- CHAMBLISS, K., CUDMORE, B. A., SLOTKIN, M.H., and VAMOSI, A. R. [2002]. “Nature tourism in the Florida Keys: Performance analyses and strategic planning,” *Proceedings of the Society for Advancement of Management International Business Conference: Business Issues in Transition*: 685–97.
- CHAMBLISS, K., HARRINGTON, J., LYNCH, T., SLOTKIN, MICHAEL, H., and VAMOSI, A.R. [2003]. *The economic impact of the 2nd annual Florida Panhandle Birding and Wildflower Festival*. Center for Economic Forecast-

---

¹⁵ Additional elements relevant to enhanceive sustainability can also be addressed. For example, citizens of Brevard County, home to the SCBWF, voted to tax themselves up to \$55 million dollars to purchase environmentally endangered lands for conservation, passive recreation, and environmental education. The Environmentally Endangered Lands Program was established in 1990 and reaffirmed by the residents of Brevard County in 2004.

- ing and Analysis and Analysis, Florida State University and Center for Applied Business Research, Florida Institute of Technology: March.
- CHAMBLISS, K., SLOTKIN, M.H., & VAMOSI, A.R. [2006]. *The economic impact of the 9th annual Space Coast Birding & Wildlife Festival*. Florida Institute of Technology: April.
- DEGRAY, S., GREEN, P., & PAYNE, R.H. [1998]. The birding festival: An opportunity waiting. *Birding* (December): 525–526.
- DIAMANTIS, D. [1999]. “The characteristics of UK’s ecotourists.” *Tourism Recreation Research* 24: 99–102.
- DIGREGORIO, L. [2002]. Birding festivals beckon. *Birding* 34(1): 77.
- FENNEL, D. [1999]. *Ecotourism: An introduction*. New York: Routledge.
- FILION, F., J. FOLEY, and JACQUEMOT, A. [1994]. “The economics of global ecotourism.” In M. Munasinghe and J. McNeely, eds. *Protected area economics and policy: Linking conservation and sustainable development*. Washington, DC: World Bank.
- HONEY, M. [1999]. *Ecotourism and sustainable development: Who owns paradise?* Washington, DC: Island Press.
- HVENEGAARD, G. T. [2002]. “Birder specialization differences in conservation involvement, demographics, and motivations.” *Human Dimensions in Wildlife* 7: 21–36.
- HVENEGAARD, G. T. [1994]. “Ecotourism: A status report and conceptual framework.” *The Journal of Tourism Studies* 5: 24–35.
- KIM, C., SCOTT, D., THIGPEN, J. F., & KIM, S.-S. [1998]. “Economic impact of a birding festival.” *Festival Management & Event Tourism* 5: 51–58.
- LINDBERG, K. [1991]. “Policies for maximizing nature tourism’s ecological and economic benefits.” Washington, DC: World Resources Institute.
- LOWMAN, M. [2004]. “Ecotourism and its impact on forest conservation.” ActionBioscience.org: August.
- MERIC, H. J. and HUNT, J. [1998]. “Ecotourists’ motivational and demographic characteristics: A case of North Carolina travelers.” *Journal of Travel Research*, 36(4): 57–61.
- PALACIO, V. and MCCOOL, S. [1997]. “Identifying ecotourists in Belize through benefit segmentation: A preliminary analysis.” *Journal of Sustainable Tourism* 5: 234–43.
- ROBERTS, M. [1998]. “A survey of travel and tourism.” *The Economist*, (10 January): 1–16.
- SINGH, T., SLOTKIN, M. H., and VAMOSI, A. R. (forthcoming). “Attitude towards ecotourism and environmental advocacy: Profiling the dimensions of sustainability.” *Journal of Vacation Marketing*.
- SLOTKIN, M. H. and VAMOSI, A. R. [2006]. “Nature-based tourism and the three E’s of sustainability: Environment, education, & economics.” Unpublished presentation for the Smart Growth Summit, Putnam County, Florida: February.
- The Economist*. [2005]. “Special Report: The greening of General Electric.” (10 December): 77–79.

- The Economist*. [2005]. "Starling struck." (19 March): 63.
- The International Ecotourism Society (TIES). [2006]. <www.ecotourism.org>. Accessed October.
- TIETENBERG, T. [2006]. *Environmental and natural resource economics*, 7th ed. Boston: Pearson Addison Wesley.
- VALENTINE, P. [1993]. "Ecotourism and nature conservation: A definition with some recent developments in Micronesia." *Tourism Management* (Ecotourism Special Issue) 14(2): 107–15.
- Vanity Fair*. (Special Green Issue), May 2006 and July 2006, Condé Nast Publications.
- WEAVER, D. [2001]. *Ecotourism*. Brisbane: John Wiley & Sons.
- WEAVER, D. B. [2001]. "Ecotourism as mass tourism: Contradiction or reality?" *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 42(2): 104–12.
- WEAVER, D. B. and LAWTON, L. [2002]. "Overnight ecotourist market segmentation in the Gold Coast hinterland of Australia." *Journal of Travel Research* 40(3): 270–80.
- WIGHT, P. A. [1996a]. "North American ecotourists: Market profile and trip characteristics." *Journal of Travel Research* 34(4): 2–10.
- WIGHT, P. A. [1996b]. "North American ecotourism markets: Motivations, preferences, and destinations." *Journal of Travel Research* 35(1): 3–11.
- WOOD, M. E. [2002]. *Ecotourism: Principles, practices & policies for sustainability*. Burlington, VT: UNEP & The International Ecotourism Society.
- World Commission on Environment and Development. [1987]. *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- World Tourism Organization. [2006]. UNWTO World Tourism Barometer. <www.unwto.org>. Accessed October.
- World Travel and Tourism Council. [2006]. <www.wttc.org>. Accessed October.

MICHAEL CARMONA*

A VÁROSFEJLŐDÉS SZEREPE A RÉGIÓFEJLŐDÉSBN ROLE OF URBAN DEVELOPMENT IN REGIONAL DEVELOPMENT

Mire jó egy város? Növeli vagy csökkenti a jólétet a régióban? Tudást, munkahelyeket, rendet és fegyelmet hoz létre, vagy kizsákmányolja a környezetet, a város szemetesládájaként használva azt, ahol kényelmesen „le lehet rakni” a háztartási és ipari hulladékot, a szennyvizet, a reptereket és a külvárosi lakótelepeket?

Ha a városoknak a régió dinamikájához való hozzájárulását vizsgáljuk, feltétlenül mérleget kell vonnunk az adott város és a környezete közti kölcsönhatásokról. Számos kísérletet tettek már – amerikai és európai kutatók egyaránt – a rejtvény megoldására, egy olyan gyakorlatban is használható modell megalkotására, mely elősegítené a város méretének, a régió településszerkezetének, a tér hasznosításának optimális meghatározását. Eddig még nem sikerült eredményre vezető modellt alkotni, azonban különböző „impresszionista” javaslatok már születtek.

Vajon egy város pozitív vagy negatív imidzssel rendelkezik a régió egészére nézve? Jó vagy rossz ötlet Párizst és környékét „Párizs Régióknak” (*Région Parisienne / RP / Paris Region*) nevezni? A nevet nem véletlenül változtatták meg *Ile-de-France* régióra, de ez harminc év múltán is jó ötletnek tűnik? A Diadalív játékony hatással van az *Ile-de-France*-ra? A belváros és külvárosok között ingázók serege pozitívan vagy negatívan befolyásolja a régió egészét? A K+F előnyös a regionális tér számára? Egyáltalán, a regionális térnek békés tájakat és nemzeti örökséget kell a zajos városok zaklatott lakói számára biztosítania? Létezhet régió egy lyukkal a közepén? Az urbanizáltságnak olyan fokát értük el, hogy egy város már akárhol és sehol sem létezhet?

Ezek meglehetősen fondorlatos kérdések, és az egrí szimpozion kiváló lehetőséget jelent a „történet” újbóli áttekintésére a városi és regionális dinamika legújabb globális fejleményeinek tükrében.

Does a prosperous city bring prosperity to the surrounding region? Does the wealth of its inhabitants bring wealth to the surrounding villages, towns and boroughs? There is a general trend to answer “yes”, thus considering that the city automatically transmits its own dynamism to the neighbourhood; and yet, this issue is much questionable.

---

* Michael Carmona, PhD Professor, Paris IV. Sorbone, egyetemi tanár, intézetigazgató.

In order to develop a cost/benefit analysis of the problem, I shall use the post-war experience of France in town and regional development.

On the first days of January 1949, a french geographer, Jean-François Gravier, published a book bearing the following, very provocative title: "Paris and the French desert". At this time, during the immediate post-war years, Paris was swiftly recovering from the injuries inflicted to buildings and factories (notwithstanding the human losses) by the war and the battles for the liberation of the national territory; the governments have been since the end of the war facing the following question: when reconstructing the damaged car manufacturing plant of the Renault company (which had just been nationalized), should the decision be made to reconstruct the plant on the same site, close to the municipal border of Paris, or should it be wiser, easier and less expensive to relocate the plant elsewhere in France, why not at a distance of 300 to 500 kilometers off Paris, where the land costs nothing, and where considerable supplies of cheap manpower are available? The decision was made to reconstruct the plants on the same, historical site, in order not to lose time, and considering precisely the existence, inside Paris and the suburbs of Paris, of a skilled manpower.

The same decisions were taken when the governmental authorities had to finance the reconstruction of truck manufacturing, heavy chemical machinery, paper industry, aeronautic plants, for, mills, slaughterhouses. Paris was before World War II the first industrial region of the country, despite the fact that Paris and its region completely lack any kind of mineral resource, such as coal, iron, gas, hydraulic energy. After reconstruction was enhanced, Paris still remained the first industrial country of France. Moreover, Paris benefitted immediate positive effects of reconstruction which were up-to-date equipments and fittings; much of the corresponding cost was met by the Marshall plan which enabled the country, and specially Paris, to implement a large-scale modernization of the industrial tool.

This is what happened from 1945 to 1949–1950, and explains why Jean-François Gravier wrote his book. Gravier understood what the consequences of this rebuilding of industrial Paris would mean.

The first consequence was to attract to Paris and to the neighbouring communities of the capital city all young skilled, learned and ambitious people. There has been indeed a huge brain drain, mainly drawing to Paris youngsters from all other regions of France. Inside the Paris region itself, which accounts for a mere 2% of the territory of France, the same phenomenon happened. Half of the area of this region of Paris is covered by farms, and dedicated to agriculture, one fourth is covered by forests, and one fifth is covered by the city of Paris and its suburbs. After World War II, the agricultural communities, the villages, the small towns all around Paris suffered the same workforce drain; the territories located in the outskirts of Paris quickly became empty, except here and there, when fresh areas were needed for urban purposes. Paris and the neighbouring suburbs, between 1950 and 1954, gained every year a net surplus of 140.000 inhabitants – that is 560.000 inhabitants in 4 years. This was at the expense of all regions of France, but mainly the territories located in a range of about 200 kilometers around Paris, from which a majority of these people originally came.

This workforce drain had in some sense a positive effect for the deserted regions, since the agricultural activities, lacking workforce, had to turn to intensive mechanization, thus accelerating the modernization of the French agriculture, and in turn convincing more young people living in the countryside that they would make a better living by migrating to Paris.

A second major consequence of this demographic tide was that the increase in the Parisian population brought extra customers to the Parisian consuming market, thus favouring the creation of new industries, new services, new shops, and distributing more salaries, more purchasing power, more wealth in Paris and in the communities around Paris. Paris was an overcrowded city, with more than 3 million inhabitants packed on a surface of 100 square kilometers, and the overspill of the population in the suburbs was accelerating, the suburbs of Paris accommodated 2 extra millions before the war burst; the figure became 3, then 4, 5, 6 million; today, the population of the city of Paris has dwindled to 2 million, and the suburbs have climbed to 9 millions, leaving a poor 500.000 inhabitants to the rural part of the region. This piling of inhabitants in the suburbs of Paris produced a downgrading of the quality of life, since housing mixed with heavy industry plants; the absolute priority granted to industrial production allowed environmental conditions to become worse and worse; but the people, as well as the governmental authorities, cared very little for that, since high wages, lively conditions of life and entertainment, were present.

Most of the newcomers were young people, and they married earlier than today, made many babies, fuelling in this way the increase of the consuming market; they needed new housing, with bigger apartments and houses to host their numerous children. Many districts inside Paris had to be renovated, that is, the former old buildings erected during the nineteenth century were pulled down, and new high rise, built after the most modern rules of the realistic socialism style, triumphant all over Europe, were completed. At a time, Paris had little place left for these new built areas, and governmental authorities were looking for spatial extension, that is coveting green areas outside Paris, where corn, vegetables and beets were grown, and which could be bought at a low price in order to be transformed in new urban districts.

As for the elderly people living in Paris or in the dense suburbs surrounding Paris, since the environment was bad, when they retired, they had no need to remain in the bad conditions of life prevailing in the capital city; so they naturally tended to leave Paris in order to settle in the countryside, and, for that purpose, they bought deserted houses in deserted villages all around Paris.

So new inhabitants came in the agricultural territories surrounding Paris: one category was provided by young people establishing in the new buildings which were just dormitories to them; a second category were elderly persons, retired from Paris, and still bearing the habits of a long duration of life in a big, lively city; they quickly were bored to death by the quiet life of the villages.

Urban people and agricultural people really belonged to two worlds which were completely ignoring each other. I have a personal memory which strikingly illustrates this situation. At the beginning of the sixties, the French State had decided to

buy a big plot of land in a small community located exactly 14 kilometers east of the cathedral of Paris, the so-called Notre-Dame cathedral, which marks the center of all the French road networks. A distance of 14 kilometers from the cathedral means that this small community is located at a distance of 9 kilometers from the eastern limit of Paris; there is a train going from inner Paris to this small community. The name of the village is Sucy en Brie; the name “Brie” refers to an agricultural and historical region which lies close to Paris, extending eastwards till it merges with the neighbouring region of Champagne. Historically, in Sucy en Brie, there were fields where cattle were grazing – hence a special cheese, very reputable in the wide range of French cheeses, called “the Brie” cheese; in Sucy en Brie, there also were vineyards formerly belonging to the chapter of Notre Dame; and there were three or four properties belonging to rich families which used to go there during the summer, because Sucy lies on the ridge of the plateau of Brie-Champagne and is so close to Paris. So the government had decided to buy two of these big properties in order to build there thousands of realistic socialist blocks for young people with children living and dreadful conditions in Paris. When you say children, you mean of course schools. In 1964, I was starting to work in the office of the Head of the Planning Department in the Ministry of Education, and, to please the parliamentary deputy of Sucy, the Minister had taken the decision to build in this former village a brand new college. And so I was sent to Sucy to look after possible locations for the erection of the new college. With the deputy, we met the owner of the location which appeared to be the best; it was not very difficult to find out the owner: he was the mayor of Sucy, the owner of a significant proportion of the agricultural areas of Sucy-en-Brie; when started looking for him, were told in which of his fields we could find him, and finally met him in one of his properties; he was sitting on top of his tractor; he greeted us very cordially in the midst of the thick, heavy, drenched mud, and accepted instantly to sell to the State the piece of land needed for the construction of the college. Then we started chatting about his life and experience. He was already an aging man, and was very talkative. The most striking thing was when he told me: Look, young man; I am very proud for one thing; I was born in this small community, and I have been elected Mayor many years ago. During my life, I have been only three times in Paris; once, in the day I was summoned to join the army when started the second World War; the second occasion was when in 1952 the Queen of England, Elizabeth II, visited Paris; and the third time was in 1960 when the government decided to launch the creation of the two new housing districts in Sucy en Brie, and the Minister of Housing insisted on receiving me personally because he wanted to tell me how lucky I was since the government would consequently finance a new town hall, the modernization of the railway, commercial structures, and new plants in the low fields lying between Sucy and Paris. Three times in a whole life.

Which lessons can we draw from the example of Sucy? Paris used this community first, before the middle of the XXth century, for wine and cheese providing, and for the summer holidays of wealthy Parisians. Then, in the sixties, Paris remembered that this community could also provide cheap land to locate in a pleasant environment thousands of new dwellings. And since this region started begin occupied by houses, it made sense to attract, in the area lying between Sucy en Brie and the

boundaries of Paris, industrial parks, where plants for the new goods asked for by our modern society could be manufactured, such as electrical bulbs, refrigerators, washing machines, but also a huge garbage disposal area and a big waste water treatment plant.

To tell the truth, Sucy en Brie is nowadays a very nice community, with more than 25.000 inhabitants, with 40% of the surface still remaining in green space and forests, with well-kept streets and public space, a great deal of equipments which contribute in the global welfare. The former parliamentary deputy is now member of the French Senate, he has been elected Mayor of Sucy en Brie ever since the former Mayor has died. No pollution, excellent links with Paris thanks to the railway which has been integrated in the express transit railway system of the region of Paris.

A history of many other local communities around Paris would be very similar to that of Sucy en Brie. Wealthy people from the nobility or the high bourgeoisie buying properties around the city, and in general taking care of the agricultural production in such a way that the agriculture in the region of Paris is one of the richest and most productive in France. After the industrial revolution starts, plants overflowing past the boundaries of the city of Paris, rapidly surrounding Paris with a continuous ring of factories, a forest of high chimneys spitting smoke and ashes in the sky. Then part of them closing down to reopen farther away, while new houses replace them. In the social geography of Paris, wealthy communities are more numerous in the west, low classes being more densely clustering in the eastern suburbs. In the wealthy local communities, a new phenomenon has developed; these urban suburban locations has started attracting some high level equipments, such as universities, high schools, engineering schools, laboratories. Top managers, because they rather live in the west and the south-west part of the Parisian suburbs, have, after the years seventies, contributed in pushing to this part of the area the new offices in which banks, insurance companies, headquarters of industrial or commercial companies, have relocated when it became obvious that staying in Paris, insided prestigious but inadequate buildings, was no longer a solution for better productivity and efficiency. Logically, a high proportion of the modern office space in the Paris region located in the western suburbs, in spite of all the efforts which the governments have deployed during the last 50 years to impede such locations and encourage relocations also in the eastern part of the suburbs and region of Paris.

An analysis of where the wealth is located shows that it is concentrated in the western half of Paris and of its suburbs; on the contrary, poor people, shabby industries and damaged landscape are concentrated in the east.

This shows that the city does exert a strong influence on its local environment, should it be positive or negative. If you look at figures of population, the north and the east of inner Paris, of its suburbs and of three neighbouring region, accommodate more or less one half of the overall population; but in what conditions of life! Jobs are located in the west, and this means transportation and commuting. These housing districts are often decrepit, and they are the places where hundreds of cars burn every night. Dynamism does extend from inner city to the local environment, but also the negative consequences of dynamism. Can the local authorities do much to impede such effects, to turn them in a positive way? History of the last 50 years

shows that it sometimes happens, but in general these phenomena are much more often underwent rather than asked for and managed by the mayors of these communities.

The same situation can be observed in the other metropolitan regions of France. The weight of Paris and its economy and wealth is overwhelming in France; yet, due to the distances from Paris to the borders of France, a fair number of major cities scattered along these borders have managed to develop, through the natural trends of history, and thanks to tremendous efforts started after the beginning of the sixties to enhance regional development in other regions than the region of Paris. France has three conurbations reaching or exceeding a million inhabitants, Lyon, Lille and Marseille; others have some 600.000 to 700.000 inhabitants, like, for instance, Bordeaux and Toulouse. These metropolitan areas are significantly named by the name of the main city, and as a matter of fact, the main city is the core of all movement, impulse and attraction in the metropolitan area; there are located the universities and engineering schools, the headquarters of the regional authorities, the regional headquarters of the banks; there are the local stock exchanges, the regional headquarters of the railway company, the most sophisticated commercial structures, the theaters, the finest cinemas, the opera houses and concert halls, and so on.

For instance, Toulouse, some 600 kilometers from Paris, in the direction of the South, has been lucky enough to escape the major injuries of the two World Wars. It has become a capital city for aeronautics and space industries; Toulouse hosts the most important plant of the Airbus plane, and has Universities and research centers enjoying a high international reputation. Moreover, the city is lively, colourful, and its inhabitants are very devoted to the community. So, Toulouse is a dynamic city. Consequently, Toulouse is attractive, and attracting people and companies. Toulouse has such a grip on the regional local communities that economists are now currently describing the relationship between Toulouse and these communities as "Toulouse and the Toulouse desert"; the medium size cities scattered all around Toulouse within a range of 80 to 100 kilometers experience a thorough aspiration of their local activities for the benefit of Toulouse, while Toulouse sends to them retiring people, or low income families in the need of low cost housing with a piece of garden for their two, three or four kids; in many cases, these families are constituted by immigrants, with people facing heavy problems of integration in the French society. The rural districts around Toulouse have all united in a formal league designed to oppose ambitious Toulouse. They constantly strive to direct towards the rural space a fair proportion of the national and European subsidies flowing to the dynamic industries which account for a major part of the dynamics of the city of Toulouse. The local communities complain that local companies leave to re-settle in Toulouse, while Toulouse sends poor people to them, or people who ask for gated communities.

When a local company leaves its settlement to relocate to Toulouse, it is indeed a drama. When, instead, gated communities appear, designed around a golf course, and there are many in the region of Toulouse, what happens? They bring to these rural districts money flowing from the pockets of well-to-do customers. At the same time, these customers seek to have the highest bio quality for the products they eat such as meat, vegetables and fruit; bio products are sold in France at prices at least 15 to

20% higher than the ordinary ones, and this brings again revenues to the local farmers. The same refined customers do not drink, like the workers drank in the old times 7 or 8 liters a day of low quality wine; they drink perhaps only one or two glasses of wine, but they want this to be good, natural, and thus push higher and higher the quality of the local vintages. They want to use their leisure by rowing on the local lakes and rivers, cycling, riding on horseback, and this, again, provides work to the local companies, permanent jobs and consistent resources to the inhabitants of these local rural communities; even younger people from the city go to work to these new communities because they can get fine jobs in a pleasant environment, and this matches with the general request for a better quality of life, closer to the natural ambient.

Without Toulouse, where would such local economy of the rural part of the region stand today?

So, it is true to say, because reality is there, that the dynamics of the main city can bring many discomforts to the region all around. The region is considered by the city as a waste area where one can dispose garbage, implement water treatment plants, install domestic waste incinerators, develop airports, logistics deposits, freight railway stations, oil refineries, power plants, psychiatric units, lunatic asylums, detention centers, wholesale markets, all equipments necessary for our life but which everybody prefers to veil and, if possible, completely ignore. It has often been said that the suburban area of Paris is the doormat of France. Insulting as this remark can be, it betrays very conspicuously the way urban planners and policy makers consider the surroundings of the city.

But on the other hand, there are benefits for the neighbouring region. With the development of the demand for better landscapes and natural environment, the rural districts inside an urban region can drag money and jobs to enhance the aspects of natural space through national and regional parks creation, through ecotourism activities, through biological agriculture, through leisure, hiking, thermalism. Hosting an airport means cashing incurring resources, even if it brings restrictions to the possible development for housing; but noise and strict regulations regarding the height of the buildings do not impede the implementation of exhibitions facilities, showrooms, marts, hotels, offices, cash and carry stores, and so on. If a rural area, because of the availability of space, is requested to host a research center or a new faculty, this first means money; but it also means, in the medium and the long term, people one day making the decision to establish their living in the neighbourhood of the laboratory or school where they work day after day; and once you have a certain number of scientists and researchers living on the spot, this means that you need people to provide them services for hospital or health cures, take care of their children in the kindergartens, run shops to meet with their daily needs. And all this means incomes, revenues, and more wealth to be distributed throughout the area.

The question now is: how to establish a fair balance between advantages and disadvantages? No mathematical formula can provide the right answer; this is why all countries in Europe try to encourage the constitution of local forums, or conurbations councils, where people living on the territory of a so-called metropolitan area, around a main city, can discuss about common interest and agree on some commons

paradigms about how to share the burdens and the benefits of the growth and dynamics. The solution to this problem, which was not unknown in older times, has long been to simply push further away the administrative limits of the growing city; Europeans experienced like this, greater London, greater Berlin, greater Wien, greater Paris, and the creation of Budapest as one city through the merger of three cities, Buda, Pest and Obuda, without forgetting the latest contemporary extension of the boundaries of metropolitan Budapest with its 23 districts. Notwithstanding the fact that Budapest, today, means even more than the metropolitan city alone, but includes communities located in the county of Pest and even further, thus justifying the recent creation of the BAFTA Council.

Such councils have been experienced in many similar situations. Sometimes, they appear then disappear, like what happened to the first GLC, Greater London Council, like things happened with the liquidation of the Urban Community of Barcelona decided by the regional authority of Catalonia. Paris has no such joint committee with its neighbours; there are separate cooperations for domestic refuse burning (but not collection), cooperation for the waste water treatment (but not for the fresh drinkable water production and distribution); public transportation is managed by the State and by the regional authority. Many other examples can be produced, such as those of Istanbul, of the Metropolitan cities of Italy, of Mexico, Djakarta, Cairo, Buenos Aires, etc. They all show that there is a deep concern about the need for joint decision and action throughout a regional space if one wants the benefits of the dynamism of the main city to be better used.

After World War II, a French economist, François Perroux, issued a new theory of development, stressing the key role of so-called "Development poles"; it became a very popular theory of development, for the redevelopment of distressed areas in already developed countries as well as in developing countries. It explained that erecting a major modern pole for instance for shipbuilding, car manufacturing, oil refining and treatment, steel, aluminium, or whatever else, brings modern equipments, habits and mentality to an area, and that development then irradiates all around the neighbouring country. The theory has proved wrong, which does not prevent governments and international institutions to still refer to it because it is easier than starting to scatter smaller actions and initiatives on a wider territory. Experience has proved that development does by no means irradiate by itself, but needs to be organized and channelled, through an accurate governance, taking into account the local traditions, ambitions and institutions if one wants to give way to initiatives aiming at mutual benefit for city and region.

ZÁM ÉVA*

A versenyképesség területi statisztikai elemzése Regional Statistical Analysis of Competitiveness

The regional information sharing has changed greatly over the past couple of decades. From the mid 1990s the content and aspect of the analysis has tried to suit that of the European Union's requirements. In her study the author looks into the dilemmas of measuring regional competitiveness as well as the characteristics of the competitiveness of the North-Hungary region.

She also studies the data in statistical index-numbers used to measure competitiveness, its limitations, calculation dilemmas and the method of multiple variables which is used in regional studies but has been found to have questionable methodological background.

The author studies the North-Hungarian region's competitiveness in the EU NUTS 2 ranking via some pinpointed indicators. She also carries out a comparative comparison on the Hungarian statistical planning regions. Finally, she also studies important characteristics that are deemed such for the growth of the particular region. Resulting from this she concludes that the development of the North-Hungary region is extremely low. The North-Hungary region comes last or last-but-one in nearly all of the analysed areas and shows slight improvements in a few areas only.

Az információk területi ismérvi szerinti rendszerezése és publikálása nem új keletű, a KSH megalapítása (1867) óta folyik. A területi tájékoztatás természetesen a kezdetektől sokat változott. A vizsgálati alapkérdések, a térségi szintek, a vizsgálatok módszertana a leíró statisztikától a komplex társadalmi-gazdasági elemzésekig folyamatosan és jelentős mértékben átalakultak.

A területi statisztika előtérbe kerülése Magyarországon az 1970-es évtizedben a településhálózat vizsgálatával indult, de jelentős áttörést a rendszerváltozással megváltozott környezet (növekvő területi különbségek, a gazdasági szervezetek számának gyors növekedése, a kisméretű cégek nagy száma) hozott.

Az 1990-es évek közepétől pedig az elemzések szemlélete és tartalma az EU igényeinek igyekezett megfelelni. (Sándor I. 2002.)

A regionális folyamatok kutatásában az elmúlt másfél évtizedben nemcsak Magyarországon, hanem világszerte lényeges változások történtek, amelyeket az alábbi szakmai szempontokkal indokolhatunk:

---

* Zám Éva CSc, dékán, főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Gazdaságtudományi Intézet, Eger.

- a globlizáció (csúcstechnológiák, nemzetközi vállalatok, nemzetközi pénzpiacok és -intézmények) az egyes térségek látványos polarizációjához vezetett;
- bizonyos nagy országsoportok sajátos fejlődési útjai (pl. volt szocialista országok, olajtermelő országok, Dél-Kelet Ázsia gyorsan fejlődő országai);
- az állami decentralizáció folyamata;
- térségi hálózatok (főként gazdasági klaszterek) szerveződése;
- a térségekhez kötődő támogatás-politika.

Mindezek mellett a kutatókban itthon és külföldön gyakran felvetődik a kérdés, mi áll a területi kutatások jelenlegi konjunktúrája mögött? (Nemes Nagy J. 2005.) Lecsupaszított érdekszemponatok új források szerzésére, vagy valóban igaz az, hogy „a régiók, földrajzi koncentrációk, városgazdaságok versenyképességének előtérbe kerülése nem valamilyen regionális politikai vagy eszmei divatból ered, hanem a globalizáció valóban egy új gazdasági teret hozott létre”? (Lengyel I. 2000. 45. o.)

Valószínűleg mindkét nézetnek van létjogosultsága. A fejlettebb régiók az új gazdasági tér nyújtotta előnyöket igyekeznek kihasználni az erre épített területfejlesztési stratégiájukkal, míg a fejletlenebbek a plusz források megszerzését tartják elsődlegesen szem előtt. Ők kevésbé tudják a regionalitás pozitív gazdasági hatásait élvezni, hiszen számukra ezek csak a viszonylagos fejletlenségükből adódó régiós támogatások megszerzéséhez fűződő érdekeikben öltenek testet. Hosszabb távon viszont hozzájárulnak a régiók identitástudatának fejlődéséhez, hasznosak lehetnek a regionális fejlesztési stratégiák kidolgozásához, vagyis végső soron elősegítik a régiók társadalmi-gazdasági fejlődését és segíthetik más – fejlettebb régiókhoz viszonyított – lemaradásuk csökkentését.

Tanulmányomban a versenyképesség mérésével kapcsolatos dilemmákat, valamint az észak-magyarországi régió versenyképességének néhány jellemzőjét vizsgálom.

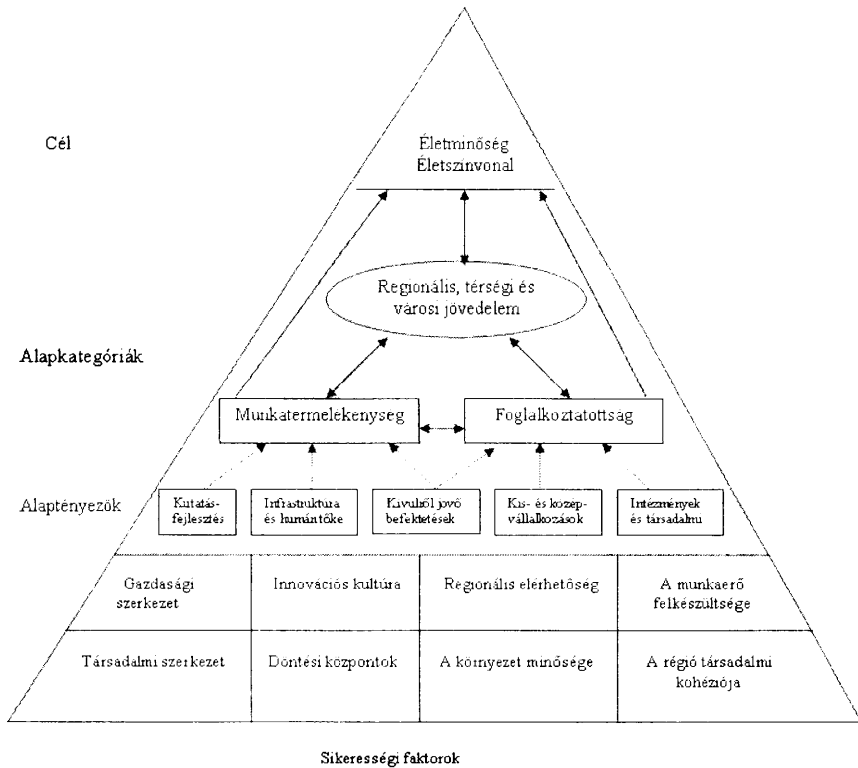
A mérés néhány dilemmája

A versenyképesség „a versengésre való hajlamot, készséget jelenti, a versenyben való pozíciószerzés és tartós helytállás képességét” (Lengyel I. 2006. 131. o.). A regionális versenyképesség – az EU 1999-ben elkészült VI. Regionális Időszaki Jelentés megfogalmazása szerint – tartós fejlődésre való képességet jelent a globális térben, vagyis „az életszínvonal tartós javulását szolgáló olyan fenntartható regionális gazdasági növekedést, amely magas foglalkoztatottsági szint mellett valósul meg” (Lengyel I. 2000. 138. o.). Vagyis a versenyképesség nemcsak szűken vett gazdasági kategória. Olyan komplex fogalom, amely egyetlen mutatóval nem mérhető. Szokásos mérni az alábbi egymáshoz szorosan kapcsolódó mutatószámokkal:

- az egy lakosra jutó regionális GDP és növekedési üteme,
- a munkatermelékenység szintje és növekedési üteme a régióban,
- a régió gazdasági aktivitási aránya, foglalkoztatottsági rátája és változásuk.

Természetesen a regionális versenyképesség mérésével foglalkozó kutatók többféle közelítéssel próbálkoztak az elmúlt években. A hazai kutatások többsége alapként a Lengyel-féle piramis modellt használja, amely a maga komplexitásában, az

alaptényezők és az ún. sikerességi faktorok meghatározásával támaszt nyújt a régiók fenntartható fejlődésének megítéléséhez.

1. ábra: A regionális versenyképesség piramismodellje

Forrás: Lengyel Imre: A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi statisztika 2006. március. 139. oldal.

Egyes magyarországi kutatók e modellre építve eljutnak az objektív és szubjektív versenyképesség fogalmáig (Barna–Dr. Molnár–Juhász 2005.). Objektív versenyképéségen az úgynevezett stratégiai tényezőkkel leírható versenyképéséget értik, vagyis a GDP alakulására közvetlenül ható tényezőköt törekednek e modellben azonosítani.

A szerzők kiindulási alapként – a fenti piramismodell mellett – a 24/2001. (IV.20.) Országgyűlési határozatot tekintik, mely a kedvezményekre jogosult kistérségek meghatározásához ír elő gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális és foglalkoztatottságra vonatkozó mutatókat (19 mutató).

Az ott leírtak és a rendelkezésre álló statisztikai adatbázis alapján 17 mutatót tekintettek a modell stratégiai tényezőinek.

Korrelációs számításokkal meghatározták e mutatók és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat intenzitását az 1997., 1999., 2001. és 2003. évekre vonatkozóan. Csak a 0,7 vagy az annál nagyobb korrelációs együtthatókat tekintve meghatározónak megállapították az ún. „elsődleges stratégiai tényezőket” (objektív versenyképesség), melyek számításaik szerint az alábbi hét mutatóval közelíthetők:

- 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma,
- 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma,
- népesség,
- népsűrűség,
- 1 km vízvezetékre jutó csatornahálózat hossza,
- tartósan munka nélkül lévők aránya,
- munkanélküliek aránya.

Legerősebb kapcsolat a vizsgált körben az 1000 főre jutó vállalkozások száma és az egy főre jutó GDP között volt fellelhető (Barna–Dr. Molnár–Juhász 2005. 551. o.).

E modell nagy előnye, hogy olyan térségi szintek versenyképességének vizsgálatára is alkalmazható, amelyekre vonatkozóan a Statisztikai Hivatal nem közöl GDP adatokat (ezen adatok legkisebb területi egysége Magyarországon a megye) és jelentősen leegyszerűsítheti a támogatások odaítélésének adminisztrációs, túlzottan bürokratikus előmunkálatait.

A modell másik pillére a szubjektív versenyképesség, melynek modellbe történő beépítéséhez szükséges adatokat lakossági vélemények alapján gyűjtik és dolgozzák fel.

Ugyanakkor be kell látnunk, hogy a modell nagyon is magyar, ráadásul az ország társadalmi-gazdasági fejlettségének bizonyos – és remélhetőleg rövid – korszakára vonatkozik. Mégpedig olyan korszakra, amikor jelentős számban vannak jelen kényszervállalkozók, amikor működnek vízvezeték hálózatok kiépült csatornahálózat nélkül stb. Vagyis véleményem szerint hosszabb távú idősorok vizsgálatánál és nemzetközi összehasonlításokban a modell kevésbé alkalmazható.

A regionális versenyképesség definíciójának további „kibontását” találjuk Lukovics Miklós tollából, aki empirikus vizsgálatok eredményeire támaszkodva a magyarországi megyék és Budapest versenyképesség szerinti tipizálását vizsgálja klaszteranalízis alapján (Lukovics M. 2006.).

A szerző a régiótipizálás eddigi eredményeinek összevetésével (Porter–Enyedi–Rechnitzer–Lengyel–Martin) háromféle régiótípust különböztet meg: relatíve fejlett, közepesen fejlett – és relatíve fejletlen régiótípust.

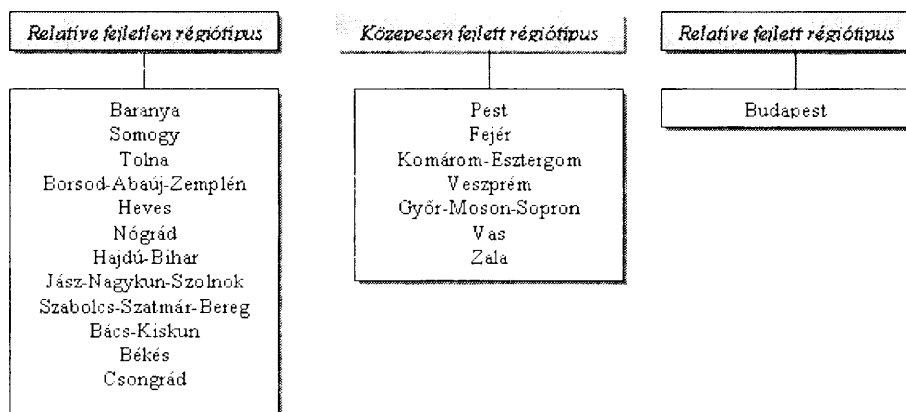
A versenyképesség mérésében a Lengyel-féle piramismodell alapkategóriáit és alaptényezőit alkalmazza közelítő magyarázó változókkal (az alapkategóriákra vonatkozóan 13, az alaptényezőkre vonatkozóan további 22 változót vizsgál).

Vagyis összesen 35 változóban határozza meg a jövedelmek, a munkatermelékenység, a foglalkoztatottság, a globális integráltság (nyitottság), a kutatásfejlesztés, technológia, innovációs kapacitás, a kis- és középvállalkozások, a kívülről jövő befektetések, a külföldi működő tőke, az infrastruktúra és humán tőke, valamint az intézmények és a társadalmi tőke mutatóit.

A vizsgálat – amely a magyar megyék és a főváros versenyképességére vonatkozik – annak megállapításával zárul, hogy a 2003. évi adatokat tekintve csupán a két szélső póluson, Budapest 1.-1., Győr-Sopron 2.-2., valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg 20.-20. egyeznek a versenyképességi rangsor alapkategóriák és alaptényezők szerinti rangszámai. A rangszámok eltérései néhány esetben különösen kiugró értékeket mutatnak. (Pl. Borsod-Abaúj-Zemplén megye alapkategóriák szerinti rangszáma a 19., míg alaptényezők szerint a 10. helyen áll, vagy Baranya megye, amely a 16. és a 9. helyet foglalja el az említett kategóriák és tényezők alapján számított rangsorban.) A kétféle rangsor jelentőségét az adja, hogy egy-egy térség megvalósult versenyképessége (alapkategóriák szerinti eredmény) összehasonlítható azok jövőbeli fejlődésének lehetőségével (alaptényezők szerinti eredmény).

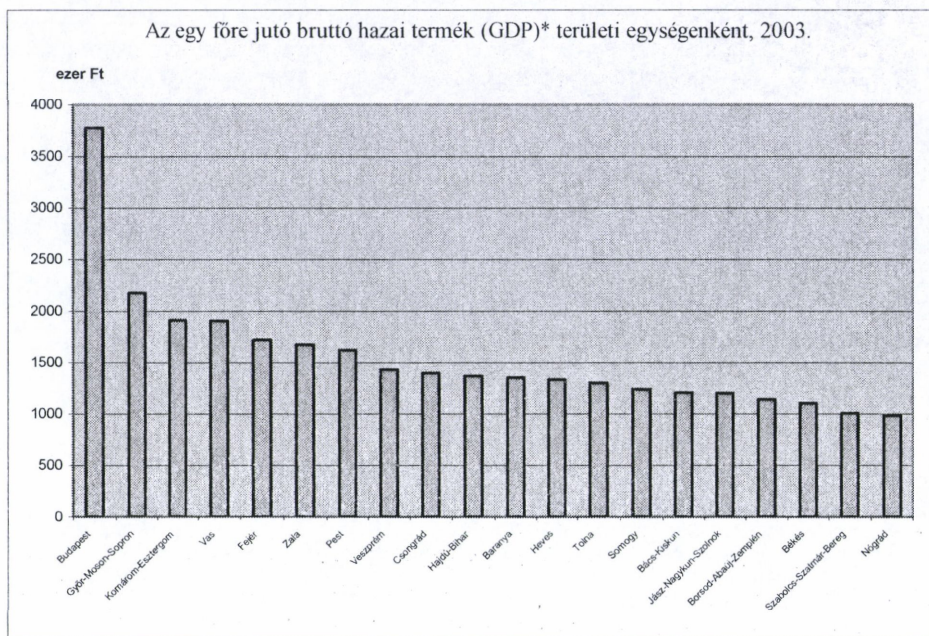
Végül a versenyképesség 35 mutatóra együttesen végzett komplex elemzése alapján a szerző az alábbi eredményre jut:

Forrás: Lukovics M.: A magyar megyék és a főváros versenyképességének empirikus vizsgálata. Területi statisztika, 2006. március 163. o.

2. ábra: A megyék és a főváros besorolása elméleti régiótípusokba a klaszteranalízis alapján

Mondjuk meg őszintén, ezen módszertan alapján végzett vizsgálatok összevont eredménye nem sokban különbözik az egy főre jutó GDP megyék szerinti rangsorától.

* az év közepi lakónépességgel számolva

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 2005. 178. oldal.

3. ábra

Az előzőekből is kiderül, hogy a regionális versenyképességgel foglalkozó tudományterületek (társadalomföldrajz, szociológia, gazdaság és gazdálkodás tudományok) nagy dilemmája a versenyképesség mérése.

Az nyilvánvaló, hogy a versenyképesség vizsgálatára egyetlen mutató alkalmatlan, e komplex állapot és folyamat nem számszerűsíthető minőségi jegyei és statisztikai mutatókkal közelíthető komponensei együttesen jelenthetnék a regionális versenyképességet.

Tudjuk, a statisztikai adatok – természetükből adódóan – csak korlátozott pontosságúak lehetnek, vagyis csak megközelítően jó és kevésbé jó közelítéseket adhatnak. A regionális versenyképességnek vannak olyan tényezői, amelyek a folyamatok lényegének megragadásához elengedhetetlenek, de nem, vagy csak korlátozottan számszerűsíthetők. A régió egyénekre ható természeti környezete, az „élhető település” számszerűen megfoghatatlan, de mindenki által átérezhető jelentése, vagy az identitás érzése oka és következménye is az adott régió versenyképességének.

A régió versenyképességi fogalma (értsük most ez alatt a térszerveződés bármilyen szintjét) ilyen értelemben is hordoz specialitásokat a vállalati, ágazati vagy akár makroszintű versenyképességet befolyásoló faktorokhoz képest.

E tényezők feltárása bonyolult és költséges, rendszerint csak lakossági, vállalati felmérésekkel közelíthetők és lezajlott folyamatok utólagos értékelésénél érhető

tetten (pl. a résztvevők együttműködésében, a közös cél kitűzésében, és abban való közreműködésben és áldozatvállalásban stb.).

Attól, hogy ezek statisztikai mutatószámokkal nem, vagy csak nagy költségekkel és sokszor meghatározhatatlan bizonytalanságokkal írhatók le – jelentős szerepük lehet egy régió fejlődésében, versenyképessége alakulásában.

A versenyképesség nemzetközi összehasonlításban is alkalmazott – a fentiekben említett – számszerűsíthető és statisztikai adatszolgáltatásokban elérhető szokásos mutatóihoz használt adatok szintén bizonyos versenyképességi jellemzők becslései.

Ezen statisztikai mutatószámokhoz használt adatok korlátait célszerű ismernünk. Például a GDP számítás területi egysége, számbavételének problémái: az alulról vagy felülről számítás dilemmái, az értékteremtés helye, illetve a jövedelemtulajdonosok lakóhelye szerinti kettősség, a több régiós egységek régiókénti számbavétele, nemzetközi összehasonlítások, a vásárlóerő paritáson mért egy főre jutó GDP adat további problémái stb. (Pukli P. 2000.).

A munkatermelékenység, mely alatt az egy ledolgozott órára jutó hozzáadott értéket értjük, a statisztikai gyakorlatban az egy foglalkoztatottra jutó GDP-vel becsüljük – tudjuk, jelentős korlátokkal.

A regionális fejlettség mérésére használt mutatószámok valós problémái mellett is célszerű ezeket alkalmazni, s nemcsak azért, mert teljesen egyetérthetünk Nemes Nagy József véleményével, miszerint „...az eltérő közelítésű sokmutató elemzések módszertani kockázatait egy alapvető tény hazánkban biztosan lényegesen csökkenti: a területi tagoltság olyannyira markáns ma, hogy komoly tévedéshez, még hibás számítások sem vezetnek” (Nemes Nagy J. 2005. 12. o.). Időben hosszabb távú és nemzetközi összehasonlításokat jelenleg ezen mutatók alapján végezhetünk. Kétségtelen, hogy a mutatók elsősorban statikus állapotfelmérésre alkalmasak, s kevésbé a hosszabb távú sikeresség megítélésére. A soktényezős, de statisztikai adatszolgáltatásban hozzáférhető adatokra épült elemzések módszertana, főként amely a régiók összehasonlítására is alkalmas komplex mutatószámokhoz vezetne, ma még nem eléggé kiforrott. (A Világbank pl. 80 változóból álló alapadatot használ az országok versenyképességének vizsgálatára.) (Lukovics M. 2006.)

A hazai regionális kutatásban a többváltozós módszerek (faktoranalízissel, többváltozós regresszió elemzéssel, ún. pontozásos metodikákkal) elterjedőben vannak, de ma még standard mutatószámok nélkül és esetenként bizonytalan módszertani háttérrel (Nemes Nagy J. 2005.).

Az pedig – véleményem szerint – a legkevésbé átgondolt, hogy milyen térségi szintre milyen mutatószámokat célszerű alkalmazni, mint ahogy gondot jelent a módszertan, s az alapadatok meghatározásánál a területi egységek közigazgatási határai és a gazdasági tevékenységek térbeli sűrűsödésének (klaszteresedésének) eltérései.

Az elemzések szükséges mélysége és részletezettsége pedig természetesen függ a vizsgálat céljától, vagyis hogy azt nemzetközi összehasonlításra, a hazai statisztikai tervezési régiók egymáshoz viszonyított fejlettségbeli különbségei megállapítására, még inkább bizonyos régiótípusokba való besorolásra, vagy esetleg a régió versenyképességének javítását szolgáló gazdaságfejlesztési programok kidolgozására használjuk.

Természetesen az elemzéseknek viszonylag állandó mutatószámrendszeren kell alapulnia, időbeli és térbeli összehasonlításokra alkalmazhatónak és alkalmazott módszertanában szakmailag helyes következtetések levonására kell alkalmasnak lennie.

Az észak-magyarországi régió versenyképességének néhány jellemzője

Az EU 254 NUTS 2 szintű régiója (2003. július) közül az észak-magyarországi régió az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson mért mutatóját tekintve 2002-ben a 25 EU tagállam átlagának 37,3%-át érte el, s ezzel a régiók rangsorában a 249. helyet foglalta el. A 75%-os szintet 59 régió nem érte el, e csoportba tartozik a hét magyarországi régióból hat. (Sipócz B. fordítása, 2005.) Ugyanakkor a fenti mutató alapján a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő észak-magyarországi régiót a legfejlettebb közép-magyarországi régióval összehasonlítva alig több mint 38%-on áll, vagyis saját legfejlettebb régióinkhoz viszonyított lemaradásunk megközelítőleg akkora, mint az EU átlagától való elmaradásunk.

A magyarországi régiók gazdasági teljesítményének alakulását vizsgálva a következő összehasonlítások elsődlegesen szükségesek:

1. táblázat: Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP)* az 1995. év %-ában

Régió	1996	2000	2002	2004
Közép-Magyarország	125	254	341	405
Közép-Dunántúl	125	264	296	391
Nyugat-Dunántúl	125	262	305	378
Dél-Dunántúl	120	216	272	326
Észak-Magyarország	117	210	267	341
Észak-Alföld	121	210	275	343
Dél-Alföld	120	203	253	311
Ország összesen:	123	238	303	372

* folyó áron.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve. 2004–2005.

A fenti növekedési ütemek az észak-magyarországi régió számára kicsit biztatóak, hiszen ha abszolút értelemben a magyarországi régiók közül az utolsó előtti helyről nem is sikerült előbbre lépnie még 2004-ben sem, növekedési ütemben 1995-höz viszonyítva mind a dél-alföldi, mind a dél-dunántúli régiót sikerült megelőznie.

2. táblázat: Az egy foglalkoztatottra* jutó bruttó hazai termék (GDP)**

Régió	1997	2000	2002	2004	2004/1997 (%)
	Millió Ft				
Közép-Magyarország	3,2	4,9	6,4	7,4	231,3
Közép-Dunántúl	2,2	3,2	3,6	4,8	218,2
Nyugat-Dunántúl	2,2	3,4	3,3	5,0	227,3
Dél-Dunántúl	1,9	2,7	3,4	4,0	210,5
Észak-Magyarország	1,8	2,5	3,1	4,0	222,2
Észak-Alföld	1,9	2,5	3,2	3,9	205,3
Dél-Alföld	1,8	2,5	3,1	3,9	216,7
Ország összesen:	2,3	3,4	4,3	5,2	226,1

* a 15–74 éves népességből foglalkoztatott.

** folyó áron.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve. 2000., 2004., 2005. adatai alapján. (Saját számítás.)

Az egy foglalkoztatottra jutó GDP színvonalát tekintve az észak-magyarországi régió azonos értéket produkál 2004-ben, mint a dél-dunántúli és meghaladta az észak- és dél-alföldi régiók értékeit, így az 1997. évi adathoz viszonyítva igazán kedvező növekedési ütemet regisztrálhatunk.

3. táblázat: A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitási aránya és munkanélküliségi rátája régióként (2005)

Régió	Aktivitási arány (%)	Munkanélküliségi ráta (%)
Közép-Magyarország	59,6	5,2
Közép-Dunántúl	57,2	6,3
Nyugat-Dunántúl	58,3	5,9
Dél-Dunántúl	51,6	8,8
Észak-Magyarország	48,8	10,6
Észak-Alföld	49,1	9,1
Dél-Alföld	51,6	8,2
Ország összesen:	54,5	7,2

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve, 2005.

Az észak-magyarországi régió a legkisebb gazdasági aktivitással és a legmagasabb munkanélküliségi rátával rendelkezik a magyarországi régiók között 2005-ben, s ez a helyezés 1999 óta semmit sem változott. Akkor az aktivitási arány 48,5%-ot mutatott, s a munkanélküliségi ráta elérte a 11,5%-ot.

A regionális versenyképesség alapkategóriáinak magyarországi régiókra vonatkozó összehasonlító vizsgálata után csupán a versenyképesség néhány olyan ténye-

zójét emelem ki, amelyet a régió fejlődése szempontjából fontosnak tartok, s a magyarországi régiók adataira figyelemmel különösen kiemelendő értéket/értékeket képviselnek.

4. táblázat: A regisztrált vállalkozások néhány jellemzője régióként 2005-ben

Régió	1000 lakosra jutó vállalkozások száma (db)	Társas vállalkozások aránya (%)	Egy lakosra jutó külföldi tőke* (eFt)	Az ipar részesedése a külföldi érdekelt-ségű vállalkozásokban* (%)
Közép-Magyarország	170	50,8	2239	8,9
Közép-Dunántúl	111	31,0	903	24,9
Nyugat-Dunántúl	119	29,6	1156	23,1
Dél-Dunántúl	113	28,8	151	24,9
Észak-Magyarország	81	30,7	324	35,6
Észak-Alföld	86	31,9	301	8,9
Dél-Alföld	101	28,9	168	25,1
Ország összesen:	120**	38,3**	983	13,7

* 2004. évi adat.

** A külföldön működőkkel együtt.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve. 2005.

A külföldi érdekelt-ségű vállalkozásokban megmutatkozó ipari részesedés észak-magyarországi kiemelkedő mutatója mellett nem szabad megfeledkeznünk, hogy régióink ipari termelése 2001-re 1985-höz viszonyítva 65%-ra esett vissza, miközben a vonatkozó magyarországi adat 123,1%. (Illés I. 2006.)

2005-ben az ipari termelés egy lakosra jutó értékét tekintve a közép- és nyugat-dunántúli régió után a 3. helyet foglalja el Észak-Magyarország, elérve a magyarországi átlagos érték 90%-át.

5. táblázat: A beruházások anyagi-műszaki összetételük szerint (2004)*

Régió	Összesen	Ebből: gép, berendezés, jármű aránya (%)	Beruházás egy lakosra (eFt)
Közép-Magyarország	968,1	60,1	341,4
Közép-Dunántúl	370,0	59,0	332,7
Nyugat-Dunántúl	295,9	49,6	295,4
Dél-Dunántúl	241,8	34,0	246,6
Észak-Magyarország	332,0	57,8	260,2
Észak-Alföld	254,0	44,4	164,4
Dél-Alföld	240,3	43,2	177,0
Ország összesen:	2702,1**	54,5	270,8

* A beruházás helye szerint.

** Országhatáron kívüli tevékenységgel együtt.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve. 2005.

A 2004. évi beruházások abszolút értékét tekintve látható, hogy az észak-magyarországi régió törekszik az egy főre jutó GDP-ben megmutatkozó hátrányos helyzetének javítására. Az egy lakosra jutó beruházások értékét tekintve – bár az nem éri el a magyarországi átlagos adatot –, de az észak-alföldi, a dél-alföldi és a dél-dunántúli régiókat maga mögött hagyva a 4. helyet foglalja el a magyarországi régiók rangsorában.

A beruházások anyagi-műszaki összetételét tekintve pedig a technikai-technológiai fejlődés szempontjából fontos gép, berendezés, jármű arány 57,8%-ot tesz ki, amely jelentősen meghaladja a magyarországi átlagot.

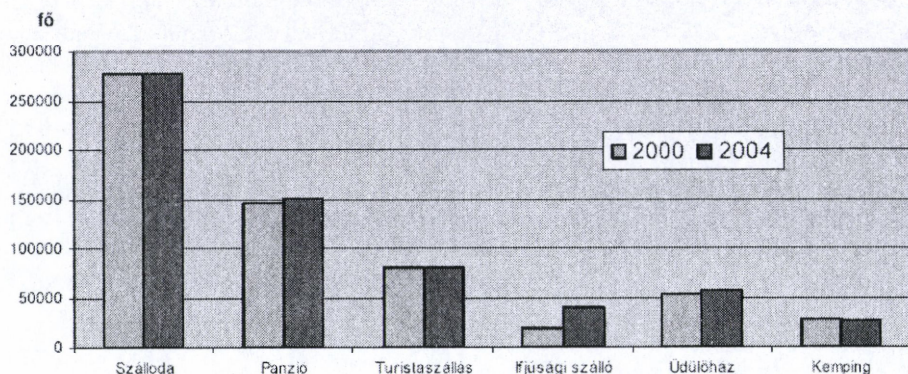
A régió ipari termelése 2003 óta a régiók átlagát messze meghaladó ütemű növekedést produkál. 2004-ben az észak-magyarországi régióban az ipari termelés volumenindexe az előző évhez viszonyítva 114,9%, az ország összesen azonos mutatója 107,5%. 2005-re vonatkozó mutatók: észak-magyarország 114,5%, ország összesen: 107,5%. (Forrás: A magyar régiók zsebkönyve, 2005.)

Az ipari termelés mellett célszerű megvizsgálni a régió ún. „vendégfogadó képességét”, kereskedelmi szálláshelyeit és vendégforgalmát. Az ország kereskedelmi szálláshelyei férőhelyeinek 11,1%-át adta az észak-magyarországi régió 2005-ben, míg a kereskedelmi szálláshelyek bevételeinek csupán 5,5%-át.

Ezzel szemben az ország nyolc világörökség helyszíne közül három az észak-magyarországi régióban található, Magyarország kastélyszállóinak közel ¼-ével rendelkezik (Péter Zs. 2006.), területéhez 3 kiváló borvidék tartozik, gyógyvizei a magyar régiók kiváló gyógyvizellátottságának átlagához hasonló, lehetőségeiben és a gyógyhatások sokféleségében (Miskolc-Tapolca, Eger, Egerszalók, Zsóri fürdő, Bogács, Bükkszék, Paráds, Mátraderecske) pedig azt messze meghaladó.

„A külföldi vendégek aránya a 2000. évi 17%-ról 15%-ra csökkent. Heves megyében 2004-ben 27%-kal kevesebb külföldi látogatott, mint 2000-ben, ami nagyban hozzájárult a régió külföldi vendégeinek 11%-os csökkenéséhez.” (Szilágyi Ferencné: 2006.)

A régióban a férőhelyek szállástípusonkénti megoszlása 2000 óta számottevően nem változott. Különösen kirívó a szálloda nyújtotta kereskedelmi szálláshelyek aránya, amely az észak-magyarországi régióban mindössze 19,3% (az országos átlag: 33,5%). Ezzel szemben érdemes figyelemmel lenni az alábbi ábrára:

Forrás: Szilágyi Ferencné: Az idegenforgalom alakulása Észak-Magyarországon. Területi statisztika, 2006. május. 279. oldal.

4. ábra: A régióban a kereskedelmi szálláshelyek vendégszámának alakulása szállástípusonként

Az általában magasabb minőségi szintet képviselő szállodai szálláshelyek más régióktól jelentősen elmaradó száma és aránya más egyéb tényezőkkel együtt (a megfelelő információk, az idegen nyelvi ismeretek, a megfelelő programok hiánya stb.) a térséget a minőségi turizmus piacán nem teszi versenyképesé (Zsúgyel J. 2006.).

A vizsgált tényezők közül a leginkább lemaradt az észak-magyarországi régió a jövő versenyképességét jelentősen befolyásoló a kutatás-fejlesztés területén.

6. táblázat: A kutatás-fejlesztés főbb arányai, 2004

Régió	A kutató-fejlesztő helyek		10 000 foglalkoztatottra jutó kutató-fejlesztő (fő)
	beruházásai a nemzetgazdasági beruházások%-ában	ráfordításai * a GDP%-ában	
Közép-Magyarország	0,71	1,28	79,8
Közép-Dunántúl	0,70	0,50	17,3
Nyugat-Dunántúl	0,65	0,39	14,1
Dél-Dunántúl	0,18	0,40	20,7
Észak-Magyarország	0,13	0,27	16,1
Észak-Alföld	0,86	0,72	22,3
Dél-Alföld	0,35	0,63	24,4
Ország összesen:	0,61	0,84	38,2

* tartalmazza a kapcsolódó tevékenységek (tudományos szolgáltatás, termelés) költségeit.

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve, 2005. (Saját szerkesztés.)

A régiók összehasonlítását a felsőoktatásban résztvevők arányszámaival is végezhetjük. Az észak-magyarországi régióban képezik az ország felsőoktatásban tanuló nappali tagozatos hallgatóinak mindössze 6,4%-át, s az összes hallgatók 10,0%-át. Pozitívabb a kép, ha a szülők lakóhelye szerint vizsgáljuk az adatokat. Úgy a nappali tagozatos hallgatók 11,65%-a származik Észak-Magyarországról. Az más kérdés, hogy tanulmányaik után visszatérnek-e, vissza térhetnek-e az észak-magyarországi régióba?

Az észak-magyarországi régió alacsony fejlettségű félperiféria, ahol a képződő jövedelem alacsony, a munkaerő iskolázottsági szintje, ha nem is kirívóan rossz, de alacsony szintű. A 17 éves korúak 81,5%-a vett részt iskolarendszerű képzésben 2003-ban Észak-Magyarországon (az EU 25 tagállam átlaga: 86,3%, a közép-magyarországi régió 92,49%).

A felsőfokú képzettséggel rendelkezők aránya a munkaképes korú lakossághoz viszonyítva két régiót megelőzve 11,4%, de ez az érték is alig haladja meg a közép-magyarországi régió értékének 50,0%-át. (Zsúgyel J. 2006.)

Néhány területen mutat csupán biztató, dinamizálásra utaló jegyeket a régió (közlekedési hálózat, ipari termelés növekedési üteme, egy lakosra jutó külföldi tőke, egy foglalkoztatottra jutó GDP növekedési üteme).

Kérdés tehát, hogy milyen regionális politikára van szükség egy ilyen fejlettségi szintet produkálni tudó és ezekkel a társadalmi, gazdasági, környezeti, település-szerkezeti faktorokkal rendelkező régióknak.

Nem kell „utánzóknak” lennünk, mint ahogy nem célszerű az „utópisták” taborát sem szaporítanunk, akik főként a vidékfejlesztési stratégiákban abban bíznak, hogy időben valamilyen természet közelebb állapothoz visszamenve lehet változást hozni. De nincs realitása a „magányos lovagok” sikerének sem. Bármennyire is új, korszerű elképzelések elszigetelten csak kudarcra lehetnek ítélve (G. Fekete É. 2006.).

Korábban a közlekedési infrastruktúra fejlettségére, az „elérhetőségre”, a humán erőforrások állapotára, a tőke ellátottságra és a gazdasági kooperációs lehetőségekre koncentráltunk. Ma új megközelítésekkel jellemezhető a folyamat. „A fejlődési potenciál tényezői között megjelenik a térségben koncentrálnodó tudásnak, a társadalmi tőkének, a környezetminőségnek a szerepe, a nagy struktúrákat feltételező tömegtermeléssel szemben előtérbe kerül a kicsinek kedvező egyediség, az információs társadalomban meghatározó jelentőségűvé válik a kommunikáció. A versenyelőnyök mellett felértékelődik a kooperációs előny, a partnerség és az ahhoz nélkülözhetetlen szolidaritás.” (Bauhaus Foundation 1996. alapján G. Fekete É. 2006. 61. o.) – ajánlja több kutató itthon és külföldön. Nem látszik más út! Ajánlatukon cél-szerű elgondolkodni és stratégiává formálni.

Irodalomjegyzék

- Az európai régiók egy főre jutó GDP-je [2005]. Eurostat „News releases” című internetes rovat 13. szám. Január. Fordította és szerkesztette: Sipőcz Balázs.
- BARNA KATALIN–DR. MOLNÁR TAMÁS–JUHÁSZ RÓZSA TÍMEA [2005]: Megújuló területpolitika: Előtérben a területi versenyképesség. Területi Statisztika (november).

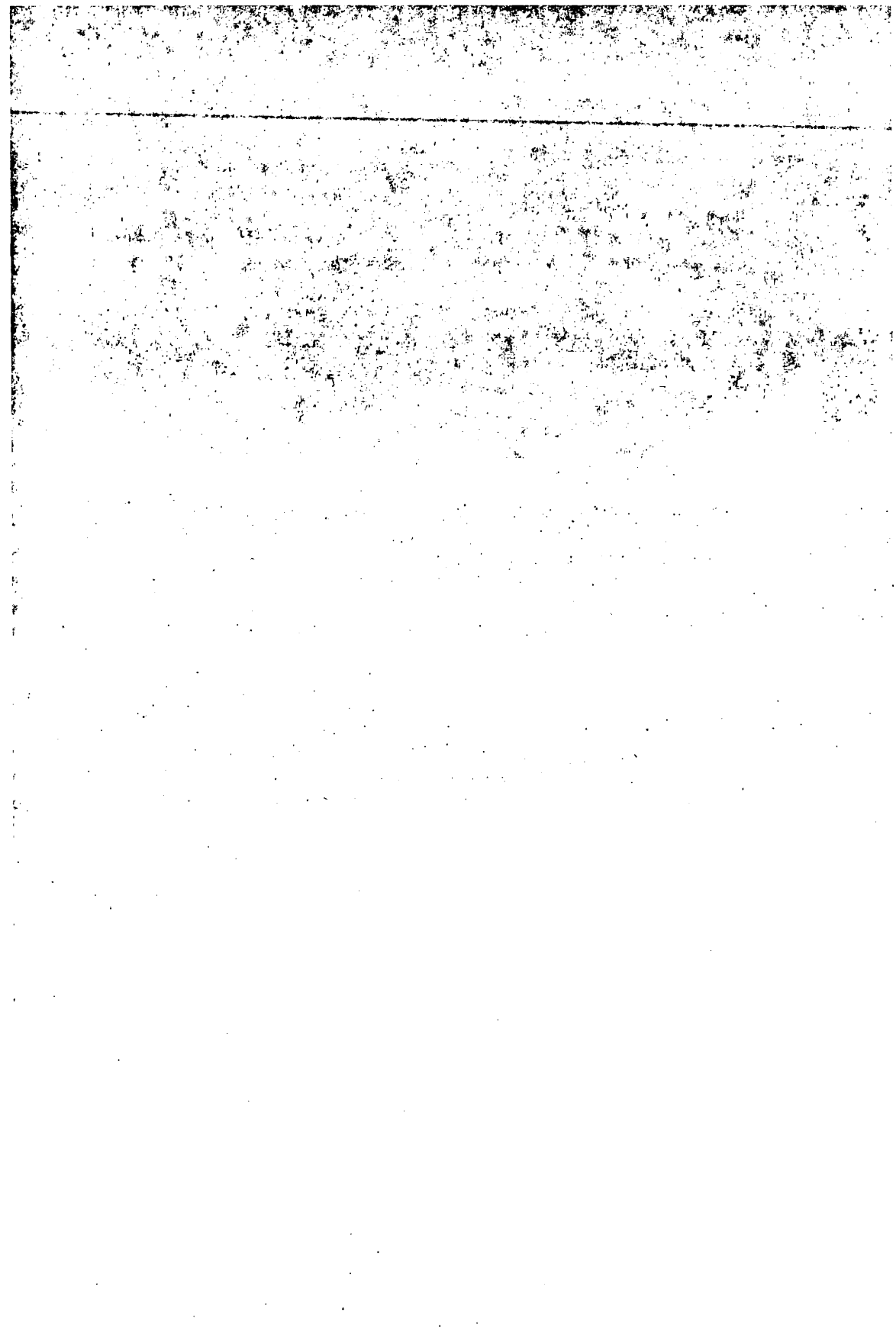
- CSERHÁTI ILONA–DOHOSI EMÍLIA–MOLNÁR ZSOLT [2005]: Regionális fejlettség és tökevonzási képesség. *Területi Statisztika* (január).
- DEÁK SZABOLCS [2000]: A Porter-féle rombusz-modell főbb közgazdasági összefüggései. *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szerkesztette: Farkas Beáta–Lengyel Imre. JATEPress, Szeged-
- FARKAS BEÁTA [2000]: A tagállamok politikáinak hatása az EU strukturális politikáira. *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szerkesztette: Farkas Beáta–Lengyel Imre. JATEPress, Szeged-
- G. FEKETE ÉVA [2006]: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, III. évfolyam 1. szám.
- ILLÉS IVÁN [2006]: Regionális folyamatok az elmúlt évtizedben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2006. III. évfolyam 1. szám.
- KOCZISZKY GYÖRGY [2005]: Adalékok a területfejlesztési programok hatás-vizsgálatának módszertanához: miért nem mérjük, ami mérhető? *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, II. évfolyam 2. szám.
- KOLTAI ZOLTÁN [2006]: A magyar lakosság és vállalatok szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika* (május)-
- LENGYEL IMRE [2006]: A regionális versenyképesség értelmezése és piramismoddellje. *Területi Statisztika* (március)-
- LENGYEL IMRE [2000]: A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szerkesztette: Farkas Beáta–Lengyel Imre. JATEPress, Szeged-
- LUKOVICS MIKLÓS [2006]: A magyar megyék és a főváros versenyképességének empirikus vizsgálata. *Területi Statisztika* (március)-
- MOLNÁR BEÁTA [2006]: A strukturális alapok menedzsmentje Írországban és Magyarországon. *Területi Statisztika* (május)-
- NEMES NAGY JÓZSEF [2005]: Nemzetközi és hazai tendenciák a területi elemzésben. *Területi Statisztika* (január)-
- PÉTER ZSOLT [2006]: Kastélyturizmus az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, III. évfolyam 1. szám.
- PUKLI PÉTER [2000]: A gazdaságstatisztika regionális mutatószámai. *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szerkesztette: Farkas Beáta–Lengyel Imre. JATEPress, Szeged.
- RECHNITZER JÁNOS [2000]: Területi politika az EU csatlakozás előtt. *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szerkesztette: Farkas Beáta–Lengyel Imre. JATEPress, Szeged.
- SÁNDOR ISTVÁN [2002]: A területi statisztikai elemzés és tájékoztatás tényezőinek és súlypontjainak változása. *Területi Statisztika* (szeptember).
- SZILÁGYI FERENCNÉ [2006]: Az idegenforgalom alakulása Észak-Magyarországon. *Területi Statisztika* (május).
- TÓTH GÉZA [2005]: A magyarországi idegenforgalmi régiókról. *Területi Statisztika* (március).

ZSÚGYEL JÁNOS [2006]: Az Észak-magyarországi régió gazdasági-társadalmi helyzete európai integrációs összefüggésben. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, III. évfolyam 1. szám.

ZSÚGYEL JÁNOS [2005]: Szóttas vagy patchwork: milyen területfejlesztési stratégiát válasszunk? Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, II. évfolyam 2. szám.

A magyar régiók zsebkönyve [1999], [2000], [2001], [2002], [2003], [2004], [2005].

Magyar Statisztikai Zsebkönyv [2004].

A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG TÉNYEZŐI

PAPANEK GÁBOR*

Nemzetgazdasági és regionális versenyképesség Magyarországon National and Regional Competitiveness in Hungary

In the paper I will present the results of two recent research projects.

In the first part I will show an international comparison of the factors that influence the competitiveness of the Hungarian economy. The data source of the work is the World Competitiveness Yearbook 2006 database, published by the Institute for Management Development (IMD), Switzerland. The starting concept of the mathematical-statistical analysis is that the most important composite index of national competitiveness is the GDP per capita. Explanations for changes in the per capita GDP can be shown from two directions.

1. First, we have to study the volume of work by the nations needed to attain their per capita GDP level (i.e. the number of **working hours per capita** and the influencing factors).
2. Second, we have to examine the value added per working hour in the economies analysed (i.e. the **productivity** and its influencing factors, first of all the effects of R&D and innovation on the national performance).

In the second part I will review the competitiveness of Hungarian regions with the help of statistics from the Eurostat's Regional Yearbook. I would like to show the regional differences behind the general competitiveness of the Hungarian economy presented by the previous analysis. The main goal of my study is to stress the differences in the working hours per capita and the willingness to innovate.

The paper will be finished by conclusions on the regional development plans.

Az előadásban két közelmúltbeli vizsgálat eredményeit mutatom be. Elsőként a magyar nemzetgazdaság versenyképességére hatást gyakorló tényezők **nemzetközi** összehasonlításáról számolok be. Majd a magyar **régiók** versenyképességét jellemző néhány információt ismertetek.

A vizsgálatokról

A bemutatásra kerülő nemzetközi összehasonlítás során azon gazdasági tényezők (faktorok) áttekintésére törekedtünk, amelyek leginkább befolyásolják a nemzetgaz-

---

* Papanek Gábor DSc., egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

daságok „versenyképességének” a jellemzésére gyakran használt GDP mutatók színvonalát. A matematikai-statisztikai módszerekre alapozott kutatás¹ információbázisát a svájci IMD (Institute for Management Development) által kiadott World Competitiveness Yearbook 2006 adatai adták. A vizsgálatot 39 ország mintegy 100–100 mutatójára (azaz közel 4000 adatra) terjesztettük ki. Az országok „mintájába” a fejlett világ egyes kisebb és nagyobb országait, Európa, kiemelten Közép-Európa közepesen fejlett gazdaságait, és a világ néhány nagy fejlődő országát soroltuk. Elsőként a GDP alakulásával szorosan összefüggő mutatókat határoztuk meg korreláció-számítás révén. Majd az erősebben korreláló mutatók körében faktoranalízist készítettünk. Mivel a változók alakulásáról nem állt rendelkezésre hosszú idő-sor, ezért a dinamikus vizsgálat helyett keresztmetszeti elemzést végeztünk (azaz a különböző mutatók kapcsolatát egy időpontban, azok változását figyelmen kívül hagyva tanulmányoztuk). A számítások során a főkomponensek módszerét használtuk, a főkomponensek rotálásánál a varimax módszert alkalmaztuk. Megvizsgáltuk azt is, hogy az egyes faktorok tekintetében a négy ország csoport milyen mértékben különbözik egymástól – s (F-statisztikával ellenőrizve) megállapítottuk, hogy a kategóriaképzés a kapott faktorok esetében szignifikáns.²

A magyar régiók elemzése a hazai térségek teljesítményeiről rendelkezésre álló részletesebb információkon alapul.

A nemzetgazdaság versenyképességét meghatározó tényezők

A verseny, a versenyképesség a közgazdasági szakirodalom hagyományos témája.

A *vállalati* siker legfontosabb jelzőszámának a klasszikus szerzők általában a profitot (de olykor a cash.-flow-t, vagy például *Rappaport* a „tulajdonosi érték” növekedését stb.) ítélik. Elterjedt nézet azonban az is, hogy hosszú időtávon a versenyképesség (az erős piaci pozíciók megszerzésének, valamint megőrzésének – a „túlélésnek” – a képessége) az igazi siker kritérium.

M. Porter [1998] a *nemzetgazdaságok* „versenyképességéről” is ír. Újszerű, de mára széles körben elfogadott nézetei szerint a nemzetgazdaságok fő törekvése („*célja*”), illetve feladata a mind magasabb fejlettség elérése, illetve a minél gyorsabb fejlődés, s a nemzetgazdasági „versenyképesség” (előrehaladás) fő mérőszáma a **GDP/fő**, illetve ennek növekedési üteme. Az előállított összes hozzáadott értéket összegző e mutató elfogadásával a vállalati profittal szélesebb körre terjeszti ki a gazdasági eredmények fogalmát, ide sorolj a kifizetett béreket és adókat is.

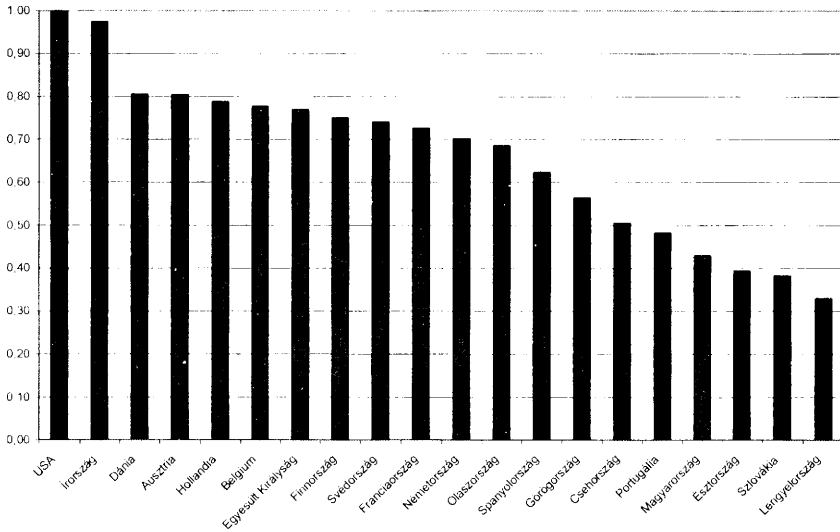
Ismertetni kívánt első vizsgálatunknak a vázoltakra épülő kiinduló koncepciója szintén az volt, hogy a nemzetgazdaságok versenyképességének legfontosabb

¹ Az előadás első része a *Borsi-Papanek-Viszt-Tompa* [2006] tanulmány egyes megállapításait ismerteti.

² A módszerek részleteit lásd az SPSS Base 8.0 Applications Guide (SPSS Inc. Chicago. 1998) kézikönyvben.

aggregált mutatója az egy főre jutó GDP. S azonnal rögzíthettük, hogy e téren – amint ez ismert, s a vizsgált országok többségének az információit feltüntető 1. ábrából kiolvasható – a magyar gazdaság teljesítménye nem különösebben jó.

Forrás: IMD Competitiveness Yearbook, 2006

1. ábra: Az egy főre jutó GDP, vásárlóerő paritáson³, 2005 (USA=100%)

Az ábra is kimutatja, hogy a magyar gazdaság – ma is, mint évszázadok óta mindig – **kettős** (sőt, számos térségében hármás) **lemaradás** problémáival küzd. (1) Amint erre a Lisszaboni Program, s az ennek végrehajtását ellenőrző számos dokumentum rámutatott, az USA versenyképesebb, mint Európa. (2) A hazai gazdaság az európai piacokon is versenyképességi gondokkal küzd. Ezen túlmenően (3) a legtöbb magyar régió egy főre jutó GDP-je messze elmarad az ország átlagától is. Egyes keleti határ közeli térségeknek a teljesítménye az Unióban a legalacsonyabbak közé tartozik (EUROSTAT [2005]).

A nemzetgazdaságok fejlettségbeli különbségeinek a magyarázatát két nagy tárgykörre osztva vizsgáltuk:

- egyrészt áttekintettük az elért teljesítményhez felhasznált munkamennyiséget (célszerűen **az egy főre jutó munkaórák számát** és az e mutató alakulására ható tényezőket),
- másrészt részleteiben elemeztük az egy munkaóra alatt létrehozott hozzáadott érték nagyságát (a „**termelékenység**”).

³ Hivatalos valutaárfolyamon számolva lemaradásunk a fentieknél is nagyobb.

Az említett tényezők, illetve az egy főre jutó GDP alakulása közti összefüggéseket az elvégzett korreláció-számítások, illetve az ezek egyes eredményeit közlő 1. táblázat adatai is szorosaknak, esetenként igen szorosaknak mutatják. Arra utalnak továbbá, hogy a fejlett országok kedvező GDP színvonala alapvetően a magas termelékenység nyomán alakul ki (s ez gyakran még arra is módot nyújt, hogy a ledolgozott órák számát a fejlődők körében megszokottnál alacsonyabbra szorítsák le).

1. táblázat: A GDP, illetve fő hatótényezői közti korreláció együtthatói

	GDP/fő	Ledolgozott órák száma	1 órára jutó GDP
GDP/fő	1	-0,64	0,96
1 fő által 1 év alatt ledolgozott órák száma		1	-0,70
1 órára jutó GDP			1

A faktor-analízis felhasználásával készített részletesebb elemzés mind a munka-órák, mind a termelékenység terén az elért színvonal számos hatótényezőjét is feltárta. A számítások (többé-kevésbé az elmélettel összhangban⁴) ezeknek **három nagy csoportját** különítették el.

a. Munkaerő-piaci gondjaink

A nemzetgazdasági teljesítmények, illetve az elvégzett munka mennyisége közti összefüggést a közgazdaságtan klasszikusai is ismerték már. Nem meglepő tehát, hogy egyes USA szerzők szerint az európai – s ennek részeként a magyar – versenyképességi gondok fontos oka, hogy **kevesebbet dolgozunk**, mint versenytársaink.

Vizsgálataink csak részben igazolták azonban ezen amerikai „vádakat”. Egyes adatok (például az 1. táblázat szerinti negatív korreláció számai is) arra mutattak ugyanis, hogy a foglalkoztatottak éves teljesített munkaóráinak a száma a fejlődő államok többségében magasabb – s Európában is csak néhány fejlett országokban alacsonyabb – mint az USA-ban. További adatok kétségtelenül azt tanúsították viszont, hogy a foglalkoztatottnak a munkaképes korú népességen belüli hányada – s a népesség **aktivitási rátája**⁵ (munkavállalási hajlandósága) – lényegesen elmarad a versenytársainknál szokásostól. A 2. táblázat szerint különösen, elfogadhatatlanul alacsony a fiatalok és az 55 éven felüliek részvétele a (szolgáltatásokat is magában foglaló) termelésben.

⁴ Amint ez ismeretes, a (neo-) klasszikus szerzők szerint a nemzetgazdaságok növekedésének fő tényezői a munka, a tőke és az innováció – s ezek közül kettőt számításaink is fontosnak mutattak. Az institutionalisták pedig (miként ezt például *Hodgson* [2003] kiemeli), az intézményi tényezők jelentőségére is rég rámutattak.

⁵ A foglalkoztatottak, plusz a munkanélküliek száma, osztva a munkaképes korosztályok összes létszámával.

2. táblázat: Az aktivitása ráta (%) korcsoportok és nemek szerint, 2004

	Férfiak			Nők		
	15–24	25–54	55–64	15–24	25–54	55–64
USA	63,6	90,5	68,7	58,7	75,3	56,3
EU-15	51,8	92,4	55,2	44,4	75,5	34,5
Magyarország	26,3	80,5	36,4	24,3	71,0	25,8
Cseh Köztársaság	40,0	94,6	60,1	31,5	80,9	31,3
Lengyelország	37,7	88,0	41,3	29,9	76,4	23,3
Szlovákia	43,1	93,7	51,9	35,6	84,0	14,8

Forrás: OECD Employment Outlook, 2005

A faktor-analízis eredményei szerint a **munkaerőpiac** egyes intézményi jellemzői szintén jelentős hatást gyakorolnak azonban a teljesítményekre. E jellemzőket a 3. táblázat sorolja fel.

3. táblázat: A munkaerő-piaci faktor változói

Befolyásoló tényezők	Korreláció a faktoral
Munkatársi viszonyok	0,92
Dolgozói motivációk	0,91
Munkaerő-piaci szabályozás	0,77
Munkanélküliség	-0,69
Aktivitás	0,63

A rendelkezésünkre álló információk szerint a fejlett országokban a kedvező munkatársi (így főnök-beosztotti) viszonyok és dolgozói motivációk, illetve a korszerű munkaerő-piaci szabályozás kedvező, a fejletlenekben viszont mindezek hiánya kedvezőtlen hatást gyakorol a versenyképességre. Egyes hazai munkaerő-piaci bajok igen jellemző magyarázata például, hogy a kutatások szerint az USA-ban a legsikeresebb vállalatok vezetői szerények, az elért eredményeket jelentős részben munkatársaiknak tulajdonítják (*Collins* [2005]) – a megkérdezett magyar vezetők azonban többnyire kétségbe vonják e megfigyelés helyességét (*Tököli* [2005]). A vezetői szerep kétféle felfogásmódja bizonyára jelentős különbségeket eredményez ugyanis mind a munkahelyi légkörben és a dolgozói motivációk terén, mind az ezek által is befolyásolt nemzetgazdasági teljesítményekben.

b. A gyenge innovációs készség

Az innovációnak számos definíciója ismert. Az Európai Unió általánosan elfogadott friss meghatározása szerint: „Az innováció a tudás alkalmazásának folyamata, a termékeknek és szolgáltatásoknak, valamint ezek piacainak megújítása és növelése, új eljárások alkalmazása a termelésben, az elosztásban és a piaci munkában, a menedzsmentben, a szervezetekben és a munkafeltételekben, a munkaerő szakmai ismereteinek bővítése és megújítása.” (EC [2004]).

A Lisszaboni Program az Unió versenyképességének javítása érdekében első sorban a kutatás-fejlesztést, s kiemelten az innovációk terjedésének a gyorsítását, a „tudomány” és a „gyakorlat” közti kapcsolatok erősítését szorgalmazta. A feladat kijelölés Magyarország számára is irányadó, mivel a két szféra közt a magyar gazdaságban szintén mély, az EU-ban kialakultnál is mélyebb „szakadék” alakult ki. Semmi nem gátolja ugyan a technológia transzfert, több tudományterületen vannak nemzetközileg elismert magyar kutatóintézetek, s az elmúlt évtizedben számos külföldi tulajdonba került hazai vállalatnál jelentős korszerűsítéseket is megvalósítottak. A nemzeti tulajdonban maradtak szférájában azonban az innováció nem csak az USA-ban, vagy Japánban, hanem az Európában szokásosnál is ritkább.

A K+F számításaink szerint is hatást gyakorolhat a versenyképességre. A magas faktor-átlagok arra mutattak, hogy a színvonalas kutatás elsősorban a fejlett nagy országokban segíti, a tudományos eredmények vontatott alkalmazása viszont a fejletlenek körében (de hazánkban is) fékezi az előrehaladást.

Az analízis arra is rámutatott azonban, hogy a vállalatok **innovációs készsége** – és az ezt determináló gazdasági környezet – a nemzetgazdasági teljesítményeknek a K+F-nél is fontosabb meghatározói. A színvonalas innovációk különösen a fejlett kis országok GDP-je számára kedvezőek. A felzárkózók, illetve a fejletlenek körében viszont egyaránt nagyon hiányoznak. A további vizsgálódás a sikeres innováció számos fontos előfeltételére is utalt. Egyaránt nélkülözhetetlennek mutatta a vállalatvezetés innováció-barát jellegét, a felkészült (elcsábítható) szakember-állomány létét, a kutatóhelyek és a vállalatok közti szoros kapcsolatok kiépülését, az innovációs projektek finanszírozásának fejlett rendszerét stb.

A statisztikák szerint a jelzett szférákban meglevő hazai gondok jelentősen rontják a magyar gazdaság versenyképességét (4–5. táblázatok). Hiszen amint ezt a táblázatok mutatják, a magyar gazdaságban a K+F intézményekben elért számos eredmény nem kerül át a vállalati szférába, s a vállalatok jelentős hányada nem törekszik innovációra.

4. táblázat: Kutatási eredményeit adott módon továbbadó kutatóhelyek részaránya (%)

Tudás-átadás módja	Egyetemi	Akadémiai	Vállalati	Összesen
	kutatóhely			
Szabadalom, stb. értékesítés	17	18	57	20
Új termék, szolgáltatás értékesítése	12	14	57	17
Gép, berendezés értékesítése	6	14	36	11
Tanulmány az állami szférának	42	46	36	43
Tanulmány vállalatoknak	39	39	64	41
Tanulmány nemzetközi szervnek	19	29	14	21
Publikáció, konferencia-előadás	90	89	71	88
Oktatás	62	50	43	58

5. táblázat: Az innovációt bevezető vállalatok aránya (%)

Vállalatscsoport	EU		Magyarország	
	ipar	szolgáltatások	ipar	szolgáltatások
Kisvállalatok	40	36	26	15
Középvállalatok	63	54	33	24
Nagyvállalatok	80	69	47	39
Összesen	47	44	29	17

Forrás: Az Unió Community Innovation Survey felmérése

Az 1980-as években az innovációk terjedésének gyorsítására törekvő USA gazdaságpolitika elsősorban a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok érvényesítési lehetőségeinek a bővítésére törekedett, s ez (ott) sikeres volt. A hazai gazdaságpolitika viszony (a szellemi tulajdon védelem kérdéseinek kis fontosságát tulajdonítva) legtöbbször – s kevés sikerrel – inkább a K+F intézmények pénzügyi segítését irányozta elő a gazdasági versenyképesség javítására.

c. A vállalkozást gátló intézményi környezet

Végül az ismertetett számítások szerint erőteljes – az előzőknél is erőteljesebb – kapcsolatok vannak a nemzetgazdaságok termelékenysége, illetve egyes, a **gazdaságpolitikával** kapcsolatos „intézményi” tényezők között. A versenyképességet befolyásoló legfontosabb ilyen tényezők a **korruptió**, a szellemi tulajdonjogok érvényesítési lehetősége és az, hogy a vállalatok mennyiben törekszenek az etikus üzletvitelre. A felsoroltak kedvező alakulása különösen intenzíven emeli a fejlett kis országok versenyképességét, igen erősen fogja viszont vissza a fejlődők előrehaladását.

A magyar gazdaságban a korruptió mérete – a mértékadó nemzetközi vizsgálatok szerint – a fejlett országokban kialakultnál magasabb, de világméretben „közepes” színvonalú. A legfrissebb kimutatásban országunk a 41 a 163 országra kiterjedő korruptió rangsorban (6. táblázat).

6. táblázat: A korruptió színvonala néhány országban, 2006.

Ország	Helyezés	CPI pontszám	Ország	Helyezés	CPI pontszám
Finnország	1	9,6	Magyarország	41	5,2
Izland			Olaszország	45	4,9
Új-Zéland			Cseh Köztárs.	46	4,8
Dánia	4	9,5	Szlovákia	49	4,7
Svédország	6	9,2	Görögország	54	4,4
Ausztria	11	8,6	Lengyelország	61	3,7
Németország	16	8,0	Horvátország	69	3,4
USA	20	7,3	Románia	84	3,1
Észtország	24	6,7	Ukrajna	99	2,8
Szlovénia	28	6,4	Oroszország	121	2,5
Botswana	37	5,6	Haiti	163	1,8

Forrás: a Transparency International 2006-os Korruptió Érzékelési (CPI) indexe.

A további kutatások meglehetősen kedvezőtlen magyar helyzetképet rögzítettek a további fent említett intézményi szférákban is. Megállapították ugyan, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó hazai jogszabályok többsége EU harmonizált, de számos nehézséget tártak fel e jogok érvényesítés terén (kevésnek találták például az e tárgykört illetően felkészült szakemberek számát a bűnüldözésben és az igazságszolgáltatásban). Megállapították továbbá, hogy a tisztességtelen verseny gazdaságunkban túlzottan széles körben okoz jelentős károkat (7. táblázat).

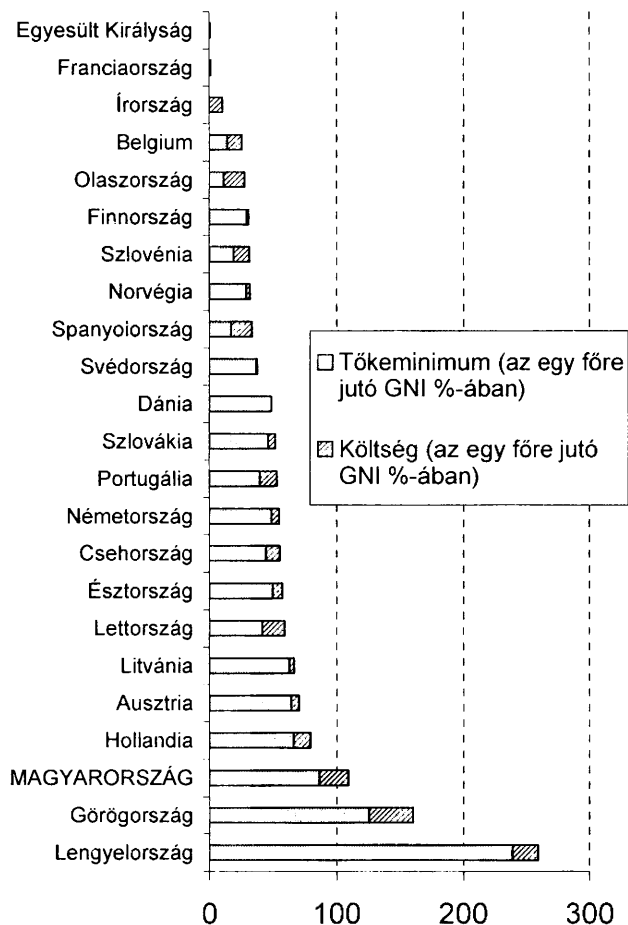
7. táblázat: Az üzleti partnerek jogsértése miatt adott mértékű veszteségeket szenvedő cégek részaránya (%)

Tisztességtelen tevékenység formája	Az adott tevékenység kárai			Összesen
	eléri az éves költségek 1%-át	jelentősek	kicsik	
Cégbírósi, telekkönyvi bejegyzések megbízhatatlanságának kihasználása	2	8	11	21
Szellemi tulajdon bitorlás	1	3	6	10
Feketepiaci verseny	19	28	15	62
Beszállítók, alvállalkozók pontatlan, vagy nem teljesítése	6	19	35	60
Fizetési késedelmek, nem fizetés	19	34	28	81
Közintézmények gondatlan, hibás, korrupt ügyintézése	7	15	17	39
Egyéb	10	23	26	59

Forrás: a GKI Rt. 1999 tavaszi felmérése

Vizsgálataink szerint a magyar gazdaság versenyképessége tekintetében kiemelt figyelmet érdemel a szabályozási környezet vállalkozási / innovációs kedvet visszafogó, a versenyképességet rontó jellege is. A tárgykört áttekintő világbanki elemzés szerint Magyarországon nemzetközi összehasonlításban egyaránt túlzottan sok utánjárást és adminisztrációs ráfordítást igényel ugyanis a vállalat-alapítás (2. ábra), a tőkéhez – kiemelten hitelhez – jutás, a munkaerő-foglalkoztatás, a tőke-átcsoportosítás és az üzleti élet számos további mindennapi tennivalója.⁶

⁶ Az adminisztratív terhek nem csekély része feleslegesnek, olykor nevetségesnek is tűnik. Érthetetlen például, miért kell cég-alapításkor az ügyvéd által ellenjegyzett alapítói okirat mellett több ezer forintos egységárú aláírási címpéldányt is a cégbíróságra beadni. Világviszonylatban is példátlan, hogy a vállalati számlakönyv vásárlóinak be kell mutatniuk a cégkivonatot. Aligha indokolható, ha hivatalos kiküldetés elszámolásakor az ügyet elintéző kiküldöttől nem csak vonatjegyet, hanem erről szóló, a MÁV-nál jelentős munkával kiállított külön számlát is igényelnek. Kétségbe vonható, gazdaságos volt-e a részvénytársaságokat arra kényszeríteni, hogy – olykor sokmillió költséggel – nevüket egyetlen (Ny vagy Z) betűvel egészítsék ki stb.

Forrás: Borsi B. [2005] a World Bank „Doing Business in 2004” adatbázisa nyomán.

2. ábra: A cég-alapításhoz szükséges tőke és költség

Az elmondottak alapján úgy véljük, hogy a hazai nemzetgazdaság versenyképesség-növelésének legfontosabb tartalékait (ki nem használt lehetőségeit) az intézmény-fejlesztés területén kell keresnünk. S ezt annál is inkább hangsúlyoznunk kell, mert e gondok felszámolása olykor – ellentétben például az (egyébként ugyan-csak fontos) autópálya-építésekkel – nem igényelne különösebben sok tőkét sem.⁷

A magyar régiók versenyképességéről

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy a regionális eltérésekre rávilágítva tárjam fel az előzőkben a nemzetgazdaságok versenyképességét meghatározó ténye-

⁷ Részletesebben lásd például: Papanek [2006].

zökről felvázolt kép egyes hazai sajátosságait. Kiindulásként azonnal emlékeztetek rá, hogy a legtöbb hazai régió versenyképessége a világpiacon is, s az importtal szemben a hazai piacon is gyenge – hiszen egy főre jutó GDP-jük nemzetközi összehasonlításban igen alacsony, sőt, két régióknak is az EU legszerényebb teljesítményt nyújtó tíz térsége közt szerepel (8. táblázat).

8. táblázat: Az egy főre jutó GDP az EU egyes régióiban
(2002-es PPP, EU25= 100)

Rangszt.	Régió	GDP/fő	Rangszt.	Régió	GDP/fő
1	Belső London (UK)	315	246	Vychodne Slovensko (SK)	39
2	Brüsszel (BE)	234	247	Észak-Alföld (HU)	38
3	Luxemburg (LU)	213	248	Opolskie (PL)	37
4	Hamburg (DE)	188	249	Észak-Magyarorszt. (HU)	37
5	Ile de France (FR)	176	250	Swietokrzyskie (PL)	36
6	Bécs (AT)	174	251	Podlaskie (PL)	35
7	Berkshire et al. (UK)	162	252	Warminsko-Mazurskie PL	34
8	Provincia Bolzano (IT)	160	253	Podkarpackie (PL)	33
9	Stockholm (SE)	158	254	Lubelskie (PL)	32

Forrás: Eurostat: News Release 2005. No. 13. www.epp.eurostat.cec.eu.int/2-25012005-eu-ap.pdf.

A gyenge regionális versenyképességet magyarázó okok bemutatására, illetve elhárításuk alapvető térség-politikai tennivalóinak az ismertetésére az előzőkben adott csoportosítás rendjében kerítünk sort. Elsőként a 9. táblázatnak a magyar régiók igen jelentős különbségeit tükröző adatait idézzük.

9. táblázat: Régióink néhány gazdasági jellemzője

Jellemzők*	Nyugat-	Közép-	Dél-	Közép-	Észak-	Észak-	Dél-	Együtt
	Dunántúl			Magyarorsztág		Alföld		
Népeség, 1000 fő	1.000	1.112	979	2.839	1.271	1.541	1.354	10.196
Egy főre jutó GDP, eFt	1.955	1.679	1.301	2,927	1.162	1.187	1.236	1.817
Munkanélküliségi ráta,%	4,9	5,7	7,2	4,9	9,5	7,5	6,5	6,3
Egy lakosra jutó külföldi tőke, 1000 Ft	1.026	773	160	1.911	374	281	149	861
Ipari hozzáadott érték súlya,%	37	38	24	18	33	26	24	25
K+F számított létszáma, fő	897	1.248	1.084	15.119	956	1.894	2.113	23.311

* A népesség számok és a munkanélküliségi adatok 2005 I. 1-jére, a külföldi tőke adatok 2004-re, az egy főre jutó GDP adatok 2003-ra vonatkoznak. Forrásuk: Magyar Statisztikai Évkönyv 2004. KSH. 2005. Az ipari hozzáadott érték adatok 2002-esek, a K+F létszám adatok 2004-esek. Forrásuk: Területi Statisztikai Évkönyv 2003. KSH. 2004.

A táblázat munkanélküliségi adataiból is kiolvasható, hogy az **alacsony foglalkoztatás** kiemelkedően súlyos gond az észak-magyarországi, az alföldi és a déldunántúli régiókban. A problémák sokban az e térségekben koncentrált képzettség nélküli munkaerő-kínálatra visszavezethetők, s e rétegek célzott oktatása nélkül fel se számolhatók.

A **gyenge vállalkozási és innovációs készség** az ország valamennyi (a központi régió kivételével vett) térségére jellemző. A helyzet módosításához a gazdasági stabilitás és bizalom helyreállítása, a potenciális vállalkozók és a kkv-k üzleti törekvéseinek támogatása stb. egyaránt nélkülözhetetlen.

Végül igen változatos feladatok vázolhatók az **üzleti környezet** térségfejlesztési tennivalói kapcsán. A kérdéskörben a hagyományos felvetés a központi régió már említett túlsúlyának a bírálata. Véleményem szerint azonban a valós probléma inkább a hat további – nemzetközi összehasonlításban viszonylag kis – régió tisztázatlan gazdasági szerepe.

Az USA-ban a régiók oly módon kerültek kijelölésre, hogy bizonyos szempontokból homogén – így a munkahelyek vonzáskörzetei által lehatárolt – térségeket alkossanak, ahol az ott működő gazdasági egységek között is viszonylag szorosak a kapcsolatok. Végül 172 (jelentősen különböző méretű) régiót határoztak meg. Közülük egyesek valamely állam fővárosának vonzáskörzetét fedik le, másoknak kisebb város a centruma, de vannak nagyobb centrum nélküli egységek is.

A valós gazdasági szereppel rendelkező hazai régiók (célszerű határainak) meghatározásával kapcsolatos javaslatok kimunkálását az EU csatlakozás nyomán légiessé váló határok sem könnyítik. A vizsgálatok szerint a jövőben a Nyugat-Dunántúl számára sok tekintetben Bécs minősül ugyanis gazdasági centrumnak. Budapest nyugati vonzáskörzete bizonyára már ma is túlhalad a központi régió jelenlegi határán. Észak-Magyarország központjának egyes kutatók a Kassa–Miskolc (esetleg a Kassa–Miskolc–Debrecen) „tengelyt” javasolják. Az EU további bővítésével a Dél-Dunántúl és az alföldi régiók térsége is messze túlnyúlhat a jelen országhatárokon stb.

A gazdaság kedvezőtlen térszerkezetének azonban a fővároson túlmenő **centrumok** fejletlensége a legvilágosabb jele. Amint erre például *Horváth Gy.* rámutatott, a jelenlegi országhatárok kialakítása (Trianon) után megindult ugyan a decentralizáció, kiemelten Debrecen és Szeged térségi központokká fejlesztése, a második világháború után azonban e folyamat – mivel a vidék „iparosítása” nem párosult hatalommegosztással – igen vontatottan haladt tovább. Nagyvárosaink (a fentiek, továbbá Győr, Miskolc, Pécs) centrum-szerepe nem a korszerű kapcsolatokra, az oda települt progresszív ágazatok kisugárzó hatásaira, hanem korábbi – így oktatási központ – hagyományokra épül. Világosan jelzik ezt versenyképességi mutatóik (10. táblázat).

10. táblázat: Európai regionális központok versenyképességi háttere (2003)

	Pécs (HU)	Graz (A)	Triest (I)	Montpellier (FR)	Groningen (NL)	Liverpool (NB)
Lakosság száma, 1000 fő	158	226	208	245	181	469
Külföldi képviseletek száma	1	18	16	5	-	-
Repülőtéri utasok száma, 1000 fő	-	860	670	1750	180	3200
Kongresszusi központ mére- te, fő	-	1200	2300	2000	1100	2500
Vásár alapterület, 1000m ²	-	110	87	120	46	79
Felsőfokú hallgatók száma, 1000	23	40	27	58	40	46
Tudományos-kutatási park- ban foglalkoztatottak száma, 1000 fő	-	8	17	14	8	6
Tercier foglalkoztatottak%-a	67	62	76	69	80	66

Forrás: Horváth Gyula: Növekedési központok és a régiók. In: A magyar gazdaság fenn-
tartható növekedése. MKT. 2006. 374. oldal.

Mindez elsősorban a valós gazdasági kapcsolatokkal rendelkező térségek feltér-
képezésére, az e régiók centrumává válásra valós lehetőségekkel rendelkező (legfel-
jebb három-négy) hazai város megállapítására, s ezek kiemelt fejlesztésére támaszt
igényt. Ezért sajnálatos, hogy a térségfejlesztésre vonatkozó nézeteink csak lassan
tisztulnak, s a regionális intézmények fejlesztésének tennivalóiról sincsenek világos
koncepcióink.

A térségi fejlődés lehetőségeinek kihasználását gyakran gátolja az induló mikro-
és kisvállalkozásokat támogató szolgáltatásoknak, a születő vállalkozások **inkubá-
ciójának** a gyengesége is. Ezen intézmények (az „üzemi terület” bérlés lehetőségé-
nek a felkínálásán túl) legtöbbször az általános vállalkozási feladatok (könyvelés
stb.) ellátásában nyújtanak támogatást. Informatikai hálózatuk azonban gyakran csak
részleges, szolgáltatás kínálatukban egyaránt kevés az innovatív elem, az adatbázis
szolgáltatás, az oktatás, tanácsadás, partnerkeresés, pályázatfigyelés, a projekt-
menedzsment támogatása. S az ipari parkok körében sem oldódnak a hasonló gon-
dok. A vázolt jelenségek különösen a „jövő-iparágak”, a biotechnológia, az info-
kommunikációs technika szféráiban új high-tech céget létesíteni kívánó vállalkozók
törekvéseit fékezi.

A GEM jelentés szerint vállalatunk széles körben elégedetlenek a tevékenysége-
iket segítő – szükségszerűen többnyire „helyi” (azaz: a centrumok által nyújtott) –
szolgáltatásokkal is. Bár úgy ítélik meg, hogy az elmúlt években helyenként jelen-
tősen javulás következett be a banki, a számviteli és a jogi szolgáltatások körében,
de még mindig további fejlődést ítélnék szükségesnek mind ezek minősége, mind
ára, mind elérhetősége terén. De jelentős gátja a hálózatok fejlődésének az info-
kommunikációs infrastruktúra fejletlensége, illetve az ezen eszközöket magas szín-
ten hasznosító szakemberek hiánya is.

A legsúlyosabb térségfejlesztési gondunk azonban az, hogy *a hazai régióknak egyáltalán nincsenek a (helyi) fejlődés elősegítésére alkalmas intézményrendszerei*, finanszírozási forrásai, stb. – hiszen ezekkel hazánkban elsősorban a vállalatok, a települések, a megyék rendelkeznek (ha egyáltalán rendelkezik velük valaki). Innovációs szempontból különösen kedvezőtlen, hogy régióink többségében az egyetemek nem vállalják fel a térségi tudásközpont szerepét, s kkv kapcsolataik különösen gyengék. A finanszírozási nehézségek súlyát az is fokozza, hogy az EU szerint a regionális fejlesztésben elengedhetetlenek a saját források, ilyenek azonban legtöbbször se a kis-közepes vállalatoknál, se a helyi szerveknél nem kellő mértékben képződnek, s a központi fejlesztési források decentralizálása – a nagyszámú közelmúltbeli ígéret ellenére – szintén alig halad előre. Regionális intézményeink gyengesége így még az EU-tól remélt regionális források fogadását is széles körben kockáztatja. Mindenképp igen fontos lenne ezért a regionális intézmény rendszerek oly módon történő megerősítése, hogy az EU támogatások fogadására is képesek legyenek.

Záró megjegyzések

Az ismertetett kutatási eredmények azt mutatják, hogy csak a gazdaság versenyképességének jelentős javulása esetén számíthatunk arra, hogy Magyarország sikerrel integrálódik az Európai Unióba. A teljesítmény-fokozás feladatai közül a következők ítélték a legnagyobb jelentőségűeknek:

- *A munkaképes korú népesség gazdasági aktivitásának emelése* a pályakezdők munkához jutásának támogatásával, a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek szakképzésének emelésével, a vállalkozási készség javításával, a fekete gazdaság visszaszorításával.
- *Az innovációk terjedésének gyorsítása* az alkotó-képesség elismerésével, a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok érvényesítési lehetőségeinek bővítésével, az állami K+F intézetek intézmény-finanszírozásának felszámolásával és spin-off alapítási jogait ma is korlátozó jogszabályok módosításával, az induló vállalatok inkubációjának és a kockázati tőke piacnak az erősítésével, a valóban közvetítőként működő hídverő intézményi hálózat kialakításával.
- *A gazdaság kedvező intézményi környezetének megteremtése* a korrupció visszaszorításával, a bürokrácia radikális mérséklésével, a tisztességtelen verseny lehetőségeinek korlátozásával és határozott szankcionálásával, a kormányzati intézkedések kiszámíthatóbbá tételével, a kkv hálózatok fejlődésének kiemelt segítségével, a szakmai és érdekképviseleti intézmények erősítésével.
- *A régiók fejlődésének felgyorsítása* a gazdasági egységet képező régióknak – és centrumaiknak – a megteremtésével, a regionális intézményrendszer megerősítésével.

Irodalom

- BALOGH TAMÁS [2006]: Kutatás-fejlesztés, innováció és versenyképesség: gyengeségeink és néhány javaslat. In: A magyar gazdaság fenntartható növekedése. MKT.
- BORIS B.–PAPANEK G.–VISZT E.–TOMAPA T.[2006]: A K+F és a munkaerőpiac az innovativitás szolgálatában. Magyarországi következtetések. GKI Rt.
- CHIKÁN A.–CZAKÓ E.–ZOLTAINÉ P. Z. (szerk.) [2002]: Vállalati versenyképesség a globalizálódó magyar gazdaságban. Akadémiai Kiadó.
- COLLINS J. [2005]: Good to Great. Harper Business. N. Y. 2001. Magyarul: Jóból kiváló. HVG. 2005.
- DÉVAI K.–KERÉKGYÁRTÓ GY.–PAPANEK G.–BORSI B. [2000]: Az egyetemi K+F szerepe az innovációs folyamatokban. Oktatási Minisztérium. Összefoglaló angolul: Role of the Technical University's R&D in Hungarian Innovations. Periodica Polytechnica. 2001. 1. sz.
- DÓRY TIBOR [2005]: Regionális innováció politika. Dialógus Campus. Pécs.
- EC: European Innovation Scoreboard 2002, 2003, 2004. www.cordis.lu/scoreboard
<https://Europa.eu.int/comm/eurostat> – a „structural indicators” link
- EC: Innovation Management and the Knowledge-driven Economy. Brussels. 2004. Eurostat News Release 2005. No. 13.
www.epp.eurostat.ec.eu.int/2-25012005-eu-ap.pdf.
- GROSZ A.–RECHNITZER J. [2005]: Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon. MTA RKK.
- HODGSON G. M. (ed.) [2003]: A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics. E.Elgar. Cheltenham. UK.
- HORVÁTH GYULA [2006]: Növekedési központok és a régiók. In: A magyar gazdaság fenntartható növekedése. MKT.
- IMD (Institute for Management Development.): Competitiveness Yearbook, 2006. Lausanne. 2006.
- LENGYEL I.–RECHNITZER J. [2004]: Regionális gazdaságtan. Dialógus Campus. Pécs.
- OECD: Learning for Tomorrow's World: First results from PISA (Programme for International Students Assessment) 2003. Paris. 2004. www.pisa.oecd.com
- OECD: Employment Outlook 2005. Paris.
- PAPANEK GÁBOR [2006]: Tudásáramlás, jogbiztonság, együttműködés. A magyar gazdaság fejlődésének láthatatlan forrásai. Aula.
- PORTER M. [1990]: The Competitive Advantage of Nations. Free Press. N. Y.
- RAPPAPORT A. [2002]: A tulajdonosi érték. Alinea Kiadó
- SZERB LÁSZLÓ (szerk.) [2005]: Vállalkozásindítás, vállalkozói hajlandóság és a vállalkozási környezeti tényezők alakulása Magyarországon a 2000-es évek első felében. Pécsi Tudományegyetem.
- TÖKÖLI ZSOLT [2005]: Jóból kiváló magyar szemmel. J. Collins fenti művének „Melléklete”. HVG. 2005.
- Transparency International: A TI 2006-os Korrupciós Érzékelési (CPI) indexe. www.transparency.hu
- VISZT E. (szerk.) [2006]: Versenyképességi Évkönyv 2006. GKI NYRT.

NOVOTNY ÁDÁM*

Versenyképesség és technológia transzfer – a holland innovációs rendszer példája

Competitiveness and technology transfer – the case of the Dutch innovation system

After outlining the theoretical background of university-industry technology transfer (UITT), the paper deals with the Dutch innovation system, which has been successful in meeting the challenges of the knowledge economy, Hungary is facing at present. The author also presents some best practices of UITT met during a technology transfer training in the Netherlands.

1. Bevezetés: Versenyképesség és „európai paradoxon”

A lanya gazdasági növekedést, gyenge termelékenységet és alacsony foglalkoztatási szintet, azaz a versenyképességet, gyakran hozzák összefüggésbe az adott ország vagy régió vállalatainak és vállalkozásainak technológiai fejlettségével, az innovációval. A 2003-as *Employment in Europe* Bizottsági jelentés szerint, azon országok, ahol elterjedtek a high-tech és tudásintenzív szolgáltatások, a foglalkoztatási rátát illetően is a legnagyobb növekedést produkálják (pl. Írország, Svédország, Finnország) [COM 2003]. Az EU-ban 1997 és 2002 között létrejött közel kétmillió munkahely 70%-a a K+F-re és az innovációra leginkább építő high-tech szektorban képződött (uo.).¹ Ilyenformán kapcsolat fedezhető fel a tudásintenzitás és a foglalkoztatási szint, azaz versenyképesség között, hisz a Bizottság a Kok-jelentést [COM 2004] követően a munkahelyteremtésre és a gazdasági növekedésre szűkítette a „versenyképesség” definícióját. Ez azért is fontos üzenet a fejlett országok számára, hisz így a relatíve magas munkaköltségük ellenére is versenyképesek lehetnek, ha a tudásintenzív, magas szakképzettséget igénylő iparágakra specializálódnak [COM 2003]. Általános vélemény, hogy hazánk számára is ez lesz az egyetlen járható út a jövőben.

A tudásgenerálás azonban nem sokat ér annak gyakorlati hasznosítása nélkül, legalábbis a gazdasági versenyképesség és a társadalmi jólét szempontjából. Ezen összefüggés kapcsán merült fel az *európai paradoxon*ként fémjelzett problémakör,

---

* *Novotny Ádám* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

¹ A tudás-intenzív szolgáltatások területén különösen nagy foglalkoztatás-növekedés volt tapasztalható, öt év alatt 7,5 millióval nőtt a szektor munkaerőállománya.

melyet az Európai Bizottság [COM 1994] használt először arra a tényre utalva, hogy Európában a tudományos élet és a humán tőke ugyan kiemelkedő színvonalú, mégis le vagyunk maradva a tudás realizálásában, piaci előnnyé alakításában. Sok vita folyik arról az EU-ban, hogy mennyit kellene kutatás-fejlesztésre költeni, de ez csak az érem egyik (input) oldala. Az új tudás új termékekben és szolgáltatásokban való megtestesítése és még inkább ezen új termékek külföldi eladhatósága jelentené Európa hosszú távú versenyképességét.

Az „európai paradoxon” léte számokban is jól kifejezhető: az EU15 a tudományos publikációk számát illetően az USA előtt áll (bár a különbség fokozatosan csökken), mégis kevesebb (népességarányos) szabadalmat jegyeznek be a tizenötök mint Japán vagy az Egyesült Államok [COM 2003]. Közép-Európában és hazánkban is hasonló hiányosságok fedezhetők fel. A felmérések szerint a magyar cégek az innovációt stratégiájuk központi elemének tekintik, mégis, a saját kutatás, a szabadalmvásárlás és a technológia transzfer is elmarad a kívánatos szinttől [Papanek 2003].

2. Technológia transzfer egyetemi környezetben

A technológia transzfert számos módon próbálták már definiálni, elméleti és gyakorlati szakemberek egyaránt. Veres és Buzás [2005] tágan értelmez, mikor a technológia transzfert a tárgyiasult technológiák, kidolgozott eljárások, technológiai információk és kapcsolódó folyamatok cseréjeként határozza meg. A szerzőpáros külföldi forrásokra is hivatkozva [Cova *et al.* 2002], a technológia transzfer egyediségére, vevőre-szabott (*tailor-made*) jellegére hívja fel a figyelmet, melyből az következik, hogy adott technológiát nem tud hatékonyan beárazni a piac, s a felek rendszerint hosszú ideig tartó alkufolyamat során kénytelenek megegyezni annak áráról. Láng [1985] kiemeli, hogy a technológia-transzfer akár mindkét fél szemszögéből is értelmezhető beruházási folyamatként, hisz nem csak a vevő, hanem az átadó is részesedik az új technológia által termelt jövedelemből. Mivel az átadónak (pl. egyetemek, kutatóhelyek) is érdeke a tudás minél hatékonyabb hasznosítása (konkrét termékben való megvalósítása), a technológia-beszállító és átvevő közös célok által vezérelt, hosszú távú üzleti partnerré válik.

Gibson [1997] a kommunikációra helyezi a hangsúlyt, megközelítése szerint a technológia transzfer a technológia mozgását fejezi ki az egyik szervezettől a másikig, valamilyen csatornán keresztül. Mivel a két részvevő fél egymástól általában számos aspektusban eltérő jelleget mutat (strukturális, kulturális, szervezeti eltérések), a technológia transzfer egy különösen nehéz és szövevényes fajtája az egyének és szervezetek közötti kapcsolatnak: nem egyszerűen a tudás eljuttatását jelenti az egyik pontból a másikba, hanem egy hosszú távú interaktív kommunikációs folyamatot foglal magában. Gibson a technológia transzfer sikerét tehát a kibocsátó és a befogadó közti kommunikáció hatékonyságától teszi függővé. A kommunikációs kihívás a technológia vagy tudás sajátos, megfoghatatlan természetéből, és egyenként eltérő értelmezéséből adódik.

A technológiát átadó fél lehet állami vagy magán kutatóhely, illetve oktatási intézmény (továbbiakban: egyetem). Ha egy egyetem berkein belül jön létre az új tudás, azt alapvetően kétféleképpen lehet a piacra juttatni:

- újonnan alakult, egyetemi résztulajdonú vállalkozásokon (*spin-off*) keresztül, valamint
- már működő külső cégek bevonásával.

A *spin-off* vállalkozások rendszerint olyan technológiaintenzív vállalkozások, melyeket közfinanszírozású intézmények és kutatók alapítanak, az általuk létrehozott, de az egyetem tulajdonában lévő szellemi alkotások jövedelmező hasznosítása céljából. A *spin-off* cégben a közfinanszírozású intézmény rendszerint tőkerészesedéssel rendelkezik, de a kutatók függetleníthetik is a céget az egyetemtől.

Spin-off cégek

A *spin-off* cégek óriási előnye, hogy általuk egy még kiforratlan, ki nem próbált, az átlagosnál nagyobb kockázattal járó technológia vagy más új vagy újszerű megoldás tud akár a piaci érettség szakaszába is eljutni. A *spin-off* mozgalom az Egyesült Államokban indult útjára a Bayh-Dole törvényt² (1980) követően, mely lehetővé tette, hogy az egyetemek (és más közfinanszírozású kutatóhelyek) azon eredményeiket is hasznosíthassák, melyek állami pénzen születtek meg. Ahogy a technológia transzfer esetében, a *spin-off* cégeknél is beszélhetünk egyetemi és vállalati kezdeményezésekről.³ Nicolaou és Birley [2003] a *spin-off*-ok három csoportját különbözteti meg: (1) a technológia és kutató is „kiperdül” az kutatóintézményből (ortodox); (2) a technológia „kiperdül”, de a kutató az egyetem alkalmazottja marad és maximum részidős pozíciót tölt be a *spin-off*-ban (hibrid); (3) csak a technológia „pördül ki”, a kutató nem kerül kapcsolatba a hasznosító céggel, legfeljebb nyereségrészesedés formájában (technológia).

Kleinheinz [2000] és Buzás [2004] is megemlíti egy példaértékű német programot (*Exist*). Az *Exist* célja a végzős német hallgatók vállalkozóvá válásának motiválása, míg fő eszköze az egyetemi központtal működő regionális hálózatok létrehozása és technológia-intenzív *spin-off*ok alapítása. Magyarországon is vannak hasonló programok, mint a jelenleg is futó Pázmány Péter⁴ és Irinyi János programok⁵, vagy a Baross Gábor Innocsekk programja⁶, illetve a már inaktív TST (GVOP) is ilyen

² University and Small Business Patent Procedure Patent Procedures Act

³ A vállalati *spin-off*-ot többnyire olyan új termék forgalmazására hozzák létre, mely nem illeszkedik az adott cég termelési szerkezetébe.

⁴ A Pázmány program célja olyan regionális tudásközpontok (RET) létrehozása, melyek egy egyetem/főiskola köré szerveződött hálózat (konzorcium) által, üzletileg hasznos (eladható) termékeket, szolgáltatásokat hoznak létre.

⁵ A program keretében az innovatív kis és középvállalkozások segítséget kapnak a termékfejlesztéshez szükséges induló tőke megszerzéséhez és az inkubációs szolgáltatások igénybevételehez.

⁶ A pályázat közvetlen célja a mikro- és kisvállalkozások innovációs kezdeményezéseinek támogatása és az innovációs szolgáltatások keresleti és kínálati oldalának ösztönzése.

volt⁷. Az ösztönző-programok ellenére azonban a spin-off folyamat lassan halad hazánkban. Buzás [2004] felmérése az alábbi gátló tényezőket azonosította a spin-off vállalkozások alapítása kapcsán:

- *Motivációs gát.* Alacsony kockázatvállalási hajlam, félelem a sikertelenségtől, az üzleti kööttségektől, a bizonytalanságtól.
- *Kompetencia gát.* Egyrészt a vállalkozói ismeretek (pénzügyi, jogi és menedzsment) hiánya elbátortalanítja az oktatókat, kutatókat (ezt az akadályt tanácsadással, együttműködéssel lehet csökkenteni), másrészt nagyon nehéz egyszerre a katedrán és vállalkozóként is magas színvonalon helytállni. Az oktatók „biztos” állásukat (a jelenlegi körülmények között) nem kívánják elhagyni a bizonytalanért, azért hogy saját vállalkozásba fektessék minden energiájukat.
- *Bizalmi gát.* Az üzleti életben legalább olyan fontos a bizalom, mint a magánéletben. Mivel a kezdő vállalkozások még ismeretlenek a piacon, illetve kutató-menedzsereik sem rendelkeznek a megfelelő kapcsolati tőkével és hírnévvel, az egyetemek gyakran a Gibson [1997] által említett (2) módszert alkalmazzák: a már „befutott”, maguknak nevet szerzett cégekkel kötnek szerződést, nekik adják licenciába a technológiát, a spin-off alapítás és saját hasznosítás helyett.

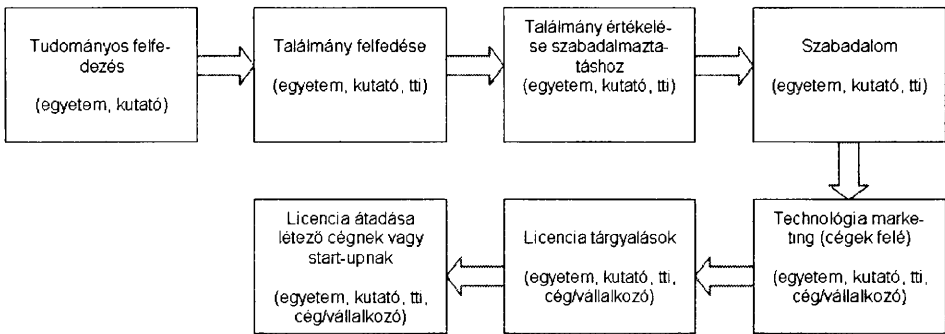
Az egyetemi technológia transzfert, a spin-off vállalkozások megalakulását és működését, az egyetemi kutatás vállalati szférával való kapcsolatának erősítését jelentősen elősegíthetik az egyetemi technológia transzfer szervezetek vagy irodák (TTO).

Technológia transzfer irodák

A technológia transzfer irodák alapfeladata az egyetem szellemi tulajdonának védelme és értékesítése az ipar felé, míg másodlagos motivációk a tudás elterjesztése, valamint pótlólagos bevételek szerzése az egyetemi kutatások számára (jogdíjakból, licencdíjakból, szponzori szerződésekből) [Siegel *et al.* 1999]. Az amerikai egyetemek TTO-iban a kutatók mellett főként ügyvédek és üzletemberek tevékenykednek [Parker & Zilberman 1993]. A nagyobb intézményekben szabadalmi ügyvivők, licencia szakértők és néha peres ügyvédek is helyet kapnak [Schmiemann & Durvy 2003]. De még az amerikai TTO-k sem teljesen felkészültek az innováció menedzselésére. Siegel *et al.* [1999] felmérése szerint a vállalkozók, kutatók és ügyviteli alkalmazottak több mint fele (55%) nem tartja kielégítőnek a TTO személyzet marketing és tárgyalási képességeit. A TTO-k többnyire végigkísérik a kutatási ötletet annak értékelésétől a piaci hasznosításig (1. ábra). Tipikusan 3-7 év telik el egy licence szerződés megkötésétől addig, míg az jövedelmet (*royalty*-t) hoz az egyetem számára [Friedman & Silberman 2003]. Ráadásul a szabadalmaztatott ötletek rendszerint csak pár százaléka válik nyereséggé a piacon.

⁷ Induló technológia- és tudásintenzív mikro és spin-off vállalkozások innovációs feladatainak támogatása.

Forrás: Siegel et al. [1999]

1. ábra: A technológia transzfer folyamata egyetem és vállalatok/vállalkozások között (zárójelben az adott lépésben résztvevő felek)

Az Amszterdami Egyetem létrehozott TTO-ban öt munkatárs segíti át a megfelelő procedúrákon a kutatókat. A kutatók tanácsokat kapnak a pénzügyi és jogi kérdésekben, a pályázható nemzeti és nemzetközi támogatásokról, valamint a szerződéskötés és marketing területén. A holland egyetemi TTO-k egyik legkiemelkedőbb példája az Eindhoveni Műszaki Egyetem (TU/e) által működtetett *Innovation Lab*. Az *Lab* célja a technológia transzfer innovatív start-up cégek létrehozása által. A kezdeményezést az a tény hívta életre, hogy Hollandiában a végzett egyetemisták vállalkozásalapítási hajlandósága jóval az EU15 átlaga alatt marad. Az *Lab* tevékenységének jelentős részét számos más műszaki egyetemmel (Twente, Delft) közösen végzi. A holland technológia transzfer tréning során alkalmunk nyílt beszélgetni az *Lab* igazgatójával, Wim Bens-szel, aki olyan egyetemi kutatásokat menedzsel, melyek egyaránt jövedelmezők a kutató, az egyetem és a vállalatok számára. „Amikor a kutató már annyi pénzt keresett, hogy tíz Ferrari áll a háza előtt, akkor mi egyet elviszünk és eladjuk, hogy abból újabb kutatásokat finanszírozhassunk.” – hangsúlyozta Bens, aki oktatói múltja mellett vállalati tapasztalatokkal és kapcsolatokkal is rendelkezik.

Az egyetemi technológia transzfer sikertényezőit, a holland kormány felmérése [SenterNovem 2006] és az amerikai egyetemek körében végzett vizsgálat [Siegel et al. 1999] alapján a következőkben foglalhatjuk össze:

- a menedzsment elkötelezettsége és ennek világos szabályzatokba, tervzetekbe foglalása, illetve kommunikálása a szervezet egésze felé,
- a kutatók megfelelő motiválása és jutalmazása,
- vállalkozói szemléletmód kialakítása az egyetemen, szükség esetén gyors, kockázatvállaló döntéshozatal a menedzsment részéről,
- a kutatók vállalati gondolkodásmóddal való megismertetése,
- a technológia transzfer strukturált, algoritmuszerű lépésekből (ötztönzés, ötletgyűjtés, értékelés, döntés, jogvédelem, előfinanszírozás stb.) álló folyamatá váló szervezése,
- a kormányzat befektetőként való fellépése, az elért eredmények rendszeres értékelése.

3. Innovációs rendszer és egyetem-ipari kapcsolatok Hollandiában

A holland innovációs rendszer

Az egyetem-ipari technológia transzfer szerepét nem szabad lebecsülnünk, hiszen olyan forradalmi újítások születtek már általa, mint a Boyer-Cohen-féle DNS-hasítási technika (mely létrehozta a biotechnológia ipart), mellrák és csonttrikulás diagnosztikai eljárások, internetes keresőprogramok, a CAD számítógépes tervezés vagy különböző környezetbarát technológiák [Siegel *et al.* 1999]. Jelen fejezetben olyan sikeres példák kerülnek bemutatásra, melyekkel egy Hollandiában megrendezett technológia transzfer tréning során találkozott a szerző 2006 nyarán.⁸ Előbb azonban érdemes áttekintenünk a holland innovációs helyzetet és az abból fakadó problémákat.

A holland gazdasági növekedés jelentősen (több százalékponttal) lelassult az új évezredben, ami különösen szokatlan azok után, hogy az a 80-as és 90-es években végig meghaladta az EU és az OECD átlagait. A kormány más európai országokhoz hasonlóan, Hollandiában is az innováció ösztönzésében látja a versenyképesség növelésének lehetőségét. A holland innovációs környezetet vizsgáló OECD [2004] jelentés szerint, a közszféra, pontosabban a felsőoktatás és a vállalati szféra kapcsolata (*Public-Private Partnership*, PP/P) a holland innovációs rendszer (NIS) egyik leggyengébb pontja (1. táblázat). A vádak szerint az egyetemek kevésbé érzékenyek a munkaerőpiaci keresletre, vagy csak jelentős fáziskéséssel reagálnak a tényleges a piaci igényekre. A holland ipari vállalatok csupán 1%-a tekint az egyetemekre mint hasznos tudást létrehozó intézményekre (szemben az európai 4%-os átlaggal), míg a spin-off cégek száma is viszonylag alacsony (30–40%-kal az EU15 átlag alatt)⁹ [uo.]. Ezek után felmerül a kérdés, hogy miért pont hollandiai példák bemutatására vállalkozik a szerző. A magyarázat több okra is visszavezethető:

- Hollandiában volt alkalma betekintést nyerni az egyetemi technológia transzfer gyakorlatába.
- A tréningen a legjobb holland példák kerültek bemutatásra.
- A holland kormány nemzetközi szinten is kiemelkedő lépéseket tett a közelmúltban az innovációs deficit leküzdésére, a holland PP/P élénkítésére. Részben ennek hatására, például Dánia után Hollandiában a legmagasabb a kutá-

---

⁸ A tréning a holland gazdasági minisztérium által finanszírozott PPA-short keretében valósult meg. A lebonyolításért holland részről a gazdasági minisztérium (EVD) és a SenterNovem, magyar részről az NKTH volt a felelős. A résztvevők a magyar Regionális Tudásközpontok munkatársai, kutatói, menedzserei voltak.

⁹ Hollandiában is kevésbé lendületes a spin-off kreáció az elvártnál, de számos pozitív példa akad. Az Eindhoveni Műszaki Egyetemen (TU/e) működő AccTec például a világ egyik legnagyobb vállalatának részévé vált. A General Electric Healthcare nemrég megvásárolta az Amersham Health vállalatot, amely radioaktív izotópok gyártásával is foglalkozik. Így a GE most a TU/e-n működő Cyclotron részecskegyorsítót használja fel a Parkinson kór korai felismerését szolgáló kutatásaihoz, mindkét fél megalégedésére és előnyére. Az AccTec szakértelmet biztosít a GE számára, míg a GE-vel való együttműködés jelentősen csökkenti egyetem kutatási költségeit.

tók számára vetített private-public közös publikációk száma a világon [COM 2003].

1. táblázat: A holland innovációs rendszer (SWOT-elemzés)

Erősségek	Gyengeségek
fejlett IKT infrastruktúra lakosság technológia elfogadása magas kockázati tőke mennyisége jelentős	szabadalmaztatási költségek magas mértéke high-tech vállalkozások alacsony száma kutatóintézeti/egyetemi spin-off-ok alacsony száma PP kutatói mobilitás gyengesége magán K+F és innovációs kiadások alacsony mértéke magvető tőke (<i>seed capital</i>) elégtelensége kutatók alacsony száma
Lehetőségek	Veszélyek
IPR menedzsment javítása adminisztratív akadályok csökkentése PP/P ösztönzése külföldi kutatók elszívása tudás-intenzív vállalatok letelepítése innováció ösztönző rendszerek kidolgozása minisztériumok közti együttműködés javítása	kutatók számának tartós elégtelensége kevés hallgató a műszaki- és term. tudományok területén K+F intenzív nagyvállalatok kivonulása

Forrás: OECD [2004] alapján saját szerkesztés

Hollandiára ugyanúgy jellemző az európai paradoxon mint Európa más országaira, melynek egyik oka az OECD [2004] szerint a rossz finanszírozási szerkezetben keresendő. Az egyetemi források kis részéért kell csupán versenyezni, így a kutatóhelyek nincsenek az iparági innovációs igények kielégítésére kényszerítve. A holland kormányzat számos erőfeszítést tett a fenti problémák enyhítése, megoldása érdekében:

- K+F növekedésének elősegítése (WBSO, hitelek).
- A privát és public szereplőket összehozó, a PP/P-t elősegítő innovációs kutatási programok létrehozása: IOP, STW, LTI's, FES, Smart Mix, new Innovation Program.
- A vállalatokat a K+F eredmények „lecsapolásához” segítő utalvány-rendszert bevezetése.
- Az új high-tech vállalkozások (start-upok és spin-offok) létrejöttének segítése.
- Külföldi partnerek és K+F országba csábítása.

A fenti kezdeményezések hatására a holland innovációs rendszer hatékonysága jelentősen javult az elmúlt években. A kormány mégis elszánt a további fejlesztések érdekében és a következő fő ambíciókat tűzte ki maga elé [COM 2006]: (1) a koncentráció növelése, a „kritikus tömeg” elérése (a kutatási kiadások elaprózottságának

csökkentése)¹⁰, (2) a kutatási eredmények piaci hasznosításának javítása¹¹, (3) a kutatók képzése, vonzása és megtartása (főleg a természettudományi területeken), valamint (4) a verseny fokozása az egyetemi kutatási forrásokért.

Technológiai csúcscintézetek

A technológiai csúcscintézetek¹² (LTI) partnerintézmények olyan virtuális hálózatai, melyek összekötő szerepet játszanak az egyetemi kutatás és az ipari felhasználás között. Egyrészt az LTI-k képviselik a PP/P legtisztább formáját, ezáltal rajtuk keresztül könnyebben tanulmányozható a technológia transzfer fejlett gyakorlata, másrészt, számos más OECD országban is vannak hasonló kezdeményezések, így az LTI-k jó alapot teremtenek a nemzetközi összehasonlításokra is. Magyarországon például a Pázmány Péter program keretein belül létrejött ún. Regionális Egyetemi Tudásközpontok¹³ (RET) hasonlíthatók hozzájuk. A négy nagy holland technológiai csúcscintézet négy különböző tudásintenzív iparág köré szerveződik¹⁴:

- telematika: *Telematica Instituut* (TI), Twente,
- élelmiszeripar és mezőgazdaság: *Wageningen Centre for Food Research* (WCFR), Wageningen,
- fémipar: *Netherlands Institute for Metals Research* (NIMR), Delft,
- polimer-gyártás: *Dutch Polymer Institute* (DPI), Eindhoven.

A fentiek közül a szerzőnek Eindhovenbe és az Egerfood Regionális Tudásközponthoz hasonló, élelmiszeripari kutatásokat folytató Wageningenbe volt alkalma ellátogatni.¹⁵ A WCFR kutatói a konzorciumi tagok által meghatározott projektek alapján transzdiszciplináris team-ekbe szerveződnek a projekt végrehajtásának idejére.¹⁶ A projekteket rendszeresen felülvizsgálják tudományos és ipari szempontok alapján egyaránt. Az LTI-kben az ipari partnernek szabják meg a kutatási irányokat,

¹⁰ A három fő prioritás az IKT, a genomika és a nanotechnológia.

¹¹ Ennek fő eszközei az innovációs platformok létrehozása, a kockázati tőkéhez való könnyebb hozzáférés biztosítása és a PP kapcsolatok további támogatása.

¹² Leading Technological Institutes (LTI) / Technologische Topinstututen (TTI)

¹³ A RET-ek olyan újonnan alakult, egyetemek és főiskolák vezetésével működő regionális vonzáscentrumok, melyek a K+F eredmények piaci hasznosítására, az innovációs folyamatok felgyorsítására jöttek létre. Mind tevékenységük, mind struktúrájuk újdonság hazánkban.

¹⁴ A DPI és a WCFS teljesen virtuális szervezetek, azaz a kutatás az egyes partnerszervezeteknél történik, míg a NIMR és a TI esetén jelentős kutatási tevékenység folyik a LTI-k központi kutatóegységében is.

¹⁵ A Wageningen Egyetemen működő WCFR célja az élelmiszeripari innováció. Jól mutatja a WCFR aktivitását, hogy a kutatói öt év alatt (2000–2005) 531 tanulmányt publikáltak és 32 szabadalmat jegyeztettek be.

¹⁶ A virtuális szervezetek előnye hogy rugalmasak és így a kutatók „hazai pályán” dolgozhatnak. Hátrányuk a kapcsolattartás nehézsége a partnerintézmények között, valamint az összetartozás érzésének hiánya. Ezen mellékhatásokat a WCFR és más LTI-k is internet/intranet alapú hálózatokkal és adatbankokkal, rendszeres összejövetelek szervezésével és (egyetemi-ipari) kutatócserékkel próbálják orvosolni.

így biztosítva van a hosszú-távú piaci orientáció.¹⁷ A RET-ekhez hasonlóan, az LTI-k fontos makrogazdasági előnye, hogy az általuk generált megoldások széles körben kerülnek hasznosításra, hisz a kutatási eredmények minden konzorciumtag számára szabadon elérhetők és felhasználhatók, illetve bizonyos esetekben kívülállók számára is hozzáférhetőek. Az LTI-k számos spin-off megalakulását eredményezték az elmúlt években, főként az adott régióban, de országszerte is.

Az LTI-k és a RET-ek megalakulása is pályázat kiírásával kezdődött. A támogatásra csak vállalatokból, közfinanszírozású kutatóhelyekből és egyetemekből álló konzorciumok jelentkezhettek piac-közeli (*pre-competitive*) javaslataikkal.¹⁸ Éppen a piac-közelség miatt, a KKV-k technológiai intézetekben való részvételét nem ösztönözte a holland kormány (konzorciumi arányuk is 10%-ban limitált), hisz kevés KKV engedheti meg magának a piactól egyelőre távoli, nem specifikus kutatásban való részvételt [LTI Evaluation Report 2001]. Az elbírálás szigorúságát jól jelzi, hogy a tizenkilenc beadott javaslatból csak négy LTI jöhetett létre 1997-ben (házáinkban 2004 óta közel húsz egyetem és főiskola nyert támogatást tudásközpont létrehozására). Hollandiában a zsűri csak az erős ipari partnerrel (pl. Unilever – WCFR, Corus – NIMR) rendelkező konzorciumok ötleteiben bízott, őket részesítette előnyben a bírálókat során.

Ha az LTI elképzelésbe nem is férnek bele, a KKV-k felkarolását a holland kormány is stratégiai feladatnak tekinti, s azok számos más kezdeményezésben helyet kaptak. Az Eindhoven Műszaki Egyetem (TU/e) például működtet egy olyan konzultációs, tanácsadó szervezetet (United Brains¹⁹), mely az akadémiai kutatás eredményeivel és azok üzleti életben való felhasználási lehetőségeivel kapcsolatban nyújt tájékoztatást a KKV-knak. A KKV-k így többek között megismerhetik az LTI-k kutatási eredményeit is. A közfinanszírozású TNO²⁰ is számos módon segíti a kisvállalatok innovációs tevékenységét, a termékek és szolgáltatások tesztelésétől, a független minőség-ellenőrzésen és szakértői tanácsadáson át, a szabadalomhasználat engedélyezéséig. Érdekes kezdeményezés az ún. innovációs utalvány (*innovation voucher*), amely a kisvállalatok felsőoktatással és más kutatóhelyekkel való kapcsos-

¹⁷ A DPI működése például jegyrendszer-alapon történik. A cégek által egyenként 50 ezer euróért megvásárolható jegyek egy évre szóló kutatási szavazatot jelentenek az LTI-ben. A vállalatok így a szavazatok maximalizálásával egyszerre növelhetik befolyásukat a kutatási irányokat illetően, és finanszírozzák is azokat. A jegyrendszer biztosítja a folyamatos piac-orientáltságot. [OECD 2004]

¹⁸ A piac-közeli kutatás olyan tevékenységet ölel fel, melynek eredményét nem övezi éles piaci verseny. Általában magas kockázatú, de magas hozammal kecsegtető, spekulatív ötletek megvalósításáról van szó, melyek egyetem-ipari kooperáció által jóval gazdaságosabbak a partnerek számára, mintha azok egyénileg, kizárólag saját forrásokra támaszkodva végeznék azt.

¹⁹ A United Brains segíti a kisvállalkozókat kérdéseik megválaszolásában, a megfelelő egyetemi vagy ipari szakemberhez irányítva őket. A United Brains-t az Eindhoveni Egyetem, a Fontys Hogescholen, a Regionális Oktatási Központ (ROC) és a TNO működteti.

²⁰ A holland innovációs rendszerben központi helyet elfoglaló TNO, egy 5000 főt foglalkoztató innováció orientált szervezet, mely vállalatok, kormányzati szervek és más non-profit intézmények számára nyújt technológia transzfer szolgáltatásokat.

latát segíti elő. A vállalkozások számára kiutalt, 2500–7500 euró értékű bonokat vállalati vagy állami kutatóhelyeken lehet átváltani, kutatási, tanácsadási tevékenységre.

Szemben a RET-ek közel 100%-os állami finanszírozásával, az LTI-k alaptőkéjében az állam maximum 50%-ig vállalhat részt (15–25 millió euró évente, 4 vagy 8 éven át), míg a kutatóhelyek és az ipari partnerek 25%–25%-os értékben járulnak hozzá a működéshez.²¹ A magyar RET-ek hároméves futamidőre átlagosan 1 Mrd HUF támogatást kapnak (évente minimálisan 300 millió forint hívható le), amely eltörpül az LTI-k évi 4–7 Mrd forintnyi csomagjához képest, ráadásul ez az összeg legalább ugyanekkora belső (konzorciumi) forrással is kiegészül.

Egyik LTI sem alkalmaz részletes, mindre kiterjedő szabályozást a szellemi tulajdonjogokkal (IPR) kapcsolatban, de alapvetően az LTI végzi a szabadalmaztatást, míg az egyéb IPR tevékenységeket *ad hoc* alapon vállalják a partnerek [OECD 2004]. A szabadalmak licenciába vételére a partnereknek van előjoguk, de ha nincs érdeklődés, a jogokat külső szereplők is megvásárolhatják. Az IPR-el kapcsolatos perköltségek emelkedése negatívan hatott a kutatási eredmények piacosítását célzó törekvésekre Hollandiában. A cégek, s elsősorban a tranzakciós költségekre érzékenyebb kisvállalatok elővigyázatosabbak lettek, s a jövőbeni pereskedés minimális kockázatát is nehezen tolerálják. Az IPR jelentőségét sajnos sokszor a kutatók sem értik, míg a részletes és világos állami szabályozás hiánya további bizonytalanságot és költségeket szül. Az IPR-rel kapcsolatos szabályozásra (partnerek jogai és kötelezettségei, szabadalom tulajdonlása és továbbadása, licencia, vitás kérdések megoldási módjai stb.) a fentiek miatt az LTI-k fokozott figyelmet fordítanak.

Az LTI-k sikerének kulcsa az alábbi tényezőkben foglalható össze (saját vélemény az OECD elemzése és a személyes hollandiai tapasztalatok alapján):

- Jelentős állami támogatás (szimplán piaci alapon nem lehet versenyezni velük).
- Szigorú kiválasztási szempontok (tőkeerős nagyvállalatok bevonása).
- Ipari szereplők dominanciája a kutatási irányok meghatározásában.
- Testre szabott, rugalmas menedzsment és szervezeti felépítés.
- Ismert, kiterjedt ipari és egyetemi kapcsolatokkal rendelkező menedzserek alkalmazása a koordinációban és technológia transzfer folyamatokban, akik az egyetemi- és a versenyszférával is „szórt értenek”.
- A kutatói hálózatok, virtuális szervezetek intézményesítése, mely marketing szempontból hatékonyabb és nagyobb publicitást eredményez a kutatási tevékenységeknek.

4. Konklúzió

Az USA iskolapéldája annak, hogyan lehet kis technológia intenzív vállalkozásokból világviszonylatban is versenyképes gazdasági birodalmat létrehozni. A két domináns amerikai technopolisz (Szilícium-völgy, Route 128) felemelkedésében

²¹ Az állam a támogatás megvonását tervezi a projekt „éretté” válása esetén, mely egyelőre nem valósult meg az első céldátum idején (4 év elteltével).

oroszlánrész jutott a technológia intenzív kisvállalkozásoknak. A hatékony egyetem-ipari kapcsolatok, az egyetemeken folyó piacorientált, a magánszféra által finanszírozott kutatások, az emberek mentalitása, nagyobb kockázatvállalási és vállalkozási hajlandósága mind-mind jelentősen hozzájárultak az amerikai gazdaság versenyképességéhez. Kutatói potenciálból és új ötletekből azonban Európában sincs hiány, ám az eredmények csak ritka esetben jutnak el a piacra, valódi termékek és szolgáltatások formájában.

Néhány kivételtől eltekintve (pl. a híres Johns Hopkins kutatóegyetem esete ezt nem igazolja [Feldman 1994]), a régió melyben az egyetem-ipari együttműködés megszületik, rendszerint nagyobb mértékben profitál annak extern hatásából is. A tapasztalatok szerint pozitívan korrelál az egyetemi K+F mértékével a régióban működő technológia-intenzív vállalkozások száma, illetve az egyetemi szabadalmakat is gyakrabban veszik igénybe az adott régió vállalatai, mint mások. Ráadásul a fejlett gazdaságokban a high-tech szektor a foglalkoztatás bővülés domináns helyszíne.

A tanulmány első részében az egyetemi technológia transzfer bemutatásával, jellemzőivel, valamint szervezeti egységeivel, a spin-off cégekkel és a technológia transzfer irodákkal foglalkoztam. Egyetemi spin-off cégek ugyan még csak szórányosan léteznek hazánkban, a nyugati gyakorlat szerint, számuk a tudás piaci hasznosításának, a regionális versenyképességnek egyfajta fokmérője.

A tanulmány második felében a holland innovációs rendszert, illetve a holland public-private társulások (PP/P) legtisztább formáját reprezentáló ún. technológiai csúcshintézeteket (LTI) vizsgáltam. Az OECD 2004-ben részletes elemzést publikált a holland innovációs rendszerről, mely elemzés főbb megállapításait (személyes tapasztalataim mellett) bemutattam. Ahol lehetőség adódott, megpróbáltam a magyar Regionális Tudásközpontok (RET) sajátosságait párhuzamba állítani a holland LTI-kel. Az egri Eszterházy Károly Főiskolán működő RET azonban (a cikk írásának idején) nincs még egyéves, így alaposabb összehasonlítás egyelőre nem lehetséges.

Bár kisebb büdzből gazdálkodnak, illetve méretük, ipari támogatottságuk és szervezettségük is elmarad a holland példától, a RET-ek (és a működésüket megkönnyítő Innovációs Törvény²²) fontos mérföldkövei a magyar egyetem-ipari technológia transzfer javításának. Általuk a kutatók végre egy csapatban dolgoznak, közös célok érdekében, az elnyert állami források piaci mechanizmusok révén hasznosulnak, a vállalatok megosztják egymással rendszerint féltve őrzött K+F eredményeiket, illetve nem utolsó sorban, a minden fél számára jövedelmező együttműködésből végül a társadalom javát szolgáló termékek, szolgáltatások szülehetnek.

A tanulmány kapcsán persze számos további kérdés is felmerül, például az, hogy mi lesz a RET-ekkel és az egyetemi technológiai transzferrel az állami támogatások lejártát követően, illetve hosszú távú stratégiai elemmé válik-e az egyetemeken és a kormányzati körökben az innováció, az egyetem-ipari technológia transzfer támogatása?

²² 2004. évi CXXXIV. Törvény, a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról.

Hivatkozások jegyzéke

- BUZÁS NORBERT [2004]: A vállalkozói szellem szerepe a spin-off cégek alapításában. A szociális identitás, az információ és a piac – Czagány L.–Garai L. (szerk.). SZTE GTK Közleményei. JATEPress, Szeged, 257–266. o.
- COM [1994]: European Commission. The European Report on Science and Technology Indicators 1994. Brussels.
- COM [2003]: Towards a European Research Area Science, Technology and Innovation, Key Figures 2003–2004, European Commission.
- COM [2004]: Facing the challenge. The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok. European Communities.
- COM [2006]: ERAWATCH Research Inventory Report For: Netherlands, European Communities, 2006.
- COVA, B.–GHAURI, P.–SALLE, R. [2002]: Project Marketing – Beyond Competitive Bidding. John Wiley, Chichester *In: VERES ZOLTÁN–BUZÁS NORBERT [2005]*.
- FELDMAN, M. P. [1994]: The University and Economic Development: The case of Johns Hopkins University and Baltimore”, *Economics Development Quarterly*. 8 (1).
- FRIEDMAN, J.–SILBERMAN, J. [2003]: University Technology Transfer: Do Incentives, Management, and Location Matter? *Journal of Technology Transfer*. 28.
- GIBSON, D. V. [1997]: Inter-Organizational Technology Transfer: From Standard Technology Packages to Spin-Offs *In: Commercializing High Technology: East and West* (Ed. Sedaitis, Judith B.), Rowman & Littlefield Pub. Inc. Lanhan–Boulder–New York–London. pp. 77–94.
- JENSEN, R.–THURSBY, M. [1998]: Proofs and prototypes for sale: The tale of university licensing. NBER Working Paper No. 6608. *In: SIEGEL et al. [1999]*.
- KLEINHEINZ FERENC [2000]: Spin-off vállalkozások, avagy: barátokozunk egy új megnevezéssel, Inco (internetes folyóirat). <http://www.inco.hu/inco5/innova/cikk1.htm> (Letöltve: 2006-09-28).
- LÁNG LÁSZLÓ [1985]: Magyar vállalkozáspolitiká a fejlődő országokban. Kandidátusi értekezés *In: VERES–BUZÁS [2005]*.
- LTI Evaluation Report [2001]: Technology Foundation, 31 August 2001
- NICOLAOU, N.–BIRLEY, S. [2003]: Academic networks in a trichotomous categorization of university spin-outs. *Journal of Business Venturing*. 18(3).
- OECD [2004]: Public-Private Partnerships for Research and Innovation: An Evaluation of the Dutch Experience.
- PAPANÉK GÁBOR [2003]: Az „európai paradoxon” a magyar K+F szférában, Fejlesztés és Finanszírozás, 2003/4. szám.
- PARKER, D. D.–ZILBERMAN, D. [1993]: University technology Transfers: Impacts on Local and U.S. Economies. *Contemporary Policy Issues*, 11(2): 87–99 *In: SIEGEL et al. [1999]*.

- SCHMIEMANN, M.–DURVY, J.-N. [2003]: New Approaches to Technology Transfer from Publicly Funded Research, *Journal of Technology Transfer*, 28.
- SENTERNOVEM [2006]: Project U KNOW HOW, Dutch best practices on academic technology transfer, Visit June 2006 (A project for NKTH, initiated by EVD, executed by SenterNovem).
- SIEGEL, D.–WALDMAN, D.–LINK, A. [1999]: Assessing the Impact of Organizational Practices on the Productivity of University Technology Transfer Offices: An Explanatory Study. Working Paper 7256. National Bureau of Economic Research. Cambridge, MA.
- VERES ZOLTÁN–BUZÁS NORBERT [2005]: Bilaterális kockázatok menedzselése a technológia transzferben, *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés. SZTE GTK Közleményei JATEPress, Szeged*, 193–215. o.

MÁTÉ DOMICIÁN*

**„Tudás-alapú” munkapiaci sajátosságok az
Észak-Magyarországi régióban
“Knowledge-based” labour specifics in
Northern Hungary**

According to the Lisbon Strategy (LiS) it is highly recommended to devote more attention to the less developed regions of the EU, such as Northern Hungary. LiS is designed to make the EU an innovative, knowledge-based society, capable of sustainable economic growth, with more competitive enterprises and more qualified employees.

This paper discusses the key issues and problems of the labour market in Northern Hungary (as presented in the first part of this paper), such as the low economic activity, the growing rate of unemployment and the various differences between labour demand and supply. Important contributors to the region’s relatively high unemployment rate are the oversupply of graduate students (impossible to absorb by the region at its current level of development), the presumed mismatch between student competences and labour market needs, and their low willingness in migration.

In developed countries, where worker skill demand is changing rapidly, one of the most entrusted labour market strategies is to promote “lifelong learning” (the phrase quickly became a cliché in Hungary too). The reform-process in the structure of education is inevitable consequence to avoid confusion in employment. No doubt that during the 1990s, the structure of labour demand changed remarkably. Although employers continually give signs of their preferences and requirements concerning the entry level skills and competences of (young) workers, the recognition of them by educational institutions and decision makers is still at a beginner level in Hungary.

A well-established education and labour market policy requires regular labour-market surveys, long-term labour demand prognoses and international benchmarking. In the second part, some “knowledge-based” IC-models (which can be used by Hungarian corporations) are presented. Finally, the author outlines his further research plans.

---

* *Máté Domicián* főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

1. Bevezetés

Az Európai Unió által támogatott, és a területrendezés gyakorlatának megfelelő NUTS-rendszer szintjeit (II és III.) a régiók, és a régiók fejlettségét alapvetően meghatározó megyék (az **Észak Magyarországi régiót** hagyományosan Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, és Nógrád megyék alkotják).

Az ország egyes régióit (megyeit) természetesen eltérő földrajzi és gazdasági adottságok jellemzik, így a fejlettségi szintjük is különbözik, ennek következtében pl. a népesség gazdasági aktivitása **területileg igen eltérően** alakul. Különösen az utóbbi években jelentkeztek a nyugati, a központi (budapesti és agglomerációs) területek és a keleti országrészek között **jelentős különbségek**.

A vizsgálandó régió méretéből adódóan nem tekinthető gazdasági és kutatási szempontból szignifikánsnak, ráadásul évek óta kétségtelen tény, hogy **a magyarországi régiók területi összevetésében** pl. az egy főre jutó GDP, a versenyszférában működő vállalkozások száma, a ráfordított K+F tevékenység és más **fejlettségi mutatók tekintetében az utolsó helyezeket foglalja el** [1. táblázat].

1. sz. táblázat: Az Észak-Magyarországi régió fejlettségét jelző legfontosabb gazdasági mutatók

Régió	GDP (2004) ¹	Vállalkozások száma (2004) ²	K+F ráfordítások (2005) ⁴
	Egy főre/Ezer Ft.	1000 lakosra	%-ban
Észak Alföld	1 323	53	8,5
Észak-Magyarország	1 343	49	2,7
Dél-Alföld	1 395	60	6,9
Dél-Dunántúl	1 442	63	3,3
Közép-Dunántúl	1 933	66	6,3
Közép-Magyarország	3 210	95	67,5
Nyugat-Dunántúl	2 111	69	4,8
Összesen	2 021	69	100%

Forrás: [Ligeti-Pozsonyi, 2006]¹, [Szücsné és szerzőtársai, 2006]², [Pukli, 2006]⁴ alapján saját szerkesztés.

A *Lisszaboni Folyamat*, vagy más néven a *Lisszaboni Reform-munkaterv* stratégia célkitűzéseinek (LiS) megfelelően **kiemelt figyelmet kell fordítanunk az elmaradott európai régiók gazdasági felzárkóztatásának** a „versenyképesség”, és a „tudás-alapú” gazdaságfejlesztés jegyében:

„Az Unió a következő évtizedre azt az új stratégiai célt tűzte ki maga elé, hogy a világ legversenyképesebben, és dinamikusabban fejlődő „tudás-alapú” társadalma legyen, amely fenntartható gazdasági növekedést, több és jobb minőségű munkahelyeket, valamint nagyobb társadalmi kohéziót képes biztosítani.” [EC 2000].

A LiS természetesen több pusztán „elcsépeelt” jelszavaknál; szinte minden gazdasági területen tartalmaz széles körben megvitatott, részletes szakmai *irányelveket*, és *számszerű célkitűzéseket*, illetve konkrét *terveket* [2. táblázat]. A célok valóra váltásához szükséges *intézményi reformok bevezetésére*, igen gyakran *határidőkkel*, és pontos időzítéssel is számolnak. Az Európai Unió a LiS irányelveit nem bontja le konkrétan az egyes tagországokra, ugyanakkor elvárja, hogy a lisszaboni célok teljesítéséből mindegyik tagállam „lehetőségeihez mérten” vegye ki a részét.

A foglalkoztatás növelésének érdekében (2010-ig) a következő célkitűzéseket fogalmazták meg [Gács 2005]:

- „...biztosítani kell az évi átlagosan 3%-os gazdasági növekedést, amely közel 20 millió új munkahely létesítését teszi lehetővé.”

2. sz. táblázat: A Lisszaboni Stratégia főbb számszerű célkitűzései az EU-15 tagállamaiban

	2000 tény	2003 tény	2005 terv	2010 terv
Versenyképesség GDP/fő, USA = 100	70	71*		101
K+F K+F kiad., GDP %-ában	1,95	1,99**		3,00
Foglalkoztatás				
Fogl. ráta, %	63,4	64,4	67,0	70,0
Női fogl. ráta, %	54,1	56,0	57,0	60,0
Idősebbek fogl. rátája, %	37,8	41,7		50,0
Munkanélküliség, %	7,8	8,1		4,0

Forrás: Eurostat Structural Indicators, [EC 2005/a], [Horváth Lajosné, 2005]

2. Munkaerő-piaci helyzetkép

A hazai és regionális munkaerő-piaci helyzetkép [3. táblázat] sem túl „rózsás” jövőképet vetít elénk: többek között a **foglalkoztatási aktivitás** a javuló tendenciák ellenére az uniós tagországok között továbbra is az egyik legalacsonyabb (jócskán elmarad az EU-15 és 25 országok átlagától) mutatónk. Az országosan, valamint regionálisan is kiemelkedően **magas munkanélküliségi rátával és növekedési ütemével**, (amely számos megváltozott demográfiai, és gazdasági körülménnyel magyarázható [Selmeczy, 2005/a],) szintén nem dicsekedhetünk:

- csökkent az élveszülések száma, de a várható élettartam mutatója emelkedett,
- a továbbtanulók „parkoltatása” miatt kitolódott a munkába állás időpontja,
- a munkanélküliség rendszerváltás utáni kényszerű megjelenése, a tömeges elő- és rokkantnyugdíjazások,

- a nyugdíjkorhatár felemelése (várhatóan a 65. életévig), sőt a korhatárt elérők közül már egyre kevesebben folytattak kereső tevékenységet, mint korábban stb.

3. sz. táblázat: A munkaerőpiac főbb (15–64 évesekre vonatkozó) regionális és nemzetközi mutatói¹ 2005-ben

Régió	Foglalkoztatási		Aktivitási	Munkanélküliség	
	Ráta	Női	Ráta	Ráta	Pályakezdekők*
Észak-Alföld	50,2	44,0	55,2	9,1	24,9
Észak-Magyarország	49,5	44,7	55,4	10,6	28,4
Dél-Alföld	53,8	47,4	58,6	8,2	20,9
Dél-Dunántúl	53,4	47,8	58,5	8,8	24,8
Közép-Dunántúl	60,2	52,9	64,3	6,3	13,8
Közép-Magyarország	63,3	57,5	66,7	5,2	14,6
Nyugat-Dunántúl	62,1	55,9	66,0	5,9	13,8
Magyarország	56,9	51,0	61,4	7,2	19,4
EU-15	65,0	57,4	70,0	8,3	17,2**
EU-25	63,6	56,2	69,3	9,1	18,7**

Forrás: [Selmeczy 2005/b és Főző-Horváth-Pozsonyi 2006], [EC 2005/a] *a 15–25 évesek, akik még két évnél nem régebben fejezték be a tanulmányukat, **2004

A gazdasági aktivitás és a foglalkoztatottság nemek közötti regionális különbségei a rendszerváltás óta tovább növekedtek. Az arányeltolódása lényegében országosan és regionálisan is ugyanúgy jellemezhető: a férfiak körében magasabb a gazdaságilag aktívak aránya, mint a nők esetében. Bár az évtizedek folyamán a nők munkaerőpiacon betöltött szerepe fokozatosan erősödött, sajnos hazánk csak a nőket hagyományosan „háziasszonynak tekintő” dél-európai országokat (olasz, spanyol, görög) előzi meg [Horváth Lajosné, 2005].

A növekvő munkanélküliség elsősorban az ország keleti és északkeleti térségeit sújtja, ahol a munkanélküliségi ráta közel kétszer akkora, mint az előnyösebb helyzetű térségekben. Az állás nélkül maradt dolgozók nagy száma főként férfi munkaerő, mivel a korábbi gazdasági szervezeteknél főleg az „erősebb” nemet foglalkoztatták². A korcsoportonkénti megoszlásban jelentősen differenciálódik a munkanél-

¹ A foglalkoztatási ráta (arány), a foglalkoztatottaknak a megfelelő korcsoportba tartozó népességhez viszonyított aránya. A munkanélküliségi ráta, a munkanélkülieknek a megfelelő korcsoportba tartozó gazdaságilag aktív népességben belüli aránya. Az aktivitási ráta (arány), a gazdaságilag aktívak aránya a megfelelő korcsoportba tartozó népességben belül.

² Az aktivitás csökkenése a nőket kisebb mértékben érintette, mint a férfiakat, aminek elsődleges oka, hogy a férfiak jelentős része korábban olyan hagyományosan ipari ágaza-

küliséget jelző indikátor, de nincs lényeges különbség az ország, a régió és a megyék adatai között. A legmagasabb érték természetesen a fiatal **pályakezdők**³ körében figyelhető meg, majd a ráta az életkor előrehaladásával (az országos adatokhoz hasonlóan) folyamatosan csökken. A regisztrált munkanélkülieken belül a pályakezdők hányada országosan, és nemzetközi viszonylatban is kiemelkedően magas [Selmeczy, 2005/b].

2.1. A munkapiac tudásbázisának és az oktatás „kimeneti” oldalának legfontosabb problémái

A munkapiac kínálati oldalának részletesebb „tudás-alapú” megismeréséhez meg kell vizsgálnunk a potenciális **munkavállalók képzettségi szintjeit** hazai és nemzetközi összehasonlításban, sőt tisztáznunk kell a „kimeneti oldal utánpótlását” biztosító intézmények fontosabb **oktatáspolitikai problémáit** is.

Az oktatásban és a szakképzésben résztvevők és végzetek népességén és főként a foglalkoztatottakon belüli arányai, illetve az iskolázottságuk szintje minden ország társadalmi, gazdasági fejlettségének meghatározó tényezői. A fejlett piacgazdaságokban **az oktatás-képzés egyre kevésbé fejeződik be** az iskolarendszerből való kilépéssel, **a szakképesítés megszerzésével**.

A LiS további célkitűzése a magasabb munkaerő-piaci részvétel (foglalkoztatási ráták növelése) elősegítése, és a munkavállalók képzettségi színvonalának emelése, úgy hogy a népesség körében el kell terjeszteni az „egész életen tartó tanulás” (**lifelong-learning**⁴) kultúráját, amely a munkaerőpiac (a gazdasági szereplők által megkövetelt) változó igényeihez való alkalmazkodást támogatja. Mára a világ legfejlettebb országaiban az egyik legfontosabb politikai, **társadalmi és gazdasági célkitűzés, hogy az egyének munkaereje minél jobban, és tovább hasznosuljon**.

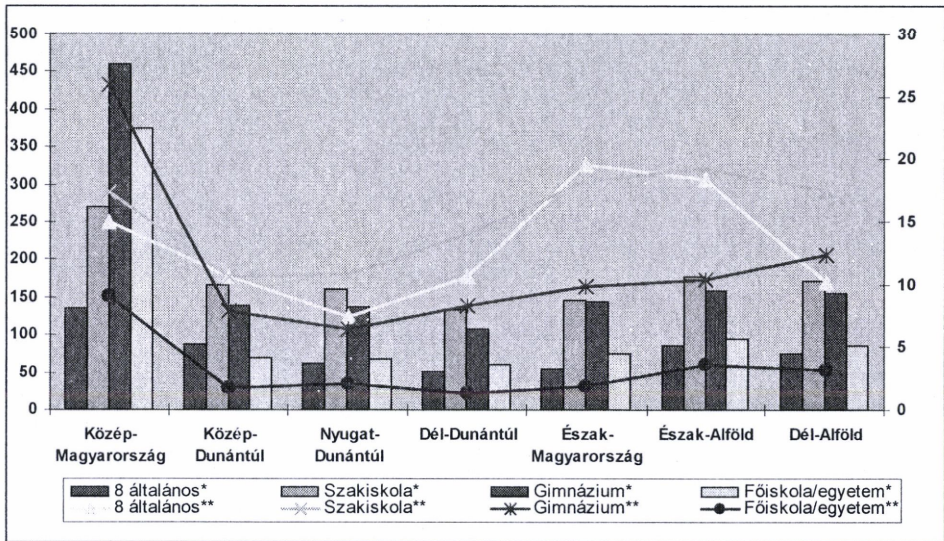
A hazai statisztikai adatok, a rendszerváltás utáni oktatás-gazdaságtani és munkaerő-piaci kutatások a gazdaság fejlődésének következtében **a képzettség felértékelődését mutatják** – ez elsősorban az érettségizettek és a felsőfokú iskolai végzettségük **javuló munkaerő-piaci és jövedelmi pozíciójában** nyilvánul meg (1. ábra).

---

tokban dolgoztak, amelyek megszűntek, átalakultak (nehézipar leépülése), illetve lényegesen kisebb létszámot igényeltek.

³ Ez az a **korcsoport (15–24 év)**, ahol a fiatalok korán, az általános iskolából kikerülve, többnyire szakképzés nélkül próbálnak elhelyezkedni egy olyan térségben, ahol nagyon korlátozottan állnak rendelkezésre üres álláshelyek.

⁴ Az **élethosszig tartó tanulás** fontosságának növekedésével a tanulás fogalma is bővült: olyan tervszerű tanulási tevékenység melynek célja ismeretek szerzése, illetve készségek és kompetenciák fejlesztése, életkortól, munkaerő-piaci státusztól, intézményi és társadalmi keretektől függetlenül.

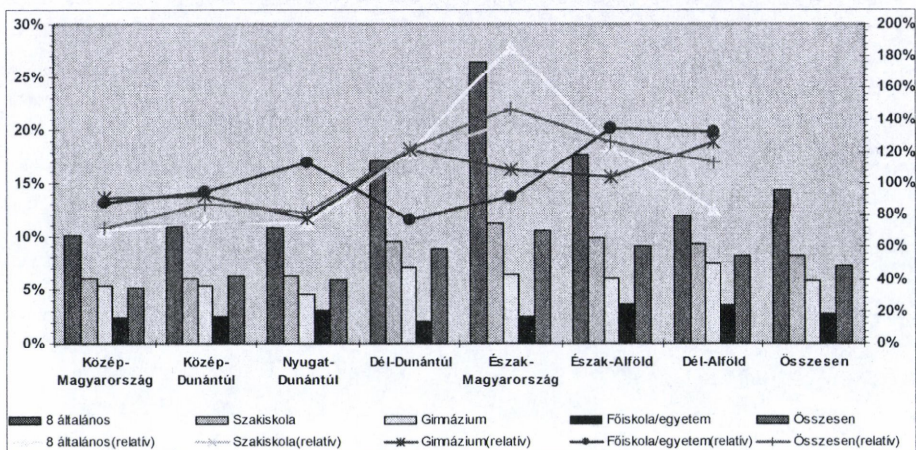

* A foglalkoztatottak ezer főben (2005),** munkanélküliségi ráták regionális adatai,
Forrás: [Főző-Horváth-Pozsonyi, 2006] alapján saját szerkesztés

1. sz. ábra: A foglalkoztatottak és a munkanélküliek regionális adatai a legmagasabb iskolai végzettség szerint

A foglalkoztatási és a munkanélküliségi ráták elemzése során kimutatható, hogy a budapesti és agglomerációs régió kivételével mindenhol a szakmunkásképző és szakiskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási aránya a legmagasabb. Sőt a szakközépskolát végzettek foglalkoztatási arányai már egyértelműen jobbak az érettségi nélküli szakmunkásokénál.

A munkanélküliség alakulása a legmagasabb iskolai végzettség tekintetében lényeges differenciáló tényezőként értékelhető: a 2005 évi statisztikai országos adatok szerint a legelőnyösebb helyzetben az egyetemet és főiskolát végzettek (munkanélküliségi ráta 2,7%), a legrosszabb helyzetben a nyolc általánossal rendelkezők (14,3%) találhatók. Ettől az országos adattól az Észak-Magyarországi régióban élők jócskán elmaradnak (26,5%). Ugyanakkor a régióban a szakképzettség mellett a gimnáziumi végzettség relatív munkaerő-piaci leértékelődésére utal, ha megfigyeljük az átlag feletti relatív munkanélküliségi rátákat [2. ábra].

*relatív: az adott iskolai végzettség átlagos munkanélküliségi rátájához viszonyított ráták az iskolázottság szerint

Forrás: [Főző-Horváth-Pozsonyi, 2006] alapján saját szerkesztés

2. sz. ábra: A munkanélküliségi ráta regionális megoszlása* az iskolázottság függvényében (2005)

A munkanélküliek tehát **kevésbé iskolázottak**, mint a foglalkoztatottak, ez Észak-Magyarországon éppúgy megfigyelhető, mint országosan. Továbbá az **állás nélkül lévők között a szakképzettek magas aránya a szakképzettség és a munkaerő-kereslet jelentős különbségeire utal.**

A munkanélküliségi ráták elemzésekor azonban nem szabad szem előtt tévesztelnünk, hogy az ezekben megjelenő munkanélküliség csak az aktívan munkát keresőkre, azaz a munkaerőpiacon effektív „kinn lévőkre” vonatkozik, és nem kevésbé súlyos probléma hazánkban az **alacsony munkaerő-piaci részvétel**. Épp ezért a munkaerő-piaci részvétel (aktivitási ráta) elemzése is hasznos lehetne, melyre itt a terjedelmi korlátok miatt nem térek ki.

Ha a nemzetközi (EU-s) foglalkoztatási rátákat [4. táblázat] is megvizsgáljuk szintén bizonyítható, hogy **ha minél magasabb a munkaerő iskolai végzettsége annál könnyebben találhat munkát magának**. A gazdasági növekedés ellenére a LiS foglalkoztatás növelésének célkitűzése ismét gyengélkedik köszönhetően többek között hazánk egyre jobban romló munkaerő-piaci foglalkoztatásának is. Pl. a népesség előregedése mellett a fiatalok a nemzetközi és hazai tendenciáknak megfelelően egyre tovább maradnak az oktatási rendszerekben és képzésekben [EC 2005/b].

Magyarország **foglalkoztatási lemaradásának valódi gondjai** abból adódnak, hogy **az alacsony iskolázottságú munkaereje** (kb. 20%, főleg a szegényebb néprétegekben, és a kisebbségi roma csoportokban **jelentős**) az EU átlagához képest túl magas, és **rosszabbul is foglalkoztatható** [Kertesi-Varga 2005].

4. sz. táblázat: A foglalkozási ráták alakulása az EU-15 és 25 országokban az iskolai végzettségek szerint

ISCED	EU-15		EU-25	
	Összes	Nő	Összes	Nő
0-2	49,2	38,0	46,2	36,0
3-4	70,1	63,8	68,3	61,8
5-6	82,5	78,9	82,5	78,9
Összes	64,8	57,0	63,3	55,8

Forrás: [EC 2005/a], ISCED (0-2): alacsony* (3-4) közepes, (5-6) magas.

*A magyarországi szakmunkásképző, és szakiskolai végzettségeket az elvégzett tanévek, és a munkapiac megítélése miatt indokoltabb, hogy ebbe a kategóriába sorolják..

A felsorolt problémák megoldását (a Közoktatási rendszeren belül) a középfokú oktatás kiterjesztésével kellene és lehetne javítani az élethosszig tartó tanulásba való aktív bekapcsolódással. Egy másik lehetőség, hogy a felnőttképzési munkakinálat célzott bővítésével és megfelelő állami támogatásokkal lehetne csökkenteni az alacsony végzettségűek felnőttoktatási hátrányát, és azokat a munkaerő-piaci kudarcokat, melyek fő oka az alacsony iskolázottság [Semjén 2005].

Ha figyelembe vesszük a hazai munkavállalói oldal regionális „utánpótlását” [5. táblázat], akkor meglepő módon láthatjuk, hogy a régió a fejlettségi szintjétől jóval több potenciális munkavállalót képez oktatási intézményeiben, mint azt a régió munkaerő szükséglete indokolná.

5. sz. táblázat: A közoktatási intézményekben, egyetemi, főiskolai szintű képzésekben (nappali oktatásban) tanulók száma területi egységenként, (2005)

Régió	Szakiskola ¹	Gimnázium ¹	Szakközépiskola ¹	Egyetem/főiskola ²
Észak Alföld	23 120	29 388	36 991	33 073
Észak-Magyarország	17 908	20 790	34 216	25 313
Dél-Alföld	19 645	25 305	34 077	27 444
Dél-Dunántúl	15 379	18 418	20 027	19 463
Közép-Dunántúl	17 681	19 607	25 255	21 768
Közép-Magyarország	23 843	65 622	66 831	58 993
Nyugat-Dunántúl	13 383	18 087	26 604	21 119
Összesen	130 959	197 217	244 001	217 245

Forrás: [Csernyák–Janák–Sülöp, 2006] alapján saját szerkesztés, (¹: a feladatellátás helye szerint, ²: állandó lakhely szerint)

A „tudás-alapú” társadalom természetesen igényli a magasabb szakértelmet, de a **gazdaság igényei meghaladó iskolázottság** mind az adófizetőknek, mind az állástanulók számára. A frissdiplomásoknak és családtagjaiknak **felesleges és haszontalan** (sok tízmilliárd forintnyi) **pénz és idővesztés**et jelent, mert a képzési költség nem az eredeti célnak megfelelően hasznosult. A jogos társadalmi elégedetlenség főleg a fiatal diplomások korében **kivándorláshoz** (migráció) vezethet, vagy a **képzettségüknél alacsonyabb tudásigényű munkahelyekkel kénytelenek megelégedni**, egyben kiszorítják a foglalkoztatottságból az alacsonyabb képzettségű munkaerőt, de a túlképzett álláskeresőket sem mindenhol alkalmazzák szívesen a **feltehetően magasabb bérigényeik** miatt.

A **hazai oktatás** társadalmi és gazdasági illeszkedése, számos **problémával küzd**: részben a felsőoktatási **túlképzés** (expanzió) tömegesedése, részben a **képzési szerkezet torzulásai** miatt [Kertesi–Köllő 2005]. A képzések tömegesedése sajnos törvényszerűen jelenti a **minőségromlást**. A „mindenki a felsőoktatásba” jelszava helyett, olyan új típusú „a bolognai folyamatnak megfelelő” diverzifikált felsőoktatási struktúra indokolt, amely igyekszik mindenki számára megfelelő kimenetet biztosítani.

A [Kövári–Polónyi 2005] tanulmányban kiszámították hazánk gazdasági fejlettségünknek és a nemzetközi összehasonlításoknak megfelelően „ajánlható” beiskolázási keretszámokat. Az adatok összevetésekor a szakképzés és a doktorképzés lemaradását, viszont a főiskolai és egyetemi programok jelentős túlképzését mutatták ki. **A hazai felsőoktatás tehát a gazdasági fejlettségünket jelentősen meghaladó „túlfutott” torz képzési volumenű.** A leginkább szembetűnő probléma a pedagógus, jogi és közgazdász képzés igen jelentős túlsúlya, és a műszaki képzés viszonylagos alacsony aránya. **A foglalkoztatási zavarok elkerülése végett nélkülözhetetlen a képzési volumen csökkentése.**

A jelentős felsőoktatási expanzió, a növekvő diplomás-kibocsátási „sokk”⁵ ellenére (lényegében stagnáló foglalkoztatási szint mellett) sem következett be a felsőfokú végzettség túlkínálata, **nincs számottevő diplomás munkanélküliség**, és a felsőfokú végzettségűek általában nem kényszerülnek arra, hogy a munkaerőpiac alacsonyabb szegmenseibe tartozó állásokat fogadjanak el [Galasi 2004].

A munkaerőpiac változásai tehát a felszínre hozták, és kiélezték az utóbbi évtizedekben felhalmozódott oktatási problémákat. Ha az oktatáspolitikai szereplői komolyan eleget akarnak tenni egyik legfontosabb feladatuknak, azaz figyelemmel kísérni és elemezni akarják a felsőoktatás és különösen a munkaerőpiac felsőfokú szakember-igényét, akkor a megalapozott döntéshozatalhoz **rendszeresen szükséges, és indokolt pl. a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piac helyzetét elemző kutatásokat, hosszú távú munkaerő-piaci szükséglet prognózisokat, és nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat végezni és támogatni** [Polónyi–Tímár 2001].

⁵ A **diplomások összlétszáma** (közel 350 ezer) a rendszerváltás előtti szint másfélszeresére nőtt úgy, hogy a frissen végzettek az állománynak ma már majdnem az egyharmadát (kb. 30 százalék) adják.

2.2. A munkaerő-kereslet sajátosságai

A rendszerváltás óta a magyarországi humán tőke kutatások középpontjában elsősorban a demográfiai és munkapiaci tendenciák, a gazdaság és az oktatás mennyiségi és minőségi változásai, valamint strukturális átalakulásai álltak. A változások során jelentősen átalakult a munkaerő-piac mérlege [Váradi, 2005], a vállalatok munkaerővel szembeni elvárásai, ugyanakkor kevéssé ismerjük a piacgazdaság sikeres szereplőinek a valós igényeit.

A munkaadók véleménye szerint a munkaerőt biztosító (felső)oktatási intézmények legfontosabb feladata a gazdasági élethez közeli a munkaerőpiac igényeinek megfelelő szakemberképzés biztosítása, és a szakmai tudás nyújtása. Az elméleti alapok megszerzése mellett a vállalatok elsősorban ezek alkalmazására épülő gyakorlati ismeretek fontosságát is hangsúlyozzák. Alapvető követelményként fogalmazódott meg a diplomásokkal szemben a kommunikációkészség, az idegen nyelvtudás és a magas szintű számítástechnikai ismeret. De ezek oktatása a munkaadók szerint és véleményem szerint is nem a felsőoktatás feladata, hanem a közoktatásnak kellene a felsorolt készségeket kialakítani.

A vállalatok jelenlegi és várható munkakeresletének vizsgálatakor elsősorban az oktatásból frissen kikerülő pályakezdőkre helyezzük a hangsúlyt. A munkavállalók képzettségéből és a velük szemben támasztott elvárásokból, követelményekből próbálunk következtetni a vállalatok valós (tudás)⁶ igényeire.

A magyar felsőfokú képzés igen alapos és mély elméleti alapokat nyújt, szinte túlzottan messzire megy e tekintetben, viszont adós marad a hallgatók gyakorlati felkészítésével, a vállalati-gyakorlatban szükséges készségek kifejlesztésében. A diplomásoktól a munkaadók részéről elvárt legfontosabb kompetenciák az elméleti tudás, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazása, a szaktudás, és a széleskörű ismeretek, analitikus és globális gondolkodás. A legkevésbé fontos kompetenciák tekintetében eltérés mutatkozik a versenyszféra és a közszféra között. A versenyszférában olyan kompetenciák szorultak a rangsor végére, mint a rugalmasság és az önálló munkavégzés, a közszférában pedig a szervező és irányítókészség, valamint a gyakorlati ismeretek. Meglepően alacsony preferenciát kapott az idegen nyelvismeret és a kreativitás, valamint a problémamegoldó képesség is. A látszólagos ellentmondás alapja, hogy az idegen nyelvtudás ma már természetes elvárás, és magától értetődő kompetencia [Kővári–Polónyi 2005].

A munkaadók a pályakezdők munkához való hozzáállásával a leginkább elégedettek. Ezen belül az együttműködési készséget érte a legkevesebb kritika, a fiatalok munkafegyelme is viszonylag kielégítő. A legnagyobb hiányosságok az önálló munkavégzés képességében tapasztalhatók, a frissen végzettek munkakultúrája is viszonylag kifejlentlen (ennek oka valószínűleg a munkatapasztalatok hiányában keresendő).

⁶ A tudás többek között a felhalmozott szellemi tőkében testesül meg, nem egy tárgy, hanem egy olyan folyamat, mely állandóan változik. A folyamatos, gyakorlatilag az élethosszig tartó tanulás igény kielégítése alapvetően meghatározó tényező a termelékenység szempontjából.

A **szakképzett pályakezdeőkkel** kapcsolatos **elégedettségben** folytatódott az elmúlt évek **pozitív tendenciája**. Az eredmények szerint még sokat javulhatna a felkészültségük, de összességében a fiatal munkavállalók tudása egyre inkább kielégíti a munkáltatóik igényeit. A **legnagyobb hiányosságok** változatlanul az idegennyelv- ismeretben mutatkoznak, de enyhe javulás ezen a téren is érzékelhet. Szintén javulás figyelhet meg a pályakezdeők számítógépes ismereteivel való elégedettségben, míg a gazdasági ismeretek továbbra is messze elmaradnak ez elvárásoktól [Perpék 2005].

Az alkalmazottak képzettségének jellemzésekor a szakképzettek arányát⁷ hagyományosan a **fizikai és szellemi foglalkoztatottak** felosztásában vizsgálják. A vállalkozások méretének növekedésével együtt megállapítható, hogy egyértelműen csökken a szakképzettek aránya a fizikai foglalkozású alkalmazottak között. Ennek egyik magyarázata lehet a *létszám és méretgazdaságosság kiaknázhatósága közötti kapcsolat*.⁸ A betelepült külföldi működő tőke a túlkínálat miatt válogathatott a magyar munkaerő-piacon. A multinacionális vállalatoknál dolgozók átlagos életkora jóval alacsonyabb a hazai cégek átlagánál. A dolgozók a fiatalabb korosztályokból, de döntően nem a pályakezdeők közül kerültek ki, a külföldi befektetők igyekeztek elkerülni a tapasztalatlan fiatalok betanításából adódó veszteségeket [Ádler 2005].

Amennyiben a vállalati nagyság (árbevétel) és az **alkalmazott pályakezdeő diplomások** száma szerint vizsgáljuk a cégeket, azt tapasztalhatjuk, hogy a nagyobb vállalkozások több pályakezdeőt, a kisebb cégek inkább kevesebbet⁹ alkalmaznak. A jövőbeni várakozásokkal kapcsolatosan kiderült, hogy a megkérdezett vállalkozások túlnyomó többsége (65,4%) nem szándékozik felvenni pályakezdeőt, mivel egyáltalán nem tervezi új munkaerő felvételét, illetve inkább gyakorlattal rendelkező munkaerőbe fektetne szívesebben (33,5%), és a cégek (21,4%-a) rossz tapasztalatokkal rendelkezik a pályakezdeőket illetően [Selmeczy 2005/b].

A keresleti trendekkel kapcsolatosan megállapítható, hogy a legtöbb foglalkoztatási terület állásai **telítődött a felsőfokú végzettséget igénylő diplomásokkal**. Az elmúlt években azonban érezhetően megnőtt a munkaerő-piaci „mozgás”, a **fluktuáció** is. Magyarországon a rendkívül nyitott gazdaságnak, és az ország központi regionális elhelyezkedésének köszönhetően, a következő években a munkaerő-piaci

⁷ Ez a típusú megközelítés már elavultnak tűnhet, hiszen számos nemzetközi HR és IC szak tekintély (pl. [Sveiby 2001]) véleménye szerint érdemesebb a vállalat rendelkezésére álló munkaerő-állományt a következő szempontok szerint csoportosítani: **Műszakiak** (fizikai dolgozók); **Vezetők**; továbbá **Menedzserek** (tanácsadók, üzletkötők stb.) és a **Támogató személyzet** (irodai dolgozók, őrző-védők, takarítók stb.) **felbontásban**. (Ebben a megközelítésben szétválaszthatók azok a dolgozók, akik a vállalat számára (nem) létrehozhatnak újértéket, továbbá megállapítható a vállalatok által alkalmazott szakértők száma is.)

⁸ A **nagyobb vállalatok** számára – részben a nagy létszámnak, részben tőkeerejüknek köszönhetően – kedvezőbb, ha a gépesítési és munkafolyamatokat feldarabolják. Ennek következtében nagyobb annak az esélye, hogy a foglalkoztatottak rutinszerűbb, vagy „futószerű” munkákat végeznek, amihez kevésbé szükséges szakképesítés, szemben a kisebb vállalatokkal, amelyek számára fontosabb a munkaerő rugalmassága, önállósága és szakértelme.

⁹ A több ezer főt alkalmazó **multinacionális vállalatok** méretükhöz képest nagy számban alkalmaznak pályakezdeőket, szemben a néhány (száz) fős kis- és nagyvállalatokkal.

keresletet a globalizálódó világkereskedelem befolyásolhatja. Ez azt jelenti, hogy megnövekedhet a kereslet a több nyelven beszélő, nemzetközi kereskedelmi, vagy logisztikai végzettségű munkaerő iránt [Selmeczy 2005/b].

2.3. A munkahelyi mobilitás, és a határmenti „együttműködés”

A természetes munkaerő-piacok a határokat átlélik. A munkahely és a lakóhely közötti helyi és nemzetközi **migráció** valójában térbeli mobilitást jelent, valamely földrajzi régióból egy másik földrajzi terület felé. Az EU tagállamai közötti szerződések (külföldi munkavállalási lehetőségeket kínáló programok) keretei között végbemenő migráció a kívánatos munkaerő áramlást ösztönzi a befogadó országokba, amely az Unió további bővítésének folyamatában is kitüntetett szerepet tölt be.

Kérdés milyen regionális sajátosságokkal írható le a munkaerő-migráció a csatlakozást követően az Unió, Magyarország és a határmenti országok között.

A **határmenti együttműködési** kezdeményezések általában vontatottan haladnak, amelyben döntő szerepet játszanak a **határok nehézkes** (több órás) **átjárhatósága**, ami igen komolyan behatárolja az emberek mindennapi kapcsolattartását, vagy akár a munkavállalási lehetőségeket is. A különböző kvalifikáltságot igénylő munkavállalási program-lehetőségek legnagyobb része fizikai munkavégzésekre vonatkoznak. Más részük szakképzettséget nem igénylő¹⁰, rövid időre (néhány hónapra) szóló szezonmunka, illetve szaktudást, szakképzettséget igénylő és minden esetben hosszabb idejű „gyakornoki”¹¹ munkalehetőség.

A migrációs hajlandóságot **szignifikánsan a nem** (férfiak), a **kor** (30 év alatti fiatalok), a **munkaerő-piaci státus** (tanulók, és romák) és a **lakóhely** befolyásolja: Felettből érdekes, hogy az **iskolai végzettség** nyolc általános felett **nem meghatározó** migrációs **tényező**. A nyelvtudás, illetve a korábbi migrációs tapasztalatok viszont annál inkább beleszámítanak a migrációs tapasztalatokba [Horváth–Hudomiet 2005].

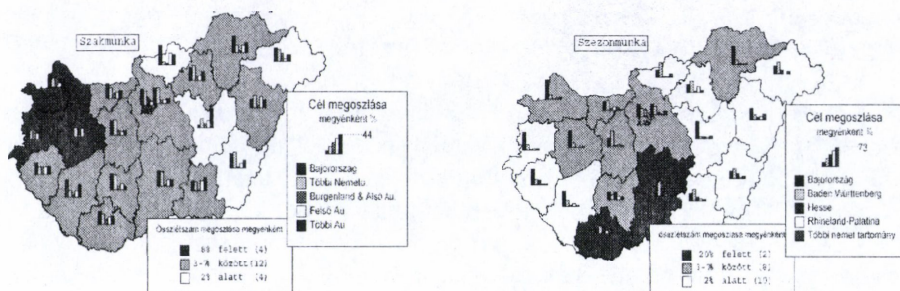
A munkavállalók közel ¾-e Németországban dolgozik, de jelentős az Ausztriában dolgozók aránya is. A határ menti ingázók munkavállalása érthetően főleg Ausztriába irányul. A nyugat-magyarországi migrációs képessége a legnagyobb, míg az észak-alföldieké a legkisebb. Ez azért elgondolkodtató paradoxon, mert **általánosságban azok a legkevésbé hajlandók „vándorolni”, akiknek a hazai munkapiaci kilátásai a legrosszabbak** [Hárs 2004].

Megyéenként, illetve tartományonként vizsgálva a munkaerő-migrációt jelentős regionális koncentrációt figyelhetünk meg [3. ábra], a résztvevők fele a két legköze-

¹⁰ **Szakképzetlen**, rossz munkafeltételek mellett és rövid ideig végzett munkát vállalók, akik a befogadó ország munkaerő-piacának szekunder állásaiban helyezkednek el. Cél a lehető legrövidebb idő alatt elérhető maximális jövedelem.

¹¹ Kvalifikált **szakmunkát** végzők, akiknek a munkavállalás az életpálya egy átmeneti időszaka. Céljuk a magasabb jövedelem előnyei mellett a külföldön végzett munka (szakmai) minőségének, valamint a munka során szerzhető szaktudásnak, szakmakultúrának az előnyeit kihasználni.

lebbi a Magyarországgal intenzív gazdasági kapcsolatokat ápoló német (Bajorország) és az osztrák (Burgenland és Alsó-Ausztria) tartományokban talál munkát.

Forrás: [Hárs 2004]

3. sz. ábra: A szezonális és szakmunkások, valamint a határmenti ingázók lakóhelyük megyéje szerint

A **külföldön foglalkoztatottak száma** a következő évtizedekben előreláthatóan csak **lassan és kismértékben tovább emelkedik**.

Kérdés az EU számára, hogy a bevándorlási többletet az egyre fogyó magyar népességből, a szomszédos (illetve újonnan belépő) országokból, esetleg más (afrikai, ázsiai) forrásból célszerű és lehetséges pótolni? Várhatóan az EU legtöbb országában a deklarált „várakozási idő” leteltével kisebb lesz a kivándorlásra való motiváció (pl. Görögország), így a szakképzett, fiatal munkaerő tömeges elvándorlása csak átmenetinek valószínűsíthető, hosszú távon csak az ausztriai ingázás komoly erősödése okozhat gondot [Polónyi–Tímár 2002].

Az ukrán, illetve az Ipolytól keletre eső szlovák **határszakasz mentén fekvő területek** jelentős része a gazdasági-társadalmi fejlettség szempontjából **jelentősen elmaradott térségek** közé tartoznak. A **munkahellyel nem rendelkezők magas száma és aránya** az egyik legsúlyosabb probléma az elmúlt évtizedben és várhatóan a közeljövőben is [Baranyi–Balcsók, 2004]. A halmozottan jelentkező, és egymást tovább erősítő kedvezőtlen adottságok (rossz megközelíthetőség, elmaradott és fejletlen infrastruktúra, tőkehiány és gazdasági szerkezet, és a szakmai karrier korlátozottabb lehetőségei stb.) ellenére **számos külföldi munkavállaló érkezik hazánkba**. A többnyire kevésbé képzett külföldi munkaerő számára (főleg idényszerű munkavégzésekre) döntően a feldolgozóipar és az építőipar biztosít munkalehetőséget.

A 2006. I. negyedévre vonatkozó adatokból kitűnik, hogy a hazánkba érkező kb. **62 ezer külföldi munkavállaló közel 90%-a mindössze öt országot képvisel**: a **romániai** munkavállalók évek óta hagyományosan a legnagyobb számban vannak jelen a magyar gazdaságban (a teljes munkavállalói létszám fele), őket követik a **szlovákiai** munkavállalók (mintegy 25%-os aránnyal), majd az **ukrán** állampolgárok (12%). A szomszédos országokból érkezők legnagyobb része ugyanakkor magyar nemzetiségű, de magas az Európán kívüli földrészekről származók aránya is, akik döntően **kínai** állampolgárok (2%). A **külföldi munkavállalók zöme** több évre

visszamenően **Budapest**en és **Pest megyében keres munkát** magának (77,2%), míg Észak-Magyarország csak az érkezők töredékét (2,1%) vonzza. Az arányok az elmúlt két évben sem módosultak számottevően, bár kisebb eltolódások szezonálisan is előfordulhatnak [ÁFH 2006].

A kedvezőtlen munkavégzési feltételekkel párosuló igen alacsony keresetek így is lehetőséget biztosítanak a munkavállalásra. A **feketegazdaság** „problémája”¹² már komolyabban érinti a régió munkaerőpiacának működését, de a foglalkoztatás szintjét vizsgálva ez még mindig nem tekinthető érdemi hatásnak, **nem szorítanak ki számottevő magyar munkaerőt** az álláshelyekről. (Számukról nincsenek pontos adatok, de feltételezhető, hogy többszöröse a törvényes keretek között dolgozókének.)

Az Észak-Magyarország régióban rejlő **reményteljes innovatív adottságoknak** (a borturizmus, a történelmi emlékhelyek, a gyógy és wellness lehetőségek, autópálya és gyorsforgalmi [út]építések stb.), illetve a határmenti elhelyezkedésnek, és a kölcsönös egymásra utaltságnak **köszönhetően** szoros **együttműködési kényszer alakul(ha)t ki** a szomszédos szlovák és ukrán (oroszl) regionális gazdasági partnerekkel. Összességében megállapítható, hogy **hatékony területfejlesztés** és a **versenyképesség** növelése **csak a hazai, és a környező határon túli térségekkel együttműködve és a külföldi munkavállalókat is figyelembe véve** jöhet létre.

3. A kutatásaim lehetséges jövőbeni irányai

A munkapiaci kutatásokban a „vállalati-tudásbázist”¹³ „a munkavállalói kompetenciákat és foglalkoztatási preferenciákat célzó felméréseknek, mint a regionális munkapiaci fejlődést meghatározó tényezőknek felértékelődése csak az utóbbi években kezdődött meg. A leendő **kutatásaim újszerűsége** abban rejlik, hogy **a munkaerőpiaci-igények kérdésköreit** a hagyományos (HR) szemlélet **megközelítései mellett olyan aspektusokból** is kívánja vizsgálni, **amelyek az eddigi gyakorlati kutatások során még nem kaptak megfelelő hangsúlyt.**

A kutatási témámhoz kapcsolódóan részt veszek az „Észak-Magyarországi összefogás a régió fiatal diplomásaiért” c. ROP 3.3.pályázat¹⁴ elméleti és gyakorla-

¹² A feketemunka sok esetben szinte törvényszerű jelenség, mivel a helyi vállalkozások munkaerőigényének **gyors** (csoportosan összeszedett), és **igénytelenebb** (akár a napszám feléért), mert a „konkurencia” nem minden esetben vállalja el a felkínált munkalehetőséget. A „feketén” dolgozó vendégmunkásoknak sem áll érdekükben a hivatalos munkavállalási engedély megszerzése (két hónapig is eltart), ráadásul erre közel 40ezer forintot kell költeniük a határon túlról érkezőknek.

¹³ A **vállalati tudás** többek között a felhalmozott szellemi tőkében testesül meg, nem egy tárgy, hanem egy olyan folyamat, mely állandóan változik. A folyamatos, gyakorlatilag **az élethosszig tartó tanulás igény** kielégítése alapvetően meghatározó tényező a termelékenység szempontjából [KSH 2004].

¹⁴ A Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal, **Regionális Fejlesztés Operatív Program** Irányító Hatósága támogatásával, a munkahelyem (Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézet Közgazdasági Tanszék, és a regionális Kereskedelmi és Iparkama-

ti megvalósításában¹⁵. A kutatásom célja kérdőíves mintavétel eredményeire és a szakértői interjúkból, esettanulmányokból levonható következtetésekre alapozva felmérni:

- az Észak-Magyarországi régió vállalatainak a munkavállalókkal szembeni legfontosabb elvárásait;
- a diplomás pályakezdők munkaköreinek, munkaerő-piaci illeszkedésének foglalkoztatási preferenciáit;
- és a munkatényező-változásokat mozgató legfontosabb *munka-kompetenciákat*.

Továbbá szeretném a vállalati „immateriális-vagyon” (IC) elemeit különböző hagyományos (statisztikai), és újszerű „tudás-alapú” értékelési módszerek alkalmazásával „láthatóbbá tenni”, annak érdekében, hogy az iskolarendszerű képzés és a munkaerő-piaci szükséglet korszerű igényei egymáshoz közelítsenek

A felmérések során feltárt adatok elemzéséhez kiválasztok olyan (a hazai gyakorlatban is remélhetőleg használható) **módszer(eket), és indikátorokat** (pl. *Sveiby's IAM* (Intangible Assets Monitor) [4. ábra], *Skandia's IC Navigator* [Edvinson–Malone:1997] stb.), amelyek *pénzügyi és természetesen nem hozam-szemléletű* összehasonlításokat is lehetővé tesznek. A kapott eredményeket hazai és nemzetközi intézmények, statisztikai és kutató szervezetek adatainak felhasználásával kívánom tovább vizsgálni, és összevetni potenciális tendenciákkal, tapasztalatokkal.

<i>External Structure Indicators</i>	<i>Internal Structure Indicators</i>	<i>Competence Indicators</i>
<i>Growth/Renewal</i>	<i>Growth/Renewal</i>	<i>Growth/Renewal</i>
Profitability/customer	Investment in IT	Years in the profession
Organic growth	Structure-enhancing customers	Level of education
Image-enhancing customers		Training costs
		Competence-enhancing customers
<i>Efficiency</i>	<i>Efficiency</i>	<i>Efficiency</i>
Satisfied customers	Number of support staff	No. of professionals
Sales/customer	Values/attitudes index	Leverage effect
Win/loss index		Value/employee
		Value/professional
		Profit/employee
		Profit/professional
<i>Stability</i>	<i>Stability</i>	<i>Stability</i>
Fraction of big custom.	Age of organization	Professional turnover
Age structure	Support staff turnover	Relative pay
Devoted customers ratio	Rookie ratio	Seniority

Forrás [Sveiby 1997, 2001, 2002]

4. sz. ábra: *Sveiby's Intangible Assets Modell and Indicators (IAM)*

rakkal közös szervezésében. A kutatás vezetője dr. **Papanek Gábor** (akadémiai doktor, egyetemi tanár, az EKF oktatója, és a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója, kutatója).

¹⁵ Az EKF **Regionális Gazdaságfejlesztési Kutatócsoport** tagjaként „A vállalkozások diplomások iránti igényeinek felmérése és elemzése” c. kutatási területhez kapcsolódtam.

A **kutatás eredményeként** összefoglaló *áttekintés* adható a humán erőforrások regionális sajátosságairól: *a régió vállalatainak humántőke tudásbázisáról*, a humán erőforrásokkal szembeni legfontosabb *elvárásokról*, így szakmai *támpon*tot nyújthat olyan *oktatáspolitikai döntések előkészítéséhez*, melyek a *felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti összhang javítását*, és a *képzési elvárásoknak megfelelő fejlesztését célozza meg*.

A humán erőforrásokat értékelő különböző **indikátorok (mutatók)** segítségével olyan **módszerek dolgozhatók ki, melyek** a kutatás eredményeinek elemzésével **alkalmazhatók** a regionális KKV-k fejlődésének mérésében és a felzárkóztatásuk elősegítésében.

Reményeim szerint ez a kistérségi kezdeményezés feltárja, és mérsékli a területi különbségek okait, és a régiót új növekedési pályára állíthatja. Az Európai Foglalkoztatási Stratégia célkitűzésének („...*a humán tőke fejlesztése, és az élethosszig tartó tanulás támogatása.*”), és az EU regionális politikájának megfelelően a pályázati úton elnyerhető támogatások, és azok célirányos felhasználása sikeresebb lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADLER JUDIT [2005]: A vállalkozások munkaerővel kapcsolatos igényei. In: Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások: OFA Kutatási Évkönyv, 3. / szerk. Pongrácz László. – Bp.: OFA.
- Állami Foglalkoztatási hivatal (ÁFH): Adatok a külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásáról a Foglalkoztatási Hivatal nyilvántartásai alapján 1996 – 2006. I. negyedév, letölthető: <http://www.afsz.hu>
- BARANYI BÉLA–BALCSÓK ISTVÁN [2004]: Határmenti együttműködés és a foglalkoztatás: Kelet-Magyarországi helyzetkép. MTA, Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmányok, Budapest.
- CSERNYÁK M. N.–JANÁK K.–ZALÁNNÉ [2004]: Az élethosszig tartó tanulás Budapest.
- CSERNYÁK M. N.–JANÁK K.–SÜLÖP E. [2006]: Oktatási adatok (előzetes adatok) 2005–2006, Budapest.
- EC [2005/a]: Employment in Europe 2005, Recent Trends and Prospects, Brussel
- EC [2005/b]: Key Data on Education in Europe 2005, Brussel.
- EC [2000]: Presidency Conclusions: Lisbon European Council, 23 and 24 March.
- EC: Structural Indicators, available at: <http://europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators>
- EDVINSSON, MALONE [1997]: Intellectual Capital: realizing your company's true value by finding its hidden brainpower, Harper Business, New York.
- FEJES F.–HOLLÓNÉ L. és szerzőtársai: A foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségei az elmúlt 55 évben (Miskolc, Eger, Salgótarján).
- FŐZŐ J.–HORVÁTH L.–POZSONYI D. [2006]: A munkaerő-felmérés regionális idősorai, Budapest.
- FŐZŐ J.–POZSONYI D.–VÁRADI R. [2005]: Munkaerő-piaci helyzetkép 2005, Budapest.

- GÁCS JÁNOS [2005]: A Lisszaboni folyamat: rejtélyek, elméleti problémák és gyakorlati nehézségek, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmányok 1. szám, Budapest.
- GALASI PÉTER [2004]: Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994–2002, MTA Budapesti munka-gazdaságtani füzetek, 3. szám, BWP.
- HÁRS ÁGNES [2004]: A magyar munkaerő-migráció regionális sajátosságai, MT.DP. 26., MTA KTI, Budapest.
- HORVÁTH HEDVIG–HUDOMIET PÉTER [2005]: Munkapiaci trendek Magyarországon 2005, In: Munkaerő-piaci tükrök, szerk. Fazekas K. és Varga J. – Bp.: MTA KTI; OFA.
- HORVÁT LAJOSNÉ [2005]: Munkaerő-piaci tendenciák Európában 1992–2003, Bp.
- KERTESI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS [2005]: Felsőoktatási expanzió, diplomás munkanélküliség és a diplomák piaci értéke, MTA, Munkagazdaságtan füzetek, 3. szám, Budapest, BWP.
- KERTESI GÁBOR–VARGA JÚLIA [2005]: Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, MTA KTI, BWP. 1. szám, Budapest.
- KÖRÖSI GÁBOR [2005]: A versenyszféra munkapiacának működése, MTA Munkatudományi kutatások 4., Budapest.
- KÖVÁRI GYÖRGY–POLONYI ISTVÁN [2005]: A felsőfokú képzés és a gazdaság szakemberigényének összehangolási lehetőségei, OFA PÁLYÁZAT.
- LIGETI CS.–POZSONYI P. [2006]: Magyarország nemzeti számlái 2003–2004, Budapest.
- PERPÉK ÉVA [2005]: A vállalkozások munkaerő kereslete és pályakezdőkkel, tanulókkal való elégedettsége – 2005 Bp.: MKIK GVI, (Kutatási füzetek -1.), MKIK GVI.
- POLONYI ISTVÁN–TÍMÁR JÁNOS [2001]: Tudásgyár vagy papírgyár, Új Mandátum Kiadó, Budapest
- POLONYI ISTVÁN–TÍMÁR JÁNOS [2002]: A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950–2050, Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., november (960–971. o.).
- PUKLI PÉTER [2006]: Magyarország 2005, Budapest.
- SELMECZY IVÁN [2005/a]: A kis és közepes vállalkozások foglalkoztatási, üzleti helyzete és kilátásai 2004–2005: Egy empirikus vállalati felvétel eredményei. – Bp.: MKIK GVI, – 78 p. – (Kutatási füzetek -1. / MKIK GVI).
- SELMECZY IVÁN [2005/b]: Az üzleti szféra felsőfokú végzettségű pályakezdők iránti kereslete, ennek várható alakulása és a pályakezdők tudásával való elégedettség 2005-ben, Egy empirikus vállalati felvétel és szakértői interjúk elemzése – Bp.: MKIK GVI (Kutatási füzetek -1. / MKIK GVI).
- SEMJÉN ANDRÁS [2005]: Az oktatási rendszer külső hatékonysága: a gazdaság és a munkaerőpiac elvárásai. In: Hatékonysági problémák a közoktatásban. / szerk. Hermann Zoltán. – Bp.: OKI.

- SVEIBY K. E. [2002]: “Methods for Measuring Intangible Assets”. Available: <http://www.sveiby.com>.
- SVEIBY K. E. [2001]: Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás, KJK-Budapest.
- SVEIBY K. E. [1997] „The Intangible Assets Monitor'.” Journal of Human Resource Costing & Accounting, 2, no. 1.
- SZŰCSNÉ B. P. – TAKÁCS F. – VOLT K. – VÖLFINGER Zs. [2006]: Vállalkozások demográfiája, Budapest,
- VÁRADI RITA [2005]: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege 1990–2005. január 1. Budapest.

TÁNCZOS TAMÁS*

**Magyarországi megyék társadalmi és gazdasági
fejlettségének vizsgálata**
**An analysis of the economic and social development of
Hungarian counties**

According to the present position of the European Commission, closing the development gap among regions is of crucial importance in regard to the economic growth and competitiveness of the EU as a whole. To decrease regional disparities, Hungary is expecting a sum of € 33 Mrd from community sources in the period 2007–2013.

The precondition of obtaining the EU subsidies in question (as well as their utilization) is basically twofold: (1) the region should have a GDP (PPP) per capita that does not exceed the 75% of the EU average (grants are to be spent on regional development), while (2) the receiving country's GNI should be 90% or less than the EU average (grants may be spent on inter-regional issues such as environmental and infrastructural development).

It is clear from the above, that obtaining EU subsidies mainly depends on the *status quo* of the member states' national accounts, which are considered to be the foremost indicators of a country's or region's developmental level. This assumption raises two important questions: (1) whether GDP per capita is an effective indicator of (regional) development and (2) if there are other, "more-embracing" solutions to measure economic performance and wellbeing than GDP.

An analysis carried out by the author examines the relationship between (a) the level of GDP and (b) the economic and social development of Hungarian counties. The model may help in assessing the efficiency of the Hungarian cohesion policy. It may also provide an opportunity to define the leading industries of underdeveloped regions, thus contributing to the quest for the best ways of regional development.

Besides discussing the questions posed above, the author also presents the methodology of his model, including the pitfalls caused by the specific dynamics of the capital's (Budapest) development.

---

* *Tánczos Tamás* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

A vizsgálat kiindulópontjai; problémafelvetés

Az Európai Bizottság jelenlegi álláspontja szerint a régiók közötti fejlettségi különbségek mérséklésének az Unió gazdasági növekedésében és nemzetközi versenyképességében rendkívül jelentős szerepe van. A 2007 és 2013 közötti időszakra tervezett költségvetésben ennek az anyagi fedezetét a fenntartható fejlődési fejezetben szerepeltetett kohéziós források adják. Az említett forrásokat az Európai Bizottság alapvetően három részre – a régiók és az országok közötti fejlettségbeli színvonal csökkentésére; a regionális versenyképesség és foglalkoztatás javítására; valamint az európai területi együttműködésre – kívánja osztani. A dolgozatomban feldolgozásra kerülő téma szempontjából a forrásfelosztás fenti kategóriái közül az első tekinthető relevánsnak.

Magyarország a 2007–2013 közötti költségvetési időszakban a kohéziós forrásokból 22,6 milliárd euró támogatást kap. Mindemellett hazánk gazdasági fejlődése szempontjából nem elhanyagolható az a 9,2 milliárd euró sem, melyet agrár- és vidékfejlesztésre fordíthatunk. Az uniós források megszerzésének feltétele és – ennek megfelelően irány is – alapvetően kettős: egyrészt a támogatást igénylő régióban a vásárlóerő paritáson számított egy főre jutó GDP nem haladhatja meg az EU átlagának 75%-át (az így szerzett források régiófejlesztésre fordíthatók), másrészt az adott országra jellemző GNI az EU átlag 90%-a alatt kell hogy legyen (ezek a források a régiókon átívelő országos környezetvédelmi és infrastrukturális fejlesztésekre fordíthatók).

A fentiekben leírtakból alapvetően két dolog következik. Egyrészt hazánk az unió következő költségvetési periódusában soha nem látott pénzügyi forrásokra számíthat, melyek egy rendkívül nagymértékű társadalmi és gazdasági fejlődés alapját jelenthetik, másrészt pedig, ezen források megszerzésében a nemzeti számláknak – mint a fejlettség megítélésére szolgáló indikátoroknak – szinte kizárólagos szerepük van. Ezek alapján fölvetődhet bennünk a kérdés, hogy vajon az egy főre jutó GDP képes-e objektív képet mutatni egy földrajzi terület társadalmi és gazdasági fejlettségéről, vagy estelegesen elképzelhető lenne más, ettől jobb megoldás is. E mellett a vizsgálat érdekében megvalósításra kerülő társadalmi és gazdasági fejlettségre vonatkozó állapotfelmérés lehetőséget biztosít arra, hogy megpróbáljuk meghatározni a fejletlenebb területeken dominánsnak tekinthető nemzetgazdasági ágakat, és azok ismeretében megfogalmazzuk a fejlesztés lehetséges irányait. A pillanatnyi társadalmi és gazdasági fejlettséget tükröző állapotfelmérés annak is megteremtí a lehetőségét, hogy az említett költségvetési periódusban elnyert források felhasználásának hatékonyságát mérjük. Tekintettel arra, hogy hazánkban az elmaradott régiók felzárkóztatására már évek óta folynak próbálkozások, ezért a vizsgálat ezen törekvések eredményességére nézve is szolgáltathat némi információt.

A fentiekben megfogalmazottak alapján dolgozatomban az alábbi kérdésekre ke-
resem a választ:

- Az egy főre jutó GDP mennyiben tekinthető alkalmasnak a megyék, illetve a régiók társadalmi és gazdasági fejlettségének mérésére?
- Hogyan néz ki a hazai megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján képzett rangsora?

- Az elmúlt években megfigyelhető-e valamilyen felzárkózási, felzárkóztatási folyamat a vizsgált térségek vonatkozásában?
- Mindezek mellett szeretnék rámutatni néhány módszertani összefüggésre, és a főváros domináns helyzetéből fakadó buktatóra is.

Bár az unió kohéziós politikája fejlesztendő területi egységként a régiókra koncentrált, ennek ellenére dolgozatomban, a fentiekben említett kérdéskört megyei szintű adatokra támaszkodva kívánom körüljárni. Ennek indokát abban látom, hogy ha egy területi egység értékelésére a vizsgált területi egység részét képező kisebb egységekre vonatkozó adatok is rendelkezésre állnak, akkor célszerű ezeket használni, mert ebben az esetben a részletesebb információknak köszönhetően pontosabb eredményt kapunk.

A vizsgálat terjedelme, felhasznált mutatók, alkalmazott módszerek, adatforrás

A vizsgálat során a magyarországi megyék¹ társadalmi és gazdasági fejlettségének jellemzésére az alábbi 18 mutatót használom:

1. Egy főre jutó GDP (1000 Ft.)
2. Népsűrűség (fő/km²)
3. Aktivitási arány, %
4. Regisztrált vállalkozások száma/100 lakos
5. Egy lakosra jutó beruházás összesen (Ft.)
6. Háziorvosok száma/10 000 lakos
7. Működő kórházi ágyak/10 000 lakos
8. Közütemi szennyvízcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások száma/km²
9. Egy lakosra jutó havi villamos energia felhasználás (kWh)
10. Összes országos közút/100 km²
11. Személygépkocsik száma/1000 lakos
12. Lakos/100 lakás
13. Kutató-fejlesztő helyek száma/100 km²
14. Felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói összesen/km²
15. Szántó arány az összes területen belül ha/km²
16. Számos állat/100 ha mezőgazdasági terület
17. Ipari termelés egy lakosra jutó értéke (1000 Ft.)
18. Az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete (Ft.)

A mutatók kiválasztásában ifj. Lőkös László és Lőkös Klára cikkét vettem alapul. A tanulmány szerzői 73 – szakmai megfontolás alapján kiválasztott – mutatót klaszterezés útján 17 csoportra osztottak, mely csoportokból az adott csoportot leginkább reprezentáló egy mutatót emeltek ki, és az így nyert 17 mutató segítségével végezték el a vizsgálatot. Mivel az említett szerzők dolgozatukban az egészségügyi ellátás színvonalának jellemzésére a tízezer lakosra jutó dolgozó orvosok számát

¹ Budapest a vizsgálatból kizárva. Ennek indoklására a tanulmányban részletesen kitérek.

vették figyelembe mely az általam vizsgált időszakra vonatkozóan nem állt rendelkezésre, ezért jelen tanulmányban a házi orvosok, valamint a kórházi ágyak számára vonatkozó adatok kerülnek felhasználásra. Ez az oka annak, hogy a vizsgálatba vont mutatók száma 18-ra emelkedett. Itt kell megjegyeznünk, hogy tekintettel a megfigyelési egységek számára (19 megye) az indikátorok számát tovább növelni már nem célszerű, mert a vizsgálati eredmények hitelessége érdekében a felhasznált mutatók száma semmiképpen sem haladhatja meg a megfigyelési egységek számát. Ugyanakkor azonban, ha a társadalmi és gazdasági fejlettséget széles alapokon kívánjuk vizsgálni, akkor a vizsgálatba vont mutatók számát lecsökkenteni sem érdemes. Az elemzés során felhasználásra kerülő mutatók mindegyike viszonyszám, amit a megyék méretbeli különbözőségéből eredő hatások kiküszöbölése indokol.

Mivel a vizsgálat során 18 mutató együttes hatásaként kerül sor a hazai megyék társadalmi és gazdasági fejlettségének jellemzésére, ezért főkomponens-analízis végrehajtására van szükség. A módszer lényege abban áll, hogy az egymással összefüggő mutatókat úgy sűrítjük bele egy közös főkomponensbe, hogy a mutatók információtartalma a lehető legkisebb mértékben sérüljön. A mutatók mértékegységbeli különbözőségekből fakadó hatások kiküszöbölése érdekében standardizált adatok felhasználására kerül sor. Az analízis eredményeként az eredeti mutatók számánál lényegesen kisebb számú főkomponenst kapunk, mely főkomponensek jóval kisebb mértékben függenek egymástól, mint az eredeti 18 mutató, így az eredeti mutatók által generált bonyolult összefüggésrendszer lényegesen egyszerűsödik, miközben az információvesztés minimális. A főkomponens-analízis során arra is választ kapunk, hogy az egyes főkomponensek a vizsgált eseményt (jelen esetben a társadalmi és gazdasági fejlettséget) milyen mértékben magyarázzák, illetve, hogy az egyes főkomponens értékek kialakításában az egyes mutatók mekkora súllyal vesznek részt. Az így megkapott információk a megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolásához szükségesek, melyre a vizsgálat menetének ismertetése során térek ki. Mivel a főkomponens-analízis során a főkomponensek koordinátáinak a meghatározására is lehetőség nyílik, ezért abban az esetben, ha a főkomponensek száma nem haladja meg a hármat, a megfigyelési egységek (megyék) koordináta-rendszerben is ábrázolhatók, így a kapott eredmények jól szemléltethetők. Mindezek mellett meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kapott eredmények ok okozati összefüggést nem tárnak fel, pusztán csak jellemzik a megfigyelési változókat.

A vizsgálathoz a Központi Statisztikai Hivatal 1999-re és 2004-re vonatkozó adatait kerülnek felhasználásra. Az elemzés időszakául szolgáló évek meghatározásánál egyrészt a rendelkezésre álló információkat, másrészt pedig ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már említett tanulmányát vettem figyelembe, melyben a szerzők az 1996-os, valamint 2001-es évet vizsgálják. Ezek alapján lehetőség nyílik a két vizsgálatban feltárt eredmények összevetésére, és ennek megfelelően alaposabb következtetések levonására.

A számítások elvégzése az SPSS programcsomag segítségével történik.

A vizsgálat menete

1. táblázat

A főkomponensek értékelésére vonatkozó adatok (2004)			
Főkomponensek	A főkomponensek sajátértékei	Megmagyarázási arány (%)	Kumulált megmagyarázási arány (%)
1	6,930	38,498	38,498
2	2,958	16,435	54,934
3	2,389	13,273	68,207
4	1,551	8,617	76,824
5	1,468	8,157	84,981
6	0,659	3,662	88,643

Forrás: saját szerkesztés

A főkomponensek saját értékei a főkomponens változók varianciáját fejezik ki. A megmagyarázási arány azt mutatja, hogy az adott főkomponens a vizsgált esemény (jelen esetben a társadalmi és gazdasági fejlettség) hány%-át magyarázza. A kumulált magyarázási arány értelemszerűen azt tükrözi, hogy a főkomponensek összesen mennyit magyaráznak a vizsgált eseményből.

Szakirodalmi adatok alapján azokat a főkomponenseket célszerű a vizsgálat során felhasználni, melyeknek a sajátértéke meghaladja az 1-et. Ha ezek a főkomponensek a vizsgált eseményből legalább 75%-ot megmagyaráznak, akkor ez már igen jónak mondható. A fentiek alapján a további vizsgálathoz az első öt főkomponenst fogadom el, melyek összesen közel 85%-ot magyaráznak a vizsgált eseményből.

A 2. táblázat táblázat adatai azt fejezik ki, hogy az egyes főkomponensek mekkora a súlya az egyes mutatók értékének alakulása szempontjából. Nyilvánvaló, hogy a fenti főkomponens súlyoknak minél nagyobb az értéke, az adott mutató, és az adott főkomponens annál szorosabb kapcsolatban van egymással.

A fentiekben leírtakból összességében az következik, hogy a 2. táblázatban fölülről lefelé haladva az egyes mutatók súlya a vizsgált esemény (társadalmi és gazdasági fejlettség) jellemzésében egyre kisebb, hiszen az egyes főkomponensek súlya a vizsgált esemény jellemzésében folyamatosan csökken (1. táblázat), és ugyanakkor az egyes mutatók és a főkomponensek közötti kapcsolat erőssége is gyengül (2. táblázat). Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a vizsgálatba vont 18 mutatóból legnagyobb súlyt az ipari termelés, legkisebbet pedig a közúthálózat képvisel. Ez pusztán csak annyit jelent, hogy a vizsgálatba vont 18 mutató közül Magyarországon az ipari termelés sokkal jobban jellemzi a társadalmi és gazdasági fejlettséget, mint a közúthálózat. Itt ismételtlen utalok arra, hogy a jelen tanulmányban alkalmazott módszer az ok és okozati összefüggések feltárására nem alkalmas, tehát az adatok értékeléséből természetesen nem vonható le az a következtetés, hogy egy földrajzi terület társadalmi és gazdasági fejlettségét nem befolyásolja az úthálózat kiépítettsége. Nem

feltétlenül következik az adatokból az sem, hogy egy régió társadalmi és gazdasági fejlettsége az ipari termeléssel vagy akár a beruházásokkal jobban jellemezhető mint az egy főre jutó GDP-vel, hiszen a GDP értékét az ipari termelés és a beruházások alakulása is befolyásolja (ez is az oka annak, hogy az említett mutatók közös főkomponensben szerepelnek), és mindezek mellett egyéb – a vizsgált esemény szempontjából ugyancsak nem lényegtelen – makrogazdasági teljesítményt is tartalmaz.

2. táblázat

A vizsgálatba vont mutatók, és a főkomponensek közötti kapcsolat erősségére vonatkozó adatok (2004)					
Mutatók	Főkomponensek				
	1	2	3	4	5
Ipari term.	0,958				
Beruházás	0,860				
GDP/fő	0,854				
Aktivitás	0,651				
Csatorna	0,641				
Átlagker.	0,581				
Orvos		-0,837			
Kórházi ágy		-0,826			
Népsűrűség		0,815			
lakos/lakás		0,746			
Felshallg.			0,974		
K+F helyek			0,972		
Számosállat			0,530		
Szdg.				0,871	
Villany				0,843	
Reg.váll.szám				0,754	
Szántó					-0,888
Közút					0,758

Forrás: saját szerkesztés

A mutatók egyes főkomponensekbe történő csoportosítását azon túl, hogy a vizsgált eseményt milyen mértékben jellemzik, a mutatók közötti korreláció erőssége is meghatározza. Azok a mutatók kerülnek tehát egy főkomponensbe, melyek között az adataik alapján leginkább kapcsolat van. Ebből a szempontból a harmadik főkomponens összetétele érdekesebbnek látszik a többinél. Az könnyedén belátható, hogy a felsőfokú oktatási intézményekben tanuló hallgatók száma és a kutató-fejlesztő helyek száma között összefüggés van ($r = 0,98$), hiszen mindkét területnek gyakorlatilag ugyanaz az infrastrukturális alapja, és a végzett tevékenységek is minden további nélkül tekinthetők kapcsoló tevékenységeknek. A számos állatok darabszámát jelző mutatónak ebben a főkomponensben történő megjelenése első ránézésre egy árnyalattal nehezebben érthető. Nem egyszerű ugyanis belátni, hogy mi

köze az állat létszámnak a kutatás-fejlesztéshez és a felsőoktatáshoz. Itt utalok vissza arra, amit korábban már jeleztem, hogy azok a mutatók kerülnek egy főkomponensbe, melyek között adataik alapján leginkább kapcsolat ismerhető fel, ez kapcsolat azonban nem feltétlenül ok okozati. Az 1999-es adatokat vizsgálva² a számos állatot jellemző mutató az ötödik főkomponensbe került. Ez már sokkal jobban érthető, hiszen az könnyedén belátható, hogy az állat létszám és a szántóterület összefügg egymással. Ezek alapján célszerűnek látszik megvizsgálni a korreláció erősségét a számos állatok esetén 2004-es adatokat figyelembe véve. A kutatás-fejlesztéshez mérve „ $r = 0,52$ ”, a felsőfokú oktatásban résztvevőkhöz mérve „ $r = 0,49$ ”, a szántóterülethez mérve pedig „ $r = 0,34$ ”. Látható tehát, hogy a kapcsolat erőssége alapján a vizsgált mutató a megfelelő főkomponensben szerepel. A fentiekben tárgyalt mutatók kapcsán azt is érdemes megfigyelni, hogy 1999 és 2004 között „jelentős távolságról” kerültek a harmadik főkomponensbe. 1999-ben ugyanis a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számát, valamint a kutató-fejlesztő helyek számát jelző mutatók a második főkomponensben szerepeltek, míg az állat létszámot jelző mutató az ötödikben. A mutatók ilyen jellegű átrendeződése azzal magyarázható, hogy a számosállatok mezőgazdasági területhez viszonyított aránya 23,66-ról 21,69-re csökkent, ugyanakkor a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számát jelző mutató értéke 1,84-ről 2,28-ra, míg a kutató-fejlesztő helyek számát jelző mutató értéke 2-ről 2,73-ra emelkedett. Jól látható tehát, hogy a mutatók főkomponensek kapcsán megfigyelhető közeledése a mutatók által közölt adatoknak köszönhető. Az imént leírtak kapcsán kell megjegyeznünk azt is, hogy a főkomponensek kialakítása tulajdonképpen a vizsgálatba vont mutatók által közölt információk alapján történik. Ebből az következik (és ezt a fentiekben tárgyalt problémakör is jól példázza), hogy ha a mutatók értéke bármilyen oknál fogva megváltozik, akkor a főkomponens analízis kapcsán nyert eredmények is módosulnak. Ennek szem előtt tartásával kell tehát a kapott eredményeket kezelni, és kellő óvatossággal, körültekintéssel kell levonni a közgazdasági következtetéseket. Mindezek mellett a vizsgálat során azt is megfontolás tárgyává lehet tenni, hogy egyes mutatókat kiemeljünk a vizsgálatba vont mutatók közül (esetünkben például a számos állatot jellemző mutatót), és helyükre esetlegesen más mutatókat vonjunk be, vagy egész egyszerűen csökkentjük a mutatók számát.

A 2. táblázat kapcsán az előjelek kérdése érdemel még némi figyelmet. Egy főkomponensen belül az ellentétes előjelű főkomponens súlyok arra utalnak, hogy az adott főkomponens súlyokhoz tartozó mutatók ellentétes korrelációban állnak egymással. A szántóterület és a közúthálózat kapcsán tapasztalt negatív irányú kapcsolatból levonható az a következtetés, hogy a vidéki (falusi) úthálózat vélhetően fejletlenebb mint a városi, mivel a szántó területek a vidéki térségre koncentrálnak, és az adatok azt fejezik ki, hogy ahol a szántóterület magas, ott az úthálózat kiépítettsége alacsony. Az könnyedén belátható, hogy a népsűrűség és a 100 lakásra jutó lakos pozitív irányú kapcsolatban áll egymással, hiszen ahol sűrűbb a népesség, ott min-

² A főkomponensek értékelésére, valamint a vizsgálatba vont adatok és a főkomponensek közötti kapcsolat erősségére vonatkozó adatokat a melléklet 1. és 2. számú táblázatában közlöm.

den bizonnyal egy lakásban is többen laknak. Az, hogy a népsűrűség növekedésével párhuzamosan a lakosságoz viszonyítottan csökken a háziorvosok és a kórházi ágyak száma abból is adódhat, hogy a háziorvosok és a kórházi ágyak területi eloszlása egyenletes. Ez a kérdéskör azonban a magyar lakosság egészségi állapotát, valamint a hazai egészségügy pillanatnyi átalakítását is figyelembe véve megérne egy alaposabb elemzés, ami jelen tanulmánynak nem része.

Az 1999-es főkomponens súlyokat vizsgálva 99' és 2004 között a mutatók némi átrendeződése tapasztalható. Például a közüzemi szennyvíz és csatornahálózat kiépítettségét jelző mutató a második főkomponensből az elsőbe került, ami abból adódik, hogy a mutató értéke 21,42-ről 27,9-re javult és ezzel az első főkomponensbe sorolt mutatókkal korrelál leginkább (átlagkeresethez $r = 0,77$). Az egyéb mutatók átrendeződése mögött hasonló hatások húzódnak meg, melyek kapcsán ismét utalok az egészségügy kérdésre, ahol a mutatók értékeinek alakulása és ezáltal a főkomponensek közötti átrendeződése a későbbiekben egy részletesebb elemzést is indokoltá tesz. A további számított értékek vonatkozásában a 2004-eshez hasonló képet kapunk. Az elfogadható főkomponensek száma ebben az esetben is öt, és bár a megmagyarázási arányok némiképp eltolódnak, a kumulált megmagyarázási arány ebben az esetben sem csökken 84% alá.

A megyék – az említett 18 mutatóra épített – társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolása az alábbiak szerint történik:

A megyék minden mutató alapján külön-külön rangsorolásra kerülnek, és a helyezésük alapján minden mutató vonatkozásában pontszámokat kapnak 19-től 1-ig (értelemszerűen az első helyezett kapja a legnagyobbat, az utolsó pedig a legkisebbet)³. Az így kapott pontszámok egy olyan súllyal kerülnek beszorzásra, mely az adott mutatóhoz tartozó főkomponens súlyok és az adott főkomponens megmagyarázási arányának szorzatából képződik. Ez alapján például az egy főre jutó GDP súlyszorzója 2004-ben 32,877. A főkomponens súlyok abszolút értékben kerülnek figyelembevételre, mert a súlyok előjele csak az adott főkomponensen belül elhelyezkedő mutatók kapcsolatának az irányára utal, a mutató vizsgált eseményre gyakorolt hatását nem befolyásolja. A mutatók negatív korrelációjából fakadó ellentétes hatás a rangsorolás során az egyes mutatók kapcsán kapott pontszámokban jelentkezik, mert például az a megye, amely a népsűrűség kapcsán előkelőbb helyre kerül, és ezáltal magasabb pontszámot kap, – a negatív korrelációból fakadóan – az egészségügyi ellátottság kapcsán hátrébb sorolódik, tehát az itt szerzett pontszáma alacsonyabb lesz.

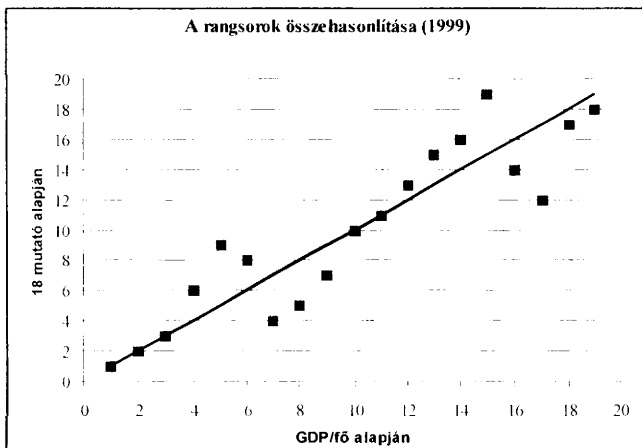
A helyezésekre adott pontszám és a kiszámított súly szorzatából minden megye minden mutatójára adható egy súlyozott pontszám, mely súlyozott pontszámok mu-

³ A vizsgálat során megfontolás tárgyává tettem, hogy a megyék a 100 lakásra jutó lakosok száma alapján fordított sorrendbe kerüljenek rangsorolásra. Ez azzal magyarázható, hogy az a földrajzi terület számít „gazdagabbnak”, ahol ennek a mutatónak az értéke kisebb, ez ugyanis azt jelentheti, hogy az adott területen nem kényszerül egy lakásban több generáció lakni, illetve itt egy család akár több lakó ingatlannal is rendelkezik. Összevetve azonban az említett mutatót az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresetével, igaz csak közepes erősségű, de pozitív korreláció volt mérhető ($r = 0,41$). Ennek megfelelően a rangsorolás növekvő értékek alapján történt.

tatonkénti összege adja az adott megye összesített, és a rangsorolás szempontjából végsőnek tekinthető pontszámát. A megyék – említett 18 mutatóra épülő – társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolása ezen végső pontszámok alapján történik. A fentiek szerinti rangsorolás indokát abban látom, hogy a főkomponensek és a vizsgált esemény közötti összefüggés erősségét a megmagyarázási arány, míg az egyes mutatók és a főkomponensek közötti összefüggés erősségét a főkomponens súlyok értéke fejezi ki, és az értékek növekedése mindkét esetben a kapcsolat erősségének növekedésére utal. Ezek alapján az a mutató, amelyik a vizsgált eseményt jobban jellemzi nagyobb súlysorzót fog kapni. A rangsorolás ezen formája tehát a megyék mutatók szerinti különbözősége mellett a mutatók közötti eltéréseket is figyelembe veszi.

Eredmények; megfigyelések

Az 1. és 2. számú ábrán az egy főre jutó GDP, valamint a vizsgálatba vont 18 mutató alapján képzett rangsor kerül feltüntetésre az 1999-es és a 2004-es évre vonatkozóan. Az ábrázolás célja, hogy szemléletesen kerüljön bemutatásra a kétféle szempontrendszer szerint történő rangsorolás közötti összefüggés⁴. Az ábrákban feltüntetett egységnyi pozitív meredekséggel rendelkező egyenes a két szempontrendszer szerint történő rangsorolás közötti eltérések jobb szemléltetését célozza. Az egyenes alatt azokat a megyéket reprezentáló pontok helyezkednek el, amelyek a 18 mutató alapján készített rangsorban alacsonyabb helyezést értek el, mint az egy főre jutó GDP alapján képzett rangsorban. Az egyenes fölött elhelyezkedő pontok ennek az ellenkezőjét fejezik ki, míg az egyenesre illeszkedők azokat a megyéket reprezentálják, melyek esetén a két szempontrendszer szerint képzett rangsorban elért helyezés egybe esik.

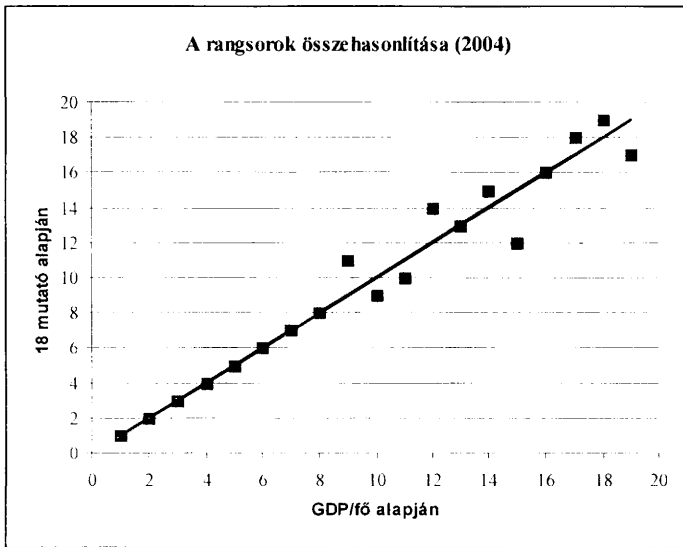

Forrás: saját szerkesztés

1. ábra

⁴ A feltüntetett pontok koordinátáit a melléklet 3. számú táblázatában közlöm.

1. számú ábra rajzolatát vizsgálva megfigyelhető, hogy a koordinátpontok egy viszonylag széles tartományban ingadoznak az egységnyi meredekségű egyenes körül. Ez annyit jelent, hogy jó néhány (konkrétan 11) olyan megye van, melyek esetén a két szempontrendszer szerinti rangsorolás kapcsán kapott helyezések kettővel, vagy annál többel térnek el egymástól. A koordinátpontok ingadozását vizsgálva egyfajta szabályos ciklikusság tapasztalható egészen a 14; 15 koordinátpontig. Ez alapján a rangsor elemei feloszthatók két olyan – elemszámát tekintve még vizsgálható halmazra –, melyek közül az elsőben (1-től a 10. helyezésig) jól megfigyelhető tendencia rajzolódik ki, míg a másodikról ugyanez már kevésbé mondható el.

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra

Az 1. és a 2. számú ábrát összehasonlítva jól látható, hogy 2004-ben a koordinátpontok sokkal kevésbé ingadoznak az egységnyi meredekségű egyenes körül, tehát a megyék két szempontrendszer szerinti rangsora sokkal inkább harmonikus. A koordinátpontok elhelyezkedése alapján a 2004-es rangsor elemei is feloszthatók két olyan halmazra melyek közül az elsőben (a GDP/fő alapján képzett rangsorban 1-től a 8. helyezettig), a koordinátpontok tökéletesen illeszkednek az egységnyi meredekségű egyenesre, míg a másodikra ez nem jellemző.

A fentiekben megfogalmazottak arra engednek következtetni, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődéssel javul a tárgyalt két rangsorolási szisztéma összhangja. Erre a két módszer szerint képzett rangsor közötti összefüggés erősségének vizsgálata szolgáltathat némi bizonyítékot, mely vizsgálat eredményei a 3. táblázatban kerülnek összefoglalásra.

3. táblázat

A rangsorok közötti összefüggés erősségének (r_s) alakulása						
Vizsgálati sorszám	1999			2004		
	Helyezés GDP/fő alapján			Helyezés GDP/fő alapján		
	11-19	1-10	1-19	9-19	1-8	1-19
1.	0,533	0,721	0,910	0,881	1,000	0,977
2.	0,637	0,721	0,919	0,925	1,000	0,985

1. A vizsgálatban az összes elem szerepel.

2. A GDP/fő szerint képzett rangsor alapján a 15. helyezett elem, mint kiugró érték a vizsgálatból kizárva.

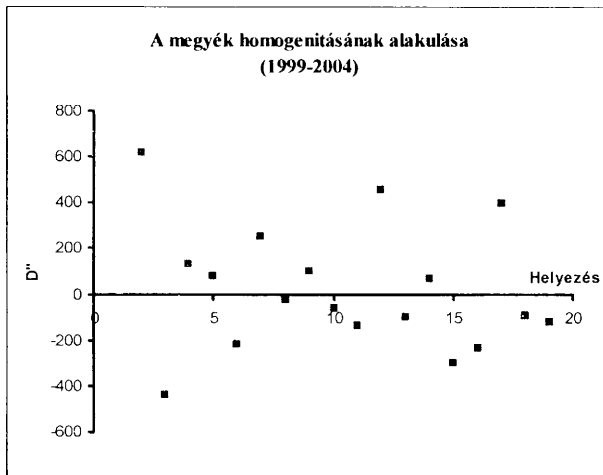
Forrás: saját szerkesztés

A korrelációs együttható alakulása igazolni látszik a fentebb megfogalmazott feltevést, hiszen a fejlettségi rangsorban előre felé haladva növekvő értéket mutat, és ugyanez tapasztalható a két vizsgált év viszonyában is⁵. Hasonló tendencia figyelhető meg a kiugró értékek eltávolítása esetén is. Mindazonáltal az eredményt kellő óvatossággal szükséges kezelni, mert nem feltétlenül biztos, hogy a korrelációs együttható értékének éven belüli alakulása minden esetben tendenciózusnak tekinthető, a két év közötti értékmódosulás pedig adódhat akár az egyre nagyobb mérési pontosságból is. A helytálló megállapítás megfogalmazásához mélyebb elemzés és többször megismételt vizsgálat szükséges.

A korrelációs együttható értékének alakulása alapján az nagyon valószínűnek látszik, hogy a vizsgálatba vont 18 mutatót és a hazai viszonyokat figyelembe véve, az egy főre jutó GDP-vel jellemzett társadalmi és gazdasági fejlettség jelentős eltérést nem mutat az említett 18 mutató által jellemzett társadalmi és gazdasági fejlettségtől.

A magyarországi megyék fejlettségi rangsorának ismeretében lehetőség nyílik annak vizsgálatára is, hogy az elemzés által felölelt öt éves periódusban tapasztalható-e valamilyen felzárkózási folyamat a fejletlenebb területi egységek vonatkozásában. Ennek feltárásához jelen tanulmányban a 18 mutató által képzett rangsor adatai kerülnek felhasználásra. A vizsgálat eredményeit a 3. számú ábra szemlélteti.

⁵ A kapott eredmények összhangban állnak ifj. Lökös László és Lökös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

Dⁿ: A helyezések differenciájának a differenciája 1999 és 2004 között.

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra

A koordinátpontok az egyes helyezésekhez rendelik a helyezések differenciájának a differenciáját 1999 és 2004 között. Tehát például a második helyezéshez rendelt koordinátpont azt fejezi ki, hogy hogyan változott az első és a második helyezett közötti távolság 1999 és 2004 között. Mivel a koordinátpontokhoz tartozó értékek meghatározása úgy történt, hogy az egyes helyezett 1999-es összesített pontszámából képzett differenciáiból kerültek kivonásra a 2004-es összesített pontszámokból képzett differenciák, ezért azon helyezések esetén, melyekhez a pozitív tartományban elhelyezkedő koordinátpont tartozik a differencia csökkent (tehát a homogenitás javult), a negatív tartományban elhelyezkedő koordinátpontokkal rendelkező helyezések esetén pedig a differencia nőtt, azaz a heterogenitás fokozódása figyelhető meg. Az ábra értékelésénél ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy ha három pont közül csak a második mozog, akkor az első és a második közötti távolság csökkenés egyben a második és harmadik közötti távolság növekedést is mutatja, ami a vizsgált rangsor „szakadozását” jellemzi. Ilyen esetben arról van tehát szó, hogy egy folyamat hatása két helyen jelentkezik.

Az ábrán elhelyezkedő koordinátpontok első ránézésre a sokaság egészére vonatkozóan arra engednek következtetni, hogy a megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján mért homogenitása a két év viszonyában jelentősen nem változott. Ez az alapján mondható, hogy a negatív tartományban elhelyezkedő pontok száma ugyan több, de a pozitív tartományban elhelyezkedő pontok közül jó néhány igen magas értéket képvisel, ami egyébként az adott koordinátponthez tartozó megyék ugrásszerű közeledését mutatja. A koordinátpontokhoz tartozó differenciaértékek átlagának pozitív volta (20,77) arra utal, hogy a vizsgált sokaság egészének homogenitása javult, hiszen ez az érték azt jelzi, hogy a koordinátpontok inkább a pozitív tartományba tolódnak el. A pontok elhelyezkedését vizsgálva megállapítható, hogy,

bár kismértékű, de mindenképpen negatív irányú tendenciát mutatnak, ami arra enged következtetni, hogy a rangsor második felében a megyék homogenitása negatív irányba változott a rangsor első felében elhelyezkedő megyék homogenitásához viszonyítva. Ez legjobban a 12. és a 13. helyezett közötti különbséget reprezentáló koordinátponttól figyelhető meg⁶. Az ezt követő intervallumon ugyanis a koordinátpontok jelentős része (71,42%) a negatív tartományban helyezkedik el, és a koordinátpontokhoz tartozó differenciaértékek átlaga is negatív értéket ad (-54,64) Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a fejletlen területek felzárkózása nem, vagy legalábbis nem egyenletesen valósult meg.

A fentiekben megfogalmazott megfigyelések igazolására az egyes helyezésekhez tartozó összesített pontszámok relatív szórásának alakulása szolgáltathat némi bizonyítékot, amit a 4. táblázatban foglalok össze.

4. táblázat

A helyezésekhez tartozó összesített pontszámok relatív szórása					
1999			2004		
1-12. helyezés	13-19. helyezés	1-19. helyezés	1-12. helyezés	13-19. helyezés	1-19. helyezés
18,28%	21,36%	35,62%	14,55%	22%	30,8%

Forrás: saját szerkesztés

A relatív szórásra kapott értékek igazolják az előzetes feltevéseket.

A fenti eredmények ismeretében azt mondhatjuk, hogy a felhasznált 18 mutató alapján a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségre vonatkozó homogenitása a vizsgált időintervallumban összességében javult, ugyanakkor azonban a fejletlen területek homogenitása önmagában is, a fejlett területekhez viszonyítva pedig kiváltképp tovább romlott⁷. Ebből az eredményből nem feltétlenül következik az, hogy a fejletlen területek felzárkóztatása tekintetében semmilyen pozitív változás nem történt, az viszont megállapítható, hogy a felzárkóztatás nem egyenletesen valósult meg. A fejletlen területek heterogén volta, illetve a heterogenitás fokozódása többek között azért jelent problémát, mert megnehezíti az átfogó fejlesztési programok kidolgozását, és rontja azok hatékonyságát. Az eredmények értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a megállapítást sem, hogy a teljes sokaság, és ezen belül az első 12 helyezés homogenitása az értékelésre szolgáló skála terjedelmének szűkülésében is tetten érhető,⁸ a skála szűkülése azonban főként az első helyezett pontértékének a csökkenéséből, és csak kisebb mértékben az utolsó helyezett pontértékének a növekedéséből fakad.

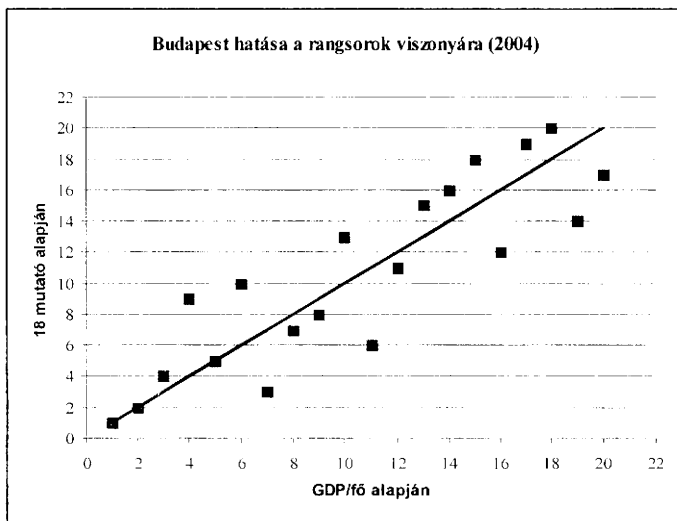
⁶ Trendvonal illesztés útján került meghatározásra, melynek egyenlete $y = -9,1025x + 116,35$.

⁷ Fontos megjegyezni azt is, hogy az említett két vizsgálati halmaz összetétele a két vizsgált év viszonyában jelentősen nem változott. Mindemelllett az sem elhanyagolható, hogy a megállapítás összhangban áll ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

⁸ A skála terjedelme 1999-ben a skála terjedelme $4993-1451=3542$, ugyanez 2004-ben $4782-1614=3168$.

Jelen dolgozatot tanulmányozva tapasztalható, hogy a vizsgálatba vont megfigyelési egységek között Budapest nem szerepel. Ennek oka a főváros rendkívül sajátos gazdaságföldrajzi helyzetéből adódik, mely az egész országra kiterjedő dominanciájában nyilvánul meg. Ezt a domináns jelleget már önmagában az is mutatja, hogy a vizsgálat során használt mutatók közül – 2004-es adatokat figyelembe véve – 13 mutató kapcsán az élen áll, még további kettőben a második helyen. Az itt megfogalmazottakból, valamint a főkomponens analízis fentiekben tárgyalt sajátosságai-ból következően Budapestnek a vizsgálatba történő bevonása az elemzés jelentős torzulásához vezetett volna. A főváros sajátos helyzetét, valamint az elemzésre gyakorolt torzító hatását a 4. ábra szemléltet.

Forrás: saját szerkesztés

4. ábra

A 2. és a 4. ábrát összehasonlítva jól látható, hogy Budapestnek a vizsgálatba történő bevonása az eredmények jelentős átrendeződéséhez vezet. Nyugodtan mondhatjuk, hogy ha egy 19 elemű vizsgálati halmazba plusz egy elem bevonása az eredmények ilyen szintű módosulását okozza, akkor az adott elem a vizsgálati halmazra rendkívül nagy mértékű hatást gyakorol, így a 19 elemre vonatkozó következtetések levonását jelentősen torzítja. Az eredmények átrendeződésének oka a főkomponensek összetételében bekövetkező jelentős módosulásban keresendő⁹. Ezek közül itt csak a kutató-fejlesztő helyek számát jelző mutatóra térek ki, az egyéb eltérések vizsgálatát az olvasóra bízom.

A melléklet 4. és 5. számú táblázatát vizsgálva látható, hogy a kutató-fejlesztő helyek számát jelző mutató az első főkomponensbe (magmagyarázási aránya

⁹ A főkomponensek értékelésére, valamint a vizsgálatba vont adatok és a főkomponensek közötti kapcsolat erősségére vonatkozó adatokat a melléklet 4. és 5. számú táblázatában közlöm.

51,599%) kerül (megelőzve például az egy főre jutó GDP-t), akkor, amikor az ipari termelést, a beruházást és az aktivitás nagyságát jelző mutatók a másodikba. A kutató-fejlesztő helyek számát jelző mutató súlya tehát a vizsgálatban rendkívül nagy. Ha megnézzük a mutató által közölt értékeket, akkor azt tapasztaljuk, hogy a 100 km²-re jutó kutató-fejlesztő helyek száma Budapesten 214,67, míg az ezt követő legnagyobb érték 4,34. Ebből is világosan látszik, hogy az említett mutató súlya azért lett ilyen jelentős, mert a főváros rendkívül nagy hatást gyakorol a vizsgálatra. Ezt a megállapítást erősíti az ipari termelés második főkomponensbe kerülése is, hiszen ezen mutató alapján Budapest csak a hatodik. Mindezek mellett a főváros vezető szerepéből fakad az is, hogy a vizsgálatba vont 18 mutatóból 9 az első főkomponensbe került.

Összefoglalás; következtetések

Jelen tanulmány célul tűzte ki a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségének vizsgálatát, két, egymástól jelentősen eltérő mérési módszer alapján. Az alkalmazott indikátorok közötti különbség abban áll, hogy míg az egyik kizárólag egy – nemzetközileg is elfogadott – mutatóra épül, addig a másik 18 mutató együtteseként jellemzi a megfigyelési egységeket. A vizsgálat a társadalmi és gazdasági fejlettség alapján felállítható rangsor mellett lehetőséget teremtett a két fajta mérési módszer összevetésére és ezáltal az egy főre jutó GDP mint önálló mutató jelen összehasonlításban történő értékelésére, valamint ráirányította a figyelmet jó néhány módszertani kérdésre is. A fentiekben megfogalmazottaknak megfelelően elvégzett vizsgálat eredményeit az alábbiakban foglalom össze:

- Hazánkban az úthálózat kiépítettsége a vidéki területeken mérhető módon alacsonyabb a városias területekhez képest.
- A víz- és csatornahálózat kiépítettsége 1999 és 2004 között javult, de a fejletlen területeken a javulás kisebb ütemű a fejlett területekhez képest.
- Jelen vizsgálat keretei között az elemzés tárgyát képező két mérési módszer szoros összefüggést mutat.
- A társadalmi és gazdasági fejlődéssel javul a tárgyalt két mérési módszer összhangja¹⁰.
- A magyarországi megyék 18 mutató alapján mért – 1999 és 2004 közötti – homogenitásának alakulása alapján megállapítható, hogy a fejletlenebb megyék felzárkóztatása nem egyenletesen valósult meg.
- Budapest gazdasági és társadalmi fejlettség vonatkozásában Magyarország rendkívül domináns területi egysége, melynek szem előtt tartása hazánk gazdaságföldrajzi vizsgálatánál az eredmények hitelessége érdekében különösen fontos.

¹⁰ Jelen megállapítást elsősorban a figyelemfelkeltés okán fogalmazom meg, az állítás megdönthetetlen igazolásához mélyebb, és többször megismétel vizsgálatok szükségesek. Itt ismételtlen utalok azonban arra, hogy a megállapítás alapjául szolgáló eredmények összhangban állnak ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

- A főváros és Pest megye fejlettségi rangsorban elfoglalt helyezése alapján (Budapest 1.; Pest megye 7. /2004/) azt mondhatjuk, hogy a centrum-periféria viszonyban a „leszivárgási hatás” érvényesülése kétséges¹¹.

Dolgozatomban törekedtem arra, hogy némi módszertani áttekintést nyújtsak a főkomponens analízis mint többváltozós statisztikai módszer alkalmazásával kapcsolatban. Rámutassak a módszer által nyújtott azon lehetőségekre, melyek a megfigyelési egységek szélesebb alapokon álló rangsorolásában, és ezen keresztül a sokaság homogenitásának vizsgálatában nyilvánulnak meg. Mindezek mellett igyekeztem értékelhető következtetéseket levonni a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségére vonatkozóan.

Irodalomjegyzék:

- BARÁTH E. [2005]: Magyarország 33 milliárd eurót kap 2007 és 2013 között. Magyarország.hu 2005.10.19.
- CSERHÁTI I.–DOBOS E.–MOLNÁR ZS. [2005]: Regionális fejlettség és tökevonzási képesség. Területi statisztika, 1. sz 15–32. p.
- KERÉKGYÁRTÓ GY.–NÉ–MUDRUCZÓ GY.–SUGÁR A. [2001]: Statisztikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági és üzleti elemzésekben. Aula; Budapest.
- KÖVES P.–PÁRNICZKI G. [1973]: Általános statisztika; KJK., Budapest.
- KSH [2001]: Területi statisztikai évkönyv 2000. Regiszter Kiadó és Nyomda kft.; Budapest.
- KSH [2005]: Területi statisztikai évkönyv 2004. Regiszter Kiadó és Nyomda kft.; Budapest.
- LŐKÖS L.–LŐKÖS K. [2003]: Magyarország megyéinek differenciálódása gazdasági fejlettségi mutatók alapján. Gazdálkodás, 7. ksz. 1–25. p.
- NEMES NAGY J. [2005]: Nemzetközi és hazai tendenciák a területi elemzésben. Területi statisztika, 1. sz 3–14. p.
- NEMES NAGY J. [2006]: Regionális elemzési módszerek. ELTE, Regionális Földrajz Tanszék.
- OLAJOS P. [2004]: A régiófejlesztés lesz az új EU-költségvetés nyertese; Ma & holnap területfejlesztési folyóirat 2. sz.
- SZELÉNYI L. [2001]: Többváltozós ökonometriai módszerek. Egyetemi jegyzet; Gödöllő.
- SZÉKELYI M.–BARNA I. [2002]: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Typotex; Budapest.
- SZÜCS I. [2004]: Alkalmazott statisztika. Agroinform; Budapest.

---

¹¹ Ezen megállapítás pontosítása további vizsgálatokat igényel.

Mellékletek

1. táblázat

A főkomponensek értékelésére vonatkozó adatok (1999)			
Főkomponensek	A főkomponensek sajátértékei	Megmagyarázási arány (%)	Kumulált megmagyarázási arány (%)
1	6,815	37,859	37,859
2	3,084	17,132	54,991
3	1,974	10,968	65,959
4	1,735	9,640	75,600
5	1,542	8,566	84,166
6	0,783	4,350	88,516

Forrás: saját szerkesztés

2. táblázat

A vizsgálatba vont mutatók, és a főkomponensek közötti kapcsolat erősségére vonatkozó adatok (1999)					
Mutatók	Főkomponensek				
	1	2	3	4	5
Ipari term.	0,957				
GDP/fő	0,902				
Beruházás	0,843				
Aktivitás	0,716				
Átlagker.	0,693				
Felshallg		0,928			
Népsűrűség		0,839			
Csatorna		0,805			
K+F helyek		0,703			
Villany			0,835		
Szvk.			0,822		
Reg.váll.szám			0,800		
Kórházi ágy				0,917	
Orvos				0,769	
lakos/lakás				-0,449	
Szántó					-0,920
Közút					0,642
Számosállat					-0,553

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat

A magyarországi megyék rangsorolása társadalmi és gazdasági fejlettség alapján						
Megye	1999			2004		
	GDP/fő	18 mutató	d	GDP/fő	18 mutató	d
Pest	8	5	-3	6	6	0
Fejér	3	3	0	4	4	0
Komárom-Esztergom	7	4	-3	2	2	0
Veszprém	9	7	-2	7	7	0
Győr-Moson-Sopron	1	1	0	1	1	0
Vas	2	2	0	3	3	0
Zala	4	6	2	5	5	0
Baranya	10	10	0	10	9	-1
Somogy	14	16	2	13	13	0
Tolna	5	9	4	12	14	2
Borsod-Abauj-Zemplén	17	12	-5	15	12	-3
Heves	11	11	0	11	10	-1
Nógrád	18	17	-1	19	17	-2
Hajdú-Bihar	12	13	1	9	11	2
Jász-Nagykun-Szolnok	16	14	-2	16	16	0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	19	18	-1	18	19	1
Bács-Kiskun	13	15	2	14	15	1
Békés	15	19	4	17	18	1
Csongrád	6	8	2	8	8	0

Forrás: saját szerkesztés

4. táblázat

A főkomponensek értékelésére vonatkozó adatok, ha a vizsgálatban Bp. is szerepel (2004)			
Főkomponensek	A főkomponensek sajátértékei	Megmagyarázási arány (%)	Kumulált megmagyarázási arány (%)
1	9,288	51,599	51,599
2	3,332	18,509	70,108
3	1,376	7,645	77,753
4	1,169	6,494	84,247
5	1,085	6,026	90,272
6	0,451	2,508	92,781

Forrás: saját szerkesztés

5. táblázat

A vizsgálatba vont mutatók, és a főkomponensek közötti kapcsolat erősségére vonatkozó adatok, ha a vizsgálatban Bp. is szerepel (2004)					
Mutatók	Főkomponensek				
	1	2	3	4	5
Népsűrűség	0,950				
Csatorna	0,947				
Felshallg	0,947				
K+ F helyek	0,947				
Átlagker.	0,818				
GDP/Fő	0,767				
Közút	-0,748				
Reg.váll.szám	0,696				
lakos/lakás	-0,634				
Ipari term.		0,925			
Beruházás		0,868			
Aktivitás		0,631			
Villany			0,924		
Szkg.			0,757		
Orvos				0,943	
Kórházi ágy				0,702	
Szántó					0,785
Számosállat					0,696

Forrás: saját szerkesztés

TÓTHNÉ IGÓ ZSUZSANNA*

A tematikus utak hatása az Észak-Magyarországi Régió turizmusára

The Influence of Thematic Tours on the Development of the Tourism of the Region

Thematic tours created the possibility of cooperation and joint presence of culture and tourism in the North Eastern region of Hungary. The above product can be created with the help of relatively small investment, and makes it possible for the tourist offer to be diverse in time and space, it contributes to the incorporation of earlier passive tourist resources, and it creates the prospects for attracting the attention of new categories in terms of demand for branches like cultural tourism, heritage tourism or wine tourism as well.

It goes without saying that thematic journeys or tours bring benefits for the tourist activity of the region. Also, cultural and heritage centered activities help overcome critical issues in the tourist industry of the region like the otherwise difficult to handle limits imposed by seasons or the geographical, regional limits of the tourist industry.

Another aspect I intend to clarify is that an accurately chosen thematic basis not only contributes to the diversification of tourist services in the respective region, but also contributes to the strengthening of the population's cultural identity.

The North-Eastern Hungarian region offers a number of themes which through their autonomy and individual character also make it possible to organically link the given heritage or cultural tours to the already functioning greater European tours of the kind. These thematic tours impose the integration of less well known aspects of events with ones that have already acquired fame and thus they help reduce the otherwise possible decrease of regional concentration. Should the marketing activity be suitable, tourists from abroad could be offered better structured information and thus would be determined to spend longer time in the region.

I intend to illustrate the theoretical issues discussed in my paper through a brief survey of the Palóc tour, which is one of the latest examples of thematic tours in the North Eastern Hungarian region.

I conclude my presentation by stressing the fact that thematic tours impose a great sense of responsibility for the local authorities as well as for the local inhabitants, but if they manage to develop and maintain good relationships and

---

* *Tóthné Igó Zsuzsanna* PhD hallgató, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

cooperate adequately the tourist attractions thus involved can contribute to the competitiveness of the region.

Bevezetés

Dolgozatomban a turizmus egyik alternatív lehetőségéről szeretnék írni, amely az exkluzív turizmus irányába tereli a keresletet. Az a szándékom, hogy bemutassam a Palóc út tematikus utat, amellyel folyamatos érdeklődést kelthetünk az Észak-Magyarországi régió iránt. Az identitásunkat megőrizve vonzó desztináció leszünk a hozzánk látogató turisták számára.

Választott témámat azzal a gondolattal erősítem meg, hogy az európai integráció folyamatában a helyi közösségeknek feladata megőrizni az évszázadokon át kialakult kulturális arculatukat. Ennek érdekében számba veszik mindazokat az értékeket, amelyeket a közösség valaha teremtett a saját maga és más emberi közösségek számára. A helyi kultúrák szükségesek a közösségek identitástudatának megőrzéséhez.

A helyi kultúra emlékei felölelik a természeti és épített környezetet, a művészi alkotásokat, műtárgyakat, régészeti leleteket, valamint a szellemi kultúra valamennyi emlékét. Ezek között lehetnek nemzetközi jelentőségűek, nemzeti fontosságúak, illetve a helyi közösség számára fontosak. A múlt életünknek azon részét képezi, amelyre büszkék lehetünk, amelynek ismerete, védelme számunkra meghatározó.

A kulturális értékek fenntartásával kapcsolatosan meg kell jegyezni azt a tényt, hogy az örökségvédelem anyagi áldozatot követel az emberi közösség minden (állami, regionális, települési, családi) szintjén. Az áldozat hosszú távon megtérülő befektetés, amely lehetőséget ad a természet és az emberi közösség közötti harmónia megteremtésére.

Célom a tematikus utak fogalmának meghatározása, az Észak-Magyarországi régió tematikus lehetőségeinek rövid értékelése. A tematikus utak közül kiemelem a Palóc utat, amellyel szemléltetem az együttműködés szerepét a fejlesztésekben.

A fogalom meghatározása

A gyakorlati példa bemutatása előtt néhány elméleti kérdés vizsgálatát tartom fontosnak. A szakirodalom segítségével tisztázom a tematikus utak fogalmát, azt a fogalmi kört, amelyen belül ezek az utak elhelyezhetők.

Ma a világ szinte valamennyi országában találunk különböző témára felfűzött útvonalakat. A természeti, regionális útvonalakat a látogatók önzetetéssel, míg a védett területeket szervezeten, felkészült vezető segítségével járhatják be.

A tematikus utak meghatározása általános és összegző gondolatokat tartalmaz. A fogalom körbejárása az 1970-es években kezdődött, a 90-es években viszonylag pontos meghatározások születtek. A definíciók szerint:

„A tematikus utak integrált, környezetileg érzékeny, fenntartható és releváns interpretációi egy adott témának, melyet szolgáltatások megfelelő fejlesztésével, illetve marketingtevékenység segítségével kínálnak a látogatói és a helyi igények, valamint a környezeti szempontok figyelembevételével, gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból kedvező hatások mellett” (Silbergh és társai, 1994).

„A tematikus utak különböző közlekedési formák igénybevételével megközelíthető természeti és mesterséges attrakciókat fűznek fel egy adott téma köré. Az útvonalak a fenntarthatóság elveinek figyelembevétele mellett egyszerre kínálnak ismeretszerzési és szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget” (Puczkó–Rátz, 2000, 92.).

A tematikus utak tulajdonságai olyan előnyök, amelyek a régió turizmusának fejlesztésében is jól kihasználhatók lennének. A kulturális és örökségutak a régió turizmusának kritikus pontjaira is (szezonáltság, a kereslet térbeli koncentrációja) kedvező hatást gyakorolnának.

Egy jól kiválasztott témán alapuló termékfejlesztés az adott térség lakosságának kulturális identitását erősíti.

Az örökségút a turizmusban turisztikai terméknek, valamint a látogatómenedzsment eszközének tekinthető, amellyel a látogatók mozgását lehet befolyásolni. Az örökség út egy régió marketingstratégiájának eleme, interpretációs eszköz. Az örökség út a kevésbé látogatott területeken elősegítheti a térség megismerését és a látogatók számának növelését (Puczkó–Rátz, 1999).

A régió és a tematikus utak

Az Észak-Magyarországi Régióban a kulturális értékekre alapozott tematikus utak lehetőséget adnak a kultúra és a turizmus összekapcsolódására, együttműködésére. A tematikus út viszonylag kis befektetéssel kialakítható, képes a turisztikai kereslet időbeni és térbeni diverzifikálására, hozzájárul eddig kihasználatlan erőforrások turisztikai hasznosításához, új keresleti réteg megnyerését teszi lehetővé a kulturális turizmus, az örökségturizmus, a borturizmus számára.

Az Észak-Magyarországi Régióban számos olyan témát találhatunk, amely önállóan teszi lehetővé az örökség út, vagy kulturális út kialakítását, alkalmat ad a működő európai utakhoz való kapcsolódásra. Az ismertebb és kevésbé ismert attrakciók egy úttá való fejlesztése hozzájárulhat a kereslet térbeni koncentrációjának csökkentéséhez. Megfelelő marketinggel a külföldi turisták előzetesen több és jól strukturált információt kaphatnak, amivel hosszabb tartózkodási időt tervezhetnek.

A régióban a falusi turizmus, a borutak, a kastélytúrák a fejleszhető témák közt említhetők. Számos előnye van ezeknek az utazási formáknak. Elsősorban a látogatók nem tömegesen jelentkeznek. Az utazási motivációk közt szerepet kap az adott terület természeti, kulturális adottságai iránt érdeklődés, a hagyományok tisztelete. A mennyiségi szempontok helyett előtérbe kerül a minőség, a növekedési szemlélet felváltja a fejlődés, mint cél, a desztináció értékei fokozott hangsúlyt kapnak.

A mesterséges, kifejezetten szabadidő-eltöltési vagy turisztikai fogyasztási céllal létrehozott attrakciók egyre nagyobb szerepet játszanak napjaink turisztikai kínálatában.

A nemzetközi trendeknek megfelelően Magyarországon megnövekedett a tematikus utak kategóriájába tartozó fejlesztések száma. Az elmúlt évek egyik nagy eredménye, hogy az Észak-Magyarországi Régióban kialakult annak a lehetősége, hogy a turizmus további fejlesztése érdekében, tematikus útvonalakat alakítsanak ki. Mint azt a fentiekben említettem, több téma kialakítására van lehetőség. Az alábbiakban erről szeretnék rövid áttekintést adni.

A tematikus utak olyan turisztikai lehetőségek, amelyek egyszerre kínálnak ismeretszerzési és szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget

A régióban az alábbi témákra alakítottak ki útvonalat:

Felső-magyarországi borutak: Az ország északi része különösen gazdag borvidékekben és gasztronómiai élményekben. Magyarok és külföldiek egyre többen és mind gyakrabban kelnek útra, hogy személyesen is megismerkedjenek Észak-Magyarország különleges boraival. Felső-magyarországi borutakhoz Mátra, Eger, Bükk, Tokaj-hegyalja tartozik. A bikavértől a tokaji aszúig különleges borokat kóstolhatunk a borvidék borospincéiben. A borászok borkóstoláshoz jellegzetes táji ételeket kínálnak. Az éttermek, és a falusi vendéglátók is bekapcsolódtak a 2006-os év „Nagy ízutazás” országos tematikus programba. A magyar ételek és borok kulturális örökségünk részei. A borúti programokhoz sokféle szolgáltatás kapcsolódik: falusi turizmus, gasztronómiai programok, természetjárás, kerékpározás, lovaglás, helyi rendezvények, ünnepek.

A **Vaskultúra útja** olyan tematikus út, amelynek középpontjában az ipari és a technikatörténeti értékek, örökségek állnak.

Az „Európai Vaskultúra Útja” mozgalom, része az Európa Tanács által kezdeményezett Európai Kulturális Utak nemzetközi programjának. Észak-Magyarországon három éve elindított kezdeményezésről van szó, mely a térség termelés- és technikatörténeti emlékeinek védelmét és hasznosítását szolgálja. A cél az, hogy hazánk és ezen belül az Észak-Magyarországi Régió ipartörténeti emlékeit tematikus kulturális útra felfűzve mutassa be a látogatóknak. Ez a vidék virágzó korszakait köszönhette a vasfeldolgozás sokféle ágának, a vashoz kapcsolódó iparágak, a kezdetektől a napjainkban bekövetkezett hanyatlásig.

Ez a tematikus út az Észak-Magyarországi Régió és a szomszédos szlovákiai területek bányászati és kohászati ipari örökségét mutatja be.

A **Barokk út** „A magyar barokk útja”, „Az európai barokk út magyar szakasza” része az Európa Tanács 1987-ben meghirdetett nagyszabású programja, az Európai Kulturális Utak keretében fejlesztés alatt álló mintegy száz, illetve a már hivatalos elismerést nyert huszonegy útvonal egyikének

Hagyományörző utak Nógrádban. A tematikus út keretében a nógrádi falvakban bemutatják a helyi hagyományokat, népszokásokat, népdalokat, viseletet, ételeket, épületeket. A természeti értékek a Zagyva-völgyétől, Hollókőn, Pásztón, Vanyarcon, Rimócon, Ipolytarnócon, Nógrádsípeken keresztül színes, változatos képet nyújtanak Nógrád megyéről.

Szagrális utak zarándokoknak

Észak-Magyarország határterület. Átmenetet alkot az Alföld végtelen rónái és az északra húzódó Kárpátok vadregényes bércei közt. A Mátreaerdő változatos látványt, egyedülálló élményt nyújt. Ezen a vidéken szent helyek sokasága található.

Szentnek nem csupán templomok, kápolnák és egyéb szagrális emlékek, útmenti feszületek, szentek szobrai bizonyulnak, hanem azok a természeti képződmények is,

amelyekhez valamilyen monda, hagyomány, mese fűződik. Az ilyen szent helyek lehetnek természeti szépségek, hegyek, sziklák, források, patakok, valamint jeles napokon ezrek által látogatott kegyhelyek.

E szent helyek meglátogatása, a kegyhelyek felkeresése: zárandoklat, búcsújárás.

Búcsújáróhelyek, tudós emberek, *gyógyítóasszonyok* és *halottlátók* vonzzák az embereket az ország más tájairól is. A „*palóc vallásnak*” legbensőségesebb motívuma a Mária-kultusz: e nép Máriát és Jézust azonos minőségnek tekinti, Máriát isteni magasságba emeli. A jézusi szerepkörben megjelenő Mária fokozott kultusza kifejezetten palóc sajátosság (Lengyel–Limbacher, 1997).

A Palóc út

A hagyományok és a turizmus kapcsolatának legszemléletesebb, és legújabb eredménye az Észak-Magyarországi Régióban a Palóc út tematikus útvonal. A népművészet értékeinek átörökítése, a falusi életmód szemléltető bemutatása áll a középpontban.

A Palóc Út kialakításához nagymértékben hozzájárult az együttműködés Nógrád megye és Heves megye között. Az előzmények a kilencvenes évekig nyúlnak vissza. A Heves megyei turisztikai koncepció (1997) meghatározta azokat az elveket, amelyek fejlesztése hozzájárult a gazdaság fejlődéséhez. Az elvek között hangsúlyozták a négyévszakos turizmus fejlesztését, a szezonális enyhítését. A kisebb települések bekapcsolódása révén lehetővé válik a térbeli koncentráció csökkentése, valamint a vendégéjszakák számának növekedése. A célok eléréséhez szükséges a turisztikai marketing erősítése, termékfejlesztés, árpolitika, promóció, reklám, értékesítés.

A turisztikai fejlesztési program (1998) konkrét projecteket fogalmaz meg. A Turisztikai Tematikus Operatív Program kulturális turizmus programja a népművészeti hagyományokra alapozottan javasolta a palócság értékeinek, hagyományainak feldolgozását. A Palóc út kialakítása (2003) lehetőséget ad arra, hogy a kínálati elemek szervezeten, összehangoltan, komplex terméket alkotva jelenjenek meg. A szakmai munka során számbavették a palóc értékeket, egyeztettek a szolgáltatókkal, a településekkel.

2004 folyamán előkészítő szakmai egyeztetések kezdődtek Nógrád és Heves megye között arról, hogy milyen módon lehetséges a javasolt útvonal kialakítása. Elkészült a Palóc út kialakítását megalapozó szakmai előtanulmány.

2005. március 11-én Parádon 38 alapító taggal (önkormányzatok, hagyományörző egyesületek, falusi turizmus egyesület, múzeumi szervezet, éttermek, népművészek) megalakult a Palóc Út Egyesület.

Az egyesület nyitott rendszerként működik. Lehetőséget ad új tagok felvételére, elsősorban olyan magánszemélyekkel való együttműködésre, akik különböző szolgáltatásokkal állnak a vendégek rendelkezésére (kézművesek, népi iparművészek, falusi vendégfogadók).

Az együttműködés a települések között lehetővé tette a kínálat elemeinek összehangolását, a programszervezést, a szolgáltatások bővítését.

Az anyagi feltételek megteremtéséhez pályázati forrásokat használtak. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Gazdasági Minisztérium, a Magyar Turisztí-

kai Hivatal, valamint a GM Turisztikai Hivatala és Nemzeti Területfejlesztési Hivatal által kiírt pályázatokon jelentős összeget nyertek a fejlesztésekre. (Kiss János, 2005a)

A Palóc út reklámozásával kapcsolatban mind a belföldi, mind a külföldi vásáron való megjelenés jelentős sikerrel zárult.

Az Utazás Kiállításon 2005-ben és 2006-ban önálló Palóc út standot hoztak létre. A standon kézműves mesterségek bemutatói, zenés-táncos műsorok, étel-ital kóstolók jól szolgálták a tematikus út bemutatkozását. Debrecenben, Szegeden, Kecskeméten is jelentős sikerrel zárult a vásár.

A Palóc út tematikus út marketing feladatai között meghatározta a potenciális célcsoportokat:

- Ifjúság (Osztálykirándulások) A szervező pedagógusra óriási felelősség hárul, amikor a palóc falvakba hozza a tanítványait. Az út a tanulók számára élő múzeumot jelent, az út során ismereteket szereznek a palóc kultúráról.
- Seniorok
- Családosok
- Külföldön élő, gyökereket kereső magyarok
- Szakmai csoportok – néprajzkutató, művelődésszervező, szociológus, pedagógus, művész

A Palóc út falvai az év jeles napjaihoz kapcsolódva egész évben kínálnak hagyományőrző programot (farsang, húsvét, pünkösd, szüret).

A további fejlesztések közt szerepel a Palóc út településeinek útbaigazító köztéri tábla-rendszerének megvalósítása

A Nógrád Megyei Önkormányzat a határon átnyúló INTERREG program keretén belül tervezi a Szlovákiával való együttműködést a Palóc út további bővítésére.

A fejlesztésekre a LEADER+ program pályázatai is lehetőséget adnak. Jó példája az együttműködésnek, hogy hat Heves megyei település (Recsk, Sirok, Mátradereske, Bodony, Parád, Mátraballa) együtt pályáznak.

A Nógrád megyei települések közül Kazár, Terény, Herencsény, Rimóc, Hollókő, Buják kapcsolódott be a programba.

A LEADER+ programban való részvétel célja, hogy a Palóc út falvai olyan fejlesztéseket valósítsanak meg, amelyek a tematikus útvonal egészének fejlődését, a palóc értékek és néphagyományok szemléltetésével a kínálat bővülését szolgálják. (Palóc Út Hírlevél I.)

A Palóc út intézményi háttérét erősítik az önkormányzatok, a Tourinform irodák, valamint a mátradereskei Palóc Út Turisztikai és Információs Központ. A központ 2005. májusától kezdte meg tevékenységét.

Feladata: a látogatók tájékoztatása a turisztikai kínálatról, a telefonon és e-mail-ről érkező kérdések megválaszolása, a programok reklámozása, az egyesület tagjaival való kapcsolattartás, a turisztikai adatbázis frissítése. (Palóc Hírlevél II.)

Összegzés

A helyi kulturális örökség „megszerkesztése” nagy hozzáértést igénylő felelőségteljes feladat. Beletartozik a helyi kultúra elemeinek számbavétele, leírása, értékelése.

A palóc értékek kapcsán elmondható, hogy a fennmaradt emlékek nagy részét múzeumokban, archívumokban, levéltárakban őrzik. Ezért volt fontos a Palóc út tervezése során számba venni a települések kiemelt palóc értékeit (viselet, használati eszközök, épületek); valamint a hozzájuk kapcsolható programokat, rendezvényeket, egyéb szolgáltatásokat, szállás- és étkezési lehetőségeket áttekinteni.

A Palóc úttal együttjáró örökségvédő munkában meghatározóak azok a szakemberek, szakmai szervezetek, akik a közösségen belül és kívül a helyi kultúra értékeivel foglalkoznak (muzeológus, könyvtáros, pedagógus, szakkutató, népművész).

A Palóc út megvalósításához hozzájárultak a minisztériumok, a regionális és megyei hivatalok, kulturális intézmények. Feladatuk volt a munkában résztvevő közösségek anyagi és szakmai támogatása.

Megállapítható, hogy ez az út a helyi közösségek tevékeny részvételével valósult meg. A falvak tudatos törekvése, és áldozatvállalása tette lehetővé a hagyományos értékek megmentését.

Az eredmények mellett meg kell említeni, hogy a tematikus út, mint kezdeményezés, még csak most indult, tulajdonképpen még „gyerekcipőben jár”. Várhatóan hozzájárul a szezonális csökkentéséhez, segítségével megvalósul a négy évszakos turizmus. A kisebb települések bekapcsolódása révén csökken a térbeli koncentráció. A vendégéjszakák száma növekszik. Erősödik a turisztikai marketing.

Összegzésként megállapítható, hogy a 20. század második felére az értékmegőrző mozgalom a legtöbb országban elérte csúcspontját, kialakult államilag támogatott intézményrendszere és tevékenységi köre.

Az UNESCO és az Európai Bizottság a lokális, a regionális, a kisebbségi kultúrák fennmaradását hangsúlyozza a világ kulturális sokszínűségének megőrzése érdekében. Hitet tesznek a hagyományos szellemi kultúra védelme mellett. Minden emberi közösségnek joga van saját kultúrájának művelésére (Európai Folklór Intézet, 2005).

Hazánk gazdaságpolitikai stratégiájában kiemelt szerep jut a turizmus fejlesztésének, valamint a legsúlyosabb helyzetű megyék fejlesztésének, elmaradott térségek felzárkóztatásának. Az Unió támogatási stratégiájában kiemelt elem a vidék- és területfejlesztés, a gazdasági-szociális kohézió erősítése, a vidéken élők életszínvonalának növelése, a gazdálkodók alternatív jövedelemszerzési lehetőségeinek megteremtése. Mindezen folyamatok magukban hordozzák országszerte, de különösen az elmaradott, hátrányos helyzetű régiókban a vidéken élők egzisztenciális elhelyezkedését a turisztikai tevékenységi körökben, falusi- és/vagy agro-turizmusban.

Források:

- A magyarországi turizmus 2005. évi alakulása [2006/1.], Turizmus bulletin.
- Európai Folklor Intézet [2005]: Kultúra és modernizáció. A kulturális örökség fölmérése, ápolása és védelme a helyi közösségekben. www.folkline.hu
- Idegenforgalmi Iroda, Eger.
- KISS JÁNOS [2005a]: Összefoglaló tájékoztató a Palóc út 2005. évi tevékenységéről, működéséről, eredményeiről. Nemzetközi Kapcsolatok és Idegenforgalmi Iroda, Eger.
- KISS JÁNOS [2005b]: Palóc út hírlevél I. Nemzetközi Kapcsolatok és Idegenforgalmi Iroda, Eger
- KISS JÁNOS [2005c]: Palóc út hírlevél II. Nemzetközi Kapcsolatok és Idegenforgalmi Iroda, Eger
- LENGYEL ÁGNES–LIMBACHER GÁBOR [1997]: Népi vallásosság a palócföldön. Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Balassagyarmat.
- PUCZKÓ LÁSZLÓ–RÁTZ TAMARA [2000]: Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei. Geomédia Szakkönyvek, Budapest. pp. 92.
- PUCZKÓ LÁSZLÓ–RÁTZ TAMARA [1999]: A turizmus hatásai. Aula.
- SILBERGH, D. ET AL. [1994]: A Strategy for Theme Trails. In Fladmark, J. M. (ed): Cultural Tourism. The Robert Gordon University, Aberdeen, pp. 123–146.
- Tematikus utak. www.nordtour.hu

VADKERTI ANITA*

**Heves megye gyógyvizadoottságai és azok
kihasználásának vizsgálata**
**The medicinal waters of Heves county and their
development**

Heves county is abounding in tourist values; therefore, it is one of the most frequented counties in Hungary. Still, investment in tourism is relatively low in this region, which might be the result of the fact that the small number of development realised in the region is accompanied by low investment in the tourism industry, as well as insufficient supply and relatively low-level cooperation between the various fields and suppliers.

In my presentation I aim to describe the potentials of the medicinal waters of the region, such as building medicinal baths, as well as to what extent the given settlement exploits or is planning to build upon its endowment.

My presentation is primarily based on Internet-based data and personal interviews, as background literature gives access only to general information on the topic.

The settlements involved in the research are the following: Eger, Egerszalók, Felsőtárkány, Bükkszék, Heves, Parád, Parádfürdő, Mátraderecske, Tarnaméra.

In fact, not all settlements can exploit their potentials properly. High-quality supply requires common investment. Accessibility, improved road networks, high-quality service, as well as the improved efficiency of marketing activities are among the most important prerequisites. Moreover, European Union subsidy might ease development financed by local governments facing financial difficulties.

Bevezetés

Heves megye az ország legkisebb megyéi közé tartozik. Területe az ország területének 3,9%-a, lakossága 327 000 fő, az ország lakónépességének 3,2%-a. Az Észak-magyarországi régióban a területi súlya 27%, illetve lakónépességének aránya 25,2% (www.ksh.hu).

Heves megye turisztikai kínálata igen gazdag, így az ország egyik leglátogatottabb megyéje annak ellenére, hogy a lehetőségekhez mérten igen alacsonyak az idegenforgalomban megvalósuló beruházások. Néhány jelentős fejlesztés mellett igen alacsony az ágazatot érintő investíció, hiányos a termékkínálat és viszonylag

---

* *Vadkerti Anita* PhD hallgató, főiskolai adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi intézet.

gyenge az együttműködés szintje a különböző területek és a szolgáltatók között. A megye idegenforgalmának marketingtevékenysége igen intenzív, ami döntően csak a vendégforgalom szinten tartását tudja biztosítani.

Előadásomban a gyógyvíz adta lehetőségeket kívánom bemutatni, valamint azt, hogy ezt a természeti adottságot mennyire használta, használja, illetve tervezi kihasználni az adott település. „Kakukktójas”-ként szerepel az elemzésben Felsőtárkány, ahol nem található gyógyvíz, mégis van egy tervezett projektje, amely gyógyturisztikai komplexum építésére vonatkozik.

Módszer

Munkámat a szakirodalom áttanulmányozásával kezdtem. Ezeket is szerepeltetem a felhasznált irodalomban, viszont ezekben annyira általános és elavult információkat találtam, hogy inkább az Internet lehetőségeit használtam fel. Mindezt személyes interjúkon elhangzottakkal egészítettem ki, valamint az általam is ismert dolgokkal.

Gyógyvízzel „rendelkező” települések

Eger

A hévíznek a gyógyítás szolgálatába állítása geográfiailag és fizikailag a leelőhelyhez, a víznyerő területhez van kötve. Hazánk e tekintetben kedvező helyzetben van a több, mint 400 ismert hévízzel. Az országon belül is kiemelt helyzetben van Eger. A városban talált bizonyítékok azt mutatják, hogy a fürdőkultúra több száz éves. Valószínűsíthető, hogy a város településhelyének kiválasztásában is szerepe volt a források létezésének.

A mai egri Török-fürdő elődjét a város török megszállása idején, 1610 és 1617 között építették. A századok alatt ismételt rekonstrukciók során a fürdő török jellegét megőrizték. A fő medence nyolcszögletű, mint valamennyi török fürdőé. A Török-medence felett aranylemezekkel borított kupola van. A fürdőzők számára igen kellemes a forrásvíz 31°C-os hőmérséklete. A forrásvizet nem vezeték hozza a felszínre, hanem a víz közvetlenül a Török-medence és egy másik medence, a Pezsgőfürdő alatt jön fel. A további négy medence között két melegvízes (35°C, 38°C) medence is található. A meleg medencékhez a vizet az Egerrel szomszédos község, Andornaktálya melegvízű forrásaiból vezetik ide.

A Török-fürdő vizének fő gyógyhatását a benne oldott radon okozza. A radon gyulladáscsökkentő, a szervezet endorfin-termelését fokozó hatású (a közérzetet határozottan javítja), mint ionizáló sugárzás, a sejtek regenerációs folyamatait is előmozdítja.

2007-ben kezdik el a Török-fürdő rekonstrukcióját. Régóta tervezte már a város, hogy az idegenforgalom számára is elérhetővé és látogathatóvá teszi a Török-fürdőt, de ehhez szükséges volt a gyógyászati részleg kiváltása. A jelenlegi rendszer, az, hogy hétvégén már megnyitják a nagyközönség számára a fürdőt is csak pár éve működik. Előtte kizárólag a beutalt betegek használhatták.

A rekonstrukció során egy új, 1265 m²-es gyógyászati részleg épül a Reumakórház mellé. Továbbá felújítják a Török-fürdő épületét és medencéit, valamint a szolgáltatásokat is bővítik. A projekt a tervek szerint 2008 végére készül el. A Török-fürdő műemlékvédelem alatt áll, ezért a fejlesztéseknél ezt figyelembe kell venni, hiszen a védelem miatt túl nagy átalakításokat nem lehet végezni (Dr. Bereczki János).

Az egri Termál- és Strandfürdő épületét 1839 és 1840 között építették, bővítették, mely Pyrker egri érsek nevéhez fűződik. Magyarországon az egyetlen olyan vidéki gyógyfürdő, mely a város szívében van.

Két érdekessége van a fürdőnek. Az egyik, hogy a nagymedencében Európában egyedülálló módon a medence alatti forrásokból kavicsrétegen keresztül tör fel a radon tartalmú gyógyvíz.

A másik a dögönyöző. Ez a 3 méter mélyre süllyesztett medence a gyógymedencék mellett található. A dögönyözőben 6 vízkiömlő üzemel 2 méter magasan, ezt is a gyógyvízforrás táplálja. (www.egertermal.hu)

A fürdőszolgáltatással együtt vehető igénybe a strand területén található Wellness Ház, melyben infrasauna, finn szauna, gőzkabin, pezsgőfürdő, masszázs és szolárium várja a vendégeket. A Wellness Házat télen fűtött folyosó köti össze a szomszédságában található termálmedencével.

A fürdő látványos fejlesztése 1997-ben indult. Először az új 50 m-es, feszített víztükrű úszómedencével bővítették a kínálatot. A gyermekek 2002-ben vehették birtokba a vízivárat, a felnőtteknek pedig nyitott-fedett élménymedence létesült. 400 főt befogadó öltözőépület került kialakításra, sőt az Érsekkert felé is új bejáratot nyitottak. A 2002-ben befejezett beruházások meghozták az eredményt, ugyanis az Egri Termálfürdő a gyógy- és termálturizmus egyik hazai fellegrárává vált. A strand fejlesztése, bővítése még napjainkban is tart.

A fürdő megfelelő működéséhez elengedhetetlen az együttműködés. A Termálfürdő ezt felismerve szerződést kötött a Hunguest Hotel Flórával, miszerint a 3 csillagos, 184 szobás gyógyszálló vendégei egész évben térítésmentesen vehetik igénybe a közvetlen szomszédságban elterülő fürdőt. Ez éves szinten 3–4000 főt jelent. Ezenfelül vannak szállodák, amelyek ideiglenesen, akciós csomagokban árusítják a belépőjegyeket.

A fürdő látogatottsága a 2005-ös évben 350 ezer fő volt. A nyári szezonban legalább 65%-ban a határon túlról érkeznek ide. A küldő ország általában Lengyelország és Szlovákia, de említhetnénk az Unió bármely területét is. A nyári szezon mellett a télire is ki kell térni. Ekkor jelentősen visszaesik a látogatottság. Ez ellen a Termálfürdő nehezen tud küzdeni, hiszen a turizmus általános problémája a szezonális. Hideg időben a fűtött folyosókon keresztül megközelíthető melegvízes medencékre, az élménymedencére és a wellness részlegre tudnak támaszkodni.

Az árak meghatározásánál többféle szempontot kell mérlegelni. Tulajdonképp Egerben kiváló szálláshelyek vannak, de ezek egy kivételével maximum 3 csillagosak. Ezért mondhatjuk, hogy Egerben a társadalmi osztály középrétege adja a város idegenforgalmi bevételeit. Emiatt nem teheti a fürdő túl magasra a mércét az árak területén. Emellett ami valóban meghatározó, az az elkelt belépőjegyek alapján állapítható meg, vagyis, hogy mennyi felnőtt, mennyi nyugdíjas/diák belépőt értéke-

sítettek. Ha valaki az élménymedencét szeretné használni, azért felárat kell fizetnie. Ugyanakkor az is érdek, hogy minél többen és jobban kihasználják az igénybe vehető szolgáltatásokat. Az egri lakosok igazolvány felmutatása ellenében 30%-os kedvezményrel juthatnak a fürdőzéshez 2006-tól.

A Termálfürdő SWOT analízise:

Erősségek:

- maga a gyógyvíz
  - a gyógyvíz mennyisége
  - a fürdő fekvése Eger központjában
- a természeti környezet, amit az Érsekkert kölcsönöz
- belül is parkosított
- közvetlenül a strand előtt parkoló áll rendelkezésére
- a munkaező jól képzett
- jól látható helyeken tábláskák segítik az eligazodást idegen nyelven is

Gyengeségek:

- a nyelvtudás hiánya
- a korlátozott terület

Lehetőségek:

- a jövőben megpályázandó támogatások
- fejlesztések a jobb kihasználás érdekében

Veszélyek:

- a megpályázott pénzüsszeget rosszul használja fel a Termálfürdő
- a korábban felvett hitelek jelenlegi törlesztése

Elmondhatjuk, hogy az Eger Termál Kft. jól kézben tartott fürdőt üzemeltet. Igyekeznek lépést tartani a haladó fürdőkultúrával, rugalmasan kezelik a vendégek igényeit. Megpróbálják a lehető legjobban kihasználni az adott lehetőségeket és igyekeznek a lehető legmegfelelőbb szolgáltatást nyújtani. Számos tervvel rendelkeznek és annak ellenére, hogy jól működik a vállalkozás, nem elégednek meg ennyivel. Nem hagyják ellaposodni a kínálatot és azt sem engedik, hogy pár év múlva egy korszerűtlen létesítménnyel találják szembe magunkat azok, akik ellátogatnak Egerbe. (Szente János)

Egerszalók

A turisták számára a legnagyobb vonzerőt a föld mélyéből feltörő hőforrás által táplált gyógyfürdő jelenti. A völgyön keresztül az alsó patakokba folyó víz, miután a „felesleges” sótartalma kiválik, a sziklákon ezüstös mészkőlerakódást hoz létre, melyből az idők során 120 m²-es domb keletkezett.

1961-ben olajkutatók fúrtak le az egerszalóki térség egyik völgyében, s így találtak meg a 700 m mélyről feltörő gyógyvizet, amely – becslések szerint – 27 300 éve keletkezett. Kiváló tulajdonságai miatt 1992-ben a Népjóléti Minisztérium gyógy-

vízzé nyilvánította. Sajnos az épülő fürdő a teljes gyógyvízkapacitást leköti, így palackozására nem lesz lehetőség, ehelyett ivókutakat helyeznek majd el a fürdő területén.

A fejlesztési lehetőségeket az egri és a helyi önkormányzat is felismerte és úgy gondolták, hogy a gyógy- és a kongresszusi turizmushoz egyaránt jók a fürdőhely, illetve a térség adottságai. Gyógyidegenforgalmi központtá kívánják tehát alakítani a hőforrást. Pályázatot írtak ki a forrást övező 17,5 hektáros terület hasznosítására vonatkozóan, melyet a Szalók Holding Kft. jogelődje nyert meg. A társaság által 2004 nyarán megkezdett fejlesztés eredményeként egy fürdőkomplexum valósul meg, több lépcsőben.

A gyógyászati egység várhatóan 2007 márciusának végén nyílik meg. Az új beltéri és a kültéri fürdők is ekkortól lesznek látogathatók. A 206 szobás szállodai részt egy esztendővel később adják majd át. A sódombbal szemben épül egy apartman-szálló, valamint 17 épületben 208 lakást magába foglaló üdülőfalu.

A fürdő éves maximális befogadóképessége közel 851 ezer fő lesz, amely – a hazai és a külföldi termálfürdők kihasználtsági adatai alapján – 45%-os kihasználtságot feltételezve, 383 ezer fős éves vendégszámot jelent, amelyet – az előrejelzések szerint – a harmadik évre ér el a fürdő.

Az árakat az új szolgáltatásokhoz és a versenytársak áraihoz viszonyítva alakítják ki. A Szalók Holding által elvégzett összehasonlító vizsgálat azt mutatta, hogy a fürdőlátogatókat nem annyira az árak befolyásolják, hanem a kapott szolgáltatás színvonala, minősége, a kellemes környezet, a valódi kikapcsolódási élmény megléte, az egészséges életmódhoz való viszony, valamint a fürdő imázsa. Az árpolitikában figyelembe veszik a fenti elemzés következtetéseit és azt, hogy egy új beruházásról van szó, tehát szükségesek a vendégcsalogató bevezető árak. Kedvezményes jegyeket és különféle kombinált belépőket is alkalmaznak majd. A belépőjegyek értékesítése elsősorban a fürdő pénztáiraiban történik, de e hagyományos módszer mellé újabb értékesítési csatornák bevonását is tervezik. Szerepel a tervek között hazai és külföldi utazási irodákban, Tourinform irodákban, Interneten történő jegyértékesítés. Sőt kórházak, klinikák orvosait is be akarják vonni a vendégek szervezésébe. Fontosnak tartják tanulmányutak rendszeres szervezését is az orvosok részére. Emellett nyereményjátékok szponzoraként is osztanának belépőjegyeket, külföldi újságíróknak szerveznének „study-tourokat”.

A projekt kialakításánál hangsúlyt kapott a meglévő természeti környezet megővése, a természetes környezet bevonása az építészeti kialakításba. A kültéri medencéket teraszos kialakításúra tervezték, követve a geológiai alakulatokat, amely medencék végül is a tóba épülnek bele. A fürdőépület kialakítása szintén követi a geodéziai alakulatokat, a tervek elkészítésekor minél többet kívántak meghagyni az eredeti, természetes környezetből és minél kevésbé zavarni azt az épített környezettel. A fürdő fejlesztési területén egy sétaútvonalat építenek ki, amely megkerüli a völgyet. Az útvonal egy-egy pontján pihenőket, tűzrakó-helyeket, tájékoztató táblákat helyeznek majd el.

Japán szakemberek szerint különleges a völgy klímája is, így az önkormányzat tervezi a völgy jótékony hatásának kivizsgálását, az esetleges különleges sugárzás megmérését (Kékesi Eszter).

Felsőtárkány

Felsőtárkány egyik legszebb részén terül el a Hegyikristály Üdülőkpark. Az elsősorban bemutató jellegű park nagyszerű kirándulólhely, kiváló lehetőséget nyújt a Bükk természeti értékeinek, növény- és állatvilágának, kőzeteinek megismerésére.

Későbbi cél egy 3,4 milliárd Ft-os beruházás keretében a 20 hektáros területen egy gyógyturisztikai komplexum kialakítása. Ennek része lenne egy 4 csillagos, 100 szobás, szobánként két ágyas, patkó alakban elhelyezkedő termálszálló éttermmel, közepén félig földbe süllyesztett konferenciateremmel, gyógyturisztikai létesítményekkel, rekreációs szolgáltatásokkal. A főépület mellett 40 db 3 csillagos apartmanház, egy turistaszálló és egy sátras kemping kerülne kialakításra. A tervek között szerepel termásvizes medencék kialakítása a hozzátartozó szolgáltatásokkal, orvosi rendelőkkel. Az ehhez szükséges vizet a jelenlegi elképzelések szerint hozatnák, és helyben melegítenék fel.

A projekt célja egy olyan rekreációs turisztikai centrum létrehozása a régióban, amely lehetővé teszi a régió adottságainak fokozott értékesítését azáltal, hogy a területen a meglévő adottságokat új, vonzó elemekkel gazdagítja. A fejlesztés megteremt a területen a klimatikus gyógy-, a lovas-, az ökoturizmus és az aktív pihenést szolgáló létesítmények és szolgáltatások feltételrendszerét. Emellett olyan szálláshely kínálatot is teremt, amely figyelembe veszi a meglévő és várható igényeket, és az év 365 napján a vendégek rendelkezésére áll.

A konferenciaturizmus meghonosításának akadálya a megépülő szálloda 200 férőhelyes kapacitása, hiszen ugyanebben a szállóban laknának az egyéb célból ideérkező vendégek is.

Az üdülőkompexum előnye – a közeli egri szállodákkal szemben – a természetes környezet és a tiszta levegő, valamint a programlehetőségek nagy választéka. A közelben lehetőség van lovaglásra, kerékpározásra, a jövőben – többek között – játszótér, tenispálya, úszómedence, kisállatkert és többszintes pisztrángos tórendszer kerül kialakításra.

A projektet kidolgozó cég tulajdonosa szerint nem jelent komoly konkurenciát az Egerszalókon épülő hotel az üdülőkparknak, hiszen ez más környezetben helyezkedik el, itt lehetőség lesz különböző, az aktív pihenést szolgáló szolgáltatások igénybevételeire, ezenkívül az emberek nem mindig ugyanoda akarnak járni, szükségük van a változatosságra.

A cég az üdülőkpark megvalósításához jelenleg befektetőt keres. (Farkas Imre)

Bükkszék

Bükkszéken 540 méter mélyből tör fel a 40°C hőmérsékletű Salvus gyógyvíz. E víznek köszönheti országos ismertségét a település.

A Strandfürdőben található 3 gyógyvízzel feltöltött medence, valamint 1 000 m²-es feszített víztükrű úszómedence.

A vizet Salvus néven palackozzák is, mégpedig nem helyben, hanem Pilisszentivánon, a Salvus Kft. telephelyén. Ez a Kft. biztosítja a vizet a gyógyfürdő számára is, amelyet viszont nem ő üzemeltet.

Bükkszéken 2005. szeptember 27-én tették le az új Salvus Egészségturisztikai Szálloda alapkövét. A beruházók az új létesítménytől a település turisztikai életének fellendülését várják. A már 1993 óta nem működő bányászüdülőt gyógyszállóvá fejlesztik, melynek keretében egy különleges természeti és gyógyvízi adottságokra épülő, háromcsillagos kategóriájú, akadálymentes egészségturisztikai szálloda jön létre. A projekt célja, hogy színvonalas szállásférőhelyeket teremtsen, egészségügyi szolgáltatásokat nyújtson, és gyógyászati igényeket elégítsen ki. A térség idegenforgalmi kínálatát szélesítve így a minőségi gyógyturizmus feltételeinek megteremtése mellett 48 új munkahely is létrejön. A tervek szerint jelen projektet hamarosan követi II. ütemként a Salvus gyógyvízre alapozott teljes körű gyógyászati és wellness részleg kialakítása, III. ütemként pedig egy 500 fős konferenciaközpont létrehozása is.

Heves

A város egyik vonzereje a meleg vizű strand. A több mint 70 éve üzemelő, korábban hideg vizű strandfürdő területén 1961-ben újabb fúrást végeztek és 794 m mélységben bő hozamú termálvizet találtak. A 47°C-os víz gyógyhatású, ásványi sókban bővelkedik, a fürdőzők mellett a gyógyulni vágyók is felkeresik. A termálkút üzemeltetésével a strand intenzív fejlődésnek indult, területileg bővült, gyógymedence és gyermekmedence létesült. A lombos fák alatt faházak sora épült, a meglévő épületeket szálláshelyekké alakították.

A hosszú távú tervekben szerepel egy üdülőfalu kialakítása is, amelyet a Viczántavon átívelő híd kötne össze a fürdővel. A vendégeket apartmanházak és kastélyszálló várná, így az idegenforgalmi szezon is megnövelhető lenne (www.hevestour.hu).

Parád, Parádfürdő

1763-ban Markhot Ferenc megyei tiszti főorvos vezetésével timsótartalmú ásványvizet fedeztek fel a területen. Aztán a későbbi kutatásoknak köszönhetően kiderült, hogy Parád igen gazdag gyógyvízkincessel rendelkezik, melyek közül a legismertebb a kénes vegyületeket tartalmazó „csevice”, amit Parádi vízként hoztak forgalomba, a másik pedig a vastimsós fürdővíz. Mindezeket 1813 óta használják gyógyászati célokra. Parádfürdő épületegyütteseinek többségében a Károlyi család megbízásából készültek. Közülük ma is eredeti formájában látható a Parádfürdői Gyógyfürdő Kórház épülete, amit 1873-ban építettek és jelenleg államilag támogatott fekvő és járóbeteg ellátás folyik a falai között.

Mátraderecske

1968-ban épült meg a vasútállomás mellett a Kincses néven ismert termálvizű strandfürdő. 1967-ben tört fel a termálvíz, más célú kutatófúrás során, mely után egy medencével megnyitották az említett időpontban a strandot. Két évig üzemelt úgy, hogy magától tört felszínre a víz, aztán már csak kompresszorról lehetett fenntartani a vízhozamot. Három medencéje volt, egy ülő-, egy úszó- és egy gyermekmedence.

Sajnos mára ez a fürdő korszerűtlenné vált, be kellett zárni. Elérkezett az idő a felújításra. Ki kell építeni a vízforgató berendezést, ki kell csempézni a medencéket.

Problémaként jelentkezett az is, hogy a strandon nem volt vendéglátó- és kereskedelmi egység sem.

A másik nagy probléma a stranddal kapcsolatban, hogy évről-évre veszteséget termelt. Ennek következtében az önkormányzat a strandfürdőt értékesíteni kívánja.

Tarnaméra

A tarnamérai termálvizű Strandfürdő és kemping egy 2,5 hektáros ősparkban helyezkedik el. Három medencéje van, az egyik vízforgató berendezéssel ellátott felnőtt úszómedence, a másik gyermekpancsoló. Mindkettő vize 30°C-os. A hagyományos körmedence vize 38°C-os. Az enyhén jódos termálvíznek a mozgásszervekre gyakorolt, életvitelt és közérzetet javító jótékony hatását emlegetik a leggyakrabban (www.hevestour.hu).

Összegzés

Összegezve az eddigieket, úgy érzem, hogy megvannak e térségnek az adottságai, és itt elsősorban a gyógyvíz adta adottságokra gondolok, ahhoz hogy egy még keresettebb idegenforgalmi célponttá váljon. Mindehhez azonban az eddiginél még szorosabb együttműködésre van szükség a települések önkormányzatai, sőt vállalkozói között is. Ahhoz hogy egy minőségi termékkínálatot tudjanak kialakítani a térségben, véleményem szerint feltétlenül szükségesek a közös beruházások. Fontos feladat lenne a megközelíthetőség javítása, az úthálózat felújítása, a meglévő szolgáltatások minőségi színvonalának emelése, a marketing és propaganda tevékenység hatékonyságának növelése. Hiányoznak a térségben a különböző koordináló szervek és személyek, kevés helyen alkalmaznak például turisztikai menedzsereket. Az összehangolt idegenforgalmi fejlesztések és az együttműködési készség szintjének javítása mellett megoldást jelenthetnek a közeljövőben várhatóan emelkedő Európai Unió támogatások, melyekből kivitelezhetővé válhatnak az önkormányzatok forrás-szegénységéből elmaradó fejlesztések. Az EU-s csatlakozás által az európai biztosítottak potenciális piacát képezhetik a térség gyógy- és termálfürdő helyszíneinek, ugyanakkor a csatlakozás mások számára is lehetőséget kínál és a versenytársak erősödő aktivitása és a felerősödő versenyhelyzet ronthatja a térség piaci pozícióját.

Irodalomjegyzék

- DR. FRÖNLICH LÓRÁNT [1991]: Gyógyfürdőről fürdőzőknek. Budapest, Medicina Kiadó.
- VAJDA RÓBERT–VADAS VERA [1990a]: Gyógyturizmus Magyarországon. Budapest, KIT.
- VAJDA RÓBERT–VADAS VERA [1990b]: Magyarország gyógyidegenforgalma I. II. Budapest, KIT.
- PAPP JUDIT, CSÍK TIBOR [2006]: Régiós körkép. Regionális fejlesztések Unió támogatással. Észak-magyarországi régió. 2006. I. szám.
- Heves Megyei Hírlap 2006. november 8. Hőforrás: márciusban újabb fürdők

www.bukkszek.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.eger.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.egerszalok.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.egertermal.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.hevestour.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.ksh.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.matraderecske.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.parad.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)
www.szalokholding.hu	(lehívás időpontja: 2006. 10. 30.)

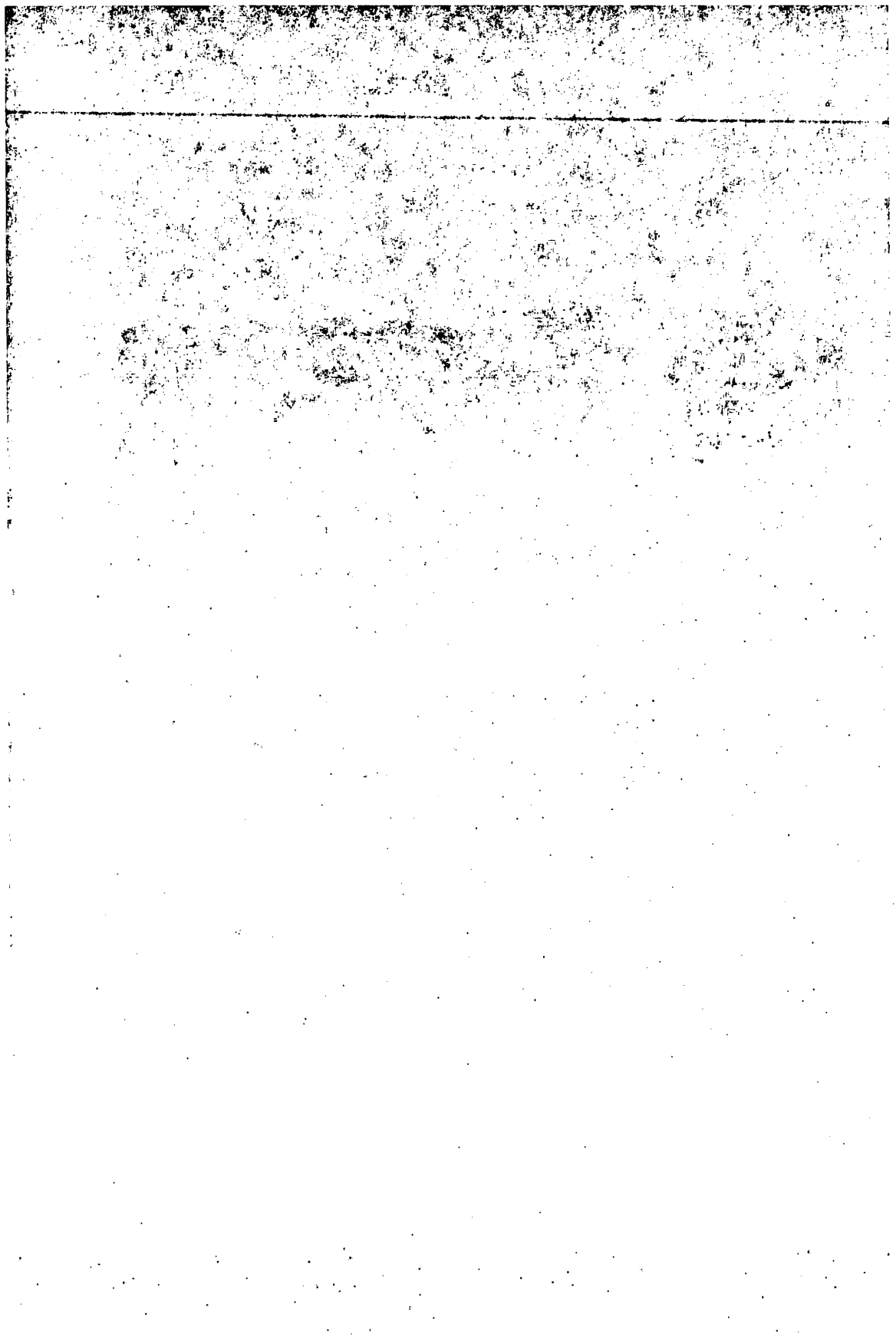
Interjúalanyok:

Dr. Bereczki János, Markhot Ferenc Kórház Reumatológia osztályvezető főorvos
Farkas Imre, Hegyikristály Üdülõpark – Green XXI. Kft. ügyvezető igazgató
Kékesi Eszter, Szalók Holding Zrt.
Szente János, Eger Termál Kft. ügyvezető igazgató

**FENNTARTHATÓSÁG – TÁRSADALMI
FELELŐSSÉG**

VALKÓ LÁSZLÓ–CSETE MÁRIA*

**A környezetvédelem fogyasztáson keresztüli
támogatásának lehetőségei**
**Options of environmental supporting through
consumption**

Worldwatch Institute dealing with the interactions of global and regional processes focuses in its 2004 report on the analysis of consumer society. One of the main concepts of this report is that out of the two bottlenecks of sustainable development, that is, population growth and consumption, the latter seems to be less controllable. Actually, consumption is the area where the conflicts of interest are the highest among the three pillars of sustainability.

It is a general tendency that the welfare of humanity is becoming higher and higher in the material sense, humanity continuously becoming richer. This general enrichment, however, goes together with enormous indifferences: the richest 20% (1.25 billion people) consume 86% of the goods, while the poorest 20% consume only 1.1%. Rich people consume nine times as much fish and meat, and 15 times as much energy as the rest, and they use 84% of paper and own also 84% of the vehicles on Earth. This difference described above is not only true for the difference between industrialised and developing countries, the gap is big and becoming bigger even within the so-called rich countries, as income disparities are becoming higher within societies and e.g. there are about 100 million homeless people worldwide. There are several evidences, that nations on the two ends of the income scale are more likely to deplete the ecological state of Earth than those in the middle.

Global trade and its effects have been the focus of interest for some researchers dealing with the three dimensions we also analyse (see Oleg Bogomolov, Sandra Postel) for some decades. First of all, global trade by extending the market beyond national borders and regions multiplies environmental effects during production. Secondly, global trade enables those countries and regions that have consumed or for their self-interest intend to save their own resources, to gain necessary goods from outside their borders causing environmental pressure elsewhere.

The strategy of sustainable consumption aims to confront this view of “discounting by distance”. This strategy can be translated to all levels of sustainability, but it is most likely to be realised at local level, e.g. by the process of Local Agenda 21. As usually in case of strategy development, it is important to know the views of

---

* Valkó László PhD, egyetemi docens – Csete Mária PhD hallgató, Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék.

stakeholders and ensure the conditions of their involvement, in order to realise effective implementation.

In our presentation we would like to give you some information about this issue, based on our earlier research projects.

Az elmúlt évtizedben végbement folyamatoknak köszönhetően a fenntartható fejlődés – kezdetben túlzottan is általános tartalommal bíró és globális keretekre szabott – gondolata napjainkra jól körülhatárolható szinteken (globális, regionális, helyi közösségi) és értelmezhető tartalommal (szociális, gazdasági, környezeti dimenziók) jeleníthető meg.

A fenntartható fejlődés fő üzenete – a generációs felelősségvállalás – nem hagyhatja érintetlenül az egyének (háztartások) mindennapi lét- és mozgásformáit, köztük a fogyasztás folyamatát sem. Véleményünk szerint leginkább ezen a területen kapcsolható össze a fenntartható fejlődésért viselt kollektív és kisközösségi (egyéni) felelősség. A globális és regionális folyamatok kölcsönhatásainak elemzésével foglalkozó Worldwatch Institute 2004. évi, a fogyasztói társadalom elemzésére tematizálódott tanulmánykötete annak bizonyosságát elemzi, hogy a fenntartható fejlődés két szűk keresztmetszete – a népesedés és a fogyasztás – közül az utóbbi tűnik kevésbé kezelhetőnek. (A világ helyzete 2004. – A fogyasztói társadalom. [2005]) Valóban, *a fogyasztás az a terület, mellyel összefüggésben a fenntarthatóság három pillére között a legélesebben fogalmazódnak meg az érdekellentétek.*

1. A fenntartható fogyasztás értelmezése

A jelenkori környezetpolitikák és az azok alapelvárásait az érdekeltek felé közvetítő környezeti szabályozó rendszerek célkeresztjében egyre inkább a gazdálkodás mikroszintű szereplői, a háztartások jelennek meg. Tény, hogy a tömeges fogyasztói döntések hatásának jelentős környezeti, s egyúttal gazdálkodói egzisztenciákat érintő következményei lehetnek, s az is bizonyított, hogy ezek a *fogyasztói döntések irányíthatóak, befolyásolhatóak.*

A „fenntartható fogyasztás” fogalmát a gazdaság- és környezetpolitikai vitákba a Rió-i Konferencián elfogadott AGENDA 21 dokumentum vezette be. A dokumentum 4. fejezete („A fogyasztási modellek megváltoztatása”) a jelenkorra kialakult fogyasztói szokások, és struktúrák megváltoztatását a fenntartható fejlődés irányába történő elmozdulás lényegi feltételeként értelmezi. (Feladatok a XXI. századra. [1993]) A problémára utaló kérdés lényege: melyik az a „fogyasztási minta”, amely nem a jövő generációk költségére történik? A témakör kutatói abban egyetértenek, hogy a tehetős ipari országok polgárainak – egyenlőtlenségeket ugyan mutató, de összességében magas – fogyasztási nívója nem követhető út az egész világnépesség számára.

A fenntarthatósági politikák célkeresztjében az alábbi tényezők közötti egyensúlyok kialakításának mérlegelése áll: (a) jelenlegi szükségletek és jövőbeni igények, (b) végső fogyasztásra szánt javak és környezeti javak, (c) rendelkezésre álló javak és azok elosztásának igazságossága.

Közismert, hogy világszerte folyamatosan növekszik a nyersanyag- és energiafelhasználás, melynek motorja az egyéni (háztartási) fogyasztás bővülése. Az ENSZ egyik legújabb jelentése például számszerűen is érzékelteti, hogy az egyéni fogyasztás volumene 1998-ban 24 billió dollár volt, ami duplája az 1975. évi értéknek és hatszorosa az 1950. évi hasonló adatnak. Az emberiség – anyagi értelemben – jobban él, folyamatosan gazdagodik. Ez az általános gazdagodás viszont rendkívüli egyenlőtlenségeket takar: a világnépesség leggazdagabb egyötöde (1,25 md ember) a fogyasztási javak összességének 86%-át veszi igénybe, mialatt a legszegényebb egyötödének abból csak 1,1% jut. A gazdagok 9-szer több halat és húst, 15-ször több energiát fogyasztanak, ők használják fel a papír 84%-át és az ő tulajdonukban van a gépjárművek 84%-a. (Privater Konsum und nachhaltige Entwicklung [1999])

A fentiekben érzékeltetett egyenlőtlenség nemcsak az ipari és fejlődő országok közötti relációban áll fenn, az ún. gazdag országokban is meglehetősen nyitott és tovább tágul az olló két szára közötti különbség, növekszik az éhezés és kb. 100 millióra tehető a hajléktalanok száma.

Egyértelmű, hogy a gazdag nemzetek életstílusa nem fenntartható, nem egyeztethető össze a fenntartható fejlődés eszmeiségével. Ezért az ipari államok és polgáraiak felelőssége jóval nagyobb a fenntartható fogyasztással szinkronizáló élet- és fogyasztási stílus követésében. A fenntartható fogyasztás témáját ezért a napjainkban is formálódó fenntarthatósági stratégiák összeállítása során az egyik központi kérdésnek kell tekinteni. (A fenntarthatóság és a fenntartható fogyasztás regionális szempontjainak gondolati és gyakorlati értelmezéséhez nyújt támpontot Wackernagel M.–Ress W. E. [2001]: Ökológiai lábnyomunk című munkájában.)

A fenntartható fogyasztás gondolata kettős tartalommal bír: egyrészt – a lényegét leszűkítő értelemben – magában foglalja a felhasznált termékek csökkentésére és a fogyasztási szokások változtatására irányuló törekvéseket; másrészt olyan tartós, új fogyasztói értékrend és jólét-felfogás kialakítására törekszik, amely a fenntarthatóság mindhárom pillérét és dimenzióját figyelembe veszi.

A fenntartható fogyasztásról szóló elméleteknek egyik paradigmatisztikus tétele, hogy az *nem csak az egyéni fogyasztó felelőssége*. A fogyasztás fogalmának gazdaságtudományi megközelítése szerves egységben érti a fogalom alatt a személyes (egyéni, háztartási), a közületi (intézményi, állami) és a termelői (a termékek előállításához szükséges anyag- és energiafelhasználás) fogyasztást. Noha több szempontból is motorja a fogyasztás összefolyamatának a személyes fogyasztás, szemléletileg hibás megközelítés a fenntartható fogyasztást leegyszerűsíteni a személyes jellegű fogyasztásra, s csupán az egyén és háztartás felelősségét hangsúlyozni azzal kapcsolatban. Véleményünk szerint helyes az a megközelítés – amit az EU VI. Környezetvédelmi Akcióprogramja (2001–2010) és az EU utóbbi években követett környezet-szabályozási gyakorlata is követ –, miszerint a környezetpolitika hangsúlya a *termékre, a termékfelelősségre* helyeződik. A fogyasztók csak akkor tudják a környezetbarát vásárlói-fogyasztói alternatívákat választani, ha egyáltalán találkoznak a megfelelő termékválasztékkal.

A fogalmi megközelítések közül legteljesebbnek az alábbiit véljük:

„Fenntartható fogyasztásnak nevezzük a szolgáltatások és a termékek olyan módon történő felhasználását, amely megfelel az alapvető szükségleteknek, jobb élet-

minőséget eredményez, de közben minimálisra csökkenti a természeti források és a mérgező anyagok használatát, valamint a hulladék- és szennyező anyagok kibocsátását az adott szolgáltatás, illetve termék teljes életciklusa során, annak érdekében, hogy a jövő nemzedékek szükségleteit ne veszélyeztessék.” (Report of the Symposium on Sustainable Consumption. [1994])

A továbbiakban egy olyan példát szeretnénk bemutatni a német gyakorlatból, amely a fenntartható fogyasztás alap gondolataira épül, s melynek tapasztalatai mindenhol alkalmazhatóak.

(A program eredeti leírása megtalálható.

www.nachhaltigkeitsrat.de/projektforum/warenkorb/index/html)

2. „Fenntartható fogyasztói kosár”-program

A német szövetségi kormány mellett működő Fenntartható Fejlődés Tanácsa a „Fenntartható fogyasztói kosár” programmal a fenntartható fogyasztás lehetőségeit és előnyeit kívánja népszerűsíteni a lakosság körében. A program – együttműködve a Szövetségi Statisztikai Hivatallal – a fogyasztók által leginkább vásárolt 750 termék és szolgáltatás megfigyelésére terjed ki, ezekhez kell a fenntarthatóság szempontjainak leginkább megfelelő alternatívákat hozzárendelni. (A program ezen fázisában a Tanács egy, a környezet-piac-társadalom kapcsolatait elemző intézet szakértelmét vette igénybe.)

A „Fenntartható fogyasztói kosár” a fenntarthatóság szempontjából különösen érzékeny fogyasztási területek termékeinek és szolgáltatásainak kínálatát gyűjtötte össze. Eszerint: Élelmezés, táplálkozás – Textíliák, öltözködés – Lakásfelszerelés – Közlekedés – stb.

Minden egyes termékköre vonatkozóan – az aktuális terméklista mellett – a program gondozói a vásárlók felé jelzik azokat az általános szempontokat is, melyek a fenntartható fogyasztással való összefüggésre utalnak, a fenntarthatóság három dimenziója szerint bontva azokat.

- *Ökonómiai szempontok:* A termékek és szolgáltatások árban és járulékos költségekben is nyújtsanak nagyobb használati értéket a fogyasztónak, miközben a termék használata sem az egészségi, sem a biztonsági szempontokat nem sérti.
- *Ökológiai szempontok:* A termékek és szolgáltatások ökológiai előnyei legyenek egyértelműek a hasonló használati értékkel bíró egyéb termékekkel összehasonlításban (alacsonyabb nyersanyagigény a gyártási és a használati fázisban, elkerülni a károsanyag-átvitelt stb.).
- *Szociális szempontok:* A termékek és szolgáltatások mutassanak fel egyértelmű szociális szempontú előnyöket egyéb termékekhez viszonyítva, például összehasonlíthatóan jobb („fair”) munka- és életfeltételek a termék gyártása során, mint az a harmadik világ országaiban gyártott termékeknél megszokott.

A „Fenntartható fogyasztói kosárba” bekerült termékek csak azokat a termék-címkéket és egyéb információs segédleteket viselhetik, melyek komolysága és függetlensége nem kérdőjelezhető meg, s amelyek messzemenően figyelembe veszik a

fenntarthatósági kritériumokat. A kosár összeállítói – számuk és elismertségük miatt – az öko-jeleket jobban respektálták, mint a termékek minőségét értékelő jeleket (a fogyasztókhöz eljuttatott tájékoztató anyag tételesen tartalmazza azon öko-jelek listáját, melyeket a „Fenntartható fogyasztói kosár”-ba bekerült termékek viselhetnek).

A „Fenntartható fogyasztói kosár”-program tesztelése megtörtént. Az alábbiakban röviden ismertetett *tapasztalatok* a tesztfázisban résztvevő háztartások által vezetett „háztartási naplók”, valamint interjúk alapján kerültek megfogalmazásra:

- Az egy hónapig tartó tesztelés végén a résztvevőknek több mint fele figyelt meg magán változó vásárlási és fogyasztási szokásokat, s annak tudatosulását, hogy *kis figyelemmel is lehet tudatosan és felelősen alakítani vásárlásainkat, fogyasztási szokásainkat.*
- *Legtöbb fogyasztási (vásárlási) szokásunk szembesíthető a fenntarthatóság kritériumaival.* Helyes viselkedéssel, célszerű vásárlással (fogyasztással) mindenkinek adott a lehetősége a fenntartható fejlődéshez hozzájárulni. Mindenki előtt adott a választás „kényszere”, hogy például energiatakarékosabb eszközöket vásároljon, használati tárgyakat béreljen, cseréljen azok ismételt megvásárlása helyett. Alkalmanként teljesen le is mondhatunk bizonyos termékek vásárlásáról (használatáról) anélkül, hogy ezzel életnívónk csökkenne...
- *Leginkább az élelmezési-táplálkozási termékcsoport esetében bizonyult hasznosnak a program* által nyújtott információk háttér (önmagában a program is viszonylag alárendelt szerepet tulajdonított a nem mindennapi vásárlások-fogyasztás tárgyát képező árucsoportoknak).
- *A fenntarthatóság szempontjaira ügyelő vásárlás és fogyasztás* – főleg annak megtervezése, de kivitelezése is – *időigényesebb*, továbbá a tesztelést végző háztartások tapasztalatai és visszajelzései szerint a fenntarthatóságot szempontként kezelő termék-alternatívák *gyakran drágábbak* is. Az erre a tényre utaló jelzéseket viszont joggal hiányolták a tesztelők az információk közül. Azaz, a program szervezői erre az információra nem a jelentőségének megfelelő szinten hívták fel a figyelmet a programot kísérő dokumentációban.
- A fenntartható fogyasztás infrastruktúrájának hiányosságaként a program alanyai az *alacsony nivójú termékinálatot* és a környezetbarát *termékek címkézésének hiányait* említették.

3. A magyar „fogyasztók” környezetszemlélete

Magyarországon – néhány elismerésre méltó, de lényegében elszigetelt kezdeményezés kivételével – a statisztika és a marketing is adós még a környezettudatos közvélemény nagyságának és finom-struktúrájának az elemzésével. Ugyanakkor a környezettudatos fogyasztási (vásárlási) szokások ösztönzésére hívatott forgatókönyvek kidolgozása és alkalmazása előtt elengedhetetlen a célcsoport feltérképezése. Vagyis az arra vonatkozó információk begyűjtése, hogy – jelen esetben – a magyar lakosság hogyan vélekedik a környezetvédelem általános kérdéseiről, s mennyire hajlandó együttgondolkodni és együttműködni a neki szóló programok kidolgozóival. Ez a *pozicionálási fázis* nem kerülhető meg, s csak az ennek eredményeire tekintettel lévő stratégia lehet valamelyest is hatékony.

Előadásunk ezen részében – saját kutatásaink alapján – megkísérelünk bemutatni a magyar felnőtt lakosság egészére és a 13–18 év közötti iskolai korosztályra jellemző néhány környezeti attitűdöt. (A KÖM megbízásából folytatott kutatások. Szakmai programvezető: Valkó László [2001]–[2002]) Abból az egyszerű felismerésből indulunk ki, hogy az emberek környezeti problémákhoz való viszonya visszatükröződik mindennapi életvitelükben, megjelenhet fogyasztói/vásárlói szokásaikban is. (Az alábbi segéd táblázatokban alkalmazott oszlopszámokhoz tartozó adatok mögött a következő statisztikai sokaság rejtőzik: 1. = *iskolás korosztály alapsokasága*, (2.) = *felnőtt lakosságot reprezentáló sokaság*, 3. = *iskolás korosztály kontroll-csoportja*, (4.) = *felnőtt lakosság kontroll-csoportja*.)

Környezeti problémák iránti érzékenység, környezeti információk forrása

A környezeti problémák súlyosságának megítélésére vonatkozó kérdés minden témabeli közvéleménykutatás indító kérdése. Felmérésünk adatai szerint a 13–18 éves iskolai korosztályba tartozó tanulók közel 15%-a érdeklődik folyamatosan a környezetvédelem kérdései iránt és 77%-uknak az érdeklődését keltette már fel valamilyen környezetvédelmi esemény, s csupán 8%-ukat hagyja hidegen ez a problematika. Nem meglepő, hogy a környezetvédelmet szakképzés keretében tanulóknak 60%-a jelzett folyamatos érdeklődést, míg 40%-a csak esetenként. Ezen utóbbi csoportba tartozó tanulók állásfoglalása is – legalábbis véleményünk szerint – a környezetvédelem egy speciális szakterülete iránti mélyebb elkötelezettséget tükrözi és nem a problémával való felszínes foglalatzkodást.

1. táblázat: Környezetvédelmi kérdések iránti érdeklődés

Érdeklőd/ik/sz-e a környezetvédelmi kérdések iránt?	Alap (%)		Kontroll (%)	
	1.	(2.)	3.	(4.)
A. Igen, folyamatosan.	14,6	(49,7)	60,0	(89,0)
B. Igen, de csak egyes eseményekkel kapcsolatban.	77,5	(31,7)	40,0	(11,0)
C. Egyáltalán nem.	7,9	(16,7)	-	(-)
D. Egyéb, vagy nem válaszolt	-	(1,9)	-	(-)

Forrás: saját kutatás

Talán az is természetes, hogy a felnőtt lakosság köréből származó válaszok megoszlása eltér az iskolai korosztályt jellemző válaszok megoszlásától: a magyar lakoságnak közel fele mutat folyamatos érdeklődést a környezeti kérdések iránt, közel egyharmada csak egyes frekvenciált eseményekkel kapcsolatban, s megközelítően 17%-a egyáltalán nem.

A felnőtt lakosság környezetvédelem kérdésében nyilvánított véleményét elemezve, néhány „finom-struktúrára” utaló jellemzőt is szeretnénk kiemelni.

A korcsoportonkénti bontás tekintetében a legjobb mutatókkal a 30–49 éves korosztály rendelkezik: 55,4%-a jelzett folyamatos érdeklődést és csak 11,4% semmilyen mértékűt. Meglepő és elgondolkodtató, hogy a legrosszabb mutatóval a felnőttek között felmérésünk szerinti legalacsonyabb korosztály bír, a 29 év alattiaknak

közel 24%-a jelölte be az „egyáltalán nem” választ, míg az „igen, folyamatosan” minősítést környezeti kérdések iránti érdeklődésének e korosztály 43,3%-a adta. Úgy gondoljuk – noha a kapott eredmények mélyebb átgondolása nem volt feladatunk és nem is vállalkozhattunk rá –, hogy ennek a korosztálynak a figyelmét inkább a pályakezdés, egzisztenciateremtés kérdései kötik le, s ebben a versenyben a környezeti kérdések iránti érdeklődés háttérbe szorul.

Felmérésünk szerint mind a tanulóifjúság, mind a felnőtt korosztály esetében a környezeti információk legfőbb forrása a televízió és a rádió, megelőzve az iskolai tanórákon, tantárgyakon keresztüli tájékozódást. Azonos a helyiértéke a rangsorban mindkét korosztálynál a „barátokkal, szülőkkel, ismerősökkel folytatott beszélgetés”-nek, mint környezeti információs forrásnak. Mindenesetre örvendetes, hogy kontroll-csoportjaink (csak emlékeztetőül: szervezett környezeti képzésben résztvevőkről van szó!) „az iskolai tanórákon, tantárgyakon keresztül”-i informálódást tekintik elsődleges forrásnak a környezetvédelmi ismeretszerzésben.

Környezetbarát/fenntartható fogyasztás

Munkánk során már többször vélelmeztük, hogy a fenntartható fogyasztás irányába történő elmozdulás lényegi eleme a természeti környezeti feltételekkel számoló, azok véges hatáiraira tekintettel lévő fogyasztási (vásárlási) szokások kialakítása. Mérvadó szakirodalmi források szerint a jelenkori környezeti problémák 30–40%-a közvetlenül vagy közvetve visszavezethető az uralkodó fogyasztási struktúrára és fogyasztási szokásokra. Ezek felismerése és „bevallása” első lépés a háztartási és személyes eredetű környezetterhelések csökkentése irányába. Ezért tartjuk jelentősnek felmérésünk vonatkozó eredményét, melynek során mintegy önkontrollként arra kerestük a választ, hogy maguk a megkérdezettek milyen szerepet tulajdonítanak fogyasztási (vásárlási) szokásaiknak a környezeti problémák fokozódásában és vásárlási szokásaikban igyekeznek-e érvényesíteni környezeti szempontokat.

2. táblázat: A fogyasztói szokások és a környezeti problémák összefüggése

Véleménye/d/ szerint az emberek fogyasztási (vásárlási) szokásai szerepet játszanak-e a környezeti problémák fokozódásában?		Alap (%)		Kontroll (%)	
		1.	(2.)	3.	(4.)
A.	Igen, jelentősnek tartom a fogyasztási (vásárlási) szokások környezetterhelő hatását.	39,8	(51,9)	86,7	(77,0)
B.	Igen, néha lehetnek a fogyasztási (vásárlási) szokásoknak is környezetterhelő hatásai.	51,3	(39,3)	13,3	(23,0)
C.	Nem tartom a fogyasztási (vásárlási) szokásokat környezetterhelő hatásúnak.	8,9	(6,0)	-	(-)
D.	Egyéb, vagy nem válaszolt	-	(2,8)	-	(-)

Forrás: saját kutatás

Az várható volt, hogy *kontroll-csoportjaink* szereplőinek mindegyike összefüggésbe tudja hozni az emberek fogyasztási (vásárlási) szokásait a környezeti problémákkal. Némiképp meglepő viszont, hogy (1) a válaszolók többsége (87%–77%) „jelentős” mértékűnek tartja e kapcsolatot, továbbá (2) az iskolai korosztály képviselői

lőiben ez a meggyőződés erősebb, mint a felnőtt lakossági kontroll-csoport esetében. Természetes ugyanakkor, hogy a környezeti szemlélet és a környezettudatos viselkedés nem teljesen fedik le egymást. *Aki környezettudatosnak vallja magát, nem biztos, hogy tudja (akarja) is érvényesíteni a gyakorlatban ezt a kinyilvánított szemléletét.* Általánosságban leszögezhető, hogy az ún. „készenléti aktivitás” viszonylag magasintű a lakosságban a környezetet kevésbé terhelő termékek használata (vásárlása) iránt, vagyis ha a kísérő feltételek (tudatosság, kínálati tényezők, ösztönző paraméterek) is adottak, akkor minden bizonnyal a környezeti szemlélet könnyebben konvertálható környezettudatos napi gyakorlattá.

A környezeti felelősség „intézményei”, fizetési hajlandóság

Azt soha senki nem vonta még kétségbe, hogy a környezetszennyezés és a környezetvédelem is többszereplős folyamat. *Az egyes érintett csoportok felelőségének megállapítása viszont mindig is fontos volt a környezetvédelem szabályozási faktorainak* (jogi-törvényi, gazdasági-érdekeltségi, etikai-önkéntes stb. eszközök-módszerek) meghatározásakor.

Történelmi léptékkal érzékelve: a környezeti problémák tudatosodásának időszakában (60-as – 70-es évtized fordulója tájékán) az állam saját monopóliumaként definiálta a környezet védelmének felelőségét, a 70-es és 80-as évtizedekben érvényesülő környezetstratégiák ezt a monopóliumot megosztották az állam és a gazdálkodók-intézmények között, a 90-es évek fordulóján újrairt nemzetközi környezetpolitikák már a társadalmi részvétel fontosságának is hangsúlyt adtak, a legújabbkori környezetstratégiai verziókban pedig a háztartás (egyén) felelősége is hangot kap. A kérdőíven feltett kérdéseken keresztül azt is szeretnénk volna felmérni, hogy a megkérdezettek szerint *kinek az elsőrendű felelősége az ország (települések) környezeti állapotának a védelméről gondoskodni*

A tanulók szerint a környezetvédelem országos és helyi problémáinak orvoslásáért a felelősség leginkább a kormányzati (önkormányzati) szervezeteké (57%). Örömmel kell konstatálnunk azt a tény, hogy az egyéni (családi) felelősség is meglehetősen karakterisztikus értéket (27%) kapott a véleménynyilvánítás során. Viszont a termékeket szállító vállalatok, gazdálkodók felelőségét az ifjabb korosztály elgondolkodtatóan alacsonyra értékeli (9%).

Többnyire az iskolai korosztályra jellemző vélemény olvasható ki a felnőttek körében végzett felmérés eredményeiből is, némi kivétellel: alacsonyabbnak vélik (41%) a hatósági intézmények felelőségét és magasabbnak (19%) a gazdálkodó szervezetek felelőségét.

3. táblázat: A környezeti állapot védelmének a felelőssége és feladata

Véleménye/dszerint kinek az elsőrendű felelőssége és feladata az ország (települések) környezeti állapotának a védelméről gondoskodni?		Alap (%)		Kontroll (%)	
		1.	(2.)	3.	(4.)
A.	A kormányé (helyi önkormányzatoké).	56,9	(40,6)	45,1	(34,0)
B.	A vállalatoké, vállalkozásoké, gazdálkodóké.	9,3	(19,1)	17,6	(13,0)
C.	A civil szervezeteké (egyesületeké, alapítványoké, stb.).	3,9	(9,3)	9,8	(-)
D.	Az állampolgároké (családoké).	27,3	(27,1)	27,5	(43,0)
E.	Egyéb	2,6	(3,9)	-	(10,0)

Forrás: saját kutatás

A kormányzati tényezők felelősségét minden eddigi felmérés a többi szereplő felelőssége elé helyezte. A vállalkozások felelősségi indexe 19%. A civil szervezetek (közel 9%) és az egyes állampolgárok környezetvédelem iránti „közös” felelőssége (27%) közvetlenül a kormányzati intézmények után következik a rangsorban. Napjainkban tehát a kormányzat környezetvédelem iránti felelősségét egyre inkább megközelíti az egyén felelőssége is a lakossági vélemények tükrében. Az állampolgárok növekvő felelősségének hangsúlyozása mindenképpen helyes felismerést tükröz, melyet a jövőt illetően nemcsak a felelősség és követelmények oldaláról kellene megfogalmazni, hanem az ösztönzés-támogatás oldaláról is.

A fenntartható fogyasztás stratégiájának kidolgozása számos gazdasági körülmény figyelembe vételét feltételezi. Így messze nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a lakosság jövedelmi helyzetének függvényében képes-e/hajlandó-e megfizetni azt a – a hagyományos termelési eljárásokénál szigorúbb gyártástechnológiai előírásokból adódó magasabb költségszintből következő – magasabb árat, amelyért a továbbiakban hozzájuthat a környezetbarát termékekhez, és ha hajlandó, akkor milyen mértékig.

A fizetési hajlandóság tényére utaló kérdés kérdőívünkben is szerepelt. Nemzetközi felmérések eredményei igazolják, hogy gazdasági-szociális szempontból nyomottabb helyeken és időszakban, amikor a környezetvédelem ügye is hátrább szorul a lakosság társadalmi preferencia listáján, a fizetési hajlandóság szintje is csökken.

A 13–18 éves iskolai korosztályt reprezentálni kívánó válaszadóink 26%-a egyértelműen jelezte, hogy családi környezete minden bizonnyal megfizetné az olyan termékek magasabb árát, melyekről garantáltan tudja, hogy kevésbé környezetszennyezőek, mint alternatívái. 62%-uk bizonytalan választ adott kérdésünkre, míg 12% a feltételezést elutasító választ jelölte meg. A kontroll-csoportban természetesen pozitívabb válaszokat kaptunk.

A felnőtt lakosság esetében – a szélső értékek tekintetében – magasabb értékeket tapasztalhattunk, s ezzel párhuzamosan csökken a bizonytalanok aránya. A válaszadók 41,2%-a egyértelműen kinyilvánította fizetési hajlandóságát, 35,6%-a ingadozó álláspontot foglalt el a kérdésben és 20,9%-a adott nemleges választ. A kontroll-

csoport válaszaiból kapott eredmények azt mutatják, hogy a környezeti oktatásban – elsősorban a környezetgazdaságtani – környezetmenedzsmenti súlypontú oktatásra kell gondolni – már részesültek körében határozottabb a hajlandóság a magasabb árak megfizetését illetően: 54%-os az egyértelmű „igen” válaszok aránya és 44%-os a „nem biztos” álláspontra helyezkedők aránya (2% nem válaszolt a kérdésre).

Véleményünk szerint a fenti arányok – a jelen társadalmi-gazdasági szituációban – reálisak, talán egy kicsit „hízogók” is.

4. táblázat: *Fizetési hajlandóság a környezetbarát termékekért*

A környezetvédelmi követelmények szigorodása növelheti a termelés költségeit, így a termékek árát is. Véleménye/d/ szerint Ön/családod/ hajlandó volna-e magasabb árát is fizetni a termékekért, hogy a termelők kevésbé veszélyeztessék a környezetet?		Alap (%)		Kontroll (%)	
		1.	(2.)	3.	(4.)
A.	Igen, minden bizonnyal.	26,5	(41,2)	40,0	(54,0)
B.	Nem vagyok benne biztos.	61,7	(35,6)	56,7	(44,0)
C.	Biztosan nem fizetnék meg a magasabb árát.	11,8	(20,9)	3,3	(-)
D.	Egyéb, vagy nem válaszolt	-	(2,3)	-	(2,0)

forrás: saját kutatás

A fizetési hajlandóság kérdésében a finom-struktúrára utaló szempontok közül a végzettség alapján mutatható ki a legnagyobb eltérés a lakosság egyes csoportjai között.

A felsőfokú végzettségűeknek 61%-a mutat egyértelmű hajlandóságot a magasabb árak megfizetésére, a közép- és alapfokú végzettségűek esetében ez a mutató csak 39,0%, ill. 36,8%-os értékű. Általában a budapesti lakosok (44,85%) és a férfiak (43,9%), valamint a 30–49 év közötti korosztály (45,65%) képviselőire jellemző a nagyobb fizetési hajlandóság az adott struktúrán belüli többi csoporthoz viszonyítva. Ezen utóbbi hazai trendek megegyeznek a nemzetközi tapasztalatokkal.

Fontos információk hordozója az a tény is, hogy a fizetési hajlandóságukat ki nyilvánítók esetében mekkora az az *áremelkedési küszöb*, amelyen még hajlandók megvásárolni a környezetbarát terméket.

A környezetet kevésbé terhelő termékek vásárlása során a fizetési hajlandóságot jelző fogyasztók 39%-a csak 5%-nál alacsonyabb áremelkedést tud méltányolni, a vásárlók 20%-a 6–10% közötti emelkedést tart elfogadhatónak, az emberek 9,9%-a pedig hajlandó méltányolni az érzésünk szerint hazánkban „küszöb”-nek tekinthető 11–15% közötti áremelkedést is (kontrollcsoportban 19% az erre a kategóriára eső válaszok aránya).

A fizetési hajlandóság és az életkor között egy sajátos aszinkronitás figyelhető meg: a fiatalabbak a fizetési hajlandósági küszöbön magasabb arányban képviselik magukat, mint a többi korosztály. Az alacsonyabb áremelkedést inkább az 50 év felettiek tartják elfogadhatónak.

Felmérésünk egy további érdekes megállapítása, hogy *a lakosság inkább elfogadja az áremelkedést a környezetbarát termékek plusz-szolgáltatásáért, mintsem, hogy magasabb adókat-díjakat fizessen a kormányzat (önkormányzatok) növekvő környezetvédelmi feladatainak ellentételezéseként.*

A lakosságnak 25,4%-a mutat hajlandóságot a jelenleginél magasabb adó fizetésére, hogy hazánk környezeti állapota ne romoljon (mint azt láttuk a magasabb árakat a lakosság 41,2%-a méltányolta). 35,2% a bizonytalanok aránya (ez közel azonos az árakra vonatkozóan is bizonytalanóságukat jelzők arányával) és 36,5%-a a lakosságnak nem volna hajlandó megfizetni a jelenleginél magasabb, vagy új környezetvédelmi célzatú adókat (ez markánsan magasabb arány, mint az arra vonatkozó kérdésnél tapasztaltunk – 20,9%).

A magasabb környezetvédelmi adókat, díjakat méltányolók között nagyobb arányban vannak a vidéki városok lakói. Általában a férfiak, a fiatalabb korosztály képviselői és mindenekelőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők reprezentálják magukat ebben a kategóriában.

Az adófizetési hajlandóság küszöbe, – amely szintet a lakosság kb. 10%-a még méltányol – felmérésünk szerint a 6–10%-os többletadó esetében húzható meg.

Összegzésként kijelenthető, hogy a magyar lakosság adó- és árfizetési hajlandóságán keresztül lemerült környezetvédelmi preferenciái jól tükrözik a társadalmi-gazdasági helyzetből levezethető elvárásokat és kevésbé térnek el a nemzetközi trendektől.

Hivatkozások:

- A világ helyzete 2004. – A fogyasztói társadalom.[2005] Föld Napja Alapítvány. Budapest.
- Feladatok a XXI. századra. [1993] Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai. Föld Napja Alapítvány. Budapest.
- KÖM megbízásából folytatott kutatás [2001]: Program a környezettudatos fogyasztói magatartás folyamatos erősítésére. Szakmai programvezető: Valkó László, Budapest.
- KÖM megbízásából folytatott kutatás [2002]: A környezetbarát fogyasztói magatartás elősegítésének lehetőségei (A fenntartható fogyasztás és nevelési-képzési összefüggései). Szakmai programvezető: Valkó László. Budapest.
- Privater Konsum und nachhaltige Entwicklung. Bonn, Februar [1999].
- Report of the Symposium on Sustainable Consumption. [1994] Norwegian Ministry of the Environment. Oslo.
- WACKERNAGEL M.–RESS W. E. [2001]: Ökológiai lábnyomunk. Föld Napja Alapítvány Budapest.

FÜLE MIKLÓS*

**A LEADER programok szerepe a kisregionális
fenntarthatóságban**
**The role of LEADER Programmes in a subregional
sustainability**

Shifting of accent in the targets of the national regional development

For a long time the regional development conceptions have concentrated on mainly traditional settlements. The access to EU has set up a claim that the developments should increasingly transfer to the regions. From this change the subregions can profit mostly in the near future, since the territorial regions are being organized with difficulties and quite slowly while the subregions are able to adopt more flexibly the criteria of the subsidization.

Main question: What influences the reaction abilities of these regions?

Sustainability in regional development, LA21 and LEADER programs

Sustainable development has slowly being gained ground in the regional development policies. Though the network of the Local Agenda 21 coordinated by the ICLEI and the spreading the LEADER programs show a lot of similarities it is worth to concentrate on the differences, since the application of the various development methods depends on these differences.

Main question: In what kind of developments are they effective to use the dissimilar feasibilities provided by the two methods?

The development plan of GERJE-SZTŐK Local Action Group

The Action Group includes 10 settlements in the statistical subregion of Cegléd, and the LEADER type development plan refers to almost 50 000 inhabitants. The subregion belongs to Homokhátság area, there are historical links among the settlements, so the common development plans are built on organic cooperative traditions. The nearly 400 civil organizations may be also the basis of not only the activity of economic character but the programs of cultural and ethnic character, as well.

The subregion should like to strengthen first of all the traditional agricultural activity, and the sustainable criteria applied consciously are being already appeared, such as emphasizing the organic farming.

---

* Füle Miklós PhD, egyetemi docens, Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék.

Beyond this they want to carry out common programs in the field of administration, culture, tourism, cooperative for sale of produce, horticulture, silviculture and Roma representation.

These are the main points of the common thinking.

Main question: Which are the concrete conceptions of the settlements that can promote the sustainable development with promoting the natural and built environment and can insure the getting on of the population in the region?

Limits of realization

A won supportive frame sum seemingly means solution in the realization of the targets. However the real problems may arise when they begin to finance the concrete steps.

I wonder if the concerned population takes up and undertakes the details of the plan. Is there real activity on behalf of the people living in the area? Do they feel improvement of their way of life? Are there some very active persons who are able to keep the program going?

Main question: Will be there real content behind the well-done conception?

Hangsúlytolódás a hazai területfejlesztés céljaiban

A XX. század utolsó évtizedeiben a környezeti fenyegetettség a közgondolkodás részévé vált. Az erőforrások szűkösségével és a nyelők egyre korlátozottabbá váló felvevő képességével jellemezhető környezeti válság globális problémaként jelent meg, azaz a korábbi tipikus, nemzetállami reakció kevés volt a jelenség kezeléséhez.

A **globális reakció** történelmileg viszonylag gyorsan létrejött, azonban a környezeti hanyatlásra adott válaszok sorrendisége elgondolkoztató. **Az első figyelmeztető jelzések magánszemélyektől érkeztek**, néhány befolyásos (vagy sajnos kevésbé befolyásos) tudós kutatásai figyelmeztettek arra, hogy még a fejlett ipari államokban a II. világháború után bekövetkező jólét növekedésének az árát is rövidesen meg kell fizetni. Keeling méréseit a széndioxid légköri arányáról még egy bogaras kutató öncélú vizsgálódásaiként is fel lehetett fogni az ötvenes években, a klímahatás elemzésének előtérbe kerülésével azonban a tudós guruvá lépett elő, akinek korabeli méréseire gyakran hivatkoznak.

Az elszigetelt intelmek megjelenése után még mindig nem a felelős döntéshozók reagáltak, hanem az átlagember, aki – egyszerű újságolvasóként – kezdte érezni, hogy a civilizáció diadalmas menetelésének milyen mellékzöngéi vannak. A vegyipari balesetek áldozatai, a látványosan pusztuló erdők, a szmog miatti kimutatható halálesetek, a tankhajók baleseteinek brutális pusztításai mind arra ébresztették rá az „átlagembert”, hogy nem tudja zavartalanul élvezni a gazdasági fejlődés nyújtotta előnyöket.

Csak ekkor lépett a „hivatalos társadalom”, kezdtek a kormányok jogszabályi kötelezéseket érvénybe léptetni, különböző szervezeteket létrehozni. A gazdaság szereplői kénytelen kelleetlen vezettek be eleinte forráskímélő és a nyelők terhelését mérséklő intézkedéseket, később – az Egyesült Államokból kiindulva – egyre nagyobb hangsúlyt kapott a jogszabályi kötelmeken túlmutató, önkéntes megoldások

keresése, a vállalati szociális felelősség (Corporate Social Responsibility, CSR) kinyilvánítása.

Ez a röviden vázolt folyamat nem maradt hatás nélkül a régiókban gondolkozó fejlesztési filozófiákra sem. A tudatos területfejlesztési koncepciók prioritásai kezdetben elsősorban a fejlettségbeli különbségek mérséklésére irányultak, az egyes térségek zökkenő mentes gazdasági növekedését igyekeztek támogatni, illetve kezelték – ha tudták – a migrációs problémákat. **Az utóbbi évtizedekben, a fenti folyamatok eredményeképpen a környezeti kihívások kezelése is a területfejlesztési értékrend elejére ugrott.**

Amellett, hogy pl. az Európai Unióban a fenntarthatóság megjelenik külön-külön az ágazati politikákban, emellett az ezeket a politikákat integrálni hivatott területfejlesztési irányelvek is markáns környezeti hangsúlyokat tartalmaznak. A magyar területfejlesztési koncepciók, ezek jogi háttérének kialakítása igyekezett eleget tenni már a felzárkózási szakaszban az ilyen irányú EU követelményeknek és ma el lehet mondani, hogy formálisan a környezeti szempontok a fejlesztési döntések szerves részeivé váltak.

Ugyanakkor vannak intő jelek arra nézvést, hogy a környezetvédelem integrálási szándékainak gyakorlati kivitelezése nem zökkenőmentes. Például a Környezetvédelmi Törvény már 1995-ben kötelezően rendelkezett arról, hogy minden település készítsen környezetvédelmi programot, de ennek a rendelkezésnek még különböző utólagos ösztönzők segítségével sem sikerült maradéktalanul eleget tenni. Ezek a programok pedig megfelelő kiinduló pontjai lehetnek a komplex területfejlesztési elképzelések környezeti részfeladatainak.

Ha a kérdést nem a területfejlesztés oldaláról, hanem a környezetpolitika szempontjából közelítjük, akkor az látható, hogy a korábban jellemző, szinte kizárólagos „csővégi” gondolkozást kezdi felváltani a környezeti hatásláncban „hajtóerőnek” (driving force) minősített társadalmi aktivitás (ezen belül elsősorban a gazdasági aktivitás) befolyásolása. Pozitívum, hogy a hajtóerőknél (amik a terhelést, állapotváltozást, az állapotváltozásból eredő hatásokat generálják) nem csak az ágazati, illetve a klasszikus nyelő megközelítéssel lehet találkozni, hanem egy-egy régió komplex fejlesztésének környezeti szempontjaival is.

Úgy lehetne fogalmazni, hogy **egyre lazábbak lesznek a határok a környezetvédelem és a területfejlesztés között**, amit például tükröz többek között az az utóbbi években tapasztalható jelenség is, mi szerint a felsőoktatásban egyre több környezetgazdaságtannal, környezetmenedzsmenttel foglalkozó tanszék bővíti ki oktatási, kutatási irányait a területfejlesztési kérdések felé.

A fenti, kedvező irányú változásokat lassítja, hogy az áttérés a régiókban való gondolkozásra vontatottan halad. Én itt nem is a megyerendszer körüli viták visszahúzó hatását érzem. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a kérdést nem feltétlenül úgy kellene megfogalmazni, hogy megye vagy régió. A viszonylag széles társadalmi rétegek érzelmi kötődése a megyerendszerhez kezelhető részben a társadalmi tapintat, részben a fejlesztési racionalitás alapján is. A két rendszer átmeneti, vagy hosszú távú párhuzamossága elősegítheti például a régiók közötti, régiók határainál jelentkező együttműködési programok sikeres lebonyolítását. A régió sem egy merev területi egység, legalábbis nem lenne szabad így működnie, a több régió részeit

lefedő megyék segíthetnek – korrekt együttműködést és nem hatalmi pengevillogtatást feltételezve – az interrégiós megoldásokban.)

Tehát visszatérve a lassú regionális térnyeréshez, ezt inkább annak tulajdonítom, hogy egy nem erőltetett, természetes együttműködéshez még nem alakultak ki az abban érdekelt érdekcsoportok, és így **nehéz megfogalmazni az egye régiók érdekszerkezetét**. (Ráadásul, ha majd létre is jön ez az érdekszerkezet, akkor még mindig meg kell küzdeni annak aprópénzre váltásával, például a mindennapi finanszírozás szabályozásával.)

Itt jutunk el a nagyrégió (nemzetgazdasági értelemben nagyrégió), kistrégió kérdéséhez. Úgy látom, hogy **jelenleg a kisregionális aktivitás meghaladja a nagyrégiók teljesítményeit**. Ennek oka valószínűleg az, hogy a pár sorral korábban hiányolt érdekeket a kistrégiók jobban tudják artikulálni. Egy-egy településcsoporthoz köthető fejlesztési elképzelések – azok konkrétsága, jó lehatárolhatósága miatt – könnyebben megfogalmazhatók, be lehet azonosítani az érdekelt célcsoportokat (pl. turisztikai fejlesztésnél a vendéglőt, szálláshelyet üzemeltetők, valamilyen „eladható” szolgáltatást nyújtók), meg lehet találni azokat az aktív személyeket, akik mozgatják a projekteket.

A kisregionális programok – méretüknél fogva – kisebb forrással is elindíthatók, könnyebb saját forrást hozzátenni a külső pénzekhez. (Éppen a jelen konferencián részt vevő floridai csapat hívta fel a figyelmünket, hogy a Merrit Island régióban már nyolcadik éve megrendezett „madárfigyelő fesztivál” költségeit szinte teljes egészében a turisztikai szezon meghosszabbításában érdekelt kisvállalkozók adják össze.)

Egy kis területen könnyebb a lakossági aktivitást biztosítani, és ennek éppen a területfejlesztés környezeti alrendszerénél van hallatlan fontossága. A lakosok egy része eleve részt vesz valamelyik programban, ami a munkájához, lakóhelyéhez kötődik. Akik nem kapcsolódnak be közvetlenül egy-egy projektbe, személyes kapcsolataikon keresztül értesülnek azok állásáról, és ha jó a program, azonosulnak a célokkal és segíthetik a megvalósítást. Egy kistrégió fejlesztései persze nem olyan látványosak, mint a nagyrégió nagyberuházásai, de sokkal személyesebbek és erősítik a kívánatos, egészséges lokálpatriotizmust.

Az elmondottakból következik az a kérdés, hogy ha a kistrégió érdekérvényesítési képességei – egyelőre – jobbak Magyarországon, akkor milyen ebben az érdekérvényesítésben milyen eszközök állnak rendelkezésre a fenntarthatóság ideájának érvényre juttatásában?

Fenntarthatóság a területfejlesztésben, a LA21 és a LEADER programok

Az 1987-es Brundtland jelentés (Közös jövőnk – Our Common future) a környezeti válságra adott válaszként fogalmazta meg a fenntartható fejlődés eszmerendszerét, amely minden generációt felelőssé tesz az utána jövők elfogadható élethelyzetének biztosításáért.

A megvalósítást az akkori döntéshozók kezdetben nemzetgazdasági, illetve nemzetközi programok működtetésével képzelték el, elsősorban az energetika, a közle-

kedés, a mezőgazdaság terén. Ezek a programok – bár nem lehet őket sikertelennek nevezni – nem váltották be maradéktalanul a hozzájuk fűzött reményeket, így már az 1992-es Rió-i konferencián fölmerült az a gondolat, hogy a fenntarthatóságnak nemcsak nagyregionális, globális megközelítését kell szorgalmazni, hanem az ellenkező végletről, a kis, helyi közösségek aktivitásából is meg kell célozni a már említett generációs célokat. Ha ezek a kis csoportoktól kiinduló projekteket elég hosszú ideig folyamatosan hozzák létre és a már létrehozott fejlesztési koncepciók nem halnak el, hanem a közösség életének szerves részévé válnak, akkor **több évtizeden keresztül kialakulhat egy alulról összeérő hálózat, amely a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítását szolgálja.**

Ezek közül az alulról építkező megoldások közül az egyik legkorábbi változat a Local Agenda 21 típusú szerveződés, amit magyarrá talán a „helyi fenntartható forгатókönyvek”-re lehetne fordítani. A LA21 programok egyik lényeges eleme, hogy nem kifejezetten környezetvédelmi programként határozza meg magát, hanem a fenntarthatóság eredeti eszméjének jegyében a társadalmi mozgásokat, a gazdasági aktivitást és természet állapotváltozásait igyekszik komplex módon figyelembe venni.

Ennek a **hármastagolásnak** az összhangját a megközelítési módban is igyekszik érvényesíteni. A legszűkebb megközelítés szerint a LA21 egy írásban lefektetett fejlesztési elképzelés, egy olyan dokumentum, amely a megvalósítás részletekbe menő bázisát adja. Az ennél szélesebb értelmezés szerint a LA21 maga a folyamat, amelyben a fejlesztési elképzelések előkészítése és megvalósítása történik. A legszélesebb értelmezés a LA21-et mint gondolkozásmódot kezeli, olyan gondolkozásmódként, amely a gazdálkodásban, a személyes életvitelben is a fenntarthatósági elveket tartja szem előtt.

Ezt a hármastagolást tükrözik a LA21 stratégiai céljai, amik alapját jelentik a sokszínű, konkrét megvalósításnak. Ezek a **stratégiai célok** a következők (Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forгатókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002.] 4. old.):

- *jól összpontosított politika, ami integrálja az egyes szektorok „környezet és fejlődés” típusú problémáit, tervezési céljait és értékeit, döntéshozását és végrehajtási mechanizmusát;*
- *elkötelezett a helyi problémák felismerése és megoldása mellett, mindezt szélesebb ökológiai-, regionális és megnyújtott időkeretben (legalább 3 generáció) végezve;*
- *a környezeti hatásokat tudatosan összefüggésbe hozza a mögöttes gazdasági és politikai nyomásokkal (amelyek rendszerint politikai döntésekből, döntések hiányából és a piac működési elégtelenségéből fakadnak);*
- *a helyi jellegű kérdések, ügyek, döntések és intézkedések és a globális hatások között próbálja az összefüggéseket megtalálni, legyen az környezeti vagy globális szolidaritási/méltányossági vetület;*
- *a közösség közreműködését erőteljesen próbálja motiválni. Az átlag polgárokat és a fő érdekcsoportokat igyekszik bevonni a „környezet és fejlődés” típusú ügyek tervezési és megvalósítási folyamatába;*
- *konkrétan utal a Riói Csúcsra és az Agenda 21-re.*

Lényeges kritérium, hogy egy kezdeményezést akkor lehet klasszikus értelemben LA21-nek minősíteni, ha tartalmazza mind a hat fenti stratégiai célt. Tehát létezhetnek kistelephelyeken fenntarthatósági programok, amelyek a stratégiai célokból néhányat tartalmaznak, de LA21-ként csak azokat ismerik el, amely maradéktalanul eleget tesz a Riói Csúcs elvárásainak és az ott megfogalmazott Agenda 21-nek.

A **program szerkezete** követi a már említett természet-gazdaság-társadalom hármastagolást, a következő fő súlypontokkal (Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forgatókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002.] 10. old.):

Ökológiai szempontból a helyi környezet káros anyagoktól való védelmével és a természeti erőforrások hatékony hasznosításával garantálja a lakosság hosszú távú jólétét, valamint a növény- és állatvilág életkörülményeit és sokféleségét. Konkrétan:

- biztosítja a levegő, a víz és a talaj védelmét,
- kihasználja az energiafelhasználás hatékony és megújuló lehetőségeit,
- védi az emberi életet a zajtól és egyéb káros behatásoktól,
- gondoskodik a növény- és állatvilág számára szükséges természetes körülményekről,
- óvja a mezőgazdaságilag hasznosítható talaj termőképességét.

Gazdasági szempontból – jelentős mértékben támaszkodik az emberi munkaerőre, a megújuló erőforrásokra és a nemzetgazdaság egésze szempontjából optimális gazdálkodási formációkra. Tehát egy helyi gazdasági rendszer akkor fenntartható, ha konkrétan:

- törekszik a minél értelmesebb munkamegosztás kialakítására,
- ösztönzi a jövőorientált gazdasági tevékenységeket,
- előnyben részesíti a helyi lehetőségeket, adottságokat és erőforrásokat,
- a környezeti- és egyéb társadalmi költségek a gazdasági kalkuláció részét képezik.

Társadalmi szempontból helyi konszenzus az alapértékekről, az egészséges életkörülményekről, a jelenlegi és a jövőgenerációk számára szükséges feltételek biztosításáról. Konkrétan:

- fennáll a szociális egyenlőség és szolidaritás,
- a polgárok számára adott egy szocio-kulturális bázis a további fejlődéshez,
- a település törekszik az építészeti és esztétikai minőség kialakítására,
- társadalom- és környezetkonform műszaki-technikai és szociális infrastruktúrát működtet,
- a hatóságok ösztönzik és támogatják az egészséges, biztonságot nyújtó, attraktív életér kialakítását.

Ezek a súlypontok a program általános, úgymond fejlődési filozófiát kinyilvánító megközelítésén túl adnak olyan fogódzókat, amin a programot készítő elindulhatnak.

A LEADER (*Liesion Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale, Községi Kezdeményezések a Vidék Gazdasági Fejlesztése Érdekében*), mint nevéből is kitűnik elsősorban vidékfejlesztési program, amely azonban szellemiségében

sok hasonlóságot mutat a LA21 kezdeményezéssel. Bár a fenntarthatóság a LEADER programok szövegezésében nem szerepel olyan alapvető kritériumként, mint a LA21-nél, a stratégiai célok azt mutatják, hogy – ha sokszor nem is direkt módon – a LEADER is a fenntartható fejlődés filozófiáját vallja.

A program **négy fő stratégiai területben** gondolkozik:

- a természeti, kulturális örökség megőrzése;
- a helyi gazdasági erőforrások használata, azok kiterjesztése;
- a programban résztvevő közösségek önszerveződő képességének javítása;
- a széttagoltság helyett az együttműködésre való ösztönzés.

A fenti célokat a program irányítói egy jól tagolt működési rendszerrel kívánják elérni, amely röviden a következőkben foglalható össze (KÖVICE [2005.] 8. old.):

Területi megközelítés. Azonos földrajzi térséghez kötődő települések együttműködésére épít, meghatározza azokat a **mérethatárokat**, amelyek alapján működtetni lehet a programot. Ez általában 10 000–100 000 fő közötti összlétszámot jelent (Magyarországon néhány térségben lehetséges az 5000 fős limit). A részt vevő településekre is van mérethatár, 10 000 főnél kisebb és 120 fő/km² népsűrűség alatti települések részvétele engedélyezett.

A program tipikusan alulról építkező, a helyi csoportok érdekezésére alapuló döntési és végrehajtási szerkezetet alakít ki.

A finanszírozásban kiemelt szerepet kapnak a **helyi bankok és tőketulajdonos szervezetek**. Itt nem egyszerűen a helyi források kiaknázása a cél, hanem egy bizonyos tudatos kiegyenlítési mechanizmus működtetése a nagy finanszírozási rendszerek befolyásának ellensúlyozására.

A LEADER következetesen igyekszik a helyi társadalmak három meghatározó szegmensét együttműködtetni, így az eredményes pályázat feltétele, hogy abban megjelenjen a közszféra, az üzleti élet és a helyi civil szerveződések együttműködési szándéka.

A projekt nagy súlyt helyez az **innovatív megoldások** keresésére. Ennek oka az, hogy a vidéki, főleg mezőgazdaságra alapuló gazdasági aktivitás sok helyen már nem képes biztosítani a lakosság szükséges jövedelmét, így folyamatosan keresni kell azokat a váltási lehetőségeket, amik hosszú távon is biztosítják a térség életvitójának megtartását.

Ennek a gazdasági aktivitásnak biztosítani kell az ágazatközi, **integrált megközelítést**. Ez egy sebezhető pont, ugyanis csak akkor tudják a helyi programok ezt a fajta integrációt megvalósítani, ha a nemzetgazdasági szintű, ágazatközi együttműködés legalább ágazatpolitikák összehangolása szintjén megtörténik.

*A LEADER megköveteli az egyes, programokat mozgató csoportok közötti együttműködést, itt is megjelenik tehát a LA21-nél említett **alulról összeérő hálózat** ideája. A hálózat építésnek nemcsak az a célja, hogy alulról megvalósítható fenntarthatóságot segítsen elő, hanem lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes résztvevők más programokban bevált ötleteket adaptáljanak.*

Talán az elmondottakból érzékelhető, hogy a röviden elemzett két programtípus, a LA21 és a LEADER nagyfokú **hasonlóságot** mutat, mind céljait, mind eszközeit

tekintve. Végző soron mindkét megoldás a helyi erőforrásokra jobban alapozó, népességmegtartó, hosszabb távon fenntartható életvitelt szándékozik erősíteni.

A **különbségek** között lehet megemlíteni, hogy a LA21 elsősorban – legalábbis az induláskor – településekben gondolkozik, míg a LEADER eleve településcsoportokból indul ki. A finanszírozást tekintve a LEADER konkrétabb megoldásokkal operál, kombinálja a helyi pénzügyi forrásokat és a nemzeti támogatási lehetőségeket. A LA21-nél a program kidolgozóira nagyobb terhet ró annak kimunkálása, hogy elképzeléseiket miből finanszírozzák. A LEADER stratégiai céljai kevesebb kritériumot állítanak fel, így a LA21 mozgásteret nagyobb, a résztvevők tágabb körben érvényesíthetik az elképzeléseiket.

Összefoglalva elmondható, hogy öröndetes az a tény, mely szerint a fenntarthatósági kritériumokat egyre több csatornán lehet érvényesíteni a kistérségi területfejlesztésben, még ha nincsenek is illúzióink a tényleges fenntarthatósági eszme kiterjedésével kapcsolatban. A dolog elindult, vannak működő programok, a feladat ezek elterjedésének gyorsítása.

A Gerje-Sztők Helyi Akciócsoport fejlesztési terve (Gerje-Sztők [2005.]

Az „Élő tanyák, virágzó homoki kultúrák” gondolat kifejtésével nyert LEADER pályázatot 2006-ban a ceglédi statisztikai térséghez tartozó tíz kistelepülés. A Homokhátságban tartozó régió három megye találkozásánál fekszik, Pest, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyék határán. A 10 település kapcsolatait az egyes települések története, a tömegközlekedési feltételek, az igazgatási és az egészségügyi rendszerek, valamint a munkahelyek elhelyezkedése együttesen alakította ki. A hajdani mezővárosok határaiból kinőtt, és önálló községekké az ötvenes években váló falvak kapcsolataiban ma is kimutatható az anyatelepüléshez való kötődés.

A tíz település gazdasága jellemzően a mezőgazdaságra épül, ami szoros gazdasági és kulturális kapcsolatot alakított köztük. Nagykőrös a szakirányú képzésével és élelmiszer-feldolgozó iparával központi szerepet tölt be a ceglédi kistérségben. Dánszentmiklós az almatermesztés, míg Nagykőrös és Nyársapát a zöldségtermesztők központjának tekinthető.

A kistáj településeinek belterületén mindenütt találunk parkot, parkosított területeket. A külterületeket gazdag flóra- és fauna jellemzi. Több természetvédelmi terület is található a kistérségben (Csemő határában található a Duna–Ipoly Nemzeti Park egy része). Természeti ritkaságok gazdagítják a számos természetvédelmi területet (ösgyeppek, erdős-sztyepp flóra maradványterületek, orchideaterületek stb.). A kistáj természeti környezete **közepesen szennyezett**. A belterületek alatt a magas és szennyezett talajvízkúp csak a közcsatorna-hálózat kiépítésével és a szikkasztások abbahagyásával szüntethető meg. Komoly környezeti problémát jelent a települési szilárd hulladéklerakók állapota, a térségi hulladéklerakó és a szelektív hulladékkezelés hiánya, amely várhatóan 2006-ban oldódik meg a Duna–Tisza közti Hulladék-gazdálkodási rendszer megvalósulásával. A harmadik érzékeny pont a Duna–Tisza közti Hátság talajvíz szintjének kérdése.

1. táblázat: A kistérség demográfiai jellemzői.

Település	Lakónépesség 2005. jan. 1. (fő)	Népsűrűség Fő/km ²
CEGLÉDBERCEL	4 480	159,131
CSEMŐ	4 306	54,206
DÁNSZENTMIKLÓS	2 769	72,857
JÁSZKARAJENŐ	2 987	45,849
KOCSÉR	2 014	29,934
KÖRÖSTETÉTLÉN	855	26,187
MIKEBUDA	807	19,139
NAGYKÖRÖS	25 089	110,058
NYÁRSAPÁT	1 795	33,219
TÖRTEL	4 482	53,254
Lakónépesség összesen:	49 584	68,962

Forrás: Gerje-Sztók Helyi Akciócsoport Vidékfejlesztési Terve, 2. old.

A kistérség a megye azon térségei közé tartozik, amelyek **1970 óta folyamatosan veszített népességéből**. A folyamat az utóbbi évek pozitív migrációjának köszönhetően megállt. A népesség csökkenésének okait az elvándorlásban, a népesség előregedésében, és mindezzel összefüggésben a természetes szaporodás tartós negatívumában kell keresnünk. Az 1970 és 1990 között bekövetkezett szakadatlan elvándorlás mögött a mezővárosi, tanyás településszerkezetet és a tanyasi gazdálkodást és életformát is halálra ítéelő területfejlesztési politikát fedezhetjük fel.

A hatvanas évek tanyarombolásai, amelyek a szántóföldi növénytermesztésre alkalmas területeken végrehajtott táblásításokkal, a szőlő- és gyümölcsültetvények elpusztításával jártak együtt, a tanyák építésére vonatkozó adminisztratív tiltás, a tanyasi iskolák megszüntetése, s az e folyamatokkal párhuzamosan haladó kedvezőtlen irányú társadalmi szelekció együtt eredményezték a tanyák, a természeti és társadalmi környezet nagymérvű leépülését, és akadályozták a tanyák fejlődését.

A kistérség fejlesztési programjában megfogalmazott elképzeléseket megismerve, a program indításának **két fő motivációja rajzolódik ki**. Az egyik a **településszerkezet korábbi kedvezőtlen változása**, ami a kiterjedt tanyavilág leépülését jelentette a legutóbbi évekig. Néhány éve tapasztalható olyan folyamat, ami a települések külterli (sok esetben tanya) ingatlanainak újraeledését eredményezte. Érdekes részlet, hogy a releváns migrációs adatokkal rendelkező településeken mindenütt 10 % fölött volt a budapestiek aránya az összes betelepülő között (utóbbi 5 év adatai alapján). A jellemzően lakótelepi környezetből érkezők a helyi nyomott ingatlanárakat kihasználva próbálnak a tanyákon új életet kezdeni.

Ebből adódik a kisrégió programtervezetének egyik megállapítása „*a tanyák továbbra is főként terhet jelentenek a kistáj számára, vagy egy régebbi korhoz visszakanyarodva, a mai viszonyokhoz adaptálva újra erőforrásként is szolgálhatnak, ez a kistáj vidékfejlesztési tervének egyik kulcskérdése*” (Pályázati anyag, 16. old.).

A másik program gerjesztő motiváció a **települések kedvezőtlen demográfiai helyzete**. Előregedő lakosság, lassú, de tartós elvándorlás készíti a falvakat arra, hogy közösen keressék a térség népesség megtartó képességének növekedési esélyeit.

Ha a népesség stabilizálásában kulcsszerepet játszó **gazdasági aktivitást** nézzük, elsősorban mezőgazdasági dominanciáról beszélhetünk. Ipari területen a kistérséget a KKV-k jellemzik, összesen tíz cég működik 50 főnél nagyobb létszámmal, de 250 fő felett egy sincs. A mezőgazdaságban a korábbi Tsz-ek utódvállalatai a legnagyobb foglalkoztatók, a térség vállalkozói nagyrészt mezőgazdasági termelők, vagy ezzel a termékkel kereskedők. Ha a foglalkoztatási adatokat nézzük, a hivatalos statisztikához képest jóval szélesebb körnek nyújt megélhetést az agrárszektor, egyrészt a fekete foglalkoztatás, másrészt a más jövedelem mellett végzett kiegészítő tevékenység nagy aránya miatt.

A **foglalkoztatásra** a relatív kevés, alacsony képzettséget igénylő munkahely jellemző. A munkanélküliség az utóbbi években csökkent, de ez nem a helyi lehetőségek növekedése miatt történt, hanem mert az elérhető nagyvárosokba (Budapest, Szolnok, Kecskemét) ingáznak sokan.

Röviden és nem teljeskörűen ez az állapot, amiből kiindulva valósítják meg a helyi LEADER program elindító a fenntarthatósági kritériumokat is magában foglaló projektjüket. Világosan megfogalmazták, **milyen változások beindítását várják** a két éves programtól. Ezek között szerepel az ún. „**kulturális gazdaság**” alapjainak megteremtése. Ez a folyamat a gazdálkodás (elsősorban biogazdálkodás) és a gazdálkodás körülményeit, eredményességét az érdeklődők számára szervezeten bemutató szolgáltatás összekapcsolását jelenti. Példa már működik, Törtel mellett Nagy István biogazdálkodó EU támogatással tanösvényt létesített, amelyet a környék iskoláinak osztályai szervezett keretek között látogatnak, biológiai ismereteik növelése és az újfajta gazdálkodási mód megismerése céljából.

A gerjesztett változások között szerepel továbbá – tekintettel a térség lakosságának viszonylag konzervatív gazdálkodási szemléletére – az **innovatív gondolkodás erősítése**, továbbá az **oktatási intézmények** – amelyek egyik feladata éppen az innovatív szemlélet generálása – **K+F kapacitásának és képességének növelése**.

Két terület kapott **prioritást a változások irányát** tekintve. Az egyik a humán erőforrás fejlesztés, a másik – a hagyományos mezőgazdasági értékrend megléte miatt – az ún. minta farmok létrehozása.

A **humán erőforrás fejlesztéséhez** adott indoklást érdemes szó szerint idézni a pályázati anyag 30. oldaláról, igen tanulságos érveléssel találkozunk. „...*bárminemű változás elképzelhetetlen a jelenlegi munkaerő minőségével. Korszerűtlen, nem verseny-kompatibilis az emberek szakképzettsége. Oktató intézményeink továbbra is nagy mennyiségben „termelnek” a gazdaság számára használhatatlan fiatal munkaerőt. Másik oldalról, a már meglévő „felőtt” munkaerő nagy részének szakképesítése „leamortizálódott”, az innovatív gazdaság számára használhatatlan, devalválódott. Felőttképzésünk intézményes rendszere nem alakult ki, és a képző központok is a gazdasági szükségletek ismerete nélküli ún. l'art pour l'art oktatást folytatnak.*”

A kritizált hiányosságok javítása érdekében akkreditációval rendelkező központot kívánnak létrehozni a térségben, amelynek feladata a kifejezetten helyi igényeket kiszolgáló felnőttképzés lebonyolítása. Óvodás korú gyermekek számára lakóhelyi,

táj- és környezetvédelmi nevelési programokat indítanak az óvodai nevelési program részeként. Kísérleti jelleggel – az arra vállalkozó alapfokú oktatási intézményekben – speciális fakultációt szerveznek, amelynek célja az önálló életvitelre nevelés. A középfokú oktatási intézményeket be kívánják vonni a gazdasági igényeknek megfelelő képzés rendszerének, tartalmának és formájának kialakításába. Fakultációs képzést szerveznek az együttműködő három szektor képviselői számára, így az önkormányzati képviselők és a polgármesteri hivatalok dolgozóinak, a vállalkozói (őstermelőktől a KKV-ig), az üzleti szféra szereplőinek és a civil szervezetek tisztviselőinek. Kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a kommunikációs lehetőségek felhasználásának a fenti célok érdekében, az érintett célcsoportok pontos, korrekt és az elvárt társadalmi hasznokat támogató informálást szeretnék megvalósítani.

A másik prioritás, a mezőgazdasági hagyományokat részben megőrző, de innovatív gazdálkodást segítő **minta farm** olyan – az átlagosnál jobb infrastruktúrával, már kipróbált és bevált új termelési, értékesítési tapasztalatokkal rendelkező – gazdaság (kb. 10–15 a kistérségben), amelyek a többi gazdálkodó felé egyféle katalizáló szerepet töltenek be. A fejleszteni kívánó gazdasági egységek a minta farmokkal tartott kapcsolat alapján vehetnek át eljárásokat, de ezek az egységek például kapcsolatot jelenthetnek kereskedelmi cégek, vagy hatóságok, intézmények felé is. Ugyanakkor – jellegzetességeiket kihasználva – turisztikai programok céljai lehetnek (elsősorban ökoturisztikai területen) és a már említett módon oktatási, ismeretterjesztési célokat is szolgálnak. Marosi Mihály csemői gazda például már két éve dolgozik egy olyan négy hektáros fajtamúzeum létrehozásán, ahol bemutatnák a magyar őshonos növényi kultúrák változásának (pl. nemesítésének) folyamatát, egy mesterséges tó segítségével a vízi növényekre vonatkozóan is.

A megvalósítás korlátai

A területi korlátok miatt csak röviden és messze nem teljeskörűen bemutatott helyi területfejlesztési szándék megvalósításánál számolni kell az esetleges akadályokkal is, hogy a fejlesztési elképzelések ne papírízű ideák gyűjteménye legyen.

A LEADER egyik sarokpontja három egyenlő státusban lévő fél, az önkormányzatok, az üzleti szektor és a civil szerveződések folyamatos együttműködése. A tapasztalat szerint – a durva általánosítást kerülve – egyes civil szervezetek létezése nagyban függ az önkormányzattól kapott támogatásoktól, tekintve, hogy a szervezetnek nincs saját bevétele. Ez a helyzet **megkérdőjelezi ezen szervezetek tényleges önálló fellépését** a LEADER fejlesztési elképzeléseinek kimunkálása és még inkább a végrehajtása során.

Az anyagi függés technikai jellegű problémákat is eredményez. Amikor egy-egy konkrét programra kell pályázni, a civil szervezetek csak akkor tudnak önerőt felmutatni és így sikeresen pályázni, ha az önkormányzati támogatás erre elegendő. Ráadásul egy komolyabb pályázat bonyolult benyújtását célszerű hivatásos pályázatíró cégre bízni, ehhez a kisebb civil szervezeteknek nincs pénzük, illetve nem is tartanak kapcsolatot ilyen vállalkozással.

A LEADER hierarchiájában fontos helyet foglal el az ún. **gesztor szervezet**, amely az eredeti elképzelések szerint a társult települések tevékenységét koordinálja,

tanácsadással segíti a pályázat írását, benyújtását, siker esetén pedig az egyes személyek, vállalkozások, szervezetek programjainak menedzselését végzi. Szintén nem az általánosítás szintjén, de egyes esetekben fölmerülhet olyan gond, hogy a gesztor szervezet nem kellő helyismerettel végzi feladatát. A helyi résztvevőknél ez úgy csapódik le, hogy egy olyan szervezet akarja az őket érintő történéseket irányítani, amelynek sem kötődése, sem igazi ismerete nincs a kistérség programjaihoz.

Előfordul, hogy a gesztor szervezet munkatársai kezdő fiatal emberek, akiknek koruknál fogva nincs meg a komplex program működtetéséhez szükséges élettapasztalat, esetleg a formai, jogi, szervezési kérdésekkel sincsenek tisztában. Ilyen körülmények között **nehéz valós tanácsadásról beszélni**, ami pedig a rendszer lényeges eleme lenne, hiszen a kistelepülések résztvevői a hozott, közvetlen környezetüket érintő ötleteken túl nem járatosak a LEADER szabályozási mechanizmusában. A tanácsadási hiányosságokat felnagyítja a résztvevők számára, hogy informáltak a gesztor cég díjazásáról.

A LEADER a helyi kezdeményezésekre épül, ennek a kívánatos alapelvnek ellené meggy az a tény, hogy a nyertes pályázatok keretére pályázók finanszírozásáról, tehát a program tartalmi megvalósításáról nem a **helyi közösség, hanem az MVH (Magyar Vidékfejlesztési Hivatal) is dönt**, amikor hozzájárul a benyújtott pályázatok finanszírozásához. Minden szakmai felkészültséget és jóindulatot feltételezve a Hivatal részéről, maga a konstrukció kérdőjelezi meg az önálló, helyi döntési jogsultságot.

Az valószínűleg a jelenlegi, reméljük átmeneti gazdasági szituáció következménye, hogy a pénzek kiutalása nagyon vontatottan halad. Az viszont hosszú távú probléma lehet, hogy a **pályázati rendszer rendkívül körülményes és bonyolult**, számos potenciális résztvevőt elriaszt a bürokratikus procedúra.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a településfejlesztés fenntarthatósági irányultsága már megjelent a magyar társadalomszerkezetben és beindultak olyan mechanizmusok, amelyek hosszú távon segíthetik a fejlődés generációs felelősségének érvényesülését. Mivel a folyamat tulajdonképpen az elején tart, hiszen történelmileg nem régi kezdeményezésekről van szó, szinte törvényszerű, hogy akadozik a megvalósulás. Ez el is fogadható egy átfogó társadalmi elemzés szintjén, a szomorú a folyamatban inkább az, hogy a kezdeti korlátozó hatások emberi sorsokra vetülnek, azok nem tudnak esetleg élni a kínálkozó lehetőséggel, akik nem történelmi távlatokban gondolkoznak, hanem saját és a családjuk életlehetőségeiben. **Ezért fontos, hogy az alapvetően jó fejlesztési koncepciók gyakorlati akadályait folyamatosan jelezzük, bízva abban, hogy a döntéshozói kör viszonylag gyorsan reagál a felvetésekre.**

Felhasznált irodalom

GERJE-SZTÓK [2005]: Helyi Akciócsoport Vidékfejlesztési Terve.

Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Forгатókönyvei (LA21) elkészítéséhez [2002].

Belügyminisztérium Önkormányzati Értesítő különszám [2002].

KEELING, C.D. [1960]: The concentration and isotopic abundance of carbon dioxide in the atmosphere. *Tellus* 12: 200–203.

- SZLÁVIK J. [2001]: A helyi fenntartható fejlődési stratégiák KÖM Zárótanulmány.
- KÖVICE [2005]: LEADER – Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlődése érdekében, Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a biodiverzitás megőrzéséért.
- SZABÓ MÁTÉ [2004]: Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom. Századvég Kiadó

FEKETÉNÉ CSÁFOR HAJNALKA*

**A magyar vállalatok társadalmi felelősségvállalásának
sajátosságai
Hungarian Distinctiveness of CSR**

In the last years the expectation were grown also in Hungary, which require from the companies to be active – besides profitability and job creation – in solving ethical, social and environmental problems.

In spite of the fact, that the term of “Corporate Social Responsibility” itself is not a well-known expression in our county, and – as in other Eastern-European countries – in Hungary has only a short past of CSR, a growing number of companies carry out socially and environmentally responsible activities for the benefit of their external stakeholders and their employees as well. Nevertheless these responsible actions are mainly occasional ones and unrelated to their business strategy. Most of the companies – and most of the customers as well – think that CSR means only conferment and charitable events, while these make just little part of the whole CSR concept.

That is why I would like to explore the motivations and barriers of voluntary CSR in Hungary taking the distinctiveness of Hungarian market economy, society and legal framework into the consideration for better understanding the Hungarian challenge in spreading CSR. Furthermore I would like to support the statement according to which the CSR activities of the companies have considerable contribution to their regional, national and international competitiveness as well.

Finally I would like to make some proposal to the Hungarian companies for better organizing and developing their CSR activities.

1. Bevezetés

Európában – azon belül Magyarországon is – olyan gazdasági és társadalmi környezet kialakítására van szükség, amelyben a vállalkozókat nem csak aszerint értékelik, hogy nyereségesen működtetik-e a vállalkozásukat, hanem aszerint is, hogy tevékenységük során mennyire képesek megfelelni a társadalom és a környezet kihívásainak. Ez a gazdasági és társadalmi környezet csak úgy érhető el, ha a társadalmi felelősségvállalás széles körben elterjed a régi és az új uniós tagállamokban egyaránt. „Az Európai Közösség szilárd meggyőződése, hogy a CSR minden egyes európai polgárt érintő ügy, mivel az európai szociális modell egyik aspektusát jelen-

---

* *Dr. Feketéné Csáfor Hajnalka* PhD hallgató, főiskolai adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

ti. A CSR hozzájárul a fenntartható fejlődés megvalósításához, miközben növeli Európa innovációs képességét és versenyképességét, valamint hozzájárul a foglalkoztatathatósághoz és munkahely-teremtéshez is.” (Commission of the European Communities [2006] I. o.)

Magyarországon a vállalatok társadalmi felelősségvállalása – sok európai országhoz hasonlóan – nem tekint vissza hosszú múltra, azonban az egyre fokozódó igény a felelős vállalati működésre hazánkban is érezhető. Tanulmányomban a CSR jelenlegi magyarországi helyzetét, gyakorlatát kívánom bemutatni, különös tekintettel az Észak-magyarországi régióban szerzett tapasztalatokra. Vizsgálom továbbá a társadalom és az üzleti szféra hozzáállását az önkéntes felelősségvállaláshoz, valamint – a magyar sajátosságok figyelembevételével – fel kívánok tárni olyan tényezőket, amelyek ösztönzői, és amelyek korlátai lehetnek a CSR magyarországi terjedésének

2. Az önkéntes társadalmi felelősségvállalás magyarországi háttere

Mielőtt betekintést nyújtanék a CSR jelenlegi magyarországi helyzetébe, és vizsgálnám terjedésének jövőbeni lehetőségeit, fontosnak tartom, hogy bemutassam a magyar piacgazdaság, a társadalom és a jogi szabályozás sajátosságait, hiszen e tényezők figyelembevétele nélkül nehéz volna megértenünk azokat a kihívásokat, amikkel hazánknak szembe kell néznie az elkövetkezendő években.

2.1. A magyar piacgazdaság

A Szovjetunió bukásával a Kelet-Európában még létező szocialista rendszerek is összeomlottak, és ez a kapitalizmus elsöprő győzelmét jelentette a régió legtöbb országában. Az 1989-es magyarországi rendszerváltás nem csak a demokrácia és a szabadságjogok iránti igényt ébresztette fel a lakosságban, hanem a nyugati országok kirakatainak árukészlete iránti sóvárgást is. A piacgazdaságra való áttérés a kelet-európai országokban nem jelentette a kapitalizmus kritika nélküli elfogadását. A piacgazdaság közös alapjai, amelyek a fejlett országok többségében fellelhetők, Magyarországon – és a legtöbb volt szocialista országban – hiányoztak, és hiányoznak még ma is. A profittermelés még ma is kétes jelentéssel bír a legtöbb magyar átlagember szemében, a vállalatvezetők megítélése sem mondható jónak. Az általános – de árnyalt – vélemény szerint a vállalatvezetők és a kis- és középvállalkozások (továbbiakban KKV-k) tulajdonosai a profithajhászás közepette egyáltalán nem törődnek azzal, hogy tevékenységüknek milyen negatív hatásai lehetnek a társadalom egészére nézve (DEMOS [2006]). Vagyis érzéketlenek olyan szociális és környezeti problémák tekintetében, mint a globális és helyi környezetszennyezés, a nemek közötti egyenlő bánásmód, a munkakörülmények minősége, a helyi közösségek életkörülményi, vagy akár a korrupció.

2.2. A magyar társadalom

A magyar társadalom egyik legfontosabb problémája – a CSR tekintetében – egyrészt a tudatosság hiánya, illetve annak nagyon alacsony szintje. Addig, amíg a

fogyasztók és az üzleti partnerek nem képesek arra, hogy nyomást gyakoroljanak a gyártókra annak érdekében, hogy tevékenységüknek a társadalomra és a környezetre irányuló negatív hatásait csökkentsék, addig nem várhatjuk el tőlük, hogy önkorlátozó tevékenységükkel saját maguk legyenek azok, akik az önkorlátozó fogyasztói attitűd erősítésében élen járnak. Még annak a felismerése sem elég, hogy hosszú távú céljaikat ez szolgálja leginkább, hiszen ez rövid és középtávú terveik megvalósításának ellentmondana. Még a nyugat-európai országok CSR-ben élen járó vállalatainak jó példája se elég ösztönző akkor, ha a másikkal szemben nincs meg a felelős tevékenységet kikényszerítő fogyasztói nyomás. Magyarországon azonban a fogyasztói döntések meghozatalában jelenleg még nagyon elenyésző annak szerepe, hogy az adott gyártó vagy forgalmazó mennyire felelősen működik. Megállapítható az, hogy a magyar fogyasztók többsége az etikus vállalati magatartást nem értékeli, vagy legalábbis vásárlásainál nem veszi figyelembe.

Másrésről a másik – társadalmat érintő – probléma az, hogy az önkéntes tevékenységekről a polgárok túlnyomó többségének „rossz emlékei” vannak a szocializmus idejéből (Radácsi [2006]).

Jellemző vonása a magyar társadalomnak az is, hogy igen alacsony az elkötelezettség a polgárok körében a globális szociális és környezeti problémák iránt. Ahogy azt már említettem, hazánkban is érezhető a felelős vállalati működés iránti igény, azonban a magyarokra jellemző, hogy szóban nyitottabbak a társadalom és a környezet problémáira, mint ahogy az cselekedeteikben is megmutatkoznak. Általában csak azokkal a problémákkal foglalkoznak, amelyek közvetlenül saját lakóhelyük közösségét vagy természeti környezetét érintik.

2. 3. Jogi szabályozás

Magyarország 2004-től tagja az Európai Uniónak. A csatlakozás következtében számos területen változott meg a jogi szabályozás, miután a Parlament megtette a szükséges jogharmonizációs lépéseket. Ennek következtében a CSR gondolatkör egyes elemei már egyes törvényekben és határozatokban is fellelhetők.

A 2003/51/EK direktíva (European Commission [2003]) beépítése a 2005. január 1-jén életbe lépett új Számviteli Törvénybe lehetővé tette a vállalatok számára, hogy fenntarthatósági, környezeti vagy CSR jelentéseket tegyenek közzé. Ez azonban – a közvélekedéssel ellentétben – nem jelent számukra kötelezettséget, csak csupán lehetőséget, amellyel vagy élnek, vagy pedig nem. Mindazonáltal a törvénynek ösztönző hatása van a vállalatok jelentéskészítési hajlandóságára.

Az uniós direktívák átvételén túl természetesen vannak magyar kezdeményezések is, amelyek a társadalmi felelősségvállalás jogi szabályozásba való beépítését célozzák. Számos – főként a korrupció megelőzésére irányuló – cikkellyel egészítették ki a Közbeszerzési törvényt is.

Továbbá az Európai Unió ajánlásai és az Európai Közösségek Bizottságának javaslatai érvényesek a magyar jogrendszert illetően is.

Mindent összevetve a nagy kérdés az, hogy hogyan vezethető be hazánkban egy olyan filozófia – a CSR filozófiája – amely teljesen eltérő piaci viszonyok között alakult ki és működik, miközben a magyarországi viszonyok számos lényeges terü-

leten eltérést mutatnak. Ilyenek a történelem, a tradíció és szokások, a társadalom hozzáállása, a szaktudás, és a humán és pénzügyi erőforrások is (Radácsi [2006]).

3. CSR tevékenység Magyarországon

Azok a tényezők, amelyek a CSR vállaltirányításba való integrálásának ösztönzőiként említünk a fejlett európai országokban, hazánkban is megállják a helyüket. A felelős működés ugyanis jelentős pozitív hatással van a vállalatok eredményességére, segítségével a vállalatok versenyelőnyre tehetnek szert versenytársaikkal szemben, csökkenthetik biztosítási díjaikat, kiszélesíthetik PR és marketing eszköztárukat, javíthatják üzleti hírnevüket, további fogyasztói szegmenseket szerezhetnek meg, jó kapcsolatot alakíthatnak ki a közvéleménnyel, javíthatják a cégen belüli munkamorált, vonzóbbá válhatnak a befektetők szemében, sőt a környezettudatos termelés révén további költségeket takaríthatnak meg. Miután a magyar fogyasztók többsége – ahogy azt már említette – nem tekinthető tudatos vásárlónak, a legfőbb vonzerő a magyar vállalatok számára az lehet, ha felismerik a CSR üzleti előnyeit és azt, hogy a felelős tevékenység által globálisan milyen pozitív hatással lehetnek a társadalom egészére és a természeti környezetre.

Azért Magyarországon is vannak olyan tényezők, amelyek hatással vannak a fogyasztói döntésekre, ezáltal pedig a felelős működés kikényszerítői lehetnek. Ilyenek a munkakörülmények, a leépítések és elbocsátások, valamint a krízishelyzetek kezelése a vállaltirányításban. Jó példa erre a Győri Kecs és Ostyagyár este 2001-ben, amikor is a Danone felvásárolta a gyárat azzal az ígérettel, hogy tovább működteti majd azt. Pár hónappal később azonban az új tulajdonosok bejelentették, hogy – ígéretük ellenére – a gyár bezárása mellett döntöttek. Ennek – ki nem mondott – oka az volt, hogy a gyárat csupán piacszerzési szándékkal vásárolták meg. Annak hírére, hogy ezért a gyár több száz dolgozója marad munka nélkül, országos bojkott indult meg az országban a Danone termékeire vonatkozóan. Ez volt az első olyan eset, amikor számottevő és országosan érezhető volt a magyar lakosság reakciója egy cég etikátlan viselkedésének hatására. Az adott évben az országos bojkott következményeként a Danone termékek eladása számottevően csökkent. Azóta számos esetben hallottunk kisebb-nagyobb fogyasztói bojkottról hazánkban, azonban a legismertebb fogyasztói bojkottok olyan nagy cégek termékeire irányulnak világszerte, mint a Nike, a Coca-Cola, a Nestlé, vagy a McDonald's.

3.1. Felelős vállalatok Magyarországon

A magyarországi nagyvállalatok többsége magát felelős vállalatként aposztrofálja, azonban sok közülük a „*magukat zöldre festők*” közé tartozik, és igazán nem elkötelezett a társadalmi és környezeti problémák iránt, sokkal inkább a felelős tevékenység üzleti előnyeinek kihasználására törekszik. Az ilyen vállalatoknál leginkább csak a kommunikáció terén – egyfajta reklámként – jelentkezik a CSR, és nem a vállalat tevékenységbe integráltan jelenik meg.

A magyarországi viszonyok elemzése során azonban számos olyan vállalatot és vállalkozást is találunk, amelyek „*valóban elkötelezettek*” és valós CSR tevékenység-

get végeznek. Esetükben a cél nem csupán a profittermelés és munkahelyek teremtése, hanem környezetbarát termékek előállítására technológiák felhasználásával úgy, hogy tevékenységük során a helyi közösségek általános jólétére is pozitív hatást fejtsenek ki. Az ilyen vállalatok között vannak olyanok, akik csökkent munkaképességű, vagy rokkant embereket is alkalmaznak, tevékenységük azonban sok esetben állami támogatás nélkül sokáig nem folytatható. Talán az állami támogatás hiánya az, ami a legfontosabb oka annak, hogy az ilyen vállalkozások száma alacsony, és nemigen növekszik (Gulyás [2004]).

Főként a nagyvállalatok és a multinacionális cégek magyarországi leányvállalatai alkalmaznak CSR eszközöket tudatosan, de a kisvállalkozások között is – annak ellenére, hogy sokuk még a fogalom jelentésével sincs tisztában – találunk olyanokat, akik szintén felelős módon próbálják cégüket irányítani, és egyes CSR eszközöket is alkalmaznak.

3.1.1. Felelős nagyvállalatok

Szinte minden magyarországi nagyvállalatról elmondható, hogy tisztában van a CSR jelentésével, és többé-kevésbé alkalmazza is annak eszközeit. A nagyvállalatoknak ugyanis megvannak az anyagi és humán erőforrásaik – kiegészülve a szakértelemmel – arra, hogy felelős módon folytassák üzleti tevékenységüket. Mindazonáltal sokuk csak nagyon kevés a CSR adta lehetőséggel él, miközben a CSR eszköztár széles választéka áll rendelkezésére, ezért azt mondhatjuk, hogy a társadalmi felelősségvállalás területén még az ő lemaradásuk is igen nagy, van mit fejleszteni.

A nagyvállalatok komoly hiányossága a hosszú időtávlatban való gondolkodás hiánya, pedig az öregedő társadalom, vagy a nemek közötti egyenlő bánásmód problémái Magyarországon is jól ismert kihívások, hogy a korrupcióról már ne is beszéljünk. A vállalatok azonban nem mutatnak nagy hajlandóságot arra, hogy ezen problémák megoldásában is szerepet vállaljanak.

A másik súlyos probléma azzal a módszerrel van, ahogy a vállalatok a társadalmi felelősséget a gyakorlatba átültetik. Nem alakítanak ki partnerséget a társadalom szereplőivel, így a felmerülő szociális és környezeti problémákkal szemben egyedül nem képesek felvenni a harcot, és még akkor sem tudnak eredményeket felmutatni, ha egyébként minden tőlük telhetőt megtesznek (DEMOS [2006]).

A következő probléma az, hogy a magyarországi nagyvállalatok nem kommunikálják jól társadalmi felelősségvállalásukat. Ahogy már említettem, az új Számviteli Törvény nem ró semmilyen jelentéskészítési kötelezettséget a vállalatokra, csak a lehetőséget biztosítja a fenntarthatósági, környezeti és CSR jelentések közzétételére. Miután sajnos kevés ilyen jelentés lát napvilágot, nehéz átfogó képet adni a magyar vállalatok CSR tevékenységéről. A Braun & Partners (B&P) – a Global Reporting Initiative (GRI) holland székhelyű, a legelterjedtebb CSR jelentéskészítő standardot kidolgozó, civil szervezet magyarországi képviselője – szerint csupán 40 azoknak a magyar vállalatoknak a száma, akik – az elmúlt 5 évben – fontosnak tartották, hogy társadalmi és környezeti eredményeikről számot adjanak. (Lásd Világgazdaság 38. évfolyam 122. szám 2006. június 26. 8. o.) Az első fenntarthatósági jelentést Magyarországon 2002-ben adták ki (DEMOS [2006]). Remélhetőleg az ilyen jelentése-

ket is készítő cégek száma növekedni fog az elkövetkezendő években, és ezek nyilvánosságra hozatala segít majd a magyar vállalatok átláthatóságának és beszámolthatóságának a megvalósításában, ami a CSR terjedéséhez elengedhetetlen.

A másik akadály, ami miatt nehéz a vállalatok felelős tevékenységére vonatkozóan információhoz jutni, az a Médiatörvényben keresendő. A jelenleg érvényben lévő törvényi szabályozás miatt ugyanis a vállalatoknak teljes reklámköltséget kell kifizetniük a médiumoknak akkor is, ha csak felelős tevékenységükről kívánnak beszámolni ilyen módon. Ha egy műsorszóró vállalat – az aktuális hírek között – számol be egy cég CSR tevékenységéről (például jótékonykodásáról, vagy szponzorációjáról – amik a legelterjedtebbek) a cég nevének említésével, akkor az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) több milliós büntetésének kockázatával számolhat, mivel ez – a jelenlegi törvény alapján – bűjtott reklámnak minősül. (Üzleti etika (a) [2005]) Emiatt a szabályozás miatt – ami nincs szinkronban a média szabályozás uniós direktívájával – a felelős vállalatoknak nincs lehetőségük arra, hogy CSR tevékenységüknek publicitást adjanak, csak ha az igen magas reklámköltséget kifizetik.

Az egyik legismertebb magyar CSR specialista – Radácsi László – szerint viszont nem az a fontos, hogy a cégek mit tesznek közzé CSR tevékenységükre vonatkozóan, sokkal inkább az számít, hogy ténylegesen mit tesznek. A szakember szerint a CSR terjedésére nincs hatással, vagyis nem kéne, hogy hatással legyen, az, hogy a cégek jótékonykodása publicitást kap vagy sem.

Ugyanakkor a médiának van egy másik – talán még fontosabb – szerepe a CSR terjedésében, mégpedig az, hogy rávegye a fogyasztókat arra, hogy szociális és környezeti szempontokat is figyelembe vegyenek a fogyasztói döntéseik meghozatalakor. A média hatalmas, tudatformáló befolyása – aminek sajnos inkább csak negatív hatásaival találkozunk – hatékony eszköz volna arra, hogy a társadalom fogékony-ságát erősítse bizonyos problémák irányába, és ezáltal növekedhessen a „*tudatos vásárlók*” száma.

A nagyvállalatok felelős üzleti magatartás folytatásával példát mutathatnak a kis- és középvállalkozások számára. Ezt a szerepüket – és tulajdonképpen CSR tevékenységük egészét – beárnyékolja azonban az a közvélekedés, hogy sok esetben a CSR jelentések mögött nincs valós tartalom. A CSR ugyanis csak akkor lehetne egy igazán jó mozgalom, ha valódi és tartós értékek mentén szerveződne, és nem „bokrétaként” díszlelne a vállalatok képzelt kalapján.

Az elmúlt években számos konferenciát tartottak és eseményt szerveztek Magyarországon CSR témában. A legtöbb ilyen rendezvényt nagyvállalatok támogatásával és anyagi segítségükkel tudták megtartani, amiből látszik, hogy a sok vállalat hajlandó áldozni arra, hogy jó példával járjon élen a CSR gondolkör minél szélesebb körű megismerése és alkalmazása terén.

3.1.2. Felelős kis- és középvállalkozások

A legelső megállapításnak a KKV szektor társadalmi felelősségvállalását illetően annak kell lenni, hogy sajnos a legtöbb vállalkozás vezetője még a magát a fogalmat sem ismeri, ha pedig igen nincs egészen tisztában annak jelentésével. Ennek ellenére

örömmel tapasztalhatjuk, hogy mégis számos vállalkozás használ CSR eszközöket anélkül, hogy tisztában lenen azzal, hogy a felelős vállalkozások táborát erősíti. A magyar vállalkozások – főként azokat a CSR eszközöket alkalmazzák – sokszor csak alkalmanként és nem tudatosan – amelyeknek nincs költségvonzatuk, és amelyekkel költségeiket és kockázataikat csökkenthetik, valamint jó hírnevüket öregbíthetik (RARE [2005]).

A KKV szektor fontos szereplője a magyar gazdaságnak. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium által közzétett adatok alapján a magyar vállalatok 99%-a kis- és középvállalkozás (beleértve az összes egyéni vállalkozót), a szektor foglalkoztatja a magyarországi munkavállalók 2/3-át, a szektor termeli meg az összes export 20%-át és majdnem 40%-ban járul hozzá a bruttó hozzáadott értékhez. A legtöbb vállalkozás a szolgáltatások területén tevékenykedik, ezt követi az ipar, majd a mezőgazdaság.

A magyar KKV szektor egyfajta kettősség jellemzi: számos területen mutatják annak jelét, hogy mindent megtesznek a felzárkózás érdekében (finanszírozás, menedzsment, ICT), azonban mégis rengeteg elmaradást kell behozniuk a fejlett piacgazdaságok vállalkozásaihoz képest. A társadalmi felelősségvállalás is az a terület, ahol a lemaradás igen nagy.

A KKV szektornak jelentős szerepe van az európai gazdasági növekedésben, a munkahely-teremtésben és a fenntartható fejlődés megvalósításában egyaránt. Ezért az elkövetkezendő években a Bizottság nagy hangsúlyt kíván fektetni a – CSR technikák használata tekintetében lemaradással rendelkező – tagországok kis- és középvállalkozásainak felelős működésére. (Commission of the European Communities, [2006] 7. o.) Magyarország is ezen országok közé tartozik.

Jelen tanulmány írása lehetőséget biztosít arra, hogy beszámoljak egy EU 6-os keretprogram keretében folyó „*Retorika és Valóság*” – *A társadalmi felelősségvállalás vizsgálata Európában (RARE)* című kutatási projektben való részvételem során szerzett tapasztalataimról. A kutatása tárgya az, hogy milyen módon vállalnak a cégek felelősséget társadalmi és természeti környezetükért a jogi előírásokon túlmenően. A kutatás egyik témája a kis- és középvállalkozások társadalmi felelősségvállalásának a kérdése. A projekt ezen részéért a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Környezet-gazdaságtan tanszékének oktatói a felelősek akik Szlávik János professzor vezetése mellett dolgozták ki a kutatás kérdőíveit és végezték el a felmérést. A projekt ezen pontján volt lehetőségem bekapcsolódní a munkába, mégpedig észak-magyarországi – autóiipari szektorban működő – kis- és középvállalkozások megkérdezésével. A felmérés eredményeit (kiegészítve az Ausztriában végzett felméréssel) a projekt keretén belül publikálni fogják, azonban az észak-magyarországi régióban tapasztaltak önmagukban is érdekes információk, főleg úgy, hogy a rendelkezésre álló RARE-kérdőív kérdéseit más – nem az autóiiparban tevékenykedő – de észak-magyarországi székhelyű társaságok vezetőinek is feltettem. A kérdések a környezetvédelem, a nemek közötti egyenlőség és a korrupció elleni harc témáira vonatkoztak. Azért ezekre esett a választás, mert mindegyik kérdéskörnek nagy szerepe van a fenntartható fejlődés szempontjából.

Országos szinten 20 kérdőív kitöltésére került sor, míg az észak – magyarországi régióban 6 céget sikerült megkérdezni. A kérdőíves felmérés és az ide vonatkozó

szakirodalom áttanulmányozása után a következőket állapíthatjuk meg az észak-magyarországi KKV szektor CSR tevékenységéről:

- A KKV-k legfontosabb célja a CSR tevékenységgel a kockázatok és a költségek csökkentése, valamint jó hírnevük kialakítása és megőrzése. → Nincs valódi elkötelezettség.
- A vállalkozások vezetői és tulajdonosai sokszor nem elég „tanultak” (nem negatív értelemben) és nem elég tájékozottak ahhoz, hogy a CSR stratégiai jelentőségét megértsék.
- Néhányuk alkalmaz CSR eszközt anélkül, hogy tudatában volna ennek. → Információhiány.
- A fogyasztók és az üzleti partnerek nem értékelik társadalmi és környezeti teljesítményüket. → Tudatosság hiánya.
- Az észak-magyarországi KKV-k főleg sportklubokat, sporteseményeket és az oktatást támogatják helyi szinten. → Jótékonykodás.
- Véleményük szerint tevékenységük nem járul hozzá a klímaváltozás és más környezeti problémák kialakulásához.
- Előnyben részesítik a környezetbarát technológiákat. → Energia hatékonyság, újrahasznosítás, stb.
- A vállalkozások támogatják a nemek közötti egyenlő bánásmódot.
- Egyáltalán nem, vagy nemlegesen nyilatkoznak a korrupcióról. → Tabu téma...
- Az észak-magyarországi KKV-k nem mérik tevékenységük környezeti hatásait.
- Véleményük szerint a legfőbb akadályozó tényezők a CSR terjedésében: az anyagi támogatás és a tudatosság hiánya.

A megkérdezett cégek mindegyike nagyon együttműködő volt, és mind tájékoztatást kíván kapni a felmérés eredményeiről.

Mindent összevetve a KKV szektor társadalmi felelősségvállalásának fejlesztése elengedhetetlen. Annak érdekében, hogy ez megvalósulhasson minél hamarabb szükség van az érintett felek együttműködésére, valamint párbeszédre a kormányzat, a civil szektor és a szakszervezetek között.

A KKV szektornak is fontos szerepe van a társadalom tudatformálásában, hiszen kapcsolatban vannak a helyi közösségekkel, példamutatásukkal és a releváns információk eljuttatásával a helyiek gondolkodásmódjára lehetnek befolyással.

4. A társadalmi felelősségvállalás jövője hazánkban

Tanulmányomnak ezen fejezetében azokat a tényezőket próbálom felsorakoztatni, amelyeket fontosnak tartok a CSR magyarországi terjedése és jövőbeni fejlődése szempontjából.

4.1. A társadalom tudatosságának növelése

A társadalmi tudatformálás az egyik legfontosabb terület a magyarországi CSR tekintetében, mert a vállaltok csak olyan üzleti környezetben vállalják a felelős tevé-

kenységet, ahol ezt a társadalom elismeri és értékeli. Véleményem szerint ezen a területen szükségesek a leghamarabbi változások, mert a fogyasztók magatartása lehet az egyik legnagyobb ösztönzője a CSR terjedésének. A fogyasztók tudatosságát többféleképpen fejleszthető:

Gyermekek esetében a *közoktatásnak* és a *felsőoktatásnak* lehet a legfontosabb szerepe a felnövekvő nemzedék tudatformálásában. Az oktatási intézményeknek társadalmi és környezeti problémák iránti fogékonyságra kell nevelniük a diákokat és a hallgatókat úgy, hogy ezeket a tantervekbe is beépítik. „Ahhoz, hogy a CSR egy elfogadott üzleti gyakorlat lehessen, a megfelelő tudást és képességeket fejleszteni kell a jövő vállalkozóiban, vállalatvezetőiben, és dolgozóiban”, vagyis minden gyermekben (Commission of the European Communities [2006] 9. o.).

A *Média*, ahogy már utaltam rá, hatalmas befolyással bír nem csak a felnőttekre, hanem a gyerekekre és a fiatalokra is egyaránt. A gazdaság szereplőinek ki kellene használniuk a médiában rejlő lehetőségeket, hogy társadalmi és környezeti teljesítményükről beszámoljanak. Ezt azonban csak úgy érhetjük el, ha a módosítják a Média törvényt, és a vállalatoknak nem kell piaci árat fizetniük CSR tevékenységük nyilvánosságra hozataláért.

A Nemzeti és Regionális hatóságoknak szintén van szerepük tudatosság fejlesztésében, mégpedig az, hogy az Európai Bizottság CSR információs kampányainak mondanivalóját közvetítsék a magyar állampolgárok felé.

A magyarországi vállalatok *CSR és fenntarthatósági jelentéseknek* csak akkor lesz jelentőségük, és akkor lesznek népszerűek, ha azt a vállalatok minden érdekeltjük – a fogyasztók, az üzleti partnerek, a befektetők, a hitelezők, a helyi közösségek, és a széles nyilvánosság – számára elérhetővé teszik. Ezek a jelentések fontos és megbízható forrásul szolgálhatnak a későbbiekben azon fogyasztók számára, akik döntéseiket tudatosan kívánják meghozni. A vállalatoknak továbbá jól el kell különíteniük a jótékonykodást a CSR-tól, ami az előbbinél sokkal tágabb és összetettebb.

4.2. A Nemzeti Kormány szerepe

A kormányzati szerepvállalás eddig nem kapott hangsúlyt Magyarországon a CSR terjedésében, az elmúlt években azonban egyre több vállalat ismeri fel, hogy milyen lehetőségek és ösztönző erők rejlenek például a felelős működést támogató *kormányhatározatokban*, a felelős tevékenységet végzőknek adható esetleges *kamat és adókedvezményekben*, egy esetleges *munkajogi reformban*, vagy éppen a CSR tevékenységet értékelő *díjak és elismerések* alapításában. A lényeg az, hogy olyan tisztán ösztönző eszközök kerüljenek bevezetésre, melyek segítségével anélkül növekedhet a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, hogy bármilyen beavatkozás történne a vállalatok tevékenységébe, hiszen a CSR önkéntes jellegét meg kell őrizni. A kormányzat feladata tehát az volna, hogy olyan dinamikus vállalkozói környezetet teremtsen, amelyben megéri felelős tevékenységet folytatni.

A társadalom nem várja el a vállalatoktól, hogy komoly és átfogó társadalmi vagy környezeti problémákat egymaguk oldjanak meg. A kormányzati szerepvállalás azonban segíthet a vállalatoknak abban, hogy létrehozzák azokat a partnerségi kapcsolatokat, amelyekkel saját társadalmi felelősségvállalásuk is hatékony és

eredményes lesz. Egyre inkább szükségük lesz a vállalatoknak kormányzati támogatásra, hiszen egyre több olyan uniós forrásból támogatott projekt került a megvalósítás fázisába, amelyek a cégek hatékonyabbá és célzatosabbá tehetik társadalmi felelősségvállalásukat (DEMOS [2006]).

4.3. EU tagállamokkal való együttműködés

„A” bevált gyakorlatot”, mint jó példát, nem csak a multiktól és a nagyvállalatoktól tanulhatják el a magyar vállalkozások, hanem átvehetik azoktól az uniós, vagy akár tengeren túli államoktól, ahol a CSR-t magas szinten és régóta sikeresen művelik. Angliában például jól látszik, hogy egy jól működő piacgazdaságban milyen komoly szerepe van társadalmi felelősségvállalásnak. A britek már 7 évvel ezelőtt külön minisztériumot hoztak létre a CSR támogatására a szigetországban. Vethetünk más nyugat-európai, vagy éppen amerikai példát, mindig szem előtt kell tartanunk az *eltérő gazdasági sajátosságokat és az eltérő nemzeti kulturális kontextust*. Mindazonáltal a jó példával előttünk járó államok bevált gyakorlatának az ismerete, esetleg mélyebb tanulmányozása mindenképp ösztönzőleg hat, még akkor is ha ugyanúgy ugyanazt nálunk nem is lehet megvalósítani.

4.4. A tudományos kutatások szerepe

A tudományos kutatásokkal kapcsolatban az első és legfontosabb, hogy sokkal több *interdiszciplináris CSR-kutatásra* van szükség, különös tekintettel a CSR makro- és mikro vonatkozásaira, a versenyképességre, a fenntartható fejlődésre, és az innovációs potenciálra gyakorolt hatására, a hatékonyságára és a partnerségi kapcsolatok szükségességére.

A magyar kutatóknak *saját maguknak is végezniük kellene* ilyen *interdiszciplináris kutatásokat*, mégpedig azokon a területeken, ahol tudásuk legjavát tudják adni, és eredményeikkel hozzá tudnak járulni a CSR magyarországi és akár globális fejlődéséhez.

A magyarországi kutatóknak továbbá keresniük kell annak lehetőségét, hogy részt vehessenek az Európai Bizottság által finanszírozott 7. keretprogramban tervezett CSR kutatási projektekben, vagy más átfogó, több országot érintő kutatási programokban. Az ilyen *átfogó kutatási projektekben való részvétel*, amely sokszor akár évekig is eltarthat, *lehetőséget nyújt* a kutatók számára, *hogy találkozzanak és együttműködjenek más országok béli CSR szakemberekkel*, illetve, hogy *a bevált gyakorlatot közvetlenül az adott országban ismerjék meg* és tanulmányozhassák azt.

5. A közelmúlt előrelépései a CSR terén

5.1. CSR kormányhatározat

A Kormány 2006. márciusában tette közzé első CSR kormányhatározatát. A hírt Simonyi Ágnes a Munkaügyi Minisztérium államtitkára jelentette be. Az államtitkár asszony elmondta, hogy a határozat megfelel az uniós szabályozásnak, és azt mutatja be, hogy a kormánynak szándékában áll, hogy intézkedéseivel elősegítse a CSR magyarországi terjedését. Simonyi Ágnes hangsúlyozta, hogy az állam támogató és szabályozó szerepét a dinamikus – a CSR terjedését elősegítő – vállalkezési környezet kialakításában, amely jó talajt szolgáltat majd a magyar vállalatoknak és vállalkozásoknak arra, hogy a külföldön jól bevált technikákat átültessék a magyarországi gyakorlatba. Hangsúlyozta továbbá azt is, hogy a kormány bármelyik intézkedésével beavatkozzon a cégek CSR tevékenységébe, hiszen az a társadalmi felelősségvállalás önkéntes jellegét szüntetné meg.

Konkrét ösztönzőként az államtitkár asszony a CSR tekintetében elkötelezett kormányzat lehetséges első intézkedései között a kamat és adókedvezményeket, valamint a munkajogi reformot jelölte meg (Üzleti Etika (c) [2006]).

5.2. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium intézkedései

A Versenyképességi Tanács budapesti ülését követő sajtótájékoztatón Kóka János miniszter, 2006. október 17-én elmondta, hogy a tanács ülésén éles felvetések érték a közigazgatási szolgáltatások minőségét, valamint az adó- és járulékpolitika struktúráját.

A miniszter kihirdette a GKM „*Üzletre hangolva*” című programját melynek célja a vállalkozói környezet dinamizálása, amiben a CSR-nek is kiemelt szerep jut. A programhoz a minisztérium honlapján keresztül bárki hozzászólhat, és javaslatokat tehet egészen november 17-ig.

A *miniszter 2006. október 20-án CSR igazgatót nevezett* ki Lakatos Sándor személyében, aki eddig a tárcán belül kizárólag a roma ügyekért volt felelős.

2006. november 7-én adták át a 2006. évi *Nemzeti Minőségi Díj* elismeréseket. Az elismerés jelentősége CSR szempontból az, hogy, az odaítélés során a felelős működés követelményeinek való megfelelés is nyom a latba. A 2006. évi tapasztalatokat, az értékelés menetét Egyed Géza szakállamtitkár (GKM) – mint a Nemzeti Minőségi Díj Bizottság Elnöke – ismertette. Felidézte: A minőségügyben kiemelkedő eredményt felmutató gazdálkodó szervezetek elismerésére 1996-ban alapította az akkori miniszterelnök a Nemzeti Minőségi Díjat, amelyet évente osztanak ki.

5.3. Első magyarországi CSR Nap

A 2006. május 25-én – az egyik legnagyobb magyarországi mobilszolgáltató vállalat a (Pannon) szervezésében – a „Társadalmi felelősségvállalás és a Média” címmel megrendezett konferencia résztvevői (magyarországi felelős nagyvállalatok és

néhány magyarországi műsorszóró) bejelentették, hogy június 1-je ezentúl a Társadalmi Felelősségvállalás Napja lesz hazánkban (Üzleti Etika (a) [2006]). Ennek megfelelően 2006. június 1-jén ünnepeltük először a CSR Napját Magyarországon.

A CSR Nap kitalálói arra szeretnék felhívni ilyen módon is a figyelmet, hogy szükséges a Média törvény megváltoztatása, és egyúttal azt szeretnék, ha az új törvény megalkotásáig terjedő időszakban is vegye figyelembe az Országos Rádió és Televízió Testület azokat az uniós előírásokat, melyek szerint a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának – többnyire jótékonyági cselekedeteiknek – ingyenes nyilvánosságra hozatalát semmilyen formában nem lehet szankcionálni.

Továbbá a CSR Napon a csatlakozott médiumok – vállalva az esetleges bírság kockázatát – egész nap beszámoltak a különböző vállalatok CSR tevékenységéről. Kezdeményezésükkel hangsúlyozni akarták, hogy igen is van különbség a kereskedelmi reklámok, és a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának tényszerű közlése között.

A kezdeményezéshez csatlakozók között voltak olyan nagy vállalatok, mint az Ericsson, a HP, a Nokia, a Pannon, a Richter, a Tesco és még sok más vezető magyarországi nagyvállalat, valamint televízió és rádió csatornák egyaránt.

6. Konklúzió

Az elmúlt években a magyar vállalatokkal és vállalkozásokkal szemben is egyre növekednek azon elvárások, amelyek a profitabilitáson és a munkahely-teremtésen kívül azt is elvárják tőlük, hogy részt vegyenek etikai, társadalmi és környezeti problémák megoldásában is.

Ahhoz, hogy elérjük azt, hogy a magyar nagyvállalatok, és a vállalkozások tevékenységében integráltan legyen jelen a társadalmi felelősségvállalás, növelnünk kell a társadalom elkötelezettségét, államilag ösztönöznünk kell a felelős tevékenységet, de mindez nem lesz elég a CSR terjedéséhez, hogyha a gazdaság szereplői nem ismerik fel, hogy **a felelős tevékenység piaci szempontból is kifizetődő, és könnyen szinkronba hozható jövőbeni üzleti elképzeléseikkel.**

A CSR Európában és az egész világon olyan jelentős tényezőjévé válik a piaci versenynek, hogy nincs messze az idő, amikor a felelős működés már nem választási lehetőség lesz a cégvezetők számára, hanem olyan elengedhetetlen feltétel, amely nélkül nem tudnák növelni, vagy megőrizni versenyképességüket.

A felelős tevékenységet folytató cégek számának növelése hazánkban is reális cél, hiszen abban mindenki egyetért, hogy elvárható volna a vállalatoktól, hogy profitjukat tisztességes úton és társadalmi felelősség vállalása mellett szerezzék meg.

Hivatkozások:

BARANYI ÁRPÁD [1999]: Gazdasági és erkölcsi megfontolások a vállalati környezetvédelemben, avagy a szennyezés megelőzés módszerének etikai vetületei, KOVÁSZ III. évfolyam, 1–2. szám.

BÉRES ISTVÁN–HORÁNYI ÖZSÉB [1999]: Társadalmi kommunikáció, Osiris, Budapest.

- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES [2006]: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee, COM(2006) 136.
- EUROPEAN COMMISSION [2002] Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A business contribution to Sustainable Development, Brussels.
- DEMOS Magyarország Alapítvány [2006]: Több, mint üzlet: Vállalati társadalmi felelősségvállalás, Forrás: www.demos.hu.
- EUROPEAN COMMISSION [2003]: 2003/51/EK irányelv, hivatalos lap L 178, 17/07/2003, 0016-0022.
- GULYÁS EMESE [2004]: A jó, a szép és a csúf: felelős vállalatokról, Forrás: www.tudatosvasarlo.hu/cikkek/264.
- JEFFREY HOLLENDER–STEPHEN FENICHELL [2006]: What Matters Most, Basic Books Publication USA.
- KEREKES SÁNDOR–SZLÁVIK JÁNOS [1996]: A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KUN ATTILA [2004]: A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban, ELTE Jogelméleti Szemle 2004./1. szám.
- OFFICE FOR OFFICIAL PUBLICATIONS OF THE EUROPEAN COMMUNITIES [2001]: Promoting a European framework for corporate social responsibility – Green Paper.
- PATAKI GYÖRGY–RADÁCSI LÁSZLÓ [2001]: Alternatív kapitalisták – gazdálkodás az érintettek jólétéért, Új Mandátum Kiadó, Szentendre.
- PATAKI GYÖRGY [1999]: A vállalatok „zöldülése” mint tanulási folyamat, KOVÁSZ III. évfolyam, 1–2. szám.
- LÁSZLÓ RADÁCSI [2006]: CSR and the EU integration: the perspective of the new Member States, RARE Workshop, Budapest 27 April.
- RHETORIC AND REALITIES [2005]: Analyzing Corporate Social Responsibility in Europe (RARE): Survey of SMEs.
- SIMONYI ÁGNES [2005]: Tájékoztató a vállalkozások társadalmi felelősségéről, Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium, Budapest.
- SZLÁVIK JÁNOS [2005]: Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest.
- TÓTH GERGELY [2003]: Vállalatok környezeti érdemrendje – a vállalati fenntarthatóság minítéséről és ennek nehézségeiről, KOVÁSZ VII. évfolyam 1–2. szám.

Hivatkozott Internetes források:

- Üzleti Etika [2006] (a): CSR és média- konferencia a Pannon szervezésében, www.uzletietika.hu/cikk.php?article=289
- Üzleti Etika [2006] (b): Hallgat a média a CSR-ról, www.uzletietika.hu/cikk.php?article=64

Üzleti Etika [2006] (c): Több, mint üzlet – DEMOS konferencia a társadalmi felelősségvállalásról, www.uzletietika.hu/cikk.php?article=290

Üzleti Etika [2005] (d): Nehéz indokolni, de megéri a CSR, www.uzletietika.hu/cikk.php?article=184

További felhasznált honlapok:

Business Ethics: www.business-ethics.com

Capital Communications: www.capital.hu

Corporate Citizen Group: www.corporatecitizengroup.com

CSR Europe: www.csreurope.org

Greenpeace Magyarország: www.greenpeace.hu

International Labour Organization: www.ilo.hu

Magyarország: www.magyarorszag.hu

Menedzsment Fórum: www.mfor.hu/cikkek

Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány: www.econlist.hu/okol1

Piac és Profit: www.piacprofit.hu

Tudatos vásárló: www.tudatosvasarlo.hu

Gazdasági és Közlekedési Minisztérium: www.gkm.hu

CSIGÉNE NAGYPÁL NOÉMI*

**A vállalatok társadalmi felelőssége
(osztrák és magyar példákon)
Corporate social responsibility
(Austrian and Hungarian case studies)**

The concept of Corporate Social Responsibility (CSR) was originally formulated from the 1970s as a result of the growing influence of big enterprises on the global economy and the decreasing trust in them. The EU considers CSR as an important company tool to realise sustainable development. According to the EU definition, CSR is voluntary, beyond legislation activity of companies to integrate social and environmental concerns into their business operations and stakeholder relations. While CSR has become more and more popular in Europe since the 1990s, such activities of SMEs has become the focus of interest only in the last decade, as their role in ensuring competitiveness has come in the forefront, too.

In the framework of a three-year research project, supported by the EU, we investigate the characteristics of social responsibility of SMEs. Earlier European research projects of this field mostly focused on the areas of SMEs' CSR involvement, tendencies of their activity, motivating factors and barriers. In our survey we also analyse what special instruments companies apply from management systems to eco-labels. We investigate in detail, how they treat the issues of mitigating climate change, risk from using chemicals, other environmental impacts, the problems of ensuring gender equality and combating bribery, and what are the measurable impacts of their activity. A questionnaire survey was conducted among Austrian and Hungarian companies operating in the automotive sector, in 2006.

The most important results of the survey are that the level commitment of companies is about at the same in the two countries. Motivating factors are also similar: cost saving and meeting fundamental values of the company as well as contributing to sustainable development. Combating corruption was of high strategic importance, still, few companies had special actions in this field, many of the respondents stated that corruption is not relevant in their sector or at the company. Ensuring gender equality is not seen as a problematic issue according to most of the companies, accordingly, their activity in this field is mostly informal, only one company said, their ethical code is dealing with gender equality. In the area of environmental protection, chemical risk management is very important for most of the companies, and waste management is also important as well as reducing resource use and improving effi-

---

* *Csigéné Nagypál Noémi*, tudományos munkatárs
Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék.

ciency. Climate change is tackled by only some companies, mostly because they think they are not significant GHG emitters. Another interesting result of the survey was that in order to enforce CSR companies do not only expect financial support, but also training and consultation for SMEs – from associations – as well as awareness raising among consumers, investors and their business partners.

Bevezetés

A vállalatok társadalmi felelőssége (Corporate Social Responsibility – CSR) eredetét tekintve a nagyvállalatok világgazdaságban betöltött szerepének növekedésével és a velük szemben megrendült bizalom kapcsán fogalmazódott meg az 1970-es évektől. Az Európai Bizottság 2002-ben kiadott közleménye szerint az Unió a fenn tartható fejlődés megvalósításának fontos vállalati eszközeként tekint a vállalatok társadalmi felelősségvállalására. A CSR-t a környezetvédelemmel és a társadalmi hatásokkal kapcsolatos önkéntes, szabályozáson túlmutató, a vállalatok magatartásába és érintettjeikkel való kapcsolatrendszerébe szervesen beépült tevékenységként értelmezi. Míg a CSR Európában a 90-es évektől vált egyre inkább elterjedtté, a kis- és közepes vállalkozások ez irányú magatartása csak az utóbbi évtizedben került a figyelem középpontjába, azzal párhuzamosan, hogy a KKV-knak az európai gazdaság versenyképességében betöltött szerepe is mindinkább előtérbe került. A továbbiakban áttekintjük az eddigi kutatások legfontosabb eredményeit, majd bemutatjuk egy vállalati felmérés eredményeit, amelyet egy három éves, Európai Unió által finanszírozott projekt keretében végeztünk.

A kis- és középvállalatok társadalmi felelősségvállalásának feltérképezése

A kis- és középvállalatok társadalmi felelősségvállalásának feltérképezése érdekében áttekintést készítettünk a KKV-k CSR tevékenységével foglalkozó eddigi kutatásokról. A legfontosabb európai tanulmányok mellett egy kanadai és egy ENSZ kutatás eredményei kerültek összegzésre.

Az Európai Unió országaiban a leginkább kiterjedt felmérést az „Observatory of European SMEs” végezte 2002-ben (European Commission, Observatory of European SMEs, [2002]). A kutatás az akkori tizenöt EU tagállam mellett Norvégiára, Lichtensteinre, Svájcra és Izlandra terjedt ki. A nagyszabású felmérés hiányossága, hogy csak a külső CSR tényezőkkel foglalkozott, olyanokkal, amelyek nem kötődnek szorosan a vállalat működéséhez. Ez nemcsak a vállalatok tevékenységéről ad túlzottan szűk képet, hanem a motiváló és korlátozó tényezők szempontjából is torzítja az eredményt. Ennek ellenére – mindenekelőtt a kutatás nagyságrendje miatt – érdemes megvizsgálni az eredményeket. A felmérés legfontosabb tanulságai a következők voltak: a megkérdezett vállalatok mintegy fele folytat valamilyen külső jellegű CSR tevékenységet. Az aktív vállalatok aránya függ a mérettől, a nagyobb vállalatok körében magasabb az aktivitási arány. Jelentős különbség figyelhető meg továbbá az északi és déli országok vállalatai között, az északi, különösen a skandináv országok esetében magasabb az arány, az aktivitás azonban nem függ attól,

hogyan a vállalat milyen szektorban tevékenykedik. A vállalatok CSR tevékenysége általában nem rendszeres és nem kapcsolódik a vállalati stratégiához. A CSR leggyakoribb formái a KKV-k körében a sport és kultúra támogatása, a környezetvédelem támogatása ezzel szemben nem jellemző. A legfontosabb motiváló tényezők az etikai megfontolások, amit a válaszadók háromnegyede jelölt meg, ezenkívül fontos volt még a közösséggel való kapcsolat javításának lehetősége és a vevőhűség növelése. A válaszadók a ténylegesen érzékelt előnyök közül a vevőhűség javulását és a közösséggel, valamint a hatóságokkal való kapcsolat javulását jelölték meg jelentős arányban. A felmérés fontos következtetése volt továbbá, hogy a KKV-k szabályozáson túlmutató tevékenységét azért is nehéz azonosítani, mert azok gyakran nincsenek tisztában az aktuális, rájuk érvényben lévő környezetvédelmi és egyéb szabályozással. A másik érdekes eredmény, hogy noha a KKV-k CSR aktivitásának egyik legismertebb akadálya az erőforrások hiánya, a felmérésben résztvevő vállalatok leginkább az attitűddel kapcsolatos tényezőket jelölték meg.

A 2002-ben indított „European Multistakeholder Forum on CSR” keretében az egyik kerekasztal témája a CSR elősegítésének lehetőségei a KKV-k körében volt (European Multistakeholder Forum on CSR, [2004]). A vitában vállalatok, civil szervezetek és szakszervezetek képviselői vettek részt, valamint megfigyelőként nemzetközi szervezetek. A zárójelentés szerint viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk a kis- és középvállalatok társadalmi felelősségvállalásáról, de – akárcsak a nagyvállalatok körében – itt is vannak sikertörténetek. A gazdaságban és foglalkoztatásban betöltött szerepük miatt fontos a KKV-k elkötelezettségének és aktivitásának növelése, de a vállalatok sokfélesége miatt nehéz a megfelelő eszközöket megtalálni. A vállalatok környezeti és társadalmi felelősségvállalást ösztönző lehetséges tényezők, hogy a CSR elősegítheti a vállalat vonzóvá tételét a jól képzett, motivált munkavállalók számára, valamint azt, hogy a vevői elégedettség és -hűség növekedjen, javuljon a cég megítélése, csökkenjenek a környezetvédelmi kiadások, illetve a szigorodó szabályozásnak könnyebben megfeleljen a vállalat. A legfontosabb akadályozó tényezők ezzel szemben az erőforrások hiánya, az érzékelt és tényleges költségek, valamint a változásokhoz való lassú alkalmazkodás.

Nagy-Britanniában, ahol külön minisztérium foglalkozik a CSR-ral, 2001-ben indult egy kutatási program a KKV-k társadalmi felelősségvállalásának elemzésére (DTI/BITC/IOD/BCC/Accountability, [2002]). Az irodalom áttekintést kerekasztal megbeszélések és egy kétszázas mintán végzett kérdőíves felmérés és vállalati interjúk követték. A megkérdezett vállalatok mintegy 90%-a tartotta magát felelős vállalatnak. A válaszadók jelentős része nem volt tudatában annak, hogy tevékenysége a CSR-hoz tartozik. A legfontosabb motiváló tényező a tuajdonosok elkötelezettsége, a legnagyobb akadály pedig a bürokrációtól való félelem a nagy-britanniai vállalatok körében.

A kanadai tanulmány (Canadian Business for Social Responsibility, [2003]) megemlíti, hogy a KKV-k általában nem rendelkeznek elég erőforrással, hogy az érintettjeiket azonosítsák, és a velük való kapcsolattartást biztosítsák. Ajánlásokat fogalmaztak meg a KKV-k, az őket támogató szervezetek, valamint a velük kapcsolatban lévő nagyvállalatok számára. Ezek közül a legfontosabbak, hogy a KKV-k fordítsanak több figyelmet stakeholder-eikre és a már elért eredményeikre, a nagy-

vállalatok pedig fogadják el, hogy a beszállítóik elkötelezettek, de más menedzsment rendszert működtetnek, ezért a nagyvállalati gyakorlatok nem alkalmazhatóak rájuk változtatás nélkül.

Az UNIDO által készített felmérést a Global Compact (GC) programban részt vevő vállalatok körében végezték. Bár a kérdések arra vonatkoztak, hogy a vállalat miért csatlakozott a GC-hoz, milyen nehézségeket és lehetőségeket lát, általános következtetéseket is levonhatunk. A legfontosabb, hogy a makrogazdasági és politikai helyzet nagymértékben befolyásolta a vállalatokat, amelynek hatásától európai szinten sem lehet eltekinteni.

A korábbi kutatások eredményeire támaszkodva tehát megállapíthatjuk, hogy a kis- és középvállalatok aktívak a CSR területén, de tevékenységük kevésbé látványos, mint a nagyvállalatok hasonló tevékenysége. A KKV-k társadalmi felelősségvállalása több szempontból eltér a nagyvállalatok hasonló tevékenységétől, ami azzal magyarázható, hogy mások a külső tényezők, a szabályozás, illetve a külső érintettek (stakeholder) erőviszonyai, valamint mások a belső feltételek is, úgy mint a szervezeti felépítés és a menedzsment.

A kérdőíves felmérés ismertetése

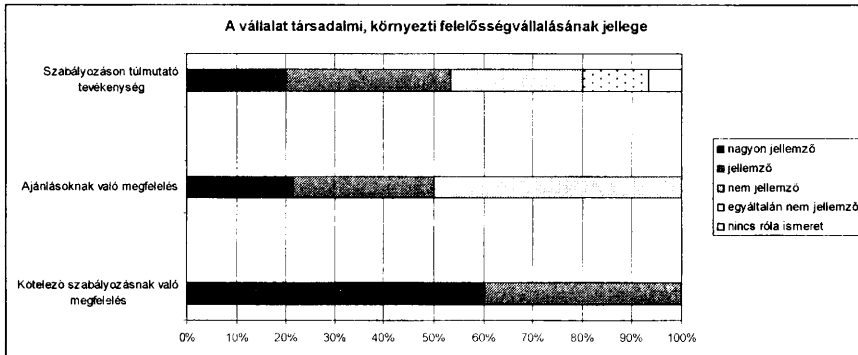
A Retorika és valóság – a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elemzése Európában elnevezésű három éves projekt célja, hogy megvizsgálja az Unió egyes szakpolitikáinak eredményessége szempontjából a CSR európai alakulását. Az elemzett területek a klímapolitika, az erőforrás-gazdálkodás, a korrupció elleni küzdelem és a nemek közötti esélyegyenlőség. A kutatási konzorcium a multinacionális vállalatok körében a halászlé- és halfeldolgozó, az olaj-, valamint a bankszektor vizsgálatát. Emellett külön tanulmány készül a kis- és középvállalatok társadalmi felelősségvállalásának bemutatására. A továbbiakban ennek legfontosabb eredményeit ismertetjük.

A kérdőíves felmérést ausztriai és magyar autóiipari beszállító vállalatok körében végeztük, 2006-ban. A két ország az alapján került kiválasztásra, hogy a felmérés egy CSR-ban élen járó, valamint egy 2004-ben csatlakozott ország vállalatait is érintse, a szektort pedig aszerint választottuk, hogy mindkét országban jelentős ágazat legyen, ahol jellemző a KKV-k jelenléte is. Mivel a kisebb vállalatok körében a társadalmi felelősségvállalás kevésbé ismert és elterjedt, mint a multinacionális vállalatoknál, olyan vállalatokat kerestünk meg a kérdőívvel, amelyek aktívak a környezetmenedzsment vagy a szponzorálás, donáció területén vagy társadalmi, környezeti elkötelezettségükért díjat, elismerést kaptak a közelmúltban.

A projekt keretében végzett felmérés során – a korábbi hasonló témájú kutatásokkal ellentétben – azt is megvizsgáltuk, hogy a vállalatok milyen konkrét eszközöket ismernek és alkalmaznak, valamint részletesen kitértünk arra, hogyan kezelik a klímaváltozás mérséklését, a veszélyes vegyi anyagok használatából fakadó kockázatot, az egyéb környezeti hatásokat, a nemek közötti esélyegyenlőség megteremtésének, valamint a korrupciónak a problémáját, és az egyes területeken alkalmazott eszközök milyen mérhető eredményekkel jártak.

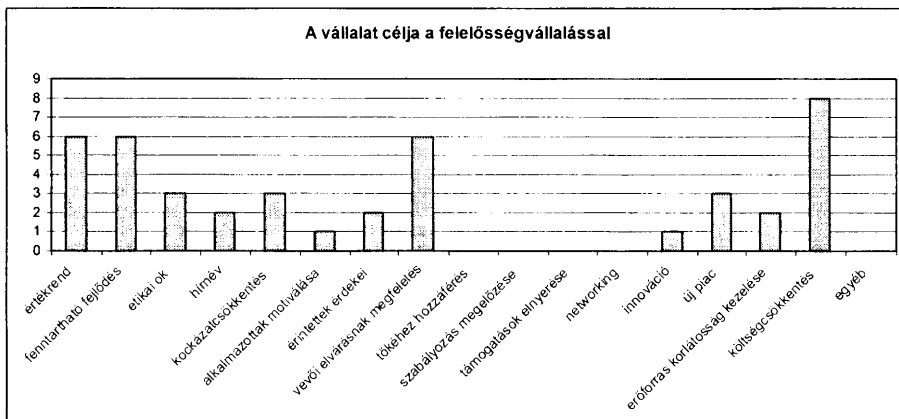
A kérdőív felépítése azt a logikát követte, ahogyan a vállalatoknál az elkötelezettség a vállalati tervezés majd gyakorlat után a környezeti-társadalmi teljesítmény alakulásában megjelenik.

Az első részben a vállalat elkötelezettségét vizsgáltuk, először a környezeti, társadalmi felelősségvállalás jellegére tértünk ki.

1. ábra: A vállalatok társadalmi, környezeti felelősségvállalásának jellege

A válaszadók 60%-a vélekedett úgy, hogy a kötelező szabályozásnak való megfelelés nagyon jellemző a vállalatra, a többi válaszadó pedig jellemzőnek tartotta ezt vállalatára. A bizonytalanság részben azzal is magyarázható, hogy a vállalatok nincsenek teljes mértékben tisztában a rájuk vonatkozó szabályozásokkal. A nem kötelező ajánlásoknak való megfelelést a válaszadók mintegy 20%-a tartotta nagyon jellemzőnek, összességében pedig jellemzőnek vagy nagyon jellemzőnek a vállalatok fele. A szabályozáson túlmutató tevékenységekkel kapcsolatosan voltak a legnagyobb eltérések a kapott válaszok között, de még ezt is a válaszolók több mint fele legalább jellemzőnek tartotta. A következő kérdés arra vonatkozott, hogy mi a vállalat célja a felelősség elfogadásával, vagyis melyek a legfontosabb motiváló tényezők.

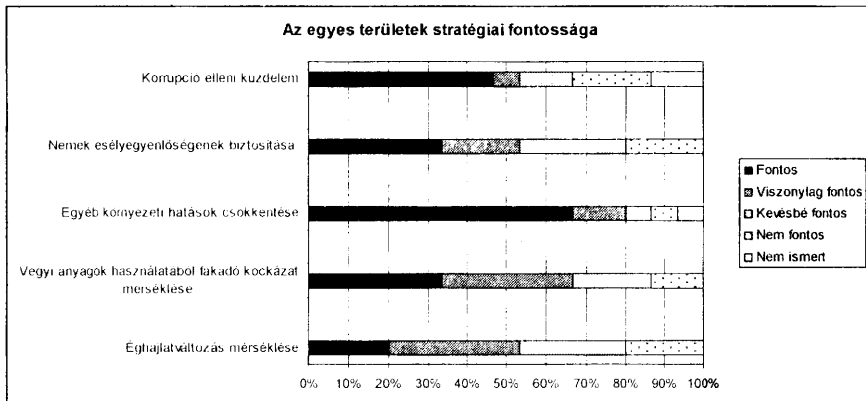

2. ábra: A vállalatok célja a felelősség elfogadásával

A legtöbb vállalat a költségcsökkentést jelölte meg, mint a három legfontosabb cél egyikét. Emellett fontos volt még a vevői elvárásoknak való megfelelés, az alapvető vállalati értékrendnek való megfelelés és a fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás. Utóbbi jelzi, hogy a fenntarthatóság egyre inkább ismert fogalom és beépül a vállalatok célrendszerébe is, bár kérdéses, hogy az ezt megjelölő válaszadók miként értelmezik a fenntartható fejlődés fogalmát.

Az elkötelezettséggel foglalkozó kérdések között szerepelt továbbá, hogy a vállalat milyen előnyöket nyújt a közösségnek, amelyben működik. A kérdés háttérében az a feltételezés állt, hogy a kis- és középvállalatok jobban integrálódnak a helyi közösségekbe, mint a nagyvállalatok. A megkérdezett vállalatok legfontosabb közösségi szerepüknek a munkahelyteremtést tartották. Emellett fontosnak találták még a környezeti hatások csökkentését is, de a helyi gazdaság versenyképességének növelését, valamint azt, hogy példaként szolgáljanak más vállalatok számára, általában nem tartották jellemzőnek.

A kérdőív második szakasza a stratégiával, illetve – mivel a kisebb vállalatokra a stratégiaalkotás kevésbé jellemző – a tervezési folyamatokkal foglalkozott. Ennek keretében arra kerestük a választ, hogy a RARE projekt során vizsgált területek – kiegészülve az egyéb környezeti hatásokkal – mennyire fontosak stratégiai szempontból a vállalat számára.

3. ábra: A vizsgált területek stratégiai fontossága

A projekt során tárgyalt területek közül a klímaváltozás csökkentése volt az, amelynek a vállalatok a legkisebb stratégiai jelentőséget tulajdonították. A későbbi, a klímaváltozásra és energiahatékonyságra vonatkozó kérdésekből kiderült, hogy ennek elsődleges oka, hogy a megkérdezettek nem tartották magukat jelentős üvegházgáz kibocsátónak, illetve úgy vélekedtek, hogy a vállalat klímaváltozáshoz való hozzájárulása nem jelentős. A vegyi anyagok használatából származó kockázat nagyobb stratégiai jelentőségű, azon vállalatok pedig, amelyek kis jelentőséget tulajdonítottak ennek a területnek, általában azért nem foglalkoznak a kockázat kezelésével, mert az az alkalmazott technológia miatt nem releváns. A korrupció elleni küzdelem esetében oszlottak meg leginkább a válaszok. A viszonylag magas stratégia

jelentőség ellenére kevés vállalat (20%) tett konkrét lépéseket a korrupció visszaszorítására. A többiek azzal magyarázták passzivitásukat, hogy a vállalatot, illetve szektorukat nem érinti a korrupció.

Ugyancsak a tervezésre vonatkozó szakaszban nyílt kérdés formájában kérdeztünk rá arra, hogy melyek a vállalatok számára a környezeti, illetve társadalmi elkötelezettség szempontjából a legfontosabb területek. A legtöbb cég olyan területeket nevezett meg, amelyek a költségsökkentés szempontjából lényegesek, mint az energia- vagy anyaghasználat hatékonyságának növelése. A vállalatok 40%-a olyan tényezőt is említett, amely kapcsolatban van az alkalmazottakkal: a stabil munkahelyek biztosítását, illetve a munkabiztonság növelését, valamint a környezeti nevelést a munkavállalók körében.

A kérdőív harmadik szakasza a megvalósításra vonatkozott, vagyis arra, hogy a vállalat elkötelezettsége és stratégiája hogyan jut érvényre a mindennapi működés során. Először a vállalat által ismert, alkalmazott és bevezetni tervezett CSR eszközökről kérdeztük a cégeket. A kifejezetten a CSR körébe tartozó eszközök mellett a menedzsment rendszereken belül a minőségmenedzsment rendszerekre is kitértünk. Ennek oka egyrészt, hogy a környezetmenedzsment kevésbé elterjedt a KKV-k körében, másrészt sok vállalat a minőségmenedzsment rendszer sikeres bevezetése után dönt úgy, hogy környezetmenedzsment rendszerét is szabvány szerint építi ki és auditáltatja.

Az eszközök közül a munkavállalókkal és stakeholderekkel való kapcsolattartás eszközei voltak a leginkább ismertek és alkalmazottak, a munkavállalók elégedettségét a válaszadók 86%-a nyomon követi, és több mint fele állítja, hogy bevonja őket a döntéshozatalba. Ezt követte a menedzsment rendszerek ismertsége, illetve alkalmazása, minőségmenedzsment rendszert a vállalatok döntő többsége, környezetmenedzsment rendszert pedig mintegy fele alkalmaz. (Ebben a tekintetben a minta természetesen nem tekinthető reprezentatívnak, hiszen az egyik kiválasztási szempont volt a környezetvédelem magas szintje.) Mindössze néhány vállalat jelezte, hogy az általa ismert, de még nem alkalmazott eszközök valamelyikét az elkövetkező 2–5 évben bevezetni szándékozzák. Magyarázható ez részben azzal, hogy a kérdőívet nem minden esetben olyan személy – például cégvezető – töltötte ki, aki ebben kompetens, részben azonban azzal is, hogy az eszközök működtetésére kiadott összegek általában növekedtek az elmúlt három évben, és a cégek továbbra is általában legalább kismértékű növekedésre számítanak.

Az alacsony aktivitást részben magyarázhatja, hogy a külső érintettek közül – a válaszok alapján – csak a vevők támasztanak igényt a felsorolt eszközök bevezetésére. A magyar vállalatok esetében a környezetmenedzsment rendszer bevezetése nem fogalmazódott meg igényként egyetlen vállalat (multinacionális) vevője részéről sem. Az osztrák vállalatok esetében ezzel szemben a környezetmenedzsment rendszer tanúsítása hasonló mértékben volt elvárás, mint a tanúsított minőségmenedzsment rendszer megléte. Ugyancsak hátráltatja a CSR terjedését, hogy a vevők a KKV-k környezeti és társadalmi felelősségvállalását jórészt csak saját értékrendjük kommunikálása révén támogatják, vagyis nem segítik őket képzésekkel, ismereteik átadásával. Ez ellentmondásban van azzal, hogy a „beszállítói hálózat zöldítése” sok nagyvállalat céljai közt szerepel, illetve a RARE kutatás nagyvállalatokkal foglalko-

zó felméréseiből is az derül ki, hogy a cégek nagy hangsúlyt fektetnek beszállítóik elkötelezettségének, felelősségvállalásának elősegítésére.

Az eredmények közül, a vállalatok teljesítményét meghatározó tényezők sorából még kiemelhető, hogy az aktívabb társadalmi felelősségvállalás érdekében a megkérdezett vállalatok nemcsak anyagi támogatást várnának, hanem képzést, tanácsadást a szakmai szervezetek részéről, valamint a környezettudatosság, a téma ismertségének elősegítését a fogyasztók, befektetők és vállalati partnereik körében. Ugyancsak fontosnak tartják a megfelelő jogi keretek, feltételrendszer biztosítását. A korlátozó tényezőket egyrészt vizsgáltuk általánosságban, másrészt pedig az egyes vállalatok szempontjából. Mindkét esetben a költségtényező és a piaci igény hiánya volt a legtovábbak (40%) által említett akadály. Saját vállalaton belül a munkavállalók elkötelezettségének hiányára is sokan hivatkoztak (26%).

Végül az utolsó rész a teljesítmény mérésével foglalkozott. Az alkalmazott eszközök hatásainak mérése bizonyult az egyik legproblematisabb területnek. Mindössze a vállalatok 20%-a alkalmaz indikátorokat ennek nyomán követésére. Az indikátorok alakulása mellett rákérdeztünk a teljesítmény becsült változására is. A legnagyobb fejlődésről az energiahatékonyság javításán és a vegyi anyagok használatából származó kockázat mérséklésén kívüli egyéb környezeti hatások mérséklésének területén számoltak be a vállalatok (13% kis mértékű, 40% közepes, 20% pedig jelentős javulásról).

A felméréssel kapcsolatosan pozitívumként említhető meg, hogy a részt vevő vállalatok minden kérdésre válaszoltak, és mintegy 90%-uk jelezte, hogy a felmérés eredményeit szeretné megkapni.

Összegzés

A KKV-k társadalmi felelősségvállalására – számos nagyvállalattal ellentétben – az a jellemző, hogy a tényleges tevékenységük túlmutat azon, amit kommunikálnak magukról. Ennek oka részben, hogy a KKV-kra általában kevésbé jellemző az aktív kommunikáció, részben pedig, hogy a társadalmi felelősségvállalás – különösen a nem a fogyasztói piacra termelő vállalatok esetében – kevésbé jelent versenyelőnyt számukra, mint a multinacionális vállalatok esetében.

A kis- és közepes vállalatok környezeti és társadalmi elkötelezettsége nagymértékben függ a vállalatvezető személyes szerepvállalásától. Emellett a KKV-k társadalmi felelősségvállalásának fontos szereplői a munkavállalók, mind a felelősségvállalás területeinek kiválasztása, mind az alulról jövő kezdeményezések fontossága miatt a célkitűzések megfogalmazása, mind pedig az egyes eszközök bevezetésének hatékonysága szempontjából.

A kedvezőbb feltételek teremtése makro- és mikroszinten, vagyis a jogi feltételrendszer biztosítása és a multinacionális vállalatok aktívabb közreműködése elengedhetetlen a kis- és közepes vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elősegítésében.

Felhasznált irodalom

- Canadian Business for Social Responsibility [2003]: Engaging Small Business in Corporate Social Responsibility.
- Commission of the European Communities [2001]: Green Paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility. Brussels: EU Commission.
- European Multistakeholder Forum on CSR [2004]: Final results & recommendations.
- Corporate Social Responsibility in Europe – Rhetoric and Realities. EU's Sixth Framework Programme (No. CIT2-CT-2004-506043).
- European Commission, Observatory of European SMEs [2002]: European SMEs and social and environmental responsibility.
- CSIGÉNÉ NAGYPÁL NOÉMI [2005]: A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának szerepe a környezetvédelemben (The role of Corporate Social Responsibility in Environmental Protection). Theory and practice of environmental sciences conference Szeged.
- CSONKA, V, KENYERES, A, LARSEN, S.V., SZABÓ C. [2004]: Corporate Social Responsibility: State of the Art in Hungary. La Vida. Budapest.
- DTI/BITC/IOD/BCC/Accountability [2002]: Engaging SMEs in Community & Society Issues.
- FRIEDMAN, M [1970]: The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. The New York Times Magazine, 1970. szeptember 13.
- LUETKENHORST, WILFRIED [2004]: Corporate Social Responsibility and the Development Agenda: Should SMEs Care? Working Paper No. 13 Technical working paper series. Small and Medium Sized Enterprises Branch. United Nations Industrial Development Organization
<http://www.unido.org/file-storage/download/?file%5fid=29500>.
- MATTEN, D.–MOON, J. [2004]: 'Implicit' and 'Explicit' CSR: A conceptual framework for understanding CSR in Europe at 20th EGOS Conference, Ljubljana, Slovenia, 2004 július.
- MÁLOVICS GYÖRGY–RÁCZ GÁBOR–CSIGÉNÉ NAGY PÁL NOÉMI [2005]: Corporate social responsibility and Environmental Management Systems as management practices in Hungary – theoretical and empirical insights. Absurdity in the Economy. Annual Conference of International Association for Research in Economic Psychology (IAREP). Prága, 2005 Szeptember.
- Observatory of the European SMEs [2002]: European SMEs and social and environmental responsibility. 2002/No4.
- SZLÁVIK JÁNOS – CSIGÉNÉ NAGYPÁL NOÉMI [2005]: A vállalatok társadalmi felelősségvállalása és a fenntarthatóság. V. Nemzetközi Konferencia, Miskolci Egyetem.
- United Nations Industrial Development Organization [2005]: Survey of Small and Medium Enterprises in The Global Compact.

HAUSER RICHÁRD*

**Törekvések – lehetőségek
Az új Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív
Programjának elemzése
Ideas and Opportunities – An analysis of Northern
Hungary’s new Regional Operative Programme (ROP)**

In the period 2007–2013 billions of euros will be available through the new National Development Plan (NFT II. – NSRF). The main goals emphasized by the Plan are (1) the expansion of employment and (2) the enhancement of sustainable economic growth.

Compared to the previous Plan (NFT I.), the structure of NFT II. will change considerably. As a consequence of an EU regulation, the number of the so-called Operative Programmes will increase to sixteen. The North Hungarian Region has set up its midterm development strategy in accordance with the new opportunities. Serving the goals of NFT, the Regional Operative Programme (ROP) of Northern Hungary defines the following priorities, considered to be vital for the competitiveness of the Region:

- improving economic competitiveness,
- strengthening tourism,
- regenerating urban areas,
- improving micro-region infrastructure, and
- providing technical assistance.

The Regional Development Agency of North Hungary (NORDA) has gathered various developmental ideas of business and non-profit organizations to best utilize community sources available in the period 2007–2013. On the basis of these ideas, this paper aims at presenting:

1. A quantitative analysis of the Operative Programmes: Examining the number and type of project ideas or plans to be drawn up by the Region in each Programme, as well as the prospective support it will receive from community sources.
2. A quantitative and qualitative analysis of ROP priorities: Examining the relationship between (regional, county level and micro-regional) development goals and the opportunities or subsidies offered by the EU through the Regional Operative Programme.

---

* *Hauser Richárd* PhD hallgató, Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség NFT Házhoz Jön tanácsadója

Új Magyarország Fejlesztési Terv

A terv két átfogó célt fogalmaz meg:

– **a foglalkoztatás bővítése:**

A fő törekvés az, hogy mindenkinek legyen lehetősége belépni a munkaerőpiacra, így emelve a foglalkoztatási színvonalat. A foglalkoztatás bővítése egyaránt érinti a keresleti és kínálati oldalát a piacnak. Az *oktatás támogatásán* keresztül kvalifikált emberek kerülnek ki a munkaerőpiacra, akik nagyobb eséllyel pályázhatnak majd. Az oktatási tevékenység *szerkezetváltása is elkerülhetetlen*, annak érdekében, hogy a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala összhangban legyen. Ugyanakkor ennek kapcsán a munkahelyek bővítése is nagyon fontos feladat. A fejlesztési tervben e terület kapcsán a következő lépések fogalmazódnak meg:

- a munkaerő-kínálat növelése: az egyén *foglalkoztathatóságának* javítása;
- a munkaerő-kereslet bővítése: *munkahelyteremtés*;
- a kereslet és a kínálat összhangja: optimális *foglalkoztatási környezet* kialakítása.

– **a tartós növekedés feltételeinek megteremtése:**

Cél, hogy a gazdasági növekedés magas hozzáadott értékű termékeken, továbbá szolgáltatásokon keresztül valósuljon meg. A versenyképesség javítására is szükség van, a kutatás- fejlesztés és az innováció segítségével. Mindennek megteremtéséhez az alábbi eszközök kerültek meghatározásra:

- a versenyképesség *növelése*,
- a gazdaság bázisának a *szélesítése*,
- az üzleti környezet *fejlesztése*.

Az átfogó célok megvalósításához kiemelten kell kezelni a *horizontális politikát*. Így a *fenntarthatóság* feltételeinek biztosítását (környezeti, gazdasági és társadalmi) és a *kohézió* erősítését (területi és társadalmi).

A két átfogó cél megvalósításához **hat prioritás** fogalmazódott meg. Ezek:

- a gazdaságfejlesztés
- a közlekedésfejlesztés
- a társadalmi megújulás
- a környezeti és energetikai fejlesztés
- a területfejlesztés
- az államreform

1. táblázat: A prioritások és a hozzájuk kapcsolódó operatív program(ok)

Prioritások	Operatív Programok
A gazdaság fejlesztése	Gazdaságfejlesztés OP
A közlekedés fejlesztése	Közlekedés OP
A társadalom megújulása	Társadalmi megújulás OP
	Társadalmi infrastruktúra OP
Környezet- és energia fejlesztés	Környezet és energia OP
Területfejlesztés	Nyugat-dunántúli OP
	Dél-alföldi OP
	Észak-alföldi OP
	Közép-magyarországi OP
	Észak-magyarországi OP
	Közép-dunántúli OP
Államreform	Dél-dunántúli OP
	Államreform OP
Az Új Magyarország Fejlesztési Terv koordinációja és kommunikációja	Elektronikus közigazgatás OP
	Végrehajtás OP

Forrás: Új Magyarország Fejlesztési Terv, 2006.

A társadalmi megújulás estében egy uniós szabály következtében, miszerint egy operatív program egy alpból táplálkozhat, a jelenlegi humán erőforrás operatív programot ketté kellett bontani.

A fejlesztési terv *15 operatív programot* határoz meg. Ebben 2007-től az egyes régiók saját maguk fogalmazzák meg a Regionális Operatív Programjukat. A következő táblázat az Operatív Programok neveit, illetve hozzá kapcsolódó lehetséges minimum és maximum forrásokat tartalmazza:

2. táblázat: Az operatív programok és forrásaik

Operatív Programok	min. forrás milliárd Ft	max. forrás milliárd Ft
Gazdaságfejlesztés	588	882
Közlekedés	1 361	1 802
Társadalmi megújulás	810	1027
Államreform	34	43
Elektronikus közigazgatás	33	141
Társadalmi infrastruktúra	359	634
Környezet, energia	1 037	1 430
Közép-Magyarország (2.célk.)	418	451
Hat Regionális program (1.célk.)	1 114	1 210
Összesen	5 754	7 620

Forrás: Új Magyarország Fejlesztési Terv, 2006.

A Közép-magyarországi régió azért szerepel a fenti táblázatban külön sorban, mert a támogatások szempontjából a 2. számú célkitűzésbe került *magasabb fejlettsége* következtében. A 1. célkitűzéshez kapcsolódó régiók az alábbiak szerint részesülnek fejlesztési forrás erre a részre vetített pénzéből:

3. táblázat: Az 1. célkitűzésbe tartozó regionális operatív programok forrásai

A regionális operatív programok forrásmegosztása	Az OP-k aránya	min. forrás milliárd Ft	max. forrás milliárd Ft
Dél-alföldi Regionális OP	17,63%	196	213
Dél-dunántúli Regionális OP	15,25%	170	185
Észak-alföldi Regionális OP	22,96%	256	277
Észak-magyarországi Regionális OP	21,28%	237	258
Közép-dunántúli Regionális OP	11,96%	134	145
Nyugat-dunántúli Regionális OP	10,92%	121	132
Összesen	100,00%	1114	1210

Forrás: Új Magyarország Fejlesztési Terv, 2006.

A következő periódusban az *intézményrendszer* is meg fog változni. A következő szereplők lesznek:

- **Fejlesztéspolitikai Irányító Testület (FIT):** Feladata, hogy összehangolja az európai és a hazai forrásokból megvalósuló fejlesztéseket, véleményezi a fejlesztéspolitikai dokumentumokat, nyomon követi az operatív programok és az akciótervek végrehajtását.
- **Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ):** Az Új Magyarország Fejlesztési Terv végrehajtásával kapcsolatban, a következő feladatai lesznek többek között: koordináció, jelentések készítése, pénzügyi lebonyolítási és eljárásrendi szabályok kialakítása, informatikai rendszerek működtetése, képzések lebonyolítása.
- **Irányító Hatóságok (IH):** Ez a szervezet lesz felelős a támogatások szabályszerű, hatékony és eredményes felhasználásáért. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség önálló szervezeti egységként működik és ellátja a Közreműködő Szervezet szakmai felügyeletét.
- **Közreműködő Szervezetek (KSZ):** Feladatai közé tartozik a központi projektek lebonyolítása; pályázatok érkeztetése, értékelése és a döntéselőkéscsítés; szerződéskötés; nyomon követés; adatok folyamatos rögzítése az informatikai rendszerben; ellenőrzés; szabálytalanságok jelentése; elszámolás; kifizetés; projektzárás; ügyfélszolgálat és tájékoztatás.
- **OP-kban érintett szakminiszterek:** Részt vesznek a Tervezési Operatív Bizottság és a megfelelő bizottságok munkájában. Javaslatot tesznek az operatív programok tartalmára. Képviselőket delegálnak a pályázatokat elbíráló bizottságokba. Közreműködnek az operatív programok végrehajtásáról szóló jelentések elkészítésében.
- **Operatív program monitoring bizottsága (OP MB):** Feladata az operatív programok felügyelete.

Észak-Magyarország Operatív Program

Az Észak-Magyarországi régió a régiók sorában *fejlettség szempontjából az utolsó helyeken* tartózkodik. Ennek okait sokfelé lehet keresni, például ózdi, miskolci és a salgótarjáni nehézipari gyárak az üzemelés alsó határán vannak, vagy már tönkrementek. Fontos megjegyezni, hogy a *második legnagyobb* és legnépesebb régió.

2007–2013-as időtartamban – mint már a fentiekben említettem –, minden egyes régió maga alakítja ki saját operatív programját. Ennek nyomán a régió is megfogalmazta a programját, amely több tervezet figyelembe vételével készült. Többek között az Új Magyarország Fejlesztési Terv, Észak-Magyarországi Régió Középtávú Fejlesztési Stratégia. Az Új Magyarország 2. Nemzeti Fejlesztési Terv alapján *Észak-Magyarország 237–258 milliárd* forint támogatási forráshoz juthat.

A program **5 prioritást** határoz meg:

1. A versenyképes helyi gazdaság megteremtése:

E prioritás célkitűzései között szerepel új munkahelyek megteremtése; vállalkozások indításának ösztönzése, innovációs potenciáljuk javítása; vállalkozások közötti együttműködések; logisztikai hálózatok kiépítése. Ennek mentén a következő beavatkozási területek kerültek megfogalmazásra:

- a. *A vállalkozások versenyképességének javítása:* A kis- és közepes vállalkozások termelési hatékonyságot, jövedelmezőséget javító innovatív fejlesztésének segítése szükséges, ágazati preferenciára való tekintet nélkül (innovációs transzferirodák kiépítése és működtetése, klaszterek kialakulásának ösztönzése, tevékenységeik támogatása, kapcsolódó képzések - ESZA). Ennek megvalósításához sokban hozzájárul majd a régió 3 felsőoktatási intézménye (Miskolci Egyetem, Miskolc; Eszterházy Károly Főiskola, Eger; Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös).
- b. *Új vállalkozások indításnak ösztönzése (inkubáció, tanácsadás):* Induló vállalkozások támogatása, főleg az elmaradott térségekben (pl.: inkubátor házak kialakítása). E mellett a vállalkozói tanácsadás és információ ellátás támogatása.
- c. *Regionális logisztikai hálózat feltételeinek megteremtése:* A logisztikai fejlesztések támogatása annak érdekében, hogy a régió bekapcsolódjon a transzeurópai kereskedelembé. Ennek révén intermodális csomópontok kialakítása a cél, mely támogatja a logisztikai tevékenységet.

2. A turisztikai potenciál erősítése:

Ebben a prioritásban a következő célkitűzések fogalmazódtak meg: versenyképes turisztikai termékek kialakítása, turisták átlagos tartózkodási idejének növelése, kereskedelmi *szálláshelyek* fejlesztése, új és elsősorban magas kategóriájú szálláshelyek létesítése a regionális vonzóerők közelében. Támogatni kívánja a turisztikai *vonzóerők*, termékek és tematikus hálózatok fenntartható fejlődését elsősorban a kiemelt térségekben, a kereskedelmi szálláshelyek és szolgáltatásaik minőségi és

mennyiségi fejlesztését, regionális *klaszterközpont* létrehozását az Észak-alföldi régióval közösen.

3. Település-rehabilitáció:

E prioritás a következő célokat tűzte ki maga elé (Észak-Magyarország Operatív Program [2006] 57–63. oldal): „új gazdasági, közösségi és szociális funkciók megjelenésének támogatása”, „társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott *kistérségekben* a térségszervező funkciókkal rendelkező települések attraktivitásának fokozása”, „új és meglévő gazdasági és közösségi funkciók támogatása”, barnamezős területek *újrahasznosítása* és települési integrációjának támogatása. Célok mellett beavatkozási területek is megfogalmazásra kerültek, amelyek a következők: „leromlott városi lakóterületek (pl.: romatelepek) és a leromlással fenyegetett lakótelepek (pl.: házigyári épületeket tartalmazó lakóterületek) integrált, akcióterületen alapuló rehabilitációja, kistérségek központi *településeinek fejlesztése*, *vidékfejlesztési* programot kiegészítő falusi települések infrastrukturális fejlesztése, barnamezős terület rehabilitációja.”

4. A humán közösségi infrastruktúra fejlesztése:

A prioritás célja, a kistérségi közszolgáltatások fejlesztése olyan módon, hogy a területi *egyenlőtlenségek mérséklődjenek*. Továbbá, hogy a foglalkoztatás javuljon az egészség megőrzésén keresztül, a szociális ellátórendszerek, a közoktatási intézmények infrastruktúrája fejlődjön. Ennek alapján a következő beavatkozási területek alakultak ki: *egészségügyi* ellátás korszerűsítése (például: háziorvosi ellátás megszervezése kistépüléseken, kistérségi szakellátás fejlesztése), a *szociális* ellátás fejlesztése (pl.: információs pontok és civil közösségi házak kialakítása), a *közoktatás* térségi sajátosságokhoz igazodó szervezése és infrastruktúrájának fejlesztése, térségi közigazgatási és közszolgálati rendszerek informatikai fejlesztése, kapcsolódó képzési programok a 10%-os ESZA támogatás keret terhére.

5. A térségi közlekedés fejlesztése:

A cél, a kistérségi központok megközelíthetőségének javítása. A prioritásban támogatható tevékenység többek között az *alacsonyabb rendű utak* (négy és öt számjegyű) fejlesztése, vasúti mellékvonalak fejlesztése.

Az operatív programon belül a prioritások között a források a következőképpen oszlanak meg:

4. táblázat: A prioritások forrás aránya

Prioritás	%
1. A versenyképes helyi gazdaság megteremtése	5,43
2. A turisztikai potenciál erősítése	23,26
3. Település-rehabilitáció	36,04
4. Humán közösségi infrastruktúra fejlesztése	25,12
5. Térségi közlekedés fejlesztése	10,08
Összesen	100

Forrás: Észak-Magyarországi Régió Operatív Program, 2006

Jól látható a táblázatban, hogy a *legtöbb forrást a település rehabilitáció* kapja, de jelentősek még a turisztika és a humán közösségi infrastruktúra forrásai is. Ezek támogatása nagyon fontos, hisz a települések többségén nagy a lemaradás. Település rehabilitáció esetén említhetjük Miskolcot, Salgótarját. A *turizmus* ebben a régióban nagyon sok embert foglalkoztat, és kiaknázható lehetőségek vannak benne.

Elemzés

Az Észak-magyarországi régióban a 2007–2013-as felkészülés keretében a regionális fejlesztési ügynökség elkezdte gyűjteni a jövőbeni projektelképzeléseket. Ezt szeretném elemezni a nyár végi állapotában azzal, hogy a projektgyűjtés folyamatos. A megfogalmazott projektekhez operatív programokat rendeltem, majd mennyiségi elemzést hajtottam végre.

A projektgyűjtés során 412 fejlesztési ötletet találtunk, mintegy 2 080 milliárd forint értékben. Ez az országosan megkapható támogatás több mint egynegyedét fedné le.

Az operatív programok szerinti bontásban a következőképpen alakultak az arányok. A régió saját operatív programjához sorolható az ötletek fele, mintegy 209 darab. Ugyanakkor megállapítható, hogy ennek forrásigénye 627 milliárd forintot tesz ki, mely több mint kétszer nagyobb a várhatóan elérhető támogatásnál. A közlekedéssel és a környezet-energiával kapcsolatosan megfogalmazott projektötletek értéke is kiemelkedő. Mind a két esetben az összes érték mintegy egynegyedét teszik ki. A társadalmi megújulás és infrastruktúrára pedig kis számú és értékű elképzelés érkezett (a számát tekintve a két program együtt az összes 7 százaléka). A gazdaságfejlesztéssel kapcsolatosan érkezett az értéket tekintve összes ötlet mintegy 15 százaléka.

A táblázat részleteiben a következőképpen néz ki: A közlekedés operatív programmal kapcsolatosan 36 db elképzelés, 544 milliárd forintnyi támogatás fogalmazódott meg, amely pénzösszeg mintegy 30–40%-a az országos forrásnak. A gazdaságfejlesztéssel kapcsolatosan 37 darab projektötletet gyűjtöttek össze addig az időpontig. Ennek összértéke 328 milliárd forint, amely a 40–50%-a az ebben a programban kiosztható támogatásnak. A társadalmi infrastruktúra területén 72 milliárd forintnyi javaslat került összegyűjtésre, amely körülbelül 20%-a a teljes keretnek. A társadalmi megújulás operatív program témájával kapcsolatosan az országos pénzkert mintegy 1%-a került megfogalmazásra.

5. táblázat: *A projektgyűjtés során megfogalmazott elképzelések darabszáma és értéke operatív programok szerint*

Operatív Program	Projektötletek	
	értéke (mrd ft)	száma (db)
Közlekedés OP	544	36
Gazdaságfejlesztés OP	328	37
Észak-Magyarország OP	627	209
Társadalmi Megújulás OP	14	8
Társadalmi Infrastruktúra OP	72	21
Környezet és Energia OP	495	101
Összesen	2080	412

Forrás: Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség, saját szerkesztés.

Elvégeztem prioritásonként is az elemzést, melynek az eredményét az alábbi táblázat mutatja be

6. táblázat: Az Észak-Magyarország Operatív Programmal kapcsolatosan megfogalmazott projektötletek száma és értéke

Prioritás	Projektötletek	
	száma (db)	értéke (mrd ft)
1. A versenyképes helyi gazdaság megteremtése	1	2
2. A turisztikai potenciál erősítése	68	215
3. Település-rehabilitáció	50	134
4. Humán közösségi infrastruktúra fejlesztése	47	164
5. Térségi közlekedés fejlesztése	43	112
Összesen	209	627

Forrás: Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség, saját szerkesztés

Az projektgyűjtés időpontjáig a legkevesebb ötlet az első prioritásba érkezett, míg a legtöbb a turisztikával kapcsolatban jött (az összes ötlet mintegy 32–34 százaléka, mind értékben, mind számban). Az utolsó három prioritás esetében elmondható, hogy a keretösszegeket meghaladó fejlesztések érkeztek (ezek értéküket és számukat tekintve az összes elképzelés mintegy 22 százalékát teszik ki), amelynek több oka lehet. A turizmus a régióban húzóágazat és nagyon sok a lehetséges idegenforgalmi hely. Ez a pályázati ötletekben is tükröződik számában és mértékében egyaránt. A régiói egyes városaiban nagyon sok a leromlott lakóépület, sok a barnamezős terület (például Miskolc és Salgótarján), történelmi városközpont (például Eger). Az egészségügyi ellátás (például: háziorvosok hiánya kistélepüléseken), közoktatás is igényel fejlesztési forrásokat (például: általános, középiskolák, óvodák).

Irodalomjegyzék:

Európai Tükör [2006], XI. évfolyam, szeptember, 93–101.

SZEPESI BALÁZS–SZÜRSZABÓ PÉTER [2006]: Indikátorok használata az ÚMFT végrehajtásának és hatásainak nyomon követése és értékelése céljából, Európai Tükör, XI. évfolyam, szeptember, 101–113.

KOCZISZKY GYÖRGY [2006]: Az Észak-magyarországi régió felzárkózási esélyei, Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek, III. évfolyam, 1. szám, 128–147.

További források:

Új Magyarország Fejlesztési Terv, 2006.

Észak-Magyarországi Operatív Program, 2006.

<http://www.nfh.hu/index.nfh?r=&v=&l=&d=&mf=&p=umfttartalom>

http://www.norda.hu/norda/tartalom_mutat.php?tema=587&menupont=-1&menunev=NO&cim=Tervezés%202007-2013

KIS-TÓTH ROLAND*

**Területfejlesztés, városfejlesztés, ICT fejlesztés
Regional development, City development, ICT
development**

In Eger (like in other cities of Hungary), important economic and social changes have happened since 1990. We have disposed the difficulty of the changes, but it is important in the course of the determination of the development aims that to better emphasize the original values of the town and to determine the opportunities of flexible conformity for the political and economical environment.

With the default of this conformation Eger couldn't be called further as "the town of quality (it was the motto of Strategic Plan-1994), because of the unfavorable transport system (road, railway), the migration of the qualified students/workforce and the bad aging tendencies

Eger's future depends on that if we could exploit the expected boom of the accession to the European Union with the utilization of the local values, and the establishing and strengthening of the external and internal relations. Eger should be made attractive for the local inhabitants, students, tourists and potential investors. The role of the local representatives is to establish these terms of the development.

The adaptation of the EU's regional policy makes the planning process more countable, more concrete and more objective oriented. Whereas it means the higher responsibility of the planners and decision-makers, because the predetermined developments should correspond with the National Development Plan and its financial tools.

The budget of the local government strongly depends on the Central Budget which is an element of uncertainty in the planning process. For that very reason the preferential task of the city development is the exploration and qualitative development of the local values, and to assign them to the possible funds.

Eger's General Assembly has approved the town's "Economic Plan 2006–2013" this year which determines the planned developments and it's priorities within the confines of the opportunities of the local budget.

---

* *Kis-Tóth Roland, PhD hallgató, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem.
Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, Város és Területfejlesztési Iroda, területfejlesztési ügyintéző*

Realized and planned projects:

For example:

- Road connecting Egerszalók directly to Eger
- Town centre (St. Miklós district) rehabilitation
- Rehabilitation of Felnémet district
- Development of local transportation
- Project city under the city
- Establishment of a complex electronic public administration system in Eger small area
- Establishment of an Integrated Vocational Training Centre
- Reconstruction and touristy utilization of the Turkish Bath
- Kepes Visual Centre
- Reconstruction of the Forrás Gyermekek Szabadidő Központ
- Renewal of panel buildings

Bevezetés

Eger városa a dinamikus fejlődés előtt álló észak-magyarországi régióhoz tartozik, s a jövőben a régiónak az új adottságokhoz egyik leggyorsabban alkalmazkodó településévé válhat. A tökevonzás szempontjából ugyan Eger reálisan nem versenyezhet a jobb gazdaságföldrajzi adottságokkal rendelkező (most már régiós központ) Miskolccal, mégis adott a lehetőség egy karakteres pozíció kiépítésére.

Egerben, az ország más településeihez hasonlóan, a rendszerváltást követő tíz évben jelentős gazdasági-társadalmi változások zajlottak le. Az átalakulás okozta nehézségeken sikerült úrrá lenni, de a fejlődés irányának meghatározása során fontos, hogy az utóbbi években megindult és jelenleg is zajló folyamatok mellett a város állandó értékei hangsúlyozottabban kerüljenek rögzítésre, és külön jelenjenek meg a gazdasági-politikai környezeti adottságokhoz való rugalmas alkalmazkodás lehetőségei. Manapság ugyanis felértékelődnek az innovatív képességgel, rugalmassággal, jól képzett munkaerővel rendelkező terciér és kvaterner funkciók, intenzívebbé válik az emberek és intézmények közötti kommunikáció, a kapcsolatteremtés minden formája. A gazdasági életben, a városok versenyében előnyt élveznek az ilyen típusú tevékenységekkel és funkciókkal rendelkező települések. Eger adottságainak kihasználását, szellemi potenciálját ehhez a trendhez kell illesztenie, hogy a kínáló lehetőségeket a város meg tudja ragadni.

Nézzük meg, melyek ezek az adottságok, amelyekre építeni lehet, és kell, ill. mik azok a hátráltató tényezők, gyengeségek melyeket figyelembe kell venni a fejlesztési irányok meghatározásánál.

Helyzetelemzés, fejlesztési stratégia, prioritások

Erősségek, lehetőségek

Történelmi múlt, idegenforgalom

Eger hosszú történelmi múltra tekint vissza, mely nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a városban komoly hagyományos jelleg érvényesüljön. Ma Eger Magyarország legszebb barokk jellegű települése: a belvárosban szép számmal található barokk templomok, más egyházi épületek, paloták, valamint ma már féltett műemléknek számító egy- vagy többszintes polgári lakóházak is. A város közismerten kitűnő idegenforgalmi vonzerővel bír. Eger város legfontosabb turisztikai értékei közé tartozik a mintegy nyolcszáz éves kővár, amely a magyar történelemben játszott kiemelkedő szerepe miatt történelmi és turisztikai zárandókhely. Ebben a városban található az ország második legnagyobb temploma, a klasszicista Főszékesegyház; Európa legészakabbra fekvő muszlim műemléke, a XVI.–XVII. században épített Minaret; a barokk építészet remekei közül megemlítendő a Líceum; a magyar barokk templomépítészet nagyszerű alkotása a Minorita templom.

Bor

A várost körülvevő szőlősdombok, a város alatti pincerendszer és a borospincék évszázadok óta a település legjellemzőbb sajátosságai közé tartoznak. Eger mindig is híres volt a környező domboldalakon termő szőlők levéről, s köztük elsősorban is az Egri Bikavérről, amely többfajta, Eger környékén termő szőlők szigorúan meghatározott arányú keverékéből készül. Ugyancsak országos híre van a nevezetes Szépasszony-völgynek, ahol több mint kétszáz borospince található, s ahol tavasztól őszi vendéglők teraszain és pinceborozók hűvös mélyén turisták tízezrei ismerkednek az egri borokkal és a tájjellegű ételekkel.

Termálvíz

A város turisztikai vonzerői közé tartozik a termálvíz is. Eger a középkor óta ismert híres fürdőkultúrájáról, melyet gazdag melegvízű és gyógyító forrásainak köszönhet. A történelmi feljegyzések és ma is meglévő műemléki épületek tanúsítják, hogy melegvíz-forrásai révén Eger századokkal ezelőtt is keresett fürdőhely volt. A törökök számos fürdőt építettek a városban, közülük ma is működik az úgynevezett Török Fürdő.

Konferenciaközpont

Eger kedvező fekvése, a szomszédos keleti országok közelsége (Szlovákia, Ukrajna, Románia) és a nyugati országokból érkező látogatók számára a fővároson keresztül történő könnyű megközelíthetősége miatt kiválóan alkalmas konferenciák rendezésére, így számos szakmai, üzleti konferencia helyszínéül szolgál.

Iskolaváros

Iskolavárosi jellege miatt a XIX. század és XX. század fordulóján úgy emlegették: a magyar Athén. S valóban: Magyarországon a múlt század első felében Eger volt az egyetlen megyeszékhely, ahol a legtöbb és legtöbb fajta főiskola, középiskola, s más oktatási intézmény működött. A városban volt egy hittudományi főiskola és egy jogakadémia, két egyházi és egy állami gimnázium, két tanítóképző és két kereskedelmi középiskola, továbbá három polgári iskola, egy tanonciskola és egy gazdasági népiskola működött. Jelenleg is közel 20 000 diák tölti meg élettel a várost.

Kulturális központ

Eger számos értéke mellett jelentős szerepet kap évek, évtizedek, sőt évszázadok óta a kultúra. A város kulturális élete ma pezsgőbb, mint valaha. Kortárs művészeti kezdeményezései és kísérletei nemzetközi léptékűek (Nemzetközi Fimművészeti Nyári Egyetem, Kepes projekt, mozgásművészet, színjátszás). Közművelődési színterei az intézményi és civil szférában egyaránt megtalálhatóak, a civil kulturális szerveződések meghatározóak az ágazatban, a város kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik.

Gyengeségek, veszélyek

Központi költségvetéstől való függés

Kedvezőtlen, hogy a következő években a város (önkormányzat) gazdasági mozgásterében valószínűleg korlátozó tényezőkkel kell számolni:

- A központi költségvetésből eredő források nem bővülnek jelentős mértékben.
- Az egyszeri, privatizációs bevételek növelési lehetősége kimerült.
- A polgárok és a gazdasági szervezetek adóterhei nem növelhetők számottevően.
- Korlátozott a hitelfelvételi lehetőség az önkormányzati beruházások esetében.
- Az európai alapok pénzeihez csak jól előkészített projektekkel lehet hozzáférni.

Népességi folyamatok

Eger népességére a '90-es évek elején meginduló csökkenés, a fokozatos előregedés jellemző, amelynek mértéke kiemelkedően **magas** a megyei jogú városokhoz képest. A kedvezőtlen folyamat elsődleges indoka az elvándorlás mértéke, melynek tendenciája az elmúlt évben lassult, mértéke azonban még mindig jelentős. A negatív vándorlási adatok mellett komoly veszélyforrás a lakosság nagy mértékű fluktuációja, amelyről a be- és az elköltözők egyaránt nagy száma árulkodik. Általános tapasztalatok szerint az elvándorlás szelektív, a népességből a fiatalabb, munkaképes lakosságot érinti leginkább, s így a korösszetétel változásán keresztül a természetes szaporodási jellemzőkre is kedvezőtlenül hat. **Az egriek legnagyobb része Heves**

megyébe, azon belül is az Egri Kistérségbe költözik el. Magas ugyanakkor a Budapestre és környékére költözők száma is.

A régió súlypontjának eltolódása

Az EU-csatlakozással és a régiós intézmények felállásával a súlypont a megnövekvő gazdasági erőterű Miskolcra helyeződik, ami Eger számára komoly kihívás. Hátrányba kerülhet a város, ugyanis ha Miskolc erőtere megnövekszik, **az egri pénzügyi, közigazgatási, idegenforgalmi központi szerep csökkenhet.**

Térségi kapcsolatok, belső közlekedési kapcsolatok, parkolás

Közlekedési szempontból Eger város sajátos helyzetben van. Megyeszékhely lévén országos és regionális kapcsolatai talán valamivel gyengébbek az ország hasonló jellegű településeinek átlagánál, az autópálya nyomvonala és a vasúti törzshálózati fővonal távol húzódik a várostól, ezért a város hátrányos pozícióban van a működő tőke lekötésének lehetőségében, még megyén belül is.

A belső, városi közlekedésben, a domborzati viszonyok által meghatározott „hiányosnak” mondható közlekedési hálózattal kell megfelelni a jelentkező forgalmi igényeknek: a város idegenforgalomban betöltött fontos szerepe, a megye oktatási és gazdasági központja, körzetének közlekedési csomópontja. (A vonzaskörzet mintegy 30–50 településre, illetve 40–50 km sugarú körre tehető.) A növekvő közúti forgalom, a parkolási nehézségek, és a közlekedési kultúra hiányosságai mind ahhoz vezet, hogy a közforgalmi közlekedés nem tud lépést tartani az elvárásokkal.

SWOT-analízis (összefoglaló táblázat)

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • Magas minőségű és egyenletes eloszlású adottságok • Emblematikus jegyek: szőlő, bor, vár, barokk, fürdő, kultúra • Történelmi múlt • Természeti adottságok, Bükk és Mátra közelsége • Nincs jelentős környezetszennyező ipar • A városban jelentős az értelmiségi réteg • Nyugalmas város, kedvező környezeti állapot • Egyes ágazatokban kedvező gazdaságföldrajzi adottságok (szőlő, bor, idegenforgalom, gyógy-, termálvíz) • Versenyképes iparágak és vállalatok jelenléte • Kiepült intézményhálózat 	<ul style="list-style-type: none"> • Kedvezőtlen közlekedési kapcsolat autópályához, vasúti törzshálózati fővonalhoz • Fejlesztési forráshiány, mérsékelt önkormányzati gazdálkodási- és adóbevételek • Építési telkek szűkös kínálata • Magas ingatlanárak • Infrastrukturális fejlesztések magas költségszintje • Központi források szűkössége • Belső közlekedési kapcsolatok, parkolás megoldatlansága • Szervezett és összehangolt idegenforgalmi programkínálat hiánya • Vagyonhasznosítási koncepció hiánya • Várospropaganda, aktív városi marketing hiánya

LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolatépítés – kommunikáció • Közlekedés javítása • Kistérségi együttműködés. „Forrás- és fejlesztési közösség” létrehozása • Növelhető a minőségi szellemi potenciál • A gazdasági innovációhoz kapcsolódó oktatási és kutatási bázis fejlesztése • Informatikai alapú intézményfejlesztés • Pénzügyi, közigazgatási és turisztikai régióközponti szerep betöltése • Humán – emberközpontú, kultúra- és környezetbarát – várospolitika • Új lakóterületek kijelölése • Környezetbarát és tudásalapú vállalkozások támogatása • Egészség- és sportturizmus (gyógy- és termálvíz, gyógyászat, lovas, kerékpár, természetjáró sportok, rekreáció, stb.) • Speciális idegenforgalmi kínálat (diákturizmus, pincerendszer kihasználása, várprogramok, barokk, nemzeti emlékhely, egyház, stb.) • Természeti és épített értékek megőrzése • Lokálpatriotizmus – Eger tudat – erősítése 	<ul style="list-style-type: none"> • Hátrányos külső és belső közlekedési kapcsolatok fennmaradása • Kvalifikált munkaerő, illetve végzős diákok elvándorlása • Előregedő népesség • Környezeti értékek elherdálása • Helyi tökefelhalmozási képesség korlátozottsága • Rendelkezésre álló anyagi és szellemi források szétforgácsolódása a sok adottság között • EU-csatlakozással, a régió intézményeinek felállásával hátrányba kerülhet a város (Miskolc erőtere megnövekszik, az egeri pénzügyi, közigazgatási, idegenforgalmi központi szerep csökkenhet)

Forrás: Településfejlesztési Koncepció 2003

Az alkalmazkodás elmaradása esetén az „Eger a minőség városa” (az 1994-es stratégia mottójának) érvényessége veszélybe kerül.

„A kívánatos fejlesztési irány a tudáson, az informatikán és a kapcsolatépítésen alapuló összetett városgazdaság kialakítása, ami Egerben a szőlő-bor, az ipar, az idegenforgalom, a gyógy- és termálvíz hasznosítás, valamint a szolgáltatások **egy-másra épülő minőségi fejlesztését** jelenti.”

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. sz. törvény 91.§ (6) bekezdése alapján az önkormányzatoknak gazdasági programot kell készíteni, amely helyi szinten a költségvetési kereteket figyelembe véve meghatározza a fejlesztési elképzeléseket, a kötelezően és önként vállalt feladatok biztosítását, a munkahely teremtés feltételeinek elősegítését, a településfejlesztési- és adópolitika célkitűzéseit, a közszolgáltatások ellátásának biztosítására vonatkozó megoldásokat, a befektetés-politika, valamint a városüzemeltetési politika célkitűzéseit.

2006. elején fogadta el a képviselőtestület az Eger város 2006–2013. évekre vonatkozó Gazdasági programját, amely a fejlesztési elképzeléseket, stratégiai célkitűzéseket foglalja össze, meghatározva a különböző ágazatok jövőbeni irányát.

Stratégiai célok, prioritások

1. Gazdasági kapacitás megerősítése, fokozása

A célcsoport azokat a prioritásokat gyűjti össze és rendel hozzájuk intézkedéseket, amelyek feltételt teremtenek, és közvetlen hatást gyakorolnak a helyi gazdaság jövedelemtermelő képességére, új vállalkozások megalapozására.

Kiemelt prioritás a város húzóágazatának, az idegenforgalomnak a fejlesztése, az ebben rejlő versenyelőny kihasználása: a termálgyógyászat, a bor-, fürdő- és kulturizmus élénkítése, a ráépülő szolgáltatások bővítése, az erőforrás-felhasználás javítása.

Prioritások:

- 1.1. Gazdasági infrastruktúra fejlesztése: iparfejlesztés, közlekedés, közműfejlesztés*
- 1.2. Idegenforgalom fejlesztése; kulturális és turisztikai projektek*
- 1.3. Befektetések ösztönzése*

2. Humán erőforrás fejlesztése, tartalmi kiaknázása

Az önkormányzat elsősorban az általa fenntartott intézményekben folyó munka minőségének biztosítására és szakmai színvonalának fejlesztésére tud hatást gyakorolni – megteremtve az anyagi és szakértői háttérrel a személyi és tárgyi optimum közelítésére.

A gazdasági élet szereplőivel vállalt szorosabb együttműködés elősegítheti a képzési irányoknak a piaci igények szerinti meghatározását is.

Prioritás:

Intézmények infrastrukturális és szakmai fejlesztése

3. Életminőség javítása – az élhető városért

Annak érdekében, hogy a város megfeleljen lakosai egyre növekvő életminőséget igénylő elvárásainak, nem csupán a lakhatás feltételeit kell biztosítani, hanem az élhető épített és természeti környezet megőrzésére, a jólét közösségi feltételeit biztosító fejlesztésekre is intézkedéseket kell megfogalmazni.

Prioritások:

- 3.1. Lakhatás és élhetőség fejlesztése: szociális-egészségügyi program, ifjúság, sport-szabadidő, partnerkapcsolatok*
- 3.2. Környezeti kultúra fejlesztése: környezetvédelem, víz- és hulladékgazdálkodás, levegőtisztaság, zaj- és rezgés elleni védelem, zöldfelületfejlesztés*

4. Önkormányzati feladatellátás, ill. feltételrendszer fenntartható fejlesztése

Az elkövetkezendő időszak egyik legfontosabb feladata a közszolgáltatások modernizációja – változó környezetben: egyrészt megfelelően az Európai Közigazgatási Tér elvárásainak, másrészt alkalmazkodva a szűkülő adóbevételekhez, a növekvő feladatokat nem ellensúlyozó normatívákhoz és a pályázatok finanszírozási feltételeihez. Szemléletváltásra van szükség: az eddigi igazgatási-ügyintézői jellegű feladatellátásról át kell térni a szolgáltató jellegre.

Prioritások:

4.1. *Ügyfélbarát közigazgatás: komplex e-közigazgatási projekt*

4.2. *Az önkormányzat pénzügyi gazdálkodási egyensúlyának megőrzése*

Pénzügyi gazdálkodás programja: működőképesség biztosítása, adópolitika, pályázatok, egységes adatszolgáltató rendszer, kötelező és önként vállalt feladatok összhangja

Az önkormányzat vagyongazdálkodási programja: nem lakáscélú ingatlanok, lakásgazdálkodás, intézményi vagyon, társaságok

4.3. *A helyi önkormányzati feladatok kistérségi szintű ellátásának lehetőségei*

Az alábbiakban Eger Megyei Jogú Város Gazdasági Programjában megfogalmazott stratégiai célok eléréséhez kapcsolódó főbb fejlesztési projekteket kívánom bemutatni.

Eger város főbb fejlesztési projektjei

1. Gazdasági kapacitás megerősítése, fokozása

Országos és térségi kapcsolatok javítása

A város térségi szerepét erősítő közúti kapcsolat fejlesztése az országos közúthálózathoz, alapfokú követelmény. Idegenforgalmi, kulturális, oktatási, gazdasági életünk fejlődése érdekében a *gyorsforgalmi hálózat közvetlen elérhetősége*, helyi érdekek mellett a kistérségi, megyei települések számára is fontos. Mivel városunk az országot átszelő fő közlekedési folyosókból kiesik, így 1999. év második felétől a város befektetői pozíciói jelentősen csökkentek. Csak egy színvonalas, könnyű és biztonságos elérhetőséget biztosító közlekedési kapcsolat teheti még vonzóbbá városunk megközelítését, a jelentős szerepet játszó gazdasági tényezők – idegenforgalom, borászat, könnyűipar – magas színvonalú működése, és fejlődése érdekében.

A város és az M3-as autópálya közötti gyorsforgalmi kapcsolat megteremtése

Az országos és regionális fejlesztési tervekkel összhangban az M3-as autópálya Eger gyorsforgalmi kapcsolatának kiépítése alapvetően meghatározza városunk elérhetőségének feltételeit. Eger városa jelenleg déli irányból két útról közelíthető meg. Mindkét út a 3. sz. főútból ágazik ki, melyek közül az egyik a 25. sz. főút Kerecsend belterületén, míg a másik a 2501 jelű összekötőút Füzesabony határánál.

A 25. sz. főút vonalvezetése a kezdeti szakaszán a 80 km/h, a végső Eger közeli szakasza 60 km/h sebesség szabta követelményeknek felel meg. Az M3 autópályával való kapcsolat tehát csak a 3. sz. főút közbeiktatásával biztosított, így a Budapest felől érkezőknek, illetve az oda tartóknak a magasabb szolgáltatási színvonal ellenében jelentős útvonal-hosszabbodást jelent.

A 2501 jelű összekötő út vonalvezetése több helyen még a 60 km/h sebesség szabta követelményeknek sem felel meg. A közel 12 km teljes hosszán több településen halad keresztül, melyek Maklár, Nagytálya és Andornaktálya. Keresztmetszeti kialakítása a kezdeti szakaszon megfelelőnek mondható, az Egerhez közeli szakaszokon már az út állapota meglehetősen rossz.

A tervezett M25 gyorsforgalmú út a 3. sz. főút, 25. sz. főút, 2501 jelű összekötő út és 2500 j. út által határolt területen haladna. A tervezett bekötőút keresztmetszeti kialakítása a távlatban 2×2 sávós autótút. Nyomvonal tanulmányterve elkészült, engedélyezési terv készítése folyamatban van. A nyomvonal, a fűzesabonyi vasútvonallal közel párhuzamosan érkezik a Déli iparterületen található Kőlyuk úthoz, egy háromágú körforgalmi csomóponti szabályozással.

Keleti elkerülő út

A kistérség településeinek többsége Eger városán keresztül érhető el, amelynek következtében gyakran olyan forgalmi helyzet alakul ki, ami ellehetetleníti a város közlekedését. A forgalom okozta környezetterhelés mind a lakók életfeltételeit, mind a történelmi belváros állagmegőrzésének feltételeit nagymértékben rontja. Ezen adottságok kiküszöbölése érdekében olyan közúthálózat kialakítására van szükség, amely csökkenti a várost érintő terhelés nagyságát.

A városi közlekedési hálózat fő tengelyét a 25. sz. II. rendű országos főút adja. A főút funkciója kettős. Egyrészt az átkelési forgalmat vezeti keresztül a településen, másrészt a városi forgalmat szolgálja ki. A fokozódó autóhasználat – elsősorban az észak–déli irányú forgalomban –, csúcsidőben torlódásokat okoz, nő a zsúfoltság a parkolóknak, ami a város zaj és légszennyezési mértékét is fokozza.

A város belső közlekedési hálózatának fejlesztése során ezért legfontosabb feladatunk, a városszerkezethez igazodó É–D-i irányú hálózati elem megépítése, melynek a szerkezeti terv a város keleti részén jelöli ki a nyomvonalát, „Keleti elkerülő” útnak nevezve azt. A nyomvonal megvalósulásával a város belső hálózatát terhelő átmenő forgalom csökkenése várható, ami főként a jelenlegi országos mellékutak belső szakaszain jelentkezik. A belvároshoz közeli 25. sz. főút forgalmának csökkenése miatt városunk közúthálózatában betöltött szerepe a megépítést követően csökken. Lehetőség nyílik egy rekonstrukció során a csomópontok kapacitásának növelésére, zöldfelületek bővítésére, a tömegközlekedés, a kerékpáros forgalom előnyben részesítésére a főúton.

Idegenforgalom fejlesztése

A város korábbi pozíciójának visszaszerzése, illetve növelése érdekében olyan egyedi szolgáltatásokat nyújtó, jelentős nemzetközi vonzerővel rendelkező attrakci-

ók létrehozására van szükség, melyek az év egészében alkalmasak jelentős turisztikai kereslet generálására.

A turisztikai trendek elemzéséből Eger városa számára levonható legfőbb következtetések a következők: a turizmusfejlesztés során törekedni kell a komplex, ugyanakkor egyedi kínálat kialakítására, a turisztikai vonzerők környezetének fejlesztésére (turisztikai fogadóképesség), az egész évben nyitvatartó jelentős vonzerővel rendelkező élményelemek kialakítására, az esti szabadidőtöltés (szórakozás) lehetőségeinek megteremtésére, továbbá a marketing tekintetében a partnerekkel folytatott közös kezdeményezések megvalósítására, ezáltal a helyi-térségi megjelenés elősegítésére.

Város a város alatt

Eger Város Önkormányzata évekkal ezelőtt dolgozta ki a Város a Város Alatt (VVA) projektötletet, amely az elmúlt évek szakértői munkáinak köszönhetően mára egy több projektet tartalmazó, átfogó és komplex, a térség szempontjából meghatározó nagyprojektté nőtte ki magát, melyet a helyi lakosság, a civil szervezetek, és a turizmusban érintett szervezetek és vállalkozók egyaránt támogatnak.

A tervezett fejlesztések elsődleges célja, hogy Eger város két kihasználatlan, illetve alulhasznosított pincerendszerét, tehát az Érseki Pincét és az úgynevezett Tudáspincét, jelentős nemzetközi vonzerővel bíró turisztikai attrakcióvá fejlessze, és egyedi karakterrel, illetve hangulattal bíró föld alatti városrészeket alakítson ki. A kialakított turisztikai vonzerők hatékony elérése, és azok kulturált környezetének megteremtése érdekében, a nagyprojekt több parkolással, illetve tér- és zöldfelület rendezéssel kapcsolatos projektet is tartalmaz.

A VVA nagyprojekt keretében az alábbi projektetek kerülnek megvalósításra:

1. Érseki pincében Történelmi Látvány Park kialakítása
2. Tudáspince fejlesztése
3. Mélygarázs kiépítése a Pyrker tér alatt
4. Fórumtér kialakítása
5. Buszpályaudvar kulturisztikai központ létrehozása
6. Pyrker tér és Bazilika körüli zöldterület és tér rendezése
7. Eszterházy tér rendezése + Tudásközpont + Líceum rekonstrukció
8. Bajcsy–Fellner parkoló és gyalogos terület fejlesztése
9. Gyalogos és gépjármű közlekedési rendszer fejlesztése

A komplex fejlesztés eredményeként a „földalatti világ” bekapcsolódik a város meglévő történelmi szövetébe, és a város turisztikai arculatának meghatározó komponensévé válhat.

Befektetések ösztönzése

Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata – illeszkedve az országos és regionális programokhoz – mindig is kiemelt szerepet szánt a tőkebevonás ösztönzésének, valamint a magánszférával való konstruktív együttműködés kialakításának, és ezt a különböző tevékenységei, illetve fejlesztési programjai kapcsán mindig is igyekezett érvényre juttatni. Már a korábbi években kidolgozásra került egy *kommunikációs*

stratégia, melynek feladata a potenciális befektetők közvetlen felkutatása, informálása, és megnyerése. A tevékenység hatékony működése érdekében szoros együttműködést alakítottunk ki a kamarák és az ITDH helyi képviselőivel, valamint egyéb más szervezetekkel. Ennek a fenntartása, naprakészebbé, illetve gördülékenyebbé tétele továbbra is feladatunk. A Polgármesteri Hivatal létrehozta a Város- és Területfejlesztési Irodát, amely az önkormányzat részéről összefogja ezeket a kapcsolatokat, a hazai és külföldi (elsősorban EU-s) pályázatokat, az uniós anyagokat, ezen felül segíti és összekapcsolja a szakirodák fejlesztési csomagok készítésével összefüggő munkáját.

Agria Park – bevásárló-, szórakoztató és szolgáltató központ

A volt Dohánygyár területe Eger városközpontjában, a Székesegyháztól és a Dóboz tértől néhány száz méterre található, melyen – a már elkészült koncepció szerint – üzlet-, szórakoztató- és intézményközpont kerül kialakításra.

A fejlesztéssel megvalósul az Eger belvárosába ékelődő, jelenleg kihasználatlan barnamezős terület városi vérkeringésbe történő integrációja. A régi és új épületek alkotta beépítés igen sokrétű funkció befogadására lesz alkalmas. A változó méretű és profilú kereskedelmi egységek mellett, szórakoztatás, mozi, vendéglátás, iroda és raktározás funkciók kapnak helyet. A szükséges parkolóhelyeket a felszín alatti, egy szintes 520 parkolóhelyes mélygarázs biztosítja. Az épületegyüttes parkjában játszótér, szabadtéri színpad, a hűs árnyékot biztosító fák alatti kerti bútorok teszik aktív pihenésre alkalmassá a környezetet.

A várhatóan 2007 év végére megvalósuló beruházás jelentősen kiszélesíti a szabadidőtöltés lehetőségeit Eger belvárosában.

Gyógyszálló és Gyógyászati Központ építése, Bárány uszoda rekonstrukciója

Eger MJV Önkormányzata a Petőfi téren található ingatlanjai hasznosításával, a területen rendelkezésre álló gyógy- és termálvízre alapozva gyógy-turisztikai fejlesztést kíván elősegíteni. A jelenlegi fejlesztési elképzelések szerint a mára leromlott állapotú Bárány Uszoda rekonstrukciójával együtt egy 300 férőhelyes négycsillagos gyógyszálloda, egy mindenki számára nyitott gyógyászati terápiás központ, valamint a turisztikai fogadóképesség biztosítása érdekében egy parkolóház kerülne kialakításra. A fejlesztés hozzájárul Eger jelentős vonzerővel rendelkező és egész évben nyitva tartó turisztikai kínálatának bővítéséhez, valamint a turisztikai vonzerők iránti kereslet növeléséhez.

2. Humán erőforrás fejlesztése, tartalmi kiaknázása

Az Önkormányzat a város közellátó rendszerében a nevelést-oktatást, a szakképzést – a nehézségek ellenére is – stratégiai ágazatként kezeli. Ezt mutatja az is, hogy a költségvetési kiadások közel egyharmadát az intézmények fenntartására, üzemeltetésére fordítja. Közös érdek, hogy a város eltartó-képességének megfelelő számú intézmény működjön, s ehhez biztosítva legyenek a szükséges feltételek.

Az elmúlt években végbemenő társadalmi – gazdasági folyamatok hatásai önkormányzati szinten is érzékelhetők voltak, melyek érintették az oktatás területét is. Igazodni kellett a lecsökkenő gyermek és tanulólétszámhoz. Az Önkormányzat a megszűnő álláshelyekből, összevonásokból fakadó megtakarításokat az intézmények állagának megóvására, a szükséges bővítések, korszerűsítések elvégzésére fordította. Az eredményesebb nevelő-oktató munka érdekében támogatta a korszerűbb oktatási formák bevezetését, fontosnak tartotta az idegen nyelvek oktatásának, a számítógépes oktatás feltételeinek megteremtését.

Térségi Integrált Szakképző Központ

Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata – konzorciumi partnereivel együtt – sikeresen pályázott az egeri térségi integrált szakképző központ létrehozására. A szakképzési program általános célja olyan szakképzési intézményi környezet kialakítása, amely támogatja az NFT HEFOP és a magyar Szakképzési Fejlesztési Program célkitűzéseit. A fejlesztés hatására létrejövő korszerűbb intézményhálózat biztosítja a szakképzés hatékony működését és működtetését, lehetővé válik a szakképzés összehangolása térségi és regionális szinten. A fejlesztés hozzásegít a szakképzett pályakezdők elhelyezkedési mutatóinak javulásához, illetve a gazdaság szereplőivel való új együttműködési programok indításához. A kidolgozott szakmai programelemek bevezetésével a hátrányos helyzetű fiatalok, fogyatékos emberek, nők és roma fiatalok szakképzésbe történő belépése, illetve elhelyezkedése és beilleszkedése is támogatható.

Az új, korszerűen felszerelt, és közösségi igényeket is kielégítő oktatási központ 6 intézmény együttműködésével jön létre. Ezzel párhuzamosan megkezdődik a szervezeti és tananyagfejlesztés, átalakul a továbbképzési rendszer, és egy a munkaerőpiaci igényeket előrejelző adatgyűjtő rendszer kerül kialakításra. A „TISZK” szakmai programja két fő elemre bontható: egyik része a TISZK központi épületében megvalósuló fejlesztések szakmai programja, másik része az intézményi fejlesztések révén megvalósuló szakmai fejlesztések. A szakmai programok és tantervek kidolgozásánál fontos tényező, hogy az egymáshoz kapcsolódó – de helyileg esetlegesen más intézményben folyó – képzések szervesen összekapcsolódjanak, egymásra épülve szerves egységet alkossanak.

3. Önkormányzati feladatellátás és feltételrendszer fenntartható fejlesztése, e-közigazgatás

Ügyfélbarát közigazgatás

Mint már korábban is kiemelésre került: az elkövetkezendő időszak egyik legfontosabb feladata a közszolgáltatások modernizációja a változó környezetben. Meg kell felelni az Európai Közigazgatási Tér elvárásainak, továbbá alkalmazkodni kell a szűkülő forrásokhoz. (Csökkenő adóbevételek, a növekvő feladatokat nem ellensúlyozó normatívák, szigorodó pályázati finanszírozási feltételek.) Szemléletváltásra van szükség: a közigazgatás terén is a szolgáltató jellegnek kell erősödnie!

A fejlett – EU-konform – polgári társadalom egyik feltétele a tágabb értelemben vett szolgáltató állam kialakítása az információs társadalom kialakulásával párhuzamosan. A szolgáltató állam voltaképpen egy alapvetően elektronikus kapcsolatokra épülő információs rendszer, amelyben az igény az, hogy a társadalom (civiliek, gazdálkodók, intézmények) információs kapcsolatait, az ügyintéztést ne csak a közigazgatással, hanem a közszolgáltatásokkal és a további információforrásokkal digitalizált formában is végezhesse. A közigazgatás információs rendszeréhez, mint a szolgáltató állam egyik alappilléreéhez tartoznak az állami és önkormányzati információs rendszerek, melyek kialakításánál alapvető szempont a nyilvános felhasználás. Az államigazgatás működése érdekében létrehozott alapnyilvántartások (pl.: vállalkozások regiszterei, közműnyilvántartások, ingatlan-nyilvántartás, digitális állami alaptérképek) a gazdasági élet működéséhez is alapvető fontosságú adatokat tartalmaznak. Gazdaságilag hasonlóan létfontosságú információ halmozódik fel az államháztartás tervezése és ellenőrzése érdekében is (gazdasági statisztikai adatok). Végül az államilag ellenőrzött és/vagy támogatott területeken is olyan ismeretek gyűlnek össze, melyek széles körű közvetítése nagyban segítheti a gazdaság egészséges működését (állami projektek, közbeszerzések, pénzügyi információk, források, nemzetközi kapcsolatokban keletkező üzletileg is fontos információk stb.).

A technológia óriási léptékű fejlődése az egész világon arra készíti a kormányzatokat, hogy csökkenő költségvetési források mellett és a növekvő elvárásoknak megfelelően gyökeresen megváltoztassák a társadalomnak nyújtott szolgáltatások módozatait. A közigazgatás számára többszörösen új kihívás az informatika alkalmazása, amely alapvetően megváltoztatja a hagyományos munkamódszereket. A „szolgáltató kormányzat” célkitűzéssel összhangban az egri önkormányzat célja az ügyfeleknek, azaz az állampolgároknak és az üzleti élet szereplőinek minél gyorsabb, hatékonyabb, a tér és idő korlátokat átlépő „kiszolgálása” (ügyintézés, tájékoztatás).

Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata az informatika területén az elmúlt években az átlagosnál nagyobb lépéseket tett. Elkészült a digitális földmérési alaptérkép, 2003. évben a Polgármesteri Hivatalban bevezetésre került egy új pénzügyi program, melyet az intézményhálózatra is ki kívánnak terjeszteni a jövőben.

Eger sikeresen pályázott az ún. *Komplex elektronikus közigazgatási rendszer megvalósítására*, melyre 540 millió Ft vissza nem térítendő támogatást nyert el a város a GVOP keretében és ehhez társul saját forrásként több mint 77 millió Ft.

A projekt keretében a jelenlegi számítástechnikai infrastruktúra jelentős továbbfejlesztésével az önkormányzati irodák nagy részében kialakításra került az eEurope program Common List of Basic Public Services ajánlásában szereplő 3., illetve 4. szintű elektronikus ügyintézési szolgáltatás, megteremtve az ezek háttérét adó adminisztratív és közigazgatási „back-office” rendszereket.

Nem csupán a helyieknek, de az Egerbe látogatóknak is segítségül szolgálnak a projekt keretében a város több pontjára (pl. a Dobó térre is) kihelyezésre kerülő érintőképernyős terminálok. Ezek, mint internetes csatlakozási pontok segítségével intézhetők a hivatali ügyek, de információ nyerhető a helyi programokról, szálláshelyekről, és mindenről, ami a világhálón megtalálható. Kialakításra került Eger kistérségében egy komplex elektronikus közigazgatási minta rendszer. A résztvevő

települések között, illetve az önkormányzat és intézményei között hálózatos kapcsolat épül ki. A partnerek zárt hálózatú összeköttetésben lesznek, így a települések lakói Interneten keresztül, portál rendszer segítségével az adott központba való bejelentkezést követően távolról intézhetik ügyeiket. A komplex e-közigazgatási rendszer keretein belül az alábbi 3 fő feladat került megvalósításra:

1. egyablakos elektronikus ügyfélszolgálati rendszer,

- belső ügyintézési keretrendszer
- közgyűlési és bizottsági rendszer
- építéshatósági rendszer
- szociális rendszer
- gyámügyi rendszer
- ipari és kereskedelmi rendszer
- közterületi rendszer
- szabálysértési rendszer
- térinformatikai rendszer

2. elektronikus közbeszerzést támogató rendszer

3. kistérségi közigazgatási gyűjtőportál és települési portálok.

Az elkövetkező időszak fontos feladata lesz a projekt sikeres befejezése, eredményeinek kihasználása, illetve a program folytatása a költségvetési lehetőségek és pályázati források figyelembevételével.

Összegzés

Eger jövője azon múlik, hogy sikerül-e a helyi adottságok felhasználásával, a belső és a külső, többszintű kapcsolatrendszer kiépítésével és megerősítésével az Európai Unió csatlakozástól várt országos konjunktúrát kihasználnia, ezzel vonzóvá válnia az egri polgárok, az itt tanuló diákok, az ide látogató turisták és a városban megtelepedni szándékozó és elsősorban annak tudásbázisára építő befektetők szemében. Az önkormányzati képviselőtestület, mint felelős döntéshozó feladata pedig az, hogy ennek a feltételeit megteremtse.

Az európai gazdasági és közigazgatási rendszerekbe történő integrálódás megteremti a mainál nagyobb tökebevonás, a piaci bővülés általános lehetőségét. Az EU strukturális és kohéziós politikájának átvétele a tervezési rendszert kiszámíthatóbbá, egyúttal célorientáltabbá és konkrétabbá teszi. Ugyanakkor nagyobb felelősséget is ró mind a tervezőkre, mind a döntéshozókra a tekintetben, hogy a fejlesztési mozgástér jól került-e meghatározásra, a konkrét fejlesztési lehetőségek találkoznak-e a fejlesztéspolitikai elképzelésekkel, illetve annak pénzügyi eszközeivel.

A *versenyképesség* javítása közös érdeke mind a lakosságnak és a gazdasági szervezeteknek, mind a városi és kistérségi önkormányzatoknak. A versenyképesség megteremtése ma már nemcsak a gazdasági szervezetek gondja, hanem az összefügg a közvetlen települési vállalkozási körülményekkel. A fejlesztési eszközök korláto-

zottsága folytán az önkormányzat gazdasági viselkedésének kapcsolatépítő (koordináló és kooperatív), orientáló hatásának kell lennie a helyi gazdasági szervezetek tevékenységére vonatkozóan.

Kommunikatív és együttműködő miliőt szükséges teremteni a különböző, egyenletes minőségi adottságokkal rendelkező városi (húzó)ágazatok intézményei és a lakossági csoportok között. Elő kell segíteni a város anyagi, illetve szellemi tökefogadó és megtartó képességét. E képességek érvényre juttatása érdekében a városnak fel kell hívnia a figyelmet magára: aktív, nyitott, kezdeményező várospolitikát szükséges folytatnia.

A versenyképesség szempontjából az elérhetőség, a megbízhatóság, a szakképzettség, az innovációs készség a döntő. Ezek közül a viszonylag **kedvezőtlen** közúti és a vasúti kapcsolat okoz leginkább gondot. A hátrányból előnyt kell kovácsolni. A térbeli összeköttetés **hátrányát** XXI. századi módon, **az üzleti, kulturális, intézményi és személyes kapcsolatok, illetve az informatika** eszközeivel szükséges áthidalni.

A kapcsolatépítésnek mindkét formája adott: a közvetlen, személyes és a közvetett, „virtuális” kommunikáció. Az előbbire kiváló adottság és lehetőség az idegenforgalom, a rekreációra, konferenciarendezésre alapozott turizmus, a szőlő–bor ágazat, az oktatás és a kultúra, az utóbbira az informatikai alapú kapcsolatépítés.

Felhasznált irodalom

- BAKOS ISTVÁN [2001]: Területfejlesztési stratégiák és programok tervezésének módszertana. Miskolci Egyetem.
- Eger MJV Polgármesteri Hivatala [2004]: „Tájékoztató Magyarország Nemzeti Fejlesztési Tervéről és annak hivatali kapcsolódásáról” – belső munkaanyag.
- Heves Megye Fejlesztési Terve. [2003] Készítette: Heves Megyei Vállalkozói Központ.
- „Az egeri Kistérség területfejlesztési koncepciója és programja felújított változatának véleményezéséről”. A koncepciót kidolgozta: Ebergényi Tanácsadó Iroda és az Agria Nova Kft, 2005. februárjában. 2005. 04. 28-i közgyűlési előterjesztés.
- Eger Megyei Jogú Város Stratégiai Terve [1995] Készítette MŰHELY Területi Elemző, Tervező és Informatikai Kft Budapest.
- Településfejlesztési Koncepció [2003] Tervező: Rosivall Tervező Iroda Kft Budapest.
- Településszerkezeti Terv, Tervező: Rosivall Tervező Iroda Kft Budapest, Eger MJV Közgyűlése 279/2004. (VI.24.) a határozatával elfogadta.
- Előterjesztés a 2005. február 10-i közgyűlésen: A Fürdő környék egészségturisztikai stratégiájáról, az ingatlanok hasznosítási koncepciójáról és a fejlesztési program megvalósíthatósági tanulmányáról.
- Eger MJV Informatikai Koncepciója [2005].
- Eger MJV Gazdasági Programja 2006–2013
- Előterjesztés az Európa Kulturális Fővárosa pályázat fejlesztési programjairól, a szükséges pénzügyi fedezet biztosításáról. A közgyűlés 2005. február 10-i ülésén tárgyalta.

- A közigazgatási kistérség – BM IDEA A közigazgatási szolgáltatások korszerűsítési programja [2003].
- Eger nyitva – Európa kulturális fővárosa pályázat [2005].
- Heves Megyei Munkaügyi Központ [2005]: Munkaerőpiaci helyzetkép – augusztus. Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatóság Egri Képvisellete: Eger város idegenforgalmi adatai [2005].
- A turizmus mérőszámai Egerben, készítette EMJV Polgármester Hivatal Kulturális Irodája (Tietze Nándor Pál), Tourinform Eger Iroda (Dancsok Ágnes) [2006].
- Eger Megyei Jogú Város költségvetési koncepciói [2002–2006].
- Az Állami Számvevőszék 0461. sz. vizsgálati programja Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata gazdálkodásának átfogó ellenőrzéséről [2004].

**AZ ÁLLAM ÉS A VÁLLALATI SZFÉRA
KAPCSOLATÁNAK
VERSENYKÉPESSÉGI KÉRDÉSEI**

HOLLÓNÉ KACSÓ ERZSÉBET*–NÁMOR ANNA*

**A vállalat értéke a számvitel és a pénzügy
megközelítésében**

(Adalékok a vállalati versenyképesség megítéléséhez)

**The Value of Firms: The accounting and the financial
valuation perspective**

(Some thoughts on judging the competitiveness of firms)

Both firm value and competitiveness get judged in the market. Among other factors of corporate competitiveness, „intangible assets” such as human and intellectual capital tend to play an ever more important role, contributing a more substantial part of the value of firms.

In modern valuation approaches, „every firms is worth as much as the market appreciates”, which means in principle that a firm's value equals its market value.

A problem arises, however, as the value of a firm can be interpreted and analysed in multiple dimensions. A number of different approaches exist focusing on different analytical aspects and content.

As valuation relies on accounting information, and is dominated by financial methods, this paper presents the experience with different valuation approaches researched and taught by two professionals, one specializing in accounting and the other in corporate finance.

Our purpose of comparing different firm value approaches is to synchronize the content of collage courses discussing topics related to valuation, highlighting similarities, while retaining necessary functional differences.

We address the following key issues in our paper:

What problems are solved by modernizing accounting and calculating fair value?

What sort of discrepancies may arise between fair value and market value?

Bevezetés

A vállalat értékének különböző szempontú megközelítéseit – közöttük az érték számviteli és pénzügyi szempontból vett eltéréseit ma már a vállalatértékelés témában rendelkezésre álló és egyre gyarapodó széleskörű szakirodalmi forrás és az ezekben foglalt kutatási eredményeket rendszerező felsőoktatási tananyag tartalmaz-

---

* *Hollóné Kacsó Erzsébet* PhD, főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

* *Námor Anna*, főiskolai docens, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

za. A vagyoneértékelés gyakorlatának az Európai Unió normarendszeréhez történő igazítása kapcsán azonban szükségesnek tartjuk annak vizsgálatát, hogy a vállalati vagyon EU normák szerinti valós értékelési lehetősége mennyiben járul hozzá a különböző szempontú értékelések eredményének feltételezett közeledéséhez? Megítélésünk szerint, nemcsak az újszerűségből eredő módszertani, hanem értelmezési, fogalmi gondok is nehezítik a fair értékelést. Az oktatás és a gyakorlat egyaránt megköveteli előzetesen a tartalom tisztázását, a megfelelő módszerek kiválasztása, alkalmazása érdekében.

A téma kifejtését néhány vállalati érték fogalommal indítjuk, a már ismert érték-kategóriák között elhelyezve a valós értéket, értelmezési, számbavételi gondjaival együtt. Megpróbálunk válaszolni arra a kérdésre, hogy mennyiben jelent előrelépést a valós értékelés törvényileg szabályozott lehetősége a korábbi – többféle kritikával illett – helyzethez képest.

A szakirodalmak alapján, röviden kitérünk azon tényezők bemutatására is, amelyek a vállalat valós értéke (fair value) és a piaci értéke (market value) közötti eltéréseket okozhatják. E rés leginkább, azon napjainkban versenyelőnyöket jelentő tényezőknek tulajdonítható, melyek meghatározó szerepet töltenek be a vállalatok jövedelemtermelő képességének fenntartásában, és ezen keresztül a piaci értékük alakulásában.

Végül összefoglaljuk, rendszerezzük a vállalat értéke megítélése kapcsán azokat az eltéréseket, melyek számvitel és a pénzügy az eltérő szemléletmódjából fakadóan nem oldhatók fel, ugyanakkor igyekszünk feltárni, a kapcsolódási pontokat, hangsúlyokat, amelyekre az ismeretek közvetítése során a tisztánlátás érdekében törekednünk kell, amit a különböző tanegységek oktatása során tehetünk.

I. A vállalat értéke – értelmezések („amit mérni, menedzselni akarunk”)

Piaci érték-belső érték

A vállalat érték kategóriát a különböző tudományterületek eltérő megközelítésben, eltérő tartalommal használják. (Megjegyezzük, nem ez az egyetlen közgazdasági fogalom, melyet a megközelítési módból, szemléletből, hangsúlyokból adódóan eltérő tartalommal közvetítünk. Gyakori a szakirodalmakban, az azonos elnevezéssel eltérő tartalom megjelenítése, vagy azonos tartalomra eltérő fogalmak használata.). Ez nem okoz (nem okozhat) problémát akkor, ha a vizsgálat tárgyát képező alapkategóriát előzetesen tisztázzuk.

A vállalat értéke (is) többféle dimenzióban értelmezhető. A két „szintetikus, integráló” értékdimenzió, amely az értékmérés és realizálás során felvetődik: a *piaci érték* („reális piaci érték”, *piaci ár*) és a *belső* (elméleti, számított) *érték*.

A **piaci érték** felmérése, értelmezése – látszólag – egyszerű. Mennyit ér a vállalat? Annyit, amennyit a piac elismer. A *piaci érték*, vagy a *szinonimaként használt piaci ár* kategória azt fejezi ki, hogy az aktuális keresleti-kínálati viszonyok között mennyiért értékesíthető egy vállalat.

„A piaci érték valójában az eladókat és a vevőket kölcsönösen kielégítő árral egyezik meg. A mindenkori piaci érték két okból sem tekinthető abszolút mércének:

- egyrészt amiatt, mert a mindenkori piaci érték a résztvevők pillanatnyi konszenzusát tükrözi,
- másrészt azért, mert a piaci ármeghatározást a kereslet és kínálat mennyiségi viszonyán túl – mozgási centrumként – a belső érték is meghatározza” [Bélyácz 1995. p. 10.].

Az idézet két fontos tényezőre hívja fel a figyelmet: a piac nem mindig értekel reálisan, továbbá az ár mögött egy mélyebb kategória – a belső érték – húzódik meg.

A piac megfelelő értékítéletének hangsúlyozására meghonosodott a szakirodalomban a „*reális piaci érték*” fogalma.

„A piaci értéknél a '*reális*' azt jelenti, hogy a piacnak (és az árnak) bizonyos állandósággal kell bírnia, és nem befolyásolhatják átmeneti fellendülések vagy hirtelen visszaesések, azaz a '*reális*' szó minősíti azt a piacot, amelynek keretein belül az értékelést végezzük” [Richard M. Wise: „The CA's Role in Valuations: An Inside-Out-Perspective”, CA Magazine, 1984. szeptember 28. 40. old. Idézi: Pratt S. 1992. p. 13.].

A piaci érték szinonimájaként használják még a szakirodalomban a szerzők – többnyire hasonló tartalommal – a pénzbeli érték, forgalmi érték (csereérték) kifejezéseket is.

A vállalat belső értékének a megragadására két alapvető irányzat alakult ki: a vagyonérték és a hozamérték koncepció. A két alapkoncepció magvát két, egymástól gyökeresen eltérő értékdimenzió képezi, aszerint hogy mit (a múltbeli vagy a jövőbeli teljesítményt) tekintenek értéknek.

A *vagyonérték koncepciója* a vállalat belső értékét, a fizikai és nem fizikai jóságok formájában megtestesülő vagyon-javak – a működés érdekében beszerzett eszközök – értékeként értelmezi. *Az eszközalapú megközelítést a számvitel alkalmazza.* Törvényileg számításba vehető vállalati eszköz-állomány értéke elemenként a nyilvántartásokban, a „*könyvekben*”, összevontan *a vállalat mérlegében szerepelnek. Ez az érték a számviteli, vagy könyv szerinti érték.* (Ez az érték „objektívnek” tekinthető abban az értelemben, hogy megállapítása kizárólag jogszabályi előírások alapján történhet.)

A *hozamérték koncepciója* ezzel szemben a vállalat belső értékét a vagyon jövőbeli hasznosulásából vezeti le, és azt vizsgálja, hogy a vállalkozás milyen mértékű jövőbeni hozamok létrehozására képes. Ennek szemléletnek megfelelően a vállalkozás értékét, a jövőbeni hozamok jelen időre átszámított (diszkontált) értéke adja. *Pénzügyi szemléletben* tehát a vállalat értéke – más üzleti befektetésekhez hasonlóan – a vállalat által termelt jövőbeli jövedelmekből származik. Ez az érték tekinthető a cég *üzleti értékének*. (Az üzleti érték jellemzően kalkulált, számított érték, nagyságrendje számos tényezőtől függ, többek között: a hozamok becslésének pontosságától, az alkalmazott hozam-kategóriától és a diszkontáláshoz felhasznált kamatlábtól. Mindezek miatt a hozamértéket – a vagyonértékkel szemben – szubjektív értéknek is nevezik.)

A szakirodalomban – az említettekén túl – sokféle értékdefiníció fellelhető az értékelés céljától, szemléletmódjától és módszerétől függően. Létezik folyamatos működést feltételező érték, és felszámolási érték, de ezek inkább szemléletmódot tükröző, a vállalkozás sorsát érintő döntési szituációkhoz kapcsolódó kategóriák,

melyekhez eltérő belső érték meghatározási módok kapcsolhatók. (A felszámoláshoz egyértelműen a múlt teljesítményein alapuló vagyonerőtelítés köthető, míg továbbműködés esetén, a jövőn alapuló üzletértékelés jellemző.) Fontos figyelemmel lenni arra is, hogy az értékelés „hatóköre” különböző lehet: vonatkozhat egy-egy eszközre, de ami ennél lényesebb a továbbműködés szempontjából: kiterjedhet a vállalat egészének értékére, vagy a saját tőke (tulajdonosi tőke) értékének felmérésére.

Piaci érték – valós érték

A továbbiakban néhány, a bemutatott értékelési dimenziókkal összefüggő fogalomhasználatra kívánjuk felhívni a figyelmet, melyek elsősorban a „köznap”, gyakorlati alkalmazás szempontjából fontosak, ugyanakkor segítenek a különböző tudományterületek terminológia-rendszerében való eligazodásban is.

A megfelelő vállalati érték kategóriák pontosításának szükségességét a számviteli valós értékelés igénye hozta felszínre. A valós értéken történő értékelés bevezetését a magyar számviteli szabályozásban a nemzetközi szinten végbemenő folyamatok tették szükségessé. A fair érték kategóriát alkalmazzák a vállalkozás átfogó, piaci alapon történő értékelésére, de a gyakorlatban való használata az egyedi eszközök – nevezetesen: a pénzügyi instrumentumok –, valós értéken történő számbavételének törvényi szabályozásával vált elterjedté. A fogalmak tisztázásának igényét jelzi a számviteli szakmai körökben is, a következő idézet:

„Az IAS 32 bevezetőjében két fontos fogalom került definiálásra, amelyeket a hazai gyakorlatban sok esetben – tévesen – szinonimaként kezelünk.

1. A valós érték „*fair value*” azt az összeget jelenti, amelyért egy eszközt el lehet cserélni, vagy egy kötelezettséget rendezni lehet egy „at arms length” tranzakcióban érdekelt, és tájékozott felek között.
2. A *piaci érték (market value)* az az érték, amely egy hatékonyan működő pénzpiacon megszerezhető az adott instrumentum értékesítéséből, pénzügyi akvizíciójából.” [Szűcs, 2006. p.3.]

A két kategória eltérésének értelmezését célszerű a már kifejtett piaci értékkel kezdeni. A piaci érték már megvalósult tranzakcióra, szerződéses ügyletre utal, olyan piaci környezetben, amely megbízható értékelést képes adni. Valójában ez esetben a korábbi fogalomrendszerbe illeszkedő „reális piaci értékről”, pontosabban a piaci árról van szó.

A valós érték (fair value) definíciójából jól kivehető, hogy a valós érték az az összeg, amelyet egy jól informált külső partner hajlandó kifizetni egy eszközért, vagy amely összegért cserébe hajlandó a kötelezettséget átvenni. A megfogalmazás fontos elemei: a megfelelő informáltság az eszköz belső értékéről és a piacról, továbbá az üzleti szándék (motiváció, de nem feltétlenül a megvalósult vásárlás).

A valós érték konkrét tartalma, az elemek prioritási rendje (melyek alkalmazhatóságát a későbbiekben részletesebben bemutatjuk) jól kirajzolódik a törvényi megfogalmazásból.

„A valós érték a piaci megítélésről rendelkezésre álló információk alapján lehet a piaci érték (pl.: tőzsdén jegyzett árfolyam; a két fél szabad megállapodása szerinti ár, ha a pénzügyi instrumentumnak nincs a tőzsdén jegyzett ára; a számított piaci

érték), vagy az általános értékelési eljárásokkal meghatározott, a piaci árat elfogadhatóan közelítő érték” [Számviteli Törvény, 3. §. (9), kiemeléssel].

A gyakorlat számára irányadó jogszabály valós értéknek tekinti a piaci értéket, melyet a tőzsdei árral, szerződéses árral, vagy a „háttér” piaci árak alapján számított piaci értékkel azonosít. Azon eszközök esetében, melyeknek nincs megfigyelhető piaci értékük, valós értéknek tekinthető az általános értékelési eljárásokkal meghatározott érték, amennyiben reális feltételezéseken, korrekt számításokon alapul. Értékelési módszerként a jövőbeni cash flow diszkontálásán alapuló módszer minősül elfogadhatónak. A kapott eredmény – a pénzügy értelmezésében – a szokásos belső érték, vagy elméleti érték kategóriával azonosítható, melyet – feltételezhetően a realitások figyelembevételének kívánalmából eredően – „elméleti piaci érték” elnevezéssel is illetnek [Szűcs, 2006. p.3.].

Az eddig kifejtettek alapján, több példát láttunk arra, hogy azonos tartalmakra a többféle fogalom illeszthető, aszerint, hogy a lényeges vonások mely elemének kiemelését tartják a megalkotóik, alkalmazóik fontosnak. Új elemnek tekinthető, hogy az EU szabályrendszer értékelésre vonatkozó elemeinek átvételével, a vonatkozó törvényi szabályozással, a valós érték vagy fair érték önálló érték kategóriává „lépett elő”, miközben e kifejezések gyakran szerepelnek jelzőként más érték kategóriák mellett, utalva a piaci feltételrendszerre, illetve a korrekt értékelésre (valós piaci érték, fair üzleti érték). Fontos hangsúlyozni a jelzett fogalmak eltéréseit, kapcsolódásait. (Nevezetesen: a piaci érték jellemzően fair érték, de fair értéknek nemcsak a piaci érték tekinthető, elfogadható a piaci árat közelítő, értékelési eljárásokkal becsült érték is.)

A továbbiakban a valós értékelés lényegének, feltételezett eredményeinek bemutatására törekszünk. A változások lényegének megragadásához feltétlenül szükségesnek tartjuk a vagyonérték (vagy könyv szerinti érték) szerepének, jellemzőinek az alapvető értékdimenzókhoz való viszonyának alakulásának rövid felvázolását.

II. Könyv szerinti érték – valós érték (avagy: valós értékelés a számvitelben)

A könyv szerinti érték hagyományos és új jellemzői

A valós értékelés lehetőségének megjelenésével, ma már kevésbé elfogadható a következő, a könyv szerinti értéket (a mérleg szerinti értéket) „minősítő” megállapítás: „A könyv szerinti érték kissé rossz kifejezés, mivel egyáltalán semmiféle érték mércét sem képvisel. Nem is értékbecslési, hanem számviteli fogalom” [Pratt S. 1992. p. 17.].

A könyv szerinti érték minősítésekor a számviteles és a pénzügyes vállalati értékről (vagy szűkebben: a saját tőke értékéről, a tulajdonosi értékről) alkotott szemlélete ütközik. A különböző tudományterületeket oktatókként az ismeretek közvetítése, az értékelési problémák feltárása, megoldási lehetőségek közös kutatása során, fontosnak tartjuk a szemléletbeli eltérések kiemelését, az ebből fakadó különbségek feltárását, megértését és megérttetését, a különböző szakterületekről alkotott reálisabb értékítélet érdekében.

Megítélésünk szerint, a neves szerzőtől sok helyen idézett megállapítás, napjainkban mindkét kitétele tekintetében, pontosításra szorul. Ha elfogadjuk, hogy a mérleg semmiféle értékmércét nem jelent, a mérlegkimutatás létét, alapvető tartalmi jegyét kérdőjelezzük meg. A mérleg funkciója a definíciója szerint, hogy adott időpontra vonatkoztatva a *vállalat vagyónának* értékét mutatja, *a múltbeli (már megvalósult) teljesítmények alapján, a jelenben. Tehát egyfajta értékmérce, melynek fontos, (előnyeként számon tartott) jellemzője, hogy minden vállalatra kötelezően, a számviteli és adózási jogszabályok által szabályozottan kerül megállapításra.* A korábban felvázoltak alapján, a számviteli érték értelemszerűen eltér a jövőorientált szemléletben, becült adatok alapján számított üzleti értéktől, és egyik sem feleltethető meg a piaci értéknek. (Csak törekedni lehet a számbavétel során a piaci értékítéletének való megfelelésre.) Megjegyezzük, hogy az alapvető az alapvető érték kategóriák összehasonlításakor – nevezetesen: az üzleti érték és a számviteli érték eltérését vagy a számviteli és piaci érték eltérését célzó összehasonlító vizsgálatok kapcsán – is egyfajta értékmércének tekintjük a könyv szerinti (számviteli) értéket. Ha nem így lenne, az összehasonlíthatóság lehetősége is megkérdőjeleződne.

Ma már nem helytálló, a könyv szerinti érték jellemzése kapcsán, az értékbecsléstől való elvonatkoztatás sem. A számvitelnek nem célja, nem feladata a jövőbeli üzleti érték becslése, ilyen értelemben nem értékbecslési kategória, *de a számviteli érték ma már nem mentes, a becült (szubjektív) értékelemektől.* (A mérlegben szereplő eszközcsoportok értékelési lehetőségeinek részletesebb bemutatásával a továbbiakban ezt az állításunkat támasztjuk alá.)

A piac értékítéletéhez való igazodás a hatályos számviteli szabályozás szerint

A vállalat eszközei – eredeti, hagyományos felfogásban – annyit érnek, „amennyit fizetni kell érte”, pontosabban, amennyibe beszerzésükkor (aktiváláskor) kerültek, leszámítva az időközben bekövetkezett kopásukat.

A piacgazdaság térhódítása, az Európai Unió elvárásainak, normáinak való megfelelés szándéka, valamint a számvitel saját (belső) követelményrendszerének való megfelelés – nevezetesen a megbízható és valós összkép biztosítása – kikényszerítette a számviteli szabályok megváltozását a vagyontárgyak értékelésével kapcsolatban is.

A piachoz való igazodás „fejlődéstörténete” a következőképpen vázolható.

- az 1992. január 1-jén hatályba lépett számviteli törvény előtt ágazati számlakeretek szabályozták a számviteli értékelést, amikor a piaci viszonyokat abszolút figyelmen kívül hagyva kizárólag csak lefelé értékelés történhetett, illetve kötelezően kellett történni a terv szerinti értékcsökkenés elszámolásával az akkor még „állóeszközök”-nek nevezett vagyoncsoportok tekintetében.
- A számviteli törvényi szabályozását követően, a piaci (kizárólag negatív) értékítélethez igazodva, leértékelésre kötelezően sor kerülhetett: a tárgyi eszközöket, immateriális javakat terv szerinti és *terven felüli értékcsökkenéssel*, a vásárolt készleteket, részesedéseket *értékvesztéssel* korrigált bekerülési értéken kellett a mérlegben szerepeltetni. (Az értékvesztés: egy adott eszköz bekerülési értékének és a mérlegkészítés időszakában érvényes piaci árának különbsége, de értékvesztés elszámolása szükséges az eszköz megrongálódá-

sakor, fölöslegessé válásakor is, ami gyakorlatilag egyenértékű a piaci érték csökkenésével.) A felértékelés lehetőségét a törvény kizárta.

- 1997. január 1-jétől a befektetett eszközök a törvény által meghatározott csoportjainál (vagyoni értékű jogok, szellemi termékek, tárgyi eszközök, tartós részesedések) lehetővé vált a piaci értéken történő értékelés, az értékhelyesbítés. Az *értékhelyesbítés* – a korábbihoz képest – lehetővé tette a korrekciót mindkét irányban, nem kötelező jelleggel.
- A jogalkotók 2001-től újabb lépéseket tettek a piaci értéken történő értékelés pontosításának irányába. Megjelent kötelező jelleggel a korábban elszámolt értékvesztés és terven felüli értékcsökkenés visszairással történő korrigálása, amennyiben a piaci érték tartósan és jelentősen az ellenkező irányba mozdul el.
- 2004. januárjától a kettős könyvvitelt alkalmazó gazdálkodó választhatják a *pénzügyi instrumentumok* bizonyos elemeinek *valós értéken* történő értékelését.
- 2005. január 1-jétől pedig az EU-s tőzsdei cégek konszolidált beszámolóinál a nemzetközi számviteli standardok alkalmazása kötelező, azaz a valós értékelés is kötelező.

A jelenleg hatályos számviteli szabályozás értelmében a mérlegérték meghatározásához a piaci értéket a következő vagyonelemeknél és módszerekkel kötelező, illetve lehetőség figyelembe venni.

Kötelező a korábban elszámolt értékvesztés és terven felüli értékcsökkenés visszairással történő korrigálása a befektetett eszközök, készletek, követelések és értékpapírok esetében. Ebből eredően a befektetett eszközök, készletek, követelések, értékpapírok mérlegértéke a terv szerinti és terven felüli értékcsökkenéssel (tárgyi eszközök és immateriális javak), illetve értékvesztéssel csökkentett, visszairással növelt bekerülési érték. Tehát a bekerülési értéknél magasabb mérlegérték kimutatása nem lehetséges (tárgyi eszközök, immateriális javak esetében ez a korlát a terv szerinti értékcsökkenéssel csökkentett bekerülési érték)

Lehetőség van a piac értékítéletének figyelembevételére a befektetett eszközök egy része, esetében értékhelyesbítéssel, értékelési tartalék képzéssel, továbbá pénzügyi instrumentumok esetében sor kerülhet a valós értékelésre. (A korábban leírtaknak megfelelően, tőzsdei cégek esetében ez utóbbi is kötelező jellegű.)

1. A *befektetett eszközök* számviteli törvényben meghatározott csoportjai körében *lehetséges a piaci értékelés*.

A Számviteli Törvény a következő eszközcsoportok körében ad lehetőséget a piaci értékelésre:

- vagyoni értékű jogok
- szellemi termékek
- ingatlanok és kapcsolódó vagyoni értékű jogok
- műszaki berendezések, gépek, járművek
- egyéb berendezések, felszerelések, járművek
- tenyészállatok
- tartós részesedések

A meghatározott csoportokra vonatkozóan a piaci értéken történő értékelés *lényege*, hogy a piaci (mérlegkészítéskor ismert piaci érték) és a könyv szerinti érték

(terv szerinti, terven felüli értékcsökkenéssel és visszairással módosított bekerülési érték) pozitív különbözete saját tőkeként (értékelési tartalék) kerül kimutatásra a vállalkozás könyveiben, eredményhatása nincs, és nem is lehet.

2. *Pénzügyi instrumentumok* (pénzügyi eszközök, pénzügyi kötelezettségek, saját tőke instrumentumok) valós értékelése választható a kettős könyvvitelt vezető gazdálkodók esetében, könyvvizsgálói kontroll (hitelesítettés) mellett.

Ha vállalkozás választja a valós értékelés alkalmazását, akkor a pénzügyi instrumentumok közül kötelező a kereskedési célú pénzügyi eszközökre, kereskedési célú pénzügyi kötelezettségekre és származékos ügyletekre, de csak lehetőség: az értékesíthető pénzügyi eszközökre vonatkozóan.

A valós érték számvitelben alkalmazható fajtái:

- piaci érték (tőzsdén jegyzett árfolyam, szabad megállapodás szerinti ár, számított piaci érték)
- általános értékelési eljárásokkal meghatározott érték

A valós értékelés értékelési különbözete (valós érték és a bekerülési érték különbözete) eredményt érintően (pénzügyi műveletek egyéb bevételei/ráfordítása) vagy saját tőkét érintően (valós értékelés értékelési tartaléka) kerül a vállalkozás könyveibe.

A valós értékelés *hatásai* – a valós érték és a bekerülési érték viszonyától függően – *vázlatosan a következőképp foglalhatók össze:*

Értékelési különbözet:

- *eredményt érintően:*
  - kereskedési célú pénzügyi eszközök és kötelezettségek ($\pm$)
  - származékos ügyletek egy része ($\pm$)
- *saját tőkét érintően:*
  - értékesíthető pénzügyi eszközök (+)
  - származékos ügyletek más része ($\pm$)

Lényeges, hogy a *kötelezően értékelendő vagyonsoportok értékelési különbözete számolandó el eredményágon*, míg az értékesíthető pénzügyi eszközök valós értékeléséből származó különbözet *saját tőke ágon kerül* a vállalkozás vagyonába. Ez adózási kérdéseket is felvet, érdemes lenne vizsgálni annak hatását a vállalat értékére. (Ez a hatásvizsgálat külön kutatások tárgyát képezheti.)

Szükséges megjegyezni, hogy a hatályos számviteli szabályok *tiltásokat* is tartalmaznak a valós értékelés alkalmazását illetően.

Nem *alkalmazható* a valós érték:

- Lejáratig tartott pénzügyi eszközök
- Gazdálkodó által keletkeztetett követelések
- Befektetett pénzügyi eszközök közé sorolt kapcsolt tulajdoni részesedés
- Visszavásárolt saját részesedés, hitelviszonyt kifejező értékpapír
- Árura vonatkozó nem származékos ügylet
- Egyedi jellemzőkkel rendelkező pénzügyi instrumentum
- Egyéb pénzügyi kötelezettség
- Klímatis, geológiai és egyéb fizikai változókhoz kapcsolódó határidős és opciós ügyletek
- Aminek a valós értéke megbízhatóan nem határozható meg

III. Kiemelések a megoldott és megoldásra váró értékelési problémák köréből.

A következőkben néhány fontos kérdést vetünk fel, melyekre részben már tudjuk a választ, illetve keressük a választ.

Mennyiben jelent előrelépést a valós értékelés törvényileg szabályozott lehetősége a korábbi – többféle kritikával illetett – helyzethez képest?

Mindenképpen pozitívumnak tekinthető, hogy a hatályos számviteli törvény által szabályozottan, az eszközök bizonyos körében kötelezővé, más esetekben lehetővé vált a piac értékítéletének figyelembevétele a meglévő vagyon értékelésében. Ezáltal javulhat a *vállalati vagyon könyv szerinti értékének és a piaci értékének egyezősége*, mely a vállalatvezetés stratégiai döntéseit és a piaci tranzakciókat biztonságosabb alapokra helyezi.

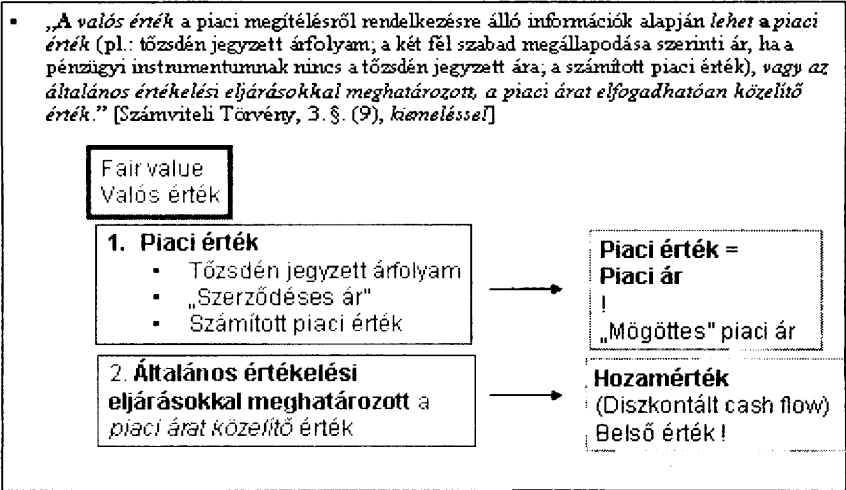
A vonatkozó számviteli szabályok módosulásával a valódiság elve erősödött, de veszélybe került a relevancia és a megbízhatóság elve. *A számviteli szakma kételyei a fair (valós) érték számított (diszkontált cash flow) részével kapcsolatban* fogalmazódnak meg. *Javaslatuk*, az általános értékelési eljárásokkal meghatározott érték elhatárolása a valós érték megbízhatóbbnak tekintett piaci érték részétől, és ennek a ténynek a pénzügyi jelentésekben, kötelezően előírt jelleggel való külön feltüntetése. A pénzügyekben és a vállalatértékelési gyakorlatban évtizedek óta használatos, a jövőbeni becsült cash flow diszkontálásán alapuló valós érték megállapítás módszerével számított értéket a számviteli szakemberek nem tartják eléggé megbízhatónak. (Kérdés, megbízhatóbb-e az időérték figyelembevétele mellőzésével nyilvántartott vállalati vagyonerék,)

Problematisabb, hogy a fair érteken belül a számbavétel két módjához kapcsolódva újabb – *az értelmezést nehezítő* – fogalmak jelennek meg. A „kellőképpen megbízható valós érték” és a „kiegészítő jellegű valós érték” megkülönböztetés részben érthető, az előbbi a törvényben is körülhatárolt piaci értékkel, az utóbbi az általános értékelési eljárásokkal meghatározott (a piaci árat közelítő) értékkel azonosítható. A relevánsabbnak, megbízhatóbbnak tekintett piaci érték kategória helyett, a valós érték „fokozásából” származó „valósvalós érték” kategória használata – véleményünk szerint – nem célszerű. Ezek szerint az általános értékelési eljárásokkal meghatározott érték egyszerűen „valós érték”. (Ne feledjük, a valós érték tartalmi elemeiből indultunk ki! Tautológia!)

Az ugyanazon tartalomra eltérő fogalom használata, a tartalom kifejtése nélkül, nemcsak a gyakorlatban, a szakmai tárgyalások során lehet a félreértések forrása, hanem nehézséget jelent az új tartalmak megismerésére irányuló oktatásban is. A számvitelben és a pénzügyben az értékelési témák tárgyalása során használatos kategóriák egyezőségét fedezhettük fel a szakirodalomban, melynek rendszere megdőlni látszik az előzőekben felvázolt, a számvitelben megbízhatósági alapon a differenciált fogalom-használattal.

A számvitelben és a pénzügyekben használatos fogalmak kapcsolódását, és az új fogalmak bevezetéséből fakadó anomáliát vázoljuk fel a következő két ábrán.

Valós érték - értékdimenziók

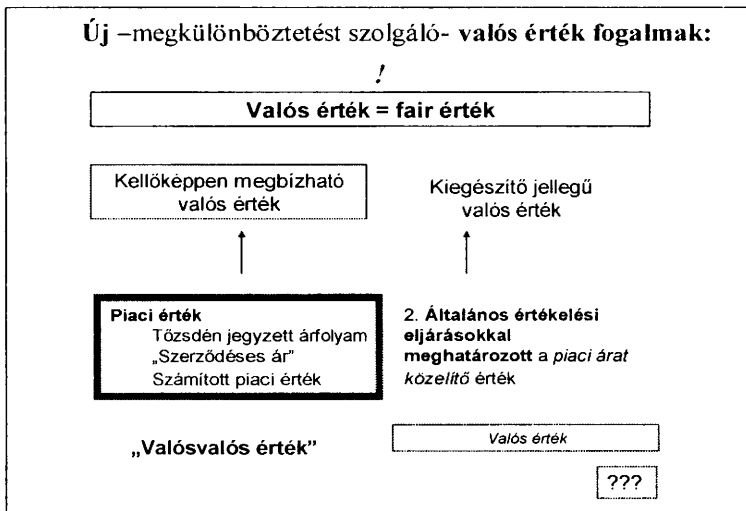

számvitel

penzügy

Forrás: saját szerkesztés

1. ábra: A számvitel és a pénzügy vállalatértékelési fogalomrendszere

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra: A valós érték „elemeinek” megkülönböztetésén alapuló új fogalmak – új problémák

Eddig a valós értékeléssel összefüggő problémákat vizsgálva, a fogalmak pontosításának fontosságára irányítottuk a figyelmet. Legalább ennyire fontos annak körvonalazása, hogy *mekkora* a probléma súlya nevezetesen *a piaci értékítéletének figyelembevételének mértéke a gyakorlatban?*

Annyit tudunk, hogy a tőzsdei vállalatok, kötelesek a valós értékelés szabályai szerint eljárni. (Célszerű a jövőben a tőzsdei cégek beszámolóiból a vonatkozó kutatásokat végezni, illetve figyelemmel kísérni. nyilvánosságra e vonatkozásban is a

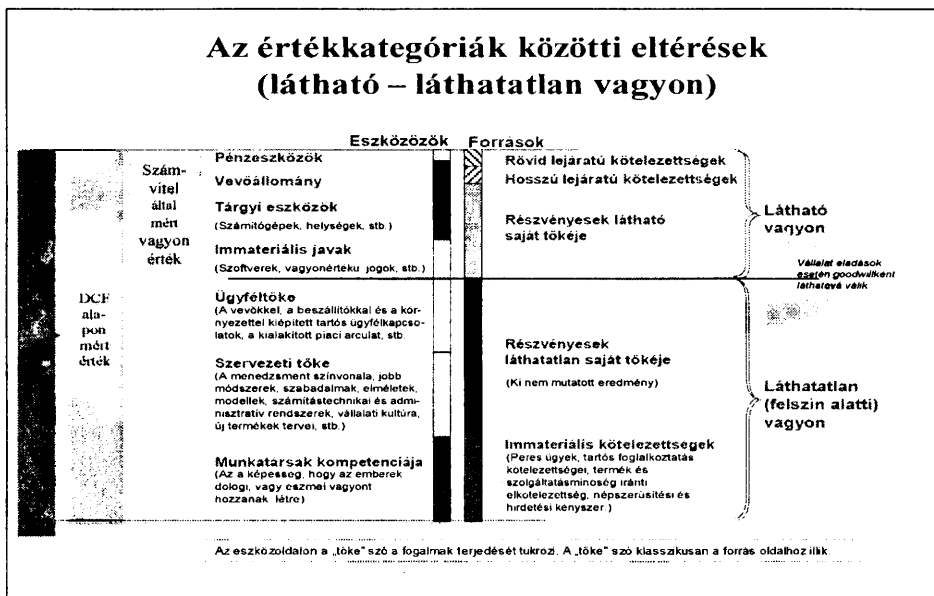
Elérhető, 100-nál több vállalati mintán végzett konkrét felmérés még a pénzügyi instrumentumok valós értékelési lehetősége előtti időből származik, de ennek következtetési utalnak elsősorban a kis és középvállalkozások körében a probléma elhanyagolható voltára. (Szükséges hangsúlyozni, hogy a felmérés, melyből idézünk, több mint öt évvel ezelőtt, 124 vállalkozás, ebből mindössze 11 nagyvállalat megkérdezésével készült.)

A következőkben néhány, a piaci értékítélet figyelembevételének mértékére, és a fő eszközcsoportok súlyára utaló fontos megállapítást emelünk ki a felmérés alapján:

- „Az értékelési tartalék aránya alacsony”... (A mérlegfőösszeget 100%-nak véve, mindössze 5%.)
- „Az immateriális javak a vállalkozások vagyonának kb.10%-át képviselik, és a befektetések csupán 17%-a történik immateriális eszközökbe, miközben a vagyoni érték többlet (értékelési tartalék) közel 50%-a immateriális eszközök-höz kapcsolódik!...

(Forrás: Vállalatértékelés – egyszerűen, megbízhatóan. Fórum-Média 2003.7/1. p. 48.)

Feltételezhető, hogy jelenleg némileg nagyobb – a felmérésben szereplő adatokhoz képest – a piaci alapon való értékelés súlya (de a gyakorlati szakemberek állítása szerint, az alkalmazás mértéke nem változott a kis- és közepes vállalati körben). A felmérés azonban egy igen *lényeges tényezőre irányítja* a figyelmet. A megállapítások csak a mérlegtételekre – a „látható” vagyonelemekre” – vonatkoznak, miközben ma már közismert és elfogadott tétel, hogy a *piaci értékítéletben a mérlegen kívüli tételek, a „láthatatlan vagyonelemek” igen nagymértékben szerepet játszanak.* A vélemények a mértéket, a minél megfelelőbb számbavétel módját tekintve térnek el. A téma a figyelem középpontjában áll, a vonatkozó kutatások rendkívül intenzívek. Ezt az állítást támasztja alá a láthatatlan vagyonelemek tartalmának, súlyának megítélésére kiválasztott, és a következőkben bemutatásra kerülő ábra, mely megjelenésétől számítva, igen rövid idő alatt számos helyen láthatóvá vált. A rendkívül tartalmas illusztráció magyarázat nélkül mutatja a választ arra a kérdésre, hogy milyen tényezőknek tulajdoníthatók a különböző érték kategóriák közötti eltérések. (Az átvett ábra idézését, előtanulmányok birtokában az oktatásban való felhasználását is rendkívül hasznosnak tartjuk.)

Forrás (átalakítással): Boda György: A **tudástőke** kialakulása és hatása a vállalati menedzsmentre. Ph.D.dolgozat BME 2005.p.20.

3. ábra: A piaci és a számviteli érték eltérései

Eredeti forrás (hasonló tartalommal, részleges átalakítással): Sveiby: Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás. 2001. p. 66.

Miért fontos a láthatatlan vagyonelemek ismerete, számbavétele?

Fontossága az *Európai Unió versenyképességi felfogásából (is) következik. A vállalati versenyképesség*, „a vállalatnak azon képessége, hogy a *társadalmi felelősség normáinak betartása mellett* tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a *vállalatok számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni.*” (Czakó 2004. p.15)

Az idézett versenyképesség megfogalmazásba új elemként jelenik meg a *vállalatok társadalmi felelősségvállalásának szükségessége* mellett, a *vállalatok nyereséges működésére vonatkozó kitétel is.*

A pozitív eredmény (nyereség) elérése csak a versenyelőnyök azonosításával lehetséges. A hagyományos versenyelőnyöket (például a tőke termelékenyebb területek felé áramlását) *új versenyelőnyök* váltották fel, melyek egyértelműen a *nem anyagi javak mobilizálásához, hasznosításához* kötődnek. Ennek feltétele – többek között – a fogyasztói kapcsolatok alakítása (ld.: ügyfél-tőke), modern információtechnológia alkalmazása, magas minőség, rövid átfutási idő (ld.: szervezeti tőke), az alkalmazottak képességeinek hasznosítása, fejlesztése (ld.: munkatársak kompetenciája). *Egyértelműen igazolható a láthatatlan tőkeelemek kiemelt szerepe a vállalati versenyképesség biztosításában.*

Emellett a láthatatlan vagyonelemek ismerete elengedhetetlen különböző tranzakciók során is (a vállalatok összeolvadását, felvásárlását megelőző tranzakciók alkalmával és külső finanszírozási források (például kockázati tőke) bevonásakor is).

Konklúzió

Megkíséreltük a számvitel és pénzügy eltérő és közös vonásainak összevetését, a közeledés lehetőségeinek felmérését a vállalati érték számbavétele, megítélése kapcsán.

Tiszteletben tartjuk, nem kívánjuk „eltüntetni” az *eltérő feladatból, szemléletből eredő különbségeket.*

A számvitel és a pénzügy fő jellemzői a következőképpen foglalhatók össze:

<u>Számvitel</u>	<u>Pénzügy</u>
Cél: számviteli nyereség	cash flow
Értékkategória: könyv szerinti érték	számított üzleti érték
Értékelés elve: óvatosság	realizálás, a döntések támogatása

Ugyanakkor a két tanegység között *szoros a kapcsolat, melynek tartalma – véleményünk szerint – még korrekciókra szorul.*

- A pénzügy számára fontos a számvitel, mert a számvitel az üzleti értékeléshez, döntésekhez szükséges információbázist adja. A legfőbb hiányosságok az eltérő kategóriahasználóból és rendszerezési módszerbeli különbségekből erednek.
- A számvitel számára fontos a pénzügy, mert az új szabályok szerint, a valós értékelés technikája a cash flow-n és az időérték figyelembevételén alapul. E tekintetben még a pénzügyi szemlélet elfogadásának hiánya mutatkozik.

Mindkét tanegység vállalatértékelési szemléletében kimutatható a piac értékítéletének figyelembevételére irányuló törekvés, és közös feladatot jelent a szellemi erőforrások számbavételére alkalmas mérési rendszer kialakítása.

Irodalmak:

- ANDOR–GYULAI–KISS–ORMOS–MATUKOVICS SÁNDOR [2003, 2004]: Vállalatértékelés – egyszerűen, megbízhatóan. Fórum Média Kiadó.
- BÉLYÁ CZ IVÁN [1995]: A vállalati tőke piaci és benső értékének kapcsolata. Bankszemle, 1995/8–9.
- BODA GYÖRGY [2005]: A tudástőke kialakulása és hatása a vállalati menedzsmentre. PhD. dolgozat. BME GTK.
- CZAKÓ ERZSÉBET [2004]: Az EU versenyképesség felfogása. In.: Gazdasági szerkezet és versenyképesség az EU csatlakozás után. (Szerk.: Papanek Gábor) Konferenciakötet. Pécs
- COPELAND, TOM–KOLLER, TIM–MURRIN, JACK [1999]: Vállalatértékelés (Értékmérés és értékmaximáló vállalatvezetés). Panem Bp.
- HOLLÓNÉ KACSÓ ERZSÉBET [2001]: A tőzsdéi bevezetések megalapozását szolgáló vállalatértékelés elvi alapjai, módszerei. PhD. értekezés. ME GTK.

- HORVÁTH ÁGNES [2004]: A vállalati értékteremtés szubjektív tényezői. Tudomány 2005/1. www.e-tudomany.hu
- JUHÁSZ PÉTER: Az üzleti és a könyv szerinti érték kapcsolata. In.: Gazdasági szerkezet és versenyképesség az EU csatlakozás után. (Szerk.: Papanek Gábor) Konferenciakötet. Pécs.
- LAÁB ÁGNES: Számadás vagy számvetés. In.: Pénzügyi ellenőrzés – egy funkció több szerepben (Szerk: Vígvári András) BME GTK 2005.
- MATUKOVICS GÁBOR [2004]: A tulajdonosi érték meghatározásának egyes kérdései Magyarországon. (PhD. Értekezés.) BMGE GTK.
- PRATT, SHANNON [1992]: Üzletértékelés (Módszertan és gyakorlat). Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- RAPPAPORT, ALFRED [2002]: A tulajdonosi érték. Budapest, Alinea Kiadó.
- SZŰCS TAMÁS [2006]: Valós érték számvitel. Controlling 2006/4.
- ULBERT JÓZSEF [2004]: A vállalat értéke. JPTE, Pécs.
- SVEIBY KARL, ERIK [2001]: Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás. KJK–KERSZÖV.

ROMÁN RÓBERT*

Fejlődési tendenciák az állami tulajdonú vállalkozások szabályozása terén, különös tekintettel régiónkénti megjelenésére
Tendencies in the Development of Public Enterprise Regulation – With Special Regard to Regional Aspects

Social and economic transformation did not fully overlap in time in Hungary, since the so-called small privatisation started as early as the mid 80's. As a result of social changes, however, by the end of the 80's there has been an inevitable need for the state's ownership role to be curbed and fitted into a market economy. Do to a comprehensive constitutional reform, common law norms have also been transformed in a way that the previously dominant state ownership was reduced within the economy, leading to privatisation which was carried out at a various rate, pace and degree of regulation.

During the privatisation process, it needed to be determined which large state-owned companies should be transformed within the new company law to operate as shareholder's companies or limited ownership companies. As another obvious step, the degree of the state's role also needed to be established, determining the principles that govern the scale and percentage of private ownership during the privatisation of a previously state-owned company.

The aim of special privatisation techniques, such as payment by instalments, privatisation leasing, E-loan and ESOP was to create a scenario, where state ownership is preferably broken down to the appropriate level within a clear legislative framework.

In the case of a majority state-ownership structure, the principles for separating the state's entrepreneurial activities from treasury property needed to be established, since there was an inevitable and constant contrast between the state's budgetary role and proprietorship.

Privatisation in Hungary has been and is still progressing at variable speed. Previously state-owned property is sold continuously, and the Schedule to Act XXXIX of 1995 on the Sale of State-Owned Entrepreneurial Assets – listing economic associations operating with company shares in long-term state ownership – was recently amended by Act LXV of 2006, proving that this process is yet to finish.

---

* *Román Róbert* dr. jur., PhD hallgató, főiskolai adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

When assessing the growth and competitiveness of a certain region, we can also consider such important characteristics, as the survival and economic potential of previously state-owned companies, as well as the principles governing the decision to either sell these companies or maintain their state ownership.

1. Az állam tulajdonosi struktúrájának átalakítása

1.1. A privatizáció és annak hozadéka

A magyar privatizáció – melynek első szakaszát spontán privatizációnak nevezük – az 1980-as évek második harmadában indult akként, hogy a nagyvállalatok vezetői felbontották vagy átalakították vállalataikat, azonban a folyamat 1989. után alakul át egyre inkább magánosítássá (SÁRKÖZY [2003] 195–219. o.). Az első ezzel kapcsolatos jogszabály az 1989. évi XIII. törvény, az átalakulási törvény volt, mely szerint az átalakulás azt jelentette, hogy az állami vállalat megszűnik és cégbejegyzéssel a létrejövő rt. vagy kft. ennek az általános jogutódjává vált. E jogszabály decentralizált privatizációt rögzített, mely szerint az államigazgatási irányítású vállalatok kivételével maga a vállalat döntött az átalakulásról. Ez a folyamat lényegileg Magyarországon is a közép – európai általános trendet mutatta. Kelet-Közép-Európában az általános társadalmi-gazdasági rendszerváltás központi jelensége volt a privatizáció, hiszen a magántulajdon dominálása nélkül nincs se piacgazdaság, se polgári társadalom.¹

A privatizáció jogi lényege az állami tulajdon magántulajdonosok részére történő értékesítése, melyben eladó az állam, illetve az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezet, a vevő pedig magántulajdonos. A felek adásvételi típusú privatizációs szerződést kötnek, melynek része a tulajdonjog átruházása pénz vagy más ellenszolgáltatás fejében. Ebből következően, ha nem az állam az eladó – tehát szövetkezet, közjogi jogi személy, társadalombiztosítási önkormányzat – vagy nem magántulajdonos a vevő – költségvetési szerv, közalapítvány – vagy az állami vagyon ingyenes átadása történik meg, az nem tekinthető privatizációnak. A privatizációs törvény szerint az állam gazdasági társasági részesedése kerülhet értékesítésre, így a privatizáció kétfélesé válik, melyben először az állami vállalat átalakul kizárólagos állami tulajdonban álló társasággá, majd a társasági részesedéseket értékesítik magánszemélyeknek.

Az állami vállalat a magyar gazdaság alapvető intézményi formája volt a szocialista társadalmi rendszerben, melynek szabályozását az 1977. évi VI. törvény tartalmazza.² Az állami költségvetés kiemelt egy alvagyont az állami vagyontömegeből és arra jogi személyiséggel rendelkező szervezetet rendel. Ennek a hagyományos típusa

¹ Az állami tulajdon részaránya a nemzeti vagyonban a volt szocialista országok túlnyomó többségében elképesztő méretű volt, a Szovjetunióban 96, Csehszlovákiában 97, Bulgáriában 98 százalék volt. Két kivétel volt: Lengyelország 81 százalék, és Magyarország 65 százalék.

² Az 1977.VI.tv. jelenleg is hatályos, a végrehajtására kiadott 33/1984.(X.31.) MT. rendelettel együtt. Utolsó módosítását az 1997.CXLIV.tv. 320.§ b). pontja eszközölte 1998. június 16-i hatálybalépéssel.

Magyarországon 1995-re lényegében megszűnt, hiszen valamennyi állami vállalatnak – ezt megelőzően – át kellett alakulnia kft-vé vagy rt-vé.

A spontán privatizáció időszakában a kezdeményező – szemben a korábbi struktúrával – nem az államigazgatás, hanem a vállalati menedzsment volt. Ebben az időszakban lassan az állami tulajdon lebontására kerül a hangsúly. Csupán a vállalatok negyedénél maradt meg az államigazgatási felügyelet, így a vállalati menedzser réteg által irányított társaságalapítás alapvetően meghatározta a valóságos privatizáció esélyeit. Az 1988. évi VI. törvény hatályba lépéséig elsősorban a több telephelyes ipari nagyvállalatok alakítottak társaságokat. Ezekben az esetekben még szó sem volt az állami tulajdon privatizálásáról. Az erősen eladósodott, súlyos gazdasági helyzetben lévő vállalatok szánták el magukat szervezetük átalakítására, a csőd- és felszámolási eljárás elkerülése miatt. A magyar vállalatok rossz likviditási helyzete nagymértékben motiválta a külföldi partnerek bevonására irányuló törekvéseket, nem is beszélve a külföldi részvétel esetén járó adókedvezményekről (MÓRA [1991] 569.o.).³

Az állami vállalatok többsége a 90-es évek elejére közvetlen csődveszélybe került, sürgős tőkeinjekcióra szorult. A túlnyomó többségében erősen eladósodott államháztartásnak sürgős szüksége volt a privatizációs bevételekre. Az USA és a legjelentősebb nyugat-európai országok kormányai a kelet-európai rendszerváltozás legfőbb mutatójának a privatizáció előrehaladását tartották. Világossá tették: többségi állami tulajdonnal nem lehet az Európai Unió tagállamává válni.

A privatizáció kezdetekor Nemzeti Megújódás Programja azt várta a privatizációtól, hogy a társadalomban fokozatosan helyre áll a felelős tulajdonosokra és jól képzett, jól fizetett munkavállalókra épülő piacgazdaság (LÓRÁNT [1991] 15–21.old).

1.2. Az átalakítás nehézségei

A magánszektor általános legitimitását az 1988. VI. tv. – a társasági törvény – jelentette (SÁRKÖZY [1991.] 49–95. old.). A privatizációs nehézségeket adták, hogy a legtöbb közép-európai országban nem voltak megfelelő törvényi alapok, privatizálni pedig civiljog nélkül nem lehet. Emellett hiányoztak a piacgazdasági intézmények, a számviteli, könyvviteli, mérlegkészítési rendszer szabályai. A személyi feltételek hiánya éppúgy nehézséget okozott, mint az a tény, hogy az óriási tömegű állami vagyonkínálattal szemben rendkívül gyenge, tőkeszegény kereslet állt. A kormányok kétkedők voltak a privatizáció tekintetében, hiszen egyfelől szükségük volt a privatizációs bevételekre, másfelől nem akarták saját hatalmukat csökkenteni.

A szocialista állami vállalati forma alkalmatlan volt a vállalat értékesítésére, ezért a német átalakulási törvényből másolt egyetemes jogutódlási technikával kény-

³ A vállalatok a társaság alapítás során nem törekedtek vagyonuk könyv szerinti értéket jóval meghaladó elismertetésére, még akkor sem, ha az lett volna a reális. Ez ugyanis automatikusan megnövelte volna az alapítás készpénzigényét, azaz rontotta volna a társaság „összehozásának” esélyeit. Az apport reálisnál kisebbre értékelése azonban kedvező helyzetbe hozta az alapítás többi résztvevőit, hiszen az ő részesedésüket a lényegesen nagyobb tőke fel, így ez tartalmilag az állami vagyon ellenérték nélküli privatizálását jelentette

telenek voltak átalakítani az állami vállalatot gazdasági társasággá. Ez az első lépcső a formális, jogi privatizáció. Ezt követhette csak a valóságos, közgazdasági-szociológiai értelemben is tényleges privatizáció, nevezetesen a részvények és üzlet-részek értékesítése magánszemélyek és társaságok felé (Lásd: SÁRKÖZY [2004] 37–47. o.).

Az 1990. évi VII. törvény létrehozta az Állami Vagyonügynökséget, mint a privatizációt felügyelő költségvetési szervet. A spontán privatizáció állami kontrollját az 1990. évi VIII. törvény teremtette meg. A vállalati vagyonértékelési kötelezettség mellett be kellett jelenteni az ÁVÜ-nek a vállalati vagyon apportként való bevitelét gazdasági társaságba, ingatlan elidegenítését, illetve minden olyan szerződést, amely alapján a vállalat összes eszközének legalább fele más kézbe került. Az ÁVÜ a bejelentés alapján megismételt vagyonértékelést írhatott elő, végső soron meg is tilthatta az üzlet megkötését. Ezen két törvény hatályba lépése után már államilag ellenőrzött privatizációról beszélhetünk. Az 1990. évi LXXII. törvény az ÁVÜ-t a kormány felügyelete alá helyezte, majd lényegileg bevezette az államilag ellenőrzött decentralizált privatizáció helyett az állami vezérlésű privatizációt. 1990. szeptembere óta minden részvény vagy üzlet rész az ÁVÜ tulajdonába került, mellyel korlátlanul rendelkezett, és ezzel megszüntette a vállalati önállóság törvényes garanciáit is. A tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyon kezeléséről és hasznosításáról szóló törvény (1992. LIII. tv.), az időlegesen állami tulajdonban lévő vagyon értékesítéséről, hasznosításáról és védelméről szóló törvény (1992. LIV. tv.) és az előző két törvényt hatályba léptető és a két törvény miatt szükséges törvényt módosításokat tartalmazó törvény (1992. LV. tv.) teremtett új jogi keretet a privatizációnak. Ez a törvénycsomag teljesen átalakította az állami vállalatok jogállását, mely szerint az állami vállalati forma megszűnik és valamennyi gazdasági társaság formájában fog működni. A törvény átalakította az állami vállalatok irányítását is, melyre létrehozott Állami Vagyonkezelő Részvénytársaság gazdasági társasági formában működött. Az állami vagyonkezelés és a privatizáció kettévált, előbbi az ÁV Rt. irányítása alatt álló társaságok rendszerére, utóbbi az ÁVÜ alá tartozó privatizálandó vállalatok körére. Ezen törvénycsomag azt az elvet követte, hogy a privatizálást a kormánynak irányítania kell. Az ÁV Rt. lényegileg holdingként működött és más Rt-vel szemben előnyöket élvezett. „A privatizáció állami vezérlésű centralizált privatizáció maradt, hiszen minden értékesítéshez az ÁVÜ döntése kellett, azonban lényegileg a kormány döntésén alapult, hogy mely állami vállalatokat sorolta be a tartós állami tulajdonban maradó vállalatok körébe, és ezekben milyen mértékű az állami részese-dés” (SÁRKÖZY [2003]210.o.).

2. Az állam, mint vállalkozási és tulajdonosi tevékenységet ellátó jogalany

2.1. A kialakulási struktúrák

Tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozási vagyon lényegében két részből állt, egyfelől a hagyományos állami vállalati formában működő, gazdasági társaság-gá még át nem alakított állami vállalatokból, másfelől a nem privatizálandó, de már

társasággá átalakított állami vállalatok vagyonából, illetve az erre a társaságokra vonatkozó részvényekből és üzletrészekből. A tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozás az volt, amit a gazdaság stratégiai, nemzetgazdasági, vagy más fontos államérdek indokolt; országosan közszolgáltatási célt szolgált; csak egységes termelési-elosztási-kutatási rendszerben volt működtethető; a koncessziós törvény hatálya alá eső állami monopol-tevékenységet végzett; illetve privatizálásra azért nem volt alkalmas, mert az arra való előkészítés hosszabb időt igényelt. „Az ideiglenes állami tulajdont alapvetően értékesíteni, azaz privatizálni kellett, az értékesítésig azonban megfelelően, rendeltetésszerűen kellett hasznosítani és az esetleges leértékelődéstől kellett megvédeni” (SÁRKÖZY [1993] 25. o.).

Az államilag irányított privatizáció során megoldatlan maradt a vállalatok vagyonának leértékelődését fékező, működőképességüket fenntartó reorganizációk szervezése, a vállalati szervezeti rendszer versenykorlátozó aránytalanságainak a mérséklése, a rövidebb-hosszabb ideig állami tulajdonban maradó vagyon működtetése és kezelése (VINCE [1997] 15–25. o.).

A privatizáció általános útja az állami vállalat gazdasági társasággá való átalakulása lett, ahol az alapítói jogokat az ÁVÜ gyakorolta, és ezen szervezet írta alá a társasági szerződést is. Ettől kezdve az állami vállalati vagyon különböző társaságokba való apportálása nem volt tovább lehetséges, a privatizáció központjába az általános jogutódlással történő alakulás került, de az átalakulás és a privatizáció elvált egymástól a kétlépcsős eljárásban. Tekintettel arra, hogy a vállalat általános jogutódja a társaság lett, így az átalakulás a vállalattal szembeni követeléseket nem tette lejárttá. Nem alakulhatott át az a vállalat, amely felszámolás alatt állt. Az állami vállalatot a cégbíróság törölte a cégnyilvántartásból és az új társaságot jegyezte be. Az átalakulás során a társasági szerződés, alapító okirat, alapszabály mellett átalakulási tervet és vagyonmérleget is készíteni kellett.

A privatizáció során a szétválasztás – a nagyvállalatok tekintetében – vagy az egybentartás mellett a másik jellegzetes vitapont a tulajdonosi szerkezet meghatározása volt. „Az ÁVÜ az átalakítások és a privatizáció módjának meghatározásában sokszor olyan döntéseket is hozott, amelyekkel hosszabb időre vagy végérvényesen megszabta egy-egy nagyvállalat sorsát. Az állami privatizációs szervezetek ügyintézését szinte minden vállalat bürokratikusnak tartotta, viszont abban már megosztottak a vélemények, hogy a beavatkozások mennyire voltak aktívak, és mennyire voltak előnyösek” (VOSZKA [1998] 89. o.).

Azokat az állami vállalatokat, amelyeket nem lehetett privatizálni, ÁV Rt. alá kerültek. Ezek az állami vállalatok 1993–1994. során egyszemélyes társaságokká alakultak. A privatizálandó állami vállalatoknak 1993. végéig kellett társasággá alakulásuk tervét az ÁVÜ-höz benyújtaniuk. Amíg az ÁVÜ a társaság alapításról nem döntött, illetve amíg a cégbíróság a társaságot nem jegyezte be, addig az állami vállalati forma fennmaradt. Az átalakult állami vállalatoknál a tulajdonosi jogokat 1995-ig, az új privatizációs törvény hatályba lépéséig az ÁVÜ gyakorolta. Az 1992. LIII. törvény szerint a kormány legalább kétévenként felülvizsgálendő rendeletében állapította meg azon vállalatok körét, melyek tartósan állami tulajdonban maradtak. Ezek a gazdaságstratégiai, nemzetgazdasági vagy más fontos államérdekből indokolt vállalkozások, olyanok, amelyek országos közszolgáltatási célt szolgáltak, amelyek

a koncessziós törvény hatálya alá eső tevékenységet végeztek, és amelyek privatizálása egyelőre nem voltak alkalmasak. A 126/1992. (VIII. 28.) Korm. rendeletben határozták meg mindezek körét. Az állam ugyancsak meghatározta az állami részesedés mértékét. A tartósan állami tulajdonban maradó társasági részesedések általában forgalomképesek voltak, de a kormány engedélye nélkül azokat nem lehetett elidegeníteni. Ezen társasági részesedések bekerültek az ÁV Rt. alaptőkéjébe. 1992-ben már társasággá alakított állami vállalatok részvényeit, ha tartós állami tulajdon körébe kerültek, az ÁVÜ adta át az ÁV Rt-nek. „Amíg át nem alakult, ebbe a körbe tartozó állami vállalatokat az ÁV Rt. alakította át rt-vé, vagy kft-vé. Az átalakulás a privatizáció általános szabályai szerint ment végbe” (SÁRKÖZY [2003] 210. o.).

Azokban az országokban, ahol a lakosság rendelkezett vásárlóerővel, mód nyílt a kiskereskedelmi, vendéglátó és szolgáltató egységek – üzletek, vendéglők – értékesítésére belföldi vállalkozók számára. Ez úgynevezett kisprivatizáció általában megelőzte az általános privatizációt, így előprivatizációként is jellemezhető, mely Magyarországon már 1993–1994-re eredményesen le is zárult (Megállapítja: SÁRKÖZY [2004] 42. o.). A vendéglátó-ipari, kiskereskedelmi és a fogyasztási szolgáltató tevékenységeket végző állami vállalatok vagyonának privatizálásáról szóló törvény (1990. LXIV. tv.) alapján mintegy tízezer üzlet magánkézbe adása indult el. Ezen előprivatizációs programban külföldiek nem vehettek részt, mivel a törvény indokolása szerint jelentős érdek fűződik a hazai vállalkozói réteg kialakításához (Lásd: DICZHÁZY [1998] 27. o.).

2.2. Kincstári vagyon, vállalkozói vagyon

Az 1995. XXXIX. törvény az állami tulajdon terén azt írja elő, hogy meg kell különböztetni az állam kincstári, illetve egyébként az államháztartási törvény alá tartozó vagyonát és az állam vállalkozói vagyonát. Ezen törvény kivette a hatálya alól a kincstári vagyont, amely az állami tulajdon forgalomképtelen kizárólagos tárgyaiból, a költségvetési tervek vagyonából és az állami jogalany egyéb vagyonából tevődik össze. Főszabály szerint az állam vállalkozói vagyonát privatizálni kell, de jelen esetben is maradnak olyan vállalkozások, amely tartósan állami tulajdonban állnak. Ezek a közszolgáltató vállalatok, nemzetgazdaságilag stratégiai jelentőséggel bíró vállalatok, koncessziós társaságok, valamint a kivételes célú vállalatok. Jelentős változás a korábbiakhoz képest, hogy a tartósan állami tulajdonban álló gazdasági társaságok körét már nem a kormány rendeletében, hanem az Országgyűlés e törvény mellékletében határozza meg. A törvény rögzítette az állami tulajdonrész mértékét, mely lehet 100 %, 75 %, vagy 50 % +1 szavazat. A kötelező állami tulajdonrészt nem lehetett privatizálni. A tartósan állami tulajdonban lévő társaságokban az állam tulajdonosi jogait már az ÁPV Rt. gyakorolta. Kivételesen ezen társaságokban az állam tulajdonosi jogait a törvény mellékleteiben megjelölt miniszter is gyakorolhatta. Az 1995-ös privatizációs törvénnyel kialakult az állam gazdasági vállalkozásainak jogi rendje. E szerint az államnak csak törvényben meghatározott körben lehetnek vállalatai a vállalkozási szektorban és csak kivételesen lehet többségi tulaj-

donos. Az állam vállalkozási vagyonát rt. vagy kft. formájában működteti, melyet általában az ÁPV Rt. irányít.⁴

2.3. A hasznosítás vagy értékesítés indokai

Az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló 1995. XXXIX. tv. rendelkezése szerint a hatálya alá tartozó vagyon – törvényi kivételekkel – csak időlegesen tartozik az állam tulajdonába. Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Részvénytársaság elsődleges feladata e körben az állam tulajdonában álló részvények és üzletrészek, tehát társasági részesedések, illetve egyéb vagyon mielőbbi értékesítése magántulajdonosok részére. A privatizáció megtörténteig az ÁPV Rt. gondoskodik a vagyon hasznosításáról. Ennek keretében megteszi a privatizáció előkészítéséhez szükséges intézkedéseket és a vagyonnal rendeltetésszerűen gazdálkodik. Az ÁPV Rt. privatizációs tevékenysége, illetve a vagyon hasznosítása körében – törvényben meghatározott kivételekkel – gyakorolja az állam tulajdonosi jogait.⁵

Az állami vállalkozói vagyonának hatálya alá tartozó vagyon értékesítése során különösen az alábbi követelmények figyelembevételével kell eljárni: a gazdálkodás hatékonyságának növelése, a gazdaság tökehiányának enyhítése, a szükséges tőkeemelés biztosítása, nemzetközileg élenjáró technikák, vezetési és marketing tapasztalatok megszerzése, a piacvesztés megállítása, új piacok szerzése; a gazdasági szerkezetváltás ösztönzése, a vállalati szervezetrendszer megújulásának előmozdítása, a versenyt gátló struktúrák ésszerű decentralizálása, a piac szereplői körének szélesítése; a hazai tőkepiac fejlesztése, a hazai és nemzetközi tőke szervezett bevonása befektetési alapok és társaságok révén; a külföldi befektetők privatizációs érdeklődésének fenntartása, illetve megerősítése, különös tekintettel a stratégiai befektetők-re; a hazai vállalkozók, beszállítók, alapanyag-termelők tulajdonszerzésének támogatása, különös tekintettel a mezőgazdaságra és az élelmiszeriparra; a nemzetközi egyezményekkel összhangban álló hazai termelői és iparvédelem biztosítása; munkahely-megőrzés, munkahelyteremtés, a munkavállalói szociális szempontok érvényesítése; a dolgozói tulajdonszerzés, illetve a vezetői kivásárlás előmozdítása; a gazdasági társaságok működőképességének megőrzése, a privatizációs bevételek felhasználása a pénzügyi stabilitás, a gyártmánystruktúra, a technológia fejlesztése, reorganizáció, a környezeti károk és terhek enyhítése és az exportbővítés; a kárpótlási jegyek ellenében megfelelő vagyon juttatása.⁶

⁴ 1999-ben Magyarországon az intézményes privatizáció lényegében befejeződött, a tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyon mértéke a nemzeti vagyon 20%-a alá csökkent.

⁵ A külföldiek jóval kevesebbet vettek, mint amit a közvélemény feltételez, de tőkeerejük folytán részben azt vették meg, amit a lakosság is szívesen megvett volna, részben az úgynevezett stratégiai ágazatokat. Magyarországon jóval kevesebb a külföldi tulajdon, mint a második világháború előtt volt.

⁶ 1995. XXXIX:tv. 2.§

Az állami tulajdonban lévő vállalkozói vagyon körébe tartozik: az átalakulási törvény⁷, valamint az 1992-es privatizációs törvények⁸ alapján gazdasági társasággá átalakult állami vállalat valamennyi – külső vállalkozók tulajdonába nem került – társasági részesedése; az állami vállalatokról szóló törvény hatálya alá tartozó állami vállalat – kivéve a közüzemi vállalatot –, tröszt, tröszti vállalat és egyéb állami gazdálkodó szerv vagyona; az állami vállalat által – a Ptk. alapján – létesített leányvállalat vagyona; korábban az Állami Vagyongyűnökséghez tartozó és az Állami Vagyongyűnökség Rt. tulajdonában lévő társasági részesedés, valamint az ezeket a szervezeteket megillető egyéb vagyon, vagyoni értékű jog, illetve azokat terhelő kötelezettség; a Kincstári Vagyongyűnökség Szervezetétől az ÁPV Rt.-hez kerülő vállalkozói vagyon; továbbá a hozzárendelt vagyomból és annak értékesítéséből származó bevételből az ÁPV Rt. által alapított, adásvétel vagy csere útján megszerzett gazdasági társaság részvényei és üzletrészei, ingatlanok, ingóságok, vagyoni értékű jogok.

Nem tartozik a fenti körbe: az Állami Fejlesztési Intézet Rt., azok a gazdasági társaságok, amelyekben az igazságügyminiszter gyakorolja az állami tulajdonosok jogait,⁹ az állami tulajdonban lévő erdők, illetőleg az erdővel együtt önálló földrészelteként nyilvántartott más művelési ágú vagy művelés alól kivett olyan terület, amelyek az Állami Vagyongyűnökség kezelésében állt vagy az Állami Vagyongyűnökség Részvénytársaság vagyoni köréhez tartozott, azok a rehabilitációs és munkaterápiás célú gazdasági társaságok, amelyekben az egészségügyi, szociális és családpolitikai miniszter gyakorolja részben vagy egészben az állam tulajdonosi jogait, az állami tulajdonú védett és védelemre tervezett természeti területek, amelyek az Állami Vagyongyűnökség kezelésében álltak vagy az Állami Vagyongyűnökség Részvénytársaság vagyoni köréhez tartoztak.

3. Az állam vállalkozási tevékenysége

3.1. Működtetési normák, elvek

A vagyon, illetve annak meghatározott hányada tartósan állami tulajdonban maradhat, ha a vagyon, illetve az azt működtető társaság: országos közüzemi szolgáltató; nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek minősül; honvédelmi vagy más különleges feladatot valósít meg, illetve célt szolgál. Az állami tulajdonosi részesedés a tartósan állami tulajdonban maradó társaságok körében nem lehet alacsonyabb 50% + 1 szavazatot biztosító hányadnál, azonban a törvény kivételesen 25% + 1 szavazathoz, illetve szavazatszám többséget biztosító részvényhez kötődően is megállapíthatja a legkisebb állami részesedés mértékét. A tartósan állami tulajdonban maradó társaságokat – az állami tulajdonosi részesedés mértékének és az állami tagsági – részvényesi – jogokat gyakorló állami szervezet, illetve miniszter felületesével – a törvény melléklete sorolja fel. Az állami tulajdonrészben túlmenően állami részesedés privatizációja ütemének és mértékének meghatározása a törvény mellék-

⁷ 1989.XIII.tv.

⁸ 1992.LIII.tv.;1992.LIV.tv.

⁹ az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Rt. kivételével.

letében megjelölt miniszter, a privatizáció végrehajtása pedig az ÁPV Rt. feladata, amelyet a miniszterrel egyetértésben lát el. Azoknál a gazdasági társaságoknál, ahol 1 db szavazatsőbbbségi részvényben állapították meg a legkisebb állami részesedés mértékét és az állami tulajdonos a közgyűlés döntéséhez szükséges tulajdonrészrel rendelkezik, az állam javára szavazatsőbbbségi részvényt kell kibocsátani. A meghatározott gazdasági társaságok közgyűlésén a határozatképességhez a szavazatsőbbbségi részvény tulajdonosának jelenléte, a határozathozatalhoz egyetértése szükséges az alaptőke felemelésénél, leszállításánál, az egyes részvényfajtákhoz fűződő jogok megváltoztatásánál, a gazdasági társaság más társasággal való egyesülése, beolvadása, szétválása, más gazdasági társasági formába történő átalakulásánál, illetőleg jogutód nélküli megszűnésénél, a gazdasági társaság meghatározott tevékenysége folytatását biztosító vagyoni értékű jognak más gazdálkodó szervezet javára történő átruházásánál, átengedésénél, lízingbeadásánál vagy egyéb módon tartós használatba adásánál, megterhelésénél vagy biztosítékkal való lekötésénél, a szavazatsőbbbségi jog tulajdonosát képviselő igazgatósági, illetve felügyelő bizottsági tag megválasztásánál, visszahívásánál. A szavazatsőbbbségi részvény csak névre szóló részvény lehet. Ha a tartós állami tulajdonban maradó társaság alapszabálya az egy részvényes által gyakorolható szavazati jog legmagasabb mértékéről rendelkezik, az erre vonatkozó előírások nem alkalmazhatók a törvényben megállapított legkisebb állami részesedéshez fűződő részvényesi jogok gyakorlása során. Amennyiben a gazdasági társaság a tartós állami tulajdoni körből jogszabályi változás folytán kikerül, a gazdasági társaság felett a tulajdonosi jogokat az ÁPV Rt. gyakorolja (KARSAI–KRASZNAI–LAJTAI–NÉMETHNÉ [1997] 48. o.).

Az állami tulajdoni részesedéssel működő gazdasági társaságoknak a tartós állami tulajdon körébe való sorolásáról, a tulajdonosi részesedés mértékéről, illetve a tartós állami tulajdon megszüntetéséről a Kormány előterjesztésére az Országgyűlés törvényben rendelkezik. A Kormány részére erre nézve az ÁPV Rt., valamint az adott társaság alapvető tevékenysége szerint érintett miniszter, illetve az érintett munkáltatói és munkavállalói érdekképviseleti szervek tehetnek javaslatot. A nemzetgazdaság működőképessége szempontjából jelentős társaságok privatizációs koncepciójáról a Kormány dönt, amit jóváhagyásra az Országgyűlés elé terjeszthet. A nemzetgazdaság működőképessége szempontjából jelentős társaságok körét az Országgyűlés határozza meg. Ezen társaságok privatizációs koncepciója kérdésében az érintett szakmai és munkavállalói érdekképviseletek – a döntést megelőzően – kifejezhetik véleményüket.

3.2. Az effektív vállalkozói vagyon

Az 1995. XXXIX.tv. melléklete tartalmazza a tartós állami tulajdonú társasági részesedéssel működő társaságokat az állami tulajdon arányának és az állami tagsági – részvényesi – jogokat gyakorló miniszter, illetőleg szerv megjelölésével. A melléklet változásait nyomon követve látható a társaságok mozgásában, hogy a privati-

záció teljesen még nem fejeződött be¹⁰, hiszen még a 2006. évben is volt olyan társaság, melynek magánosítására sor került.¹¹

Ezen a tulajdonosi jogokat gyakorló szervek közül kiemelkedik az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., mely 37 társaság tulajdonosi jogait gyakorolja, mely között 36 részvénytársaság és 1 db korlátolt felelősségű társaság található (így pl. több erdészeti rt., a PICK Szeged Rt., Szerencsejáték Rt. stb.). A tartós állami részesedés legalacsonyabb mértéke természetesen különbözik. Az APV Rt. égisze alá tartozó társaságok közül 22 db társaság – így az egyetlen Kft. is – 100% állami részesedéssel bír, 2 db (a Magyar Villamosművek Rt. és a Tokaj Kereskedőház Rt.) rendelkezik 99% állami részesedéssel. 8 társaság esetében állapítható meg, hogy az állam 1 db szavazatsóbbséget biztosító részvényt tartott meg.

A tulajdonosi jogokat gyakorló miniszterek közül a gazdasági és közlekedési miniszter területéhez tartozik 30 db társaság, melyek között 2 db közhasznú társaság található, a többi részvénytársasági formában működik. Ezek közül összesen 3 db Rt. rendelkezik 100%-os állami részesedéssel (pl. Magyar Államvasutak Rt.), míg az Állami Autópálya Kezelő Rt. a 2006. LXV. törvényben foglalt rendelkezések alapján már nem 100%, csupán 25%+1 szavazat állami részesedéssel bír, azonban az 1 db szavazatsóbbséget biztosító részvény fenntartása több társaságnál előfordul, mely társaságok főleg gáz- és áramszolgáltató cégek, továbbá erőművek.

A tulajdonosi jogokat gyakorló miniszterek közül a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter 14 társaság felett örködik, melyből 6 db működik részvénytársasági formában, 4–4 db pedig Kft., illetve Kht formátumban. Az összes társaság közül 9 db 100%-os állami részesedéssel rendelkezik. A társaságok tevékenységeit illetően több kutató-fejlesztő társaság található, de pl. 25%+1 szavazatot az állam fenntartott magának a Geodéziai és Térképészeti Rt.-ből és az Országos Mesterséges Termékegyítő Rt.-ből is.

A környezetvédelmi és vízügyi miniszter gyakorolja a tulajdonosi jogokat a Vízmű Rt.-k felett (50%+1 szavazat állami részesedéssel), összesen 8 gazdasági társaság tekintetében, a honvédelmi miniszter ugyancsak 8 db Rt. tekintetében. Az egészségügyi miniszter a 25%+1 szavazat állami részesedéssel bíró Gyógynövénykutató Intézet Rt., a nemzeti kulturális örökség minisztere a 100%-os állami részesedéssel bíró Nemzeti Színház Rt., a pénzügyminiszter az ugyancsak 100%-os állami tulajdonban álló Államadósság Kezelő Központ Rt. felett gyakorolja a tulajdonosi jogokat. Az igazságügy-miniszterhez tartozik az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Rt., míg az informatikai és hírközlési miniszterhez a Magyar Távközlési Rt. Nem miniszteri szintre telepített, hanem az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány gyakorolja a tulajdonosi jogokat 6 db társaság tekintetében, melyből 2 db Rt., a többi Kft. és Kht. formában lett megalakítva, azonban valamennyi 100% állami részese-

¹⁰ A 2002. XXIII.tv., a 2002. XLVII.tv., a 2002. LXII.tv., a 2003. XXXVII.tv., a 2003. XCV.tv., a 2003. CXVI.tv., a 2004. XLVIII.tv., a 2004. LXXV.tv., a 2004. CXX.tv., a 2004. CXXXV.tv., a 2005. XLII. tv., a 2005. LXI.tv., a 2005. LXII. tv., a 2006. XLIV.tv., 2006. LXV.tv. egyaránt a mellékletet, így a társaságok körét, vagy az abban fennálló állami részesedés mértékét módosította.

¹¹ A 2006. XLIV.tv. alapján a mellékletből, így a tartós állami tulajdonú társasági részesedéssel működő társaságok közül törésre került a Zsolnay Porcelángyár Rt.

déssel bír. A Nemzeti Sporthivatal elnöke gyakorolja a tulajdonosi jogokat a Sportlétesítmények Vállalat Rt. felett. Az állami tulajdont a vállalkozói vagyon tekintetében ekként lehet realizálni.¹²

3.3. A vállalkozói vagyon felhasználása

Az ÁPV Rt. a hozzárendelt vagyonból befolyó bevételeket a következő célokra fordíthatja: a hozzárendelt vagyon értékesítése előkészítéséhez szükséges intézkedések költségeire; az ÁPV Rt.-t terhelő kezességből szavatossági, hitel-visszafizetési kötelezettségből, vagy más igényekből eredő, a tárgyévet terhelő kiadásokra; a belterületi föld, illetve a korábban általa gyakorolt alapítói jog után az önkormányzatot megillető ellenérték átengedésére; gazdasági társaság, illetve befektetési célú alap létesítésére, vagy abban való részesedés szerzésére, ingatlanok, ingóságok, vagyoni értékű jogok vásárlására; az általa vagyonkezeléssel megbízott személyek vagy szervezetek részére fizetendő díjra, illetve a vagyonkezeléssel összefüggésben felmerülő költségekre; a hozzárendelt vagyon értékesítéséért járó díjra és az értékesítéssel kapcsolatban felmerülő költségeire; a privatizáció és vagyonkezelés érdekében elengedhetetlenül szükséges reorganizációra; az ÁPV Rt. saját működésének költségeire; egyéb kifizetésekre. A megjelölt célok szerinti, a tárgyévet követő időszak várható kötelezettségei fedezetére az ÁPV Rt. tartalékot köteles képezni. Az ÁPV Rt. kezességvállalását vagy szavatossági felelősséget – ide nem értve a Ptk. szerinti jog- és kellékszavatosságot – eredményező döntését megelőzően köteles a pénzügyminiszteri egyetértését megszerezni, értékhatárra tekintet nélkül. Amennyiben a kötelezettségnek sem a tárgyévi bevétel, sem a képzett tartalék nem nyújt fedezetet, a kötelezettség teljesítéséért az állam helytállni köteles. Az ÁPV Rt. egyszemélyes gazdasági társaságot alapíthat.

A fenti bevételek terhére a központi költségvetés részére az ÁPV Rt. által fizetendő összeg előirányzott mértékéről az Országgyűlés a költségvetési törvényben rendelkezik. A költségvetési törvényben kell meghatározni, továbbá az állam törvényben vállalt kötelezettségeinek teljesítéséhez szükséges vagyónáruházasok mértékét, a kedvezményezettek körét, az ÁPV Rt. által történő hitelfelvétel, illetve kötvénykibocsátás felső határát. Az ÁPV Rt. valamennyi pénzeszközét – kivéve a munkáltatói lakásépítési kölcsönök visszafizetéséből származó pénzeszközöket – a Magyar Nemzeti Banknál vezetett számlán köteles tartani, betétet nem helyezhet el, és értékpapírokat is kizárólag a privatizációval és a vagyonkezeléssel összefüggésben vásárolhat. Ezen kötelezettsége nem érinti az ÁPV Rt.-nek azt a lehetőségét, hogy az egyes privatizációs tranzakciók esetében a biztosítékok, óvadékok elhelye-

¹² Megállapítható a törvényből, hogy összesen 115 társaság tekintetében áll fenn Magyarországon valamilyen formában állami részesedés. A Központi Statisztikai Hivatal közlése szerint 2004. december 31. napi lezárással az országban összesen 960 321 gazdasági szervezet volt megtalálható, ezalatt értve költségvetési szerveket, nonprofit szervezeteket, gazdasági társaságokat. Ebből 871 956 az összes vállalkozás száma, míg 415 879 db társas vállalkozás található ezek között. A vállalkozások közül 3788 részvénytársaságot lehetett találni valamennyi cég között, mely a részvénytársaságok tekintetében az utóbbi öt év átlagának felel meg.

zésére kereskedelmi banknál – az adott tranzakció lebonyolításáig – számlát vezet. Az ÁPV Rt.-nek a jótállással, szavatossággal, kezességvállalással kapcsolatos kötelezettségeinek a fedezetére szolgáló összeget elkülönített számlán kell vezetnie.

Az ÁPV Rt.-hez tartozó vagyon értékesítésének általános elve, hogy az ÁPV Rt. az értékesítést közvetlenül, a tőkepiac intézményrendszerén keresztül, befektetési alapokon és befektetési vállalkozásokon keresztül végzi. Az állami vagyon nyilvános vagy zártkörű pályázat, nyilvános árverés (versenyeztetés), nyilvános forgalomba hozatal, zártkörű forgalomba hozatal, tőzsdei értékesítésre adott megbízás, kivételesen versenyeztetés nélkül értékesíthető. A vagyon értékesítése során – valamilyeni értékelési szempont mérlegelésével – a legkedvezőbb ajánlatot tevővel kell megkötni az adásvételi szerződést. Az ÁPV Rt. a versenyeztetés útján értékesítésre kerülő vagyonra tett készpénzes, illetve a kedvezményes privatizációs technikák alkalmazásával benyújtott ajánlatok értékelésekor a várható bevételeket az elbíráláskori reális piaci értékük alapján köteles figyelembe venni. Egyenlő értékű ajánlatok esetén a hazai befektetők ajánlatát kell előnyben részesíteni.

A kampányszerű és tömeges privatizáció lezárását követően meg kell határozni a megmaradó állami tulajdon hasznosításának új szervezeti-gazdasági és jogi rendjét. Az állami tulajdont kincstári és vállalkozói vagyonra lehet osztani. A kincstári vagyon egyfelől az úgynevezett közvagyon, másfelől az állam fiskális vagyona, amely a központi és az önkormányzati költségvetési tervekhez rendelt vagyon. A tartósan állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyon meghatározásánál – amely a privatizációs törvény mellékletében került felsorolásra a korábbi kormányrendelet hatályon kívül helyezését követően – már kizárólag csak társaságok szerepelnek.

A vagyon kezelése a vagyon állagának megőrzését, az értékcsökkenés megállítását, értéknövekedés elérését jelenti. „A vagyonkezelő ugyanis alapvetően a tulajdonos közreműködője: mintegy sajátos teljesítési segéd” (Lásd: SÁRKÖZY [1997] 17.o.).

A vagyonkezelés a stratégiai tulajdonosi jogosítványok átruházását jelenti a vagyonkezelőre, akként, hogy a vagyonkezelő a tulajdonos közreműködője és ezért nem vonhatja el a vállalatvezetés társasági törvényben biztosított hatáskörét. A vállalatvezetés maga nem lehet vagyonkezelő, hiszen saját magát nem irányíthatja. A vagyonkezelés megbízási vagy vállalkozási szerződés alapján történhet. A privatizációs törvény a vagyonkezelést csak átmeneti intézményként ismeri, abban az esetben, mikor az államot privatizációs kötelezettség terheli, de átmenetileg a privatizáció feltételei még nem állnak fenn. A német Treuhand mintájára az ÁPV Rt. megszüntetése javasolható, elsődlegesen új szervezetben kellene gondolkodni, állapítja meg Sárközy Tamás [1997].

4. Az állam vállalkozási tevékenysége a regionalitás tükrében

Területi szempontokat figyelembe véve a privatizációba bevont állami vagyon nagysága lényegében azonos nagyságrendű a főváros és az ország többi területe esetében. Közel azonos számú gazdasági szervezet került minden régióban az értékesítési portfólióba, ami a korábbi gazdasági bázis egyenletes telítettségét mutatja.

A privatizációba bevont társaságok alapításkori és jelenlegi létszámának változásáról kiderül, hogy döntően nem a magánosításból, hanem a gazdasági szerkezet átrendezéséből következett a munkanélküliség. „A külföldi tulajdonosok a privatizációból 25–26%-ban részesültek” (RECHNITZER [1999] 105. o.).

Azokban a térségekben, amelyekben egyrészt alacsony volt az állami vagyon, másrészt annak gazdasági hatása inkább a lokális, regionális piachoz kötődött, többségben voltak az E-hitellel és kárpótlási jeggyel történő fizetések. Azokban a megyékben, ahol a gazdasági társaságok iránt számottevő külföldi kereslet jelentkezett, ott a készpénzes, gyorsabb fizetési módok kerültek többségbe. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. XXI. tv. egységes szerkezetbe foglalja a magyar területi politikát. Az országgyűlés azonban csak 1998. elején fogadott el irányelveket a területfejlesztésről, így megállapítható, hogy a területfejlesztés lekészte az állami vagyon privatizációját. Az állami vagyon magánosítása ugyanis befolyásolta az ország területi szerkezetét. Az állami tulajdon értékesítése közvetlenül hatott az adott települési, területi gazdaságszerkezetére, azt vagy módosítja, vagy stabilizálja. A privatizációs bevételek önkormányzatoknak történő részbeni juttatása a lokális-regionális gazdaság működési tereit bővíti. Az ország korábbi térbeli, gazdasági szerkezetét a privatizáció egyértelműen visszatükrözte, sőt azt lényegében megtartotta, erősítette. Ma már látható, hogy célszerű lett volna összekapcsolni a privatizációt és a területfejlesztést. Jelentősebb kedvezményeket kellett volna adni az elmaradt térségekben, vagy a gazdasági szempontból kevésbé aktív régiókban az állami tulajdon magánosításához. „Alapelv, hogy hosszú távú érdekeket kell előtérbe helyezni a privatizációnál” (PICHLER [1992] 121. o.).

Ezzel ellentétben azonban folytatódott az alulértékelés gyakorlat a fenti okok miatt, amire a törvény lehetőséget adott. Az ÁVÜ nem kötötte ki az eladás során a vevő számára a vállalat továbbműködtetését, feljavítását és a munkahely megőrzését. Ebből eredően a befektetések meghatározott része a konkurenciát kiiktató célzattal, piacszerzési és ingatlanvásárlási okból jött létre.

A szabályozások diszsonanciájából következik, hogy az ÁVÜ-nek csak igazgatótanácsa, elnöke és ügyvezetője volt, felügyelő bizottsága azonban nem. Az ÁVÜ-nek – a fentiekén túlmenően – a vevő kiválasztásával és a szerződési feltételek kialakításával kapcsolatos döntései ellen sem közigazgatási, sem bírói úton nem biztosítottak jogorvoslati jogot. Az értékesítés során, az azzal összefüggő döntések meghozatala előtt a munkavállalói érdekképviselőket csak tájékoztatni voltak kötelesek, azokat további jogosítvány nem illette meg. Az 1995. évi privatizációs törvény szerint azonban az ÁPV Rt. szervezete felügyelő bizottsággal működik, mely egy fokozottabb kontrollt jelent. A privatizációról szóló információkat hozzáférhetővé kellett tenni. „Azon privatizációs követelmény is előtérbe kerül, hogy a privatizálandó vállalat reorganizációja, a hazai beszállítók és termelők tulajdonszerzésének támogatása, a munkahely megőrzése és a munkahely teremtés kiemelt szerepet kap” (PRUGBERGER [1997] 329. o.).

Az állam radikális kivonulása a gazdaságból nem jár automatikusan együtt a gazdaság fejlődésével.

„Az ENSZ az emberiség fejlődéséről készített 1993-as jelentésében a privatizáció hét tilalmát fogalmazza meg: Nem szabad csak a maximális jövedelem elérésére

szorítkozni; a közmonopóliumokat nem szabad, hogy magánmonopóliumok váltsák fel; az állami tulajdon tárgyait nem szabad zárt eljárásban privatizálni; a privatizációs bevételeket nem szabad a költségvetési deficit fedezésére fordítani; a pénzpiacot nem szabad államkölcsönökkel felfűjni akkor, amikor az állami beruházások színvonala alacsony; a privatizált vállalatok dolgozóinak nem szabad olyan ígéreteket tenni, hogy őket a jövő iparának megfelelően képzik át; nem kiadni egyszerűen a vezényszót a politikai konszenzus megteremtésére” (BALÁZS [1993] 526–529. o.).

Közép-Kelet Európában a privatizáció mást és sokkal többet jelentett, mint értékesítés és vásárlás. Az a társadalmi-gazdasági és politikai átalakulásnak az alapfeltételét jelentette, mert a fejlett piacgazdaságokban végrehajtott privatizáció sehol sem kapcsolódott össze politikai és gazdasági rendszerváltással.

„Ma már kérdésként merül fel, hogy fel lehetett volna-e évtizedekkel korábban ismerni, hogy nemcsak a klasszikus értelemben léteznek stratégiai iparágak, amelyek magánkézbe adása különös figyelmet érdemelt, hanem voltak-e olyan ágazatok, melyek a globalizációs folyamat és a fejlődés nyomán potenciálisan már azok voltak, vagy ilyenekké váltak” (KOVÁCS [2004] 502–523. o.).

A privatizáció során nem sikerült érvényesíteni azt az alapvető elvet, hogy a tulajdonosként visszavonuló állam párhuzamosan, azzal tartalmilag és időben is harmonizálva más szerepeiben, új minőséget érjen el, erősödjön meg társadalomszervezői minőségében.

A privatizált vagyon tekintetében rögzíthető, hogy az állami vagyonkezelők portfóliójába tartozó 1857 cég vagyona közelítőleg 2600 milliárd forintot ért 1990. január 1-jén, azaz a privatizáció eszmei indulásakor. 1997. végéig a vagyon 64%-a kerül ki az állami vagyonkezelők portfóliójából. A teljes vagyontömeg értéke 1990-ben a privatizáció kezdetekor 41,6 milliárd USD volt. A magántulajdon aránya az 1992. évi 40%-ról 1996. év végére kb. 75%-ra emelkedett.

Hivatkozások:

- BALÁZS ISTVÁN [1993]: Az állam jellegének újragondolása a társadalmi és gazdasági változások és fejlődés tükrében. Magyar Közigazgatás 9. szám 526–529. o.
- DICZHÁZI BERTALAN [1998]: A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Számadás a talentumról. ÁPV Rt. Budapest.
- KARSAI GÁBOR–KRASZNAI ZOLTÁN–LAJTAI GYÖRGY–NÉMETHNÉ PÁL KATA [1997]: Állami vagyonkezelés: minták érték nélkül? Külgazdaság 12. szám 37–48. o.
- KOVÁCS ÁRPÁD [2004]: Privatizáció és pénzügyi ellenőrzés. Pénzügyi Szemle 5. szám 502–523. o.
- LÓRÁNT KÁROLY [1991]: A privatizáció társadalmi hatásai. Társadalmi Szemle 4. szám 15–21. o.
- MÓRA MÁRIA [1991]: Az állami vállalatok (ál) privatizációja. Közgazdasági Szemle 6. szám 565–584. o.
- PICHLER FERENC [1992]: A hosszú távú szemléletet kell érvényesíteni a privatizációnál (Beszélgetés dr. Botos Katalinnal, az Állami Bankfelügyelet elnökével) Pénzügyi Szemle 2–3. szám 121–123. o.

- PRUGBERGER TAMÁS [1997]: A nyugat-európai és a közép-kelet-európai országok privatizációinak jogi rendezéséről In: Ünnepi tanulmányok Dr. Gárpárdy László professzor 60. születésnapjára Novotni Kiadó Miskolc.
- RECHNITZER JÁNOS [1999]: Az állami vagyon magánosításának területi dimenziói. Tér és társadalom 3. szám 101–120. o.
- SÁRKÖZY TAMÁS [1991]: A privatizáció joga Magyarországon. (Indulat nélküli elmélkedés tényekről, lehetőségekről.) Unió Kiadó Budapest.
- SÁRKÖZY TAMÁS [1993]: Az állam vállalkozói vagyonáról, illetve a privatizációról szóló törvényekről. Jogtudományi Közlöny 1. szám 23–30. o.
- SÁRKÖZY TAMÁS [1997]: Az intézményes privatizáció befejezésének jogi technikájáról és a tartósan állami tulajdonban maradó vagyon kezelésének jövőbeli megoldásáról. Gazdaság és Jog 7–8. szám 17–21. o.
- SÁRKÖZY TAMÁS [2003]: Gazdasági státuszjog Aula Kiadó Budapest.
- SÁRKÖZY TAMÁS [2004]: A privatizáció nemzetközi modelljeiről Közép-Kelet-Európában In: Kormányzás, civiltársadalom, jog. Kossuth Kiadó Budapest.
- VINCE PÉTER [1997]: Az állami szerepvállalás változatai. Külgazdaság 9. szám 15–25. o.
- VOSZKA ÉVA [1998]: A dinoszauruszok esélyei. Nagyvállalati szerkezetváltás és privatizáció. Pénzügykutató Rt., Perfekt Rt. Budapest.

DEMETER LÁSZLÓ*

Kis- és középvállalatok finanszírozása az állami szerepvállalás tükrében
Financing Small and Medium-sized Enterprises: the Role of Government Programs in Hungary

Small and medium-sized enterprises (SMEs) play an important role in the economy, contributing to the overall competitiveness of a country through the creation of jobs and speeding growth. Both in Hungary and the European Union, about two thirds of all jobs are provided by SMEs and they yield a major part of economic output.

SMEs, however, are typically disadvantaged in accessing financial resources as compared to large firms. This makes community or government assistance reasonable. Research evidence shows that bank loans and credit are the most important sources of debt financing.

The European Charter for Small Enterprises adopted in 2000, among other entrepreneurial programs, emphasize increasing access to financing resources. This paper reviews the characteristics of subsidized loans available for SMEs in Hungary and evaluates their impact on the competitiveness of the SME sector.

A kis- és középvállalkozások (továbbiakban KKV-k) gazdasági szerepe alapvetően változott meg az utóbbi évtizedekben. Ma már ők jelentik szerte a világon a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés legfontosabb motorját, és jelentős szerepet játszanak a gazdaság alkalmazkodóképességének és versenyképességének fenntartásában, illetve a regionális és helyi gazdasági fejlődésben.

Korábban – a XX. század első felében – főként méretgazdaságossági szempontok alapján a nagyvállalatokat tekintették a gazdaság elsődleges és vezető erejének, a versenyképesség növelését főként tőlük várták, míg a kicsikkel érdemben nem foglalkoztak.

Az 1970-es évektől kezdődően az olajválság követően a gazdasági folyamatok megváltoztak, a rugalmasság vált a versenyképesség meghatározó tényezőjévé. Tanulmányok és kutatások kezdtek foglalkozni a szektor gazdaságban betöltött szerepével, ami annak felértékelődését eredményezte, így az 1980-as évek elejétől Európában számos ország gazdaságpolitikájában a kis- és középvállalkozás-fejlesztési politika, illetve a versenyképességükre ható finanszírozási problémákat segítő intézkedések és lépések egyre inkább kiemelt szerepet kaptak (Kállay–Imreh, 2004.).

---

* *Demeter László* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

KKV politika az Európai Unióban és Magyarországon

Az Európai Unióban ma már széles körben elismert a szektor társadalmi és gazdasági jelentősége. A közösségi kis- és középvállalkozás-fejlesztési politika az 1980-as évek közepén indult fejlődésnek, az első közösségi KKV politikát 1983-ban fogadták el, majd 1991-ben jelent meg az első több évre szóló program. Az 1996-ban elfogadott, 1997 és 2000 között érvényben lévő III. Többéves Kis- és Középvállalkozói Program fő céljaként a KKV-k fejlesztését tűzte ki, hat területen támogatva a vállalkozásokat, köztük a vállalkozások pénzügyi környezetének fejlesztését, illetve a szektor hitelhez való hozzájutásának elősegítését. Kiemelkedő jelentőségű volt az Európai Tanács 2000. június 19–20-i feirai ülésén jóváhagyott Kisvállalkozások Európai Chartája. Az ajánlás tíz területen fogalmaz meg lépéseket, a hetedik értelmében pedig a hitelhez és a vállalkozói tőkéhez való hozzájutás megfelelő feltételeinek kialakításával törekszenek a bankrendszer és a kisvállalatok közötti kapcsolatok javítására. A szektor számára további fontos közösségi programok a Többéves Vállalat és Vállalkozásfejlesztési Program (2001–2005),¹ amely negyedik célterülete a KKV-k pénzügyi helyzetének javítása, illetve a további többéves programokat magába integráló Versenyképességi és Innovációs Keretprogram (2007–2013), ugyanakkor a strukturális alapok is kulcsszerepet játszanak a KKV-k növekedési potenciáljának javításában.

Magyarországon a rendszerváltást követő években a szektorra vonatkozó célokat s elveket kormányhatározatokban (2040/1994. (V.3.), 2146/1996. (VI.13.), 1045/1997. (IV.29.), 161/1998. (XII.17.)) fogalmazták meg, az első törvény az 1999. évi XCV., illetve a 2004. évi XXXIV. tv. a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról. A törvények célja a KKV fogalmának definiálása (illetve az Európai Bizottság ajánlásaihoz történő igazodás), valamint a fejlődésük előmozdítását szolgáló állami támogatások összefoglalása, illetve a Kis- és Középvállalkozói Célelőirányzat létrehozásával a támogatások finanszírozásának biztosítása.² Ezentúl az egyes kormányzati programokban is kiemelt szerepe volt és van a KKV-knak, mind a 2001-ben meghirdetett Széchenyi Tervben, mind pedig a Széchenyi Vállalkozásfejlesztési Programban.

A kis- és középvállalkozások fogalma, az új KKV meghatározás

A szektor korábbi megítélésének változásával szükségessé vált a KKV fogalmának módosítása. Az Európai Bizottság az első közös KKV-meghatározást jelentő 1996. április 3-i 96/280/EK ajánlása elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy a különböző közösségi és nemzeti szintű fogalomhasználatokat egységesítse. A gazdasági

¹ Többéves Vállalat- és Vállalkozásfejlesztési Program, különös tekintettel a kis- és középvállalkozásokra (Multiannual Programme for Enterprise and Entrepreneurship and in Particular for SME's 2001-2005).

² Ugyanakkor a 2005. évi XXXIV. tv. 9. § (1) értelmében a KKV-k más célokat szolgáló elkülönített állami pénzalapból és a központi költségvetésben meghatározott céllelőirányzatból is részesülhetnek támogatásban.

fejlődés, valamint az érintettek egyeztetése következtében került sor a 2003/361/EK ajánlás 2003. májusában történő kihirdetésére, amely 2005. január 1-jén lépett hatályba. Az ajánlás által az egyes kategóriákra vonatkozó küszöbértékeket³ mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat: A KKV fogalom küszöbértékei

vállalati kategória	létszám	éves forgalom	vagy	éves mérlegfőösszeg
középvállalat	< 250 fő	≤ 50 mEUR (1996-ban 40 mEUR)	vagy	≤ 43 mEUR (1996-ban 27 mEUR)
kisvállalat	< 50 fő	≤ 10 mEUR (1996-ban 7 mEUR)	vagy	≤ 10 mEUR (1996-ban 5 mEUR)
mikrovállalat	< 10 fő	≤ 2 m EUR (1996-ban nem meghatározott)	vagy	≤ 2 m EUR (1996-ban nem meghatározott)

Forrás: Az új KKV meghatározás (2005) alapján szerkesztve.

Ahogy az 1. táblázat is mutatja, a mikro-, kis és középvállalkozások kategóriája vonatkozó olyan vállalkozásokból áll, amelyek 250 főnél kevesebbet foglalkoztatnak, és vagy éves forgalmuk nem haladja meg az 50 millió eurót, vagy az éves mérlegfőösszegük nem haladja meg a 43 millió eurót. A fenti küszöbértékek maximált határértékek, amelyekről a tagállamok alacsonyabb értékeket is meghatározhatnak szabályozásaik során. Ugyanakkor a statisztikák elkészítésekor dönthetnek úgy is, hogy csak az alkalmazottak számára vonatkozó kritériumot alkalmazzák. (Mind a Bizottság, mind pedig a hazánk – az EUROSTAT, illetve a KSH adatszolgáltatása alapján – a KKV szektor helyzetéről és gazdálkodásáról a foglalkoztatottak létszáma alapján közöl elsődlegesen adatokat.)

A tagállamok számára az ajánlás alkalmazása önkéntesen történik. Hazánk a már korábban említett és 2005. január elsejével hatályba lépő 2004. évi XXXIV. törvénnyel teljesítette a Bizottság ajánlását.

A kis- és középvállalkozások száma és gazdasági jelentősége

Ma már a kis- és középvállalati politika jelentőségét mind az EU-ban, mind hazánkban a szektornak a gazdaságban és a munkahelyteremtésben betöltött szerepe, súlya támasztja alá. 2003-ban több mint 19 millió vállalkozás volt az EU-19 orszá-

³ Az EB a küszöbértékek frissítésén túl pontosan definiálta a kritériumok értelmezését, illetve ezen túl megkülönbözteti a számítás során az önálló, a partner, és a kapcsolt vállalkozás fogalmával a vállalkozások egymáshoz fűződő viszonyát is.

gokban,⁴ amelyek mintegy 140 millió embernek biztosították a foglalkoztatását. A valamivel kevesebb, mint 40 000 nagyvállalat a vállalkozások 0,2%-át jelentette (lásd 2. táblázat), azaz a döntő többségük (99,8%-a) kis és középvállalat, túlnyomórészt pedig mikrovállalat (92,4%) volt.

2. táblázat: A vállalatok és a foglalkoztatottak száma Európában 2003-ban

		kis- és középvállalatok				nagyvállalat	összesen
		mikrovállalat	kisvállalat	középvállalat	összesen		
vállalatok száma (ezer db)	EU-19	17 824	1 261	185	19 270	40	19 310
	Magyarország	667	28	5	700	1	701
foglalkoztatottak száma (1000 fő)	EU-19	55 040	24 280	18 100	97 420	42 300	139 720
	Magyarország	1 049	492	442	1 983	793	2 776

Forrás: SME's in Europe 2003, Vállalkozások demográfiája 2004 kiadványok alapján szerkesztve.

A kis- és középvállalatok hozzájárulásáról a gazdasági növekedéshez számuk és nagyságkategóriák szerinti megoszlásuk önmagában keveset mond. A munkaerőpiaci szerepüket vizsgálva az EU-19 országokban 2003-ban a KKV-k a mintegy 140 millió munkavállalónak mintegy 70%-át foglalkoztatták, míg hazánkban ez az arány hasonló (71,43 %) értéket mutat.

A szektor gazdasági jelentőségét támasztják alá a bruttó hozzáadott értékre, valamint a forgalomból és az exportból való részesedésre vonatkozó adatok⁵ (A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség, 2006) is. 2003-ban a gazdasági szféra bruttó hozzáadott értékének nagyobb hányadát, 52,6%-át a magyar gazdaságban a kis- és középvállalatok hozták létre, míg az EU-19 országcsoporthoz képest ennél némileg alacsonyabb, 51,4%. Hasonlóan csekély eltérést mutatnak a forgalomból való részesedés arányai is, ez a KKV-kra az EU-19 országokban 57,6%, magyar gazdaságban 2003-ban 59,3% volt. A kis- és középvállalatok hozzájárulása az exporthoz a magyar gazdaságban 22,7% volt. Nemzetközi összehasonlításhoz azonban csak az export és a kibocsátás arányára vonatkozó átlagos adatokat ismerünk, amely az EU-19 országcsoporthoz képest 17%, míg hazánkra nézve 21% volt. Szerkezetet tekintve hazánkban a nagyvállalatok exporthányada jelentősen nagyobb

⁴ EU-19 országok magukba foglalják az EU 2004. május elsejei bővítése előtti 15 tagországot, kiegészítve Norvégiával, Liechtensteinnel és Izlanddal (együttesen alkotva az Európai Gazdasági Térséget), valamint Svájjal.

⁵ Az adatokat torzíthatja, hogy vállalatok számát és létszám szerinti megoszlását a regiszterek, a teljesítmény jellemzőit pedig a nemzeti számlák (amelyekben az egyéni vállalkozásokat a háztartások, és nem a KKV-k közé sorolják) alapján készítik.

(39%–23%), a közép vállalatoké hasonló (16%–17%), a kisvállalatoké kisebb (8%–13%), míg a mikrovállalatoké sokkal kisebb (1%–9%) volt.

Összességében a vállalatok teljesítményének összetevőit nézve hazánkban a kis- és közép vállalatok szerepe meghatározó a foglalkoztatásban, illetve a bruttó hazai termék növelésében, míg az export arányának növelése (és annak elősegítése) fontos feladat lenne.

Kis- és közép vállalkozások finanszírozásának elemei

A versenyképesség egyik nagy problémája ugyanakkor a finanszírozás kérdése. A lehetséges finanszírozási formáknak a tőke eredete, illetve fajtája szerinti csoportosítását (Csubák, 2003b) mutatja az 1. ábra.

3. táblázat: *Finanszírozási formák*

	saját tőke	idegen tőke
belső finanszírozás	<ul style="list-style-type: none"> * üzemi cash-flow * eszközök értékesítéséből felszabaduló cash-flow 	<ul style="list-style-type: none"> * vállalati nyugdíjalapok
külső finanszírozás	<ul style="list-style-type: none"> * tőkcemelés * tőzsdéi részvény kibocsátás * tőzsdén kívüli üzletrész értékesítés ~ magánszemélyek ~ intézményi befektetők 	<ul style="list-style-type: none"> * bankhitelek és kölcsönök * egyéb hitelek és kölcsönök pl. tagi vagy családi kölcsön * kötvény kibocsátás, rövid távú kereskedelmi papír kibocsátás * lízing * faktoring és forlétirozás * szállítói hitelek, vevői előlegek

Forrás: Csubák (2003b) alapján szerkesztve.

Saját tőke esetén a finanszírozó tulajdonosi jogokra tarthat igényt, míg **idegen tőke esetén** valamilyen ellenszolgáltatásra (pl. kamat) jogosult a vállalattal szemben.

A forrás eredetét tekintve a KKV-k finanszírozásában meghatározó szerepet jelent a **belső finanszírozás**, azaz a vállalkozás működéséből visszaforgatott és esetleg a meglévő eszközök értékesítéséből befolyó pénzáramok felhasználása (a vállalati nyugdíjalapok hazánkban nem jellemzőek). A belső finanszírozás jellemzője, hogy növeli a vállalat hatékonyságát az eszközök kihasználásnak fokozásával, illetve a vállalat megtakarítja a külső forrás igénybevételének költségét. Számos felmé-

rés bizonyította, hogy a vállalatok főként akkor vesznek igénybe külső forrásokat, ha már a belső forrásokkal nem tudják fedezni finanszírozási szükségletét.

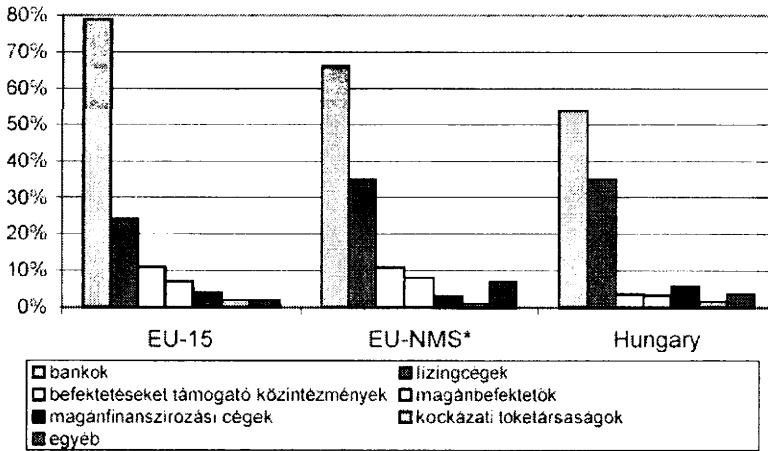
Külső finanszírozás esetén a vállalat külső szervezetektől, befektetőktől fogad forrásokat. A külső idegen tőke finanszírozás elemeit vizsgálva a részvény-, illetve a kötvénykibocsátás nem jellemző a szektorra, annak magas költségei és nagy időigénye miatt, míg a szállítói hitelek, vevői előlegek a vállalkozás alkupozíciójától függően ritkán alkalmazottak. A tőzsdén kívüli üzletrész értékesítése során magánszemélyek esetén szakmai befektetők és üzleti angyalok, intézményi oldalról pedig a kockázati tőketársaságok megjelenése jellemző. A pénzügyi befektetők nagy kockázatot vállalnak, ami a magas hozamelvárásokban nyilvánul meg, így a finanszírozás ezen formája a szektor vállalatainak csak egy kis részére jellemző. A belső idegen tőke finanszírozás további elemeit vizsgálva a bankhitel, illetve a lízing és a faktoring (és forfetírozás) szerepe emelhető ki. Problémát jelent ugyanakkor a hitelelbírlás (alacsony hitelösszeg esetén felmerülő) relatív magas költsége, illetve a nagyobb működési kockázatok, ami miatt csak magasabb kamatok és fedezet követelmények mellett kapnak a KKV-k hitelt.

Összegezve kijelenthető, hogy „a KKV-k a finanszírozási források hozzáférése terén, mind a saját tőke, mind az idegen tőke vonatkozásában sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vannak mint a nagyvállalkozások” (Csubák, 2003b, 34. o.).

A finanszírozás formák elterjedtségét ugyanakkor befolyásolja a pénzügyi közvetítésnek a történeti fejlődés következtében kialakult intézményrendszere, amelynek két típusa alakult ki Európában. A banki alapú közvetítés során (pl. Németország) a leggyakoribb finanszírozási formák a hitelek és kölcsönök, míg a piaci alapú közvetítés során (pl. Nagy-Britannia) inkább a tőkepiaci eszközök, mint a részvény- és a kötvénykibocsátás során bevont források a dominánsak (SMEs and access to finance, 2003). A jellemző finanszírozási forma tagállamonként változó, ugyanakkor számos elemzés bizonyítja, hogy Európában a KKV-k finanszírozásában a banki hitelkeretek és kölcsönök töltik be a legfontosabb szerepet. A Flash Eurobarometer 2005-ös és 2006-os felmérése⁶ (2. ábra) szintén a banki finanszírozás jelentőségét emeli ki.

---

⁶ A 2005-ös felmérés során a 2004-es bővítés előtti 15 tagország több mint 3000 KKV-át mérték fel, míg a 2006-os felmérés során májusban a tíz újonnan csatlakozó országban 1536 KKV-t kérdeztek meg, köztük 229 hazait.

* EU-NMS: az EU-hoz 2004. májusában csatlakozott 10 ország (EU New Member States).

Forrás: SME access to finance in the 15 Member States és SME access to finance in the New Member States alapján szerkesztve.

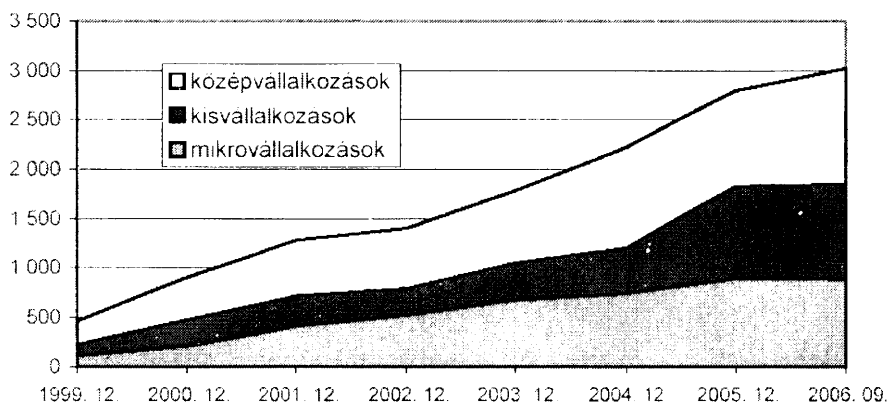
1. ábra: Kis- és középvállalkozásokat finanszírozó intézmények.

Az állami szerepvállalás ugyanakkor a forrásszerzés formáit tekintve a gyakorlatban majd minden finanszírozási lehetőséget tekintve tetten érhető. A magyar és európai országok gyakorlatát vizsgálva a legjellemzőbbek a kockázati tőketársaságokon (és egyéb alapokon) keresztül történő tőzsdén kívüli üzletrész értékesítését, valamint a bankhitelek és kölcsönök, és a hozzá kapcsolódó garanciavállalások elérését segítő állami intézkedések, illetve a vissza nem térítendő állami és EU-s támogatások. A továbbiakban jelen cikkben a bankhitel és garancia eszközök igénybevételét támogató magyar állami programokat vizsgálom, de a későbbiekben kutatásom további irányát képezi az egyéb finanszírozási formák elterjedtségének és az azokat segítő állami intézkedéseknek tanulmányozása.

Kis- és középvállalkozások hitelpiaca

A szektor Magyarországon az 1990-es években a bankok számára sokáig nem volt vonzó főként az alacsony hitelösszegek esetén felmerülő magas költségek és kockázatok miatt, de a 2000-es évektől kezdődően ezen a területen látványos javulás következett be. Telítődött a nagyvállalati hitelek piaca, az egyre élestedő verseny következtében számos bank kezdett el nyitni az addig még alapvetően kiaknázatlan KKV szektor felé. Egyúttal a hitelképesség javulása következtében csökkent a szektor kockázata, illetve a bankok szolgáltatás-fejlesztése mérsékelte a hitelek elbíráláshoz és a kockázatkezeléshez kapcsolódó költségeket.

Forrás: PSZÁF adatok alapján szerkesztve.

2. ábra: A bankok mikro-, kis- és középvállalkozásoknak nyújtott hitelállománya (mFt-ban).

A KKV-k banki finanszírozása az 1999. évi⁷ 461 Mrd Ft-ról 2005 végére mintegy 2800 Mrd Ft-ra nőtt, ami több mint hatszoros bővülést jelentett (3. ábra). A szektor hitelállománya az összes méretkategóriában a nagyvállalatokat meghaladó mértékben növekedett, részesedése pedig a vállalati szektor teljes hitelállományához képest az 1999-es 19,3%-ról 2005 végén 54%-ra emelkedett. 1999-ben a szektor hitelállományának 52%-át a középvállalatok, 24–24%-át pedig a közép-, illetve a mikrovállalatok, míg 2006. szeptemberében a mintegy 3020 mFt-nyi hitelnek 39%-át adták a középvállalatok, 32%-át középvállalatok és 29%-át pedig a mikrovállalatok. A mikro- és a kisvállalkozások hitelei a vizsgált időszak alatt külön-külön majdnem megnyolcszorozódtak, míg a középvállalatok hitelállománya mintegy két és félszeresére emelkedett.

4. táblázat: A hazai bankok által folyósított vállalati hitelállomány a GDP százalékában.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Vállalati hitelek összesen	21,0	23,4	22,1	19,9	21,9	22,9	24,4
ebből: KKV-hitelállomány	4,1	6,9	8,9	8,6	9,6	11,2	14,0

Forrás: GKM.

⁷ A PSZÁF 1999 vége óta a törvényi változás következtében közöl adatokat a KKV szektor banki hitelezéséről, míg előtte pedig az MNB, de eltérő módszertannal.

A dinamikus bővülés ellenére a hazai vállalatok a fejlett országokhoz viszonyítva még mindig kevesebb hitel jellegű forrást tudnak igénybe venni a nem pénzügyi vállalatoknak nyújtott hitel/GDP ráta alapján (3. táblázat). Az európai országok körében nagy a hitel/GDP mutató szóródása a pénzügyi rendszerek sajátosságainak megfelelően, és amíg az EU-15 országok átlaga 62% (és a kiugró nagy értékeket leszámítva 43%), addig nálunk az arány kevesebb, mint 25% volt 2005-ben. Ugyanakkor 1999–2005 között a KKV szektor aránya növekedett, és mintegy három és félszeresére nőtt.

Felmérések szerint a KKV szektor hitelezése a következő években is dinamikusan folytatódik majd, amelyet mind a konvergencia-folyamat következtében mérséklődő kamatok, mind pedig a banki verseny növekedése segíthet (Csubák, 2003a). Ugyanakkor a kisebb vállalkozások egy része önállóan továbbra sem tud banki hitelek igénybe venni, ezért az állami szerepvállalás valamilyen formájára szükség van.

Az állami eszközök szerepe a szektor hitelezésében

Az állami kis- és középvállalkozás-fejlesztési politika a szektor számára a hitel-felvételt támogatott hitelekkel és a garancia eszközzel tudja elősegíteni, utóbbi a hitelfelvételt igyekszik támogatni a fedezetproblémák feloldásával. Az állami szerepvállalást a Mikrohitel Program, a Széchenyi Kártya, és a Hitelgarancia Zrt. tevékenységének vizsgálatával fogom bemutatni.

Mikrohitel Program

A kondíciókat tekintve többször változtatott program 1992 óta működik, a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány gondozásában. Célcsoportját elsősorban a mikro-vállalkozások jelentik, eddig több mint 30 ezer vállalkozó kapott hitelt, mintegy 39 Mrd Ft értékben.

5. táblázat: *A Mikrohitel Program során felvett hitelek összege (Mrd Ft).*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
hitelösszeg	2,38	6,60	9,39	3,61	1,43	3,93

Forrás: MVA.

2003–2004-ben a kondíciók szigorítása következtében csökkent a hitelkihelyezések összege, ugyanakkor a mikro-vállalkozások teljes hitelállományához képest a program még 2002-ben is csak alig 2%-os arányt tudott felmutatni, ami 2005 végén már csak 0,5%-ot jelentett. A program tehát a mikro-vállalkozások csak egy szűk körének nyújtott forrást, ugyanakkor fejlesztésére és főként fenntarthatóságára számos tanulmány fogalmazott egy alapelveket és javaslatokat (Kállay–Imreh, 2004; A kis- és középvállalkozások fejlesztésének ..., 2005).

Széchenyi Kártya

A 2002. nyarán indult program segítségével négy év alatt több mint hatvanezer kártya került átadásra, és ezzel együtt mintegy 280 Mrd Ft összegű hitelt helyeztek ki. A 2004–2005-ös bővülést (5. táblázat) a hitelkondíciók javulása tette lehetővé, aminek eredményeképp 2005-ben a mikro- és kisvállalkozások (a kártyát főként ők veszik igénybe) teljes hitelállományának a kihelyezett hitelek több mint 5,8%-át adták.

6. táblázat: A Széchenyi Kártya segítségével kihelyezett hitelek összege (Mrd Ft).

	2002	2003	2004	2005
hitelösszeg	1,57	20,89	79,41	106,54

Forrás: KA-VOSZ Rt.

A program érdeme volt, hogy segítette a gyors és fedezet nélküli hitelezés elterjedését ugyanakkor a jövőben a banki verseny fokozódása következtében hasonló szolgáltatásokat piaci alapon is biztosítanak a bankok (Bilek–Borkó ..., 2006).

Hitelgarancia Zrt.

A Hitelgarancia Rt. 1992. óta segíti kezességvállalásával a fedezettel nem rendelkező hazai kis- és középvállalkozások hitelhez jutását versenyképességük növelése érdekében, és tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a bankok nyitottak a szektor iránt. A garantált hitelek összege dinamikusan nőtt az elmúlt hat évben, amihez jelentős mértékben járult hozzá a Széchenyi Kártya iránti kereslet növekedése. 2005 végére már a szerződések 89%-a, a hiteleknek pedig mintegy fele kapcsolódott a konstrukcióhoz. A vállalkozásméret szerinti összetételnél a mikro- és kisvállalkozói kör a megkötött szerződések számából együttesen 97%-ban részesedett, ami a teljes garanciaösszeg 79%-át jelentette.

7. táblázat: A Hitelgarancia Zrt. segítségével garantált hitelek összege (Mrd Ft).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
garantált hitelek összege	85,9	108,4	140,2	150,5	208,4	223,4
ebből Széchenyi kártya	-	-	1,6	20,9	79,4	106,5

Forrás: Hitelgarancia Zrt.

A program működésének következményeként a KKV szektor teljes hitelállományának mintegy 8%-át jelentette a több mint 223 Mrd Ft-nyi hitelállomány. Mivel az állam a támogatásként nyújtott összeg sokszorosát mozgatja meg a hitelpiacon, azért

a jövőben – uniós tendenciáknak megfelelően – várhatóan növekszik a garancianyújtás szerepe a szektor állami szerepvállalását illetően (Bilek–Borkó ..., 2006).

Összegzés

A KKV szektor gazdasági szerepe és funkciója alapvetően változott meg az utóbbi évtizedekben, ma már kiemelt szerepet kapnak a gazdaságpolitikai és vállalkozásfejlesztési programokban, intézkedésekben. Versenyképességüket befolyásoló finanszírozási problémáik megoldására számos intézkedés született mind az Európai Unióban, mind pedig hazánkban.

Jelen cikkben a szektor hitel jellegű finanszírozás eszközét vizsgáltam. A banki verseny fokozódása következtében a szektor hitelfinanszírozása javult az elmúlt években, így az állami eszközöket célszerű a jövőben jobban fókuszálni, míg az a garanciaeszközök szerepe várhatóan tovább növekedhet.

Kutatásom későbbi irányát a garanciajellegű intézkedések vizsgálata képezi, illetve az egyéb finanszírozási formák elterjedtségének és az azokat segítő állami intézkedéseknek tanulmányozása.

Irodalomjegyzék

1999. évi XCV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról.
 2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról.
- A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség [2006]. KSH.
- A kis- és középvállalkozások fejlesztésének koncepciója [2005]. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium.
- A kis- és középvállalkozások helyzete 2003–2004 [2005]. Éves jelentés. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium.
- A Közösség lisszaboni programjának végrehajtása: A kis és középvállalkozások gazdasági növekedésének finanszírozása – Európai többletérték [2006]. Európai Bizottság.
- Az új KKV-meghatározás [2006]. Európai Bizottság.
- BILEK PÉTER–BORKÓ TAMÁS–CZAKÓ VERONIKA–PELLÉNYI GÁBOR [2006]: A mikro-, kis-, és középvállalkozások külső forrásbevonásának alakulása 2000–2005 között. ICEG EC.
- CSUBÁK TIBOR KRISZTIÁN [2003a]: A KKV-hitelezés jövője Magyarországon. Fejlesztés és finanszírozás, 4. szám.
- CSUBÁK TIBOR KRISZTIÁN [2003b]: Kis- és középvállalkozások finanszírozása Magyarországon. Budapest.
- Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapja, www.gkm.hu.
- KÁLLAY LÁSZLÓ [2002]: Paradigmaváltás a kisvállalkozás-fejlesztésben. Közgazdasági Szemle, júl.–aug.
- KÁLLAY LÁSZLÓ–IMREH SZABOLCS [2004]: A kis- és középvállalkozások fejlesztés gazdaságtana. Aula Kiadó.
- Kisvállalkozások Európai Chartája [2000].

MNB honlapja, www.mnb.hu.

PSZÁF honlapja, www.pszaf.hu.

SME access to finance in the 15 Member States [2005]. European Commission.

SME access to finance in the New Member States [2006]. European Commission.

SMEs and access to finance [2003]. Observatory of European SMEs.

SME's in Europe 2003. European Commission.

Vállalkozások demográfiája 2004 [2006]. KSH.

Versenyképességi és Innovációs Keretprogram 2007–2013 [2006].

SZEGEDI KRISZTINA*

**Az orosz tőkebefektetések helyzete és lehetőségei
Magyarországon
Az észak-magyarországi régió tőkevonzása
Position and Possibilities of Russian Capital-Investment
in Hungary**

The aim of my study is to point at the position of foreign, especially Russian capital investment in Hungary. The object of my research is the capital investment before and after Hungary's EU-accession. It is a fact that recently there have been chances and demand for reviving Russian–Hungarian business relationships suddenly cut in the 1990s. I will examine what kind of difficulties and possibilities Russian investors face because of our accession; as well as the reasons why for Russian companies prefer keeping their incognito in the Hungarian market and what kind of factors attract them to Hungary. However, the reverse side of the medal is worth studying, too. I will give a detailed examination of the preferences and possibilities provided for Hungarian small and medium sized companies and large-scale investors in Russia; as well as of the fields or gaps to be filled in on the Russian market by Hungarian enterprises relying on their relative advantages over western investors. It is also not irrelevant that bitter political-economic forced relations of the past might become an advantage especially when a good command of the Russian language combines with an understanding of the Russian market. Nowadays it is obvious that we can not act as the bridge between East and West as neither of them needs a mediator although Hungary's geographical position and background-knowledge might be useful for both parties. I will explain the issue from various aspects concerning Hungary, too. I will analyze the status of foreign and Russian capital investments in Hungarian regions, too paying special attention to the North-Hungarian Region as it is one of the most disadvantaged regions in Hungary. Furthermore, I will explain the possible directions of development for capital attraction to the region.

Bevezetés

Tanulmányom célja, hogy rávilágítsak a Magyarországra érkező külföldi tőkebefektetések, ezen belül is az orosz tőkebefektetések helyzetére. Kiindulásként meg-

---

* *Szegedi Krisztina* PhD hallgató, főiskolai adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

vizsgálom a tőkebefektetés ösztönzésének lehetséges módszereit és hatásait a regionális különbségek csökkentésére. Elemzem, hogy milyen nehézségek, illetve lehetőségek merültek fel a külföldi tőkebefektetők előtt napjainkban Magyarországon. Bemutatom, hogy mi az oka annak, hogy az orosz nagyvállalatok továbbra is lehetőleg inkognitóban kívánnak jelen lenni a magyar piacon, és hogy ennek ellenére melyek azok a tényezők, amelyek, idevonzzák az orosz tőkét. A kapcsolatok fejlődését, alakulását a másik oldalról is érdemes figyelemmel kísérni. Részletesebben kifejtem, hogy a magyar kis- és középvállalkozók és a hazai nagybefektetők számára milyen piacrajutási kedvezményeket, lehetőségeket biztosít az orosz fél, és hogy melyek azok a területek, ahol a magyar vállalkozások sikeresen betölthetik az űrt az orosz gazdaságban, és kihasználhatják a nyugati befektetőkhez viszonyított helyzeti előnyeiket. Emellett bemutatom, hogy melyek napjaink legfontosabb, legaktuálisabb kölcsönös tőkebefektetési akciói a két ország területén. Tény, hogy az 1990-es években hirtelen megszüntetett orosz–magyar üzleti kapcsolatok újjáélesztésére van esély és egyben igény is. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az egykor keserű politikai–gazdasági kényszer-összefonódás ma már előnyként jelentkezhethet, többek között az orosz nyelv és a piaci adottságok és igények ismeretével. Azonban ma már mindenki számára egyértelmű, hogy a hőn áhított összekötő híd szerepet Nyugat és Kelet között nem fogjuk betölteni, hisz nincs szüksége egyik félnek sem közvetítőre, de az ország földrajzi elhelyezkedése, teljes jogú NATO- és EU-tagsága és a fent említett „háttértudása” révén hazánk mindkét fél számára hasznos lehet. Magyarország vonatkozásában szintén több oldalról kívánok a témára rávilágítani. A régiók viszonylatában is megvizsgálom a külföldi, ezen belül az orosz tőkebefektetések alakulását. Kiemelem a sorból Észak-Magyarországot, mint az egyik leghátrányosabb helyzetű régiót. Továbbá az észak-magyarországi régióban a tőkevonzó lehetőségek elképzelhető fejlesztési irányait taglalom.

A külföldi tőkebefektetésről általában

A külföldi tőkebefektetések elősegíthetik egy ország regionális fejlettségbeli különbségeinek csökkentését. A megcélzott iparágban növelhetik a versenyt, mivel a kis versenyképességű vállalatot kiszorítják a piacról. Másrészt új, modern, nagy növekedési potenciállal rendelkező tevékenységet honosítanak meg. Az sem elhanyagolható, hogy keresletet teremthetnek kapcsolódó iparágak számára is az adott térségben. Napjainkban egyre jobban érezhető az a tendencia, hogy erősödik a verseny a beruházásokért az országok között, ami az államokat arra buzdítja, hogy egyre összetettebb, célcsoport orientált befektetés-ösztönzési rendszereket hozzanak létre. Magyarország az utóbbi években határozott lépéseket tett a befektetők elnyeréséért. Komplex befektetés-ösztönzési rendszer jött létre, amely összetevőiben tartalmazza a befektetések elmozdításának lehetőségeit a kedvezőtlenebb helyzetben levő területek irányába (Kalocsai–Péter, 2000).

A befektetés-ösztönzés közvetlen és közvetett eszközeit egyaránt megtalálhatjuk hazánkban. Közvetlen támogatásokat kapnak a közép-európai regionális vállalati központok a magyarországi megtelepedésre, illetve a csúcstechnológiához kapcsolódó kutatási fejlesztési beruházások. A közvetett eszközöknél Magyarországon, az

előnyös vámszabadterületi szabályozás, az infrastruktúrafejlesztés, és a beszállítói hálózat megerősödését elősegítő programok kaptak helyet. Magyarország hosszú távú céljai a működőtőke bevonással kapcsolatban az export-intenzív ágazatok erősítése, a regionális egyenlőtlenségek mérséklése, a fejlett technológiák meghonosítása, a kis- és középvállalkozások gazdasági lehetőségeinek javítása, a környezettudatosság és a modern szervezési vezetési ismeretek meghonosítása, összességében az ország versenyképességének javítása, modernizálása.

Sajnos az új tagállamok viszonylatában Magyarország versenyképessége az utóbbi időben romlott. Ehhez több tényező is közrejátszik. Többek között említhető, hogy csökkent a politikai stabilitás, a gazdaságpolitika kiszámíthatósága és a közbeszerzések átláthatósága. Emellett nőttek az adóterhek és a járulékok – itt nem elhanyagolható a 2006. szeptember 1-jével bevezetett 4%-os szolidaritási adó –, amely olyan negatív hatásokat is kiválthat, hogy az itt működő külföldi cégek kevesebb profitot fognak kimutatni, ezért lassulhat a magyar gazdaság növekedése. Nőtt az árfolyamkockázat is, sőt a cégeknek azzal is számolni kell, hogy a magas infláció miatt erősödhetnek a béremelési követelések, amely tényezők, szintén visszafoghatják a külföldi befektetési kedvet hazánkban. Növelheti viszont a befektetői kedvet a magyar munkaerő képzettsége és színvonala, az itt előállított termékek jó minősége, és természetesen fontos szempont lehet egy külföldi befektető számára Magyarország kedvező logisztikai elhelyezkedése, amelyen keresztül a gyorsuló gazdasági növekedést mutató kelet-európai országok könnyen elérhetőek.

1. táblázat: A működő tőke importja és exportja Magyarországon (milliárd euró)

	2003	2004	2005	2006*	2007*
Működőtőke-import összesen	1,1	3,3	5,3	4,0	4,2
Ebből:					
- új befektetés	-0,6**	1,1	3,4	2,2	2,0
- újrabefektetett profit	1,7	2,2	1,9	1,8	2,2
Magyar működőtőke-export	1,4	0,8	1,6	0,6	1,0

Forrás: MNB, HVG 2006. 10. 28.–98. o.

Milyen Oroszországgal állunk ma szemben?

A magas energiaáraknak köszönhetően az orosz gazdaság jó állapotban van, és nincs annyira rászorulva a külföldi befektetésekre, mint évekkkel ezelőtt. Erősödik a moszkvai tőzsde, a reáljövedelmek növekednek, a kormány jelentős összegeket költ szociális programokra. A GDP az 1998-as gazdasági válságot követően folyamatosan hat százalék fölötti növekedést mutat. A valutatartalékok öt év alatt 12 milliárd

* A GKI Gazdaságkutató Zrt. előrejelzése.

** Ebben az évben tőkekivonás történt.

dollárról 185 milliárdra növekedtek. A költségvetés többlete 50 milliárd dollár volt, és az ország visszafizette külföldi adósságainak nagy részét (Erdélyi, 2006).

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a jelenlegi orosz–EU-s kapcsolatokat sem, melynek legfontosabb mozgatórugója napjainkban az energia. A stabil energiaellátásért cserébe az EU felajánlja a garantált keresletet és a könnyebb bejutást a meg erősödött orosz vállalatok számára az EU piacára. Mára már elmondható, hogy energia-ügyben Oroszország kezében van az adu az EU-val szemben, bár nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az energetikai függőség kölcsönös, hiszen az EU földgázszükségleteinek 44%-a Oroszországból érkezik, az orosz gázexportnak pedig 67%-a megy az EU-ba (Farkas–Homonnai, 2006).

Orosz befektetések Magyarországon

Az Oroszországból Magyarországra érkező közvetlen tőkebefektetések eseti jellegűek, de erősödnek az ilyen jellegű orosz törekvések. Az orosz befektetők által leginkább előnyben részesített gazdasági ágazatok az energiahordozó ipar, a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai, valamint a feldolgozóipar (ITDH, 2006).

Az orosz tőke magyarországi jelenlétéről csak becslések léteznek. Az itt terjeszkedő nagyvállalatok nem veszik igénybe az ITD Hungary szolgáltatásait, és igen gyakran inkognitóban maradnak, melynek fő okai leginkább az orosz jogi szabályozásban és az erős „szürke” és „fekete” gazdaságban keresendők. A Gazprom, mint a világ legnagyobb gázszállítója a Mollal közösen tulajdonolja a Panrusgáz Magyar–Orosz Gázipari Részvénytársaságot, ezen kívül megszerezte a Borsodchem közel 25 százaléknyi részét. A Gazprom-csoport tagja a budapesti székhelyű Általános Értékforgalmi Bank is. Felmerül az a kérdés is, hova sorolható például a Gazprom volt képviselőjének, Rahimkulovnak a vagyona. Köztudott, hogy a hazánkban élő orosz üzletember az Általános Értékforgalmi Bank (ÁÉB) tulajdonosa, „Magyarország” leggazdagabb embere, kinek családja 2006. szeptemberében 5,3%-os részesedést szerzett az OTP-ben. A 37 magyarországi töltőállomást üzemeltető Lukoil abba a viszonylag szűkebb körbe tartozik, amely átláthatóan terjeszkedik. Szintén ebbe a körbe tartozik a cseljabinszki megyei Poljot Rádiógyár Hungaro-Polyot Kft. néven Nyíregyházán bejegyzett vegyes vállalat is. A gyár hírközlési és rádió-navigációs rendszerek Magyarországon és az EU piacon történő értékesítésével foglalkozik.

A hazánkba irányuló befektetők egyik fő irányvonala még mindig a privatizációs pályázatainkon való részvétel. Ismert tény, hogy a KrasAir szívesen vásárolna tulajdonrészt a Malévben, melynek érdekében legutóbbi magyarországi látogatásán az orosz elnök is lobbizott. A jövőben a kutatás-fejlesztés lehet az orosz–magyar együttműködések egyik fő gerince. Az orosz tudományos és üzleti tudás felhasználásával Magyarországon új iparág alakulhat ki. Ennek eredménye, hogy Miskolcon közös nanotechnológiai kutatóközpontot hoztak létre. A magyar kormány 1,8 milliárd forintot biztosított a laboratórium felállítására. Az orosz fél a kutatók bérén kívül a legújabb technológiákkal, licencekkel és know-how-val járult hozzá az együttműködéshez.

Az orosz elnök budapesti látogatásakor szó esett a jövőbeni energiaipari együttműködésről is. A Magyar Villamos Művek (MVM) megállapodott orosz partnerével, hogy az részt vesz a Paksi Atomerőmű felújításában és teljesítményének növelésében, továbbá, hogy együtt kívánnak működni az energiakereskedelemben, az európai és az orosz energiarendszer integrálásában, valamint erőművek építésében. Oroszország szeretné bővíteni a magyar gáztároló kapacitást is. További orosz tervek között szerepelnek a 4-es metró építésébe, valamint a 2-es metró korszerűsítésébe történő beruházások, sőt Oroszország arra is kész, hogy olyan metrószerelvényeket szállítson, amelyeket Japánnal közösen gyártanak.

A magyar és az orosz gazdasági minisztériumok között már négy egyezmény is született, melyek szerint bővülnek a kétoldalú kapcsolatok az energia, az infokommunikációs technológia, az építőipar, az orvosi műszerek, a gyógyszer- és az agrárexport, valamint a turizmus területén. A magyar idegenforgalomban egyre nagyobb szerepet tölt be az orosz vendégforgalom. Talán ezért sem meglepő, hogy a közeljövőben orosz befektetők kívánnak a Balatonon ötszillagos szállodákat építeni. Várhatóan Magyarország lesz a dél felől érkező gázvezeték európai elosztó központja, viszont ezzel az a veszély is fenyeget, hogy tovább nőhet hazánk gázfüggősége az oroszoktól. Megállapodás született arra, hogy az Ázsiába, Délkelet-Ázsiába leágazásokkal rendelkező transzszibériai vasútvonal európai logisztikai központja szintén hazánkban, pontosabban Záhonyban legyen. Az utóbbi időben az orosz tőke magyarországi érdeklődése a magas bérszínvonal, a magyar gazdaságpolitikát övező általános bizonytalanság és a gyenge forint miatt csökkent, de a jövőben pozitív fejlemények várhatók (Molnár, 2004).

Oroszországi magyar tőkebefektetések

Bár Oroszország még mindig kockázatos a magyar tőke számára, azért több sikeres befektetés is megvalósult. Ezek nagy többségben multinacionális, vagy részben külföldi tulajdonú cégek nevéhez fűződőnek; a nyugat-szibériai közös olajkitermeléstől az orosz állami lakás- és kórházépítési programban történő magyar részvételen át a tartományokkal történő közvetlen kapcsolatépítésen keresztül az egyes vállalatok gépparkjának rekonstrukciójában történő magyar közreműködésig. Folyamatosan nő az érdeklődés a magyar kis és közepes cégek körében az orosz piacok iránt, viszont sokan azt sem tudják, hogyan kezdjenek hozzá üzleti kapcsolataik bővítéséhez. Nagyobb és szervezettebb támogatásokra, üzletemberek közötti találkozókra lenne szükség a lehetőségek nagyobb kihasználása érdekében. Mivel nagy a fizetésképtelen cégek száma, ezért legfőbb szempont, hogy ellenőrizni kell a partner likviditási helyzetét. Állandóan nő az oroszországi piacra való lépést támogató exporthitelek iránti kereslet, továbbá nagy lehetőségek rejlenek a szolgáltatásexportban is.

Az orosz piac egyre nyitottabbá válik a nemzetközi tőke iránt, a világ minden tájáról érkeznek befektetők az országba. A magyar vállalkozások jelenleg 100 milliárd forint körüli oroszországi befektetései néhány éven belül megkétszerezhetők, és az Oroszországba irányuló magyar export is megduplázható az elkövetkező három évben. A 100 milliárdos befektetés a Mol, a Richter, az Egis és a Pannonplast nevéhez fűződnek (Kóka, 2006). A magyar cégek számára vonzó lehetőség részt venni a

nagyszabású épület-felújítási programokban, bizonyos konstrukciókra ugyanis az állam garanciát vállal. Ugyanakkor támogatott lakásépítési projektek is megindultak, amiből már most kivesszük a részünket. Egy magyar cég kezdte el az idén az egyik legnagyobb szemétegető üzem építését Moszkvában. Emellett igény van a megyei gázprogramok, valamint a helyi víz- és csatornahálózat rekonstrukciójához szükséges termékek szállítására is. Felmerült magyar élelmiszeripari technológiák, hús- és konzervipari feldolgozógépek szállítása, mezőgazdasági kisüzemek felépítésének lehetősége is, emellett be lehet kapcsolódni a városi tömegközlekedési eszközök korszerűsítésébe, az egészségügyi ellátást javító beruházásokba. Érezhető változás, hogy míg évekkel ezelőtt a magyar feldolgozóipari áru iránt volt nagy érdeklődés Oroszországban, mára elsősorban a technikára, nem pedig a késztermékekre van kereslet.

Ennek ellenére Oroszországban a magyar vállalatok egyelőre igen szerény mértékben vannak jelen, legalábbis a lehetőségekhez képest. A hazai cégek hagyományosan Cseljabinszk és Szverdlovszk megyékkel tartanak fenn üzleti kapcsolatot. Az előbbiben madárinfluenza elleni vakcinát előállító üzem építését kezdik meg magyar közreműködéssel. Szverdlovszk megyében öt magyar cégképviselőt és 10 magyar-orosz vegyes vállalat működik, az oda irányuló magyar kivitel a korábbi években 20 millió dollár körül volt. Az eddigi beruházások összege mintegy 30 millió dollárra tehető.

A kétoldalú kereskedelmi forgalom érezhetően nő, exportunk 29 százalékkal, importunk 44 százalékkal bővült 2005-ben. 2006 első félévében már 3,6 milliárd dollárt tett ki a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok értéke, s ez negyven százalékkal több, mint a tavalyi év hasonló időszakában. A magyar export értéke ennél is gyorsabban, hetven százalékkal növekedett (Németh, 2006). Nagyon jelentős exporttevékenységet bonyolít például a Richter és az Egis, mely vállalatoknak további terjeszkedése várható az Orosz Föderációban (Nagy Vajda, 2006).

Ígéretek hangzottak el arra vonatkozóan is, hogy minden támogatást készek megadni azért, hogy a magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek visszatérjenek az orosz piacra. Ennek feltétele, hogy Magyarország másképpen vegyen részt az orosz mezőgazdaság talpra állításában, mint korábban. Akkor hazánk élelmiszert cserélt az orosz kőolajért, fűrészáruért. Most azt kérik, innovációt, tudást, vetőmagot, továbbképzést adjunk az orosz agráriumnak, s a tényleges élelmiszerexport a minőségről szóljon. (Gergely, 2006) A magyar tőkeberuházások az Oroszországba befolyt külföldi tőkének megközelítőleg 1,5%-át adják (kb. 450 M USD). Várhatóan a magyar beruházások száma az OF területén a közel jövőben mind volumenében, mind számában növekedni fog, köszönhetően a gazdaság-politikai kapcsolatok utóbbi években tapasztalható javulásának és az orosz gazdasági és jogi környezet fokozatos fejlődésének, megerősödésének (ITDH, 2006).

Regionális helyzetkép

Az 1990-es években Észak-Magyarország kedvezőtlen pozíciója a térségben működő külföldi érdekeltségű vállalkozások számát tekintve végig jellemző volt. 1993-ban a régióban összesen 681 külföldi érdekeltségű vállalkozás működött, ami

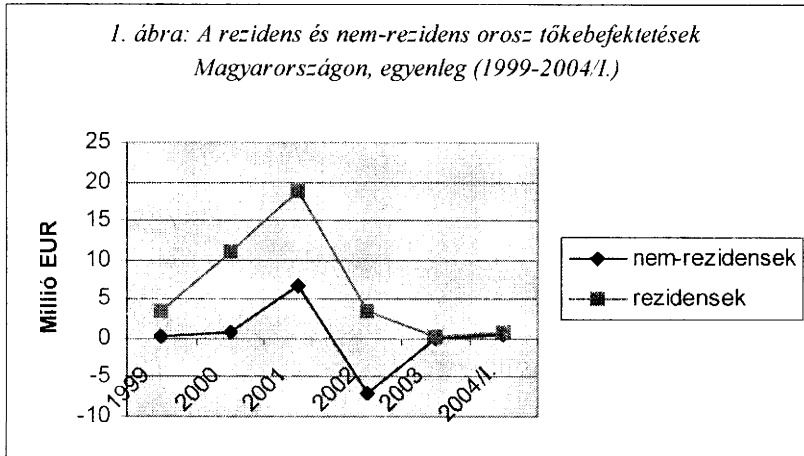
az országban működő összes hasonló érdekeltségű vállalatnak csupán a 3,24 százalékát teszi ki. A három megye közötti arány is jelentős eltéréseket mutat: 358 Borsod-Abaúj-Zemplénben, 171 Hevesben és 152 Nógrádban. A külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje a régióban, 1993-ban 44,9 milliárd forint volt, amiből 62,8 százalék volt a külföldi részesedés.

2. táblázat: Külföldi érdekeltségű vállalkozások

Év	Terület	Szervezetek száma	Jegyzett tőke Mrd Ft	Ebből külföldi részesedés Mrd Ft
1993	Országos	20999	1113,2	662,9
	BAZ	358	23,1	14,0
	Heves	171	12,7	8,7
	Nógrád	152	9,1	5,5
2004	Országos	25506	12763,8	9761,9
	BAZ	328	451,1	213,0
	Heves	258	152,1	133,1
	Nógrád	135	48,9	35,4

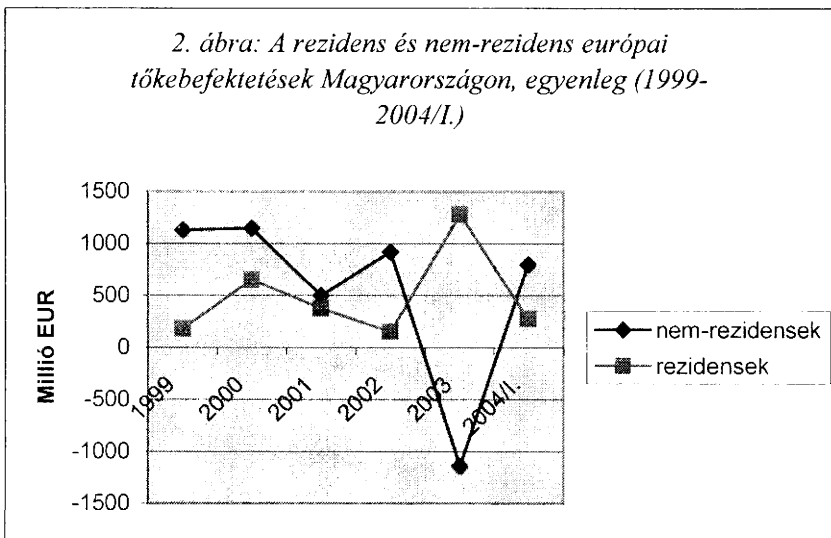
Forrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyvei, Magyar Régiók Zsebkönyvei

A külföldi tőkebefektetők száma a régióban a vizsgált egy évtized alatt ugyan nőtt, de még 2004-ben is csak összesen 721 külföldi érdekeltségű vállalat működött a három északi megyében, ami az országos adatok 2,83 százalékát adja. Ezzel az értékkel az észak-magyarországi régió a regionális rangsorban az utolsó helyre kényszerült. A jegyzett tőke tekintetében sem javult sokat a helyzet. 2004-ban Észak-Magyarországon a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje 652,1 milliárd forint volt, amely értékkel 5,1 százalékkal részesedik az országos 100 százalékból. A három megye közül mindvégig Borsod-Abaúj-Zemplénben a legmagasabb a külföldi érdekeltségű vállalatok száma és jegyzett tőkéje is. Az egy vállalkozásra jutó külföldi befektetés viszont meglepő módon az Észak-magyarországi Régióban a legmagasabb (2003-ban 617,5 M Ft volt). (KSH, 2005) Az egy lakosra jutó befektetett külföldi tőke tekintetében a hazai régiók sorrendjében Észak-Magyarország középen helyezkedik el, megelőzve a dél-dunántúli, dél-alföldi és észak-alföldi régiókat. A régiós átlag azonban nagy eltéréseket takar. Bár az utóbbi években, Nógrádban a külföldi befektetés aránya folyamatosan nő, az egy lakosra vetített külföldi tőkeállomány nagysága ebben a megyében még mindig csak a felét teszi ki a hevesi és borsodi átlagnak.

Forrás: www.mnb.hu

Az orosz tőkebefektetéseket illetően országos szinten megállapítható, hogy mind a rezidensek, mind a nem-rezidensek tekintetében a 2001-es évben volt a csúcspont, majd a várható tendenciákkal ellentétben, a következő évben, 2002-ben egy drasztikus zuhanás következett be, mely mélypont óta ismét fokozatos növekedés érezhető. Az orosz tőkebefektetések aránya az országban nem számottevő, az európai tőkebefektetéseknek mindössze 1,87 százalékát tette ki 1999-ben, míg 2004. első félévében már csak 0,25 százalékos részesedéssel voltak jelen az orosz tőkések a külföldi befektetők között Magyarországon.

Forrás: www.mnb.hu

Észak-Magyarországon a külföldi tőkebefektetés 40 százaléka Németországból, 24 százaléka pedig Nagy-Britanniából származik. Az orosz és ukrán befektetések aránya kevesebb, mint 3 százalék. A beáramlott tőke Borsod-Abaúj-Zemplénben elsősorban a feldolgozóipar és az energiaellátás – ezen belül villamosenergia, gázgőz- és vízellátás – területére irányul. Hevesben a gépipar, valamint az élelmiszer, ital, dohánygyártás vonzotta a legtöbb külföldi tőkét. Nógrád megyében a feldolgozóipar mellett az ingatlanügyletek és a gazdasági szolgáltatások részesednek nagymértékben a beáramló külföldi tőkéből.

Azt, hogy az országon belül a külföldi működőtőke merre irányul, és hogyan helyezkedik el, főleg a népesség iskolázottsága és a régió földrajzi helyzete határozza meg. Ezért a térségben kifejezetten nagy figyelmet kell fordítani a középfokú oktatás fejlesztésére és a közlekedési infrastruktúra erősítésére. Tehát bátran bízhatunk abban, hogy az autópálya építés és a hozzá kapcsolódó infrastruktúrák fejlesztése a régió gazdasági fellendüléséhez nagymértékben hozzá fog járulni, és egyúttal a külföldi tőke beáramlásának is kedvezőbb feltételeket fog kínálni.

Összegzés

Az ismertett pozitív eredmények és a kétoldalú kapcsolatok fejlődésének ellenére még nem biztos, hogy Moszkva kiemelt szerepet szánna Budapestnek. Jelenleg az orosz fél szövetségeseket, partnereket keres Kelet-Európában, és kemény verseny várható az érintett országok között. Magyarország számára azonban létszükséglet az Oroszországhoz fűződő folytonosan fejlődő viszony, hiszen Budapestnek Moszkva stratégiai partnere. A külföldi tőke becsalogatása ma már nehezebben megy, mint az európai uniós tagságunk előtt, hiszen az EU-s versenyszabályok miatt nem tudjuk felkínálni a külföldi tőkebefektetőknek azokat a kedvezményeket és mentességeket, melyekkel, korábban élhettek. Ennek ellenére bízom benne, hogy nem csak az Európai Unió befektetői látják Magyarországon a stabil és kockázatmentes befektetési piacot, hanem a keleti befektetéseknek is kedvez a jobb átláthatóság, a hatékonyabb és egységes intézményi- és jogi háttér, és az EU többi tagországának közelsége.

Hivatkozások

- ERDÉLYI Péter [2006]: A múltat végképp eltörölni www.talaljuk-ki.hu
- FARKAS ZOLTÁN–HOMONNAI GÁBOR [2006]: Dönt a tőke – Külföldi befektetések Magyarországon. HVG 2006.10.28. 97–100. o.
- GERGELY LÁSZLÓ [2006]: Lelkesedés határparitáson www.piacessprofit.hu/?s=32&n=76&mr=1768 – 60k
- ITD Hungary [2006]: Adatok-elemzések, Oroszország nemzetközi befektetései.
- KALOCSAI KORNÉL–PÉTER ZSOLT [2000]: Külföldi működőtőke-befektetések regionális hatásai Magyarországon. www.uni-miskolc.hu/~euint/publikaciok/pzs/fdihun.pdf
- KÓKA JÁNOS [2006]: Gazdasági hírlevél – Irányítás és verseny összehangoltan. www.diossygabor.hu/?q=node/170 - 52k

- KSH GYŐRI IGAZGATÓSÁGA [2005]: A gazdasági versenyképesség területi különbségei Magyarországon.
- KSH Statisztikai Évkönyvei, Területi Statisztikai Évkönyvei, Régiók Zsebkönyvei. Magyarország régiói – Észak-Magyarország, KSH, 2003.
- MOLNÁR CSABA [2004]: Oroszország pozitív hatásokat vár a magyar EU-csatlakozástól.
www.napi.hu/default.asp?cCenter=article.asp&nID=188417 - 101k.
- NAGY VAJDA ZSUZSA [2006]: Orosz–magyar üzletek: a Kelet diszkrét bája.
mfor.hu/cikk.php/cikk.php?article=27190&pat=3 - 48k
- NÉMETH ANDRÁS [2006]: Orosz hallgatás.
www.hvg.hu/itthon/20060918_gyurcsanyszocsiban.aspx - 51k
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS (szerk.)[2003]: Észak-Magyarország gazdasági helyzete, 1990–2001 – Adatok, tendenciák, elemzések, MKIK GVI, Bp.

OKTATÁS ÉS VERSENYKÉPESSÉG

KÁDEK ISTVÁN*

**Régiófejlesztés – vállalkozói szemlélet – vállalkozás-
oktatás**

**Regional development – entrepreneurial spirit – entre-
preneurship education**

The main objective of this paper is to highlight that entrepreneurial activity in a specific region is not only influenced by the economic situation and regulatory framework in that region, but also by (1) the attitude of people towards entrepreneurship in general and also by (2) the presence of relevant competencies. Hence, any region's entrepreneurial activity can be stimulated by entrepreneurship teaching and learning, aimed at enhancing entrepreneurial spirit and competencies in people, as well as their appreciation of entrepreneurship.

In the first part of the paper, the author identifies the negative stereotypes associated with entrepreneurship as one of the main reasons for the relatively low level of business activity in a country, region or town. The analysis of these stereotypes can lead to the recognition of some crucial success factors of entrepreneurship.

On the basis of contemporary documents, a short review of the efforts made to popularize entrepreneurship in Hungary between the two World Wars is presented. Returning to present times, the sometimes contradicting attempts to establish an "economic way of thinking" after the change of the economic system are revealed.

The author also discusses some foreign best practices of establishing "enterprise culture" in education. The objectives and types of student enterprises based on the principle of "learning by doing" are given here. Besides foreign experiences, some Hungarian best practices of student enterprises are presented as well.

The main part of the paper deals with the current ways and practices of entrepreneurship education in Hungary. After examining some aspects of the "Teacher of Economics" programme at the Eszterházy Károly College (where the author is a professor and vice dean), an inventory of other entrepreneurship training courses (e.g. JAM) is made. A teacher training course of 120 class periods, recently carried out in the framework of a PHARE programme aimed at fostering entrepreneurship teaching and learning in Hungary, is also outlined here.

Finally, on the basis of the author's own experiences, a summary of the different methodology considered worthwhile for further development is presented. These approaches have the potential to form the core of future teachers training programmes designed to enhance entrepreneurship education.

---

* *Kádek István* PhD, főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

Előítéletek és vállalkozási attitűd

Közismert tény, hogy az Észak-magyarországi régió a vállalkozói aktivitást tekintve a legrosszabb pozíciót foglalja el hazánk régióinak sorában. A KSH 2004-es adatai szerint az összes regisztrált vállalkozás 8,5%-a jutott erre a régióra (ez 101 248 vállalkozást jelent az összes, 1 198 628 vállalkozásból). A regisztrált vállalkozások számának abszolút adata is, de az 1000 lakosra jutó vállalkozás-szám is a legkisebb ebben a régióban: mindössze 80, az országos 119-es adathoz képest. (Területi Statisztikai Évkönyv [2004] 47. o.) Ez a lemaradottság természetesen számos okkal indokolható. De az okok között szemléletbeni torzulások is szerepet játszanak. Oktatási tapasztalatok támasztják alá a következő, szélesebben még nem kutatott, hipotetikusán megfogalmazott rossz gondolkodási sztereotípiákat:

- *A vállalkozások létrehozása csak „pénzkérdés”.* Ez a gondolkodási séma egyoldalúan az induló tőke biztosítását tartja az egyetlen létező korlátnak, de ezt nagyon erős korlátnak is gondolja egyben. A régió számos kistérségében a belső akkumulációs képesség nagyon gyenge, a tőkevonzó képesség pedig területileg nagyon szóródik – mindez erősíti ezt az egyoldalú gondolati sztereotípiát.
- *A vállalkozások létrehozása és működtetése csak „merészség” kérdése.* Ez a gondolati séma két valóban lényeges mozzanatra épít: az üzleti vállalkozás alapját képező ötlet jelentőségére és a kockázatvállalási attitűdre. Ezek valóban nagyon fontos alapelemek, de a vállalkozás – indítás és – működtetése nem kizárólag ezeket a feltételeket igényli.
- *Csak „szuper-hősökből” lehet vállalkozó.* Ez a megközelítés túlhangsúlyozza a vállalkozó kívánatos személyiségjegyeinek fontosságát. Erős hajlam, rátermettség, megfelelő képességek valóban szükségeltetnek, de a tanulás jelentőségét nem szabad lebecsülni. A vállalkozói képességek fejleszthetők, a szükséges ismeretek (pénzügyi-, gazdasági-, szervezési tudnivalók) megtanulhatók.
- *Csak a „hajlékony gerincű” emberek alkalmasak a vállalkozói tevékenységre.* Ez a fajta beállítódás részben a bonyolult szabályozási környezet kritikájaként értelmezhető: úgymond csakis a „kiskapuk” megtalálásával lehet tartósan nyereségesen működtetni a vállalkozást. Másrészt azonban egy sokkal súlyosabb társadalmi jelenségre is figyelmeztet: a versenyszabályok, a tisztességes üzleti magatartás normáinak megszegésére, a közbeszerzési eljárások visszasságaira, a korrupciós ügyletek sokaságára, egyszóval az üzleti etika normáinak hiányaira, illetve ezek képlékeny, meg nem szilárdult jellegére.
- *A vállalkozás a „könnyű életet” hajhászók világa.* Ez a gondolati kép káros és primitív. Összekeveri a vállalkozót a szó legrosszabb értelmében vett spekulánssal, aki csak tőkénének azonnali, bármi áron történő megsokszorozását hajszolja, nem érdekli a mögöttes tartalom, a piaci igényekre reagáló szükségletkielégítési folyamat. A „valódi” vállalkozó, a szakmai befektető nem ilyen. Ugyanakkor azonban el kell ismerni, ennek a gondolkodásmódnak is van alapja, hiszen a rendszerváltás nyerteseinek számító rétegen belül a tisztességtelen vagyon-gyarapítók, információs előnyüket és kapcsolati tőkét

jüket kihasználó privatizálók, a jólétüket értelmesen megélni képtelen félművelt úrgazdagok is jelen vannak.

A fentiekben felidézett torz gondolati sémák nem csak egyoldalúságuk miatt veszélyesek, hanem azért is, mert lényegében tagadják az oktatás-képzés szerepét a vállalkozói attitűd kialakításában. Ezzel szemben külföldi és hazai példák bizonyítják, hogy a vállalkozói hajlam erősíthető, az etikus üzleti magatartás tanítható, mint ahogyan taníthatók mindazok a konkrét ténybeli ismertek, melyek a vállalkozás-menedzsment alapjai. Jól célzott oktatási programokkal a vállalkozói aktivitás erősíthető – ezáltal az oktatás egy adott régió versenyképességét javító tényező lehet. Ez az oktatás azonban korántsem csak felnőttképzés (természetesen, az is!). A vállalkozói attitűd kialakítását iskoláskorban kell megkezdeni. Egyáltalán: meg kell mutatni a fiataloknak, hogy a vállalkozói létforma is egy választható életstratégia (melynek kiteljesítéséhez – mint ahogyan bármi máséhoz is – hajlam, elköteleződés, tanulás, kitartás és az önmagunkban való hit is szükséges).

A fiatalok vállalkozói szemléletének megalapozása – régen és ma

A fiatalok vállalkozói attitűdjének kialakítása, a vállalkozói készségfejlesztés már a két világháború közötti időszakban is fontos feladatként fogalmazódott meg. Az akkori idők „közgazdasági szakközépiskolájában”, az úgynevezett felsőkereskedelmi iskolákban többféle módon igyekeztek ennek az elvárásnak megfelelni. Abban az időszakban is létezett gyakorló irodai foglalkozás (ez bizony nem új találmány!), amely feladataival, szimulációs gyakorlataival a vállalkozás-menedzsment gyakorlati teendőibe vezette be a diákokat. Szigorú utasítások szabályozták mind az iroda berendezését, kötelező kellékeit, mind az ottani foglalkozásokat vezető tanár felkészültségét. Az 1934-ben kiadott tantervi utasításokban például a következő előírás olvasható: „A kitűzött cél elérése, az eredményes munkásság feltételei igen nagy követelményeket támasztanak a gyakorló iroda vezetőjével szemben. Nemcsak elméleti tudásra, de a kereskedelmi gyakorlat alapos ismeretére is szüksége van. Sokoldalú munkássága pedig feltétlenül megkívánja, hogy az iskola egyéb tárgyaival is behatóan foglalkozzék, mert csak így tudja a gyakorló irodai oktatást a tanuló szerzett ismereteihez alkalmazni. Álljon állandó érintkezésben a gyakorlati élettel, az üzleti világgal, kísérje figyelemmel az üzleti életet és változásait s értékesítse tapasztalatait a tanításban” (VKM-rendelet [1934] 156. o.).

A taniroda a gyakorlati életet szimulálta, valóság-közeli helyzeteket teremtett. De nem pótolhatta a tényleges, valóságos esetek elemzését. Ez utóbbit az iroda- és üzemplátogatások szolgálták. A korábban csak ajánlott látogatásokat a központi tanterv 1940-ben kötelezővé és szabályozottá tette. Bevezetésre kerültek az úgynevezett kereskedelmi üzemi gyakorlatok. A tanulmányok első három évében havi egy gyakorlati nap szolgáltatta ezt a tevékenységet. Mindez kiegészült a tanév végén, 7 munkanapon keresztül tartó, összefüggő gyakorlattal. A negyedikeseknél az üzemi gyakorlat minden héten egy kétórás foglalkozás az előírások szerint. A tanulmányi sértákról, látogatásokról – többek között – a következők olvashatók a tantervben: „...keressük fel velük a korszerűen berendezett kereskedelmi irodákat stb., hogy a legújabb gépberendezésekkel is megismerkedjenek... a helyi viszonyoknak megfe-

lelően kell kiválasztani és a látogatási tervbe felvenni a megtekintendő üzemeket és intézményeket” (VKM-rendelet [1940] 331., 333. o.). A tanterv módszertani feladatokra is felhívta a figyelmet: „A kereskedelmi üzemi gyakorlatok üzem- és intézménylátogatásai alkalmazkodjanak a végzett anyaghoz. A látogatásokat megelőzi a gondos előkészítés és követi a megbeszélés” (VKM-rendelet [1940] 321. o.).

Érdeemes felfigyelnünk arra, hogy a két világháború közötti időszakban történtek nekirugaszkodások a gazdasági ismeretek, vállalkozói szemlélet beépítésére az általános műveltségi anyagba. Először egy 1919. decemberi keltezésű rendelet intézkedett a gazdasági- és társadalmi ismereteknek a középiskolai tananyagba történő beillesztéséről. A rendelet indokló részében az illetékes miniszter – többek között – ezt írta: „Oly ismereti anyag elsajátítását kívánom a tanulóifjúságnak lehetővé tenni, amelynek ismerete nélkül ma már nem lehet a tanulók általános műveltségét hiánytalanak nevezni” (VKM körrendelet [1919]). 1924-ben azonban megszüntették a gazdasági ismeretek kötelező gimnáziumi tantárgyként való oktatását, vélelmezhetően, a személyi feltételek hiánya miatt. A társadalmi igény azonban újra napirendre tűzte ezt a kérdést, az 1930-as években széleskörű vita bontakozott ki a gazdasági ismeretek oktatásának indokoltságáról. Az egyik vitacikk szerzője így érvelt: „Annyi alapismeretet, amennyit az ifjak a középiskolában fizikából, kémiából, földrajzból és a természettudományokból el kell, hogy sajátítsanak, ugyanannyit rendelkezésükre lehet bocsátani, és rendelkezésükre kell bocsátani a közgazdasági tudásból is, amelynek elsajátítása végre is egész jövőjük megalapozását és a nemzeti közvélemény helyesebb kialakulását biztosíthatná” (Éber Antal [1930]). A viták nyomán az 1935-ben kidolgozott gimnáziumi tanterv „emelte vissza” a gimnáziumi tananyagba a gazdasági ismeretek oktatását. A hivatalos dokumentumok a tantárgy szemléletformálási célját abban jelölték meg, hogy a tanulókat „a gazdasági és társadalmi ismeretek helyes tanítása meggyőzi a magántulajdonnak, egyéni kezdeményezésnek és egyéni felelősségnek a fontosságáról...” (Tantervi utasítások [1935] 112. o.).

A vállalkozói szemléletformálás, vállalkozás-oktatás az 1989/90-es rendszerváltást követően jelent meg ismét hangsúlyos oktatási feladatként. A középfokú közgazdasági szakképzésben megjelentek a modern üzleti tantárgyak, és a 90-es évek közepétől (különböző fejlesztő projektek által támogatottan) „reneszánszát éli” a gyakorló iroda. De jelentkezett a két világháború közötti időszaknak az a másik tendenciája is, hogy a gazdasági képzés-szemléletformálás a szakképzés keretein túl, az általános műveltséget megalapozó oktatás részeként is jelenjen meg. A 90-es évek elején számos innováló iskola gazdaságtanítási kísérletbe kezdett, az esetek többségében külföldi példákat követve, illetve nálunk is terjeszkedő, nemzetközi vállalkozás-oktató ifjúsági- és gyermekmozgalmak által támogatva (gondolunk itt a 4H, a Junior Achievement, illetve a Young Enterprise mozgalmakra). A 90-es évek közepén nagy áttörés látszott kibontakozni: a formálódó Nemzeti Alaptanterv az általános műveltségi anyagba „emelte” a gazdálkodói-vállalkozási alapismereteket. A később kiadott kerettantervek azonban visszaléptek e téren: szűk óraszámú tantárgyi modulokba szorították vissza a gazdaságismereti alapok tanítását. A NAT 2003-as megújításakor ismét hangsúlyt kaptak a gazdasági ismeretek, anélkül azonban, hogy ezek tényleges, kötelező oktatására felszólítást kaptak volna a képző intézmények. Vannak azonban egyértelműen előremutató fejlemények is: a vállalkozás-

oktatást szorgalmazó tanárok „nyomására” lehetőség nyílt arra, hogy gazdasági alapismeretekből gimnáziumi tanulók is érettségi vizsgát telessenek (ennek írásbeli része egy 15–20 oldalas, saját megfigyeléseken alapuló, vállalkozási esettanulmány beadása). Egyre több iskolában jönnek létre diákvállalkozások, amelyek a „csinálva tanulás” elvét megvalósítva vezetik be a tizenéves diákokat az üzleti világba.

A diákvállalkozásokról

A vállalkozói szemlélet kialakításának külföldi példái

Az ezredfordulón az akkori uniós tagországokban új lendületet kapott a vállalkozási ismeretek oktatása, a vállalkozói készségek, tulajdonságok fejlesztése. Ösztönözte ezt a 2000-ben elfogadott „lisszaboni stratégia”, valamint az ennek alapján 2004 februárjában kidolgozott Vállalkozástámogatási Akcióterv (Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship – COM 2004). E dokumentumok elsősorban a vállalkozói készség, mentalitás fejlesztésére helyezik a hangsúlyt (nem pedig maguknak a vállalkozóknak a képzésére, ez csak egy szegmensét jelenti a feladatoknak). Célul tűzik ki a képzők képzését, a tanárok, oktatók vállalkozási szemléletének erősítését. Megjelenik a „learning by doing”, azaz a csinálva tanulás elve, és megfogalmazódik a vállalkozói ismeretekre vonatkozó pedagógiai gyakorlat megújításának igénye, a jó módszerek keresésének és elterjesztésének feladata (mint például a vállalkozói tehetségfejlesztő projektek, a szimulációs játékok elterjesztése).

Mindezek alapján számos országban új tanterveket dolgoztak ki, amelyek jelentős hangsúlyt fektettek a vállalkozási ismeretekre. Spanyolországban például a középiskolák humán tárgyainak tantervébe két új tantárgy került bevezetésre: a „Közgazdaságtan”, valamint a „Gazdaságtan és üzletszervezés” című tantárgy. A szakképzésbe pedig bevezették a „Kisvállalati adminisztratív vezetés és marketing” elnevezésű modult. Az országok többségében azonban az iskolák szabadon dönthetnek arról, kívának-e foglalkozni vállalkozási ismeretekkel, és ha igen, milyen módon. Németországban a „Junior Projekt” a 15 év feletti tanulók számára vázolja fel egy vállalkozás irányításának legfőbb pontjait. Az egyik körzetben egy információs busz jár iskoláról iskolára, és a vállalkozás kultúrájáról tanít.

Ausztriában és Olaszországban nagyon jól működnek (az iskolai gyakorlóirodákhoz kapcsolódó) gyakorló-cégek. Az Egyesült Királyságban főként a Young Enterprise mozgalom keretében alapított diákvállalkozások jelentik a vállalkozási-gazdasági ismeretek megszerzésének kereteit. A YE nagy hangsúlyt helyez a vállalatok és az oktatás kapcsolatának erősítésére is.

(A külföldi tapasztalatokról lásd részletesebben: Vállalkozói készségek fejlesztése a középfokú és felsőoktatásban – A HU0105-03 Phare Program utólagos értékelése [2004] c. kiadvány vonatkozó részeit.)

Diákvállalkozási típusok itthon (néhány magyarországi példa)

Az iskolai diákvállalkozásoknak nálunk két fő típusa létezik: a szimulált diákvállalkozások, illetve a valóságos termelő-szolgáltató tevékenységet folytató cégek.

A vállalkozási szimuláció legegyszerűbb esete az, amikor – órai, vagy szakköri keretben – vállalkozási ötleteket generálnak, majd ezeknek az elképzéseknek a realitását vizsgálják, illetve számba veszik a megvalósításhoz szükséges feltételeket. Mindez akár általános iskolai tanulókkal is megvalósítható. A 12–14 évesek körében egyszerű játékok is segíthetik a vállalkozói gondolkodásmód megalapozását.

Egy alkalommal egy sajátos vállalkozási játékot láttam egy miskolci általános iskolában. Az öt fős csoportokat alkotó tanulók egy-egy vállalkozást jelenítettek meg. A vállalkozások papírcsákót, papírhajót és papírrepülőt „gyártottak”. Az olcsóbb (fehér színű), illetve a drágább (piros színű papírlap) alapanyagot játékpénzért vásárolták, majd a kész termékeket eladták a tanárnak. A tanár egy meghatározott időpontig korlátlan mennyiségben átvette a termékeket (természetesen különböző, de előre meghatározott árakon) – a csoportbeli munkamegosztáson, és a papírhajtogatók ügyességén múltott (és persze, a termékválasztékukon is!), hogy mennyi készterméket tudtak előállítani a megadott időn belül. A játék külön érdekessége volt, hogy az „induló tőkeként” funkcionáló játékpénzt egy gazdasági alapfogalmak felismerésére épülő elméleti vetélkedőn lehetett összeszedni.

A szimulált diákvállalkozások komplexebb formáinak létrehozására ad lehetőséget a gyakorló iroda. Az egyszerűbb megoldás itt az, amikor az egész osztály a tanár irányításával közösen végzi egy elképzelt vállalat irányításával kapcsolatos adminisztratív teendőket (bizonylatokat töltenek ki, könyvelési műveleteket hajtanak végre stb.). A „tanulságosabb” forma az, amikor maximum 12–15 fő dolgozik a tanteremben, egy konkrét céget szimulálva. A gyerekek a különböző munkahelyeken tartózkodnak (bérszámfejtés, marketing osztály, pénzügyi osztály, titkárság, könyvelés), és végzik a különböző műveleteket, eközben kapcsolatba lépnek más iskolák gyakorló cégeivel, velük üzleti tranzakciókat szimulálnak. Hasonlóképpen kapcsolatot tartanak fenn a gyakorlócégek központjával, amely a pénzügyi tevékenységeket és a központi gazdaságirányító szerveket „jeleníti meg” a gyakorlócégekkel szemben (bank, APEH, cégbíróság). Ez már komplex szimuláció, közel áll a valósághoz.

Vannak olyan diákvállalkozások is, amelyek valóságos termelő-szolgáltató tevékenységet végeznek. Természetesen, ezek működéséhez valódi induló tőkére van szükség. Ezt általában a résztvevők és patronálók kísérték, névre szóló, nem forgalmazható részvények vásárlásával hozzák össze. E kis cégek tevékenysége többnyire a Junior Achievement Magyarország Alapítvány, illetve a Young Enterprise Alapítvány (mára már e két szervezet nálunk is egyesült) „védőernyője alatt” válik legálissá (ugyanis ezek a szervezetek megállapodásra jutottak az APEH-al a diákvállalkozások pénzügyi szabályozásának kérdésében). Ez a termelő tevékenység többnyire apró ajándéktárgyak készítése, melyeket a karácsonyi, vagy a húsvéti ünnepkörben rendezett helyi és országos vásárokon kínálnak eladásra.

Láttam azonban Szentendrén, egy középiskolában olyan diákvállalkozást is, amely valós tevékenységként az iskolai osztályok tanulmányi kirándulásainak szervezésére szakosodott.

Nagyon tanulságos volt az a diákvállalkozási tevékenység, amit egy móri általános iskolában láttam főiskolai tanítványaimmal együtt néhány évvel ezelőtt. A 7. osztályos vállalkozók apró süteményeket sütöttek, és ezeket árusították városszerte, kis énekszóval, szavalással is színesítve árusítási akciójukat. Hogy még érdekesebb

legyen a dolog, némely süteménybe kis tombolajegyvet, vagy valamilyen tanulságos szentenciát tartalmazó papírdarabkát rejtettek. A városban szívesen fogadták e többször megismétlődő süteményárúsítást – a kis vállalkozók nyereségesen zárták évüket. S hogy mi történt a nyereséggel? Nos, ez a legérdekesebb! A vállalkozók felajánlották kis profitjukat a helybeli mozgássérült fiatalok egyesületének! De találkoztak is az egyesület tagjaival, azóta rendszeresek a közös programok. Kiderült: nagyon jó kapcsolat, igazi barátság alakulhat ki kissé más társaikkal. A 13 éves vállalkozók így a társadalmi felelősségvállalás érzését is megélhették – ez nagyon jó dolog!

A valóságos termelő és/vagy kereskedelmi tevékenységet folytató diákvállalkozások működésének „komolyabb” formája az, amikor egész éven keresztül iskolabüfét üzemeltetnek, vagy – a tanműhellyel rendelkező szakképző iskolák – termékeit forgalmazzák.

Ez utóbbira példa az az eset, amikor – néhány évvel ezelőtt – az egyik egri idegenforgalmi és vendéglátó szakképző iskola diákjai (Phare program keretében alakult diákvállalkozásukban) az iskola tansütödéjében készített süteményeket árusították a város több pontján, több héten át a karácsonyi ünnepkörben. A reklámkampányt, a termékek kiszállítását és forgalmazását egyaránt a diákvállalkozók szervezték meg, de az árusítás hetei alatt a piaci tapasztalatokra alapozva termékfejlesztést is megvalósítottak, többször is módosították a kínálatot.

Tanulságos annak a körösladányi általános iskolának a példája is, amely nemrég jutott tudomásomra. Az iskola 2002-ben került kapcsolatba a Junior Achievementtel. A Junior segíti az iskola kézműves szakkörében készített dísz tárgyak értékesítését, valamint iskolabüfé üzemeltetését. Ez utóbbi tevékenység „vándor Túró Rudi árusítással” kezdődött, ami a folyosókon, mozgó-árusok által, tálcáról való árusítást jelentett. 2004-ben alakult meg az iskolabüfé, ami saját helyiséget kapott, s ettől kezdve a Túró Rudi mellett tejtermék- és péksütemény árusítás is megvalósult. A vállalkozást 5 főből álló vezetőség, és a patronáló tanár irányítja. A büfében a boltosok árulnak. A diákvállalkozásban 5–8. osztályos tanulók vállalhatnak különböző pozíciókat. A bekerülés pályázat alapján, szigorú feltételek (többek között jó tanulmányi eredmény) alapján lehetséges. A segítő tanár gazdasági végzettséggel nem rendelkezik, de a Junior Achievement továbbképzésén részt vett, így jogosult a diákvállalkozás patronálására. A résztvevő diákok gazdasági ismereteket önálló tantárgyként ugyan nem tanulnak, de a szükséges elméleti ismereteket „menet közben” (learning by doing!) elsajátítják – ezt tanúsítja a diákvállalkozás dokumentumai között szereplő, rendszeresen megújított (egyszerűsített) üzleti- és pénzügyi terv (Kéri Roland [2006] 47–51. o.).

Képzők képzése – a tanárok felkészítése a vállalkozói szemlélet átadására

Egy új tanárképző szak létrejötte, formálódása és megszűnése

Az elmúlt években szakmai-pedagógiai fórumokon, tanácskozásokon, de a pedagógiai sajtóban is gyakran érte a felsőoktatást az a vád, hogy nem reagált kellő ru-

galmassággal a rendszerváltás nyomán kialakult új társadalmi-gazdasági szituáció által gerjesztett kihívásokra, nem újította meg a szükséges mértékben oktatási portfólióját. Elhangzik ez a vád konkrétan abban a megfogalmazásban is, hogy a tanárképzés nem hidalja át a vállalkozás-oktató pedagógusok hiányát. Ez a felvetés azonban nem teljesen megalapozott. Figyelmen kívül marad ugyanis, hogy a 90-es években két olyan főiskolai szintű tanár szak is létrejött, amely gazdálkodói ismeretek oktatására hivatott felkészíteni a tanárjelölteket. Az egyik a *háztartásökonómia, életvitel tanári szak*, a másik pedig – az előbbinél szélesebb tematikát átfogó, alapvető vállalkozási ismeretek oktatására is felkészítő – *gazdaságismeret tanár szak*. Ez utóbbi tanár szak kollektívánk kezdeményezésére létesült. Az előírt engedélyeztetési eljárást követően, 1992 őszén indult meg a képzés az egeri főiskolán, s folyik az országban egyedülként azóta is itt. A szak négy éves képzési idejű, így első alkalommal 1996-ban bocsátottunk ki ezen a szakon végzett tanárokat. (A képzés ezen a tanári szakon is szakpárban zajlik, a másik szak többnyire idegen nyelv, vagy történelem, vagy számítástechnika.)

A gazdaságismeret tanár szakon a közoktatás nem szakképző intézményei számára (7–10. évfolyamokon történő oktatáshoz) képezünk gazdasági ismereteket – ezek között vállalkozási alapismereteket is – oktatni képes tanárokat. Meghirdetett képzési céljaink szerint itt tehát nem szakmai tanárok képzése folyik; ez közismereti tanár szak! Itt hangsúlyozottan az általános műveltség keretei közé illesztett gazdasági szemléletformálási feladatok megoldására történő felkészítésről van szó. [Tanárképzésünk annyiban „találkozik” a szakmai képzéssel, hogy – tudásunk szerint – végzettjeinket számos iskolában a 13–14. évfolyamokon folyó okj-s szakmai képzések gazdasági tantárgyainak tanításában is szerepeltetik.]

A feladat, amely tanárjelöltjeinkre vár, nem egyszerű: különböző korosztályú tanulókhöz kell (eltérő részletességgel) „közel vinni” a gazdasági szemléletet, fel kell kelteni érdeklődésüket a gazdasági problémák iránt. Személyes élménnyé kell tenniük a gazdaság világával való találkozást diákjaik számára; be kell bizonyítaniuk számukra, hogy tőlük sem idegen ez a világ, nem lehet az, hiszen részesei a családi gazdasági döntéseknek, a pályaválasztási dilemmáknak, a továbbtanulási irányok kiválasztásának – tehát ők is „szereplők” a gazdaság színpadán! Tanárjelöltjeink felkészítésének koncepciója a kezdetektől az volt, hogy széleskörű szakmai megalapozást kapjanak, s ehhez alapos szakmódszertani felkészítés társuljon. Az elmúlt közel másfél évtizedben többször módosult, változott a felkészítés, különösen annak szakmódszertani része. A szakmódszertani oktatás a kezdeti egy félévről három félévesre bővült, tematikájában és alkalmazott módszertanában sokszínűvé vált. *Helyzetgyakorlatokkal* igyekszünk felkészíteni hallgatóinkat az általános iskolában, illetve középiskolában rájuk váró szituációkra. Gyakorló tanításuk megkezdése előtt *mikrotanításokat* szervezünk, amelyekben nemcsak egymás előtt kell elképzelt oktatási szituációkban szerepelniük, hanem 10–12 fő (meghívott) 15–16 éves résztvevőnek kell 20–25 perces foglalkozásokat szervezniük, csoporttársaik jelenlétében. Több alkalommal elvisszük őket *iskolalátogatásokra* (olyan intézményekbe, amelyekben évek óta sikeresen zajlik a gazdaságtanítás). Hangsúlyos feladat a vállalkozói szemlélet kialakítására való felkészítés: ezt – az elméleti alapok oktatásán túl – jól működő *valós vállalkozások és sikeres diákvállalkozások meglátogatásával* is

erősítjük. E felkészítés része azoknak az *iffúsági- és gyermekmozgalmaknak a bemutatása*, amelyek Magyarországon a vállalkozás-oktatás letéteményesei (JAM, YE, 4H).

Gazdaságismeret tanár szakunk jelenlegi formájában azonban már nem sokáig működik. A most formálódó, ún. „Bologna”-struktúrába ez a tanárképzés nem illeszthető. (Köztudomású, hogy a közelmúltban bevezetett, lineáris többciklusú képzési rendszerben tanári diploma alapképzésben nem, csak „master”-szinten szerezhető – néhány kivételtől eltekintve, pl: szakoktató-képzés.) Jelen pillanatban nem egyértelmű, hogy milyen formában oldódik majd meg az a tanári felkészítés, amely a közismereti jellegű gazdaságtanítás tanárait készíti fel. A szakoktató képzés nyilván nem vállalkozhat erre, mert teljesen más a feladata. A közismereti tanár szakok között van ugyan egy olyan minor szak, amely háztartásgazdálkodási ismeretek oktatására készít fel, de itt csak szűken a háztartási gazdálkodás kérdései kerülnek majd szóba (a vállalkozási és a makrogazdasági ismeretek nem, vagy legfeljebb csak érintőlegesen). Az is nehezen hihető, hogy az „M”-szintű közgazdász-tanár képzés a szakmai vonatkozásokon túl az ismeretterjesztő irányba is „kitekintene”, s olyan módszertani megoldásokat is gyakoroltatna, melyek a nem-közgazdasági pályákra készülők érdeklődésének felkeltéséhez adnák meg a „kulcsot” a leendő tanároknak.

Milyen lehetőségek maradnak akkor? A speciális tanfolyamok, tanár-továbbképzések. Fordítsuk figyelmünket most ezekre!

Tanfolyamok, tanár-továbbképzések a gazdaságismereti oktatásra való felkészítés céljával

A pedagógus továbbképzési tanfolyamok „palettáján” ma található olyan továbbképzések, amelyek gazdasági-vállalkozási ismeretek oktatására készítik fel a jelentkezőket. Ezeket a továbbképzéseket zömmel azok a szervezetek, alapítványok szervezik, amelyek ma Magyarországon a fiatalok vállalkozási szemléletének megalapozását alapvető feladatukként kezelik.

A 90-es években három szervezet tevékenysége vált széleskörűvé e téren, ezek: a 4H, a Young Enterprise, és a Junior Achievement.

A 4H program a 90-es évek elején jelent meg Magyarországon. A 4H négy angol szó (head, hands, heart, health) rövidítése, amely jelképezi a mozgalom céljait: az átgondoltságot (fej), a gyakorlatiasságot (kezek), a humanitást (szív) és a természetes életmódot (egészség). A mozgalom az 1800-as évek végén az Amerikai Egyesült Államokból indult el azzal a céllal, hogy elsősorban a falusi agrárfiatalok számára teremtsen meg az önszerveződés, önképzés és az önkéntes alapon létrejövő társas együttlét lehetőségeit. A mozgalmi élet alapvető kerete a klubot alkotó közösség. A 4H-klubban különböző életkorú fiatalok együtt tevékenykednek. A mozgalom nagy hangsúlyt helyez arra, hogy tagjait vállalkozási tevékenység részesévé tegye. Ez leginkább növénytermesztés vagy kisállattenyésztés, kézművesség, kereskedelmi tevékenység, illetve részvétel a falusi turizmus szervezésében, bonyolításában. A felnőtt önkéntes segítők (ők többnyire pedagógusok, mivel a 4H-klubok általában iskolák mellett szerveződtek) képzését nyári táborokban oldották meg. A nagy lendülettel kibontakozott tevékenység a 90-es évek végén megtorpan, országos központi vezetősége feloszlott. A tevékenység jelenleg megújításra, új lendületre vár.

A Young Enterprise angol kezdeményezésre, 1963 óta működő program. A résztvevők középiskolás fiatalok, akik a program keretében diákvállalkozásokat alapítanak. (8–15 diák alkot egy-egy vállalkozást.) E vállalkozások nem virtuális cégek: termékeket állítanak elő, vagy valódi szolgáltatásokat végeznek. Üzletemberek és tanár segítők támogatják a tevékenységet. Az ő számukra önképző műhelyeket és vállalkozás-oktatási tréningeket szerveztek. 2005-ben a YE összevonásra került a Junior Achievementtel, így ma már a tanár-továbbképzéseket is közösen szervezik.

Az 1919-ben az Amerikai Egyesült Államokban alapított Junior Achievement lényegében egy nemzetközivé vált, nonprofit oktatási szervezet, amely ma már a világ több mint 100 országában van jelen. Magyarországon 1993-ban üzletemberek egy csoportja hozta létre a Junior Achievement Magyarország Alapítványt, amely a működést irányítja, az akciókat szervezi, és jórészt finanszírozza. A JAM átfogó oktatási programmal rendelkezik (kisiskolás kortól a középiskola utolsó évéig vannak tananyagaik); az oktatási programok mellett szorgalmazza iskolai diákvállalkozások létrehozását is. Tanár-felkészítő programjuk is átgondolt, jól strukturált. (A továbbiakban ezt mutatjuk be kissé részletesebben.)

A JAM pedagógus-képzési programja akkreditált, 120 órás felkészítés. Három „blokkból” építkezik. Az első rész egy 30 órás program, amely azoknak az általános- és középiskolai tanároknak szól, akik most kapcsolódnak be a JAM programjába, tehát még gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatása terén nem rendelkeznek tapasztalatokkal. A háromnapos tréning célja a vállalkozói, közgazdasági gondolkodásmód kialakítása, az oktatásban alkalmazható taneszközök bemutatása és a diákvállalkozás létrehozását segítő tanácsadás. A képzés szóbeli vizsgával zárul. Folytatása nem kötelező, de ajánlott. A második szakasz részletesebb, 80 órás tréning, amely nyári tábor keretében valósul meg. A piactudomány működésének elmélete, és a diákvállalkozás működtetésének gyakorlata – talán így összegezhethetnénk a tréningelemekkel és üzletember-találkozókkal gyakorlatiassá tett, jó hangulatú felkészítőt, melynek nem mellékes hozadéka annak a kapcsolati tőkének a kialakulása, amely a táborban megforduló üzletemberek megismerése által, valamint az ott jelenlévő pedagógusok informális hálózatának a kialakulása révén keletkezik. A harmadik „blokk” egy 10 órás, úgynevezett követő tréning, amely kétnapos együttlét keretében valósul meg, s a JAM programjaiban már hosszabb ideje működő tanárok számára teremti meg a tapasztalat-csere lehetőségét. Az aktuális gazdasági történések szakszerű megbeszélésén túl itt hangsúlyozottan módszertani tapasztalatsere zajlik, iskolalátogatások, bemutató tanítások, üzletemberekkel való találkozók és csoportos viták formájában. [Forrás: személyes tapasztalataimon túl a JAM tájékoztató kiadványai.]

120 órás felkészítő kurzust kollektívánk is megvalósított, annak a Phare által támogatott projektnek a keretében, amely 2003 júliusa és 2004 júniusa között került lebonyolításra. E tevékenység a „Vállalkozói készségek fejlesztése a középfokú és felsőoktatásban” c. programba ágyazódott. E program három komponenszt valósított meg: 1. támogatta középiskolai diákvállalkozások létrehozását és működtetését; 2. célul tűzte ki középiskolai tanárok felkészítését a gazdálkodási ismeretek oktatására és diákvállalkozások patronálására; 3. szorgalmazta a vállalkozói szemléletet erősítő

felsőoktatási kurzusok és tananyagok kidolgozását. Az általunk megvalósított tanár-továbbképzés a második komponenshez illeszkedett.

Kurzusunk szervezésekor az Észak-magyarországi régió középiskolai tanárait „céloztuk” meg, közülük igyekeztünk megszólítani mindazokat, akik iskolájukban elképzelhetőnek tartották diákvállalkozás létrehozását, és hajlandónak mutatkoztak arra, hogy ennek majdani patronáló tanárai legyenek. Nem utasítottuk vissza annak a néhány általános iskolai tanár kollégának a jelentkezését, akik szintén tervezték iskolájukban diákvállalkozás létrehozását. A kurzuson részt vett közel 20 fő saját gazdaságismeret szakos főiskolai hallgatónk, akik ezt a lehetőséget is megragadták, hogy a vállalkozás-oktatásra felkészüljenek. Végül is 19 oktatási intézményből összesen 100 főt iskoláztunk be; a foglalkozásokat 60–65 fő látogatta rendszeresen; 51-en hajtottak végre minden feladatot, s így ők kaphattak tanúsítványt a tanfolyam eredményes elvégzéséről. A kurzus 2004. január vége és május közepe között zajlott, két ötnapos intenzív szakasz, egy hosszú hétvége és egy májusi zárónap keretében. A tanfolyam modulrendszerű felépítést követett: kifejezetten elméleti jellegű csak az első (piacgazdasági és vállalkozási alapfogalmakat tárgyaló) modul volt, a többi gyakorlati készségek kialakítását célozta, illetve a vállalkozás-oktatás módszertani vonatkozásait gyakoroltatta.

A kurzus sikerét azok a diákvállalkozási ötletek bizonyították elsősorban, amit a résztvevők a tanfolyam végén bemutattak (ezekről kissé részletesebben később még szólunk). Igaz, mind a 100 fő „benntartását” nem sikerült megvalósítani, de ez – tekintve, hogy a régióban több ehhez hasonló tanfolyam is szerveződött egyidejűleg a pályázat hatására – nem is lehetett reális elvárása a pályázatónak. Minden tanfolyamon (különösen a teljesen ingyenes kurzusokon) van jelentős lemorzsolódási létszám, ezt mi sem tudtuk elkerülni. De a „törzsgárda” nagyon komolyan dolgozott, és jó hangulatban tevékenykedett mindvégig. Programunk akkreditációja menet közben megvalósult, így a tanfolyam végéig kitaró 51 hallgatónk „hivatalos” 120 órás pedagógus továbbképzésről vehette át tanúsítványát a 2004 októberében tartott ünnepélyes tanfolyamzárón.

A Phare-projekt Magyarország három, Dunán inneni régiójára terjedt ki; ebben a 2-es komponensben összesen 9 nyertes program tevékenysége zajlott. Az irányító hatóság záróértékelése kiemelte, hogy a kurzusok alapvetően eleget tettek az elvárásoknak, mert modulrendszerűek voltak, és akkreditációjuk is megvalósult. Megállapítást nyert többek között, hogy „az informatikai és számítástechnikai eszközök felhasználása... jelentős innovációs eszközt jelentett a képzési programok résztvevői körében.” Mi magunk is egyetértünk azzal az összegző megállapítással, miszerint: „figyelembe véve a megjelent oktatási anyagokat, valamint a rendelkezésre álló pedagógusok képzettségét, megvannak a biztos alapjai az alapfokú vállalkozói ismeret-oktatás széleskörű bevezetésének.” (Vállalkozói készségek fejlesztése a középfokú és felsőoktatásban – A HU0105-03 Phare Program utólagos értékelése [2004] c. kiadvány, 31–32. o.)

A vállalkozás-oktatásra történő felkészítés módszertani tapasztalatai (megőrzendő és továbbfejleszthető értékek)

Pedagógus továbbképzésünk kidolgozása és megvalósítása során öt alapvető módszertani elvet követtünk. Ezek:

- a *cselekedtetés* elve (a foglalkozások többsége tréning jellegű volt, aktivitást, tevékenységet igényelt a résztvevőktől);
- az *élet-közelség fenntartása* (ezt különböző konkrét módokon igyekeztünk mindvégig biztosítani);
- a *tapasztalatszerzés* és a résztvevők *tapasztalatszerzésének* biztosítása;
- *kapcsolati tőke létrehozása* (ez három síkon valósult meg: a tanfolyami résztvevők és a meghívott, illetve meglátogatott vállalkozók között; a résztvevők és intézeti kollektívánk tanárai között; a résztvevők egymás között kialakított kapcsolati hálójára);
- *visszacsatolás* (nem csak a tanfolyam végén, hanem menet közben is kértük a véleményeket az addig elhangzottak hasznosíthatóságáról, az alkalmazott módszerek „élvezhetőségéről”, a légkör inspiratív vagy éppenséggel untató jellegéről).

A fenti elvek a hagyományosnak tekinthető önismereti és ötlet-generáló tréningeken túl a következő programok, akciók révén váltak realizálhatókká:

1. Szimulációs játékokkal vezettük be a résztvevőket a kockázatvállalás és a körültekintő mérlegelés izgalmas világába. Ehhez a Junior Achievement két (amerikai egyetemeken kifejlesztett) szoftverét használtuk: egy vállalkozói döntési játékot, és egy pénzügyi játékot, amelyben bankok versengtek egymással az ügyfelekért, a nagyobb haszonért. Mindkét játékban több fordulóban kellett döntéseket hozni, utólag megismerve a döntések nyomán változó szituációt.
2. A résztvevők megismerkedtek a gyakorló irodával, és néhány órás gyakorlathoz vettek részt ott.
3. Találkozókat szerveztünk vállalkozókkal. Olyan vállalkozások tagjaival, akik még csak néhány éve viszik üzleti projektjüket, és így az alapötlet és a kezdés minden nehézsége elevenen jelent meg elbeszéléseikben.
4. Látogatásokat szerveztünk valós (nagyobb méretű) vállalkozásokhoz, valamint jól működő iskolai diákvállalkozások foglalkozásainak és kiállításainak megtekintésére.
5. Minden résztvevőnek feladatul adtuk, hogy dolgozza ki a saját iskolájában kialakítandó diákvállalkozás ötletét és megvalósításának forgatókönyvét. (Az azonos iskolából érkező kollégák 3–4 fős kis csoportjai közösen is elkészíthették ezt a tervezetet.) A tanfolyami résztvevők a májusi foglalkozási napon bemutatták – többnyire prezentáció keretében – ötletüket, majd a csoport közösen megvitatta az elképzeléseket.

A tanfolyamon „végig kitartó” 51 résztvevő 28 diákvállalkozási tervezetet nyújtott be. Ezek fele szimulált, gyakorlóirodához kötődő vállalkozásra irányult, a másik fele (14 tervezet) azonban valós tevékenységet folytató diákvállalkozást képzelt el. Ezek a következők voltak: két szakmunkástanuló iskola fodrász-szalonná történő átalakítását

tervezi; három elképzelés az iskolákban működő művészeti (ill. kézműves) szakkör alkotásainak értékesítésére hozna létre vállalkozást. Két szakiskola saját sütődéjében készült pékáruk forgalmazására tanboltot létesítene. Turisztikai szolgáltatások nyújtására ugyancsak két iskola hozna létre diákvállalkozást. Rendezvény-szervező céget alapítanának három tervezet szerint. Egy általános iskolában karácsonyi vásárra szánt dísz tárgyakat állítana elő a vállalkozás.

Nagyon érdekes tervezetet nyújtottak be az egyik egri közgazdasági szakközépiskola tanárai. Ötletük szerint az iskola pályázatot ír ki, erre jelentkeznek önszerveződő csoportok. A pályázati úton elnyert pénzügyi és egyéb támogatások segítségével indulnak meg az egy évig működő diákvállalkozások. Ám az elnyert támogatást „lehívni” csak jól elkészített üzleti terv benyújtásával lehet. A vállalkozások valós termelő, illetve szolgáltató tevékenységet végeznek, hangsúlyozottan nyereségérdekelt módon. Év végén a vállalkozást fel kell számolni. Az iskola a legeredményesebb vállalkozás tagjait külön is megjutalmazza.

A vállalkozás-oktatás bemutatott módszertani megoldásai tapasztalataink (és a tanfolyami résztvevők, valamint a gazdaságismeret tanár szakos hallgatók visszajelzései) szerint hatékonyak, a vállalkozói szemlélet formálásához ténylegesen hozzájárultak. Ezek tehát megörzendő, és továbbfejleszhető módszertani megoldások. Ezt támasztja alá egy közelmúltban végzett vizsgálat is, melyet vállalkozási kurzuson résztvevő felsőoktatási hallgatók körében végeztek. A hallgatók a következő öt módszert értékelték a leghasznosabbnak és legeredményesebbnek: 1. számítógépes szoftverek alkalmazása; 2. esettanulmányok megbeszélése; 3. szerepjáték; 4. üzleti terv készítés; 5. vállalati látogatások. Ez a felmérés is bizonyította, hogy hiteles vállalkozási modelleket kell bemutatni, és a tankönyvszövegek helyett eleven tapasztalatok birtokába kell juttatni a vállalkozói kurzusok résztvevőit (Fülöp Gyula előadása [2006]).

A vállalkozói ismeretek taníthatók, a vállalkozói készségek fejleszhetőek, a vállalkozói attitűd kialakítható. S ha mindez széleskörűen történik, a fiataloknak megmutatva azt, hogy nem csak a munkavállalói szerep az egyetlen lehetséges életstratégia, a felnőttek számára pedig bizonyítja azt, hogy az önfoglalkoztatóvá válás, vagy családi kisvállalkozás alapítása az egzisztenciális problémák megoldása lehet – nos, mindez kettős hatással jár. Sikeres egyéni életutakat nyithat meg, és gazdasági élnkülést generálhat egy adott régióban. Így válhat az oktatás, a szemléletformálás pozitív gazdasági változások elindítójává.

Irodalmak, felhasznált anyagok:

DEDINSZKYNÉ SZILÁGYI ERZSÉBET–DEME LÓRÁNT–LÉVAI MÁRTA–ZARÁNDY ZOLTÁN [2004]: Vállalkozói készségek fejlesztése a középfokú és felsőoktatásban – a HU0105-03 Phare Program utólagos értékelése, Arcadis BMB, Hollandia.

ÉBER ANTAL [1930]: Közgazdasági oktatás. Pesti Napló, okt. 26.

Dr. FÜLÖP GYULA [2006]: A vállalkozás oktatás elvi összefüggései és gyakorlati tapasztalatai. A Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kara által szervezett, „Európai Unió – Tudásalapú társadalom – Foglalkoztatás – Oktatás” című konferencián elhangzott előadás (Debrecen, 2006. október 20.).

- Gazdasági oktatás az általános- és középiskolák számára [nincs évszámmegjelölés], Junior Achievement Magyarország, tájékoztató kiadvány.
- KÉRI ROLAND [2006]: A gazdasági világ változásai és az oktatás. Főiskolai szakdolgozat, Eger.
- Részletes utasítások a gimnázium és leánygimnázium tantervéhez [1935], első kötet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Területi Statisztikai Évkönyv [2004], KSH, Budapest.
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 200.884. B. I. sz. körrendelete [1919], Hivatalos Közlöny, Budapest, december 11.
- VKM rendelet, 44.000. sz. [1934]: Utasítások a felső kereskedelmi iskolák tanítás-tervéhez. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest.
- VKM rendelet, 62.500/V.2. [1940]: Tanításterv a kereskedelmi középiskola és a kereskedelmi leányközépiskola számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

M. VAS ISTVÁN*

**A gazdasági ismeretek oktatásának helyzete
Magyarországon a XVIII. századtól napjainkig
Historical Background of Teaching Business Education
in Hungary from the 18th to 21st century**

Studying the historical judgement of business education, we can state that there has always been a demand for the knowledge in connection with economy in the Hungarian public education, though with slight variations.

Moreover, the necessity of applying practice-oriented methods – which is the topic of my thesis – appeared even in the 18th-century sources.

How and why has the importance of teaching business education been changed during the past 300 years? How could the aims and programmes of several monarchs, ministers and parliamentary committees have been realised in practise? What new challenges must today's business education face nowadays? Did we or do we need such a subject at all?

During my research I wanted to find answers to the above questions. I used parliamentary reports, syllabuses, legal acts, period-studies and secondary literature.

As a result of my research, I can state that teaching business education appears in several ways in the Hungarian public education, since it has played a role in the primary, secondary and higher education both in general and professional levels, in further education, trainings and retrainings. I also heard about teaching some basic economic knowledge in nursery schools, evidently, only in a funny way.

The necessity of teaching business education was acknowledged in all ages, though it was paid varying attention. Yet its aim has not changed during the last 300 years; i.e. “to teach people to be able to live successfully – according to their circumstances.”

But the business education often had a secondary function, too, legitimate the ever-existing political system. This aspect can be examined constantly in the periods I have studied so far.

Another important criterion is the expectation of giving a kind of practice-orientation. Obviously, criteria of practice-orientatedness may change from time to time, as economy, society, education system and economics change themselves.

Teaching-education can be especially effective independently of any if it is able to renew, follow the changes in demand and takes local conditions into consideration.

---

* *M. Vas István* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

„A közgazdaságtan pedig az a tudományszak, mely arra tanít, hogy a társadalom miként gondoskodik léte anyagi feltételeiről. De a társadalmat mi tesszük ki, mi emberek, így a közgazdaságtan tulajdonképpen minket tanít meg élni. Érdemes tehát minden valamirevaló embernek megismerni e tudományszak tanításait.” (Navratil 1937. 149–150. o.)

1. Bevezető

A gazdasági ismeretek oktatásának történeti megítélését vizsgálva megállapítható, hogy bár változó mértékben, de folyamatosan jelen van a magyar oktatásügyben a gazdasággal kapcsolatos tudás iránti igény. Sőt, ami első hallásra számomra igen meglepő volt, disszertációm témája, a gyakorlatorientált módszerek alkalmazásának szükségessége, már a 18. századi forrásokban megjelenik. Hogyan változott és miért a gazdasági ismeretek oktatásának fontossága az elmúlt háromszáz évben? Hogyan sikerült a gyakorlatban megvalósítani a különböző uralkodók, miniszterek, országgyűlési bizottságok által megfogalmazott célokat, az ezekhez kapcsolódó programokat? Milyen új kihívásokkal kell szembesülnie a hazai gazdasági oktatásnak napjainkban? Szüksége volt, illetve szüksége van-e egyáltalán az embernek gazdasági ismeretekre? Kutatásaim során ezekre a kérdésekre kerestem a választ.

A gazdasági ismereteket oktatása több síkon is megjelenik a magyar közoktatásügyben, hiszen szerepet kapott és kap a mai napig az alap-, a közép- és a felsőfokú, az általános és a szakmai oktatásban, a tovább- és átképzésekben, sőt már egyes óvodákban is elkezdik a gyerekeket, persze csak játékos formában néhány alapvető gazdasággal kapcsolatos ismeretre megtanítani.

2. Gazdasági oktatás a 18. század közepétől 1848-ig

Már a 18. századi Ratio Educationisban, illetve később az ún. második Ratio Educationisban megfogalmazódik, hogy mind az alapfokú, mind pedig a középfokú oktatásban szükséges gazdasággal kapcsolatos ismereteket közvetíteni a tanulók felé. Ugyanakkor ezt nem önálló tantárgyként, hanem más tárgyak keretei között kell oktatni. Ezek a tárgyak a számtan, a fogalmazás, a földrajz és a természetrajz.

„A felsőfokú oktatás pedig a királyi akadémia jogi tanfolyamának számviteli ismereteivel igyekezett a tanításnak gyakorlatias szint biztosítani” (Vincze 1935. 9–10. o.).

Lényeges elem a gyakorlatiasság hangsúlyozása, tehát elsősorban nem elméleti közgazdasági ismeretek oktatása a cél, erre például a falusi iskolákban nincs is szükség, sokkal inkább a régióspecifikus, gazdasággal kapcsolatos, gyakorlati jellegű tudás átadása a fontos. Mató Pál 1778-ban megjelent „Institutiones arithmeticae” című tankönyvének a könyvvitelre útmutatást nyújtó fejezete az első, e témakörbe vágó, hazánkban nyomtatott tanulmány. Az 1806-os második Ratio Educationis a városi iskolák tantervébe beveszi az ipari és kereskedői pályához szükséges ismereteket is (Somogyi 1942. 65. o.).

A kereslet növekedése, a minőségi termelés felé elmozdulás Magyarországon is felvetette az európai „új mezőgazdaság” eredményei megismerésének igényét. A 18.

század végén jelennek meg hazánkban az első mezőgazdasági szakiskolák, az első agrárismereteket oktató népiskolát Tessedik Sámuel alapítja meg Szarvason 1780 körül. Komolyabb mezőgazdasági ismereteket nyújtott a gróf Festetich György által Keszthelyen létrehozott mezőgazdasági főiskola, a Georgikon, ahol a kor szinte egész gazdasági tudósi rétege megfordult oktatóként. Meg kell említeni továbbá a magyaróvári Gazdasági Akadémiát, melyet 1814-ben Habsburg Albert herceg alapított (Kaposi 2002. 98–100. o.). Ezeknek az iskoláknak közös ismérvei az új gazdasági elveknek megfelelő és gyakorlatorientált oktatás.

A reformkorban szintén fontosnak tartják a gazdasági képzést, bár az ipari és kereskedelmi szakoktatás hazánkban is Európa több országához hasonlóan csak lassan és szórványosan fejlődik. A kor gazdasági írói hangsúlyozzák a lelkészek és tanítók gazdasági kiképzésének és szakoktatásának fontosságát, hogy ezáltal az alapfokú oktatásban megjelenjen, ahol pedig már jelen van, erősödjön a gazdasági ismeretek oktatása. Az ipariskolák tanulmányi tervezetében (*De scholis industrialibus*) a gazdasági szakoktatás mindhárom ága (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem) külön szakosztályt kap. Minden szakosztály 2 éves, a tanítás nyelve magyar, de az ipari élet sajátos szaknyelvének kifejezéseit gyakorlati okokból németül kell tanítani.

„Az intézmény gyakorlati jellegéből következik, hogy a tanítás módszere nem lehet tisztán elvont, elméleti, hanem amennyire lehet, és a körülmények megengedik, gyakorlati szellemű” (Víg 1932. 144–145. o.).

A gazdasági szakosztály tantárgyainál¹ a mezőgazdasági ipar körébe tartozó ismeretek tanítása nagyobb teret kap, aminek valószínűleg az az oka, hogy ekkor már működik Keszthelyen a Georgikon mint gazdasági tanintézet, és az ipariskolai tervezet nem akart konkurens szakosztályt felállítani.

Széchenyi, a „Legnagyobb magyar” *Hitel* című művében hangsúlyozza a „nevelés, tanulás, idomlás” (Széchenyi 1984. 49. o.) szükségességét, illetve kiemeli a gazdasági ismeretek oktatásának fontosságát:

„A jó hazafinak egyszersmind jó gazdának is kell lenni, mert csak a takarékos és rendezett viszonyok között élő honpolgár lehet rendszerint hasznos és nem csupán lármázó hazafi” (Széchnyi 1984. 237. o.).

A nemzeti műveltség tartalmi elemeinek kiszélesítése Péterfy Albert nagyenyedi professzor iskolai reformterveiben is megjelenik. Tervezetének egyik legfontosabb eleme az összműtani iskola, melynek tantervében helyet kapnak olyan gazdasági tárgyak is, mint például a pénz- és mértéktan, a számvitel, illetve a gazdaságtan. Bár a tervezetben még mindig aránytalanul nagy szerepe van a teológiai oktatásnak,² mégis egyértelműen érezhető a korszerűbb, haladó szellemű nemzeti műveltség irányába történő elmozdulás (Bajkó 1972. 222–224. o.).

Az önálló magyar közgazdaságtan megalapítását az 1841-es évtől kezdik fő célként tekinteni (Víg 1932. 152. o.). Almási Balogh Pál például az 1836 óta fennálló angol társaság (*Society for the Diffusion of useful Knowledge*) mintájára akar hasznos ismeretterjesztő társaságot létrehozni. Ez a szervezet később Magyar Ipartestületté alakul át. A Kossuth Lajos által szerkesztett „általános rövid előrajz” szerint az

¹ A részletes tanegységlistához. Lásd Víg, 145–146.

² A részletes tanegységlistához. Lásd Bajkó, 223.

ipartestület célja hasznos ismereteket terjeszteni a nép minden osztályaiban, akik egyébként más módon nem tudják ismeretvágyukat kielégíteni. A gyakorlatiasság, az egyszerű, mindenki számára érthető fogalmazás szükségessége itt is központi szerepet kap.

A reformmozgalmak hatására 1843-ban Pozsonyban Blaskovits János egy reál- vagy ipartanoda tervezetét készíti el német nyelven. A tervezet kiemeli, hogy Pozsonyban ugyan már sokféle oktatási intézmény van, de még nincs olyan iskola, ahol a városi ifjúság kereskedelmi és ipari képzést kaphatna. („*Noch immer entbehrt nämlich unsere Stadt einer Anstalt, in welcher unsere Jugend für bürgerliche Berufszwecke, für Handel und Gewerbe, denen sich ein nicht geringer Theil derselben widmet, zweckmässig herangebildet würde*”) (Somogyi 1942. 174. o.). Az ipartanoda végül is királyi, egyházi és egyéb adományokból jön létre.

3. A gazdasági ismeretek oktatása a 19. század közepétől a második világháború végéig

A 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt, illetve az 1850-es évek elején némileg háttérbe szorul a gazdasági oktatás ügye, majd az 1850-es évek közepétől egyre nagyobb figyelmet kap. Ekkorra kezdődik meg a közgazdasági szakképzés Magyarországon, ugyanis az 1856–57-es tanévben indítja el a pesti Kereskedelmi Akadémia hároméves tanfolyamát, ami az első hazai kereskedelmi iskolának tekinthető. Ez a képzés 1872-től új néven, közép-kereskedelmi iskolaként működik tovább, megkülönböztetésül az alapfokú kereskedelmi tanfolyamoktól és a főiskolai szintű kereskedelmi képzéstől. 1895-ben az iskola egy újabb névváltoztatáson megy át és Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter rendelete értelmében három évfolyamos felső-kereskedelmi iskolává alakul, amelyben a tanulmányok már érettségi vizsgával zárulnak. Az iskolába a polgári iskola vagy a gimnázium négy osztályának elvégzése után, felvételi eljárást követően lehetett bekerülni. Érdekesség, hogy az iskolába 1909-ig csak fiúk jelentkezhetek, és csak ezután nyílt meg a lehetőség leány felső-kereskedelmi iskolák létrehozására.³ A századfordulóra ez az iskola minden szempontból középiskolai rangú intézménnyé vált, tanárai rendes középiskolai tanári fizetést kaptak (Kádek 2003. 1. o.). A dualizmus korára a gazdasági jellegű oktatás már a közép- és felsőfokú szakképzésben megvalósul és a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem fejlődésével párhuzamosan mind nagyobb súlyra tesz szert.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy a közgazdasági szemléletformálásnak csupán a gazdasági szakképzés keretei között van szerepe, vagy esetleg az alpműveltség részének tekintendő. Valentényi Gáspár egyik szakmódszertani cikkében így ír erről 1932-ben:

„*Régebben azt tartották, hogy a közgazdaságtan csak a felső-kereskedelmi iskola szempontjából 'kenyérstudium'; ma végre odajutottunk, hogy mindenki szempontjából igazán az. Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy minden magyar ifjú ismerje*

³ A lányok gazdasági oktatásának történetéről és helyzetéről részletesebben ír Végess Sándorné az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplójában, 305–317.

meg a családi életnek s benne saját magának, szűkebb lakóhelyének (és hazájának), az egyes foglalkozási kategóriák életének közgazdasági keresztmetszetét, hogy ezt az utat megjárva tisztába jöhessen azokkal a jelenségekkel, amelyek az emberiség gazdasági életét szabályozzák” (Valentényi 1932. 201–202. o.).

A közgazdasági szemléletalakítás általánossá tételére vonatkozó intézkedések azonban már jó 10 évvel e cikk megjelenése előtt megtörténtek. Az 1918–1919-es évek feszültségeinek hatására ugyanis az oktatási tárca úgy vélte, a társadalmi-gazdasági alapismereteket az alapműveltség részévé kell tenni. Ettől a társadalmi béke megszilárdulását remélték. Az ezt szabályozó miniszteri rendelet viszont csak a középiskolákra, továbbá a tanítóképzőkre vonatkozott. Ráadásul ez a próbálkozás 1924-re teljesen elsorvadt, az általános képzésbe illesztett közgazdasági oktatás megszűnt. Kádek István szerint ennek egyik oka a személyi feltételek hiánya lehetett (Kádek 2003. 3. o.). A növekvő társadalmi igény hatására azonban a közgazdasági alapismeretek oktatása 1930-tól visszakerült a gimnáziumok tantervébe. Ennek persze nem elhanyagolható ideológiai-politikai célja is volt, hiszen a közgazdasági ismeretek tanításán keresztül igyekeztek meggyőzni a tanulókat a kapitalista viszonyok fenntartásának létjogosultságáról.

Mi a helyzet az alapfokú iskolákban? Jelen van-e a gazdasági ismeretek valamilyen formában történő oktatása, vagy erre csak középfokon van lehetőség?

Egy 1893-as miniszteri jelentésben a következő sorok olvashatók:

„A földművelés és gazdaságra vonatkozó ismereteknek a népiskola útján való terjesztése érdekében az 1892-ik évben is több rendbeli intézkedést tettem. Jutalmakat tűztem ki a gyümölcsfa-oltási versenyeknél résztvevő tanítók számára. Nagy segítségemre volt e tekintetben a földművelésügyi miniszter úr azáltal, hogy az általa kiadott „Gyümölcskertész” című lap tiszta jövedelmét szorgalmas fuiskola-kezelő tanítók között kiosztandó jutalomtárgyakra határozta fordítani” (Eötvös 1893. 14. o.).

Az ügy fontosságát látszik alátámasztani az is, hogy a jutalmazáshoz nem csupán a kormány, hanem például a Magyar Földhitel-intézet is hozzájárult. A falusi alapfokú oktatásban elsősorban mezőgazdasági ismeretek (földművelés, állattenyésztés, kertészet, erdőművelés, szőlészet és borászat) oktatása dominált, a városi iskolában azonban a mezőgazdasági tárgyak mellett vagy helyett kézműves, ipari vagy kereskedelmi oktatásban is részesülhettek a tanulók. A helyzet az első világháborút követő évekig tulajdonképpen változatlan marad.

A felső-kereskedelmi iskolák esetében azonban már a századforduló utáni első években változás figyelhető meg. A túlterheltség miatt ugyanis a kezdetben hároméves képzés négyévéssé alakult át. Szervezeti keretei ezután megszilárdultak, csupán tantervében történtek módosítások. A felső-kereskedelmi iskolák hálózata gyorsan bővül, azonban a trianoni békediktátum miatt a 74 iskolából 34 „elveszik”, viszont az 1920-as évektől újabbak létesülnek. 1928-ban az összesen 50 felső-kereskedelmi iskolában 10 800 diák tanul, és 321 főállású tanár tanít. A főállásuk mellett azonban nagyszámban dolgoznak óraadók is ezekben az intézményekben (Kádek 2003. 2. o.).

Az első világháborút követő években hazánk lakosságának túlnyomó része viszont még mindig csak a törvényben meghatározott 15. életévéig járt elemi iskolába. Éppen ezért volt szükség továbbra is arra, hogy a kötelező népiskola felső tagozata ne csupán az általános irányú képességeket fejlessze, hanem bizonyos szakképzett-

séget is adjon a tanulónak felkészítve őt a rá váró életpálya minél tökéletesebb betöltésére. Itt is érvényesült, hogy mivel hazánk lakossága ekkor elsősorban földművelésből élt, az alsó fokú szakiskolák közül a mezőgazdasági irányultságúaknak volt domináns szerepük. Ilyen továbbképző elemi iskolákat nem csupán a nagyobb településeken, hanem a kisebb iskolák esetében is létre kellett hozni. Somogyi József hazánk közoktatásáról írott könyvében a következőket olvashatjuk:

„Azon kisebb községek, melyek lakossága túlnyomórészt mezőgazdasággal foglalkozik és a 12–15 éves mindkét nembeli tankötelesek száma a 40-et eléri, de a 120-at meg nem haladja, kötelesek az általános irányú továbbképző elemi iskola helyébe gazdasági irányú szervezn.” (Somogyi 1942. 54–58. o.).

Ezek az iskolák három évfolyamosak, a tanév a gazdasági munkáktól függően 8–10 hónapos, az oktatás pedig ingyenes. Az oktatás télen inkább elméleti, nyáron gyakorlati, és lényeges az is, hogy a mezőgazdasági munkák idejére a tanítás vagy szünetel, vagy gyakorlati oktatás folyik, hogy a diákok segíteni tudjanak családjainak. A tananyag három fontos tantárgycsoportból áll: közismereti tárgyak, gazdasági tárgyak, továbbá hit- és erkölcsstan. A közismereti tárgyak népies olvasmányok, illetve az alsó elemi iskola földrajzi, történelmi, alkotmánytani és természettudományi ismereteinek felfrissítését, ezek mezőgazdasági irányú kiegészítését, gazdasági fogalmazványok írását, továbbá számtani és mérési műveletek gyakorlását foglalta magába. A tananyag itt már nemenként különböző volt. A fiúk földművelést, gazdasági növénytermesztést, fatermelést, szőlőművelést, állattenyésztést, méhészkedést tanultak természetesen a diákok értelmi fejlettségének és a helyi gazdasági adottságoknak a figyelembe vételével. A lányok esetében a gazdasági tárgyak tananyaga elsősorban konyha- és virágkertészet, gyógynövény és gyümölcsstermelés, baromfitenyésztés, sertéshízlalás, selyemhernyó-tenyésztés, háztartási teendők, csecsemőápolás, szabás, varrás. A gazdasági továbbképző iskolák első szervezetét és tantervét a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1896. évi 60 764. számú rendelete adja meg, melyet az 1902-ben kiadott 66 569-es rendelet újból szabályoz a helyi viszonyok figyelembevételével. A rendeletek az iskolafenntartókat kötelezik arra, hogy megfelelő nagyságú gyakorlóterületről gondoskodjanak. A gyakorlóterület nagysága a település méretétől és a tanulók létszámától függ (600□-öltől egészen 20 katasztrális holdig terjed). A kisebb iskolákban a gazdasági tárgyak oktatását az elemi népiskolai tanítók végzik, akik megfelelő tanfolyamokon szereznek képesítést. A gazdasági tárgyak tanításáért külön díjazás járt. A nagyobb ún. önálló gazdasági népiskolákban már gazdasági szaktanítók (gazdasági akadémiát vagy gazdasági szaktanítóképzőt végzett) tanítják a szaktárgyakat, az iskola háziipari- és háztartási tanfolyamokat és időről-időre kiállításokat is szervez. Az ún. földművesiskolákban, vagy magyar királyi szakiskolákban egyrészt a kisebb birtokosok fiai tanulhattak „okszerű gazdálkodást”, másrészt itt képezték a nagyobb gazdaságok számára az altiszteket. Ennél az iskolatípusnál már megjelenik a tandíj. Az oktatás elsősorban gyakorlati, bár vannak elméleti tárgyak is. A fent említett iskolák mellett még számtalan egyéb speciális igényeket kielégítő mezőgazdasági iskola létezett, mint például a vitézi rend örkenyi gazdaképző iskolája, a téli gazdasági iskola, szőlészeti és borászati szakiskola, erdőszeti szakiskola stb. (Somogyi 1942. 58–64. o.).

A 19. század vége az ipari oktatásban is változásokat hoz. Az 1884. évi XVII. törvénycikkelyben foglalt ipartörvény kötelezi a munkaadókat arra, hogy a tanoncait egész tanoncideje alatt iskolába járassa, illetve a községeket kötelezi, hogy megfelelő létszámú tanonc esetén tanonciskolákat állítsanak fel. A leányok részére külön tanonciskolákat kellett kialakítani. Az iskola három évfolyamos volt, amelyet egy előkészítő és egy továbbképző évfolyammal lehetett kiegészíteni. A tananyag részben közismereti, részben kereskedelmi és iparismereti tárgyakkal állt. Az iparostanonc-iskolák száma az 1937/38-as tanévre elérte a 376-ot, a tanulók létszáma pedig az 56 643-at. Az iparostanonc-iskolák mellett országsszerte működtek kézművesiskolák és ipari továbbképző tanfolyamok, amelyekben szintén helyet kaptak gazdasági irányú tárgyak.

A gazdasági ismeretek oktatásának a felsőfokú, nem gazdasági irányú oktatásban is volt és van létjogosultsága. Navratil Ákos egyetemi tanár 1937-ben a magyar felsőoktatás helyzetéről szóló országos konferencián tartott előadásában olvashatók a következő sorok:

„A közgazdaságtan pedig az a tudomány, mely arra tanít, hogy a társadalom miként gondoskodik léte anyagi feltételeiről. De a társadalmat mi tesszük ki, mi emberek, így a közgazdaságtan tulajdonképpen minket tanít meg élni. Érdemes tehát minden valamirevaló embernek megismerni e tudományok tanításait” (Navratil 1937. 149–150. o.).

Különösen fontosnak tartja ezt Navratil Ákos a jogászok képzésében.

Laky Dezső, aki a közgazdasági és közigazgatási képzés összefüggéseiről beszélt ugyanazon a konferencián, szintén hangsúlyozta, hogy a nem gazdasági irányultságú felsőfokú iskolákban is kell közgazdasági ismereteket tanítani. Előadásában azt is sürgette, hogy a közigazgatásban, főleg a gazdasági posztokon, inkább gazdasági végzettségű, vagy közigazgatási és gazdasági végzettségű egyéneket alkalmazzanak:

„A 273/1920 M. E. sz. rendeletben az 1883: I. tc. 32. §-ában nyert felhatalmazás alapján a m. kir. kormány elrendelte, hogy a közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok központi igazgatásánál, valamint ezeknek a minisztériumoknak kormányzati hatásköre alá tartozó azoknál a hivataloknál, amelyeknél különleges gazdasági szakképzettséget igénylő ügyeket is intéznek ... a fogalmazói szakon olyan egyéneket is lehet alkalmazni, akiknek az 1883. évi I. tc. 3. §-ában megállapított képzettségük ugyan nincs meg, de a budapesti tudományegyetem mellett felállított közgazdaságtudományi karon közgazdaságtudományi vizsgát sikerrel letették” (Laky [1937]. 167–168. o.).

Visszatérve a középfokú közgazdasági szakképzés ügyéhez, meg kell említeni egy a második világháború alatt történt jelentős változást. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanis ekkor rendelte el a felső-kereskedelmi iskolák kereskedelmi középiskolákká való átszervezését. Ezáltal presztízsében a középfokú kereskedelmi oktatás tovább közeledett a gimnáziumihoz.

4. A gazdasági képzés megítélése a szocializmus időszakában

A második világháborút követő szocialista fordulattal a „Gazdasági és társadalmi ismeretek” tantárgy hosszú időre eltűnik a magyar közoktatás nem közgazdasági

szakképzést folytató iskoláiból és csak az 1989-es rendszerváltás után jelenik meg újra (Kádek [2003] 15. o.). A gazdaságra vonatkozó ismereteket más tárgyak (történelem, technika, politikai gazdaságtan) keretei között, szétszórtan tanították. Ennek során a szocialista gazdasági rendszert idealizálták, a létező egyetlen helyes útnak tüntették fel, míg a kapitalista rendre vonatkozóan a negatívumokat emelték ki, az iskolákban inkább a 19. századi vad kapitalizmus időszakáról, a munkások kizsákmányolásáról tanítottak. Mi lehetett ennek az oka? Véleményem szerint egyrészt a szocialista embernek a rendszer szerint nincs szüksége gazdasági ismeretekre, hiszen a „párt”, mint „gondoskodó atya” úgyis megold helyette minden problémát, másrészt a tudatlan embert könnyebb manipulálni, könnyebben mozgósítható a szocialista rendszer mellett és a kapitalista ellen, ha egyáltalán nem, vagy csak ködös, torz ismeretekkel rendelkezik a kapitalista szellemű gazdasági rendről.

A szakképző iskolákon a „rendszer” több változtatást is végrehajt. Először közgazdasági gimnáziumként, majd 1950-től közgazdasági középiskolaként működnek tovább. 1952-ben ezeket az iskolákat technikumokká, 1966-tól pedig közgazdasági szakközépiskolákká szervezik át. Egy 1973-as rendelet így határozza meg a szakközépiskola célját, rendeltetését:

„... elmélyíti és bővíti az általános iskolában szerzett ismereteket; továbbfejleszti a tanulók műveltségét, szocialista világnézeti, erkölcsi, esztétikai és testi nevelését; szakképesítést ...nyújt és előkészít – elsősorban a szakközépiskola jellegének megfelelő – felsőfokú továbbtanuláshoz” (Tvr., [1973] 24. sz. 4.§.).

Az intézmény továbbra is négy évfolyamos maradt, érettségit adott, tovább fokozódott szakmai specifikáltsága, ugyanakkor az általános műveltség közvetítése háttérbe szorult. A továbbtanulásra kevésbé sikeresen készített fel, mint a gimnázium, ennek megfelelően presztízse is alacsonyabb volt. A közgazdasági szakközépiskolai oktatást egyébként minden téren a marxista szellemiség hatotta át. A politika tehát nagymértékben befolyásolta az iskolai életet:

„... döntő módon járuljon hozzá a tanulók marxista–leninista világnézetének kialakításához. ... Tegye lehetővé, hogy megértsék és másokkal is megértessék pártunk és a testvéri kommunista és munkáspártok marxista–leninista politikájának lényegét” (A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve [1978] 4. oldal).

A szocialista rendszer tehát csak a közgazdasági szakképzésben tette lehetővé a gazdasági ismeretek tanítását önálló tantárgyként, de itt is arra használta, hogy szocialista gazdaság számára megfelelő, jó szakembereket képezzen, akik engedelmesen szolgálják a fennálló rendszert.

5. A rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltás fordulatot hozott mind a közgazdasági szakképzésben, mind pedig az általános képzésbe illesztett gazdaságismeret-oktatásban.

1989 után újra felmerült a társadalmi-gazdasági ismeretek valamennyi iskolában történő oktatásának igénye.

„Ez természetesen nem véletlen, hanem törvényszerű. Átalakuló társadalmi viszonyok zavaros közegében a gazdasági tisztánlátás minden bizonnyal segíti az eligazodást. De egyszerűbb oka is van a közgazdasági szemléletformálás jelenkori

reneszánszának: öngondoskodáson alapuló társadalomban, és különösen a mai globalizációs és technikai (pénzügytechnikai) viszonyok között a napi egyéni ügyvitel nem lehetséges alapvető gazdasági fogalmak és pénzügyi technikák ismerete nélkül” (Kádek 2003. 16–17. o.).

Kádek István cikkében olvashatunk egy a kilencvenes években végzett felmérés eredményeiről is, amelyekből kiderül, hogy a kamaszkorú gyerekek elvárják az iskolától a gazdasági ismeretek oktatását:

„A gyerekek szakmaválasztásában az dominál, hogy nem akarnak nagyipari körülmények között dolgozni ... Gondolkodásukban azoknak a szakmáknak van nagy vonzerejük, amelyek majd vállalkozóként is űzhetők. A szakképzés akkor vonzó számukra, ha az együtt jár a vállalkozóvá válás lehetőségének biztosításával” (Hideg-Nováky 1998. 214–215. o.).

Megdöbbenő azonban, hogy a szülőknek csak kis hányada (3–7%) tartja a gazdasági-vállalkozói ismeretek tanítását fontosnak. Az oktatási szakértők ezzel szemben a gazdasági ismeretek oktatása mellett foglalnak állást. Számos kísérlet indult a gazdasággal kapcsolatos ismeretek általános képzésbe való beépítésére, ezek azonban egymástól gyakran függetlenül történtek. A gazdaságismeret van, ahol önálló tárgyként, különálló modulként, esetleg más tantárgyba integrálva jelenik meg az 1990-es évektől kezdve.

A közgazdasági szakképzés esetében letisztultabb a kép, ott ugyanis a rendszerváltás után kialakult a szakközépiskola Világbank által támogatott új, három szakaszból álló modellje (1. szakasz: 9–10. osztály, a közismereti tárgyak dominálnak; 2. szakasz: 11–12. osztály, megkezdődik a közgazdasági alapozás, 12. osztály végén érettségi vizsga; 3. szakasz: 13–(14). osztály, konkrét szakmai végzettség megszerzése). Itt a közismereti és a közgazdasági tárgyak mellett kiemelt szerepet kap a szakképzés részévé váló nyelvvoktatás, illetve szakmai nyelvvoktatás is.

Elmondható tehát, hogy a társadalom, a munkapiac, az állam ma már (újra) elvárják az oktatási rendszertől, – legyen az általános képzést vagy szakmai képzést adó – hogy a sikeres életvitelhez nélkülözhetetlen gazdasági ismereteket is közvetítsen a tanulók felé. A gazdasági ismeretek napjainkban nem csupán elméleti ismeretek közvetítését jelentik, hanem annál sokkal többet: „rátermett emberek” képzését. Ez a rátermettség, melynek kialakítását és fejlesztését a szülők, a munkavállalók, sőt maguk a diákok is követelményként fogalmazzák meg az oktatással szemben, számtalan kompetenciát foglal magába és globalizálódó világunkban a sikeresség kulcsát jelenti.

6. Összegzés

Mint láttuk, a gazdasági ismeretek oktatásának szükségességét minden korban elismerték, ennek ellenére hol több, hol kevesebb figyelmet kapott. A célja azonban az elmúlt 300 évben változatlan maradt: „megtanítani az embereket (a körülményekhez képest) sikeresen élni”. Azonban a gazdasági képzésnek sokszor volt egy másodlagos (?) funkciója, a fennálló rendszer legitimációja. Ez, legalábbis az általam vizsgált korszakokban folyamatosan jelen van. Fontos ismerv továbbá az is, hogy főleg a gazdasági képzéstől egyfajta gyakorlatorientáltságot várnak el. A gyakorlatorientáltság kritériumai persze korról-korra változnak, hiszen maga a gazdaság, a társadalom, az

oktatási rendszer és a közgazdaságtudomány is változik. Az oktatás-nevelés pedig tudományterülettől függetlenül akkor igazán hatékony, ha folyamatos megújulásra képes, követi az igényváltozásokat és figyelembe veszi a helyi adottságokat.

7. Irodalomjegyzék

1973. évi 24 számú törvényerejű rendelet.
A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve – Politikai Gazdaságtan. Országos Pedagógiai Intézet. Budapest, 1978.
- Az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplója. Szerkesztette: Vörösváry Ferenc. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 1997.
- BAJKÓ MÁTYÁS [1976]: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- EÖTVÖS LÓRÁND [1893]: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a Közoktatás állapotáról szóló és az Országgyűlés elé terjesztett huszonkettedik jelentése. Magyar Királyi Tud.-Egyetemi Nyomda. Budapest.
- HIDEG ÉVA–NOVÁKY ERZSÉBET [1998]: Szakképzés és jövő. Aula Kiadó. Budapest.
- KÁDEK ISTVÁN [2003]: A gazdasági szemléletformálás és a közgazdasági szakképzés története Magyarországon. In: Emlékkötet – Mihalik István 70 éves. Miskolci Egyetem. Miskolc.
- KAPOSI ZOLTÁN [2002]: Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- LAKI DEZSŐ [1937]: A közgazdasági és közigazgatási képzés. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai. Közzéteszi: Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Budapest.
- NAVRA TIL ÁKOS [1937]: A közgazdasági tudományok a jogi oktatásban. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai. Közzéteszi: Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Budapest.
- SOMOGYI JÓZSEF [1942]: Hazánk közoktatásügye a 2. világháborúig. Eggenberger-Féle Könyvkereskedés. Árpád Nyomda. Budapest.
- SZÉCHENYI ISTVÁN [1984]: Hitel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- VALENTÉNYI GÁSPÁR [1932]: Didaktikai problémák a közgazdaságtan és a jogi ismeretek tárgykörében. Kereskedelmi Szakoktatás, XXXIX. évfolyam. Budapest.
- VÁRI JUDIT [1999]: A gazdasági kultúra átadásáról. EKF. Eger.
- VÍG ALBERT [1932]: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben különösen 1867 óta. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. Budapest 1932.
- VINCZE FRIGYES: A középfokú kereskedelmi szakoktatásügy hazánkban és külföldön a 19. század ötvenes éveitől napjainkig. Szepes és Urbányi Nyomda. Budapest 1935.

TÓTH ÉVA*

**Versenyképesség – felelősség, avagy tanítsunk-e üzleti
levelezést a gazdasági felsőoktatásban?**

(Egy kérdőíves felmérés tanulságai)

**Competitiveness – responsibility or should written
business communication be taught in business higher
education?**

(Some results of a questionnaire survey)

Digital literacy has changed the role of traditional literacy both in our mother tongue and in foreign languages.

In the 21st century one of the requirements in Business higher education is to establish and develop the students' business language knowledge. As a business language examination is a requirement for a diploma in Business in Hungary, therefore teaching business language is essential and has a great importance. The perfect business language knowledge is one of the primary conditions of competitiveness both in national and international labour market. In spite of that fact the new professional curriculum and syllabus attaches less importance and prestige to the teaching business languages in higher education. Considering the needs of the labour market, it is a great responsibility for the institutions in higher education to prepare their graduates properly for high-quality, marketable skills and knowledge, among them for the perfect knowledge of business language.

The author has been carrying out a questionnaire survey – asking 100 business language teachers and 400 students learning business languages about the issues of teaching business language - with a special focus on the problem of written business communication. Some results of the survey are presented in the paper, too. The author herself, is a teacher and examiner of Business English at Eszterházy Károly College.

1. Versenyképesség –felelősség

Napjainkban, a gazdasági versenyhelyzet egyre élesebb, melynek okai többek között a világgazdaság és a világkereskedelem liberalizálódása, a piacok közelebb kerülése. Ebben az éles versenyhelyzetben a legkorszerűbb technika alkalmazásával, a széles körű innovatív lehetőségek megteremtésével és nem utolsó sorban a rugal-

---

* *Tóth Éva* PhD, főiskolai adjunktus, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet.

mas, szakképzett munkaerő képzésével felelhetünk meg a kihívásoknak. A munkaerő versenyképességénél kínálati oldalról fontos tényező annak képzettsége, szaktudása. A gazdasági szakember feladata, funkciója, felelőssége napjainkban megkülönböztetett, hiszen mikroszinttől a makroszintig mindenütt kulcsfontosságú szerepe van, illetve lehet. Az utóbbi évtizedek politikai és gazdasági változásai folytán ezért is értékelődött fel a gazdasági szakemberképzés. Mindezek alapján a minőségi, gazdasági képzést folytató felsőoktatási intézmény alapvető feladata, hogy korszerű, alapos, piacképes tudással vértessze fel hallgatóit. A piac folyamatosan jelzi igényét. Az álláshirdetésektől a fejtudás cégekig megannyi egyéb forrás közli a mennyiségi követelményt, és mutatja egyben a minőségi elvárást is, azaz, hogy milyen tudás, készség, tapasztalat legyen a jelentkező birtokában.

A XX. század utolsó éveiben a kor követelménye egyre inkább szétzúzta a hazai monopolrendszert, a bekövetkezett politikai – gazdasági változás tovább erősítette a felsőfokú gazdasági szakemberképzés iránti igényt. Ma már Magyarország több mint tucatnyi egyetemén van önálló közgazdaságtudományi kar, s közel félszáz főiskolán is folyik közgazdászképzés. Manapság a bőség kavalkádja komoly dilemma elé állítja már az érettségiző diákokat is: melyik gazdasági főiskolát, egyetemet is válassza, milyen ismervek alapján rangsoroljon? Legalább ilyen fontos kérdés továbbá: mire van a későbbiekben a legnagyobb szükség, s hol ismerik el majd a tudását a legkedvezőbben, legyen ez társadalmi megbecsülés és/vagy anyagi elismerés. Ebben a helyzetben számos kérdés merül fel, úgymint pl.:

- Milyen a korszerű diplomás gazdasági szakember, milyen munkaerő kell a piacnak?
- Mire készüljön az oktatáspolitikai, a felsőoktatás?

Az általános válasz könnyű: kvalifikált, általános közgazdasági ismereteket, vállalati gyakorlatot, pénzpiacot stb, jól értő, idegen nyelveket tudó, alkalmazkodni képes szakemberekre van szükség, akik mind egyénileg, mind csapatmunkában hatékonyan tudnak teljesíteni.

A szakmai igény kielégítése általában a társadalmi igény szolgálatára épül. Ez egyrészt lehetővé, másrészt szükségessé teszi a szakmák, az adott területek és ismeretek mélyebb elsajátítását, az életpálya során bekövetkező váltásokat és a folyamatos fejlődést. A gazdasági pályákon ez még inkább igaz. A mindenkori piaci igényeknek való gyors, harmonikus megfelelés ugyanakkor nem csak a munkavállalónak követelmény. A sikeres képzési politika egyben sikeres foglalkoztatási politikát is jelent, mind a nemzetgazdaság, mind a vállalati-intézményi közösség, mind az egyén számára. A magyar oktatásügy jövője egyben a nemzet jövője is, ezért fejlesztése kiemelten kezelendő. A gazdasági szakemberképzésben alapvető piaci igény a szakmai idegennyelvi ismeret, amely nem kifejezetten közgazdasági tantárgy. Ha valahol létezik piaci igény, akkor ez az. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk pedig még erősebben hangsúlyozza az idegen nyelvtudás fontosságát. A mai piaci igény több nyelvet is követel, különösen a diplomás közgazdától. Az EU már korábban felismerte ezt, nem véletlenül fogalmazza meg úgy, hogy az anyanyelven túl legalább két idegen nyelv legyen a diplomás birtokában. Legszerencsésebb, ha az egyik angol, a másik pedig a német. Előbbi korunk latinja, utóbbi pedig az Európai Unió legnagyobb lakosságú országának nyelve, egyben első számú kereskedelmi

partnerünk. Célszerű egy harmadik is, hiszen előbb-utóbb valamennyi EU diplomásnak lesz két idegen nyelve, s akkor hol a többlet, mitől leszünk mi magyarok versenyképesebbek? *Vértessy* [2005a]

Az utóbbi két évtizedben a nyelvoktatás, nyelvvizsgáztatás rendszere is megváltozott.

A XXI. században, a gazdasági felsőoktatásban a hallgatók gazdasági szaknyelvi tudásának megalapozása, fejlesztése az elvárt feladat. A gazdasági szaknyelv oktatásának szükségessége és fontossága nem vitatható, különösen nem annak ismeretében, hogy a gazdasági felsőoktatásban a diploma feltétele a gazdasági nyelvvizsga és a szakmai nyelvtudás. A megbízható szakmai nyelvtudás a versenyképesség egyik alapfeltétele a hazai és a nemzetközi munkaerőpiacon egyaránt. „A közgazdászok jól és könnyen el tudnak helyezkedni, ha beszélnek egy, még jobb, ha két szakmai idegennyelvet!” nyilatkozta a Manpower cég képviselője, a Corvinus Egyetem Állásbörzójén, Budapesten (2006. november 8.).

Mindennek ellentmondani látszik az a tény, hogy a bolognai folyamat kapcsán átdolgozásra került szakmai tantervek nem emelik, inkább háttérbe szorítják a felsőoktatásban a szakmai idegennyelvek oktatását, presztízsét. A munkaerőpiac igényeinek ismeretében különösen nagy felelősség hárul a felsőoktatási intézményekre, hogy a végzett hallgatókat magas színvonalon felkészítsék a piacképes ismeretekre, így a szakmai idegennyelvi ismeretekre is.

2. Szakmai idegennyelv oktatás a gazdasági felsőoktatásban

2.1. A szakmai idegennyelv oktatásának helyzete – hallgatói kérdőívek tükrében

Jelen dolgozat szerzője, – aki az Eszterházy Károly Főiskolán maga is oktatja és vizsgáztatja akkreditált nyelvvizsgáztatóként az angol gazdasági szakmai nyelvet – a hazai gazdasági felsőoktatásban dolgozó közel 100 szaktanárt és mintegy 450 gazdasági szaknyelvet tanuló hallgatót kérdezett meg egy kérdőíves vizsgálat keretében a 2005/2006-os tanévben, a gazdasági szakmai nyelv oktatásának kérdéseiről, kiemelve ezen belül az írásbeli üzleti kommunikáció problémakörét. Az alábbiakban e vizsgálat hallgatói kérdőíveinek részeredményeiről, tanulságairól következzenek néhány tény, tudnivaló, ismertetés.

(A táblázatokban bemutatott adatok e saját felmérés eredményei.)

A hallgatói kérdőív – a hallgatói minta jellemzése, bemutatása:

A hallgatói kérdőívben a hallgatók szakmai idegennyelv – ezen belül az üzleti levelezés – tanításával kapcsolatos véleményére és tapasztalatára voltunk kíváncsiak. 450 db kiküldött kérdőívből, 407 db visszaérkezett, értékelhető kérdőív alapján készült az eredmények feldolgozása.

1. táblázat: A válaszoló hallgatók megoszlása

A válaszoló hallgatók (N – 407) megoszlása					Összesen	
A válaszolók iskolai státusza szerint	Egyetemista 104 fő		Főiskolás 247 fő	Középiskolás 56 fő	407 fő	
Nemek szerint	Nő	316 fő	Férfi	86 fő	Nem válaszolt 5 fő	407 fő
Tagozat szerint	Nappali	362 fő	Levelező	30 fő	Nem válaszolt 15 fő	407 fő

A kérdőíves vizsgálatban dominánsan a felsőoktatásban tanuló hallgatókra helyeztük a hangsúlyt, néhány középiskola bevonására azért került sor, mert kis számban ugyan, de a középiskolákban is tanítanak szakmai idegennyelvet. Tagozat szerinti eloszlásban a nappali tagozaton tanulók száma a nagyobb (362 fő), mert jellemzően ők tanulják szervezett formában a szakmai idegennyelvet, de miután egyes intézményekben levelező tagozaton is tanítják az idegennyelvet, ezért ezen hallgatókra is kiterjesztettük a vizsgálatot, abban az intézményben, ahol volt ilyen lehetőség.

2. táblázat: A megkérdezésben résztvevő intézmények

Intézmény típusa	Intézmény neve	Válaszolók száma
<i>Egyetem</i>	Debreceni Egyetem	40 fő
	Pécsi Egyetem	40 fő
	Széchenyi István Egyetem	18 fő
	Corvinus Egyetem	6 fő
<i>Főiskolák</i>	Budapesti Gazdasági Főiskola	53 fő
	Eszterházy Károly Főiskola	146 fő
	Károly Róbert Főiskola	21 fő
	Szolnoki Főiskola	27 fő
<i>Középiskolák</i>	Győr	18 fő
	Tokaj	18 fő
	Veszprém	20 fő
A válaszolók száma összesen		407 fő

3. táblázat: A hallgatók szakok és nyelvek szerint

Szakok	Nyelvek				Összesen
	Angol	Német	Francia	Orosz	
Gazdálkodási/Üzleti	202 fő	86 fő	10 fő	3 fő	301 fő
Idegenforgalmi	81 fő	3 fő			84 fő
Külkereskedelmi	18 fő	2 fő			20 fő
Pénzügy	2 fő				2 fő
Összesen	303 fő	91 fő	10 fő	3 fő	407 fő

A hallgatói kérdőív – a kérdések, válaszok bemutatása, értékelése:

A kérdőívben az üzleti levelezéssel, illetve e-mailezéssel kapcsolatban tettünk fel kérdéseket, valamint megkérdeztük a hallgatókat, hogy rendelkeznek-e megfelelő tananyaggal, továbbá az iránt érdeklődtünk, hogy felsőoktatási tanulmányai során tanult-e már üzleti levelezést. Jelen dolgozatban az üzleti levelezéssel és e-mailezéssel kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat kívánjuk bemutatni.

4. táblázat: Kell-e a szakmai nyelvórákon üzleti levelezést tanítani a felsőoktatásban?

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen / fő
Angol	289	2	12	303
Német	88	-	3	91
Francia	10	-	-	10
Orosz	3	-	-	3
Összesen	390	2	15	407

5. táblázat: Okoz-e problémát az idegennyelven az üzleti levél írása?

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/ fő
Angol	211	66	26	303
Német	43	38	10	91
Francia	9	1	-	10
Orosz	3	-	-	3
Összesen	266	105	36	407

6. táblázat: *Kell-e tanítani az idegennyelvű üzleti e-mail-lel kapcsolatos tudnivalókat?*

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	240	36	27	303
Német	81	5	5	91
Francia	6	3	1	10
Orosz	3	-	-	3
Összesen	330	44	33	407

A hallgatók válaszaiból egyértelmű, hogy a válaszolók döntő többsége szerint kell tanítani az üzleti levelezést, és az üzleti e-mailezés tudnivalóit is a felsőoktatásban. (lásd 4., 6. táblázat)

Az 5. táblázat adataiból arra is választ kaptunk, hogy a hallgatók 65%-nak, (266 fő) problémát okoz idegennyelven az üzleti levél megírása. Megkérdeztük a hallgatókat arról is, hogy tanulmányaik során írtak-e már magyarul, illetve idegennyelven üzleti levelet vagy e-mailt?

A válaszok alapján elmondható, hogy magyarul a hallgatók több mint fele, 217 fő (lásd 7. táblázat) már írt üzleti levelet. Idegennyelven azonban közel azonos arányban 164–171 fő (40–42%) írt, illetve nem írt üzleti levelet, és viszonylag magas azoknak a száma, 72 fő (18%), akik nem válaszoltak erre a kérdésre.

Bár korunkban az e-mailezés már a mindennapokhoz szervesen hozzátartozik, mégis a válaszoló hallgatóknál ez inkább magáncélú, ugyanis mind a magyar, mind az idegennyelvű üzleti e-mail írásánál azok vannak többségben, akik még nem írtak. A kérdésre a 7–8–9–10. táblázatban nyelvenkénti megoszlásban láthatjuk a válaszokat.

7. táblázat: *Írt-e már hivatalos üzleti levelet magyarul?*

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	156	121	26	303
Német	52	34	5	91
Francia	6	2	1	10
Orosz	3	-	-	3
Összesen	217	157	33	407

8. táblázat: *Írt-e már hivatalos üzleti levelet idegennyelven?*

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	111	138	54	303
Német	47	32	12	91
Francia	4	1	5	10
Orosz	2	1	-	3
Összesen	164	171	72	407

9. táblázat: Írt-e már hivatalos üzleti e-mailt magyarul?

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	121	140	42	303
Német	34	40	17	91
Francia	2	3	5	10
Orosz	2	-	1	3
Összesen	159	183	65	407

10. táblázat: Írt-e már hivatalos üzleti e-mailt idegen nyelven?

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	50	185	68	303
Német	8	52	31	91
Francia	-	4	6	10
Orosz	-	1	2	3
Összesen	58	242	107	407

11. táblázat: Felsőoktatási tanulmányai idején, szakmai idegennyelv órákon, Ön tanult-e már idegennyelvű üzleti levelezést?

Nyelvek	Igen	Nem	Nem válaszolt	Összesen/fő
Angol	102	186	15	303
Német	60	22	9	91
Francia	9	1	-	10
Orosz	2	1	-	3
Összesen	173	210	24	407

A kérdésekre adott válaszokat vizsgálva összegezve elmondható, hogy a hallgatók egyértelműen megfogalmazták, hogy szükséges az üzleti levelezés, e-mailezés tanítása, mivel gondot okoz számukra ez a feladat. A címben szereplő kérdésre, miszerint „Tanítsunk-e üzleti levelezést a gazdasági felsőoktatásban?” a válasz egyértelmű igen, a hallgatóság részéről. Elgondolkodtató azonban, hogy a válaszolók több mint fele (210 fő), eddigi tanulmányai során még nem tanult üzleti levelezést (lásd 11. táblázat). Ez lehet az egyik oka annak is, hogy mind az idegennyelvű üzleti levél, illetve e-mail írásánál (lásd 8., 10. táblázat), a még nem írt válasz van többségben, ahogyan már fentebb is jeleztük.

Mindezen tapasztalatok alapján, ezekre a kérdésekre érdemes és szükséges felhívni a szakmai idegennyelvet tanító kollégák figyelmét is. Fontos, hogy a szakta-

nárok is pontosan tudják, hogy a hallgatók részéről egyértelmű, erőteljes igény mutatkozik – a szűkös órakeretek ellenére is – az írásbeli üzleti kommunikáció tanítására, fejlesztésére.

2.2. A szakmai idegennyelv – oktatás képzési keretei

A hallgatói igények rövid bemutatása után, a szakmai idegennyelv oktatás képzési kereteiről is szót kell ejtenünk, hogy reális képek kapjunk a jelenlegi helyzetről. A 12., illetve a 13. táblázatban áttekintés látható a szakmai idegennyelv oktatás képzési kereteiről az Eszterházy Károly Főiskolán, illetve a gazdasági képzést folytató konkurrens felsőoktatási intézményekben.

12. táblázat

Szakmai idegennyelv képzési kerete az EKF-en		
Gazdálkodási szak / Gazdálkodási és menedzsment- Emberi erőforrások szakon		
Szempontok	Jelenlegi rendszer Gazdálkodási szak	Új BA szakok Gazdálkodási és menedzsment Emberi erőforrások
A szakmai nyelv státusza	Kötelező tantárgy	Szabadon választható
Kreditek száma	6	3
Félévek száma	2	2
Óraszám	heti 6	heti 4
Nyelvvizsga követelmény	Államilag elismert középfokú gazdasági „C” típusú nyelvvizsga	Államilag elismert középfokú gazdasági „C” típusú nyelvvizsga vagy általános felsőfok „C”
Oktatást végző egység	GTI Szakmai Nyelvi Csoport	GTI Szakmai Nyelvi Csoport
Szaktanárok képzettsége	Bölcész diploma + Gazdasági végzettség + Akkreditált gazdasági nyelvvizsgáztató	Bölcész diploma + Gazdasági végzettség + Akkreditált gazdasági nyelvvizsgáztató

Forrás: Eszterházy Károly Főiskola Tanulmányi Tájékoztatója [2006]

13. táblázat

Szakmai idegennyelv képzési keretei a Gazdálkodás és menedzsment BA-szakot indító felsőoktatási intézményekben.				
Szempontok	Gazdálkodás és menedzsment BA-szak			
Felsőoktatási intézmény	EKF	Debreceni Egyetem	Budapesti Gazdasági Főiskola /PSZFK	Kodolányi János Főiskola
Tanított tárgyak és státusza	Üzleti nyelv I.-II. Szabadon választható	Üzleti nyelv I.-II. kötelezően választható	Gazdasági szaknyelv I-II. Speciális gazd. szakn I-II.	Gazdasági szaknyelv /nincs hozzáférhető adat
Kreditek száma	3	3	nincs hozzáférhető adat	nincs hozzáférhető adat
Félévek száma	2	2	4	4
Óraszám	Heti 4	Heti 6	Heti 4 óra	Heti 4
Nyelvvizsgakövetelmény	Államilag elismert középfokú gazdasági „C” típusú nyelvvizsga v. általános felsőfok „C			
Oktatást végző egység	GTI Szakmai Nyelvi Csoport	Üzletinyelv- oktatási Csoport	A BGF Idegennyelvi- Kommunikációs Intézet PSZFK Intézeti Tanszéke	Idegennyelvi Oktatási Centrum

Forrás: a hivatkozás jegyzékben szereplő internetes források

A 12–13. táblázat adatai alapján elmondhatjuk, hogy az Eszterházy Károly Főiskolán megvannak ugyan a gazdasági szaknyelv oktatásának a lehetőségei, de ahhoz, hogy az egyre élesedő versenyhelyzetben, piacképes diplomásokat képezzünk, a gazdasági szaknyelvtanítás kereteinél a szükséges korrekciókat el kell végezni, mert ennek hiányában hosszú távon nem tudunk versenyképesek maradni. Ez azért is fontos, mert ha áttekintjük a versenytárs intézmények képzési kereteit, akkor már most is látható, hogy már vannak olyan felsőoktatási intézmények, ahol a hallgatók – szakmai nyelvvizsga előírás esetén – a szakmai idegen nyelv tanulására használják fel az OM állásfoglalásban meghatározott 4 félév heti 4 óra időkeretet.

2. 3. A szakmai idegennyelv-oktatás/ tanulás SWOT elemzése

A hallgatói igények, a képzési keretek áttekintése után, fontosnak tartjuk, hogy a SWOT elemzés segítségével, egyrészt ráirányítsuk a figyelmet a jelenlegi, illetve bevezetésre kerülő rendszer erősségeire, gyengeségeire, másrészt a lehetőségek, és veszélyek bemutatásával a képzési rendszerben szükséges változtatásokra is felhívjuk a figyelmet.

14. táblázat: A szakmai idegennyelv oktatás/ tanulás SWOT elemzése

A szakmai idegennyelv-oktatás/ tanulás SWOT elemzése (az EKF GTI II. évfolyam nappali tagozatos gazdálkodási szakos képzése és az új BA szakok összehasonlítása alapján)	
STRENGTHS /ERŐSSÉGEK	WEAKNESSES /GYENGESEGEK
Színvonalas, minőségi alapképzés	A szakmai nyelv státuszának csökkenése az új BA képzésben /kötelező→ szabadon választható/
Önálló Szakmai Nyelvi Csoport 1999 óta	Szakmai idegennyelv 2 félév !/ EKF TVSZ 4 félév általános id. nyelv/
Megbízható szakmai nyelvvoktatás	Óraszám csökkenés / 6→ 4 /
Jól képzett szakmai nyelvet oktató tanárok Bölcsész diploma + gazdasági végzettség+ Akkreditált nyelvvizsgáztató tanárok	Esetenként magas csoportlétszám
Pozitív hallgatói hozzáállás/igény - A szaknyelv tanítását szükségesnek és fontosnak tartják. (lásd. hallgatói kérdőívek)	A hallgatók heterogén, általános idegen nyelvtudása
Gazdasági nyelvvizsgázási lehetőség /BGF Akkreditált Gazdasági Nyelvvizsgahely működik az intézetben 2000 óta./	Szakmai idegen nyelvi ismeretekkel nem rendelkeznek a hallgatók, a felsőoktatásban kell kezdeni a szakmai idegennyelv tanítását + a hiányzó ált. id. nyelvi ismeretek pótlását
BGF gazdasági nyelvvizsga EU konform gazdasági nyelvvizsga Vizsgáló barát → A / B / C típus	Sávós nyelvvoktatás – hallgatók nyelvi tudásszintek szerinti oktatása – nem megoldott /órarendi probléma miatt/
Eredményes nyelvvizsga megszerzése diploma + szakmai nyelvtudás+ jó állás	Nyelvvizsga hiánya – A hallgató nem kap diplomát.
Külföldi munkavállalás lehetősége diploma + szakmai nyelvtudás esetén	Nyelvtudás hiányában még a jól képzett gazdasági szakembernek is nehéz elhelyezkedni
OPPORTUNITIES/LEHETŐSÉGEK	THREATS /VESZÉLYEK
EKF TVSZ 6§ 16. pont ,+ OM állásfoglalás idegennyelvtanulás 4 félév heti 4 óra → gazdasági nyelvvizsga esetén szakmai nyelv tanulása a GTI –n belül (+2 félév, heti 4 óra)	Nyelvvizsga hiányában a hallgató nem kap diplomát.
A szakmai nyelvvoktatás hatékonyságának növelése → sávós nyelvvoktatás, csoportok kialakítása tudásszint alapján, 10–12 fős csoport létszám	Presztízs veszteség az intézménynek (ha a hallgatók nem kapnak diplomát)
Szakmai alapozó kurzus bevezetése a + 2 félév lehetősége esetén (Bevezetés a szakmai idegennyelvbe I–II.) (A középiskola nem ad ilyen képzést!)	Veszélybe kerülhet az alapképzés is (hosszútávon, ha csak jó alapképzést kap a hallgató, de a diplomáját nem tudja megszerezni, nem idejön, hanem oda, ahol a diplomához szükséges nyelvismeret, illetve a gazdasági nyelvvizsga megszerzésében is segítik.)

Az új, EU által is elismert BA diploma → külföldi munkahely, nagyobb piac, nagyobb mozgás, magasabb anyagi elismerés	Versenyképesség csökkenése
A képzési kínálat bővítése a magyar hallgatók számára → speciális szaknyelvi kurzusok: – written business communication – gazdasági orosz nyelv bevezetése	Nagyszámú konkurencia (10–12 egyetem+ kb50 főiskola) (Azok az intézmények, akik felismerik a szakmai id. nyelv tanításának jelentőségét, és segítséget adnak intézményen belül a hallgatóknak a szakmai idegen nyelv tanulására, sok hallgatót fognak elhódítani onnan, ahol ehhez nem kapnak megfelelő segítséget a hallgatók.)
Külföldi hallgatók képzése → speciális szaknyelvi kurzusok: – written business communication – gazdasági orosz nyelv bevezetése	Az OM 2007-ben az államilag finanszírozott képzést 10%-kal csökkenti 62 000-ről 56 000 –re. (pedagógus, közgazdász, jogász)
Önköltséges nyelvvizsga tréningek	Csökkenő hallgatói létszám

(saját összeállítás)

A fenti SWOT elemzés alapján összességében elmondható, hogy az Eszterházy Károly Főiskolán, a szakmai idegennyelv-oktatás jelenlegi lehetőségei a bevezetésre került új BA szakok – **Gazdálkodási és menedzsment BA, Emberi erőforrások BA** – esetében egyértelműen romlottak, még a korábbi képzési lehetőségekhez képest is, akkor:

- amikor a szakmai idegen nyelvtudásra egyre inkább nagyobb a piaci igény,
- a verseny a felsőoktatási intézmények között is egyre élesedik,
- az EKF Gazdaságtudományi Intézetében rendelkezésre állnak a szakmai idegennyelv oktatására magasan képzett oktatók, akik egyben akkreditált nyelvvizsgáztatók,
- a hallgatók számára biztosított a diplomához előírt gazdasági nyelvvizsgázási lehetőség (BGF Akkreditált Gazdasági Nyelvvizsgahelye működik az intézetben).

Ha a közeljövőben, az arra illetékes vezetők részéről nem születik felelősségteljes döntés a szükséges változásokról, néhány éven belül Egerben, komoly veszélybe kerülhetnek az új képzések, a Gazdálkodás és menedzsment BA-, illetve az Emberi erőforrások BA szak.

Miután az Eszterházy Károly Főiskola Tanulmányi és vizsgaszabályzata rendelkezik erről a kérdéstről, (lásd 15. táblázat) az arra illetékeseknek kellene a módosítási javaslatot benyújtani és elfogadtatni, hogy még időben lépjünk, azaz tegyük meg a szükséges korrekciós lépéseket, megelőzve ezzel a versenytársakat, s egyben a szükséges változásokat is megoldhatnánk.

Kivonat az EKF tanulmányi és vizsgaszabályzatból:

„A tanulmányi kötelezettségek teljesítése

6. §

(16.) A jogszabályban előírt nyelvvizsga-bizonyítvány megszerzése érdekében a tanulmányaikat nem valamely modern filológia képzési ágba tartozó szakon folytató hallgatók számára a Főiskola 4 féléven keresztül, heti 4 órában idegen nyelvi kurzusokat ír elő, amelyeket az Idegen Nyelvi Képzési Központ hirdet meg. Az idegen nyelvi tanulmányi kötelezettségekre is az általános kreditszámítási elvek érvényesek.” (EKF Tanulmányi és Vizsgaszabályzata [2006] 7–8. oldal)

Az OM 2005. december 5-i állásfoglalása szerint – Tájékoztató az idegen nyelvi képzési feladatokról – mely szerint „a felsőoktatási intézménynek ingyenesen is biztosítani kell az idegennyelv-oktatást, mégpedig az oklevél megszerzésének feltételeként előírt nyelvvizsga megszerzését segítő képzés nyújtásával. A szakmai állásfoglalás szerint minimum 240 óras ingyenes nyelvoktatási mennyiség biztosítja a fenti célok elérését.”

Mіндеzt alátámasztja, megerősíti az a 2006 júniusában készült Kézirat, (OM belső anyaga – A szaknyelvi oktatás a magyar felsőoktatás rendszerében), mely a következő megállapításokat teszi: „Az alapképzésben, legalább 4 féléven át legalább heti 4 órában (összesen 240 óra) térítésmentesen szaknyelvoktatást kell biztosítani, melynek kreditértéke félévenként legalább 2 ECT. Ezt a *kritériumfeltételt* – pótlólag – be kell vezetni az alapszakok követelményrendszerébe.”

Fentiek alapján javasoljuk, hogy az Eszterházy Károly Főiskolán is az új BA szakokon: a **Gazdálkodási és menedzsment (BA)**, illetve **Emberi erőforrások (BA) szakon tanuló hallgatók is** – figyelembe véve, hogy számukra az államilag elismert középfokú gazdasági „C” típusú nyelvvizsga a diplomához szükséges nyelvvizsga követelmény – **tanulhassanak 4 féléven keresztül, heti 4 órában szakmai idegennyelvet, a GTI Szakmai Nyelvi Csoportjánál.**

Ez a lehetőség azt jelentené, hogy az új BA szakok esetében, a jelenlegi 2 féléven túl +2 félévben, heti 4 órában tanulhatnának a hallgatók szakmai idegennyelvet a GTI Szakmai Nyelvi Csoportjánál.

(Jelenleg az új BA szakok képzési keretében 2 félév heti 4 óra van).

A 4 félév heti 4 óra szakmai idegennyelv tanulással mód nyílna arra, hogy:

- a gazdálkodási szakos hallgatók is élhessenek a számukra előírt szakmai nyelvvizsga megszerzéséhez nyújtott Főiskolai lehetőséggel, nem kerülnének hátrányos helyzetbe, azokkal a hallgatókkal szemben, akik számára általános idegennyelvből kell a nyelvvizsgát teljesíteni,
- a szakmai idegennyelvi alapozásra 2 félév állna rendelkezésre, (Bevezetés a szakmai idegennyelvbe I–II.) (A középiskola nem ad ilyen képzést!)
- a + 2 félév magabiztosabb, hatékonyabb nyelvtudás megszerzését jelentené,
- a hallgatók eredményesen teljesíteni tudnák a diplomához előírt gazdasági nyelvvizsga megszerzésének követelményét.

A színvonalas, minőségi szakmai képzés mellett, a nyelvvizsga bizonyítvány birtokában a végzős hallgatók, meg is kaphatnák a diplomájukat, amely egyben ver-

senyképes, piacképes diplomát jelent számukra. A magasan képzett, diplomás hallgatók pedig mind az Eszterházy Károly Főiskola számára, mind a Gazdaságtudomány Intézet számára presztízsnövekedést, jelentős verseny előnyt jelentenek mindenkor a konkurens felsőfokú intézményekkel szemben.

Aki elsők között lép és cselekszik, óriási előnye lesz.

Hivatkozások:

Az Eszterházy Károly Főiskola Tanulmányi és vizsgaszabályzata [2006]: Eger.

Az Eszterházy Károly Főiskola Tanulmányi Tájékoztatója [2006]: Eger.

KURTÁN ZSUZSA–SILYE MAGDOLNA [2006]: A szaknyelvi oktatás a magyar felsőoktatás rendszerében Kézirat, az OM belső anyaga.

Tájékoztató az idegen nyelvi képzési feladatokról – OM állásfoglalás, Budapest, 2005. december 15.

VÉRTESEY LÁSZLÓ [2005a]: A felsőfokú szakemberek képzése és piaca I. Humánpolitikai Szemle 9. szám.

VÉRTESEY LÁSZLÓ [2005b]: A felsőfokú szakemberek képzése és piaca II. Humánpolitikai Szemle 11. szám.

Internetes források:

www.kodolanyi.hu

www.econ.unideb.hu/hallgatoknak/hallgatoiinformaciok/kredit_nappali_tanterv_2005.pdf

www.bgf.egysegek//tartalom

VÁRI JUDIT*

Interkulturális üzleti kommunikáció a pragmatikai kutatások tükrében: a szakmai idegennyelv-tanítás, a nyelvészeti kutatások, valamint a versenyképesség összefüggései

Intercultural business communication from a discourse analytical approach: the interrelationship of foreign language teaching, linguistic research, and competitiveness

Globalisation entails internationalisation at an everyday level, especially in the business world, i.e. besides the professional background one might not thrive without a communicative command of foreign languages. To put it differently, economic competitiveness and education are inseparable; a good command of foreign languages is one of the prerequisites on the labour market.

As a teacher of English for Business I often meet with students of outstanding English and professional skills yet facing communication problems, as their target language performance is often influenced by the patterns of their native culture and rules of linguistic performance. This phenomenon might lead to confusion, or in extreme cases to communication breakdown and loss of business, and is called pragmatic transfer.

The aim of the lecture is to approach the problem from a linguistic point of view, as well as to outline the possible directions and methods of research.

1. Bevezetés: oktatás és versenyképesség

Napjainkban a műszaki fejlődés, a dereguláció, a privatizálás és a globalizáció együttes, egymást erősítő hatása teljesen új környezetet teremt a vállalkozások számára. Miközben az egyre erősödő gazdasági verseny átlépi a nemzetközi piacok határait, a gazdasági élet szereplői a világon mindenütt komoly kihívások előtt állnak, hiszen új gazdasági, társadalmi, kulturális követelményeknek kell megfelelniük (Tudás, alkotás, érték [2005.]). A fokozott követelmények felértékelik a tudás, a készségek és az alkalmazkodóképesség eredőjének tekinthető emberi erőforrás minőségét, amely a versenyképesség meghatározó eleme. Bár kétségtelen, hogy az embe-

---

* *Vári Judit* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

ri erőforrás minősége számos egyéb tényezőtől is függ, a versenyképes és a folyamatosan megújulásra képes tudás elsődleges forrása az oktatás és a képzés (Az Európai Unió és az oktatás, képzés. [2006.]).

Az oktatásnak a versenyképesség fenntartásában és erősítésében játszott szerepe az utóbbi néhány évtizedben számos fejlett országban és magában az Európai Unióban is az oktatásról való gondolkodás egyik kulcselemévé vált (Tudás, alkotás, érték [2005]). „Az Európai Unió felismerte, hogy a gazdasági növekedéshez elengedhetetlen az oktatást és szakképzést úgy alakítani, hogy az iskolából, egyetemről kikerülő fiatalok megállják a helyüket a munkaerőpiacon, és tudásukkal hozzásegítsék a Közösséget ahhoz, hogy [az Európai Tanács 2000-es, lisszaboni célkitűzéseivel összhangban] a kontinensek közötti, egyre fokozódó gazdasági versenyben helytálljon, és erősítse pozícióit” (Oktatás. [2006]).

A versenyképesség szempontjából tehát az emberi erőforrás kulcstényező, amit a jövő szakembereinek képzésénél figyelembe kell venni. Kompetenciáikat tekintve – a globalizáció hatására – napjainkban különös hangsúllyal bír a gazdasági szakemberek idegen nyelvű szakmai kommunikációjának kérdése. Másként fogalmazva, a munkaerő használhatósága, tudása, képességei között alapvető fontosságú a kommunikatív szakmai idegennyelv-tudás birtoklása. A hallgatók ilyen jellegű kihívásokra való felkészítése a szakmai idegennyelv-tanítás feladata, amely jelentőségét – egy viszonylag gyakori jelenség – a negatív pragmatikai transzfer problematikáján keresztül szeretném illusztrálni.

A probléma lényege, hogy a hallgatók célnyelv-használata gyakran az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat jellegzetességeit hordozza, amely félreértésekhez, vagy akár a kommunikáció meghiúsulásához is vezethet, a későbbiek során pedig munkájukban félresikerült üzleti kapcsolatokat eredményezhet. Kiküszöböléséért – releváns tananyag hiányában a nyelvészeti (pragmatikai) kutatások eredményeire támaszkodva sokat tehet a nyelvtanár. Jelen munka a probléma nyelvészeti szempontú megvilágítása, valamint a problémamegoldás lehetséges irányainak és módszereinek feltérképezésén keresztül egy lehetséges kutatás körvonalaiába enged betekintést.

Dolgozatomban az idegennyelvi kommunikációs kompetencia összetevőit vizsgálom, különös tekintettel a pragmatikai komponensre, majd az interkulturális üzleti kommunikáció szóbeli aspektusára szorítkozva arra keresem a választ, hogy a nyelvészeti (pragmatikai) kutatások milyen szerepet játszhatnak a negatív pragmatikai transzfer kiküszöbölésében.

2. Interkulturális kommunikáció és kommunikációs kompetencia

Globalizálódó világunkban a kommunikáció interkulturális kontextusba ágyazódásának lehetünk tanúi, melyben egyre nő a nyelvtudás iránti érdeklődés. Interkulturális kommunikációról beszélünk, amikor a kommunikációs partnerek különböző kultúrákból származnak (Gibson [2002] 9. o.). Amennyiben anyanyelvünk sem azonos, a helyzet tovább bonyolódik, hiszen a nyelv nemcsak kifejezi, de bizonyos értelemben meg is határozza gondolkodásunkat. Másként fogalmazva, „valóságérzékelésünket és a valósághoz való viszonyunkat a kultúránk, ezen belül is az adott kultúra nyelve határozza meg, és ennek szűrőjén keresztül értelmezzük és

értjük meg a hozzánk érkező információkat” (Hidasi [2004] 28. o.). Következésképpen, amikor egy idegen nyelvet kezdünk tanulni, saját, kulturálisan „berögzült” szemléletmóddal közelítünk a feladathoz (Polyák [1997] 41.o.), amely akár a sikeres célnyelvi kommunikáció kerékkötőjévé is válhat. A kommunikációs folyamat résztvevőinek tehát nemcsak a közös nyelvet (kód), de a célnyelvi kultúrát (kulturális szűrő) is ismerniük kell (Hidasi [2004] 56. o.).

A kommunikációs kompetenciát polidimenziális fogalomként szemlélve, annak közvetlen összetevői között lényeges tehát a kulturális kompetencia birtoklása (a nyelvi, metanyelvi, para- és extranyelvi kompetencia mellett) (Bańcerowski [1994] 285–286. o.). Mindazonáltal, a kompetens nyelvhasználónak van még egy ismérve: a megnyilatkozások létrehozásához szükséges szabályrendszer ismeretén túl kompetenciája kiterjed a megnyilatkozások kontextustól függő kiválasztására és értelmezésére is (Bańcerowski [1994] 282. o.) – ez utóbbiért pedig a kommunikációs kompetencia pragmatikai komponense a felelős. (Ennek megfelelően beszélünk nyelvi, metanyelvi, para- és extranyelvi pragmatikai kompetenciáról, illetve pragmatikai kultúrkompetenciáról (Bańcerowski [1994] 282–286. o.).)

3. Pragmatikai transzfer

Előfordulhat azonban, hogy a nyelvtanuló célnyelvi pragmatikai kompetenciáját anyanyelvi pragmatikai ismeretei befolyásolják (Kasper [1992] 207. o. idézi Franch [1998] 4. o.). Ezt a jelenséget pragmatikai transzfernek nevezzük.

A pragmatikai transzfernek hagyományosan két típusát különböztetjük meg, ezek a pragmlingvisztikai (*pragmlinguistic transfer*) és a szociopragmatikai (*sociopragmatic transfer*) transzfer (Kasper [1992] 207. o. idézi Franch [1998] 7. o.), továbbá e két kategória mellett Riley nyomán egy harmadik típus is elkülöníthető, melyet nonverbális transzferként (*non-linguistic errors*) tart számon a szakirodalom (Riley [1989] 237–239. o. idézi Franch [1998] 13. o.).

A pragmlingvisztikai transzfer esetében egy nyelvi eszközhöz az anyanyelvi kultúrában rendelt illokúciós erő befolyásolja a nyelvtanuló célnyelvhasználatát (Kasper [1992] 209. o. idézi Franch [1998] 8. o.). Ilyen például, amikor valaki részletes egészségügyi beszámolót ad az egyébként szimpla üdvözlésnek szánt „*How are you?*” kérdésre, vagy nem ismeri fel, hogy a „*We must have lunch together some time*” / „*Let's do lunch*” megnyilvánulás nem tényleges meghívás, csupán udvarias elköszönési forma (Donga [1992]).

A szociopragmatikai transzfer esetében a célnyelvhasználat az anyanyelvi kultúrában érvényes társadalmi normákhoz igazodik (Kasper [1992] 209. o. idézi Franch [1998] 9. o.). A nyelvhasználatot ilyen módon meghatározó tényezők két csoportba oszthatók. A külső kontextuális tényezőkhez a felek közötti társadalmi távolság, hatalmi viszonyaik, valamint a társadalom által előírt jogaik és kötelezettségeik sorolhatók (Szili [2004] 99. o.). A belső kontextuális tényezők pedig „a kontextus azon elemei, amelyek közvetlenül meghatározzák az adott beszédaktus jellegét” (Szili [2004] 100. o.) – ezek beszédaktusonként változhatnak (például kérés esetén a kérés súlya, a beszélő kirovó szerepének foka, stb.) (Szili [2004] 100. o.). Így példá-

ul a kultúrák eltérhetnek annak megítélésében, hogy kitől, mikor és hogyan kérjünk elnézést vagy szívességet.

Végül, a nonverbális transzfer esetében az anyanyelvi kultúrában használatos nem verbális kódot alkalmazzuk a célnyelvi kommunikáció során. A nem verbális kódok állandóan kísérik és minősítik megnyilvánulásainkat, így szerepük nem elhanyagolható (Udvarhelyi [2001]). Példaként említhetők a térkezelés, szemkontaktus, hanglejtés kérdései, de félreértésre adhat okot a számok, mennyiségek ujjak felmutatásával való kifejezése is: például a magyar kettes szimbólum a kínaiiban nyolcat jelent (Hidasi [2004] 102. o.).

A nyelvi viselkedés szabályait a nyelv elsajátításával együtt, a szocializáció során tanuljuk meg. Ezek határozzák meg a nyelvhasználó benyomáskeltési stratégiáit, énmegjelenítését, valamint a beszédpartner értelmezésében is viszonyítási pontként szolgálnak. Hatását tekintve a pragmatikai transzfer a nyelvi viselkedés szabályainak szerencsés egyezése esetében pozitív. Negatív transzfer esetében a célnyelvi viselkedés szabályaitól való eltérés akár a nyelvhasználó kedvezőtlen megítélését is kiválthatja, hiszen nyelvhasználata mesterkéltnek, udvariatlannak is tűnhet a célnyelvi kultúra normáihoz képest. Végül a transzferjelenség fordított irányban is működhet: a célnyelvi viselkedés is befolyásolhatja az anyanyelvi kommunikációt (Franch [1998] 10. o.).

Ezen a ponton felmerülhet a kérdés, kommunikációs tekintetben miként küszöbölhető ki a célnyelv használatát negatívan befolyásoló pragmatikai transzfer. A pragmatikai készség fejleszthető – a nyelvtanítás során cél a felismerés, tudatosítás és gyakorlás (Dippold [2005]), az ehhez szükséges információt pedig – releváns tananyag hiányában – az interkulturális nyelvészeti kutatások biztosíthatják, pontosabban fogalmazva a diskurzuskutatás ágaihoz sorolható pragmatikai kutatások.

4. Interkulturális diskurzuskutatás

A diskurzuskutatás tárgyát „az egy mondatnál nagyobb nyelvi egységek és szerkezetek” képezik” (Crystal [1998] 154. o. idézi Tóth [2005]), azaz az írott és beszélt szövegek vizsgálatát egyaránt magába foglalja. Kutatásom középpontjában a szóbeli kommunikáció vizsgálata áll, következésképpen a továbbiakban a diskurzuskutatás azon ágaira támaszkodom, amelyek tárgyát a szóbeli nyelvhasználat sajátosságai képezik.

A mikropragmatikai kutatásokhoz sorolható beszédaktus-kutatások az egyes kultúrákban megvalósuló beszédaktusok összehasonlító elemzésével járulnak hozzá a beszélt nyelv használatára vonatkozó ismeretekhez, a beszélgetés különböző kontextusokban megvalósuló szerkezetének vizsgálata pedig a makropragmatikai kutatásokhoz sorolható konverzációelemzés tárgyát képezi.

4.1. Beszédaktus-kutatások

A megnyilatkozás jelentése az interakcióban részt vevő felek között végbemenő dinamikus folyamat eredménye, melyben a beszélő szándéka mellett a hallgató következtetési tevékenysége is alapvető jelentőséggel bír (Szili [2004] 55. o.). A prag-

matika alapfeltevése, hogy a konverzáció fenntartása érdekében az emberek bizonyos elveket követnek. Ezen elvek körvonalazására, illetve a nyelvhasználat univerzáléinak azonosítására több kísérlet is történt a pragmatika történetében. A legismertebbek közül tekintsük Grice és Leech elméletét.

A beszélő és a hallgató által követett stratégiákat Grice szerint a társalgás logikája vezérli. A zökkenőmentes társalgást egyrészt az biztosítja, hogy kommunikációjuk az együttműködés elvén (*Cooperation Principle*) alapszik, másrészt az ideális társalgás emellett a maximák négy osztályához (*Quantity* – mennyiség, *Quality* – minőség, *Relation* – relevancia, *Manner* – mód) is igazodik. „Birtoklásuk a kommunikatív kompetencia részét képezi (Bates [1976]), s a gyermekek a szocializációs folyamat segítségével sajátítják el őket” (Szili [2004] 58. o.).

Leech szerint azért, hogy csökkentjük partnerünkben az udvariatlanság benyomását, törekszünk az interakciók közben fellépő súrlódások csökkentésére. Ezt az udvariassági elv (*Politeness Principle*) hét maximájának (*tact* – tapintat, *generosity* – nagylelkűség, *approbation* – megerősítés/jóváhagyás, *modesty* – nagylelkűség, *agreement* – egyetértés, *sympathy* – rokonszenv, *phatic* – fatikus maxima) követésében valósítjuk meg (Szili [2004] 33. o., 169. o.).

E törekvések célja tehát univerzális, azaz minden nyelvre igaz elvek megfogalmazása volt (Szili [2004] 32. o.), ugyanakkor inkább azt támasztják alá, hogy a beszédtevékenységek szabályai nem vonatkoztathatók minden nyelvre és beszélőközösségre azonos mértékben (Pohl [2004]), az egyes beszélőközösségek ugyanis „sajátos, rájuk jellemző, általuk kimunkált mintákat követnek beszédükben” (Szili [2004] 101. o.), következésképpen „eltérően ítélik meg ugyanazt a helyzetet, másképpen oszthatják fel a két fél közötti szociális távolságot” (Szili [2004] 104. o.), amely nyelvhasználatukban is tükröződik.

Így az egyes kultúrák egyrészt az egyes maximákat nem azonos mértékben tekintik érvényesnek, másrészt a kulturális különbségek akár a maximák ütközéséhez is vezethetnek, amely valamilyen szemantikai következménnyel jár (Pátrovics [1998], Bańcerowski [1998]). Az anyanyelvi kompetenciával rendelkező nyelvhasználók általában sikerrel vonják el az adott helyzetből leginkább következő (pragmatikai) jelentést (Szili [2004] 61. o.) – a kompetencia hiánya viszont nehéz helyzetbe hozhatja a nyelvhasználót.

Például feszültség keletkezhet az együttműködés elve (minőségi maxima: igazmondás), és az udvariassági elv (egyetértés maxima) között az örök dilemma esetén: „vajon kívánatos-e az igazmondás minden szituációban?” (Bańcerowski [1998] 18. o.). A helyzetet bizonyos metanyelvi szekvenciák segíthetnek feloldani, azonban „az udvariasság és a világosság, azaz a tárgyilagosság közötti helyes arányok megtalálása egyáltalán nem tűnik egyszerű feladatnak” (Bańcerowski [1998] 19. o.). Az egyet nem értést például a japán vagy brit kultúrában gyakran közvetett módon fejezik ki, míg az amerikaiakra az egyértelműbb megfogalmazás jellemző. Így, míg egy japán inkább témát vált, vagy zavartan mosolyog, a brit a „*That's an interesting idea*” megfogalmazással él, az amerikai pedig nagy valószínűséggel a „*You are talking rubbish*” megnyilvánulást választja (Donga [1992]).

4.2. Konverzációelemzés

A konverzációelemzés felfogásában a beszélgetés „interaktív, rendezett, nyelvi aktivitás, melynek szerkezete szabályokból, szabályrendszerekből, és konvenciókból épül fel” (Iványi [2001] 77. o.), és amely „a beszélők interakciójában lépésről lépésre jön létre” (Iványi [2001] 77. o.).

Az elemzés során alapvetően az alábbi három problémakör vizsgálható: a beszélőváltás mechanizmusa (*turn-taking*), a szekvenciális rend (*sequential order*) és a javítási mechanizmus szabályai (*repair*) (Iványi [2001] 78. o.).

A beszélőváltás mechanizmusa esetében érdekes lehet a beszédlépváltás rendszere, a beszédlépváltásra alkalmas pont, a két beszédlépés közti terület szerkezete, a beszélőváltás rendjének szabályai, a beszédlépés mint a beszélőváltás alapegységének belső felépítése, illetve hogy a beszélőpartnerek hogyan igazodnak egymáshoz a beszélőváltás mechanizmusa során (Iványi [2001] 78–81. o.).

A szekvenciális rendezettség vonatkozásában vizsgálható egyrészt a szekvencia mint a beszélgetés alapmodellje, a párszekvenciák szerkezete, bővítése, kiegészítése, módosítása, valamint az előaktivitások és előszekvenciák; másrészt a beszélgetés mint szociális egység szerkezeti felépülése, a beszélgetés keretein belül megvalósuló nagyobb integrációs egységek, valamint a társalgáskezddés és -zárás kérdései (Iványi [2001] 81–83. o.).

Végül, a konverzációelemzés foglalkozik a javítási mechanizmus szabályaival, azaz „a verbalizáció és a megértés folyamatával kapcsolatos empirikus jelenségekkel is” (Iványi [2001] 83. o.). A megértés ellenőrzését előre és utólag biztosító lehetőségek között az előbbi három kategória említhető. A megnyilatkozások befogadó-specifikus felépítése; bizonyos nyelvi szerkezetek (pl. körülírás, reformulálás, újrafogalmazás), melyek célja bizonyos kifejezések átdolgozása; valamint a beszédértékelést és -magyarázatot szolgáló metadiszkurzív kifejezések (pl. szókereső folyamat), „melyek a beszédprodukción különböző hibáira és problémáira utalnak, anélkül, hogy megoldanák azokat (Iványi [2001] 83–86. o.).

Az elemzés során célnk behatolni a beszélgetés mögé, azaz egyrészt megállapíthatjuk a sikeres interakcióhoz szükséges minimális feltételeket nyelvészeti szempontból, másrészt megkíséreljük feltárni az emberek közötti társadalmi viszonyok, az előítéletek, az iskolázottság és a kultúra rejtett hatásait a társalgásra (Szili [2004] 31–32. o.).

5. Célok, hipotézisek, módszerek

5.1. Célkitűzések

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy – a nyelvtanítás támogatásaként – a pragmatikai kutatások milyen szereppel bírnak a célnyelv használatát negatívan befolyásoló pragmatikai transzfer kiküszöbölésében.

A szakirodalom feltérképezése során, a kutatás lehetséges célkitűzéseit illetően alapvetően két fő kérdéskör látszik körvonalazódni. Egyrészt figyelembe véve a már megvalósult és még folyamatban lévő kutatások eredményeit (ELTE, CCSARP), pontosítani kell, hogy a probléma vonatkozásában milyen területek várnak még

feltárássra; másrészt hogy mi jellemzi a magyar anyanyelvű hallgatók (angol) célnyelv-használatát a pragmatikai transzfer vonatkozásában. Ennek során vizsgálható, hogy a hallgatók angol nyelvű szóbeli kommunikációját a pragmatikai transzfer mely típusai jellemzik, s ezek milyen okokra vezethetők vissza; másrészt pedig, hogy mi jellemzi az adatközlők célnyelvhasználatát során megvalósuló beszédaktusokat, illetve a társalgás során követett konverzációs stratégiáikat.

5.2. A kutatás hipotézisei

A kutatás e kezdeti fázisában az alábbi hipotézisek valószínűsíthetők. 1) A transzferjelenségek típusa és gyakorisága vonatkozásában feltételezhető, hogy a negatív szociopragmatikai transzfer lesz a gyakoribb. 2) A beszédaktusokat és konverzációs stratégiákat tekintve sok eltérés várható az alábbi szempontok esetében: a társalgáskezdés és -zárás kérdései (udvarias üdvözlési formák használata), a beszélés-váltás, az időnyerés céljából használatos paralingvális kódok, a beszélőváltást kísérő nonverbális kódok (pl. hanglejtés), a visszajelzés eszközei, az üzleti tárgyalást megelőző *small talk*. 3) Végül feltételezhető, hogy a nyelvhasználat a társadalmi változók (például az adatközlők életkora, neme, iskolai végzettsége, munkahelyi beosztása, társadalmi hovatartozása), illetve az adatközlők célnyelvi előlete, valamint nyelvi attitűdje függvényében érdekes variációt fog mutatni.

5.3. A kutatás módszerei

Adatközlőként az angol üzleti szaknyelvet tanuló felsőoktatási hallgatók mellett célszerűnek tűnik multinacionális vállalatok dolgozóinak bevonása a kutatásba. Az alkalmazandó technikák között szerepelhet a diskurzus-kiegészítő teszt/kérdőív, a megfigyeléssel kombinált, szóban, szerepjátszással nyert nyelvi korpusz elemzése, valamint a valóságos élethelyzetben (például üzleti vacsora, vállalati értekezlet, üzleti tárgyalás, állásinterjú) rögzített interakciók vizsgálata, s végül az adatközlőkkel, nyelvhasználati választásaikkal kapcsolatban készített interjú elemzése.

6. Összegzés

Dolgozatomban az emberi erőforrás minősége, az oktatás és a versenyképesség összefüggéseinek keretén belül a szakmai idegen nyelv tanításának jelentőségét vizsgáltam a negatív pragmatikai transzfer problematikájának megvilágításán keresztül.

Pragmatikai kompetencia hiányában a hallgató célnyelv-használatát az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat jellegzetességeit hordozza, amely félreértéshez, vagy akár a kommunikáció meghiúsulásához is vezethet, a későbbiek során pedig munkájában félresikerült üzleti kapcsolatokat eredményezhet. A probléma kiküszöböléséért – releváns tananyag híján a pragmatikai kutatások eredményeire támaszkodva – sokat tehet a nyelvtanár. A dolgozat a probléma nyelvészeti szempontú megvilágítására, valamint a problémamegoldás lehetséges irányainak és módszereinek feltérképezésére tett kísérletet egy lehetséges nyelvészeti kutatás körvonalazásán keresztül.

Konklúzióként leszögezhető, hogy vannak még feltáratlan területek a probléma vonatkozásában, s hasznos lenne az üzleti életben megvalósuló interkulturális kommunikáció anyagán alapuló kutatás eredményeit felhasználva elkészíteni az angol és magyar nyelv beszédaktusainak és a megvalósuló konverzáció felépítésében követett szabályok összehasonlító elemzését és rendszerezését a nyelvtanítás számára.

Hivatkozások

- Az Európai Unió és az oktatás, képzés. [2006]: Forrás:
<http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=861>
- BAÑCZEROWSKI, J. [1994]: A kommunikációs kompetencia és összetevői. Magyar Nyelvőr. 118.3:277–286. o.
- , [1998]: A nyelvhasználat elvei és etikai dimenziói. Magyar Nyelvőr. 122.1:15–20. o.
- BATES, E. [1976]: *Language and context: The acquisition of pragmatics*. New York: Academic Press.
- CRYSTAL, D. [1998]: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris. Budapest.
- DIPPOLD, D. [2005]: The L2 development of pragmatics: How English native speakers learn to disagree in German. Forrás:
<http://www.soton.ac.uk/~dod1/Conference%20Proceedings.pdf> .
- DONGA GYÖRGY [1992]: *A változatos és változó Anglia*. Megjelent: Hidas, J. (szerk.): *Kultúra, viselkedés, kommunikáció: Külkereskedőknek, idegenvezetőknek, diplomatáknak, utazóknak*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 53–69. o
- FRANCH, B. [1998]: *On Pragmatic Transfer*. *Studies in English Language and Linguistics*. 5–20. o. Forrás: <http://www.uv.es/~boup/PDF/Sell-98.pdf> .
- GIBSON, R. [2002]: *Intercultural Business Communication*. Oxford University Press. Oxford.
- HIDASI JUDIT [2004]: *Interkulturális kommunikáció*. Scolar Kiadó. Budapest.
- IVÁNYI ZSUZSA [2001]: *A nyelvészeti konverzációelemzés*. Magyar Nyelvőr. 125.1:74–93. o.
- KASPER, G. [1992]: *Pragmatic Transfer*. *Second Language Research*. 8:3, 203–231. o.
- Oktatás. [2006]: Forrás:
http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=9
- PÁTROVICS PÉTER [1998]: *Beszédaktusok-konverzációs stratégiák-kultúrák*. Magyar Nyelvőr. 122.2:142–150. o. Forrás: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/aktualis/Patrovics.Peter.htm> .
- POHL, G. [2004]: *Cross-cultural Pragmatic Failure and Implications for Language Teaching*. SLTT. Vol.4. Forrás: <http://www.usq.edu.au/opacs/slnt/> .
- POLYÁK ILDIKÓ [1997]: *Cross-cultural Communication: When in Rome, do as the Romans do*. Külkereskedelmi Főiskola. Budapest.

- RILEY, P. [1989]: Well don't Blame me: On the Interpretation of Pragmatic Errors. Megjelent: Oleksy (szerk.): Contrastive Pragmatics. John Benjamins. Amsterdam. 231–249. o.
- SZILI KATALIN [2004]: Tetté vált szavak: A beszédaktusok elmélete és gyakorlata. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- TÓTH TAMÁS [2005]: Miért nem állnak szóba egymással a diskurzusok?. Forrás: http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/totht_miért_nem_allnak_szoba_egymással.htm .
- Tudás, alkotás, érték: A Magyar Köztársaság Kormányának tudomány-, technológia- és innovációpolitikai középtávú stratégiája a gazdasági versenyképesség ösztönzésére (2005-2013). Tervezet. [2005]: Forrás: [http://www.ftt.hu/strategia_terv_korm\[1\].2005.09.14.pdf](http://www.ftt.hu/strategia_terv_korm[1].2005.09.14.pdf)
- UDVARHELYI MARGIT [2001]: Ismeretek az emberi kommunikációról. Győr: SZIF-Universitas.

SZÉP BEÁTA*

A gazdasági-jogi szakfordítás problematikája Problematic aspects of economic and legal translations

Which factors contribute to competitiveness? This is a very complex issue, which goes beyond the realm of this presentation; therefore I would like to concentrate on one aspect, namely the communication factor, more specifically specialised translation, which is an indispensable element in establishing and maintaining international relationships, as well as participating in international economic life actively, effectively and successfully.

The privatisation process and entrepreneurship, starting in Hungary in the early 1990's, gave rise to a large number of translation agencies, which had various professional backgrounds and operated at various standards. Simultaneously, the democratic changes, as well as Hungary's accession to the European Union, paved the way to the appearance and increase of foreign-interest or foreign-owned companies, resulting in a significant increase in demand for economic and legal translations.

In light of the above developments, we might ask the question: what were and are the criteria or professional background that specialised translators use and can we speak of a unified set of criteria for specialised translations of economic and legal texts?. Translation itself is none other than making a series of choices: the translator uses objective and subjective factors to select the best options. Economic and legal translations, however, are characterised by their own specific problems. Certain economic and legal phenomena are manifested differently in the countries of the source and target languages; what's more, an element of one country's economic or legal system might be absolutely unknown in the other's (e.g. the German "Ich-AG" term cannot be translated in Hungarian as "Én-Rt" (I-Co.), although the phenomena that the German term refers to, namely this form of involuntary entrepreneurship, is known in Hungary). Translators face a difficult choice in such cases: when translating the legal regulations of such phenomena, should they insist on the literal translation of these terms, which might puzzle the target language reader completely or lead to misunderstandings, or use the expressions of the target language country (if they exist), which are understood by the target language readers, but may not fully correspond to the source language term in question.

Translators have a significant responsibility: the success of a tender (and consequently the increase in competitiveness) or even a business deal may depend on their expertise, talent or professionalism.

---

* Szép Beáta PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

Bevezetés

Az alábbi tanulmányban a versenyképességet, valamint a regionális versenyképességet elősegítő nyelvközi kommunikáció egyik fajtáját, nevezetesen a szakfordítás, konkrétan a gazdasági-jogi szakfordítás problematikájának szemléltetését tűztük ki célul. A nyelvközi kommunikáció és a versenyképesség kapcsolatáról az 1. fejezetben, az alapfogalmak tisztázása során lesz szó, itt említjük továbbá azokat a sajátosságokat, amelyek relevánsak a téma szempontjából, s amelyek egyben a kommunikációnak az idevágó, szűkebb értelmezési lehetőségét is megadják. A 2. fejezet foglalkozik a fordítások speciális körével, az ipari környezetben végzett szakfordításokkal, ezen belül bővebben a jogi szakfordítások specifikumaival, majd a 3. fejezet tárja fel azokat a problémákat, amelyekkel az ezen területen végzett fordítás végzőinek szembe kell nézniük. Fontos megemlíteni, hogy a tanulmány térbeli korlátai miatt most elsősorban a szókészletet érintő problémákra koncentrálnunk, melyekre a konkrétan a gazdasági jogi szövegekkel foglalkozó 4. fejezetben említünk megoldási lehetőségeket.

1. Alapfogalmak

1.1. Versenyképesség

A rendszerváltás utáni Magyarországon a gazdasági életben is számos új fogalom került be a köztudatba, melyek többsége hamarosan meghatározó jelentőségűvé vált a hazai gazdasági élet minden szereplője számára. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb a versenyképesség fogalma. Mit értünk versenyképességen? Lengyel Imre meghatározása szerint: „A versenyképesség (*competitiveness*) gyakran használatos közgazdasági kifejezés, mind vállalatok, mind országok elemzésekor régóta széles körben előfordul, általános értelemben a piaci versenyben elért sikerhez kapcsolódik. Vállalatoknál a piaci versenyre való hajlamot, készséget, a piaci részesedés és jövedelmezőség növelését, az üzleti sikerességet, a tartós versenyelőnyöket jelenti. Nemzetgazdaságok esetében a nemzetközi versenyben való sikerességet, az exportpiaci részesedést, a pozitív külkereskedelmi mérleget, a növekvő kibocsátást stb. értik alatta” (Lengyel [2000] 40. o.). Jelen tanulmány szerzője nem közgazdász, így a fenti definíciók helytállóságának megítélését a téma szakembereire bízta. Itt csupán a meghatározást továbbgondolva szeretnénk rávilágítani a versenyképesség (a regionális versenyképesség) és a szakfordítások, ezen belül is a gazdasági-jogi szakfordítás kapcsolatára.

A fentiek értelmében, azokból kiindulva tehát elmondható, hogy a versenyképesség szempontjából az üzleti sikeresség releváns. Ennek a sikerességnek természetesen számos összetevője van, melyekkel itt most nem foglalkozunk. Van azonban két, a témánk szempontjából döntő fontosságú tényező, amely a 21. században nélkülözhetetlen a siker eléréséhez: az egyik az információ (az információ megszerzése, „birtoklása”), a másik pedig az információhoz kapcsolódó, és egyúttal annál tágabb értelmű kommunikáció. Ezekről lesz szó a későbbiekben. Mielőtt azonban tovább-

lépnénk, szükséges még egy, a jelen konferencia címében megtalálható másik kulcsfogalom tisztázása: ez pedig a regionális versenyképesség.

1.2. Regionális versenyképesség

Magyarország Európai Unió csatlakozása következtében egyre gyakrabban találkozunk a regionalitás kifejezéssel, hiszen az EU regionális szintben (NUTS2) gondolkozva alakította ki például a támogatási politikáját (például a ROP-támogatások rendszere), amely tényező – gondolva itt most már a versenyképesség fogalmára is – hazánk számára nem elhanyagolható, sőt talán nem túlzás akár döntő fontosságúnak is nevezni.¹ A „regionális versenyképesség” fogalmán leegyszerűsítve pedig a következőt érthetjük: „a régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve” (Lengyel [2000] 44. o.).

Láthatjuk tehát, hogy a versenyképesség fogalmának szemléltetése során kiemelt üzleti sikeresség itt a nemzetközi (globális) verseny színterére helyeződik. A korábban említett információt és kommunikációt így egy, a témánk szempontjából releváns tényezővel kell kiegészítenünk: ez pedig a nemzetköziség. A nemzetközi verseny, a nemzetközi kapcsolatok fogalma minden esetben maga után vonja a magyar vállalatok, illetőleg régiók számára a nyelvi adottságokból eredő problematikát, nevezetesen a megfelelő szintű idegen nyelv tudását, az idegen nyelven történő kommunikáció szükségességét. Ahhoz, hogy akár egy vállalat, akár egy régió hosszú távon sikeresnek legyen mondható a nemzetközi versenyben, elengedhetlen feltétele egyrészt a megfelelő információkhoz (például a piaci szereplőkről, a piac változásairól, a támogatásokról, fejlesztési lehetőségekről) való hozzáférés, másrészt a partnerekkel, ügyfelekkel való kommunikáció, mely két tényező jelen esetben valószínűsíthetően nem magyar nyelven, hanem valamely idegen (ez az Európai Uniót tekintve elsősorban angol, német, francia²) nyelven realizálódik.

1.3. Nyelvközi kommunikáció

A kommunikáció az a tevékenység, melynek során az adó (esetünkben egy szerző) egy adott üzenetet (esetünkben információt) közvetít bizonyos csatornán keresztül a vevő (esetünkben az olvasó) felé. Ez az üzenet valamilyen jel (esetünkben nyelvi jel) formájában realizálódik. Ez az információátadás-átvétel természetesen történhet egy nyelven belül is, a kommunikációnak ezen formájával azonban itt nem kívánunk foglalkozni, hiszen jelen esetben magyarországi vállalatok és régiók nemzetközi versenyképességéről szólva a magyar és egy idegen nyelv közötti kommuni-

¹ Az EU területén használatos NUTS statisztikai rendszer – mint ahogy maga a támogatási politika is – természetesen ennél lényegesen összetettebb, ennek elemzése azonban nem a jelen tanulmány feladata, itt csupán a téma szempontjából releváns jellemzőket szemléltetjük.

² Az EU-ban jelenleg 20, 2007. január 1-jétől pedig 23 hivatalos nyelv létezik, ezek mindegyike egyenrangúnak tekintendő. A fenti sorrend tehát jelképes, alapját az adja, hogy az adott nyelvet hányan beszélik az EU területén anyanyelvként és idegen nyelvként.

kációt vizsgáljuk, amelynek során egy forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveggé alakításával jut el az üzenet a feladótól (adótól) a címzettig (vevőig).

A természetes nyelvek közötti kommunikáció történhet írásban és szóban egyaránt. Tanulmányunkban az írásos nyelvközi kommunikáció során felmerülő problémák megtárgyalását tűztük ki célul, itt szeretnénk azonban utalni a szóbeli kommunikációs szituációk aktív megjelenésére az üzleti életben (például üzleti tárgyalás), amelyek természetesen ugyanolyan relevánsak a versenyképesség szempontjából. Bizonyos megállapításaink, mint ahogy a 4. fejezetben említett megoldási lehetőségek is, természetesen a szóbeli kommunikációs helyzetekben felmerülő problémákra is vonatkoztathatóak.

A regionális versenyképesség szempontjából az ipari környezetben végzett fordítás – a kifejezést Sager használja (Sager [1993]) problematikája érdekes, amelynek esetében mindig van egy (vagy több) forrásnyelvi szerző(k), egy (vagy több) célnyelvi olvasó(k) és egy megbízó, aki lehet a szerző, de lehet az olvasó is, vagy akár egy harmadik személy, aki a fordítót megbízza a forrásnyelvi szöveg célnyelvi szöveggé történő transzformálásával. A sikeres információcsere feltétele ez esetben a sikeres fordítás, amelynek mérése önmagában véve is rendkívül sok problémát vet fel, ezek tárgyalásától itt eltekintünk (bővebben lásd: Sager [1993] 145–150., valamint 237–241. o.).

2. A szakfordításról

Ahhoz, hogy a szakfordítás problematikáját megvizsgálhassuk, első lépésként fontos fordítás tevékenységének meghatározása. A fordítást mindig alkotó tevékenységként kell szemlélnünk, melynek természetéből adódó sajátossága, hogy egy vagy több szabad választást enged meg, vagyis szubjektív döntések sorozata (Klaudy [1997] 21. o.). Ez a megállapítás már magában hordozza az alapproblémát: mi alapján választ egy fordító? Hogyan dönt, ha a kommunikációs szituáció szereplőinek (a forrásnyelvi szerző, a célnyelvi olvasó, megbízó) elvárásait szem előtt tartja, egyáltalán lehetséges-e minden szereplő igényeinek megfelelni, és ha nem, milyen elvárásokra legyen tekintettel? Milyen mértékben vegye figyelembe a forrásnyelvi szöveg adottságait a célnyelvi környezet specifikumaival szemben és fordítva? Természetesen a fordítás folyamata azonban nem csupán szubjektív döntésekből áll, hanem minden esetben bizonyos objektív törvényszerűségek szerint zajlik (Klaudy [1997] 21. o.), amely törvényszerűségek behatárolják a választás lehetőségeit. Összefoglalva azt mondhatjuk tehát, hogy a fordítás esetében „bizonyos objektív törvényszerűségek szerint zajló, ugyanakkor több szubjektív választást megengedő tevékenységről van szó” (Klaudy [1997] 21. o.).

2.1. A szakfordítás, mint a fordítás speciális területe

A szakfordítás esetében a fentiekén túlmenően még további problémákkal kell szembenéznünk. Az első maga az anyag, amivel a fordító dolgozik, a nyelv (nyelv-pár) specifikus szubsztanciája, vagyis maga a szaknyelv. Létezik-e szaknyelv egyáltalán? S ha igen, hogyan lehetne az definiálni? Mi különbözteti meg a szaknyelvet a

köznyelvtől? Mi alapján tehetünk különbségeket egy szaknyelv esetében akár a köznyelvtől, akár más szaknyelvektől? Mondhatjuk-e, hogy csupán szókészletbeli sajátosságokról lenne itt szó?

A szaknyelv definiálását már számos esetben kísérelték meg, ezek részletes taglalásától itt eltekintünk (vö. Kurtán [2003] 39–44. o.). Tanulmányunkban a szaknyelven Harris meghatározását vesszük alapul, aki a szaknyelvet alnyelvként definiálja. „Az alnyelvek olyan alrendszerek, amelyek a kommunikáció speciális területein megvalósítandó célok szerint választják ki a nyelvi eszközöket.” (Kurtán [2003] 40. o.) Az eszközök kiválasztása tehát vonatkozik egyfelől a rendelkezésre álló elemek tárházára, másfelől pedig ezen elemek alkalmazására. Megállapítható, hogy az alnyelvek a köznyelvi nyelvhasználattól nem csupán szóhasználatukban térnek el, de szintaktikai különbségeket is mutathatnak, olykor akár olyan nyelvtani szabályokat is tetten érhetünk bennük, amelyek a köznyelvre nem jellemzők. Ezen túlmenően elmondhatjuk, hogy az alnyelvek „elkülöníthetők a köznyelvtől és más alnyelvektől a szöveg szerzőjének szándéka, az üzenet célja, tartalma és témája alapján” (Kurtán [2003] 41. o.).

A szaknyelvi kommunikációs szituáció szereplői – az adó és a vevő – szempontjából – három esetet különböztethetünk meg:

- a) szakember – szakember,
- b) szakember – laikus,
- c) laikus – laikus közötti kommunikációt.

A jog olyan terület, amelyben mindhárom kommunikációs szituáció előfordul (Szabari [1996] 116. o.). A fordítás sikerességét szem előtt tartva rendkívül lényeges, hogy az adott kommunikációs aktus milyen szituációban zajlik.

Az ipari környezetben a szakfordítás készítőjének tehát a speciális nyelvi eszközökkel és a szaknyelvre, mint alnyelvre vonatkozó törvényszerűségekkal kell tisztában lenni ahhoz, hogy megfeleljen a kommunikáció szereplői (szerző, olvasó vagy megbízó) elvárásainak, vagyis hogy megfelelő színvonalú szakfordítást készíthessen. Ehhez azonban minden esetben szükség van még a szerző szándékának, az üzenet céljának, tartalmának és témájának alapos és pontos ismeretére, amely első látásra talán evidenciának tűnik, ám ha közelebbről szemügyre vesszük ezeket, láthatjuk, hogy a kérdés korántsem ilyen egyszerű. Míg a legtöbb esetben a szerző szándéka világos, a másik két tényező tisztázása már korántsem ilyen egyszerű kérdés. Erre térünk ki az alábbiakban.

2.1.1. Az üzenet célja

Az ipari környezetben való fordítás esetében a kommunikációs szereplők közül nagy szerepe van a megbízóknak (pl. fordítóirodák). Ők a felelősek azért, hogy a megfelelő színvonalú szakfordítás elkészítése érdekében a fordító pontosan tisztában legyen az üzenet céljával. A gyakorlatban azonban ez sok esetben nem így működik: a megbízó nem szereti ezt a fordítóval közölni, félve attól, hogy ha esetlegesen a fordító tudomására jut az üzenet célja, s ezzel a szerző kiléte, a későbbiekben személyesen, a megbízó igénybevétele nélkül jut további fordítási megbízásokhoz. Ezért aztán előfordul, hogy a tapasztalatlan fordító félreértelmezi, vagy nem is veszi kellőképpen figyelembe az üzenet célját, és habár nyelviileg „tökéletes” fordítást készít,

de ugyanakkor nem megfelelő stilisztikai elemeket választ, és így az elkészült célnyelvi szöveg nem képes betölteni a kommunikációs funkcióját, ezzel gyakorlatilag használhatatlanná válik. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy az üzenet küldője vagy a címzettje (aki a fordítás elkészítését kérte) nem hajlandó fizetni a kész fordításért, és bizonyos esetekben ez akár bírósági peres eljáráshoz is vezethet.

2.1.2. Az üzenet tartalma és témája

A forrásnyelvi üzenet tartalmának és céljának felismeréséhez és egzakt meghatározásához a szakmai szöveg fordítójának a nyelvismereten túlmenően megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie az adott szakterületet illetően, értve ez alatt az adott szaknyelvre vonatkozó szóhasználatot, valamint az egyéb formai elemeket egyaránt. Ezért a szakfordítások készítőinek alaposan fel kell készülniük, adott esetben konzultálniuk kell a szerzővel, vagy amennyiben ez nem lehetséges, a szakterületen jártas, elsősorban célnyelvi, vagy a célnyelven magas szinten beszélő szakemberrel, annak érdekében, hogy a megfelelő színvonalú szakfordítást elkészíthessék. A szóbeli kommunikációban részt vevő tolmácsoknak különösen fontos ez, hiszen míg az írásban készített fordítás folyamatosan alakítható, változtatható, addig a szóbeli tolmácsolás egyszeri és megismételhetetlen, így a tolmács nem megfelelő felkészültsége adott esetben a kommunikáció sikertelenségéhez vezethet, aminek a következményei például egy üzleti tárgyalás vagy nemzetközi szakmai konferencia alkalmával igen súlyosan lehetnek.

2.2. A jogi szakfordítások specifikuma

Mialatt a fenti megállapítások természetesen a jogi szakfordításokra is érvényesek, az ilyen jellegű szövegek fordítóinak egy további lényeges problémával is szembe kell nézniük: ez pedig az a tény, hogy a jog magában a nyelvben létezik. Mint ahogy Szabó Miklós a jog és a nyelv interferenciájáról szólva fogalmaz: „a jogászok »a szavakból élnek«” (Szabó [2000] 1. o.), vagyis munkaeszközük maga a nyelv. Az nem kérdéses, hogy a jogi nyelvet szaknyelvnek tekintjük, ezen belül azonban egy olyan speciális nyelvvel van dolgunk, amely – ellentétben például a műszaki, orvosi, vegyi vagy informatikai szaknyelvtől – esetében az általa jelölt dolgok rajta kívül nem léteznek (vö. Szabari [1996]). A jognak és a nyelvnek ez a szoros összefonódása speciális tudást követel meg a jogi szakszövegek fordítóitól, vagyis a jogi szakfordítások elkészítéséhez nem elegendő az anyanyelv és az adott idegen nyelv akadémiai szintű tudása, a sikeres fordításhoz nélkülözhetetlen legalább az adott jogterület megfelelő ismerete, sőt egyes vélemények szerint a legszerecsébb, ha a fordító jogász és nyelvészeti végzettséggel egyaránt rendelkezik (vö. Cúth [2006] 71–72. o.).

Ipari környezetben a jogi szövegek – hivatásos – fordítói közül valószínűleg nem mindenki rendelkezik jogász végzettséggel. Az alapvető problémát azonban nem a jogi képzetlenség jelenti, hiszen egyrészt a megfelelő szakemberrel való, korábban már említett konzultációval ez a tudásbeli hiány véleményünk szerint pótolható, másrészt a jogi szakszövegek jogász végzettségű fordítóinak kommentárjaiból kitűnik, hogy adott esetekben – pl. a célnyelvi terminus helyes megválasztása – maguk

is hasonló problémákkal küzdenek, mint a nem jogi végzettségű fordítók (ezt taglalja a 4. fejezet).

3. A jogi szövegek fordításának problematikája

Az alábbiakban két olyan problémát kívánunk taglalni, amelyekkel általában a jogi szövegek fordítása során szembe kell néznünk. Az első a forrásnyelvi-célnyelvi tartalom prioritása, a második a fordíthatóság kérdése. A két probléma egymástól a gyakorlatban nem választható külön, itt azonban – csupán a problémák transzparens tárgyalása céljából – ezt mégis megkíséreljük.

3.1. A forrásnyelvi-célnyelvi tartalom prioritása

Leegyszerűsítve a fordítás folyamatát azt mondhatjuk, hogy a fordítók munkájuk során a forrásnyelvi szöveg nyelvi eszközökkel kifejezett tartalmát (az üzenetet) igyekeznek közvetíteni a célnyelv nyelvi eszközeinek felhasználásával. A jogi szövegek esetében azonban ezzel kapcsolatban egy további probléma adott: mivel – mint említettük – a jog a nyelvben realizálódik, a forrásnyelvvvel és a célnyelvvel „dolgozó” fordító két különálló jogi struktúrával, a forrásnyelvi, valamint a célnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrájával szembesül egyidejűleg. Habár ezen jogi struktúrák mutathatnak fel hasonlóságokat, valószínűleg nem szorul különösebb magyarázatra az a tény, hogy eltérő társadalmak esetében nincs totális megfelelés e társadalmak jogi struktúrái között. Ebből adódóan egy forrásnyelvi jogi szöveg célnyelvre való transzformálása során a fordító találkozhat – és a legtöbb esetben találkozik is – olyan jelenséggel, amely csupán a forrásnyelvi jogi struktúra sajátja. Ebben az esetben a fordító nehéz döntés előtt áll. Ha olyan célnyelvi szöveget készít, amely teljes egészében hű a forrásnyelvi szöveg tartalmához, a célnyelvi olvasó azt valószínűleg vagy nem érti meg, vagy félreérti, hiszen optimális esetben is csupán csak a saját társadalmi közegének jogi struktúrájával van tisztában, így az attól eltérő jelenségek, kifejezések – megfelelő magyarázat hiányában – számára értelmezhetetlenek, vagyis a fordítás elveszíti eredeti célját, hogy a célnyelvi olvasó számára az üzenet értelmezhető legyen. Ha viszont a fordító megkísérli a forrásnyelvi szöveg tartalmát a célnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrájához adoptálni (eltorzítva az eredeti üzenet tartalmát), így a célnyelvi olvasó az üzenetet megérti ugyan, de úgy érezheti, hogy a forrásnyelvi társadalmi közeg jogi struktúrája megegyezik az általa is ismert célnyelvi jogi struktúrával (ami azonban nem felel meg a valóságnak), így a fordítás ismételten nem éri el a célját (Szabari [1996] 118. o.).

A fenti probléma érzékeltetésére Szabari Krisztina megemlíti, hogy a magyar jogi normákban számtalan esetben találkozhatunk a következő mondatkezdéssel: „*Ha a jogszabály eltérően nem rendelkezik, ...*”. Ennek a németben a következő mondatkezdés felel meg: „*Wenn das Gesetz nichts anderes bestimmt, ...*”. Ebből az következne, hogy a *jogszabály* és a *Gesetz* (‘törvény’) kifejezések egymásnak egyenértékű megfelelései, azonban a magyarban a *jogszabály* olyan gyűjtőfogalom, amely alá a törvény is beletartozik, így leginkább a német *Rechtsregel* kifejezéssel egyenértékű (Szabari [1996] 118–119. o.).

Kézenfekvő lenne általánosságban azt mondani, hogy a fordító kövesse az első utat, azaz a forrásnyelvi tartalom élvezzen prioritást, miközben az adott helyeken a fordító megfelelő magyarázatokkal tegye világossá a célnyelvi olvasó számára nem egyértelmű, vagy értelmezhetetlen kifejezéseket. A gyakorlatban azonban – éppen a jogi szövegek sajátosságából eredően – erre a legtöbb esetben nincsen lehetőség. A jogi szövegek többsége ugyanis – kötött formájánál fogva – a legkevésbé enged meg több fordítói magyarázatokat. A kérdés tehát továbbra is nyitott. Általánosan alkalmazható elv hiányában fordítóknak továbbra is – a konkrét probléma természetéhez igazodva – egyéni megoldásokat kell találniuk annak érdekében, hogy a fordítás betölthesse funkcióját.

3.2. Fordíthatóság: a reáliák problematikája

A fordítástudomány meghatározása szerint *reália* vagy *kultúrszó* a forrásnyelvi kultúrára speciálisan jellemző jeltárgy elnevezése (Klaudy [1997] 121–122. o.). Ilyen speciális jeltárgy lehet egy tárgy (*iglu*), de gasztronómiai elnevezés (*téliszalámi*), történelmi esemény (*honfoglalás*), ruházat (*mente*) stb. is. Ezek idegen nyelvre történő fordítása természetesen komoly nehézségekbe ütközik. Mint már utaltunk rá, egy társadalom jogi struktúrája a nyelvében realizálódik, s mivel két különböző társadalom jogi struktúrája a legritkább esetben felel meg egymásnak teljes mértékben, így nem meglepő, hogy a jogi szövegekben számos reáliát találunk, amelyeknek a célnyelven történő visszaadása a fordító számára sok esetben meglehetősen nagy fejtörést okoz.

Horváth Péter Iván különbséget tesz:

- a) reália,
- b) fordíthatatlan elem (*nonekvivalens lexikai egység*), valamint
- c) fordíthatatlan reália között (Horváth [2004]).

Megemlíti, hogy számos olyan, egy adott közösségre jellemző jeltárgy létezik, amely máshol ugyan nem fordul elő, mégis van megfelelője, ilyen például az angol-szász jogrendszerben használatos *bail* (óvadék), *grand jury* (vádtanács) vagy *prosecution* (bűnvádi eljárás) (Horváth [2004] 33. o.). Ezek tehát olyan reáliák, amelyek fordíthatók. Ezen túlmenően vannak olyan jeltárgyak, amelyek a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúrában egyaránt fellelhetők, mégis nehezen vagy alig fordíthatók. Ilyen például a magyar *cégkivonat*, amely okirattípusra nincs spanyol kifejezés, habár „a Madridi Céghivatal szintén képes és szokta is hitelt érdemlően igazolni egy gazdasági társaság hatályos adatait” (Horváth [2004] 33. o.). Fordíthatatlan reáliaként Horváth Péter Iván a magyar *fogalmazó* szót említi, bár kitér arra, hogy a „fordíthatatlan” terminus pontatlan, így annak elvetését javasolja (Horváth [2004] 34. o.).

A fordíthatóság kérdése természetesen a legtöbb esetben, így a jogi szövegek esetében is a forrásnyelvi, illetőleg célnyelvi szövegek kulturális sajátosságain múlik, vagyis nyelvpárfüggő.

4. Terminusválasztás a gazdasági jogi szövegek fordítása során

Mint már említettük, a jogi szakszövegek fordításakor a jogász végzettséggel nem rendelkező és a jogot végzett fordítók egyaránt szembesülnek reáliákkal és fordíthatatlan elemekkel. Ilyen esetekben – amennyiben a szöveg jellege ezt lehetővé teszi – a fordítás elő-, illetve utószavában, esetenként láb- vagy végjegyzet formájában igyekeznek indokolni választásukat. Erre nézünk példát az alábbiakban.

4.1. Egy olasz gazdasági jogi szöveg magyar fordítása

Metzinger Péter gyakorló ügyvédként és kiváló olasztudás birtokában készítette el a világhírű Francesco Galgano jogászprofesszor könyvének fordítását *Globalizáció a jog tükrében – A gazdaság jogi elemzése* címmel (Galgano [2006]). A könyv végén önálló fejezetként (Galgano [2006] 201–202. o.) találjuk a fordító megjegyzéseit, amelyeknek idevágó részeit hivatkozással idézzük. Jelen esetben a fordító, mint írja, „arra törekedett, hogy Galgano professzor művét [...] a magyar érdeklődő úgy olvashassa, hogy a szövegen ne érződjék – miként tudományos fordítások esetében sajnos nem ritkán megesik –, hogy az fordítás eredménye” (Galgano [2006] 201. o.). Ez alapvető elvárás a legtöbb fordítás esetében, ennek megvalósítása azonban a fentebb említett jelenségek (mint például a fordíthatóság kérdése) okán ez esetben is problémákat okozott. A fordító munkája kezdetén fő célként a szó szerinti fordítást fogalmazta meg, e célt azonban idővel helyenként megelőzte az – eredetileg csupán kiegészítő szabályként alkalmazott – értelemszerű fordítás, amely által a magyar szöveg olvashatóbbá, értelmezhetőbbé vált (Galgano [2006] 201. o.). A fordító helyenként magyar utalásokkal egészítette ki az eredeti szöveget – a szerző jóváhagyásával –, adott helyen szerepelteti például a taglalt jogintézményekre vonatkozó magyar bírósági döntéseket is.

A kifejezetten a terminológiát érintő problémák között a fordító említi az eredeti olasz szövegben előforduló idegen szavakat, melyeket magyarra aszerint ültetett át, „hogy az adott szó itthon mennyire elfogadott, illetőleg mennyire helyettesíthető” (Galgano [2006] 202. o.). Így például a *holding* kifejezést a magyar szövegben változatlanul hagyta, mivel ez a célnyelvi olvasók körében elfogadott. Ugyanígy járt el a *hardship* kifejezés esetében is, azonban más okból kifolyólag: a megfelelően elfogadott magyar műszó hiánya következtében. A *gross disparity* kifejezés viszont a magyar szövegben ’feltűnő aránytalanság’-ként fordítva szerepel.

További esetekben a fordító az adott előfordulás alkalmával szükség esetén lábjegyzetben magyarázza a le nem fordított terminust, például a *patronage nyilatkozat* kifejezést (Galgano [2006] 148. o.).

4.2. Egy angol jogi szöveg magyar fordítása

Szabó Miklós már említett *Jog és nyelv* című könyvében szerepel Wesley Newcomb Hohfield *Fundamental Legal Concepts as Applied in Judicial Reasoning* [1964] című könyve első részének fordítása *Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben* címmel (Szabó [2000] 60–96. o.). Itt a fordító a szöveg legelején egy hosszú lábjegyzetben magyarázza a terminológiára vonatkozó megoldásait.

Ezek szerint az angol–amerikai jog fordíthatatlan reáliájának tekinthetjük a fordító által említett *trust*, *equity* és *common law* kifejezéseket, ezeket a fordító változatlan formában hagyva szerepelteti a magyar szövegben. A fordítható reáliák közé sorolhatjuk a fordító által „közismertebb jogintézmények”-ként említett (Szabó [2000] 60. o.), *legal right* ('törvényes jog'), *legal obligation* ('törvényes/törvényi kötelezettség'), *prerogative* ('előjog') vagy *tort* ('szerződésen kívüli, magánjogi vétkes cselekménnyel okozott kár, illetve az abból fakadó kártérítési felelősség') kifejezéseket, amelyek esetében a fordító a magyar megfelelőt vagy a körülírásos formát alkalmazta. Bizonyos esetekben viszont az angol kifejezések szótári megfelelőit igazította a magyar jogi nyelv sajátosságaihoz, így például az *obligation* és a *duty* ('kötelezettség, kötelesség, kötelem'), illetőleg *ability* ('jogképesség') kifejezések esetében is.

4.3. Gazdasági jogi szövegek terminológiai problémái magyar–német nyelvpár esetében

E tanulmány szerzője saját fordítói munkája során találkozott első ízben a gazdasági jogi szakszövegek fordításának terminológiai nehézségeivel, amikor – egy, a magyar kényszervállalkozásokat tárgyaló jogi tanulmány szerzőjének felkérésére – a témával foglalkozó német nyelvű jogi szövegeket (többek között a Sozialgesetzbuch idevágó paragrafusait, valamint publikációkat) fordított magyarra, majd az elkészült magyar nyelvű tanulmány absztraktját ültette át német nyelvre. A fordító munkája során egy olyan gazdasági jogi jelenséggel találkozott, ami mind a német, mind a magyar jogi struktúrában jelen van, viszont eltérő formá(k)ban és elnevezésekkel.

A fordítói munkát megelőző kutatómunka során vált világossá, hogy már maga a *kényszervállalkozás* kifejezés németre fordítása terén is eltérőek az álláspontok. (A kényszervállalkozás magyar és a német jelenségét taglalja Román [2006].) Bizonyos esetekben – magyar szerzők német nyelvű munkáiban – a '*Zwangsunternehmen*' kifejezéssel találkozhatunk, ami gyűjtőfogalomként teljesen megfelelne a kényszervállalkozás különböző német jelenségeinek egységes elnevezésére – abban az esetben, ha a német jogi nyelv használná ezt. A német jog általánosan elfogadott terminusa azonban a *Scheinselbständigkeite*, ami magyarul 'látszat-/látszólagos önállóság'-ot jelent. Jól érzékelhető, hogy míg a magyar elnevezés az ilyen típusú munkavállalás okát (kényszerűség), a német megfelelő a jellegét (látszólagosság) hangsúlyozza. A fordításban tehát elengedhetetlen a magyar vagy a német célnyelvi szövegben a megfelelő helyen magyarázni a terminushasználatot.

Újabb problémát vet fel a német *Ich-AG* kifejezés, amelyet az említett fordítói munka során jelen tanulmány szerzője nem fordítható reáliaként a célnyelvi (magyar) szövegben változatlanul hagyott. Román Róbert tanulmányában a kényszervállalkozás ezen formáját tárgyalva kifejti, hogy ebben az természetesen nincsen szó az AG-nek a magyar jogi nyelvben megfelelő Rt-ről, sokkal inkább egyfajta egyéni (a *Familien-AG* esetében családi) vállalkozási formáról, amely a munkanélküli állapot megszüntetését elősegítő lehetőség, melyhez konkrét támogatási forma társul (Román [2006] 423., 425. o.).

4.4. Lehetséges megoldások

Mint ahogy az reményeink szerint a korábban elmondottakból, valamint a most tárgyalt konkrét példákból is kitűnik, a gazdasági jogi szakszövegek fordítása során a fordítónak rendkívül sok problémával kell szembenéznie a terminológiát illetően. A fordítói munka segítésének lehetséges eszközei közül kettőt említünk röviden az alábbiakban.

4.4.1. Kétnyelvű iratmintatárak

A rendelkezésre álló egynyelvű és kétnyelvű szótárak mellett a kétnyelvű iratmintatárak adhatnak bizonyos támpontot a szóhasználati kérdések megválaszolásához. A szerződés- és iratmintákat több nyelven (esetenként párhuzamos korpuszként) szerepeltető kiadványok már a 19. században is jelentek meg Magyarországon, s napjainkban sem ritkák. Mindamelllett, hogy ezek természetesen adott esetben megkönnyíthetik a munkát, hátrányuk, hogy – terjedelmi korlátjaiknál fogva – nem adhatnak választ a jogi szövegekben előforduló minden problémára, többnyire csupán néhány kérdés tisztázható a segítségükkel. Másik nagy hátrányuk viszont, hogy még a nevesebb kiadók ilyen jellegű kiadványaiban is találkozhatunk olyan jellegű hibás szövegekkel, amelyek az adott jogi struktúrában nem használatos kifejezéseket tartalmaznak. Ezeket a nyelvet ismerő nem, csupán a jogász végzettségű szakember veszi észre.

4.4.2. Terminológia adatbankok

A terminológiai adatbankok (*term banks*) a 70-es évektől kezdve folyamatosan jelennek meg a világban, és az Internet térhódításával egyre nagyobb ismertségre tesznek szert. Ilyen például az Európai Unió Bizottságának EUODICAUTOM adatbankja, vagy a Kanadai Szövetségi Kormány TERMIUM elnevezésű adatbankja. A német Bundessprachenamt is rendelkezik adatbankkal, amelynek LEXIS az elnevezése. Ezekben a terminológiai adatbankokban a kifejezéseket több nyelven, adott szövegkörnyezet-béli előfordulásukat is feltüntetve találjuk.

A Magyarország uniós csatlakozását megelőző időszakban hozták létre az európai közösségi jog fordítását támogató terminológiai adatbázist, amely a <http://www.mobidictionary.com/scripts/eujog/> webcímen érhető el, és magyar, angol német és francia nyelveken mintegy 24.000 kifejezést tartalmaz, megkönnyítve ezzel a fordítói munkát.

Összegzés

Jelen tanulmány a szakfordítás, ezen belül a jogi, illetőleg a gazdasági jogi szakfordítások problematikáját tárgyalja. Századunkban a versenyképességnek egyik fontos tényezője a kommunikáció, amely sok esetben nyelvek közötti információcserét jelent. A nyelvközi kommunikációs szituáció egyik szereplője pedig az írott vagy beszélt szöveg fordítója.

A fordítói tevékenység alkotó tevékenység, amely választások sorozatából áll. A szakszövegek fordítása során számos probléma előtt áll a fordító, melyek egy része a szakmai nyelvhasználattal kapcsolatos. Különösen érezhető ez a probléma a jogi szövegek fordítása esetében, hiszen – mivel a jog valójában magában a nyelvben realizálódik – az egymástól eltérő jogi struktúrájú forrás- és célnyelvi kultúrák jogi szövegeiben szép számmal találhatunk reáliákat és fordíthatatlan elemeket.

A gazdasági jogi szövegek fordítóinak munkáját segíthetik a kétnyelvű szerződés- és iratmintatárak, valamint a terminológiai adatbázisok, hozzájárulva ezzel a vállalatok vagy régiók versenyképességének javulásához a nemzetközi (globális) versenyben.

Hivatkozások:

- CÚTH Csaba [2006]: Szlovák jogszabályok magyarra fordításának nehézségei a szlovák *Polgári Törvénykönyv* tükrében. Fordítástudomány. 2006/1. 70–85.
- GALGANO, Francesco [2006]: Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése. Fordította: Metzinger Péter. hvgorac, Budapest.
- HORVÁTH Péter Iván [2004]: Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban. Fordítástudomány. 2004/2. 30–37.
- KLAUDY Kinga [1997]: A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica, Budapest.
- KURTÁN Zsuzsa [2003]: Szakmai nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL Imre [2000]: A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. In: Farkas Beáta–Lengyel Imre (szerk.): Versenyképesség – Regionális versenyképesség. JATEPress, Szeged.
- ROMÁN Róbert [2006]: A Magyar kényszervállalkozások problematikája és egy lehetséges német megoldás. Magyar Jog. 2006. július. 417–425.
- SAGER, Juan C. [1993]: Language Engineering and Translation. Consequences of automation. Benjamins Translation Library, Amsterdam/Philadelphia.
- SZABARI Krisztina [1996]: Problems in Translation Legal Texts (with German-Hungarian Examples). In: Klaudy K.–Lambert, J.–Sohár A. (szerk.): Translation Studies in Hungary. Scholastica, Budapest. 115–125.
- SZABÓ Miklós [2000]: Jog és nyelv. Tempus, Budapest.

KOVÁCS ÉVA*

A metaforák szerepe az üzleti nyelvben The Role of Metaphors in the Language of Business

Hearing the word 'metaphor', we usually think of a device commonly used by poets for aesthetic, rhetorical purposes, which evokes a new image in our mind by comparing two or more things.

However, metaphors are applied not only by writers and poets, but by common people in their everyday life as well. All of us use them easily, without being conscious of it. Without metaphors we would not be able to understand such basic concepts of our world like life, argument, love, thinking, society, etc.

As claimed by Lakoff (1987), Lakoff–Johnson (1980) and Kövecses (1998, 2005a, b), metaphors are an indispensable property of our thinking and conceptualisation. Thus the way we think, what we experience and what we do every day is much a matter of metaphor. The above mentioned cognitive linguists assume that we structure abstract concepts (e. g. *love, happiness, anger, fear, time, wealth, desire*, etc) on concrete, physical bases (e. g. *human body, buildings, machines, animals, plants*, etc.).

My paper aims to highlight what role metaphors play in the understanding of the specific vocabulary used in the language of business. Examining the frequency of occurrence of metaphorical expressions in journals of business (cf HARVARD BUSINESS Manager, Hungarian edition, FIGYELŐ), I come to the tentative conclusion that the meaning of the majority of these abstract expressions is based on the following conceptual correspondences: BUSINESS IS A WAR (e.g. *A jegybank ezzel a fegyverrel próbálná meg erősíteni a forintot. Nagyobb pénzügyi erőforrásaira támaszkodva állja az árháborút...*), AN ECONOMIC SYSTEM IS A HUMAN BODY/ ECONOMIC DIFFICULTIES ARE ILLNESSES OF THE HUMAN BODY (e.g. *Gyengélkedik manapság az amerikai blue chip cégek árfolyama. Ez legalább olyan fontos, mint a gazdaság lábra állása*) and BUSINESS IS A GAME, BUSINESS IS A SPORT (e.g. *A gazdaság játékszabályai háttérbe szorultak. Hazánk mindenképpen az átalakuló közép-európai régió élmezőnyébe tartozik*).

Bevezetés

Ha a metafora szót meghalljuk, először általában arra az írók, költők által oly gyakran használt, esztétikai, retorikai célokat szolgáló nyelvi díszítő eszközre gondolunk, mely két vagy több különböző dolog összevonásával egy további képzetet

---

* Kovács Éva PhD, főiskolai docens, Eszterházy Károly Főiskola, Angol Nyelvészeti Tanszék

kelt, s újabb fogalmat idéz fel bennünk. Juhász Gyula [keletkezett. 1926] *Anna örök* című versében például a következő ilyen hasonlóságra épülő szókép jelenik meg: „*én nem mentem utánad az élet egyre mélyebb erdejében*”. Tóth Árpád [keletkezett: 1923] *Esti sugárkoszorú* című versében, szerelmesének megjelenítésére a következő metaforát alkalmazza: „*áldott csipkebokor drága tested, melyben egy isten szállt a földre le, s lombjából felém az ő lelke reszket?*” Petőfi Sándor [1846] *Felhők* című ciklusának egyik gyöngyszemében a „*bánatot egy nagy óceánnal, „az örömet”* pedig az „*óceán kis gyöngyével*” azonosítja, amit „*talán mire fölhoz, össze is töri*”. Ha jól meggondoljuk, bár a fenti versekben használt metaforikus kifejezések újszerűek, a mögötte meghúzódó fogalmi metaforák konvencionálisak és hétköznapiak.

Nemcsak az írók, költők, hanem mi, hétköznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használunk metaforákat mindennapjainkban, anélkül hogy ennek tudatában lennénk. Nélkülük nem tudnánk megérteni világunk olyan alapvető fogalmait, mint az élet, vita, az érvelés, a szerelem, a gondolkodás, a társadalom, stb.

Gondoljunk csak a szerelemmel kapcsolatos következő metaforikus nyelvi kifejezésekre: *Válaszút előtt állunk. Elválnak útjaink. Kapcsolatunk megfeneklett. Hosszú rögös út áll előttünk. Ez a kapcsolat egy zsákutca.* (Lásd Kövecses [2005], 21. o). Ha megfelelő szövegkörnyezetben halljuk ezeket a mondatokat, tudni fogjuk, hogy a szerelemről van szó, és hogy a beszélő az utasokon a szerelmeseket, az utazásokon a szerelmi kapcsolat történéseit, az utazás célján pedig, a kapcsolat célját érti.

E nyelvi kifejezések háttérében A SZERELEM UTAZÁS metafora rejlik, amely az utazás három elemét foglalja magában: az utasok, az utazás maga, illetve az utazás célja. Mint a fenti példa is bizonyítja, a metafora tehát nem egy fölösleges, bár kellemes nyelvi díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke (Kövecses [2005], 14. o). A kognitív nyelvészet az, amely felismerte, milyen fontos szerepet játszanak a metaforák gondolkodásunkban, a fogalomrendszerünk működésében. Dolgozatomban arra próbálok rávilágítani, milyen metaforák állnak az üzleti nyelv jellegzetes szakszókincsének konceptualizálásában.

A metaforák szerepe a fogalomalkotásban

Mindezek megértéséhez, célszerűnek látszik néhány szóban megvilágítani, hogyan is értelmezendők a metaforák a kognitív nyelvészeti megközelítésben. A Lakoff [1987], Lakoff–Johnson [1980] és Kövecses [1998, 2005] nevével fémjelzett újfajta metafora-felfogás szerint a metaforák a világ értelmezésének, és így a fogalomalkotásnak is elengedhetetlen eszközei, s nem csupán retorikai/irodalmi eszközként szolgálnak.

E kognitív metaforaelmélet értelmében a világra vonatkozó tudásunkat ún. kognitív folyamatokon nyugvó fogalmi metaforák strukturálják, melyek meghatározzák azt a módot, ahogy a világra vonatkozó információkat konceptualizáljuk. A fent említett kognitivisták feltételezése szerint a struktúrával nem bíró absztrakt fogalmakat (*szerelem, boldogság, düh, félelem, idő, gazdagság, vágy*, stb.) konkrét, tapasztalati forrástartományok alapján (*az emberi test, épületek, gépek és eszközök,*

állatok, növények stb.) strukturáljuk. A fogalmi metaforák tehát mindig két fogalmi tartományt kapcsolnak össze: egy konkrét, jobban körülhatárolható, kézzelfogható 'forrástartományt' és egy absztrakt, nehezen megfogható 'céltartományt'.

Úgy tűnik tehát, hogy a metafora áthatja gondolkodásunkat és mindennapi nyelvhasználatunkat. Az üzlet, gazdaság, társadalom fejleményeit bemutató és elemző szakfolyóiratok nyelvezetében is nagy számban fordulnak elő olyan nyelvi kifejezések, amelyeknek fogalmi alapját metaforák alkotják.

Elemzésem alapjául a *Harvard Business Manager Magyar kiadás* és a *FIGYELŐ Üzlet, Gazdaság, Társadalom* című folyóiratok 2006-os, áprilisi és májusi számai szolgáltak.

A következőkben vizsgáljuk meg tehát, milyen metaforák játszanak szerepet az üzleti nyelv kifejezéseinek konceptualizálásában:

Metaforák az üzleti nyelv idiomatikus kifejezéseinek hátterében

AZ ÜZLET HÁBORÚ

A fent említett folyóiratokat olvasva arra a megállapításra jutottam, hogy az üzleti nyelv számos metaforikus nyelvi kifejezése alapját AZ ÜZLET HÁBORÚ metafora képezi. Lássuk, milyen szerkezeti aspektusai vannak a háborúnak, mint forrástartománynak metaforikus kivetítéseiben. Ha a háborúra gondolunk, általában a háború következő elemei jelennek meg képzetünkben: a háború célja, a háborúzó felek, háború színhelyei, a háborúban bevetett fegyverek, a katonai stratégiák, a harc, a háború végkimenetele és a háború pusztításai. A hadi stratégia nyelve tele van olyan katonai utalásokkal, mint például: főhadiszállás, csapatok, arcvonal, hadrend, aknamező, támadás, védekezés stb.

Az üzleti nyelvben a háború a vállalatok közt folyói piaci versenyre, konkurencia harcra utal. A háborúzó felek a vállalatok üzletemberei, az üzleti partnerek, a csaták színhelyei az üzleti tárgyalások, a piac. Az üzleti, vállalati stratégia is a katonai stratégiában gyökerezik. Az üzleti partnerek is szembeszállnak a konkurenciával, azaz az ellenséggel, és megpróbálják kiszorítani egymást a csatamezőről, vagyis a piacról. A sikerhez le kell győzniük az ellenfelet.

A kognitív metaforaelmélet értelmében, a háború fent említett elemei képezik a forrástartományt, az ennek megfelelő céltartományt, amelyet a fenti metafora segítségével érthetünk meg, a következők alkotják: az üzlet lebonyolításának helyszínei, az üzletfelek, a vállalati stratégiák, az üzleti kapcsolat céljai, valamint a verseny végkimenetele. Lássunk néhány nyelvi kifejezést, amelyben a fent említett forrás és céltartományok megfeleltetéseinek lehetünk tanúi:

AZ ÜZLETI STRATÉGIÁK A HÁBORÚ STRATÉGIÁI

Sokkal könnyebb volt megvédenie ügyfélbázisát az ezt követő hosszú, lassú *ál-lóháborúban*.

Nagyobb pénzügyi erőforrásaira támaszkodva állja az *árháborút*...

A *háborúskodó* klikkek nem hajlandók beadni a derekukat.

Az Optus félelmetes ellenfélnek ígérkezett.

Új marketingstratégiával tompította egy potenciálisan erőteljes új versenytárs támadását.

A vállalati *stratégiaalkotás* hajtóereje

A hálózatok *csatája*

A BVA és a beruházó Pro-Hill Kft. közel egy éve tartó *csatározását* követően...

A menedzser gerillavezérre hasonlít, aki *összehívja* az ország minden táján szét-szóródott *csapatait*, hogy *összevonják erőiket egy bizonyos csataterre*.

Megfelelő jogosítványok nélkül *szállt harcba*.

Ha *harc*, hát legyen *harc* – hálózat hálózat ellen.

Szállításvezetőket, termelésprogramozókat kellett *hadrendbe állítani*.

Az árak *menetelnek* felfelé.

Mint egy *előretörő hadsereg*, a megjósolhatatlan jövőbe haladó vállalat követhet valamilyen irányvonalat, *csatarendbe állhat és lecsaphat*.

A *támadástól a védelemig*

A *védekező pozíciójú* vállalatok előtt felmerülő marketingkihívások...

A marketinget, mint *offenzív taktikát* számos tanulmányban vizsgálták.

A nézetkülönbségek gondolatok és értelmezések, semmint *elsáncolt* álláspontok körül adódnak.

Ha tudni akarja, hogy egy vállalat rátévedt-e ezekre az *aknamezőkre*...

Saját érdekeik jól *körülbástyáztak*.

A csoportgondolkodás elleni első *védőbástyaként* a vezetők meg kell, hogy tanulják...

A vásárlókat nap, mint nap marketingüzenetek százával, ha nem ezrével *bombázzák*.

A járulékok nem fizetése szociális *bombának* bizonyulhat.

A jegybank ezzel a *fegyverrel* próbálná meg erősíteni a forintot.

A *fegyverarzenál* erősségeinek és gyengeségeinek felmérése segít abban, ...

Lehetséges utódjaként már a pénzügyi élet több *nagyágyúja* szóba került.

A cég működőképességét *hadipénztára* segítségével lehetett megőrizni.

A ÜZLET VÉGKIMENETELE A HÁBORÚ VÉGKIMENETELE

A *hadizsákmányok*

Időnként a *legyőzöttek* ellenállnak a megszületett eredménynek.

Ha sikerül *győztesen kikerülni a csatából*, ...

A méretgazdaságosság miatt *döntő csapást tudtak mérni* a kis helyi gyárakra.

A *győztesekre* szép jövő vár, a *vesztesek* eltűnnek a süllyesztőben.

Dacára az *elszenvedett vereségnek*...

A pénzügyi befektetésekből származó *nyereségek és veszteségek*...

A válság *békés megoldáshoz* vezetett.

AZ ÜZLET JÁTÉK ÉS SPORT

A játékok, sportok, fogalomkörét is gyakran használjuk metaforikus konceptualizáció céljára, így az üzleti nyelvben is szép számmal akadnak ezen a forrástartományon alapuló metaforikus nyelvi kifejezések. A sporttal kapcsolatos metaforák gyakran a háború metaforáihoz kapcsolódóan fordulnak elő, egyrészt alátámasztva az újságíró érveit, másrészt enyhítve a háborúval kapcsolatos metaforákat.

A háborúhoz hasonlóan, a játék, a sport is verseny. A legtöbb játéknak és sportnak is vannak szabályai, a játékosok, sportolók is versenyzők, csapatban vagy egyénilig versenyeznek egymással és a verseny célja az ellenfél legyőzése. A játékosok, a sportolók is valamilyen taktikákat, stratégiákat alkalmaznak, a játék és sport kimenetele is győzelem vagy vereség lehet, a sportolók, játékosok különböző helyezéseket érhetnek el a versenyben, megdöntik a világsúcsot, de az is előfordul, hogy nem érnek célba. Bizonyos sportágakban a versenyzők ringbe szállnak, vagy párbajoznak egymással, vannak köztük kis és nagypályás játékosok, sokszor magasra teszik a léceket, vagy átesnek a ló másik oldalára, stb.

Az üzleti életnek is vannak szabályai, az üzleti élet szereplői is versenytársak, az üzletfelek is bizonyos stratégiákat alkalmaznak a sikeres üzlet reményében, az üzletnek is vannak tétjei, kockázatai, és az üzlet végkimenetele is nyereség vagy veszteség lehet. A fentiek alátámasztására, vegyük szemügyre a következő nyelvi kifejezéseket és a hozzájuk kapcsolódó fogalmi metaforákat:

AZ ÜZLET JÁTÉK

A gazdaság *játékszabályai* háttérbe szorultak.

... ahol a befektető pénzének többszörösével *játszhat*.

.... másodrendű fontosságúnak minősítve azokat a hatalmi *játszmák* következményeihez képest.

Nem akarunk lemaradni Közép-Európa nagy *játékosai*, illetve a helyi tulajdonú cégek mögött.

Megjósolta a fogyasztók *rivalis* szolgáltatókra adandó válaszát.

Több száz céget dönthet *a dominó*.

AZ ÜZLET HAZÁRDJÁTÉK

Hihetetlenül magasak voltak a *tétek*.

A GM mérsékelheti az IT-platformra való áttérés *kockázatát*.

Ez a lehetőség már rég *benne van a pakliban*.

... hogy vannak-e még lehetőségek, vagy már teljesen *leosztották a lapokat*.

Ha pedig már *a kártyákat leterítettük az asztalra*,...

AZ ÜZLET SPORT

Ha egy másik vállalat is megpróbálja neked eladni ugyanazt, akkor az a *versenytársad*.

A General Mills és a Land O' Lakes ugyanazoknak a vevőknek szállító, nem *versenyző* beszállítók.

A cégek egyre gyilkosabb *versenyt vívnak* az ügyfelekért.

Az új fókusz a Geon számára lehetővé tette, hogy *versenyelőnyre tegyen szert*.

Hazánk mindenképpen az átalakuló közép-európai régió *élmezőnyébe* tartozik.

A *babérokot az fogja learatni*, aki az *első*k közt odaér.

Mindkét szegmensben *dobogós* az Allianz.

A történelmi *csúcsokat döntögető* réz és platina.

Az arany és az olaj *csúcsot csúcsra halmoz*.

A frissen belendült OTP-t viszont továbbra is tartja, hátha új *csúcsra megy*.

A Richter új *csúcsra* húzza fel az indexet.

Tovább robnak a részvényárfolyamok a világ tőzsdéjén, szinte nap naponta újabb és újabb *rekordok dőlnek meg*.

Magyarország *5 helyet csúszott vissza*.

A márkák nemzetközi kiterjesztését illetően csak *a nagyon szerény 54. helyet értük el*.

A távközlésrendszerek piacán *vezető* szerepet betöltő vállalat.

A Nokia és a Motorola mellett 10% piaci részesedést elérve *a 3. helyre tornázta fel magát* a műszaki megoldásokat tekintve *élenjáró* vállalat a fogyasztói szórakoztató elektronikai piacon.

A stratégia cél nem lehetett más, mint *a második hely megszerzése*.

AZ ÜZLET CSAPATSPORT

Nyugodtan bízhatunk a *team* bölcsességében.

Valamint a *teammunka* jótéteményeit...

Valamint hogy épüljön a *csapatszellem*...

Sok esetben bizonyos sportágak szolgálnak forrástartományként a SPORT témakörén belül, hogy csak a legjellemzőbbeket említsem: ATLÉTIKA (FUTÁS, UGRÁS), PÁRBAJ, VADÁSZAT, LOVAGLÁS, ÖKÖLVÍVÁS, HORGÁSZAT és LABDARÚGÁS. Erre az alábbi példák szolgálnak bizonyítékkal:

AZ ÜZLET ATLÉTIKA (FUTÁS, UGRÁS)

... makacsul *róják a köröket* a tárgyalóasztal körül.

A tavaly leválasztott társaságot a *harmadik nekifutásra* sikerült értékesíteni.

Célegyenese fordultak a tárgyalások.

Az idén alighanem *szűkül* majd a *mezőny*.

A S-nek talán *sikerül behoznia* az *egyre növekvő előnyét* a hagyományos versenykompetenciák terén tett hősies erőfeszítésekkel.

A törlesztő részletek az indulásnál a legalacsonyabbak és folyamatosan növekszenek a *futamidő* előrehaladtával.

Élükön a foglalkoztatók *élbolyába* tartozó Tesco hipermarket –lánc található.

Azokon a területeken, ahol *fölényben* volt.

Hétfőn a győztesek egyértelművé tették, hogy az állam gazdasági szerepvállalását illetően ...

A marketingüzenetek többsége azonban *nem ér célba*.

A gyengén teljesítőket nem cipeljük a hátunkon a *célvonalig*.

Befutóként emlegette Szent-Iványi István szabad demokrata politikust.

A szegmensben ismét nagy *ugrás* várható.

.... arra sarkallja a menedzsereket, hogy túl *magasra tegyék a léceket*.

AZ ÜZLET PÁRBAJ

A költségvetés növelésére *párbajt vívó* felek

A tökéletes megoldás inkább az egymással versenyben álló ötletek, nem pedig a *párbajpozíciók* erőpróbájából származhat.

AZ ÜZLET VADÁSZAT

Nem merem állítani, hogy sajnáltam az illető *fejvadászt*.

AZ ÜZLET LOVAGLÁS

A menedzserek és az alkalmazottak is *lazítanak a gyeplőn*.

Először a szektor Seabiscuithez hasonló *paripáira* hajt, végül pedig már a *gebéket* is becserkészi.

A ködös jövőbe igyekvő menedzserek az előrejelzés fikciójába kapaszkodnak, vagy *átesnek a ló másik oldalára*.

AZ ÜZLET ÖKÖLVÍVÁS

... hogy a hálózatok miként *szállnak ringbe* egymás ellen.

A piacra hagyja a konszolidálást, ami pedig *mélyütés* lesz.

AZ ÜZLET HORGÁSZAT

A menedzsmentnek *két nagyobb halat kell kifognia*: a bizonytalanságot és a kétséget.

AZ ÜZLET LABDARÚGÁS

E két utóbbi termék esetében viszont egy újabb *nagypályás játékos* jelentkezett.

EGY CÉG/A GAZDASÁG RENDSZERE EMBERI TEST

Az üzleti nyelv szakszókincsét vizsgálva úgy találtam, hogy a háború és sport metaforái mellett, a harmadik leggyakrabban előforduló metaforikus megfeleltetés az emberi testhez, annak egészséges állapotával, illetve betegségeihez kötődik. A kognitív metaforaelmélet nyelvén szólva, a gazdasághoz kapcsolódó absztrakt nyelvi kifejezések rendszerében az egészség és a betegség általános jellemzői is gyakori forrástartományként szerepelnek.

Milyen elemei is lehetnek az emberi testnek és betegségeinek, mint forrástartományoknak? Ezek az elemek általában a következők: az emberi test egészséges állapota, a betegség állapota, a betegség fizikai, pszichológiai és pszichoszomatikus tünetei, a betegség kezelése, gyógymódjai, a beteg meggyógyulása, illetve halála. Ennek megfelelően a következő céltartományokról beszélhetünk: a gazdasági rendszer egészséges állapotáról, a gazdaság nehézségeiről, problémáiról, a gazdasági intézkedésekről, mint a nehézségekből való kilábalás módjairól, valamint a gazdaság talpra állásáról, illetve csődjéről. Az alábbi példák igazolják a fentieket:

A GAZDASÁG/ÜZLET MEGFELELŐ ÁLLAPOTA EGÉSZSÉGES ÁLLAPOT

Ahol az *egészség*, ott a nyereség.

„*Egészséges*” egészségügyi kiadások.

Alapjainak befektetési jegyei *stabil* és folyamatos pénztermelő egységek.

A költséggazdálkodás is szépen *javult*.

A szervezet *stabilabbá* és *robosztusabbá* válik.

Ha egyáltalán beszélhetünk *stabilizációról*.

A NEM MEGFELELŐ ÁLLAPOTOK (GAZDASÁGI NEHÉZSÉGEK, PROBLÉMÁK) BETEGSÉGEK

A hazai pénz két nap alatt közel három százalékkal *gyengült*.

A tőkepiacon *súlyosan sérült* az érintett cég jó hírveve.

Azóta azonban a Cadillac *rohamosan épül lefelé*.

Így az ország meglehetősen *sérülékennyé* válik.

A megoldandó problémák jelentős része társadalmunk *akut betegsége*.

A *krónikus* tökehiányt milyen módon próbálják a tulajdonosok orvosolni.

A pozitív jelek nem is olyan mélyen *lappangó*, *súlyos* gondokat takarnak.

Az államigazgatás *neuralgikus* területe az un. országos hatáskörű szervek.

Az egyesült államokbeli teherautó-flottát hasonló *kór sújtja*.

A válság *súlyosabb*, mint sejtették.

A *gócpontok* mindig képből vannak.

A *kritikus* tényező a korrektség észlelése.

Magyarország helyzete *romlani* fog.

A túlzott bürokrácia okozta a *krízist*.

Az elméletek elavulása *degeneratív és életveszélyes kór*.
 A *degeneratív betegségeken* nem segít a halogatás.
 Tevékenységének eredményét a *fogyatékos* döntéshozatal példájának tekintik.
 Egyre inkább *elhagyja ereje a dollárt*.
 ...., mert a csoport *életképtelen*.

A GAZDASÁG GYENGE ÁLLAPOTÁNAK JELLEMZŐI A BETEGSÉG TÜNETEI

Gyengélkedik manapság az amerikai blue chip cégek árfolyama.
 A *gyengélkedő* szervezetek megmentésére mindig is egy varázslót kerestünk.
 Az izlandi korona *gyengesége* sem gyűrűzik tovább.
 Mindez természetesen nemcsak a vezérigazgatóknak *okoz fejfájást*.
 Vannak olyan ügyfelek, akiknek elvesztése mindennél jobban *fájna*.
 A marketing-*rövidlátás* vagy a piacorientáció hiányának klasszikus helyzetével állunk szembe.
 Az *ezer sebből vérző* oktatás problémáinak orvoslására
 A gazdaságot az elmúlt években azért nem érte *megrázó sokk*...
 Az alacsonyan húzó zöldhasú nem pusztán a befektetőből vált ki *hisztériát*.
 ....fokozhatja a piacok *dollármérgezését*.
 Így vagy úgy, de a számítógép *megbénította* az IBM-et.
 Időnként a team *lebénul*.
 Az iparosítás afféle kulturális *amnéziát* idézett elő inában.

A GAZDASÁGI INTÉZKEDÉSEK ORVOSI BEAVATKOZÁSOK

Ahhoz, hogy a piacorientációt megfelelően tudják *diagnosztizálni*,...
 Szükség van a *korai diagnózisra*.
 A tudakozódási folyamat résztvevői *alaposan megvizsgálják* a javaslatokat.
 Az XML nem tekinthető *csodaszernek*.
 Az általuk biztosított friss tőke *életmentő* lehet.
 16–18 százalékos alapú hitelekkel *tartják életben* magukat.
 Nem találtak *gyógyírt* a rendkívül magas munkanélküliségre.
 Az *orvoslás* minden körülmények között bonyolult és kimerítő lesz.
 Az újabb bankkölcsön mögé állami garanciákat ígérő kormány *bábáskodásával* neveztek ki válságmenedzsereket.
 A magyar nagyvállalatok e *köldökszinór elvágása* után leépítésre kényszerülnek.
 Jobbnak látták, ha beszállnak a *mentőakcióba*.
 Emiatt kivételesen nehéz feladat a *rehabilitálásuk*.

A GAZDASÁG TALPRAÁLLÁSA, A BETEG MEGGYÓGYULÁSA

Ez legalább olyan fontos, mint a gazdaság *lábra állása*.

Az együttműködés éveit során elkezdődhetne a társadalom *mentális gyógyulása*.

A GAZDASÁG CSÓDJE A BETEG HALÁLA

Politikai értelemben *meghal* a rendszer.

A *hirtelen halál* veszélye ritka – hasonlóan a „nagy lehetőségekhez” –, és általában olyan környezeti változások következménye, amelyek az egyes vállalatok hatókörén kívül esnek.

A metaforikus kifejezések szövegben való előfordulását, és a diskurzuson belüli funkcióját illetően a következő megállapításokat tehetjük: Kétségtelen, hogy a HÁBORÚ metaforái játszanak központi szerepet az üzleti nyelvben. Nemcsak, hogy a leggyakoribbak, de témamegjelölő, figyelemfelkeltő, illetve érvelő, meggyőző funkciójuk révén mintegy keretet adnak az újságcikkeknek, vagyis általában a szöveg elején és a végén csoportosulnak.

A SPORT metaforái szorosan kapcsolódnak a HÁBORÚ metaforáihoz, bár ezek gyakran a szöveg közepén is megtalálhatók, ezzel is alátámasztva az író érvelő szándékát. A kevésbé olyan gyakori JÁTÉK metaforáknak többnyire általánosító, illusztráló szerepe van, és a témakifejtésben játszanak szerepet.

A BETEGSÉG metaforái főképp a szöveg elején és közepén fordulnak elő, és ez által figyelemfelkeltő, témamegjelölő funkciót töltenek be, valamint a téma részletezésében, és az író álláspontja igazságának a bizonyításában játszanak szerepet. E beszédshándékok részletes elemzése azonban egy következő dolgozat témája lehet.

Konklúzió

Dolgozatomban arra próbáltam rávilágítani, hogy a metaforák mindennapi gondolkodásunk, fogalomalkotásunk alapvető meghatározói, eszközei, és nem csupán esztétikai/retorikai szerepet töltenek be életünkben. A metaforák mindenütt jelen vannak, s mint azt a számos fenti példa sejtethette, az üzleti nyelv is bővelkedik bennük. Összegezve elmondhatjuk, hogy az üzleti nyelv jó néhány absztrakt fogalmát is metaforák segítségével általánosíthatjuk. A vizsgált nyelvi kifejezések alapját a következő főbb fogalmi megfeleltetések képezik: AZ ÜZLET HÁBORÚ, AZ ÜZLET JÁTÉK/SPORT, A GAZDASÁGI RENDSZER EMBERI TEST, A GAZDASÁG BETEGSÉGEI AZ EMBERI TEST BETEGSÉGEI. Mint a fenti példák is mutatják, egyetlen céltartományra (üzlet, gazdaság) több forrástartományunk (háború, játék, sport, egészség, betegség) is van, és a fő céltartományoknak is vannak változatai. Ez abból fakad, hogy a fogalmaknak több aspektusa is van, és több forrásfogalomra van szükségünk, ahhoz hogy a célfogalom különféle szempontjait konceptualizálni tudjuk.

Nem kétséges, az elemzésben használt kognitív metaforaelmélet legnagyobb ereje abban rejlik, hogy segíti környező világunk mind jobb megismerését, és az emberi

fogalmi rendszerek feltárásához ad eszközt a fogalmi metaforákon keresztül. Remélhetőleg dolgozatomban sikerült némi képet adnom arról, milyen nagy távlatokat nyitott meg ez az újfajta metaforafelfogás az emberi megismerés vizsgálatában.

Hivatkozások

- KÖVECSESZ ZOLTÁN [1998]: A metafora a kognitív nyelvészetben. Megjelent: Pléh Csaba–Győri Miklós (szerk.) *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest, Pólya kiadó. 1998: 50–82. o.
- KÖVECSESZ ZOLTÁN [2005]: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest, Typotex.
- KÖVESI JÁNOS (főszerk.) [2006]: *Harvard Business Manager Magyar kiadás*. Április, Május. Budapest, Managerpress Kiadó és Nyomda Kft.
- LAKOFF, GEORGE [1987]: *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind?* Chicago, University of Chicago Press.
- LAKOFF, G.–MARK JOHNSON [1980]: *Metaphors We Live By*. Chicago, University of Chicago Press.
- FIGYELŐ [2006]: 17. 18. 20. szám. Budapest
- MOHÁCSY KÁROLY [2005]: *Irodalmi szöveggyűjtemény*. Budapest, Krónika Nova Kiadó.
- Petőfi Sándor összes költeményei* [1966]: Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

HERNÁDI LÁSZLÓNÉ*

**A 2005-ben indult idegenvezető kurzus tapasztalatai –
egy nyelvtanár szemével**
**Experiences of the 2005 guiding course – as a teacher of
English can see it**

In 1998 tourism specialisation was launched at Eszterházy Károly College. As a syndicate member, the institute joined international projects the aim of which was to elaborate a new, two-year tourism manager higher-level vocational course. Introducing it in the Hungarian educational system was especially stressed. In 2000 the College was entitled to start the tourism manager course with village tourism specialisation in its own right.

The Guiding course initiated in September 2005 is suitable for the tourism programme of the College. The candidates joined the syllabus of the tourism managers, besides had subjects like guiding, methodology of guiding, civilisation. They were allowed to take their final exams provided they had a complex intermediate language exam. (oral+written parts). Most students had it in English, there were a lot fewer students of German.

From the aspect of a language teacher it is a lot more exciting and unique to teach on a course like the above mentioned because the acquisition of oral skills is especially highlighted. It is a real challenge nowadays when students have to prove their knowledge almost always in written forms. Yet working in tourism it seems essential to be able to talk to the guest in a clear and concise way.

The most problematic part of the academic year was the tense they felt about their language exams. While studying the professional subjects, students were worried if they could pass their language exam, access to their final exams.

Since this training course is part of the tourism management programme, I would find it better in the long run if students were expected a professional language exam. The Business Language Group of the College – where I have been working, too –, has been an accredited place of examination of the Budapest Business School since 2000 and we help our students in preparing for this kind of exam.

If the above suggestion is realized, such candidates could work in the field of tourism who have a kind of sophisticated and up-to-date knowledge of the given language, which enables them to communicate with the foreigners in a perfect way.

---

* *Hernádi Lászlóné* főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

1. Az Eszterházy Károly Főiskola és a turizmusoktatás kapcsolata

Amikor Eger neve szóba kerül, sokunknak az idegenforgalom is nyomban eszünkbe jut. A város számos egyedi látnivalót kínál, turisztikai szempontból igen fontos szerepet tölt be az ország életében. Nem véletlen tehát, hogy a felsőoktatás programjába is bekerült a turizmus, az Eszterházy Károly Főiskola Gazdaságtudományi Intézetében. „A felsőfokú szakképzés rendszerében – a régió munkaerő piaci elvárásainak figyelembevételével – kezdetek óta jelen vagyunk. Konzorciumi tagként részt vettünk azon Phare pályázati program keretében, amely európai mintára alapozva hazánkban az iskolarendszerű felsőfokú szakképzések bevezetését célozta meg. A KVIF (jelenleg BKF) kihelyezett tagozataként már 1998-ban, majd saját jogon (a gazdálkodási szakunk létrehozását követően) 2000-ben – elsőként, a régió sajátosságaira alapozva – idegenforgalmi szakmenedzser képzést indítottunk” (Hollóné–Szelényiné [2004] 96. o.).

Idegenforgalmi szakmenedzser képzés

2000-től saját jogon indulhatott idegenforgalmi szakmenedzser képzés a Gazdaságtudományi Intézetben, falusi turizmus szakiránnyal. A felsőfokú szakképzésben végzett hallgatók folytathatták tanulmányaikat a főiskolai gazdasági szakokon, sőt a programok összehangolása révén a gazdálkodási szak turizmus szakirányát választva, egy évvel le is rövidíthették tanulmányaikat (az eredeti átjárhatósági elveknek megfelelően.) Ezzel megteremtődött a főiskolán a „késztintű” turisztikai képzés. A „régii” képzési rendszerben is létrejött a „lefelé irányuló” és „párhuzamos” mozgás, azaz a főiskolai szakról a felsőfokú szakképzésbe való áttérés és átjárás. Az áttérés-kor a hallgató alacsonyabb szintű képzésben fejezte be tanulmányait, az átjárás során a hallgató a főiskolai oklevele mellett OKJ szakképesítést is szerezhetett (Hollóné [2006] 1. o. Munkaanyag).

Az idegenforgalmi szakmenedzser képzés 4 féléves, két hónap szakmai gyakorlattal a nappali tagozatos hallgatóknak. Az általános alapozó tantárgyakon kívül (pl. jog, pszichológia, kommunikációs ismeretek) közgazdasági (pl. gazdasági ismeretek, marketing, pénzügyi és adózási ismeretek), idegenforgalmi-szakmai ismeretek (pl. földrajz, művelődéstörténet, utazásszervezés, vendéglátás és szálláshelyi ismeretek) és a falusi turizmus szakirány tárgyai (pl. régiótörténet, településfejlesztés, településmenedzsmen, faluszociológia, néprajz) szerepelnek a képzésben.

A záróvizsgára bocsátás feltétele az időben elkészült szakdolgozat, valamint a sikeres gazdasági középfokú „C” típusú nyelvvizsga. A záróvizsga részét képezi a szóbeli szakmai vizsga és a gyakorlati-szituációs vizsgarész.

A cél olyan szakemberek képzése, akik önálló vállalkozóként, középvezetőként vagy csapatmunka részeseként tervezési-szervezési feladatokat képesek ellátni, jó kommunikációs készséggel és megfelelő elméleti-gyakorlati tudással, használható nyelvtudással rendelkeznek, kreatívak, nyitottak, segítőkészek, szeretnek emberekkel dolgozni.

2. Az idegenvezető képzés megjelenése az Eszterházy Károly Főiskolán

2.1. Európai Üzleti Polytechnikum

Az Európai Üzleti Polytechnikum Gimnázium és Szakképző Iskola 1990-ben alakult, az Országos Képzési Jegyzékben szereplő középfokú, emelt szintű és felsőfokú szakképzéseket folytató iskola, ahol nappali és esti tagozaton iskolarendszerű és tanfolyami oktatás történik.

Az iskola akkreditációs partnerintézményei közé tartozik az Eszterházy Károly Főiskola, a Budapesti Gazdasági Főiskola, a Budapesti Műszaki Főiskola, a Szolnoki Főiskola, a Miskolci Egyetem. A szakképzések törzsanyagát a Nemzeti Szakképzési Intézet által előírt tantárgyi követelmények képezik.

(<http://www.prenergia.hu/eupoly/iskolankrol.php>)

Az Eszterházy Főiskolán az együttműködés keretében pedagógiai asszisztens, intézményi kommunikátor, idegenforgalmi szakmenedzser és idegenvezető képzés folyik, melyek szervezési munkáját a Nyitott Képzési Központ koordinálja. 2005 szeptemberében indult az első idegenvezető képzés, az oktatók jelentős részét a Gazdaságtudományi Intézet biztosította. Az osztályfőnök szerepét én kaptam, középiskolai osztálynaplót kellett vezetnem a kollégáimmal együtt, és kicsit összefogni a gyerekeket. Mondhatom, hogy gyerekek, hiszen a 25 beíratkozott tanuló nagy része frissen érettségizett volt, és nagy lelkesedéssel várta, mit is kell csinálnia egy jó idegenvezetőnek.

2.2. Az idegenvezető képzés jellemzői

2.2.1. Általános elvárások

A szakképesítés szakmai követelményei szerint az idegenvezetőnek képesnek kell lennie a hazánkba érkező külföldi vendégek fogadásával, programszervezésével és bonyolításával kapcsolatos feladatok ellátására, a vendégek számára szükséges információk átadására idegen nyelven, váratlan helyzetekben alternatívákat keresni, helyes és gyors döntések meghozatalára, kiutazó magyar turistacsoport mellett csoportkísérői, tolmácsolási, szervezési feladatok elvégzésére, folyamatos önképzésre, nyelvtudásának állandó bővítésére. Fejlett pedagógiai-pszichológiai és kommunikációs képességekkel kell rendelkeznie, melyek munkája magas színvonalú ellátásához szükségesek (18/1995.(VI.6.) IKM rendelet).

Az idegenvezető képzés kétféléves, az első félév során történik az alapozás, amikor is a szakmenedzserekkel közös órákra járnak az idegenvezető hallgatók, az ő képzési követelményüknek megfelelően. A második félévben jelennek meg a speciálisan idegenvezetéssel kapcsolatos tárgyak, mint az országismeret, az idegenvezetés módszertana, az idegenvezetés gyakorlata. Ez utóbbit heti nyolc órában tanulják a hallgatók. Megismerkednek Eger és a régió nevezetességeivel, és egy idő után átvesszik a tanár szerepét és ők „tartják” az órát társaiknak, mint egy képzeletbeli turistacsoportnak.

A módszertan órák a legjátékosabbak, hiszen szituációk segítségével tanulják meg a hallgatók az elmélet alkalmazását a gyakorlatban. Az országismeret az a része a képzésnek, amely a globális tárgyi tudást adja Magyarország idegenforgalmi régióiról.

A kurzus szakmai vizsgával zárul, amely gyakorlati és szóbeli vizsgarészből tevődik össze. A gyakorlati vizsga során az adott város vagy régió idegenforgalmi értékeinek idegen nyelven történő helyszíni bemutatása a követelmény, gyalogos körséta keretében, körülbelül tíz–tizenöt perc alatt. Itt derül ki, mennyire ismeri a jelölt az adott város történelmi múltját-jelenét, idegenforgalmi értékeit, képes-e a vendégek érdeklődését felkeltő, kiegészítő információkat adni.

A szóbeli vizsga az idegenforgalmi ismeretek, országismeret és idegenvezetés módszertana komplex ismeretanyag számonkérése, gyakorlati esetpéldákkal.

Az idegenvezető hallgatók becsatlakoznak az idegenforgalmi szakmenedzserek tematikájába, bizonyos órákat közösen hallgatnak, például idegenforgalmi ismereteket, néprajzot, a turizmus földrajzát, művelődéstörténetet, marketinget, rendezvény-szervezést, kommunikációs ismereteket. A nyelvórák tekintetében is vannak átfedések, a heti tíz órából négy gazdasági-idegenforgalmi jellegű, a többi hat szeminárium a nyelvi készségek fejlesztését célozza.

A szakmenedzser hallgatók abban az esetben kapnak OKJ-s bizonyítványt, amennyiben sikeres középfokú, „C” típusú gazdasági nyelvvizsgát szereznek. Az idegenvezetők gyakorlati vizsgára bocsátásához „elegendő” egy általános középfokú „C” típusú nyelvvizsga. Hosszú távon szerencsésebbnek tartanám, ha az idegenvezető hallgatók is gazdasági nyelvvizsgát tennének, ennek indoklását a későbbiekben részletesen kifejtem.

A fentiekből is kitűnik, hogy az idegenvezető képzés jól illeszkedik az idegenforgalmi szakmenedzserek képzésébe, a képzési tartalmak jelentős része megegyezik, a két kurzuson tanultak egymást erősítve épülhetnek be a leendő idegenforgalmi szakemberek tudástárába.

Összességében azt is elmondhatjuk, hogy mindkét képzés résztvevőinek nagyon fontos a biztos, szabatos nyelvtudás, hiszen napi munkájuk során külföldiekkel állnak kapcsolatban és bizony, nem mindegy, milyen szinten képesek kapcsolatot teremteni, felmerülő problémákat megoldani, pontos tájékoztatást adni.

2.2.2. Az idegenvezető hallgatók nyelvi képzésének sajátosságai

Igaz, hogy az idegenvezetők gyakorlati vizsgára bocsátásának feltétele is egy „C” típusú, komplex nyelvvizsga, az írásbeliség mégsem válik annyira hangsúlyossá, mint a szóbeli készségek csiszolása. Egy idegenvezető élő kapcsolatot tart a vendégekkel, szinte állandó készenlétben kell állnia, hogy válaszolhasson a legkülönbözőbb kérdésekre. Ehhez pedig elengedhetetlen az adott idegen nyelv(ek) megfelelő szintű ismerete, a helyes, érthető kiejtés-hanglejtés, a nyelvtani szerkezetek pontos-tudatos használata, a választékos szókincs. Ezzel el is érkeztem értekezésem legkritikusabb pontjához, a 21. század diákságának szóbeli nyelvi készségeihez.

Nem csak idegen nyelven okoz nehézséget a választékos stílus, hanem sajnos és mindenképp előtt az anyanyelven. Mondhatnánk, hogy a mai diákok egészen mások, mint „régén” és „bezzeg-a-mi-időnkben” még tanultak a fiatalok, de azt hiszem, ez

csak részben igaz. Tény, hogy a mai diákok mások, mint akár az öt évvel ezelőttiek, de nézzük csak meg jobban, mi, tanárok, vajon mennyiben vagyunk ezért felelősek? Az nem is kérdés, hogy mi is részesei vagyunk ennek a hosszú folyamatnak.

Nem könnyű nyelvtanulónak lenni egy olyan korban, amelyben szinte teljesen kiment a divatból a szóbeli számonkérés, amikor az állítólagos idővesztés kompenzálására inkább írásban feleltetnek a tanárok, sajnos már az általános iskolákban is. Ez pedig óhatatlanul megjelenik az idegennyelv tanulás terén is, hiszen sokkal több időbe telik „visszaszoktatni” a tanulókat arra, hogy ne ijedjenek meg a saját hangjuktól, hogy merjenek kiállni a társaik elé, hogy fogalmazzák meg a gondolataikat idegen nyelven.

Egy idegenvezető pedig kicsit olyan, mint egy színész. Minden alkalommal előadja saját kis darabját a „nagyérdeműnek”, és ha nem kellőképpen meggyőző és lebilincselő az előadás, a publikum nyomban hangot ad nemtetszésének. Természetesen, mint minden szakmában, itt is nagy szerepet játszik a gyakorlat. Minél többször mondjuk el a jól betanult (egri) városnéző szöveget, annál magabiztosabbak és felszabadultabbak leszünk, egyre több humorral színezzük mondanivalónkat, bátrabban szólunk „ki” a csoporthoz, és egy nap azon vesszük észre magunkat, hogy apró változtatásokkal adjuk elő ugyanazt, mert már mi magunk is igényeljük, hogy kicsit másként hangozzék a jól megszokott szöveg.

Idáig elérkezni azonban csak hosszú, kitartó és a szó nemes értelmében vett alázatos munkával lehetséges. Ez a fajta alázat pedig ugyancsak kihalófélben van napjaink felgyorsult világában, amikor a ’tanuljunk-könnyen-gyorsan’ (nyelveket vagy bármi mást) hamis jelszava szinte soha nem látott sebességgel hódít.

Véleményem szerint a könnyű és gyors siker mögött ugyanis legkevésbé lehetséges valami maradandót felfedezni. Egy nyelv elsajátításánál pedig különösen fontos az alaposág, rendszeresség.

Az idegenvezető kurzuson a hallgatók heti tíz órában tanulják az adott idegen nyelvet. (Német és angol nyelven történik a képzés.) Négy órában gazdasági-idegenforgalmi tematikát követnek, a fennmaradó hat órában pedig a „hagyományos” nyelvtanítás elveit követve a négy alapkészséget fejlesztjük. Ezen belül is leginkább a beszéd –és halláskészséget.

A 2005-ös csoport közös megegyezés alapján úgy döntött, valamennyien a TELC nyelvvizsgára készülnek. Ez a vizsgatípus azért különösen népszerű a nyelvtanulók körében, mert két bizonyítványt ad, amelyek közül az angol nyelvűt az Európai Unió országaiban is elismerik. Napjainkban a használható nyelvtudás kérdése jelentősen előtérbe került, nem véletlen, hogy gombamód szaporodnak a nyelvvizsgarendszerek-vizsgaközpontok. Ez még indokoltabbá teszi az előzetes tájékozódást a leendő vizsgázó részéről.

2.2.3. Az Európai Nyelvvizsga Bizonyítvány (TELC)

Az Európai Nyelvvizsga Bizonyítvány a frankfurti székhelyű WBT Weiterbildungs-Testsysteme GmbH kizárólagos fejlesztése. A WBT-t 1998-ban a Német Népfőiskolák Egyesülete alapította. Az Európában található 3000 vizsgahely közül 54 működik Magyarországon. Az angol nyelv 2001, a német 2003 óta állami- lag akkreditált, így érettségihez, felvételihez, diplomakiadáshoz és munkavállalás-

hoz egyaránt felhasználható. Az Európai Unió 14 országában és 8 közép-európai országban elfogadott nemzetközi nyelvvizsga, melyet továbbtanuláshoz és munkavállaláshoz is elfogadnak.

A középfokú vizsga felépítése:

A. Írásbeli vizsga

1. Levélírás
2. Nyelvtani rész
3. Olvasásértés vagy hallásértés

B. Szóbeli vizsga

1. Csoportos feladat
  - a. konszenzuskeresés
  - b. mozaikos összerakós feladat
2. Egyéni feladat
  - a. telefonálás/memorizáló feladat
  - b. vélemény kifejtése

Előadásomban a szóbeli vizsgarészekről beszélek részletesebben, az idegenvezetők speciális helyzete miatt.

A szóbeli vizsga első része csoportos vizsga, amely 3–5 vizsgázóval történik, akiknek 10 perc felkészülési idő áll rendelkezésükre. Az első feladatnál vagy konszenzuskeresés a feladat, vagy mozaik összerakása.

A konszenzus fajtánál a vizsgázók megpróbálnak megegyezésre jutni egy adott témában az első nyolc percben, majd további hét perc áll rendelkezésükre ezt a második vizsgáztatónak elmondani vagy egy szóvivő segítségével, vagy egyénileg.

A mozaik feladatban egy újságcikket négy, nagyjából egyenlő hosszúságú részre osztanak, és minden vizsgázó kap egyet. A vizsga első nyolc percében mindenki összefoglalja a szövegrésze fontos elemeit, majd a következő hét percben megpróbálnak megoldást találni a vizsgáztató által feltett, az újságcikkre vonatkozó két kérdésre.

A második szóbeli feladat vagy egy szimulált telefonbeszélgetés a vizsgáztatóval, vagy memorizáló feladat, amikor egy levél tartalma alapján kell a vizsgáztatóval elbeszélgetni.

A harmadik feladatnál nincs felkészülési idő; a vizsgáztató állításokat olvas fel, amelyekkel kapcsolatban a vizsgázó először egyetértését vagy egyet nem értését fejezi ki, majd megmagyarázza azt. (<http://www.telc.hu/nyelvvizsgak/informaciok>)

2.2.4. A szóbeli készségek fejlesztése

A TELC vizsgakövetelményeknek megfelelően igyekeztem nagy hangsúlyt fektetni a szóbeli megnyilatkozásokra, a situációs feladatok gyakorlására, a megegyezésre való törekvésekre.

Az idegenvezető képzésen az idegenforgalmi szakmenedzserekhez hasonlóan igen hangsúlyos a szóbeli vizsgára való felkészítés során a beszédképesség, a reakcióképesség fejlesztése. Ezt is csak fokozatosan sikerült csiszolni, a sok régről beépült szorongás és a megszólalástól való félelem miatt. Közös munkánk kezdetén arra is

nehezen tudtam rávenni a hallgatókat, hogy eljátsszanak egy-egy szerepjátékot. Bevallom, gyakran éreztem csalódást, amikor az „Any volunteers?” kérdésemre, mellyel az önként jelentkezésre buzdítottam (volna) őket, leggyakrabban lesütött tekinteteket és zavart pillantásokat kaptam. Ezt nehezen viseltem egy olyan képzésen, ahol a résztvevők azt vállalták, kiállnak idegen emberek elé, és kedvet csinálnak Magyarországhoz, Egerhez. A kezdeti sikertelenségek miatt sokszor láttam lelki szemeim előtt az Egerbe érkező turistákat és elképzelttem, amint idegenvezető palántáim nemes egyszerűséggel az órájukra mutatnak, ha véletlenül megkérdezi tőlük a külföldi, mennyi is az idő... Szerencsére ez a periódus nem tartott sokáig, a lassú és kitaró munka eredményre vezetett.

Kezdetben igen egyszerű párbeszédekkel próbálkoztam, amelyekben azonban feladat volt a megegyezésre jutás. Később már nehezítettem a szituációkat és ragaszkodtam ahhoz is, hogy a jól ismert és egyszerű kifejezések-kötőszavak helyett az újonnan tanult, választékosabb megoldásokból válasszanak. Ez rendkívül sok időbe telt, mert túl sokáig tartott, míg eszükbe jutott az elegáns kifejezés és a pusztán megszokás miatt is ragaszkodtak a legegyszerűbb, ugyanakkor nyelvtanilag legsematikusabb szerkezetekhez.

Az önálló szereplést azzal igyekeztem gyakoroltatni, hogy megkértem a hallgatókat, minden héten legyen valaki a „kulturális hírmondó”, és foglalja össze néhány percben, milyen idegenforgalmi-idegenvezetői szempontból érdekes események történnek a városban. Ez a feladat is körülményesen indult, mert nyomtatékkal kértem, ne felolvasás legyen az előadás. Sokan a szorongásukat igyekeztek leplezni azzal, hogy minduntalan a papírjukba néztek. A negyedik-ötödik szereplőnél azonban már gördülékenyebben ment az előadás és már nevetni is mertek azon, ha hibáztak, nem csak fűlig vörösödni.

Általában az előadások végén javítottam a hibákat, mert nem akartam az egyébként is akadozó előadásmódot még szaggatottabbá tenni a saját megjegyzéseimmel, ráadásul el is kedvetlenítettem volna az előadókat. Arra is gyakran kértem a hallgatót, ők is próbálják kihallani az esetleges hibákat, és segítőkész szándékkal hívják fel azokra társuk figyelmét. Ezt a fajta hibajavítást kedvelték és el is fogadták egymástól az építő jellegű kritikát.

A közönség előtti szerepléshez szoktatás másik pillére a lakóhelyükről szóló 10–15 perces power pointos előadás volt. (Ezt a feladatot az idegenforgalmi szakmenezsereknél is évek óta csináljuk, bár ettől szorongnak leginkább a hallgatók.) Természetesen ez a jellegű szereplés messze túlmutat a nyelvi készségek használatán, itt már jóval komplexebb képességeket kellett ötvözniük a tanulóknak. Azon túl, hogy nyelvtanilag pontos előadásmódot igényelt a feladat, figyelniük kellett a kellően hangos és érthető beszédre, a hanglejtésre – jellemző módon szinte sohasem vitték le a hangsúlyt a mondat végén –, a testbeszédre, mimikára. Valljuk be őszintén, nem is egyszerű valamennyi szempontnak ügyesen megfelelni, még egy úgynevezett rutinos előadónak sem, nem beszélve ezekről a fiatal fiúkról-lányokról.

Összességében azonban elmondhatom, mire a gyakorlati vizsgára került sor, sok minden leülepedett a közösen tanultakból és jó volt azt látnom, hogy a vizsgázók feleletén-viselkedén érezhető volt az egész éves munka eredménye. A tavalyi 17 hallgatóból 14 szerepelt eredményesen a gyakorlati vizsgán, többük nyelvi előadás-

módjával a vizsgabizottság igen elégedett volt. (Ez a németes hallgatókra is vonatkozik.)

Az idei tanévben 26 hallgatónk van, remélem, ők is hasonló eredményességgel veszik az akadályokat.

3. A gazdasági nyelvvizsga jelentősége az idegenvezető képzésben

Mint a fentiekből kiderült, az idegenvezető képzésen résztvevő hallgatóknak elegendő egy általános középfokú „C” típusú nyelvvizsgával rendelkezniük ahhoz, hogy a gyakorlati vizsgára bejuthassanak. Tekintettel arra, hogy az Eszterházy Károly Főiskolán az idegenforgalmi szakmenedzserekkel közös a képzés egy része, hosszú távon szerencsésebbnek találnám, ha az idegenvezetők is idegenforgalmi-gazdasági nyelvvizsgát tennének.

A Gazdaságtudományi Intézet Szakmai Idegen Nyelvi Csoportja adja a tanárokat az idegenvezető képzéshez. Ez a Csoport a Budapesti Gazdasági Főiskola Nyelvvizsga Továbbképző Központjának Akkreditált Nyelvvizsgahelye. Ebben a minőségében a csoport munkatársai német és angol nyelvből felkészítik a Gazdaságtudományi Intézet hallgatóit a BGF által szervezett nyelvvizsgára és vizsgáztatnak is, jól ismerik a követelményrendszert, ami a felkészülés során igen fontos. A középszinten elvárt nyelvtudás megfelel az Európa tanács KER (Közös Európai Referenciakeret) ajánlásaiban szereplő középszint (B2) követelményeinek.

A középfokú szóbeli vizsga részei:

1. Szakmai jellegű szabad beszélgetés: a vizsgázó szakmai háttere, tanulmányai, munkaköre.
2. Írott szakmai szöveg ismertetése magyar nyelven: a vizsgázó idegen nyelvű szakmai tárgyú újságcikket vagy egyéb autentikus írott szöveget ismertet magyar nyelven.
3. Irányított beszélgetés szakmai témáról: a vizsgáztató szakmai kérdéseket tesz fel a jelöltnek, aki vélemény kifejtésével bizonyítja a témában való jártasságát.
4. Szituációs társalgás reália segítségével: a vizsgázó idegen nyelven megadott, a hiteles dokumentummal kapcsolatos szakmai szituációt old meg a vizsgáztatóval folytatott párbeszédben (*Budapesti Gazdasági Főiskola Nyelvvizsga és Továbbképző Központ 2005 Vizsgatájékoztató 17. o.*).

Láthatjuk, hogy egy idegenforgalmi szakember számára a fenti vizsgatípus igazán használható, mindennapi tudást biztosít, amelyet a munkája során kamatoztathat, akár utazási irodában dolgozik, akár önálló vállalkozóként kerül kapcsolatba a turistákkal.

4. Összegzés

A jövő idegenvezetője is egyre nagyobb kihívásokkal kell, hogy szembenézzen, a naprakész tudás ezen a pályán talán a legfontosabb, a turistákat nyomban tájékoztatni kell, és nem mindegy, mit és hogyan mondunk. A munkaerőpiacon is versenyképesebb egy gazdasági idegenforgalmi nyelvvizsga, mint egy általános.

Egy jól képzett idegenvezetőtől elvárható, hogy egy adott hely nevezetességeinek ismertetésén túl tájékoztatást adjon a magyar konyháról, gasztronómiáról, egészséges táplálkozásról, szálláshelyekről, a turisztikai termékről, a turizmus magyarországi fejlődési tendenciáiról általában. Az imént felsoroltak pedig a BGF nyelvvizsga szóbeli témakörének részét képezik. Az idegenforgalmi szakmenedzser és az idegenvezető képzés rövid jellemzéséből kiderült, milyen sok átfedés van a képzési tartalmak között, idegen nyelvből is.

Véleményem szerint a fent említett érvek miatt nem tűnik elérhetetlennek ez a fajta nyelvvizsga az idegenvezetőknek sem. Az egyetlen valós nehézséget a képzés időtartama okozza, hiszen két félév alatt kellene ugyanarra a nyelvvizsgára felkészülniük az idegenvezetőknek, mint amire az idegenforgalmi szakmenedzsereknek négy félév áll rendelkezésükre. Ez továbbgondolkodásra kell, hogy készítsen bennünket.

A tény, hogy az idegenvezető képzés rákerült a Főiskola palettájára, mindenképpen örvendetes és remélhetőleg hosszú távra szól.

Hivatkozások:

HOLLÓNÉ DR. KACSÓ ERZSÉBET–SZELÉNYINÉ KISS ANNA [2004]: A gazdasági képzés tartalmi és strukturális változásai.

Tudományos és Kulturális Folyóirat. Arad–Békéscsaba–Banska-Bystrica Különszám TSF Békéscsaba, 143 p. (95–105. oldal).

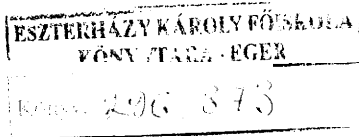
HOLLÓNÉ DR. KACSÓ ERZSÉBET [2006] Munkaanyag.

18/1995.(VI.6.) IKM rendelet az idegenvezető képzésről.

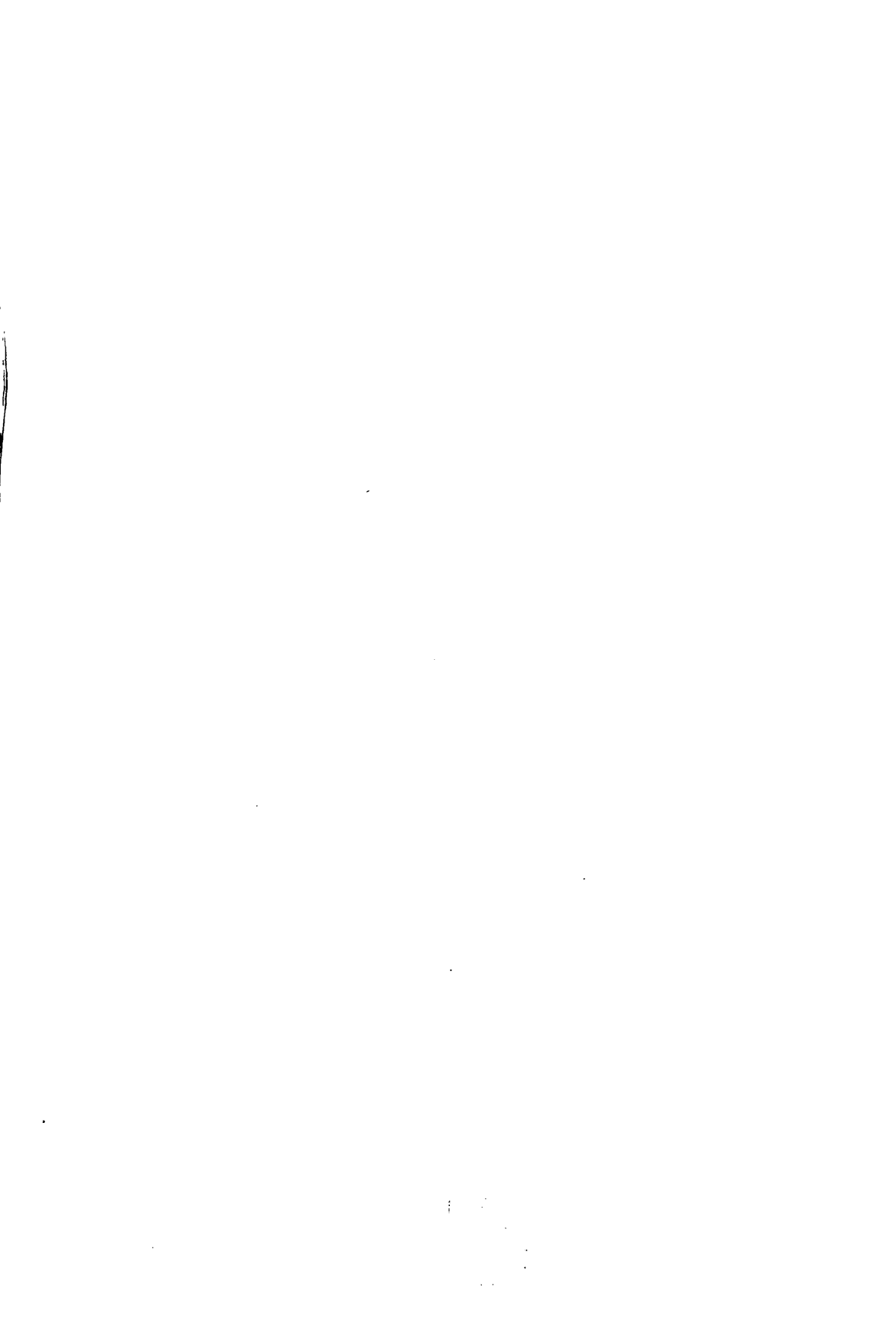
BUDAPESTI GAZDASÁGI FŐISKOLA NYELVVIZSGA TOVÁBBKÉPZŐ KÖZPONT [2005] Vizsgatájékoztató Budapest, Markó utca 29–31.

<http://www.prenergia.hu/eupoly/iskolankrol.php>

<http://www.telc.hu/nyelvvizsgak/informaciok>

Tartalom

BEVEZETŐ	3
A PLENÁRIS ÜLÉS ELŐADÁSAI	5
Szlávik János: Versenyképesség – fenntartható régió	7
Chambliss Karen–Slotkin Michael H.–Vamosi Alexander R.: A ‘javító’ fenntarthatóság, a ‘steady-state’ fenntarthatóság és a strukturált ökoturizmus	18
Michael Carmona: A városfejlődés szerepe a régiófejlődésben	35
Zám Éva: A versenyképesség területi statisztikai elemzése	43
A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG TÉNYEZŐI	59
Papanek Gábor: Nemzetgazdasági és regionális versenyképesség Magyarországon	61
Novotny Ádám: Versenyképesség és technológia transzfer – a holland innovációs rendszer példája	75
Máté Domicián: „Tudás-alapú” munkapiaci sajátosságok az Észak-Magyarországi Régióban	88
Tánczos Tamás: Magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségének vizsgálata	106
Tóthné Igó Zsuzsanna: A tematikus utak hatása az Észak-Magyarországi Régió turizmusára	125
Vadkerti Anita: Heves megye gyógyvízadottságai és azok kihasználásának vizsgálata	133
FENNTARTHATÓSÁG – TÁRSADALMI FELELŐSSÉG	143
Valkó László–Csete Mária: A környezetvédelem fogyasztáson keresztüli támogatásának lehetőségei	145
Füle Miklós: A LEADER Programok szerepe a kisregionális fenntarthatóságban	156
Feketéné Csáfor Hajnalka: A magyar vállalatok társadalmi felelősségvállalásának sajátosságai	169*
Csigéné Nagypál Noémi: A vállalatok társadalmi felelőssége (osztrák és magyar példákon)	183
Hauser Richárd: Törekvések – lehetőségek. Az új Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának elemzése	192
Kis-Tóth Roland: Területfejlesztés, városfejlesztés, ICT fejlesztés	200
AZ ÁLLAM ÉS A VÁLLALATI SZFÉRA KAPCSOLATÁNAK VERSENYKÉPESSÉGI KÉRDÉSEI	217
Hollóné Kacsó Erzsébet–Námor Anna: A vállalat értéke a számvitel és a pénzügy megközelítésében	219
Román Róbert: Fejlődési tendenciák az állami tulajdonú vállalkozások szabályozása terén, különös tekintettel régiókénti megjelenésére	233
Demeter László: Kis- és középvállalatok finanszírozása az állami szerepvállalás tükrében	248
Szegedi Krisztina: Az orosz tőkebefektetések helyzete és lehetőségei Magyarországon. Az észak-magyarországi régió tőkevonása	260
OKTATÁS ÉS VERSENYKÉPESSÉG	271
Kádek István: Régiófejlesztés – vállalkozói szemlélet – vállalkozás-oktatás	273
M. Vas István: A gazdasági ismeretek oktatásának helyzete Magyarországon a XVIII. századtól napjainkig	287
Tóth Éva: Versenyképesség – felelősség, avagy tanítsunk-e üzleti levelezést a gazdasági felsőoktatásban? (Egy kérdőíves felmérés tanulságai)	297
Vári Judit: Interkulturális üzleti kommunikáció a pragmatikai kutatások tükrében: a szakmai idegennyelv-tanítás, a nyelvészeti kutatások, valamint a versenyképesség összefüggései	310
Szép Beáta: A gazdasági-jogi szakfordítás problematikája	319
Kovács Éva: A metaforák szerepe az üzleti nyelvben	331
Hernádi Lászlóné: A 2005-ben indult idegenvezető kurzus tapasztalatai – egy nyelvtanár szemével	342